ACADEMIA ROMÂNĂ
Institutul de Istorie „George Barițiu"

Biografii istorice transilvane IV

BIOGRAFII PAŞOPTISTE (3). Culegere de studii

ARGONAUT

BIOGRAFII PAŞOPTISTE

(3)

Biografii istorice transilvane IV

Carte apărută cu spirjinul financiar al
AUTORITĂȚII NAȚIONALE PENTRU
CERCETARE ȘTIINȚIFICĂ

BIOGRAPHIES OF OUTSTANDING 1848
PERSONALITIES (3)

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE ISTORIE "GEORGE BARIȚIU", CLUJ-NAPOCA

Biografii paşoptiste (3).

Culegere de studii

Volum coordonat de Gelu Neamțu şi Ela Cosma

ARGONAUT
Cluj-Napoca, 2011

Biografii transilvane este
Colecție coordonată de
Ela Cosma, Institutul de Istorie „George Barițiu" din Cluj-Napoca

Coperta colecției *Biografii istorice transilvane*:
ADRIANA BOGDAN, Institutul de Istorie "George Barițiu" din Cluj-Napoca

Proiect de cercetare nr. III/1 pe anii 2008-2010, derulat prin Institutul de Istorie „George Barițiu" al Academiei Române, Filiala Cluj, str. Mihail Kogălniceanu nr.12-14, tel.: 0264-598343
http://www.history-cluj.ro

Descierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

BIOGRAFII pașoptiste : culegere de studii. –
Cluj-Napoca : Argonaut, 2011, ...vol.; 24
cm. – (Biografii istorice transilvane 4)

Vol. 3 / volum coordonat de Gelu Neamțu și
Ela Cosma. – 2011. – 386 p.

ISBN 978-973-109-286-7

929:94(498.4)"1848"
94(498.4)"1848"(092)

Editura Argonaut
Cluj-Napoca, Str. Ciucaș 5/15
Tel./Fax: 040-264-425626
0746-752191; 0740-139984
e-mail: editura_argonaut@yahoo.com
www.editura-argonaut.ro

Consilier editorial atestat : **Emil POP**

Editură acreditată de către Consiliul Național al Cercetării Științifice din Învățământul Superior din anul 2002

Cuprins

Preambul

Cuvânt înainte
asupra volumului *Biografii paşoptiste (3)*

La apariţia primului volum al *Biografiilor paşoptiste* (2006), scriam următoarele:

"De multă vreme, departamentul de istorie modernă al Institutului de Istorie <<George Bariţiu>> din Cluj-Napoca, mai precis colectivul de editare a documentelor de la 1848-1849 privind revoluţia din Transilvania era dator ca, pe lângă cele şapte volume de documente publicate deja, începând cu anul 1977, să publice şi o culegere de studii, care să pună în circuitul istoriografic câteva biografii valoroase.

Personalităţile alese au fost doar acelea despre care autorii din această culegere, aproape toţi membri ai colectivului 1848, au avut de spus lucruri noi, neştiute şi necunoscute până acum. Am vrut să fie o culegere originală, rod al unor cercetări serioase, efectuate de specialişti."

Acest credo, exprimat în volumul de debut prin studiile a opt cercetători clujeni, a fost urmat în *Biografiile paşoptiste transilvane (2)*, apărut în 2009, cu contribuţia a şapte istorici modernişti de la Institutul nostru. Acum este desăvârşit, considerăm, prin acest al treilea volum de *Biografii paşoptiste*, care se bucură, pentru prima oară, de aportul unor colaboratori externi.

Prezentul volum, deschis printr-un *Preambul* conţinând cuvinte de început despre tomul de *Biografii paşoptiste* şi despre colecţia *Biografiilor istorice transilvane,* cuprinde un număr de 10 studii pe teme paşoptiste, urmate de un *Epilog postpaşoptist*, alcătuit din două studii. Volumul are o problematică variată, aducând în discuţie noi aspecte şi personalităţi ale revoluţiei paşoptiste, dar şi evenimente şi probleme mai puţin tratate de istoriografia noastră, unele chiar inedite.

Cercetarea se apleacă asupra unor personaje de prim-plan ale revoluţiei, precum Simion Bărnuţiu, Axente Sever, Vukovics Sebö, Józef Bem, Alexander Nicolaevici Lüders, dar şi asupra unor figuri locale, aparent minore şi, tocmai de aceea, necunoscute, precum protopopul greco-catolic Ilie Farago din Târgu Mureş, preotul ortodox Ştefan Iacovici din Mureşeni, sasul Karl Klein din Bistriţa, episcopul sârb Nicanor Gruici de Pakraţ. Toţi deopotrivă sunt participanţi, într-o formă sau alta, la evenimentele revoluţionare. Prelungirile revoluţiei sunt surprinsă în activitatea unor personalităţi, precum Vincenţiu Grozescu şi Vasile Lucaciu.

Din punct de vedere național, prin prisma biografiilor conturate în acest volum, șase naționalități vorbesc prin reprezentanții lor: românii, maghiarii, sașii, sârbii, polonezii, rușii. Publicarea unor exemplificări referitoare la viața și activitatea unor personalități de etnii și confesiuni diferite are menirea aprofundării evenimentelor zguduitoare, petrecute în spațiul Transilvaniei și al Banatului în momentele de cumpănă ale revoluției și ulterior.

*

Toate, dar absolut toate studiile și articolele din acest volum 3 al *Biografiilor pașoptiste* aduc aspecte noi, teme noi, documente noi. Toți autorii și-au elaborat lucrările cu profesionalismul unor adevărați cercetători talentați și tuturor li se cuvin cele mai distinse elogii.

Astfel, Gelu Neamțu analizează o aspirație majoră a românilor transilvăneni în timpul revoluției pașoptiste, aceea a unității religioase subordonate principiului național. Demersul creionează biografia unei idei, prin pilda unei pleiade de mireni și clerici faimoși: George Barițiu, Alexandru Papiu Ilarian, August Treboniu Laurian, Simion Bărnuțiu, Andrei Șaguna, susținând unirea greco-catolicilor și ortodocșilor români, în scopul luptei comune pe frontul național.

Ne bucurăm, apoi, de chipul, fermecător aproape, al unui militant revoluționar de frunte, cum a fost Axente Sever, tot atât de sever în revoluție, cum îl arată chiar numele.

Iosif Marin Balog recuperează biografia lui Axente Sever și reconstituie rolul său în mișcarea pașoptistă din Muntenia și Ardeal. Este urmărit traseul politic și militar al acestui personaj de excepție, încadrat de către autor în categoria revoluționarilor militanți, fiind conducător și combatant pe câmpul de luptă în războiul național din Transilvania din toamna anului 1848 până în vara lui 1849.

Ana Hancu și Elena Mihu, două harnice și cunoscute cercetătoare, ne zugrăvesc două portrete emoționante, din care înțelegem și mai bine prin ce au trecut românii la 1848-1849. Suferințele protopopului de Târgu Mureș, Ilie Farago, și ale preotului din Mureșeni, Ștefan Iacovici, impresionează și astăzi.

Studiile Anei Hancu și Elenei Mihu, bazate pe o consistentă documentație de arhivă, aduc în discuție două personaje cvasi-necunoscute, dacă le privim la scară largă, dar extrem de prezente și semnificative pe plan local. Protopopul greco-catolic Ilie Farago și preotul ortodox Ștefan Iacovici sunt figuri bisericești, care la nivelul comunităților unde au activat au fost lideri incontestabili. Studiile dedicate acestor personalități uitate ale românilor demonstrează necesitatea recuperării cât mai complete și corecte a evenimentelor și a istoriei.

Prețioase sunt apoi mărturiile sasului bistrițean Karl Klein, consemnate de Ioan Bolovan şi Adrian Onofreiu.

Reconstituind testimonialul lui Karl Klein despre revoluția de la 1848 în Transilvania, Ioan Bolovan şi Adrian Onofreiu scot din anonimat figura unui obscur sas bistrițean, care sub ochii noştri se transformă într-un istoric observator şi participant.

Reține, de asemenea, atenția rolul jucat în revoluție de societățile secrete şi mai ales de masonerie. Aceasta din urmă este documentată de Attila Varga, prin referire la francmasonul Vukovics Sebö în cadrul revoluționar paşoptist din Banat.

O premieră este activitatea *francmasonului* Vukovics Sebö în revoluția ungară de la 1848-1849. Varga Attila se dovedeşte a fi un bun cunoscător al aspirațiilor naționale maghiare, ca şi al istoriografiei problemei.

Cu ceea ce sunt întru totul de acord este faptul că Eftimie Murgu, la ceva timp după ieşirea din închisoare, a trădat cauza românilor. A fost efectiv cumpărat cu bani, aşa cum arată izvoarele publicate de colectivul nostru (în volumul VI de *Documente privind revoluția de la 1848 în Țările Române. C. Transilvania,* 1998).

Spațiul geografic al biografiilor personalităților noastre paşoptiste se lărgeşte incontestabil cu sârbii, descrişi de Miodrag Milin, şi cu *Autobiografia* episcopului Nicanor Gruici, prezentată de Vasa Lupulovici.

Studiul lui Vasa Lupulovici, bazat în cea mai mare parte pe documente sârbeşti inedite, exploatează critic şi comentează informațiile istorice prețioase, conținute în *Autobiografia* episcopului ortodox de Pakraț, Nicanor Gruici.

Miodrag Milin oferă o densă şi remarcabilă sinteză asupra Banatului sârbesc şi a Voivodinei, din perspectiva sârbilor participanți la evenimentele derulate în anii paşoptişti. Este vorba despre "biografia" unui personaj colectiv, sârbii bănățeni la momentul 1848-1849, interpretată în manieră originală, prin comparație cu românii şi maghiarii.

Studiul Elei Cosma, dedicat acțiunilor generalului Józef Bem în Transilvania, aduce nu numai o interpretare ştiințifică valoroasă, ci şi o importantă corespondență inedită în cea mai mare parte, în legătură cu rolul acestui polonez celebru.

Ela Cosma, de exemplu, ne-a uimit cu dezvăluirea culiselor *Campaniei militare din Transilvania şi Banat (1849), reflectată în epistolarul lui Józef Bem.*

Eu am scris despre Bem, dar n-aş fi crezut în ruptul capului că între el şi Kossuth a existat o tensiune atât de mare.

Citind lucrarea Elei Cosma, mi-am dat seama că relațiile încordate între cei doi corifei au fost estompate voit până acum, pentru că imaginea

"semizeului" ar fi ieşit destul de mototolită din corespondenţa cu Bem. De altfel, portretul lui Kossuth, creionat de autoare, este extrem de dur, de parcă ar fi urmat dictonul: "Piară lumea, dar să se facă dreptate!"

Cu o luciditate remarcabilă, Ela Cosma a urmărit pas cu pas dezvoltarea treptată a conflictului de "principii şi metode de acţiune", între generalul Bem şi guvernatorul Kossuth, pe baza scrisorilor dintre ei, prezentându-ne aici o magistrală *premieră istoriografică.*

Lucruri noi aduce şi Daniela Deteşan, care a urmărit invazia rusă în Transilvania la 1849 în Arhiva Istorico-Militară de la Moscova, unde nu se ajunge tocmai uşor.

În fine, studiul prospectiv al Danielei Deteşan atrage atenţia asupra unor documente complet necunoscute istoriografiei noastre, descoperite de către autoare în Arhiva Istorico-Militară de la Moscova, ce relevă aspecte militare extrem de importante pentru înţelegerea evenimentelor de la 1848-1849. Nucleul fondului arhivistic moscovit se referă la generalul ţarist Lüders, precum şi la intervenţia armatei ruse în Principatele Române şi Transilvania.

*

Volumul se încheie cu două personalităţi postpaşoptiste. Pornind de la un manuscris inedit, Gheorghe Naghi se apleacă cu acribie asupra unui "cărturar uitat", protopopul Vincenţiu Grozescu.

Liviu Botezan surprinde, în trăsături ferme şi în manieră pozitivistă, portretul activistului naţional român Vasile Lucaciu.

Extinderea în timp, prin preluarea a două personalităţi postpaşoptiste, am făcut-o pentru a dovedi că portretele lui Vincenţiu Grozescu, desenat de Gheorghe Naghi, pasionatul istoric – preot ortodox din California, şi Vasile Lucaciu, gravat de Liviu Botezan, coleg de bună memorie, îşi au rădăcinile în *principiile revoluţiei române de la 1848*, pe care, în cursul timpului, s-au străduit să le repună în viaţă.

Lăsând autorilor toată libertatea şi răspunderea interpretărilor istorice, prin noutatea abordărilor şi a subiectelor, privit în ansamblul său, volumul reprezintă o certă contribuţie ştiinţifică. Este o lucrare pe care o recomandăm cu toată încrederea publicului cititor!

Cluj Napoca, martie 2011

Gelu Neamţu

Cuvânt înainte
asupra colecției *Biografii istorice transilvane*

Seria "*Biografiilor istorice transilvane*" s-a născut din mers.

În 2006 apărea un volum de studii, intitulat *Biografii pașoptiste,* coordonat de Gelu Neamțu și redactat de cercetători ai Revoluției pașoptiste din Transilvania, din cadrul sectorului de Istorie Modernă de la Institutul de Istorie "George Barițiu" al Academiei Române din Cluj-Napoca.

De la acest volum a pornit ideea extinderii metodei biografice în analiza istorică. Întrucât preocupările și materialul documentar vizând personalitățile pașoptiste, în special, au continuat și s-au îmbogățit, la inițiativa cercetătorilor moderniști de la Institutul Academiei din Cluj s-a ivit colecția de "*Biografii istorice transilvane*", cu intenția cuprinderii pe viitor a unor perioade mai ample.

Însă, în pofida titlului generos al seriei, toate tomurile de până acum au avut, deocamdată, o tematică pașoptistă, dovadă a inițiativei amintite.

"Istoricul" colecției este următorul:

În urmă cu cinci ani a apărut un prim volum de *Biografii pașoptiste. Culegere de studii*, la Editura Academiei Române, București, 2006, 207 p.

Păstrând coperta acestei lucrări, care, retroactiv, a devenit volumul 0 al colecției, seria "*Biografiilor istorice transilvane*" cu numărul I a fost inițiată, practic, prin al doilea volum, semnat de Liviu Botezan, Ela Cosma, Ionuț Isac, Attila Varga și intitulat *Dicționar al personalităților Revoluției de la 1848-1849 din Banat și Transilvania. Chipuri dintr-un an de neuitat,* Editura Academiei Române, București, 2008, 454 p.

A urmat, în "*Biografii istorice transilvane II*", cartea Elei Cosma, *Sași, austrieci, slavi în Transilvania și Banat (Biografii de secol XIX și din vremea revoluției pașoptiste)*, Editura Academiei Române, București, 2009, 467 p.

Am continuat "*Biografiile istorice transilvane III*", prin editarea unui nou volum de *Biografii pașoptiste transilvane (2). Culegere de studii,* Editura Academiei Române, București, 2009, 183 p.

În fine, urmează tomul de față al "*Biografiilor istorice transilvane IV*", ca o continuare a *Biografiilor pașoptiste transilvane 3. Culegere de studii.*

Cum rezultă din cele de mai sus, volumele de până acum ale colecţiei de *Biografii istorice transilvane* au apărut sub egida Editurii Academiei Române de la Bucureşti, căreia îi mulţumim pentru susţinerea sa.

În căutarea unei soluţii de rezolvare a penuriei financiare la editare şi de eficientizare a publicării volumelor colecţiei noastre, odată cu volumul de faţă, transferăm colecţia cu număr de serie la Editura Argonaut din Cluj-Napoca.

Păstrăm neatinsă coperta colecţiei, a cărei concepţiei şi realizare grafică îi aparţine Adrianei Bogdan de la Institutul de Istorie "George Bariţiu" din Cluj-Napoca.

Începând cu acest număr, vom anexa la finele tomurilor colecţiei noastre, cuprinsul tuturor volumelor anterioare, pentru a oferi o perspectivă de ansamblu asupra contribuţiilor istorice, aduse de tânăra, dar atât de ambiţioasa noastră colecţie de "*Biografii istorice transilvane*".

În mod îmbucurător, entuziasmul nostru dedicat colecţiei este molipsitor. Cum se poate vedea din cuprinsul volumului ce ne stă în faţă, avem privilegiul unor colaborări de excepţie din alte centre universitare, academice şi arhivistice din Cluj-Napoca, din România şi din lume.

Mulţumind colaboratorilor noştri, totodată adresăm invitaţia de a ni se alătura tuturor celor pe care cercetările şi pasiunea îi mână pe tărâmul "*Biografiilor istorice transilvane*"!

Ela Cosma

BIOGRAFIA UNEI IDEI. UNITATEA RELIGIOASĂ ROMÂNEASCĂ LA 1848 ŞI MILITANŢII EI*

Gelu Neamţu,
Institutul de Istorie „George Bariţiu", Cluj-Napoca

1. Biografia unei idei: unitatea religioasă românească la 1848

Imaginea autentică a revoluţiei de la 1848-1849 din Transilvania nu ar fi completă dacă, pe lângă numeroasele ei aspecte studiate până azi, nu ar fi analizată şi aspiraţia românilor ortodocşi şi greco-catolici la unitate religioasă. Faptul a constituit o tendinţă reală, examinată doar de două lucrări mai importante: prima a lui I. Puşcariu şi a doua a lui I. Matei; şi *Metropolia românilor ortodocşi din Ungaria şi Transilvania*[1] şi I. Matei, *Problema unităţii religioase în revoluţia de la 1848*[2]. Cea din urmă fiind apărută în 1936, este şi cea mai temeinică, fără a avea însă pretenţia de a fi exhaustivă în privinţa izvoarelor folosite şi nu întru totul corectă din punct de vedere ştiinţific în concluziile ei.

În ultimii ani, cercetările au mai scos la lumină şi alte documente care întregesc substanţial şi aprofundează rezultatele de până acum în această problemă, deci concluziile pot fi îmbunătăţite şi mai mult printr-o reevaluare atentă a acestor documente.

Aspiraţia în chestiune este cu atât mai demnă de atenţie şi reexaminare, cu cât, din orice unghi ar fi privită, ea s-a încadrat organic în tendinţa generală a românilor spre unitate naţională. În consecinţă, neglijarea acestui aspect al *unităţii naţionale* care s-a manifestat atât de intens în cursul revoluţiei de la 1848-49 din Transilvania, ar sărăci marea idee tocmai de unul din elementele ei cele mai valoroase.

Unitatea a însemnat întotdeauna forţă. În mod logic unitatea naţională şi unitatea religioasă s-au întrepătruns şi s-au potenţat reciproc.

Fără a mai reveni la rezultatele cercetărilor anterioare, poate prea pasionate şi subiective uneori, să trecem, în cele ce urmează, direct la fapte,

* Problematica unităţii confesionale a românilor ardeleni în timpul revoluţiei de la 1848-1849 este aprofundată în: Gelu Neamţu, *"Religia română" în Transilvania 1848-1918*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2010, care cuprinde şi o variantă a studiului de faţă.

[1] Sibiu, 1900.

[2] În *Fraţilor Al. şi Ion I. Lăpedatu*, Bucureşti, 1936, p. 469-490.

adică la paşii făcuţi de românii ardeleni în direcţia unităţii religioase ca parte componentă a unităţii naţionale.

2. Revenirea la ortodoxism

Un curent persistent în societatea românească din Transilvania, care s-a intensificat brusc începând cu primele ştiri ale izbucnirii revoluţiei în ţările vecine, a fost acela al revenirii credincioşilor greco-catolici din diferite regiuni ale Transilvaniei, la biserica ortodoxă din care, spun ei, adesea au fost rupţi pe nedrept sau în mod silnic.

Cea mai nouă colecţie de documente[3] ne oferă noi şi numeroase exemple în acest sens. Astfel, este adusă la lumină cererea locuitorilor din Cobor, adresată scaunului Cincu Mare şi prin acesta Guberniului Transilvaniei, pentru a reveni la ortodoxism.

Dintr-o anchetă, reieşea că în afară de o singură persoană, toţi cei chestionaţi din Cobor, au declarat că vor să treacă la ortodoxism, fiindcă în localitatea lor cei mai mulţi sunt ortodocşi şi deci vor să aibă aceeaşi credinţă ca şi majoritatea consătenilor.

Episcopul greco-catolic Ioan Lemeni intervine pe lângă Guberniu să respingă această cerere, care nu ar avea la bază convingeri religioase, acuzându-i pe coboreni de desconsiderarea credinţei, ceea ce, spune el, ar putea atrage după sine şi nesocotirea legilor publice.

În şirul grăitoarelor exemple trebuie inclus şi extrasul din procesul verbal al şedinţei comitatense a comitatului Caraş, care dezbătea retrocedarea bisericii greco-catolice către ortodocşii din Bocşa Vasiorei[4]. Biserica şi şcoala fuseseră luate abuziv de la ortodocşi, şi date de oficiul montanistic celor de religie greco-catolică. Procesul verbal recunoaşte că nedreptatea este accentuată şi de circumstanţa că bisericile catolice au fost construite de „cămări", adică, de stat, pe când cele necatolice au fost ridicate de comunităţi prin propriile forţe.

Un fapt deosebit de semnificativ îl constituia propunerea ca acum, la 1848, când „s-a declarat egalitate confesională" (sub presiunea revoluţiei), să se sisteze orice acţiune guvernamentală care reglementează convertirile, rezultând că aceasta este o chestiune care-i priveşte pe cei în cauză, ceea ce venea direct în ajutorul celor ce înainte fuseseră constrânşi a-şi părăsi religia strămoşească.

În martie 1848, îşi face impetuos intrarea în actualitate renunţarea la religia greco-catolică a majorităţii locuitorilor satului Chier, şi revenirea lor la ortodoxism (convertirea de la ortodoxie la greco-catolicism făcându-se în urmă cu 14 ani, deci în 1834)[5]. Iată ce declară semnatarii memoriului satului adresat

---

[3] *Revoluţia de la 1848-1849 din Transilvania*, sub red. Şt. Pascu şi V. Cheresteşiu, I. Bucureşti, 1977, p. 18.
[4] *Idem*, p. 329-330.
[5] *Idem*, p. 183-184.

comitatului Arad: „Noi cele 202 familii semnatare, din cele circa 250 existente în comună, nu ne-am regăsit liniştea sufletească în religia greco-catolică". Din document reiese că acest pas l-au făcut majoritatea locuitorilor din Chier în primul moment prielnic pentru a reveni la „vechea noastră credinţă". În consecinţă, revendică biserica, şcoala, cele două sesii libere parochiale şi cele două lanţuri de pământ ale şcolii. Justeţea cererii lor în ceea ce priveşte restituirea bisericii şi şcolii era evidentă deoarece acestea fuseseră construite de părinţii lor ortodocşi.

Climatul general favorabil revenirilor la vechea religie ortodoxă este subliniat ca o realitate şi în cazul comunei Galşa, ai cărei locuitori insistau printr-un memoriu prezentat de delegaţi în 30 martie 1848 în faţa comitatului Arad. Comuna Galşa fusese constrânsă să treacă la greco-catolicism în urmă cu 13 ani; acum însă, afirmă ei: „în conjunctura nou creată", cea mai mare parte a populaţiei comunei, s-a reîntors la ortodoxism"[6].

Comitatul Arad solicita de la palatinul Ştefan urgentarea retrocedării bisericii din Galşa ortodocşilor, deoarece, se atrage atenţia, „aceşti locuitori entuziasmaţi de sentimentul egalităţii în drepturi şi în religie" ar putea ocupa cu forţa biserica solicitată, turburându-se astfel ordinea.

Din răspunsul palatinului Ştefan al Ungariei, datat Pesta, 3 aprilie 1848, aflăm că numai în comitatul Arad se găseau în situaţia comunei Galşa, aproximativ *20 de localităţi*[7] trecute în 1833 la greco-catolicism. Deşi reiese că noile reveniri la ortodoxism se făceau pe baza unui decret imperial din 1846, era clar din documentele anterioare, ca şi din altele cunoscute, că atmosfera revoluţionară a primăverii anului 1848 era în fond aceea care intensifica procesul de revenire la vechea credinţă.

Pe măsură ce revoluţia cuprindea Transilvania, cazurile de revenire la ortodoxism se intensifică. Mai avem date privind acest proces şi de la protopopul din Meziad, Pavel Novac, care adresându-se în 16 aprilie 1848 episcopului Gherasim Raţ al Aradului, arată că bisericile din Drăgoteni şi Feneriş au fost predate ortodocşilor, iar trei comune: Sămărtinul, Şoimuş şi Petreasa au rămas vacante de preot, motiv pentru care protopopul cere a-i mângâia pe oameni „cu câte un păstor bisericesc"[8].

În 20 aprilie, Chierul revine din nou, în actualitatea documentelor, din care vedem că i s-a rezolvat cererea de către o comisie comitatensă care controlează situaţia la faţa locului. Aceasta chestionează întreaga populaţie a comunei, adunată la locuinţa învăţătorului, cine vrea să rămână la religia greco-catolică.

---

[6] *Idem*, p. 204.

[7] *Idem*, p. 260-261.

[8] *Documente privind Revoluţia de la 1848 în Ţările Române, C. Transilvania,* [în continuare: *Documente privind Revoluţia de la 1848* ...], II, Bucureşti, 1979, p. 74.

Constată că „s-au pronunţat în unanimitate pentru menţinerea vechii lor religii ortodoxe, de la care ei au fost opriţi până în prezent doar de diferite împrejurări"[9].

Acţiunea de reocupare a bisericilor înainte ortodoxe, primeşte, se pare, un caracter de masă, deoarece, judele nobiliar Hendrey Ferenc, scrie de la Sebiş în 22 aprilie 1848, vicecomitelui comitatului Arad, Török Gábor, că în cercul său, ordinea şi liniştea au fost tulburate odată cu apropierea sărbătorilor de Paşti, când neliniştea a crescut deoarece ortodocşii încearcă să-şi reocupe fostele lor biserici. El a interzis ca „populaţia în fierbere să meargă la acele biserici", precum şi preoţilor proaspăt angajaţi să facă slujbe pentru credincioşii ortodocşi în bisericile greco-catolice. Este însă îngrijorat asupra rezultatului, deoarece, recunoaşte el, „populaţia e agitată"[10].

Oficialitatea maghiară nu este dispusă să asiste pasiv la această adevărată „mişcare" declanşată de revoluţie, şi atunci când poate ia măsuri care încalcă hotărârile locale ale majorităţii zdrobitoare a românilor ortodocşi. Astfel, baronul Eötvös Józef, ministrul cultelor şi învăţământului din Ungaria, ordonă episcopului ortodox din Arad, cu evident scop de învrăjbire, sub diferite pretexte, ca bisericile din Galşa şi Chier, „să fie folosite alternativ de către ortodocşi şi greco-catolici"[11]. Fapt împotriva căruia episcopul Gherasim Raţ protestează vehement pe bază de documente[12], arătând că nu este adevărat denunţul prin care se acuză enoriaşii din Galşa şi Chier că ar fi ocupat cu forţa bisericile, ci ele au fost redate de autorităţi, în sensul art. 7 din legea XX/1848, având în vedere că s-au întors în mod legal la credinţa ortodoxă. Nu poate fi deci vorba despre întrebuinţarea comună a bisericilor.

Ce rost mai avea această tulburare a apelor din moment ce lucrurile erau deja rezolvate?

Desigur, Eötvös avea toate informaţiile la îndemână, dar maniera aceasta de lucru îi oferea, evident, o posibilitate excelentă de imixtiune, învrăjbind cu bună ştiinţă şi rea intenţie cele două confesiuni ale românilor.

Curentul de reconvertire la ortodoxism continuă şi după Adunarea de la Blaj din 3/15 Mai. Aflăm de la protopopul Ineului, Moise Ghergariu, care raporta din Nădălbeşti la 20 mai 1848 episcopiei Aradului, că au fost preluate de către ortodocşi bisericile din Berindia, Revetiş şi Sălăjeni, urmând să facă acelaşi lucru şi cu bisericile din Igneşti, Minead şi Neagra[13].

În 24 mai 1848 este semnalată şi trecerea la ortodoxism a majorităţii populaţiei din Juliţa (comitatul Alba), cărora le-a fost predată încă în 14 mai biserica, deoarece din 172 de case, doar 30 mai rămăseseră la greco-catolicism[14].

---

[9] *Idem*, p. 192.

[10] *Idem*, p. 234.

[11] *Idem*, III, 1982, p. 153.

[12] *Idem*, IV, sub redacţia Acad. Şt. Pascu, Bucureşti, 1988, p. 528-529.

[13] *Idem*, p. 264-265.

[14] *Idem*, p. 492.

Iată deci un adevăr bazat pe documente: în preajma şi imediat după Adunarea de la Blaj, în societatea românească acţionează un viguros curent de revenire la credinţa ortodoxă, mai ales în partea de nord-vest a Transilvaniei. Existenţa acestei tendinţe, atestată de documentele publicate, putea fi vârful unui adevărat iceberg, adică al fenomenului real existent în epocă şi care, fără a mistifica, bănuim a fi avut o amploare mult mai mare, în special în Banat. Acest curent de revenire trebuie să fi fost suficient de puternic, pentru ca în ziua Adunării, la 3/15 Mai, Al. Papiu Ilarian să poată constata că la intrarea în catedrala Blajului, înainte de discursul lui S. Bărnuţiu, lumea dovedea o mare diversitate de păreri politice, dar şi religioase. Astfel, unii veneau cu „planuri de reforme bisericeşti, de restaurarea metropoliei, de *împreunarea între uniţi şi neuniţi*"[15] [sb.n.], fapt ce, credem, era de la sine grăitor.

3. Două confesiuni, o singură Adunare naţională românească

Dar să examinăm şi un alt fapt relevant pentru această tendinţă de integrare naţională a celor două confesiuni într-o confesiune unică, „românească" şi care nu a fost suficient subliniat şi analizat de către specialişti. Este hotărârea celor două biserici de a ţine împreună marea Adunare Naţională de la Blaj din 3/15 Mai 1848.

Nu a fost o chestiune nici simplă, nici uşor de rezolvat.

Din capul locului Guberniul voia ca adunarea românilor să se desfăşoare, separat, pe confesiuni; dar evenimentele i-au luat-o înainte. Guberniul vrând a împiedica prima adunare de la Blaj, aceea din Dumineca Tomei, în ordinul de oprire al acesteia adaugă o „învoire" pentru o altă adunare, *controlată*, vezi dragă Doamne, în care se spunea: „cei doi episcopi au fost îndrumaţi de Guberniu să stabilească o altă dată. Atunci vor putea să convoace protopopii şi unele persoane mai cultivate ale naţiunii lor, pentru a se sfătui asupra cererii preconizate" a fi înaintată dietei[16]. Or, ce se întâmplă? Ordonanţa Guberniului nr. 5245 din 17 aprilie a fost înţeleasă, cum era şi firesc, drept o împuternicire acordată Consistoriului, ca în absenţa episcopului, acesta să convoace, pentru o altă zi, pe protopopi şi unele persoane mai instruite. Atunci când Guberniul va reproşa Consistoriului ortodox de ce nu s-a convocat adunarea separat de greco-catolici, Moise Fulea şi Iacob Bologa, în numele Consistoriului de la Sibiu, răspund în 3 mai că „În onorata ordonanţă s-a specificat despre această adunare doar atât, că data ţinerii ei va fi stabilită de Consiliul bisericesc şi va fi adusă la cunoştinţa ilustrităţii voastre. Nu s-a specificat însă nimic despre faptul că ortodocşii să ţină o adunare separată de cei greco-catolici şi nici nu s-au întreprins măsuri în acest sens"[17].

---

[15] Al. Papiu Ilarian, *Istoria românilor din Dacia Superioară*, II, Viena, 1852, p. 210.
[16] *Documente privind Revoluţia de la 1848...*, II, Bucureşti, 1979, p. 80.
[17] *Idem*, III, p. 128-129.

Era perfect adevărat. Şi, pentru a întări procedura Consistoriului, cei doi semnatari ai memoriului înaintat gubernatorului Teleki, subliniază tocmai acel aspect care ne interesează: „Măritul Scaun gubernial regesc suprem a fost informat că până acum *episcopii noştri din ambele părţi au colaborat în bună înţelegere în problemele ce privesc întreaga naţiune* [sb.n.]". Este o mărturisire extrem de valoroasă, chiar dacă din alte puncte de vedere se pare că simpatia între cei doi episcopi nu era tocmai înfloritoare.

Deci, imprecizia ordonanţei nr. 5245 şi buna colaborare a celor doi episcopi în problemele naţionale a determinat Consistoriul, spun cei doi semnatari, Moise Fulea şi Iacob Bologa, să nu poată bănui că „se intenţionează să se separe naţiunea română şi interesele ei prin ţinerea unor adunări şi consfătuiri separate a ortodocşilor şi greco-catolicilor". Aşa stând lucrurile, ei şi Consistoriul au fost consternaţi când au aflat despre ordonanţa nr. 948 din 26 aprilie către episcopul Şaguna, în care se afirma că s-ar fi întreprins de către Consiliul bisericesc măsuri ca adunarea şi consfătuirea pomenită să se ţină la Sibiu în 15 ale lunii mai. Este, deci, cât se poate de sesizabilă intriga Guberniului, dorinţa sa ca românii adunându-se toţi împreună să nu constituie o forţă mult prea puternică, de care mai apoi ar fi trebuit să se ţină seama. Şi aici, spre cinstea lui Moise Fulea, preşedintele temporar al Consistoriului, şi a lui Iacob Bologa, notar consistorial, Consistoriul adopta un ton hotărât şi deloc ceremonios: „Nu, mărite domnule conte guvernator regal suprem! Acest Consistoriu bisericesc nu a hotărât aşa. El nu a interpretat în acest fel onorata ordonanţă a măritului Scaun gubernial. Dimpotrivă, în cazul că onoratul Scaun gubernial suprem ar fi poruncit pe faţă ca adunarea să se ţină în mod separat în două locuri, la Blaj şi la Sibiu, chiar şi atunci, în interesul păcii şi liniştii patriei comune, Consiliul bisericesc ar fi considerat drept o datorie oficială să roage şi să lămurească măritul Guberniu că acum nu este vorba de dezbaterea unor chestiuni privind una din biserici, ci una care priveşte întreaga naţiune română din Transilvania, indiferent de scindarea ei în două religii". Deci, Guberniul să fie înţelegător şi să îngăduie naţiunii române să se consfătuiască împreună, într-un singur loc, chiar dacă are două confesiuni.

În nota sa de răspuns către Consistoriul ortodox din Sibiu, guvernatorul Teleki, conştient că nu mai avea cum să intervină, găseşte totuşi ceva de diluat din importanţa momentului istoric ce se putea prevederea că va fi grandios; aşa încât, revine asupra dispoziţiei Guberniului nr. 5245 şi atrage atenţia că nu trebuie interpretată în sensul că s-ar permite o *„adunare"* a celor două confesiuni, „ci numai o consfătuire". Evident, aceasta însemna o degradare a ei.

Deoarece nu mai avea încotro, Guberniul găseşte oportun să-şi arate „mărinimia", atunci când în urma faptului că protopopii şi cei îndreptăţiţi a participa la „consfătuire" au fost deja convocaţi, ţine cont de timpul scurt şi *„trece cu vederea"* respectiva dispoziţie a Consistoriului, reînnoindu-şi însă

pretenția ca întrunirea să fie strâns controlată și dirijată „într-o direcție corespunzătoare”[18].

Și cu aceasta poziția unită a ortodocșilor cu greco-catolicii a triumfat.

4. George Barițiu: "Congresul are scop civil și politic, iar nu religios."

Ecouri, ale acestei lupte surde dintre Guberniu și Consistoriu se reflectă și în *Gazeta de Transilvania*[19]. Se înregistrează astfel, răspândirea unei știri „foarte supărătoare”, aceea că, din „poruncă mai înaltă”, „Congresul” (adică „Adunarea”, pe care *Gazeta* o ridica astfel în grad) „ar fi să se taie”, adică să se despartă după confesiuni; uniții ținându-l la Blaj, neuniții la Sibiu. George Barițiu, pe care-l presupunem autorul acestor rânduri, era foarte hotărât când afirma: „congresul trebuie să se țină la un loc, ori unde, el trebuie să fie numai unul; aci nu poate amesteca nimeni ce nu e de amestecat, adică confesia; congresul are scop civil și politic, iar nu religios”.

5. Alexandru Papiu Ilarian: "Uniți-neuniți împreună [...] să se consulteze asupra cauzei naționale."

Atitudinea lui Barițiu și a Consistoriului ortodox se va reflecta și în *Istoria românilor din Dacia Superioară*[20] a lui Al. Papiu Ilarian.

Este locul să arătăm că Al. Papiu Ilarian vedea foarte limpede situația, numind manevra Guberniului drept una „machiavelică”, dându-se astfel pe față a fi fost „voitor de răul și împărecherea națiunii române”.

Buna înțelegere care a domnit între cele două confesiuni la pregătirea Adunării din 3/15 Mai este remarcată în mod special de Al. Papiu Ilarian, care oferă date prețioase în acest sens. Astfel, imediat după dispoziția „reprobatoare” a Guberniului, se ținu ședința Consistoriului ortodox, la care au luat parte și canonicii greco-catolici T. Cipariu și T. Sereni de la Blaj, luând parte însă și alți fruntași naționali mireni, aflați întâmplător în Sibiu, așa cum ține să sublinieze tânărul istoric, „fără distincțiune de confesiune”. Toți, spune el, „în unire frățească steteră nemișcați pe lângă adunarea națională, la care uniți-neuniți împreună să se înfățișeze e [și n.ns] să se consulteze asupra cauzei naționale”. Așa încât „reprobarea” Guberniului nu avu nici un efect și hotărârea de a conlucra pentru buna desfășurare a Adunării de către cele două confesiuni a fost pecetluită.

Un alt fapt semnificativ pentru atmosfera existentă se produce la consfătuirea de la Sibiu, și el se pare a fi cu totul în spiritul vremii. Iată cum îl descrie istoricul: „Când se ținea această conferință, întră în mijlocul conferinței un român necunoscut, și abia s-a pus pe scaun, și începu îndată o cuvântare cu mare însuflețire – provocându-i pe români, ca să șteargă diferența aceasta religioasă și să

---

[18] *Idem*, p. 247.

[19] „Gazeta de Transilvania”, XI, nr. 33 din 22 aprilie 1848, p. 135.

[20] Al. Papiu Ilarian, *op. cit.*, II, p. 194.

fie toți una"[21]. Era Constantin Romanul, care atunci se întorsese din Țara Românească. Avea deci o perspectivă mai largă asupra problemelor româneşti.

Cineva din sală, nu se specifică dacă era ortodox sau greco-catolic, îi atrage însă atenția că „acum nu e la tempul său a atinge coarda aceasta fără periclu de a neuni pre românii, cari şi până acum au fost uniți", când a fost vorba de cauza națională. Şi chiar şi în acel moment conlucrau cu puteri unite. Astfel, propunerea făcută cu atâta entuziasm şi generozitate tinerească nu s-a luat în discuție.

6. August Treboniu Laurian: "Românii să-şi aibă religia lor română, fără desbinare în uniți şi neuniți."

Totuşi chemarea nu fusese unica de acest gen, dacă stăm să ne gândim că un alt cunoscut campion al contopirii celor două confesiuni, A. Treboniu Laurian, scria din Bucureşti, lui G. Barițiu la 8 aprilie 1848 despre principalele cereri ale românilor; între care, imediat după primul punct care statua „independența națională", urma punctul care prevedea „independența religioasă; Românii să-şi aibă religia lor română, fără desbinare în uniți şi neuniți. (Aşa numita unire cu ungurii catolici să se desființeze). Toți românii să fie de o lege românească"[22].

Observăm că pasajul acesta atât de important din scrisoarea lui Laurian, cuprinzând idei ce se implicau în cristalizarea programului românesc al revoluției, lipseşte din articolul lui I. Matei, prezent fiind numai pasajul din scrisoarea lui A. Tr. Laurian din Bucureşti de la 5 aprilie 1848, trimisă profesorului Nicolae Bălăşescu de la Sibiu, în care scrie cam acelaşi lucru, nu însă structurat într-un program de luptă, aşa cum o făcuse în scrisoarea din 8 aprilie 1848.

Iată modul în care se înfățişa ideea cu câteva zile mai devreme (la 3 aprilie 1848): „Să se adune românii, să se unească între sine. Lege română, fără deosebire de uniți sau neuniți. Cereți arhiepiscop românesc în Transilvania. Stricați unirea cu catolicii. Ocupați episcopiile din Bănat cu români. Doi episcopi în Bănat, unul la Arad, unul la Oradea, unul la Cernăuți, doi în Transilvania, va să zică opt. Aceştia pot să aibă un Arhiepiscop român. Cereți sobor universal românesc"[23].

Cele două pasaje, de fapt, se completează reciproc, cel din 8 aprilie sintetizând problema şi introducând-o într-un program structurat şi mai explicit.

Revenind însă la informațiile lui Al. Papiu Ilarian, tot pentru a ilustra atmosfera epocii, acesta amintea de tinerime care predica „evanghelia libertății naționale". Istoricul regreta pierderea protocoalelor în timpul revoluției, deoarece

---

[21] *Idem*, III, p. 193-194.

[22] Biblioteca Academiei Române, Ms. Rom., nr. 996, f. 181. Publicat în *George Bariț şi contemporanii săi*, I, Bucureşti, 1973, p. 145.

[23] I. Mateiu, *Problema unității religioase în revoluția din 1848*, în *Op. cit.*, p. 471-472. Vezi: S. Dragomir, *Avram Iancu*, Bucureşti, 1924, p. 9. *Idem*. *Din corespondența dascălilor ardeleni* (în vol. *Omagiu lui Ion Bianu*), Bucureşti, 1927, p. 156-157.

nu se putea, în acest caz, tipări un catalog cu numele tinerimei studioase de la Blaj şi Sibiu, „atât ale clericilor"[24] (uniţi, neuniţi, cari se întreceau în naţionalism unii cu alţii) cât şi al celorlalţi studenţi.

Informaţiile ilustrează de fapt colaborarea strânsă, frăţească nu numai a poporului, ci şi a intelectualilor, în speţă a unui mare număr de clerici ai celor două confesiuni. Este şi dovada că, în ultimă analiză, dacă a existat un curent de unire a confesiunilor, existenţa lor nu a slăbit mişcarea naţională, ci în mod paradoxal a întărit-o, prin acea emulaţie între clericii ortodocşi şi greco-catolici, pentru ca fiecare în parte să fie un român mai bun şi mai activ pe teren naţional. Este credem o dovadă eclatantă!

Trecând peste formularea sesizată de I. Puşcariu în programul Adunării de la Blaj şi speculată ingenios, fără îndoială, de I. Matei, din moment ce formularea era înţeleasă chiar şi în epocă de unii într-un fel, de alţii în altul, să vedem rădăcinile programului din mai, dacă şi ele se exprimau tot atât de ambiguu, sau pur şi simplu să vedem ce prevedeau ele.

7. Programe şi deziderate: "O naţie, o religie, şi aceea românească."

Ca programe premergătoare Petiţiei–program conţinând 16 puncte, în care apare problematica privind biserica, înscriem atât Manifestul românilor din Transilvania, care sintetizează în 12 puncte revendicările lor cu caracter social şi naţional, fiind redactat la sfârşitul lui martie 1848 în Braşov[25], cât şi Petiţia românilor către împărat, redactată înainte de 30 aprilie 1848[26].

Să vedem ce prevăd ele în ceea ce priveşte biserica. *Manifestul din martie,* la punctual 4, prevede egalitatea religiilor în faţa legii; „religii recepte" să nu se mai numească nici unele, ci, „toate confesiunile să aibă drepturi egale", cerându-se ca episcopii catolici să piardă domeniile, primind doar „lefi cuviincioase", iar „prisosul", se înţelege de venituri, să se întrebuinţeze în folosul culturii române.

Notăm că ideile, chiar unele formulări sunt identice cu articolul lui G. Bariţiu *Ce voiesc românii transilvani*[27] (de unde deducem că G. Bariţiu ar fi fost autorul acelui document).

Şi iată ce prevede *Petiţia românilor către împărat,* anterioară datei de 30 aprilie 1848. Tot la un punct 4 se spune: „Egalitatea şi libertatea religioasă noi o înţelegem şi o aplecăm aşa: a) alegerea episcopilor să nu ne fie ţărmurită, nici intrigată ca până acum, niciodată vacanţa scaunului episcopesc să nu poată dura mai mult de un an. Se vrea apoi reglementarea trecerilor de la o religie la alta prevăzându-se expres la punctul b) că de cumva „nenorocitul spirit de prozeli-

---

[24] Al. Papiu Ilarian, *op. cit.,* II, p. 199.

[25] *Documente privind Revoluţia de la 1848...* I, p. 229.

[26] *Idem,* II, p. 445.

[27] „Foaie pentru minte ...", XI, (1848), nr. 15 din 12 apr., p. 114-116.

tism încă tot n-ar părăsi pe români, biserica şi şcoala, cum şi porţiunea canonică să rămână în proprietatea părţii care nu-şi părăseşte confesiunea", indiferent dacă ea constituie majoritate sau minoritate.

Se mai prevedea apoi ca episcopii să aibă dreptul neîngrădit de a convoca sinod în fiecare an şi să dispună în toate treburile interne ale respectivului cler (disciplină, rit, fundaţii); subpunctul d) prevede numărul şi calitatea membrilor sinodului: preoţi şi mireni aleşi potrivit numărului protopopiatelor. Pregătirile pentru sinod vor fi deschise şi libere de orice influenţă a vreunui comisar. Sinodul să se deschidă cel mult până la 1 iulie 1848.

Este deosebit de important apoi subpunctul e), care prevedea ca episcopia Făgăraşului cu sediul la Blaj să se sustragă de sub jurisdicţia primatului de Strigoniu, care, se subliniază, dezvăluindu-se abuzurile trecutului, niciodată nu a fost recunoscută de cler şi popor, ci, a fost introdusă „în silă şi pe ascuns".

Şi urmează o prevedere la fel de importantă, aceea că „episcopul Blajului îşi va recâştiga titula şi deplina jurisdicţie de mitropolie ai cărei sufraganei sunt cunoscuţi din istorie.

În final, ultimul subpunct f) al punctului „4" se referă de data aceasta la ortodocşi: „episcopia Sibiului va fi scutită de orice amestec al mitropoliei Karlovitului, iar voind a se uni cu episcopiile româneşti din Ungaria spre a-şi alege un mitropolit, să nu fie oprită".

Cu alte cuvinte, în această *Petiţie* din primele săptămâni ale revoluţiei, se cere *mitropolie greco-catolică* şi *mitropolie ortodoxă*, dezminţind astfel afirmaţia lui Ilarion Puşcariu, care susţinea că „Ideea reînfiinţării metropoliei române a fost infiltrată poporului românesc de Andrei Şaguna. Până la adunarea naţională din Blaj, de la 3/15 Mai 1848, când prin punctual 2 al programului naţional, reînfiinţarea metropoliei române s-a pus între postulatele naţionale", aspiraţiile românilor ortodocşi se mărgineau la revendicări mai modeste, însă „despre o concepţiune a unei metropolii ca organism, care să întrunească toate episcopiile române din Austro-Ungaria, nu este urmă" (Observăm că nu poate fi folosit termenul de Austro-Ungaria – dar acesta e un amănunt).

Este perfect verosimil ca Şaguna să fi influenţat trecerea în protocol a acestei formule echivoce. În schimb, sunt „*urme*" despre cererea *a două mitropolii* (una greco-catolică şi una ortodoxă). Deci, eventual, putem spune că aici este vorba de folosirea unui *singular* cu valoare de *plural* – sau se foloseşte o formulare pe care greco-catolicii şi ortodocşii o înţeleg fiecare în folosul lor.

Dacă se decreta prin acel punct „2" o singură mitropolie, atunci nu ar mai fi avut sens ca jurământul de pe Câmpul Libertăţii de la Blaj să fi fost tipărit şi pentru ortodocşi şi pentru greco-catolici, unul jurând pe „Spiritul Sânt"[28], iar celălalt pe „Sf[ântul] Duh"[29].

---

[28] Al. Papiu Ilarian, *op. cit.*, vol. II, p. 233.

[29] V. Cheresteşiu, *Adunarea Naţională de la Blaj*, Bucureşti, 1966, p. 444-445.

Obiectiv privind lucrurile, punctul „4" din *Petiția* către împărat de dinainte de 30 aprilie este extrem de asemănător cu punctul „2" din *Protocol.* Şi dacă „Mitropolia română transilvană" a fost proclamată de popor „cu aplaus unanim", desigur că aceasta s-a făcut de către greco-catolici şi ortodocşi, fiecare pentru mitropolia sa (cum au şi jurat, unii pe Spiritul Sfânt, alții pe Duhul Sfânt). Dar a face dintr-o formulare echivocă o teorie, care, ori cât de tentantă ar fi ea, nu stă în picioare, nu este tocmai ştiințific. Chiar dacă şi în epocă au fost unii (şi evident că au fost) care s-au simțit derutați de această formulare.

Pentru a ilustra şi mai bine punctul de vedere susținut de I. Matei, notăm că acesta citează *Gazeta de Transilvania,* cu un articol scris probabil de G. Barițiu, „*Mişcări naționale româneşti în Ungaria*", în care se observă, cu privire la cererea românilor din Ungaria de a se înființa în Ministerul de culte maghiar o secție a bisericii ortodoxe cu funcționari români de aceeaşi religie, următoarele: „Mult ne-am fi bucurat, când frații români din Ungaria, urmând esemplul nostru de la Blaj, ar fi dat mâna: uniții cu neuniții la olaltă; căci toți sunt fiii unei mame, prin vinele tuturor cercueşte [curge - n.ns.] sânge de român; apoi unirea şi neunirea au fost numai machiavelistica armă a politicei căzute" [...]„O nație, o religie, şi aceea românească, iar nu *unită* şi *neunită grecească*"[30]. Articolul este semnat „Un român".

I. Matei, subliniind ultima propoziție face următoarea aserțiune: „În acest pasaj avem cea mai limpede probă, şi încă venită din partea unui greco-catolic luminat, că la Blaj fusese decretată *unitatea religioasă*".

Rupt din contextul evenimentelor şi al altor aprecieri, desigur, pasajul poate sugera aceasta. În fond nu era decât expresia unui deziderat. I. Matei, însă, se mulțumeşte să citeze acest număr 42, fără să constate ce spusese Barițiu câteva numere de gazetă mai înainte. Şi să începem cu numărul 38. Până în 20 mai, G. Barițiu nu primise la redacție nici un raport cuprinzător despre desfăşurarea lucrărilor Adunării de la Blaj, aşa încât, spune el despre Adunare, arată numai atâta că au luat parte 40.000-50.000 de oameni, că s-a desfăşurat în linişte, şi că, „Armonia şi prieteneasca înțelegere între ambele confesiuni aduse şi pe străini la mirare, iar în inima românului cultivat şi ridicat peste opinia poporului, lăsă o dulce nădejde, că nu mult va trece, şi păretele de vrajbă, mărul scârbii, ce-l aruncă încă din secolii trecuți duşmanul românilor cu scop politic de a-i tăia în partide şi slăbii, se va sfărma şi înlătura pentru de-a pururea"[31]. Este exprimarea unei generoase speranțe şi, deoarece e clar că e scrisă de G. Barițiu în calitatea sa de redactor care aştepta ştiri, se poate într-adevăr afirma pe bună dreptate că a fost un „greco-catolic luminat". Ne întrebăm însă că, dacă ar fi auzit că s-ar fi proclamat „*unitatea religioasă*", nu ne-ar fi adus-o imediat la cunoştință?

[30] „Gazeta de Transilvania", XI, nr. 42 din 24 mai 1848, p. 173-174.
[31] *Idem*, nr. 38.

Dar să vedem ce relatează G. Barițiu, în numărul în care publică deja informațiile mai amănunțite primite de la Blaj.

Iată ce precizează în articolul „*Adunanța Națională Română din Blaj (Încheiere)*[32], când se citesc punctele petiției: „se analizează unul câte unul și fuseră primate de către popor cu entuziasm și unanimitate, încât orice opuseciune ar fi trebuit să amuțiască. Anume la aducerea aminte despre vechiul drept al românilor de a avea mitropolie (scaunul ei la Alba Carolina) și sinod anual general, se proclamă de popor mitropolia română transilvană cu aplaus unanim, smulgându-se de subt ori ce influință a primatelui din Strigon, asemenea de smulse și episcopia Sibiului de subt a Carlovițului. *Dogmele rămân*" [sb.ns.] Dacă se recurgea și la consultarea acestui număr din *Gazeta*, formularea echivocă din Petiție, ar fi fost pe deplin lămurită, având în vedere afirmația clară că „*Dogmele rămân*" [sb.n.], nu se mai poate susține sub nici un motiv că s-a proclamat „*unitatea religioasă*".

Autorul are însă perfectă dreptate, atunci când susține că formularea din *Protocol* a fost înțeleasă în mai multe situații ca „unire religioasă". Și nu e de mirare, căci iată ce înțelege un om simplu (Toader Suciu din Urișiul de Jos), care la Adunarea de la Blaj a stat în apropierea lui A. Șaguna. Situația e raportată de judele nobiliar Kováts Sándor, către vicecomitele comitatului Turda[33]. Toader Suciu afirmă astfel că A. Șaguna, în mijlocul unei mari mulțimi de oameni, s-a urcat pe un podium pregătit și a rostit o cuvântare ce îndemna la supunere dar, recomandând totodată, ca „românii să se considere și să se privească de aici înainte în mod reciproc drept frați adevărați, de aceeași credință, întrucât religia greco-catolică este aceeași cu cea ortodoxă, între ele neexistând nici acum și nicicând vreo deosebire".

Aceasta a înțeles-o un om simplu, dar avem un document deosebit de interesant, care demonstrează că au fost *preoți* care au înțeles exact același lucru de data aceasta din formularea Protocolului. Este vorba de doi parohi ortodocși din Dăbâca: Ioan Gherghel și Ioan Pop, care, după cum relatează episcopul Ioan Lemeni în plângerea sa către Guberniu, în duminica de după întoarcerea lor de la adunarea din Blaj, comunică poporului adunat în biserică cu ocazia unei slujbe, „*sistarea deosebirii dintre religii*" și supunerea pe viitor numai față de poruncile Comitetului. Pe preotul greco-catolic l-au oprit de la tragerea clopotelor și au solicitat împărțirea sesiilor bisericești.

Memoriul, înaintat la 14 iunie 1848 de către episcopul de Făgăraș, este discutat în ședința Guberniului Transilvaniei din Cluj în 6 iulie 1848, iar doi funcționari, Mihai Sala și Paul Istvánffi (secretar), expediază episcopului Șaguna, sub nr. 7594/1848, rezoluția la care s-a ajuns, întrucât „instigările", se afirmă, au luat o amploare prea mare.

---

[32] „Gazeta de Transilvania", XI, nr. 40 din 17 mai 1848, p. 165-166.
[33] *Original.* Bibl. Centr. Univ. Cluj-Napoca, Colecția Mikó Imre, *Apud:* S. Dragomir, *Studii și documente*, II, p. 478-479.

Episcopul Şaguna este invitat prin acest document să-şi admonesteze subordonaţii să rămână în starea lor de până atunci, şi să nu îndrăznească a atrage de partea lor pe cei de alte religii[34].

Şi este semnificativ că Guberniul maghiar, foarte sensibilizat la această tendinţă de fuziune religioasă a românilor, ripostează suspect de prompt, ordonând autorităţilor să lămurească poporul de ambele religii că „potrivit uzului de până în present, fiecare să umble la biserica propriei sale confesiuni”. Iar episcopului Andrei Şaguna i se ordonă să avertizeze preoţii săi să rămână în posturile lor de până la acea dată şi să nu îndrăznească a atrage de partea lor pe cei de alte religii[35].

Dar nu numai A. Şaguna fusese atenţionat, ci şi episcopul greco-catolic de Oradea, Vasile Erdeli, încă în 15 mai, când Ministerul Cultelor din Ungaria îi trimite dispoziţia nr. 106, în care i se punea în vedere să-i îndemne pe enoriaşi prin preoţii săi, la bună înţelegere şi la *„abandonarea trecerii de la o religie la alta”*; cu alte cuvinte, să se străduiască să îndepărteze fricţiunile dintre enoriaşii celor două confesiuni româneşti pentru a se întări „iubirea şi fraternitatea civică”[36]. În cazul de faţă, *„grija”* Ministerului ungar nu era atât pentru buna înţelegere a românilor, cât pentru a nu fi periclitată ordinea constituită din cauza unor eventuale fricţiuni interconfesionale sau „Doamne fereşte”, ca nu cumva românii să se chiar unească.

Deci, în Circulara sa din 24 mai 1848, adresată preoţilor greco-catolici, Erdeli îi şi sfătuieşte imediat pe aceştia să fie prietenoşi cu enoriaşii altor religii, însă dacă în urma acestui fapt ei vor fi atacaţi, aceasta să i se aducă imediat la cunoştinţă.

Deoarece, pe când actul gubernial ajunge la Sibiu, A. Şaguna era deja plecat la Pesta, Moise Fulea îl expediază pe data de 31 iulie 1848 episcopului său[37] cu un comentariu foarte interesant, din care reieşea că „de vreme ce este a se prevedea că frecături între naţia noastră în privinţa religiei, cum este aceasta [de la Dăbâca - n.ns.] şi altele asemenea acesteia se vor întâmpla mult şi de acum încolo, şi ca deodată să se curme prilejul la toate pricinile ce s-ar putea întâmpla de acum încolo în privinţa aceasta”, el e de părere că deoarece s-a sancţionat uniunea Ardealului cu Ungaria şi urmează în privinţa religiilor a se conduce după legile Ungariei, îl roagă să-i trimită un exemplar de legi ale Ungariei în această problemă, pentru a fi informaţi preoţii şi poporul, mijlocind ca şi episcopul Ioan Lemeni să procedeze la fel, „ca aşa aşezându-ne corelaţia noastră religioasă pe un fundament tare şi statornic, să se curme de acum încolo certele

[34] Arhiva Consistoriului Ortodox din Sibiu, Dosar nr. 10 doc. nr. 55. Cluj, 6 iulie 1848.

[35] *Concept*. Arh. Stat Budapesta. Fond G.P. nr. 7594/1848. Fototeca Inst. de Ist. „George Bariţiu” din Cluj-Napoca, Foto: 2136-2138.

[36] *Documente privind Revoluţia de la 1848...*, IV, p. 464-466.

[37] Arhiva Consist. Ort. din Sibiu, Doc. 10, doc. nr. 55, Sibiu, 19/31 iul. 1848.

cele multe şi scandaloase între fraţii români, prin care nu puţin s-au demoralizat ambe părţile". Îşi încheie comentariul cu o surprinzătoare afirmaţie, ce dovedeşte cu prisosinţă că locţiitorul lui Şaguna şi, cum s-ar putea altfel, Şaguna însuşi nutreau speranţa *unirii religioase* la 1848, aşa încât mai putem adăuga că formularea ambiguă din Protocol nu a fost întâmplătoare, căci deşi Programul politic al românilor de la începutul revoluţiei prevedea 2 mitropolii (una greco-catolică şi una ortodoxă), iar presa românească (în speţă *Gazeta*) spune clar că *„dogmele rămân"*, totuşi formularea a lăsat loc unor interpretări *ad literam*. Dar iată ce spune M. Fulea: *„şi aşa să se pregăteze calea la o unie a naţiei în privinţa dogmelor, care fără de aceea în deosebirea lor nu sunt de o însemnătate mare"*. În paranteză fie spus, că în cazul în care realmente la Blaj ar fi fost declarată *unirea religioasă*, nu mai era nevoie ca Moise Fulea să-şi exprime speranţa tocmai faţă de A. Şaguna într-o „unie a naţiei în privinţa dogmelor".

Dar, accentuăm din nou, curentul pentru unirea religioasă era foarte puternic şi nu numai *Gazeta de* Transilvania dorea „O naţie, o religie", ci, surprinzător, neremarcat până acum, şi *Organul naţional* din Blaj[38], care, ce coincidenţă (!), îşi face şi el observaţiile la aceeaşi *Petiţie* a românilor ortodocşi din Ungaria din 21 mai st.n., care la punctul „b" prevedea ca la Ministerul cultelor din Pesta să se înfiinţeze o secţiune distinctă, care să se ocupe de chestiunile bisericeşti şi şcolare ale românilor şi la care să se angajeze numai „patrioţi români de religiunea ne unită". La care, răspunde printr-o notă „Red."[acţia], dar nu Timotei Cipariu, deoarece el nu se găsea în Blaj, ci bănuim că Ioan I. Maniu, care îl înlocuia. Iată ce surpriză putem avea citind această notă în *„Organul"* din Blaj: „Bene ar fi, ca să încete o dată între români numirea de *unit* şi *neunit*. Acest separatism nu mai poate avea loc ca în timpul sistemei vechie, când domnea principiul: *divide et impera*. Românii ca fiii aceleiaşi mame au să dea mâna unul cu altul!" Este, de fapt, o remarcă aproape similară cu cea din *Gazetă*.

8. Simion Bărnuţiu: Naţiunea română nu s-a adunat la Blaj "ca să se facă unită sau neunită, ci ca să se facă liberă înainte de toate, apoi cultă şi fericită".

Dar poate niciunde nu se manifestă această dorinţă de unitate ca în timpul discursului lui Simion Bărnuţiu din Catedrala Blajului, la 2/14 mai 1848.

„Raporturile românilor cu ungurii şi principiile libertăţii naţionale", cum se intitula cuvântarea care poate fi considerată fundamentală nu numai din punct de vedere politico-naţional, ci şi de un deosebit interes pentru bisericile române. El, deşi greco-catolic, judecă foarte aspru unirea religioasă. Consideră că odată cu dezbinarea religioasă între români şi-a făcut loc ura, fiii certându-se

[38] „Organu naţionale", Blaj, nr. V din 9 iunie 1848, p. 23. În notă.

cu părinții, frate bătându-se cu frate fără a şti pentru ce, iar preoții noştri se afuriseau unii pe alții. Episcopii români erau întărâtați de cei maghiari să facă prozeliți, iar românii nu-şi dădeau seama că sunt simple unelte ale opresorilor pentru a tulbura pacea dintre frați.

S. Bărnuțiu citează plângerea protopopului Nicoară Beianul din 1735 către episcopul Inocențiu: *„tare mă tem, că nu voru avea alt folos din unirea aceasta, care o am făcut; ci vom rămânea numai cu ura între frați şi cu mustrarea cugetului"*[39]. Este poate cel mai semnificativ exemplu de *punere sub semnul întrebării* a unei acțiuni de conştiință care la 1848 nu reuşise încă să-i împace pe români, nelipsind voci care să susțină că „au fost înşelați cu uniunea". Starea clerului unit, arăta Bărnuțiu, nu era cu nimic mai prosperă ca a celui ortodox, iar în ceea ce priveşte avantajele instruirii, el se întreabă dacă la Roma n-ar fi putut merge şi preoți ortodocşi la studii, aşa cum mergeau preoți chinezi, japonezi, evrei şi protestanți, mahomedani şi păgâni. Şcoli puteau oricum să-şi ridice şi ca neuniți.

Dar ce era mai grav, potrivit înflăcăratului orator, uniunea n-a muiat inima cercurilor diriguitoare ungureşti pentru a restitui românilor drepturile răpite. Uniunea n-a fost decât un „laț", conchide S. Bărnuțiu, cu care să-i prindă pe români. Românii, mai constată Bărnuțiu: „au făcut totdeauna acea eroare mare că nu s-au unit între sine, ci, spre scăderea națiunii noastre, cu străinii". Aceasta nu mai trebuie să se întâmple, spunea el la 1848, cerând să se jure în acest sens, că românii vor rămâne uniți în veci.

Aici este momentul relevant al dorinței de unire religioasă a românilor aflați în catedrala Blajului. Aşa cum observă istoricii, de față ar fi fost *numai intelectuali*, care după cum se confirmă în textul publicat, consemnează într-o semnificativă paranteză *„(aci strigară mai mulți din adunare: dar să ne unim, ca să nu mai fie uniți şi neuniți între români")*[40].

Constatăm aşadar că tendința de unitate religioasă manifestată de popor s-a concretizat într-o mişcare de revenire în masă la ortodoxism, iar la unii intelectuali printr-o cerere directă de *unire* a celor două confesiuni. Toți doreau mai mult sau mai puțin o *„religie românească"!* Dar, fiind pe primul plan problemele naționale, evident, nu se putea pune în discuție cum anume ar fi trebuit să arate o astfel de *„religie românească"*.

Vocilor din adunare, care cereau unirea religioasă, S. Bărnuțiu le răspunde cu multă înțelepciune, că națiunea română nu s-a adunat acolo „ca să se facă unită sau neunită, ci ca să se facă liberă înainte de toate, apoi cultă şi fericită". Părerea sa e că *libertatea* nu e legată, nici nu se cade a fi, de o religie sau alta. Ea trebuie să fie comună tuturor religiilor. În consecință, Bărnuțiu consiliază adunarea şi în primul rând pe acei entuziaşti, care ceruseră unirea religioasă în felul următor: „Deci, eu zic, să nu încercăm nici o uniunea

---

[39] *Documente privind revoluția de la 1848* ..., IV, p. 11.
[40] *Idem*, p. 29.

religiunară, ca să nu tulburăm uniunea aceasta frăţească naţiunală", deoarece avertizează el: „Nu se poate tulbura buna înţelegere a românilor cu nimic mai uşor decât cu prozelitismul religiunar"[41]. De când a încetat prozelitismul – mai arată el – a înflorit între români frăţia, sentiment ce se manifesta chiar şi în respective adunare. Trebuie să înţeleagă toţi românii că „Unirea" sau „neunirea" este cert o chestiune de conştiinţă, iar prozelitismul nu este altceva decât o „crimă în contra păcii naţiunale".

S. Bărnuţiu se ralia astfel acelor persoane ce luaseră parte la consfătuirea de la Sibiu pentru pregătirea adunării din 3/15 mai şi care îi atrăseseră atenţia lui Constantin Romanu că „acum nu e la tempul său a atinge coarda aceasta fără periclu de a neuni pe românii cari şi până acum au fost uniţi"[42] în lupta naţională. Era deci evident că respecta astfel cu stricteţe respectivele hotărâri, spre dezamăgirea celor ce veniseră la Adunarea Naţională de la Blaj cu planuri de reforme bisericeşti, de restaurare a metropoliei, de „împreunarea între uniţi şi neuniţi"[43].

9. Andrei Şaguna versus Ioan Lemeni: Blajul fără Sibiu nu ar fi însemnat nimic!

Atitudinea favorabilă unităţii religioase, manifestată deschis în atâtea rânduri, cu siguranţă nu i-a scăpat proaspătului şi energicului episcop Andrei Şaguna, asupra ei influenţând probabil şi ambiguitatea punctului privind mitropolia transilvană, căci altfel nu ar fi avut rost acea cuvântare a lui în care sublinia asemănarea până la identitate a religiei greco-catolice cu cea ortodoxă[44].

Pentru a putea înţelege mai bine existenţa şi întărirea curentului unităţii religioase trebuie să vedem, chiar dacă pe scurt, situaţia conducerii celor două confesiuni, fiind de acord că la acea epocă aveau o influenţă covârşitoare asupra românilor în general.

La 1848, ortodocşii aveau un episcop abia numit, tânăr, plin de energie, ce contrasta puternic cu episcopul Ioan Lemeni, compromis în nefericitul proces din 1843, în urma căruia destituise o seamă de valoroşi profesori, eliminând câţiva canceliştii dintre cei mai buni.

Păstorirea acestuia din urmă devenise în bună parte odioasă românilor, chiar după părerea unui secretar de stat al guvernului ungar, Szász Károly. Într-un raport al său către prim ministrul Ungariei Batthyány Lajos, îi dezvăluia că mare parte din clerul superior şi inferior de la Blaj „nutreşte o ură neîmpăcată episcopului greco-catolic Ioan Lemeni", care „manifestă o atitudine loială şi patriotică"[45]

---

[41] *Documente privind revoluţia de la 1848* ..., IV, p. 30.
[42] Al. Papiu Ilarian, *op. cit.*, p. 193-194.
[43] *Ibidem*, p. 210.
[44] *Documente privind revoluţia de la 1848* ..., IV, p. 154.
[45] *Documente privind revoluţia de la 1848* ..., IV, p. 205.

față de unguri. Fără îndoială că I. Lemeni era *loial* stăpânilor săi feudali și incontestabil declarația sa personală stă mărturie în acest sens. Iată ce spune episcopul greco-catolic despre sine însuși: „Întrucât poporul este convins că sunt trădătorul națiunii, orice apel al meu va rămâne fără succes". Aceasta o spunea în 9 mai 1848 la Blaj, adresându-se guvernatorului Teleki în legătură cu organizarea adunării de la Blaj, și asigurându-l că el a lansat chemarea de a veni la adunare „*numai pentru cei mai culți*". Acționând sub presiunea mulțimilor, dar și sub presiunea autorităților, sarcina sa de a menține ordinea era, pe bună dreptate, deosebit de grea. Pentru a fi sprijinit la rândul său de Guberniu, îl asigura că „nici acum nu se va întâmpla vreo răzvrătire, dacă nu se va agita împotriva mea". Identificându-se cu stăpânirea, declară fără a fi fost obligat că: „Dacă cineva este îngrijorat de cele ce se întâmplă, eu sunt primul dintre ei".

Este semnificativ cu privire la lipsa sa de popularitate faptul că poporul nutrea convingerea că împăratul dăduse ordin mai demult de desființare a iobăgiei, dar nobilimea maghiară, „în înțelegere cu eminența sa episcopul român Ioan Lemeni, l-ar fi ascuns pentru a putea oprima în mod despotic iobăgimea". Zvonul era relatat de judele nobiliar Tolnai Elek, într-un raport către comitele suprem al comitatului Târnava, Haller Ignác, din Biia la 5 mai 1848[46].

Desigur nu era decât un zvon, dar cât de semnificativ!

Oare să fi fost I. Lemeni vreun neînțeles, care în fond încerca să-i apere pe români și să se îngrijească de dezvoltarea lor națională? Istoria trebuie să judece cu dreptate asemenea întrebări atât de delicate.

Pentru a răspunde corect la această întrebare să urmărim conținutul, dar mai ales un anumit pasaj al unei scrisori a episcopului greco-catolic către gubernator.

Blaj la 2 mai 1848 „va trebui să-mi porunciți să-i elimin din seminarul teologic pe clericii Nemeș din Poiana și Todoran din Șoimuș"[47], cu alte cuvinte s-a pretat la un astfel de joc pentru a nu se da pe sine în vileag de simplă unealtă a Guberniului. Ba mai mult, sugerează Guberniului ca de la viitoarea adunare din Blaj „să se îndepărteze" toți aceia care au luat parte la adunarea din Duminica Tomei precum și cei ce au adunat efectiv poporul la respective adunare interzisă de Guberniu. Dar nu se limitează la atât, și deși trecuseră atâția ani de la proces, ține să-l zugrăvească în culorile cele mai negre pe Simion Bărnuțiu în fața Guberniului maghiar. El spune că deși la vorbele lui S. Bărnuțiu poporul s-a împrăștiat în liniște la adunarea din Duminica Tomei, aceasta creând impresia că el n-ar putea fi considerat instigator, ci om al păcii, totuși „acest om trebuie împiedicat să participe efectiv îndeosebi la viitoarea adunare". În încheiere, Lemeni îl imploră pe guvernatorul Teleki să ia la cunoștință „informarea" sa „deoarece Simion Bărnuțiu, căpetenia celor de mai sus, este un

---

[46] *Idem*, III, p. 225.

[47] *Documente privind revoluția de la 1848 ...*, III, p. 104-105.

om periculos" şi după părerea sa „cu toţii amăgesc poporul că eu aş fi solicitat armata, că aş fi trădător al naţiunii şi altele".

Nu este un denunţ întâmplător, un moment de slăbiciune omenească, deoarece la 10 mai 1848 îi trimite guvernatorului Teleki, o „informare", în care-i dă numele câtorva persoane ce au luat, în secret, hotărârea de a-l înlătura din scaunul episcopesc, în cazul în care va susţine şi pe mai departe uniunea Transilvaniei la Ungaria. Iată textul: „Ei între ei au luat sub jurământ hotărârea să mă dea la o parte, să mă destituie – în caz că nu le voi accepta punctele pe care le vor formula; s-au angajat de asemenea cu toţii, tot prin prestare de jurământ, să mă scoată din scaunul episcopal dacă nu voi renunţa la cele patru puncte ale uniunii". Conjuraţii, pe care îi dă pe mâna Guberniului, erau după informaţiile obţinute de Lemeni: „tinerii agitatori Nicolae Man, Simion Bărnuţiu, Demetriu Boer, Nicolae Barb şi Alexandru Pop" [Al. Papiu Ilarian].[48] Tot cei denunţaţi se mai fac vinovaţi şi de a fi chemat la marea Adunare Naţională de la Blaj pe români, *înarmaţi*.

Istoria l-a condamnat aspru, iar nota de sub acest document revelator o arată clar: „Şi conţinutul acestui raport relevă că episcopul Ioan Lemeni şi-a continuat activitatea din anii premergători revoluţiei, ca instrument servil al autorităţilor guberniale nobiliare. Într-adevăr, şi în acest raport nu se sfieşte să îndeplinească rolul de denunţător şi de denigrator al revoluţionarilor români, care luptau pentru emanciparea poporului de sub exploatarea feudală şi oprimarea naţională"[49].

Jakob Elek, relatează că la adunarea din 3/15 mai, totuşi, mulţi români voiau să-l asculte vorbind. Istoricul maghiar îl laudă, spunând că „Lemeni a vorbit cu suflet şi la obiect, în mod demn de un cetăţean constituţionalist maghiar". Pe când tânărul Găetan califică discursul episcopului greco-catolic drept „linguşitor şi dulceag" şi face apel la popor să nu-i dea ascultare, „deoarece el l-a destituit de la catedră pe profesorul Bărnuţiu".

Iată ce mai consemnează, cu satisfacţie, cunoscutul istoric maghiar Jakab Elek: episcopul, Ioan Lemeni face parte incontestabil din tabăra *„maghiarofililor hotărâţi"*.

Nu este lipsită de interes nici opinia deputatului braşovean Joseph Graef, care scriind Magistratului săsesc la 4 mai 1848 din Sibiu, îl informează asupra popularităţii aceluiaşi episcop la românii greco-catolici: „ştim acum precis că românii uniţi îl înjură pe episcopul Lemeni care s-a urcat în amvon", numindu-l „mişel ungur care ne-a minţit mult"[50].

Dar, aşa cap bisericesc, aşa colaboratori; de denunţ se fac vinovaţi şi alţi „doi preoţi cu minte sănătoasă", cum îi caracterizează comitele suprem Bánffy

---

[48] *Idem*, p. 398-399.
[49] *Idem*, p. 399.
[50] *Idem*, p. 186.

Miklós în raportul său către gubernatorul Transilvaniei. Lăudații preoți sunt canonicul Teodor Sereni și notarul consistorial Ștefan Manfi. De la ei a aflat, în „mare taină", promițându-le să nu le divulge numele, că Aron Pumnul care e făgărășan „ar fi pornit în zilele acestea spre ținutul Făgărașului pentru a instiga"[51]. Grijuliu, Bánffy cere și el lui Teleki „ținerea în secret a numelui denunțătorilor".

Despre comportarea episcopului Lemeni la adunarea din Dumineca Tomii, a se vedea și raportul semnat de Fosztó Menyhárt și Miksa János din Blaj, la 1 mai 1848[52].

Nu am fi însă întru totul drepți cu episcopul Ioan Lemeni, dacă nu am sublinia că a avut și un moment pozitiv la Adunarea de la Blaj, în 16/4 mai, când a recunoscut – probabil nu avea încotro – că „venind printre popor, l-ar fi auzit pe acesta strigând că nu voiește uniunea Transilvaniei cu Ungaria", așa încât și el cade de acord, că „astădată uniunea nici decum nu s-ar putea lua la dezbatere"[53]. Deci, cu tot filomaghiarismul său, pe față, în mijlocul adunării antiunioniste de la Blaj, nu mai are curajul să susțină această linie politică.

Dar, la Cluj, în Dietă, Lemeni, deși nu avea mandat pentru a vorbi în numele națiunii române, „fiind acolo doar în calitate de regalist și nu de reprezentant al națiunii române", sub presiune (de data aceasta a nobilimii maghiare), e adevărat, se pronunță – de acord cu uniunea[54].

Din punct de vedere istoric, viața și faptele episcopului Ioan Lemeni nu au fost detaliat studiate; încă George Barițiu constata această situație, arătând că Friedenfels și Jakab aveau despre el păreri diametral opuse[55].

Când începe războiul civil, și preoții români sunt spânzurați unul după altul de tribunalele de sânge maghiare, episcopul are remușcări și încearcă să intervină pentru câțiva, dar degeaba, nu este luat în seamă, nici măcar nu i se răspunde la memoriu[56]. A fost auzit chiar zicând: „Ferească Dumnezeu să învingă ungurii, pentru că atunci noi românii vom fi de batjocura lumei"[57]. Când a fost sincer? Era însă prea târziu. Vagi îndoieli mai pot totuși persista. Istoria evaluează însă faptul obiectiv. Ale cui interese a servit? Acțiunile sale cui au folosit? Poporului sau oprimatorilor?

Constantin Pappfalvi vorbește și de o scrisoare care l-a speriat tare pe Lemeni, atât de tare că, întorcându-se de la Pesta, s-a oprit în Cluj și n-a mai

---

[51] *Original.* Arh. Stat Budapesta. Fond G. Pr. Nr. 1419/1848. Fototeca Inst. de Ist. „George Barițiu" din Cluj-Napoca. Foto: 30.661-30,664.

[52] Documente privind revoluția de la 1848, III, p. 67-69.

[53] „Gazeta de Transilvania", XI, nr. 40 din 17 mai 1848, p. 165-166.

[54] *Original.* Arh. Naț. D.J. Brașov. Fond Magistrat, nr. 2450/1848. Fototeca Inst. de Ist. „George Barițiu" din Cluj-Napoca. Foto: 32.022-32.024.

[55] „Observatoriul", III, nr. 101 din 17/29 dec. 1880, p. 405. „Episoade din viața ep. Ioan Pop de Lemeni".

[56] *Idem*, IV, nr. 12 din 7/19 febr. 1881, p. 45-46.

[57] *Idem*, nr. 11 din 7/19 febr. 1881, p. 41.

plecat la Blaj. Scrisoarea din octombrie era una de amenințare din partea lui Al. Papiu Ilarian: „Da! Nu te temi de D-zeu de șezi în Cluj și te uiți cum spânzură pe preoții români; de vei putea scăpa de mâna cea izbăvitoare alor 100 de tineri, care s-au jurat în contra vieției-ți, de pedeapsa lui Dumnezeu de bună seamă nu vei scăpa".

Este de mirare, deci, că având un astfel de conducător bisericesc, românii greco-catolici, ca și cei ortodocși, au fost influențați mai mult de episcopul Șaguna? Și că mișcarea în favoarea unității religioase s-a dovedit a fi fost atât de puternică? Desigur că nu. Situația se baza pe realități și nu pe supoziții. A. Șaguna a fost un mare tactician și un talentat strateg și a profitat din plin de o astfel de situație. Dar să nu trecem încă la evaluarea poziție sale, ci să rămânem puțin la clerul greco-catolic, care de fapt nu avea nici o vină că stăpânirea maghiară i-a pus la cârmă un om al ei, obedient până la trădare.

Trebuie recunoscut, clerul greco-catolic cult și instruit, atașat de popor, și-a judecat aspru propria conducere.

În acest sens, stau mărturie tot documentele vremii, care relevă prăpastia căscată între conducerea bisericii și clerul greco-catolic de jos.

Astfel, Guberniul regal reproșează în 2 mai 1848 episcopului Lemeni că „a constatat cu regret, pe baza mai multor rapoarte oficiale, că satele iobăgești sunt instigate mai ales de către preoții greco-catolici la refuzarea imediată a prestațiilor urbariale"[58].

O altă mărturie, a comisarului teritorial Szabo József către Consiliul gubernial, în care scriind dintr-o zonă greco-catolică (Dragu, Fizeș, Cristorel), notează că „În această regiune tot răul vine de la preoții români; poporul de rând crede ceea ce i se spune de către preoți sau dascăli, cari sunt cei mai mari instigatori"[59].

Meritul tinerilor canceliști de la Târgu Mureș și mai ales a studenților blăjeni este covârșitor. Ei au chemat poporul să nu se sperie de nimic și să nu-i asculte pe cei ce-l sperie, pentru că spun ei într-un manifest adresat tuturor românilor ardeleni, „prin frică nimica nu se poate obține", rugând totodată pe protopop și preoți, ca așa cum s-au înțeles la Blaj, să nu țină cu *domnii*, ci cu *poporul*[60].

Tot împotriva preoților greco-catolici se aduc „acuze" grave și din partea baronului Wesselényi Miklós, care încunoștințează pe vicarul greco-catolic Al. Sterca Șuluțiu de la Șimleul Silvaniei, că preoții din Someș-Uileac, Deleni și Bârsău Mare „instigă". Iată cum sună acuza de la Jibou din 5 mai 1848: „Unii preoți români au uitat de obligațiile lor religioase și cetățenești; în loc să îndrume

---

58 *Documente privind revoluția de la 1848...*, III, p. 95-96.

59 *Idem*, p. 163-164.

60 *Idem*, p. 50.

poporul la supunere față de dregătorii lui oficiali, nu au ezitat să-l instige la nelinişte şi nesupunere"[61].

Şi dacă recunoaştem rolul important al clerului greco-catolic în revoluție, aceasta nu scade cu nimic valoroasa contribuție a preoților ortodocşi, deoarece ei înşişi, preoții greco-catolici şi ortodocşi au fost uniți cel mai adesea în luptă. De aceea, n-o să fim noi cei care să-i judecăm separat. A fost doar o precizare izvorâtă din documentele găsite de noi, şi o formulare mai mult în scop didactic.

În concluzie, trebuie să subliniem însă că, în ciuda atitudinii nefericitului episcop Lemeni, Blajul va rămâne peste veacuri centrul şi inima revoluției românilor la 1848-1849. Comitele suprem al Albei de Jos comunica acest adevăr ministrului de interne al Ungariei din Aiud la 26 iunie 1848, în următoarea formulare: „Focarul mişcărilor româneşti este la Blaj, în acest comitat ..."[62]

Şi în fine, obiectivitatea istorică trebuie să statueze un adevăr pe care nici un confesionalism din lume nu-l va putea ocoli, acela că în fond la Adunarea de la Blaj, sub amenințarea aceloraşi pericole, s-au dus împreună cu enoriaşii lor şi preoții greco-catolici şi cei ortodocşi[63]. Dar şi aceea este adevărat că Blajul fără Sibiu nu ar fi însemnat nimic, iar revoluția românilor din Transilvania fără episcopul Andrei Şaguna ar fi fost lipsită de unul din marii ei conducători, de talia lui Simion Bărnuțiu şi Avram Iancu.

Acțiuni comune ale greco-catolicilor cu ortodocşii au fost nenumărate. Vom aminti aici doar una, cu valoare de simbol: cererea celor 11 preoți ortodocşi şi greco-catolici de pe domeniul Zlatnei, la 7 mai 1848, către guvernatorul Teleki József, solicitând eliberarea din închisoare a avocatului Micaş şi a altor tineri revoluționari români arestați datorită activității desfăşurate în slujba emancipării naționale[64]. Practic, revoluția în întregul ei a fost o colaborare interconfesională strânsă, până la a nu mai avea nici o semnificație practică dacă unul era greco-catolic sau ortodox. Toți erau români. Chiar şi priviți din afară, de către inamici, preoții nu mai erau nici ortodocşi nici greco-catolici, deoarece pentru ei *toți preoții români* erau *„buni de spânzurat"*, după cum îi aducea la cunoştință protopopul Nicolae Crainic lui A. Şaguna, din Dobra la 4/16 iulie 1848[65].

Şi pentru ministrul de interne al Ungariei, Szemere Bertalan, episcopii şi preoții nu erau nici greco-catolici, nici ortodocşi, erau *români*; pentru a-i putea manevra după voie, îi indica trimisului regal, baronului Vay Miklós, să ducă tratative cu episcopii, iar pe preoți să-i „câştige"[66].

---

[61] *Idem*, p. 235.

[62] *Original.* Arh. Naț., Budapesta, Fond Az 1848/49-I minisztériumi levéltar. Belügyminisztérium. Elnokiiratok, nr. 505/1848. Fototeca Inst. de Ist. „George Barițiu" din Cluj-Napoca. Foto: 822-823; 838-839.

[63] *Documente privind revoluția de la 1848...*, III, p. 483-484.

[64] *Idem*, p. 301-302.

[65] C. Feneşan, *Informații noi privind revoluția din Trasilvania în vara anului 1848*, în „Sargetia", XIV, 1979, p. 382.

[66] Imre Deák, *1848*, p. 145-146.

Pe nou numitul episcop Andrei Şaguna, poporul îl răsfaţă; e primit în 6 mai la Sibiu, cu onoruri regale, e aşteptat de 3000 de români[67]; în 11 mai seara e onorat cu retragere cu torţe şi cu o cuvântare înflăcărată a lui Simion Bărnuţiu, menită să-l cucerească pentru cauza naţională[68].

Se bucură de prestigiu la mărimile zilei. Comitele suprem baronul Bánffy Miklós şi prim judele Pogány Károly îl sfătuiesc pe Teleki la 13 mai 1848 să intervină pentru ca episcopul ortodocşilor din Transilvania, Andrei Şaguna, să fie prezent cu invitaţie regală la Dieta ce se apropia, căci „Ortodocşii au fost oprimaţi datorită religiei lor", aşa cum recunosc cei doi. Atenţia care i se dă lui Şaguna nu este desigur dezinteresată, deoarece, explică tot aceiaşi, gestul politic va contribui la „dejucarea atentatelor agitatorilor"[69].

Enorma influenţă a episcopului ortodox este recunoscută şi admirată chiar de împuterniciţii guberniali care au supravegheat Adunarea Naţională de la Blaj din 3/15 Mai 1848. Iată ce raportează în acest sens Szabó Lajos şi Bánffy Miklós, Guberniului: „La fel avem sincera datorie să vă raportăm că desfăşurarea paşnică de până acum a acestei adunări populare se poate atribui aproape în exclusivitate popularităţii deosebit de mari a episcopului Şaguna în rândul participanţilor, indiferent de religie, precum şi capacităţii sale intelectuale"[70].

Aceiaşi, într-un alt raport, din Aiud, la 18 mai 1848, reiterează meritele lui Şaguna, calităţile sale, tăria morală şi fizică, relevând şi mai pregnant marea sa popularitate[71].

Şi iarăşi, documentele ne arată o nouă dovadă certă (a câta oară?) a strălucirii şi a magnetismului episcopului ortodox, care ne îndreptăţeşte să credem că dacă „unirea religiilor" la români s-ar fi realizat în 1848, ea ar fi fost făcută sub cârja sa pastorală. Mărturia vine tot din partea străinilor, şi nu din partea unuia, ci din partea unui grup de zece lideri ai nobilimii liberale din Transilvania, în frunte cu Weér Farkas şi Bethlen János senior, care informau Consiliul de miniştri al Ungariei despre adunarea de la Blaj. Prezentându-l pe Şaguna ca pe un iniţiat în planurile partidei ilirice, cu care, spun ei, a avut legături strânse înaintea numirii lui, episcopul Andrei Şaguna „are cea mai mare influenţă nu numai asupra românilor ortodocşi, ci şi asupra celor greco-catolici". Prestigiul său era atât de mare la enoriaşii de ambele confesiuni, încât încă în vara anului 1848 circula zvonul că episcopul Andrei Şaguna va fi *„rege al românilor"*, pentru că aceştia „vor să-i unească pe românii din Ardeal cu cei din Moldova şi Ţara Românească şi vor să formeze un singur regat"[72]. Ceea ce

---

67 „Gazeta de Transilvania", XI, nr. 35 din 29 aprilie 1848, p. 147-148.

68 *Idem*, nr. 37 din 6 mai 1848, p. 154-155 Cf. şi *Documente privind revoluţia de la 1848* ..., III, p. 464-465.

69 *Documente privind revoluţia de la 1848* ..., III, p. 508.

70 *Documente privind revoluţia de la 1848* ..., IV, p. 57.

71 *Idem*, p. 165.

72 G. Neamţu, *Faţa necunoscută a revoluţiei române la 1848-1849 din Transilvania"*, Cluj-Napoca, Argonaut, 2004, p. 278-284: *„Episcopul Andrei Şaguna «regele românilor» la 1848"*.

explică şi faptul că înaltul ierarh a refuzat în două rânduri să treacă la greco-catolicism cu întreaga sa turmă ortodoxă, „pentru un blid de linte", cum spunea el atât de sugestiv. Motivul real fiind acela că avea în cuget certitudinea realizării Unirii celei mari, înlesnită de existenţa uneia şi aceleiaşi confesiuni dincolo şi dincoace de Carpaţi.

În contrast cu episcopul Şaguna, episcopul Lemeni, cu sentimentele sale filomaghiare, şi-a pierdut orice înrâurire asupra propriilor săi credincioşi[73], fapt pe care, semnatarii informării sunt nevoiţi să-l recunoască.

Imaginile diferite ale celor doi episcopi sunt, desigur, grăitoare de la sine. Antiteza nu am folosit-o însă cu scopul de a-l coborî pe unul şi a-l ridica în slăvi pe altul. Ea s-a impus de la sine şi exprimă o realitate istorică a vremii.

Totodată, este semnificativ şi faptul că poporul, care nu cunoştea prea bine aceste aspecte mai ascunse oarecum de privirile lui, în momentul Adunării Naţionale, şi-a manifestat totuşi zgomotos dorinţa de a-i vedea pe amândoi episcopii, pe cel greco-catolic şi pe cel ortodox, celebrând împreună liturghia în aceeaşi biserică. Dorinţa se înscria în fond, în conştiinţa lor, şi răspundea unei aspiraţii fireşti, aceea că religia nu trebuie să-i despartă pe români. Dorinţa mai era şi expresia instinctului popular de a dovedi astfel unitatea sufletească a românilor, forţa lor.

George Sion, care a fost de faţă la Adunare, spune că totuşi canoanele nu permiteau să se ţină împreună liturghia şi mai adaugă o observaţie, pe care nu o găsim atât de tranşantă în nici un izvor istoric, decât în memoriile sale[74]: „Episcopii, pentru motive foarte naturale, nu se iubeau unul pe altul, nu se sufereau". Este verosimilă observaţia lui, deşi antipatia nu credem să fi fost totuşi atât de manifestă, deoarece iată cum descrie momentul *Gazeta de Transilvania*: „Duminică după sf. Liturghie dd. Episcopi Ioan Lemeni şi Andrei Şaguna, eşind în mijlocul zecilor de mii mărturisiră că preasf.[inţiile] sale sunt fraţi, nu din vreo făţărnicie, ci fraţi în Hristos, fraţi români, fraţi carii provoacă pe tot românul a uita or ce neplăceri trecute şi a se privii cu toţii de fraţi, precum sunt ai lor episcopi. Cuvântul rostit în acest înţeles de dn.[ul] episcop A. Şaguna făcu impresiune foarte bună, tăie şi calea mai multor prepusuri [bănuieli - n.ns.] şi temeri deşerte. Pentru un scop atât de mare şi frumos cum era al acestei adunanţe era să se înlăture din inimile tuturor ori care alte interese particulare". Exista oare bănuiala că A. Şaguna va chema deschis la ortodoxism pe greco-catolici? În cazul în care considerăm confesiunea un „interes particular", se pare că aceasta era temerea.

Să mai notăm că G. Sion care pătrunsese până la urmă în biserica din Blaj, fiind curios ca român „de dincolo" să vadă desfăşurarea liturghiei într-o biserică unită, făcea următoarea constatare: „Nu observai însă nici cea mai mică diferenţă în cântări, în costume sau în ordinea ceremonialului".

---

[73] *Documente privind revoluţia de la 1848 ...*, IV, p. 288.

[74] *Suveniri Contimporane*, în „Familia", XXV, nr. 27 din 2 iul. st.v./14 iul. st.n. 1889, p. 314.

Tot pe linia conlucrării strânse între cei doi episcopi (cel puţin aparente), a fost şi semnarea în comun a „adeverinţelor de bună-purtare", eliberate participanţilor la Adunare de către cei doi preşedinţi ai adunării: I. Lemeni şi A. Şaguna[75]. Apoi, în seara încheierii adunării, în centrul Blajului s-a expus o inscripţie transparentă cu următorul conţinut: *„Episcopilor Lemeni şi Şaguna, mândria românilor"*[76].

Buna înţelegere şi colaborarea strânsă între cele două confesiuni a fost remarcată foarte explicit şi de împuternicitul guvernului ungar în Transilvania, baronul Perényi Zsigmond, care îi scria ministrului de interne, Szemere Bertalan, că la adunarea de la Blaj, din 3/15 Mai 1848, cele două confesiuni „au început să se apropie cu o căldură mai mare unele faţă de altele", menţionând o ordine exemplară, remarcându-se totodată pretutindeni contopirea în sentimente naţionale comune[77].

Că această frăţietate a românilor nu a plăcut Guberniului Transilvaniei s-a putut vedea cu uşurinţă din dorinţa sa neîmplinită de a se ţine două adunări separate, una a greco-catolicilor şi una a ortodocşilor, cum am arătat la începutul acestei cercetări. Dar, ceea ce este deosebit de semnificativ, în decembrie 1848, când românii cereau o nouă Adunare Naţională, *General-Commando*-ul austriac, care reprezenta la acea dată atât forul civil cât şi militar al Transilvaniei, la rândul său, ca şi Guberniul, a impus românilor ca în cazul în care doresc să mai ţină o astfel de adunare, să o facă tot pe confesiuni: una unită la Blaj şi una ortodoxă la Sibiu.

Faptul l-a supărat mult pe N. Bălcescu, ceea ce-l face să-şi exprime indignarea în două scrisori: una către I. Ghica şi alta către A.G. Golescu, amândouă din 16/28 dec. 1848. În prima, spunea: „Astfel cu dogma religioasă, ce împreună toţi românii ştersese în Adunarea de la Blaj astă primăvară, umblă a-i dezuni"[78]. Este surprinzătoare afirmaţia, deoarece el nu a fost de faţă, aşa încât explicaţia este ori că informaţia pe care a avut-o a fost mult prea optimistă, ori că ştergerea dogmei o foloseşte simbolic, pentru a ilustra buna înţelegere şi unitatea de vederi a românilor, deoarece, în a doua scrisoare, către A.G. Golescu[79], tratând aceeaşi problemă, nu mai menţionează expresia „ştergerea dogmelor", deşi în rest, textul e aproape acelaşi.

---

[75] *Documente privind revoluţia de la 1848* ..., IV, p. 94.
[76] *Idem*, p. 302.
[77] Imre Deák, *1848*, p. 114-120. Cluj, 3 iunie 1848.
[78] N. Bălcescu, *Opere*, IV, Corespondenţă, ediţie critică de G. Zane, Bucureşti, 1964, p. 118.
[79] *Ibidem*, p. 121.

10. Isaia Moldovan: „Atunci şi-au dat mâna uniţii cu neuniţii, să se strice şi să se surpe zidul şi ura religioasă care despărţeau pe fiii unei naţiuni de un sânge şi de o origine."

Memorialistica revoluţiei de la 1848 ilustrează şi ea existenţa bunei înţelegeri între toţi românii.

Iată ce spunea Isaia Moldovan despre starea de spirit a românilor la 3/15 Mai 1848: „Atunci şi-au dat mâna uniţii cu neuniţii, să se strice şi să se surpe zidul şi ura religioasă care despărţeau pe fiii unei naţiuni de un sânge şi de o origine"[80].

În final se impune o concluzie firească, susţinută de argumentele şi documentele pe care le-am prezentat; aceea că la 1848 a existat o tendinţă reală şi viguroasă de a se uni cele două confesiuni. Nerealizarea aspiraţiei s-a datorat temerii de a nu provoca o sciziune naţională. S-a ajuns totuşi la o strânsă colaborare între cele două confesiuni şi, aşa cum constata Al. Papiu Ilarian, ortodocşii şi greco-catolicii s-au întrecut în a lupta pentru cauza naţională. Fruntaşii revoluţiei au preferat această soluţie mai realistă şi mai sigură. O colaborare mai strânsă putea fi mai profitabilă decât contopirea confesiunilor care, dacă ar fi fost făcută, ar fi antrenat după sine o mulţime de probleme teoretice şi practice, care ar fi cerut un timp îndelungat pentru a se rezolva spre mulţumirea ambelor părţi.

Şi totuşi, ce ocazie extraordinară ar fi fost!

Deşi nu s-a împlinit acest deziderat pios, mişcarea, atâta câtă a fost, în mod paradoxal, *nu a slăbit lupta naţională*, deoarece, aşa cum observa acelaşi Al. Papiu Ilarian, a existat o concurenţă benefică între ortodocşi şi greco-catolici în a fi mai buni luptători naţionali. Pe de altă parte, trebuie subliniat că înfăptuirea unităţii religioase la 1848 probabil ar fi impus inamicilor o tabără românească mult mai puternică. Cursul pe care l-au luat evenimentele la 1848 din Transilvania au dovedit însă că nu sosise încă vremea acestui pas care ţinea, aşa cum accentuase şi S. Bărnuţiu, de conştiinţa fiecăruia.

În fine, trebuie remarcat totuşi, şi faptul că inamicii românilor *s-au temut de realizarea unei eventuale unităţi religioase,* care, aveau şi ei convingerea că ar fi netezit şi mai mult drumul spre realizarea *Dacoromâniei,* adică a unităţii naţionale a tuturor românilor. Acest fapt va reieşi din campania împotriva lui A. Şaguna, ce dorea să aducă sub conducerea sa şi biserica ortodoxă din Bucovina.

Cele expuse în această cercetare sunt *fapte istorice* şi ele nu au fost scrise în scop confesional. *La 1848 aceasta era situaţia.*

Dincolo de fanatismul religios există un *adevăr istoric* obiectiv, pe care un istoric (indiferent de confesiunea sa) trebuie să îl caute cu sârguinţă şi

---

[80] N. Bocşan şi V. Leu, *Memorialistica revoluţiei de la 1848 în Transilvania,* Cluj-Napoca, 1988, p. 243.

onestitate, deşi cele mai noi tendinţe din istoriografie încearcă să ne convingă că nu există *adevăr istoric*, şi că el este o himeră.

Totuşi, anumite fapte despre care există documente şi mărturii, *nu* pot fi schimbate. Pot fi cel mult interpretate mai aproape de *adevăr* sau mai departe de el...

AXENTE SEVER, SAU IPOSTAZA REVOLUŢIONARULUI MILITANT

Iosif Marin Balog,
Institutul de Istorie "George Bariţiu" din Cluj-Napoca

1. Axente Sever – reconstituirea biografiei

Ioan Axente sau Axente Sever, cum s-a consacrat deopotrivă în memoria contemporanilor şi a istoriografiei, reprezintă o figură emblematică a paşoptismului românesc, una din energiile care au mobilizat şi impulsionat decisiv acţiunea revoluţionară, atât la sud de Carpaţi, cât mai ales în Transilvania, unde îl regăsim ca şi comandant şi combatant pe câmpul de luptă în războiul naţional românesc contra centralismului de stat maghiar, care prin deciziile dietei Transilvaniei, ale guvernului şi parlamentului de la Pesta refuza revendicările legitime ale românilor din Ardeal. Deşi nu a participat de la început la acţiunile din primăvara anului 1848, el a fost printre primii care au şi-au dat seama că e nevoie de o acţiune energică şi că evenimentele vor evolua inevitabil spre confruntare şi rezistenţă faţă de revoluţia maghiară.

Reconstituirea biografiei ilustrului revoluţionar este un demers dificil, în primul rând datorită vieţii sale tumultoase şi multitudinii de evenimente în care a fost implicat de-a lungul carierei sale de revoluţionar şi om politic. Practic, pentru aproape o jumătate de veac îl găsim în mijlocul tuturor evenimentelor politice importante care au marcat naţiunea română, de la acţiunile sale eroice pe câmpul de luptă în războiul naţional din toamna anului 1848 şi până în vara anului 1849, la cele din a doua jumătate a anilor '50. Îl găsim apoi implicat în alegerile pentru prima Dietă românească a Transilvaniei din anul 1863, unde a avut intervenţii decisive şi convingătoare în sensul revendicărilor românilor care sperau ca regimul liberal-constituţional să le trateze în mod favorabil. Este prezent în prim planul acţiunilor politice ale Partidului Naţional Român din Transilvania unde până la finele anilor '80 se implică activ în cele mai importante decizii şi demersuri politice. Îl găsim de asemenea, scriind în presă unde îşi exprimă ideile şi gândurile, unde răspunde calomniilor unor contemporani mai puţin binevoitori, şi desigur într-o amplă corespondenţă cu personalităţile contemporane lui, corespondenţă care până în prezent este în parte inedită.

Istoriografia a făcut desigur numeroase şi stăruitoare demersuri pentru recuperarea şi plasarea la locul cuvenit a acestei complexe personalităţi în contextul evenimentelor vremii, dar sunt încă numeroase detalii şi aspecte de pus în lumină, pe măsură ce se pun în circuitul istoriografic noi documente. De asemenea există loc pentru noi şi diverse interpretări care pot fi propuse pe baza surselor documentare şi a literaturii de specialitate.

Practic, până în prezent există o singură monografie dedicată în întregime ilustrului revoluţionar ardelean, publicată de către Adrian T. Pascu la mijlocul anilor '80, care în ciuda unor interpretări tributare contextului ideologic al vremii în care a fost scrisă, rămâne cea mai completă şi cea mai documentată lucrare[1]. Între timp, suportul documentar editat s-a completat în mod substanţial punându-se în circuitul ştiinţific noi documente, corespondenţă, fragmente memorialistice care pot constitui elemente de substanţă în incursiunea istorică asupra vieţii şi activităţii lui Ioan Axente Sever[2].

---

[1] Adrian T. Pascu, *Ioan Axente Sever 1821-1906. Viaţa şi activitatea militantă*, Editura Dacia, Cluj Napoca, 1985, 275 pp.

[2] Vezi colecţiile de documente: *** *Revoluţia de la 1848-1849 în Transilvania. Documente*, vol. I, *2 martie – 12 aprilie 1848*, Sub redacţia: Ştefan Pascu, Victor Cheresteşiu, Colectivul de elaborare a volumului: S. Benkő, L. Botezan, A. Egyed, H. Mureşanu, D. Károlyi, G. Neamţu, P. Teodor, I. Bozac, I. Kovács, S. Retegan, Colaboratori: M. Bodor, M. Maxim, A. Neamţu, L. Gyémant, Bucureşti, Ed. Academiei, 1977, 512 p; Idem, *vol. II*, 12-29 *aprilie 1848*, Sub redacţia: Ştefan Pascu, V. Cheresteşiu, Colectivul de elaborare a volumului: S. Benkő, L. Botezan, A. Egyed, H. Mureşanu, D. Károlyi, G. Neamţu, P. Teodor, I. Bozac, I. Kovács, S. Retegan, Colaboratori: M. Bodor, M. Maxim, A. Neamţu, Bucureşti, Ed. Academiei, 1979, LXI + 476 p. Idem, *vol. III*, *30 aprilie – 14 mai 1848*, Sub redacţia: Ştefan Pascu, Colectivul de autori: V. Cheresteşiu, S. Benkő, L. Botezan, A. Egyed, H. Mureşanu, D. Károlyi, G. Neamţu, M. Bodor, I. Bozac, P. Teodor, Colaboratori: I. Kovács, S. Retegan, A. Neamţu, I. Cicală, I., Dani, Bucureşti, Ed. Academiei, 1982, 606 p. Idem, vol. IV, *14-25 mai 1848*, Sub redacţia: Ştefan Pascu, Colectivul de autori: V. Cheresteşiu, S. Benkő, L. Botezan, A. Egyed, D. Károlyi, H. Mureşanu, G. Neamţu, M. Bodor, K. Schmidts, Colaboratori: I. Bozac, P. Teodor, I. Chindriş, I. Dani, A. Neamţu, S. Retegan, Introducere de Ştefan Pascu, Bucureşti, Ed. Academiei, 1986, 599 p. Idem, vol. V, *26 mai-4 iunie 1848*, Autori: S. Benkő, L. Botezan, A. Egyed, D. Károlyi, G. Neamţu, I. Chindriş, K. Schmidts, M. Bodor, H. Mureşanu, Colaboratori: I. Dani, S. Mândruţ, I. Bolovan, Bucureşti, Ed. Academiei Române, 1992, 537 p. Idem, *vol. VI*, *5-16 iunie 1848*, Introducere de Camil Mureşanu, Colectivul de redacţie: S. Benkő, M.Bodor, L. Botezan, A. Egyed, D. Károlyi, G. Neamţu, H. Mureşanu, I. Bolovan, I. Chindriş, E. Cosma, S. Mândruţ, K. Schmidts, Bucureşti, Ed. Academiei Române, 1998, 624 p.

Idem, *vol. VII, 17-26 iunie 1848*, cuvânt introductiv de Camil Mureşanu, Editura Academiei Române, Bucureşti 2005, 745 p. Autori: M. Bodor, L. Botezan, G. Neamţu, E. Cosma, I. Chindriş, S. Mândruţ. Idem, *vol. VIII, 26-30 iunie 1848*, cuvânt introductiv de Camil Mureşanu, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2007, 423 + XLI p. Volum întocmit de: Marghiola Bodor, Ela Cosma, Gelu Neamţu; coordonator: Gelu Neamţu; colaboratori: Attila Varga, Stelian Mândruţ, Liviu Botezan, Marin Balog, Hilde Mureşanu, Kurt Schmidts, Ákos Egyed, Samu Benkö.

De asemenea, colecţia: *Mişcarea naţională a românilor din Transilvania între 1849-1918. Documente, vol. I (8 august 1849 – 31 decembrie 1851)*. Coordonator Simion

Privită în sens mai larg însă istoriografia referitoare la personajul în cauză este mult mai bogată, începutul aparținând chiar contemporanilor lui care nu numai că l-au cunoscut în mod direct, ci au participat alături de acesta la marile evenimente. Îl amintim în acest sens pe Alexandru Papiu Ilarian, care în cel de-al treilea tom al sintezei sale îi dedica lui Axente importante pagini referitoare la faptele sale de arme[3]. Se adaugă apoi sinteza lui George Barițiu, care în cel de-al doilea volum face referiri la activitatea politică a lui Ioan Axente din perioada anilor 1858-1885[4]. Desigur că paşoptistul român nu putea să lipsească din valoroasa Enciclopedie Română publicată la împlinirea unei jumătăți de veac de la revoluție unde îi este dedicată o frumoasă schiță de portret[5].

Momentul dispariției sale la 1906 a prilejuit evocări şi rememorări ale vieții sale semnate, între alții, de Nicolae Iorga[6], Horia Petra-Petrescu[7], Octavian C. Tăslăuanu[8], Gheorghe Bogdan Duică[9], Ioan Rusu Abrudeanu[10] şi alții[11].

Retegan. Cuvânt înainte: Camil Mureşanu. Autori: Simion Retegan, Dumitru Suciu, George Cipăianu. Colaboratori: Rodica Sofronie, Maxim Maria, Marghiola Bodor, Kurt Schmidts. Centrul de studii Transilvane. Fundația Culturală Română, Cluj Napoca, 1996, 619 p. Idem, *vol. II (31 decembrie 1851 – 15 iulie 1859)*. Volum întocmit de Simion Retegan (coordonator), Dumitru Suciu, Mádly Loránd. Colaboratori: George Cipăianu, Rodica Sofronie. Editura Academiei Române, Bucureşti, 2004; Idem, *vol. III (30 iulie 1859 – 26 februarie 1861)*. Volum întocmit de Simion Retegan (coordonator). Autori: Simion Retegan, Dumitru Suciu, Mádly Loránd, Mirela Andrei. Colaborator: George Cipăianu, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2006, 641 p+LVIII; Idem, *vol. IV (27 februarie 1861 – 18 septembrie 1861)*. Volum întocmit de Simion Retegan (coordonator). Autori: Dumitru Suciu, Mádly Loránd, Mirela Andrei, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2007, 791 p+LXIX; Idem, *vol. V (19 septembrie 1861-25 aprilie 1862)*. Coordonator: Simion Retegan. Editori: Simion Retegan, Dumitru Suciu, Mádly Loraánd, Mirela Andrei, Daniela Deteşan, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2008, 771 p.+LXXII.

[3] Alexandru Papiu Ilarian, *Istoria românilor din Dacia Superioară*, tomul III, studiu introductiv şi note de Ştefan Pascu, Sibiu, 1943, p. 58 şi urm.

[4] Vezi în acest sens, George Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei pe 200 de ani în urmă*, vol. II, Braşov, 1890, p. 245 şi urm.

[5] C. Diaconivici, *Enciclopedia Română*, vol. I, Sibiu, 1898, p. 336.

[6] Nicolae Iorga, *„Un bătrân erou: Axentie Severu"*, în, *Oameni cari au fost*, vol. I, Bucureşti, 1967, p. 151-153.

[7] Horia Petra-Petrescu, *„Tata Axente"*, în *Gazeta Transilvanei*, Braşov, 1906, nr. 172, p. 1.

[8] Octavian C. Tăslăuanu, *„Oameni şi fapte. Ioan Axente Sever"*, în *Transilvania*, Sibiu, XI, 1909, nr. 2, p. 93-96.

[9] Gheorghe Bogdan-Duică, *„Axente Sever despre Avram Iancu"*, în *Transilvania*, 46, 1926, nr. 6, p. 85-86.

[10] Ioan Rusu-Abrudeanu, *„Prefectul Axente Sever şi activitatea sa în timpul revoluției ardelene din anii 1848-1849"*, *în Moții. Calvarul unui popor eroic, dar nedreptățit*, Bucureşti, 1928, p. 380-398; reeditare în 2007 sub îngrijirea Vasile Tutula şi Ion Felea, p. 295-309.

[11] Detalii la Adrian T. Pascu, *op. cit.*, p. 12-13.

Ceva mai târziu, avea să apară cu prilejul aniversării a 110 ani de la naştere, o primă schiţă monografică[12] despre ilustrul revoluţionar paşoptist, e drept generală, mai mult o evocare călduroasă, fără a duce elemente de noutate în istoriografia subiectului.

Primele contribuţii documentare importante le-a adus Silviu Dragomir, care prin cercetările sale din arhivele austriece, maghiare şi româneşti, a relevat aspecte despre activitatea revoluţionară a lui Axente Sever[13], prin publicarea unor documente extrem de importante despre acţiunile sale din iarna 1848-1849 şi care au stat dealtfel, la baza întocmirii raportului ulterior trimis la Viena în primăvara anului 1850.

Istoriografia postbelică a adus completări documentare semnificative şi interpretări valoroase, dintre care se cuvin amintite cele ale lui Liviu Maior. Istoricul clujean îi dedica un prim studiu referitor la activitatea din primăvara anului 1848[14], când deja se contura destul de clar în mintea tânărului revoluţionar care va fi calea de urmat în noul context. De asemenea, referiri la Axente Sever se regăsesc în monografiile publicate despre alţi revoluţionari de prim plan, în special în cea dedicată lui Avram Iancu cu care a colaborat direct în acţiunile militare din Munţii Apuseni[15].

O contribuţie însemnată la reconstituirea activităţii politice a lui Ioan Axente Sever din perioada Dietei de la Sibiu din 1863-1864 a adus-o istoricul Simion Retegan punând în lumină dimensiunea concretă a activităţii sale politice cu acest prilej[16].

Desigur istoriografia revoluţiei de la 1848-1849 din Transilvania este extrem de vastă, diversă şi complexă, încât o simplă consemnare a tuturor contribuţiilor ar depăşi cadrul studiului de faţă. Numeroasele lucrări de sinteză, de interpretare, monografii, ediţii de documente, corespondenţă sau memorialistică aduc date noi nu numai în sensul reconstituirii şi (re)interpretării evenimentelor, ci şi despre personalităţile care le-au generat şi direcţionat. Ele constituie în mod preponderent şi baza documentară a studiului de faţă.

2. Copilăria şi studiile

Ioan Axente Sever s-a născut la 3/15 aprilie 1821 în comuna Frâua/Frauendorf, o localitate situată în Scaunul Mediaş la acea vreme, locuită

---

[12] Gh. I. Biriş, *Ioan Axente Sever şi timpul său*, Cluj, 1931, 38 pp.

[13] Silviu Dragomir, *Studii şi documente privitoare la revoluţia românilor din Transilvania în anii 1848-1849 (Documente din colecţiile Academiei Române, Asociaţiunii Transilvane şi ale Muzeului Ardelean), vol.* II, Sibiu, 1944.

[14] Liviu Maior, „*Activitatea lui Axente Sever în primăvara anului revoluţionar 1848*", în *Studia Universitatis Babeş-Bolyai. Historia*, Cluj, 2, 1966, p. 91-101.

[15] Silviu Dragomir, *Avram Iancu*, Bucureşti, 1965.

[16] Simion Retegan, „*Pregătirea Dietei de la Sibiu din 1863-1864*", în *Anuarul Institutului de istorie Cluj*, XII, 1969, p. 53-82; de asemenea, Idem. *Dieta românească a Transilvaniei*, Cluj Napoca, 1979, p. 45 şi urm.

de români şi saşi. Familia în care a văzut lumina zilei era una de condiţie relativ înstărită, chiar dacă din punct de vedere juridic şi al raporturilor sociale erau iobagi. Părinţii săi, Iacob şi Ana născută Maxim, s-au străduit după posibilităţile materiale să asigure celor cinci copii o educaţie şcolară potrivită cu împrejurările vremii şi cu capacităţile intelectuale ale fiecăruia dintre copii, astfel că Ioan, cel mai mare dintre fii, pleca în 1831 la numai 10 ani la Blaj pentru a urma cursurile şcolii elementare[17]. A urmat apoi la Sibiu cursurile gimnaziului catolic unde s-a remarcat prin interesul faţă de ştiinţele umaniste, primind în patru ani consecutiv calificativul *eminens*[18]. Cele două şcoli i-au asigurat tânărului Ioan Axente baza necesară formării sale intelectuale, într-un mediu riguros.

În 1840, după absolvirea gimnaziului, Ioan Axente revenea la Blaj pentru a urma cursurile de nivel superior în filosofie primii doi ani, şi teologie în următorii patru ani. În atmosfera aprinsă a Blajului erau în toi divergenţele dintre episcop şi profesori, care aveau să degenereze în aşa-numitul proces lemenian. Tânărul Axente urma cursurile de filozofie predate de Simion Bărnuţiu de pe noile coordonate în care aceasta devenea independentă de teologie. Bărnuţiu era adeptul filosofiei moderne fundamentată pe ideile lui Kant, Krug, Voltaire J.J. Rousseau, idei pe care şi le-a însuşit şi tânărul Axente şi care desigur că deveneau divergente faţă de ideile teologice conservatoare pe care încercau să le promoveze teologii Blajului, în plus conflictul de care pomeneam scotea şi mai mult în evidenţă aceste divergenţe. Pe Ioan Axente îl găsim în prim-planul acţiunilor contra taberei canonicilor, fiind unul din „răzvrătiţi", după cum se exprima rectorul seminarului Vasile Raţiu în scrisoarea sa către episcopul Lemeni[19]. Dealtfel, Axente a fost el însuşi victima exceselor rectorului seminarului care, în contextul acutizării conflictului dintre tabăra bărnuţiană şi cea lemeniană, a trecut la tot felul de excese. Conform mărturiilor date în scris în februarie 1844 de către tinerii săi colegi teologi Petru Pap şi Gabriel Mann, tânărul alumn fusese victima unui act de violenţă, fapt care a escaladat foarte mult conflictul dintre cele două tabere[20]. Poziţia fermă a lui Axente se regăseşte pe toată durata desfăşurării evenimentelor. Îl găsim de pildă între semnatarii petiţiei care incriminează schimbarea profesorilor de la seminarul teologic[21] şi înlocuirea lor cu persoane incompetente, dar obediente faţă de episcop şi gruparea teologilor conservatori. Desigur pentru atitudinea de frondă afişată de la început, tânărul Axente urma să plătească cu preţul exmatriculării, alături de alţi 11 colegi. Fără îndoială acest episod avea să rămână definitiv în conştiinţa şi atitudinea viitorului revoluţionar. Conflictul de la Blaj se poate spune că marca naşterea unei noi generaţii, un

[17] Gh. I. Biriş, *op. cit.*, p. 12-16.
[18] Apud Adrian T. Pacu, *op. cit.*, p. 33.
[19] Vezi în acest sens, Daniela Deteşan, *Dosarul procesului lemenian*, vol I, Cluj Napoca, 2007, doc. nr. 14, p. 61-79.
[20] *Ibidem*, doc. nr. 51, p. 226-227; doc. nr.52, p.228-229; doc. nr. 66, p. 319-321.
[21] *Ibidem*, doc. nr. 77, p. 353-356.

„adevărat certificat de naştere colectiv pentru noii militanţi naţionali"[22]. Practic, în acest context al evenimentelor de la seminarul blăjean trebuie privită naşterea unei noi atitudini în rândul elitei ardelene, din care răzbate o mult mai evidentă doză de pragmatism, de raliere la curentele culturale, politice şi ideologice ale vremii. Este perioada pre-paşoptismului care aducea în prim plan necesitatea reformării societăţii şi, lucrul cel mai important pentru români mai ales, fundamentarea pe baze noi a conştiinţei naţionale şi necesitatea edificării unui proiect naţional propriu ca mijloc de rezistenţă şi de obţinere a recunoaşterii.

Ioan Axente a înţeles că teologia nu era pentru el şi nici el pentru teologie, şi a procedat precum colegul său de generaţie, Ioan Maiorescu, convinşi fiind că locul lor trebuia să fie în altă parte. Exmatriculat definitiv de la seminarul blăjean pe motiv că nu ar fi respectat statutul preoţesc, tânărul Axente se întorcea în satul natal la coarnele plugului, prilej de a relua pentru scurtă vreme viaţa de ţăran, de a simţi pulsul vieţii satului transilvănean aflat în continuare sub realitatea nefastă a iobăgiei. Erau anii 1846-1847 când Dieta transilvană punea în discuţie un nou proiect de lege urbarială total anacronic, care agrava situaţia iobăgimii şi înăsprea obligaţiile acesteia faţă de stăpânii de moşii. Românii au protestat vehement faţă de acest proiect de reglementare a obligaţiilor urbariale, iar împăratul a refuzat sancţionarea legii. Printre cei care au fost prezentaţi drept „tulburători ai legii" era şi Ioan Axente[23].

Înţelegând noile condiţii date de exmatricularea sa de la seminarul teologic de la Blaj şi atitudinea autorităţilor faţă de orice exprimare critică la adresa realităţilor sociale şi politice din Transilvania, Ioan Axente lua hotărârea de a se stabili la sud de Carpaţi, la Bucureşti. În primăvara anului 1848 tânărul ardelean lua această decizie cu nădejdea de a-şi găsi acolo un rost profesional, mai ales că la Bucureşti se aflau deja numeroşi intelectuali ardeleni, Aaron Florian, August Treboniu Laurian, dar şi foşti colegi de la Blaj, precum Constantin Roman, Elisei Armatu sau alţi profesori veniţi de peste munţi: Vasile Maiorescu, Moise Nicoară, Constantin Petrovici[24]. La început tânărul intelectual ardelean a activat ca profesor de limba şi literatura română şi de latină la o şcoală particulară, pensionul lui R. Janeloni[25].

3. Tânăr revoluţionar şi militant. Viziunea sa asupra revoluţiei ca idee şi faptă

Una dintre componentele activităţii sale de la Bucureşti, despre care trebuie amintit, a fost activitatea din cadrul societăţii secrete „Frăţia". Aceasta

[22] Ideea aparţine isotircului Adrian T. Pascu. Vezi *op. cit.*, p. 39.

[23] N. Popea, *Memorialul Arhiepiscopului şi Mitropolitului Andrei Baron de Şaguna*, Tiparul Tipografiei Archiecezane, Sibiu, 1879, I, p. 141.

[24] Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea naţională 1834-1848*, Editura Academiei, Bucureşti, 1967, p. 132.

[25] Adrian T. Pascu , *op. cit.*, p. 43.

reunea pe lângă viitorii revoluționari munteni, coordonați de la Paris de către Nicolae Bălcescu, și numeroși transilvăneni. Se pare că legătura cu amintita societate a stabilit-o prin Aaron Florian, cu care va colabora ulterior și în viitoarele acțiuni revoluționare. Rolul acestor transilvăneni în cadrul Societății Frăția a fost de la început bine conturat, fiecare având de îndeplinit „misiuni" clare[26]. Pentru această perioadă a activității sale sunt însă puține mărturii. Singurul fapt cert este că tânărul Axente a fost un membru deosebit de activ al societății Frăția. Și-a pus chiar locuința sa din București la dispoziția amintitei societăți și a acționat constant pentru pregătirea acțiunilor revoluționare, care cunoșteau acum o evidentă tendință de radicalizare. A fost numit comisar de propagandă în Ilfov unde avea misiunea de a organiza acțiunile concrete revoluționare, și în același timp, de a explica obiectivele programului pe înțelesul oamenilor de rând și de a-i atrage de partea revoluției. A fost o acțiune concertată sub coordonarea directă al lui Nicolae Bălcescu și A.G. Golescu. Colindând satele și organizând adunări, comisarii explicau poporului revoluționar necesitatea schimbărilor profunde, îl făceau să aibă încredere în forțele sale și să privească cu optimism spre un viitor real cu participarea sa directă. Ioan Axente a acționat mai târziu și prin cuvântul scris, în calitate de colaborator la ziarul *„Naționalul"* care apărea la Craiova. Prin intermediul acestuia, dar mai ales prin scrierile din primăvara lui 1848, Axente își contura atitudinea și ideile despre schimbările ce trebuiau să aibă loc în noul context. Încă de la început, și-a definit o viziune clară și destul de radicală în privința organizării acțiunilor revoluționare și a reorganizării națiunii române pe bazele ideilor revoluționare ale momentului.

Formată în contextul cultural-politic de la mijlocul secolului al XIX-lea, gândirea lui Ioan Axente purta amprenta radicalismului lui Bărnuțiu, la care se adăugau influențele ideologiei de inspirație revoluționară franceză din Principate. În scrisorile trimise în primele luni ale anului 1848, într-o perioadă de intense pregătiri revoluționare în toate provinciile locuite de români, Ioan Axente a gândit măsuri și proiecte complexe privind soluționarea problemei sociale și a celei naționale din Transilvania. Era la curent cu evenimentele din Monarhia Habsburgică, cu cele din Transilvania, în principal prin intermediul corespondenței purtate cu Bărnuțiu, dar mai ales din foile lui Barițiu căruia îi trimitea materiale pentru publicare în „Gazeta de Transilvania". Dintre scrierile lui Axente din această perioadă, cel mai semnificativ rămâne articolul intitulat *„Românii să facă ce fac și alții"*[27], trimis spre publicare lui George Barițiu. Nu se

---

[26] Despre activitatea lui Ioan Axente în cadrul Frăției vezi, Maria Totu, *„Participarea românilor din Transilvania la Revoluția de la 1848 în Țara Românească"*, în *Revista de istorie*, 29, 1976, nr. 6, p. 841-863.

[27] *Revoluția de la 1848-1849 în Transilvania. Documente*, vol. I, *2 martie – 12 aprilie 1848*, Sub redacția: Ștefan Pascu, Victor Cherestешiu, Colectivul de elaborare a volumului: S. Benkő, L. Botezan, A. Egyed, H. Murcșanu, D. Károlyi, G. Neamțu, P. Teodor, I. Bozac, I. Kovács, S. Retegan, ..., Colaboratori: M. Bodor, M. Maxim, A. Neamțu, L. Gyémant, București, Editura Academiei, 1977, p. 374-382.

cunosc motivele pentru care articolul nu a mai ajuns să fie publicat în „Gazetă", probabil precipitarea evenimentelor sau alte considerente tactice l-au determinat pe Barițiu să amâne publicarea lui. Articolul este extrem de semnificativ pentru ideile vehiculate de tânărul revoluționar de 27 de ani, ca şi pentru atitudinea afişată şi modul de exprimare al românilor pe care îl preconiza revoluționarul ardelean. Autorul articolului atrăgea atenția că nu este timp de pierdut şi că e nevoie de acțiune neîntârziată, deoarece dacă românii nu se vor trezi la timp să-şi spună cuvântul o vor face alții înaintea lor, şi ceea ce li s-ar cuveni adică dreptul la recunoaşterea națiunii lor i-l vor da cum vor crede de cuviință. Ioan Axente s-a exprimat extrem de plastic, dar convingător în acest sens: „*Nu e timp de pierdut, să nu mai stea nimenea cu mâinile în sân ca să-i gătească alții plăcintele, chiar de i-ar şi promite şi i-ar da toată încredințarea că i le va găti cu mult mai bine decât el, nu, să nu-i creadă, ci totdeauna să se teamă că altul acela poate să-i amestece şi vreo doză de venin, care ştim că e dulce şi că poate da cu aşa măsură cât să lucre pe nesimțite şi încet şi ruinarea să o facă târziu cu atât mai mare şi totală*"[28]. La întrebarea ce să facă românii? Răspunsul lui Axente est unul clar şi simplu: „*să facă românii ce văd că au făcut şi fac şi alți populi, alte națiuni, alte seminții şi alte gente, aceea să ceară ce au cerut şi acestea...*"[29]. Deşi nu se referă în mod explicit la punctele pe care românii urmau să le revendice în noile condiții, din ideile exprimate de Ioan Axente reiese necesitatea unei acțiuni solidare a tuturor românilor, indiferent de confesiune, de statut social pentru câştigarea drepturilor lor ca națiune, pentru reformele sociale care să la asigure baza necesară propriei organizări politice. Elementul cel mai important îl reprezenta necesitatea organizării prin contribuția tuturor românilor, idee fundamentală exprimată de Bălcescu şi însuşită şi de reprezentanții ardeleni ai națiunii: Treboniu Laurian, Bărnuțiu, Constantin Roman sau Aaron Florian. Planurile şi viitoarele acțiuni pe care le preconiza Ioan Axente au fost exprimate şi mai explicit către jumătatea lui aprilie 1848 într-o lungă scrisoare către Bărnuțiu, un adevărat proiect revoluționar şi o exprimare a opiniilor sale pe marginea obiectivelor pe care românii ardeleni trebuiau să le aibă în vedere. Din această scrisoare reieşea clar faptul că Ioan Axente se declara deschis pentru acțiunea revoluționară şi chiar pentru insurecție. El anticipa la nivel de planuri ceea ce dealtfel urma să se întâmple începând cu toamna lui 1848, adică războiul național contra centralismului de stat maghiar şi pentru recunoaşterea națiunii române din Ardeal ca națiune politică într-o construcție statală de tip modern, în cadrul unei monarhii construite în jurul ideii federaliste. Nu lipseşte din scrisoare nici viziunea sa asupra daco-românismului, idee care avea să-l mobilizeze în întreaga sa acțiune revoluționară[30]. În epistola sa, Axente îşi expunea părerea cu

---

[28] Idem, *loc. cit.*, p. 378.
[29] *Ibidem*, p. 382.
[30] Scrisoarea este publicată integral în *Documente privind revoluția de la 1848 în Țările Române. Seria C. Transilvania, vol. II, 12 -29 aprilie 1848*, Editura Acdemici, Bucureşti, 1979, p. 134-136.

privire la situaţia creată de revoluţia maghiară şi programul acesteia şi îşi exprima clar ideea că, deşi ţăranilor li se promitea o soartă mai bună, prin aceste legi ei vor plăti aceste drepturi cu pierderea naţionalităţii. Axente a înţeles de la bun început că aşa zisele drepturi individuale pe care le ofereau maghiarii nu puteau oferi românilor nici un fel de garanţie şi că astfel, în condiţiile date, ei nu vor primi ceea ce li se cuvenea, fără a lupta pentru câştigarea lor. De aceea el era convins că o atitudine moderată care să opereze cu jumătăţi de măsură din partea românilor va fi sortită eşecului. Nu îl mulţumea de pildă moderaţia lui Cipariu şi nici cea a lui Bariţiu: pe primul îl suspecta că ar aspira la titlul de episcop: ... *„pe aici cred unii că Cipariu aspiră la episcopie şi pentru aceea căciuleşte atâta pe unguri, iară Bariţiu ar fi cumpărat de saşi*"[31].

În orice caz reiese clar faptul că încă din aprilie Axente se plasa alături de Bărnuţiu în tabăra radical-revoluţionară a românilor transilvăneni, convins fiind că românii trebuie să acţioneze energic. Scrisoarea relevă şi faptul că revoluţionarul ardelean era puternic pătruns de spiritul revoluţionar propagat de tinerii recent întorşi din Franţa: *„în toate zilele vine câte un-doi tineri din Paris; ce bine ar fi de ar aduce şi principiile amoarei de patrie şi de naţionalitatea română, ce vor fi văzut în faptele francezilor!... unii vor să ceară adunare generală extraordinară; decât fără insurectione nu aş crede să se facă vreo brânză.....*".

Ioan Axente se pronunţa, aşadar, clar şi deschis pentru ideea de insurecţie. Planul său îl anunţa pe viitorul conducător al oastei ţărăneşti din septembrie: *„Eu cred tare că s-ar afla mulţi tineri care s-ar pune bucuroşi în fruntea românilor. Când s-ar afla de buna răsculare, atunci ar începe Molnar Ilie de dregător în Comana acolo, eu în ţinutul meu, Roman în ţinutul lui, Mărgineanu pe Murăş, Bătrâneanu pe Câmpie, Iancu pe Ampoi. De aveţi nevoie de oameni hotărâţi spuneţi-mi, nu vă îndoiţi de caracterul meu*"[32]. Convingerea lui Axente era una clară de la început: era convins de necesitatea şi inevitabilitatea acţiunii militare, iar evenimentele ulterioare i-au conferit deplină dreptate ca şi lui Avram Iancu, Buteanu, Aron Pumnul.

O altă idee care l-a animat pe tânărul Axente în primăvara lui 1848 a fost cea a daco-românismului. El a înţeles că aidoma altor naţiuni ne-germane şi ne-maghiare din Imperiu, românii trăitori pe teritorii şi sub stăpâniri diferite erau slabi şi neputincioşi în faţa acelor naţiuni istorice stăpânitoare, mai reduse numeric, dar puternice prin instituţiile statale pe care le deţineau şi pe care voiau să le edifice prin înglobarea naţiunilor mici. Lipsite de drepturi, de elite şi de resurse economice suficiente pentru a se putea impune, singura soluţie pentru aceste naţiuni, între care şi românii, era acţiunea comună.

Unul din punctele esenţiale pe care programele revoluţionare trebuiau să le aibă în vedere, în viziunea lui Ioan Axente, era chestiunea agrară, deosebit de

---

[31] *Idem*, p. 136.
[32] *Ibidem*, p. 135.

acută la sud de Carpați, dar şi în Transilvania. Îi scria despre aceasta şi lui Bărnuțiu insistând asupra faptului că desființarea iobăgiei şi a celorlalte obligații trebuia să fie însoțită neapărat de împroprietărire: *„eu ştiu că țăranul nu poate fi niciodată mulțumit până nu va avea şi el proprietatea sa"*, considerând principiul juridic modern al proprietății drept cheia de boltă a oricărui edificiu social modern, una dintre cuceririle de primă importanță pe care le aducea primăvara popoarelor. Pe de altă parte, era convins că în Transilvania era nevoie de eliberarea din obligațiile iobăgeşti şi de împropietărire pentru toți țăranii, indiferent de naționalitate, dar că obținerea acestor drepturi nu trebuia să fie condiționată de renunțarea la altele şi că această necesitate inevitabilă adusă de spiritul timpului nu trebuia în nici un caz privită drept concesie sau gest de mărinimie din partea cuiva, fie acesta vreun guvern, dietă sau stăpân de pământ. Şi aici intuiția lui Axente a fost magistrală, dacă ne gândim la ce avea să se întâmple ulterior în Transilvania, când legile desființării iobăgiei au ajuns să fie folosite doar ca mijloc de manipulare a maselor şi mijloc de legitimare a guvernului şi nobilimii maghiare.

Din cele două documente amintite mai sus reiese încă o latură definitorie a gândirii revoluționarului român: era un raționalist convins şi conştient de faptul că progresul poate fi determinat şi de influența divină, dar esențialmente în lume şi în societate devenirea societății şi a omului era asigurată de ceea ce omul face cu adevărat pentru aceasta. Era convins că atingerea idealurilor de Libertate, Egalitate şi Fraternitate se poate realiza prin acțiunea umană ca individ şi națiune, era deci un individualist, dar în măsura în care acest individ poate servi unui scop nobil nu doar pentru sine, ci pentru întreaga națiune din care face parte. În viziunea sa, toți conducătorii națiunii române, fie laici sau bisericeşti, trebuiau să fie formați în spiritul principiilor libertății, onoarei de patrie şi ataşamentului față de națiune. Fără a aborda această chestiune la un înalt nivel abstracționist sau filozofic, Axente se exprima extrem de simplu şi deschis şi nu ezita să critice când este cazul, cum a făcut-o la adresa bisericii, în particular a celei unite din care el însuşi făcea parte. Astfel el nu se ferea să critice atitudinea episcopului unit de la Blaj şi a unei părți a clerului, care nu erau în stare la momentul respectiv să lucreze eficient pentru afirmarea şi în interesul națiunii române din Ardeal. El recunoştea totuşi că din sânul acestei biserici se ridicaseră anterior „bărbați demni", numindu-i în acest context pe Inochentie Micu, Petru Pavel Aron, *„oameni ca aceştia trebuie cercați dacă vor românii să afle ceva*[33]. Critica bisericii nu însemna însă contestarea rolului ei în mişcarea națională. Axente era convins că singura instituție care-i putea reprezenta şi le putea fi de folos românilor în contextul dat era biserica, în absența unor structuri politice şi administrative proprii şi a unei elite suficient de puternice şi numeroase care să

---

[33] *Revoluția de la 1848-1849 în Transilvania. Documente*. vol. I, *2 martie – 12 aprilie 1848....*, p. 379

fie capabilă să-i reprezinte cu succes. Rolul bisericii româneşti îl vedea însă în ansamblul ei fără a opera cu diferenţierile confesionale, mai mult el o vedea drept un *„forum provincial în care au drept toţi românii, laici sau ecleziastici, uniţi sau neuniţi*". Mai mult, Ioan Axente se declara deschis pentru necesitatea reformării bisericii şi aducerii ei în concordanţă cu spiritul vremii, pentru punerea ei cu adevărat în slujba lui Dumnezeu dar şi a oamenilor, într-o concepţie nouă, contractualistă pentru ca biserica să poată deveni un suport de încredere al militantismului naţional: ”*Dacă Biserica ne botează pe toţi fără ştirea şi voia noastră, trebuie să ne dea şi dreptul şi dregătorie să întrebăm, să cercetăm, şi să ştim ca face Mama noastră; să sfătuim, să cugetăm ce e drept, bun şi folositor şi frumos, să-i spunem ce ni se pare că e rău şi stricător, dar să-i spunem de mai multe ori şi cu voce tare de voim ca să ne audă, pentru că fiind de 1848 de ani, poate fi cam surdă şi poate şi oarbă, şi nu aude, nici nu vede lesne. Iar dacă vom vedea că nici după repetate strigări tot nu aude, tot nu vede sau e îndărătnică, să ne apucăm cu doctorii prescrise chiar de doctor şi să o vindecăm, pentru că ea a fost mult timp mama noastră, ea e menită să fie şi de aici înainte. Dacă cumva nu va voi a primi doctoriile sau de cumva nu i-ar folosi, ce nu pot crede, decât să o lăsăm să facă cu noi ce face pisica cu şoarecele, mai bine să ne lepădăm de ea*"[34].

Aşadar, iată o atitudine extrem de critică la adresa bisericii, care poate evidenţia cel puţin o tentă de anti-clericalism în gândirea militantă a lui Axente, indusă fără îndoială de ideologia de inspiraţie franceză, dar şi de experienţele nefericite pe care anterior le trăise în calitate de student la seminarul de la Blaj unde avusese ocazia să observe în mod direct acele realităţi. Probabil că tocmai datorită acestei atitudini faţă de biserică Bariţiu refuzase în aprilie să-i publice articolul în „Gazetă", într-un moment în care redactorul de la Braşov socotea că nu e momentul pentru reactivarea unor conflicte care fără îndoială că nu ar fi făcut bine pentru nimeni în noul context.

Avem de-a face aşadar cu un om al acţiunii, un militant prin excelenţă, atât prin ceea ce a scris, şi a scris cât se poate de clar, de direct şi de critic, cât şi mai ales prin acţiunile sale care au fost dealtfel definitorii pentru conturarea sa ca personalitate a revoluţiei româneşti paşoptiste.

Au fost mulţi transilvăneni care s-au angajat pentru cauza revoluţionară pan-românească şi nu oricum, ci în primele rânduri, acolo unde se dădea tonul ideilor şi acţiunilor. Ioan Axente a fost unul dintre ei; lui i s-au adăugat alţii care nu pot fi uitaţi chiar şi din cea mai succintă enumerare: August Treboniu Laurian, Aaron Florian, Ioan Maiorescu, Constantin Roman, Moise Nicoară etc. Dintre toţi Axente a fost un om al acţiunii prin excelenţă. Ca membru al societăţii „Frăţia", acesta se întâlnea în mod constant cu Bălcescu, Dumitru şi Ion C. Brătianu, A.G. Golescu, toţi reîntorşi de la Paris, pentru a pune la punct

[34] *Ibidem.*

detaliile viitoarelor acţiuni. Deşi la sud de Carpaţi, datorită împrejurărilor, ridicarea revoluţionară a fost amânată, Axente a preferat să rămână pe loc, fiind însă la curent cu ceea ce se întâmpla în Transilvania începând cu luna martie a anului 1848. De aici a urmărit evenimentele legate de prima Adunare de la Blaj în Dumineca Tomii, apoi Marea Adunare din 15 mai 1848 care concretiza la nivel de program dezideratele pe care Axente il le împărtăşise lui Bărnuţiu în scrisoarea din aprilie.

4. În focul revoluţiei muntene

În Ţara Românească Comitetul revoluţionar a întocmit planul de acţiune şi a elaborat o proclamaţie către popor. Comisia Executivă, formată din Nicolae Bălcescu, A.G. Golescu şi C.A Rosetti a hotărât declanşarea insurecţiei pentru data de 9/21 iunie[35]. În acele zile Axente s-a dovedit unul dintre cei mai activi organizatori revoluţionari din Bucureşti. A participat efectiv la elaborarea planului revoluţionar, a participat la evenimentele de la palat când i s-au prezentat domnitorului Bibescu punctele revendicărilor. Acceptarea din partea domnitorului, sub presiunea mulţimilor, a cererii de formare a unui nou guvern marca începuturile regimului revoluţionar care avea să guverneze la sud de Carpaţi, cu unele modificări, vreme de trei luni. Rolul lui Axente în aceste evenimente este unul direct şi semnificativ, el fiind prezent la Adunarea populară de la Filaret din 27 iunie 1848, unde s-a remarcat prin calităţile sale oratorice, prin forţa de mobilizare a mulţimilor[36]. Începând cu luna iulie Axente a fost inclus pe lista celor 105 tineri militanţi care urmau să îndeplinească rolul de comisari de propagandă la sate pentru a mobiliza ţărănimea în sprijinul cauzei revoluţionare. Propagarea revoluţiei la sate o îndeplinea potrivit instrucţiunilor primite de la Bălcescu; scopul principal al acesteia era legitimarea acţiunii revoluţionare şi mai ales câştigarea unei necesare coeziuni în rândul mişcării româneşti, tot mai ameninţată de comploturile contra-revoluţionare şi mai ales de presiunile din afară, de unde nici otomanii, nici ruşii nu vedeau cu ochi buni şi nu puteau să accepte ceea ce se întâmpla în Ţara Românească. Într-adevăr, începând cu a doua jumătate a lunii iulie 1848 situaţia regimului revoluţionar de la sud de Carpaţi avea să devină din ce în ce mai complicată. Presiunile Porţii care cerea restabilirea regimului regulamentar şi „notele" trimise Nesselrode către guvernele europene ameninţau serios şansele de succes ale programului revoluţionar. Ceea ce trebuiau românii să demonstreze acum în faţa autorităţilor otomane era că aceste acţiuni aveau girul poporului şi că ele reprezentau nu fapte de aventură ale unor lideri, ci însăşi exprimarea suveranităţii poporului, dreptul la un regim democratic, necesitatea unor reforme în concordanţă cu spiritul timpului. Succesul

---

[35] Dan Berindei, *Revoluţia română din 1848*, Bucureşti, 1974, p. 44.
[36] Adrian T. Pascu, *op. cit.*, p. 78-79.

parțial al acțiunii revoluționarilor români l-a reprezentat acceptarea din partea lui Suleiman Pașa, care nu dorea o reprimare sângeroasă a revoluției, a remanierii guvernului revoluționar în sensul acceptării unei locotenențe domnești compusă din trei persoane. Alegerea celor trei la începutul lunii august în persoana lui Ioan Heliade, Nicolae Golescu, Cristian Tell și reconfirmarea lor, prin girul popular al unei noi Adunări convocate la Filaret, salvau cel puțin pentru moment situația revoluției de la sud de Carpați. Axente, ca și alți revoluționari și-au dat însă seama de fragilitatea situației și au înțeles faptul că fără o extindere a revoluției în Oltenia șansele de reușită vor scădea pe zi ce trece. În acest context, Axente pleca la începutul lunii august la Craiova cu o „Misiune de mare încredere" care viza crearea unui suport militar popular pentru cauza revoluției. Aici el a participat în mod direct la numeroase adunări populare în urma cărora se recrutau voluntarii pentru armata populară pusă sub comanda generalului Gheorghe Magheru.

La Craiova Axente s-a implicat activ în apariția ziarului „Naționalul", forul publicistic prin care urmau să se promoveze ideile și acțiunile revoluționare ulterioare. Încă din primul număr, militantul transilvănean definea programul publicației și mai ales, își redefinea și reafirma ideile sale cu privire la ceea ce însemnau în viziunea sa drepturile națiunilor. De bună seamă că o influență în acest sens au avut-o și evenimentele din Transilvania, unde votarea uniunii de către Dieta de la Cluj și instituirea unui regim tot mai represiv odată cu numirea comisarului regal Vay îndepărtau tot mai mult pentru români orice speranță privind recunoașterea revendicărilor lor exprimate la Adunarea de la Blaj sau recunoașterea Comitetului Național Român drept organ reprezentativ al națiunii române din Ardeal. Referindu-se de bună seamă și la aceste realități, Axente sublinia în primul să articol intitulat *Numele și deviza „Naționalului"*: *„Dreptatea și frăția va fi temeiul pe care-și va funda Naționalul casa sa, deslușindu-și cu tot prilejul părerile și principiile sale despre tot ceea ce este național și antinațional, despre baza naționalității și drepturile ce le are o națiune, fie aceea mică sau mare [...] pe temeiul dreptății și al frăției va fi Naționalul amicul dreptăților și fratele tuturor celor buni și vrăjmașul de moarte al abuzurilor, nedreptăților, hoțiilor și asupritorilor"*[37]. Axente exprima clar în noul context ideea drepturilor naționale, *„apărarea a tot ceea ce este național"*, indiferent dacă o națiune este mică sau mare, dacă este sau nu așa zis istorică. El se gândea la situația în care se afla Țara Românească, supusă unor presiuni tot mai evidente din partea Porții și a Rusiei, cât și la românii ardeleni cărora maghiarii le refuzau acordarea drepturilor legitime naționale care izvorau din principiul ponderii lor numerice și al drepturilor pe care acesta le conferă în mod similar tuturor națiunilor mari sau mici.

---

[37] Apud Adrian T. Pascu, *op. cit.*, p. 91.

Evoluția evenimentelor de la sud de Carpați, unde la finele lunii august se contura tot mai evident eșecul revoluției, l-au determinat pe Axente să se întoarcă în Transilvania, după ce vreme de luni bune se angajase în slujba revoluției din Țara Românească. Era la curent cu evenimentele de peste munți care se îndreptau spre o evidentă radicalizare după arestarea unor membri ai CNR.

5. Revoluționar și combatant în Transilvania

Sosirea lui Ioan Axente în Ardeal marca cea mai glorioasă pagină din activitatea sa militantă. Este perioada care va da măsura capacităților sale, a voinței de a lupta cu convingere pentru cauza pe care o exprimase de la început și o anticipase drept cea mai viabilă cale de câștigare a drepturilor naționale refuzate: războiul național pentru Împărat, pentru limbă, teritoriu și naționalitate.

Prima acțiune la care lua parte Axente era Adunarea grănicerilor de la Orlat din 11 septembrie 1848, de unde pleca a doua zi la Blaj la cea de-a treia Adunare de la Blaj[38]. Se afla în fruntea unei cete de 200 de grăniceri recruți din regiunile învecinate și înarmați „cu ce aveau". Momentul marca schimbarea de tactică a românilor și opțiunea tot mai clară pentru a obține revendicările lor pe calea armelor. Cu contactele pe care și le crease la sud de Carpați, cu experiența sa organizatorică și, nu în ultimul rând, cu o viziune extrem de articulată asupra a ceea ce însemna revoluția română din Ardeal în ansamblul său, Ioan Axente opta și se îndrepta spre o nouă și dramatică etapă a existenței sale, aceea de revoluționar-combatant.

A treia Adunare de la Blaj din 15-25 septembrie 1848 i-a prilejuit să-și dovedească din plin capacitățile organizatorice: s-a preocupat de apărarea și organizarea participanților adunați pe câmpia de la Blaj și a inițiat chiar acțiuni de recrutare și instrucție. În scurt timp avea în subordine peste 6000 de tineri gata de luptă. Tot acum revoluționarul ardelean semna pentru prima dată un act programatic al mișcării revoluționare românești, care reafirma programul adoptat la Blaj la Adunarea din 15 mai și care marca totodată o nouă abordare a românilor în fața noilor realități. Este vorba despre petiția adresată Împăratului și Parlamentului de la Viena în care se respingea uniunea cu Ungaria, proclamată împotriva voinței românilor, și care restabilea legătura revoluției românilor din Ardeal cu Viena. În acest context românii cereau includerea lor într-un guvern provizoriu, aprobarea adunării generale a românilor, desființarea stării de asediu și a tribunalelor stariale, renunțarea la „execuția militară a satelor"[39].

Tot la Blaj, Axente se întâlnea cu Avram Iancu și Iovian Brad, cu care punea la punct detaliile organizării prefecturilor și a legiunilor. La 30 septembrie

---

[38] Amănunte la Ion Rusu Abrudeanu, *Moții. Calvarul unui popor eroic, dar nedreptățit*. Ediția a II-a adnotată și îngrijită de Vasile Tutula și Ioan Felea. Editura Napoca Star, Cluj Napoca, 2007, p. 294 și urm.

[39] *Istoria Transilvaniei*, (coord) Ioan Aurel Pop, Thomas Nägler, Magyari András, vol III, Cluj Napoca, 2008, p 357.

Axente organiza prima prefectură românească în regiunea Blajului şi în paralel braţul ei militar, Legiunea Primaria Blaj cu un efectiv iniţial de 6000 de tineri voluntari[40].

Organizarea administraţiei româneşti hotărâtă la Adunarea de la Blaj din 28 septembrie 1848 era rezultatul evoluţiilor din vara aceluiaşi an, odată cu intensificarea represiunilor maghiare în Transilvania, dar ea căpăta un nou avânt începând cu luna octombrie a aceluiaşi an când ruptura produsă dintre partida revoluţionară maghiară şi autorităţile de la Viena face ca acestea din urmă să se apropie de români. Într-adevăr la începutul lui octombrie autorităţile imperiale de la Sibiu recunosc organizarea propusă de români, după ce la 3 octombrie generalul Puchner primise delegaţia românească care cerea recunoaşterea Comitetului Naţional Român condus de Simion Bărnuţiu. În urma acestei recunoaşteri obţinute, CNR primeşte dreptul de a numi prefecţii care să se ocupe de organizarea administrativă şi militară. Practic, Ioan Axente care îşi luase şi numele de „Severu" în spiritul valorizării virtuţii romane antice, al unui romantism revoluţionar mobilizator, începuse deja organizarea administrativă şi militară înainte de a primi recunoaşterea şi acordul formal al generalului Puchner[41].

Însuşi Axente relata despre împrejurările în care a participat la Adunarea de la Orlat şi modul cum vedea revoluţionarul român necesitatea înarmării în spiritul dreptului la rezistenţă[42]: „*Vedem cu toţii cum că compatrioţii noştri saşi, unguri şi secui s-au înarmat din tălpi până în dinţi, să ne armăm şi noi! Dacă s-au înarmat ei în contra noastră, noi ne vom înarma în contra lor; şi sper că-i vom învinge, pentru că scris e: „multitudo vincit", adică mulţimea învinge! Şi noi suntem de patru ori mai mulţi decât ei. De ce [se] vor fi armat ei în contra unui neamic pe care noi nu îl cunoaştem, ne armăm şi noi asupra acelui inamic, ca să-l batem cu ei alăturea. [...] Deci sus cu inimile! Arme şi la arme, pentru Înălţatul Împărat*". Era încă o dată cât se poate de explicit exprimată legitimarea acţiunii românilor: dreptul la naţionalitate nu mai putea fi obţinut în contextul dat fără apelul la arme, la războiul naţional.

Aşadar, în noul context, Axente Sever devenea prefect de legiune în zona Albei Inferioare şi a Blajului unde punea foarte rapid în practică planul de organizare militară şi administrativă[43]. Ca vice-prefecţi îi numise pe Ioan Maior,

---

[40] Detalii la Liviu Maior, „*Aspecte ale organizării administraţiei româneşti din anii 1848-1849 în Transilvania*", în *Acta Musei Napocensis*, 4, 1967, p. 564 şi urm.; de asemenea, Borda Valentin, Avram *Iancu şi prefecţii săi*, Târgu Mureş, 1997.

[41] Maria Totu, „*Organizarea oştirii populare româneşti din Transilvania în timpul revoluţiei de la 1848-1849*", în *Analele Universităţii Bucureşti. Istorie*, 23, 1974, nr. 1, p. 41-54.

[42] Vezi „*Episoade din viaţa lui Axente Sever*", în Gelu Neamţu, Vasile Tutula, *Aspecte militare şi pagini memorialistice despre revoluţia şi războiul civil din Transilvania 1848-1849*, Editura Argonaut, Cluj Napoca, 2008, p. 73-106.

[43] Ioan Pleşa, Liviu Palihovici, „*Administratura comitatului Alba Inferioară- organ al administraţiei româneşti din Transilvania în timpul revoluţiei de la 1848-1849*", în *Apulum*, XVIII, 1979, p. 497-525.

Ioan Tacit, Ioan Teslovanu, tribunii Ariton Axente, Ioan şi Iosif Barna, Vasile Bianu şi mulţi alţii[44].

Printre primele acţiuni ale noului prefect de Blaj a fost dezarmarea gărzilor naţionale maghiare din zona pe care o administra, operaţiune pe care a condus-o personal pentru a evita orice excese. Însuşi Axente relata despre acest episod care a constituit subiect de grave acuzaţii ulterioare în presă: *„În loc de a da ordinul, cum l-am primit, eu mi-am zis: nu e bine! Nemeşii noştri sunt ambiţioşi şi nesocotiţi; de vor merge glotaşii noştri şi le vor cere armele, se vor opune, şi opunându-se, pe toţi îi vor măcelări; deci eu dădui ordin să-i aresteze, şi să-i aducă în căruţele lor la Blaj. Ceea ce s-a şi întâmplat, cu o singură excepţie în Roşia cu Dobaj. Prinşii mici politici scăpaţi cu viaţă, fură internaţi în şcoalele Blajului, lăsaţi în toată libertatea, în cercul curţii şi grădinei; pe baronul Szentkereszti de la Hususău îl aduseră cu baroniţa şi 5 copii, îi internai în castelul episcopesc, unde se bucură ceva mai înainte Br. Vay de ospitalitatea noastră, şi a doua zi îl petrecui până la Sâncraiu, dându-i salvu-conduct la Aiud. Poate oare un om cu asemenea purtare să fi comis toate crimele, ce i le imputǎ toţi baronii şi scriitoraşii lor? Desigur că nu"*[45].

Chiar în prima proclamaţie dată la 17 octombrie 1848 către prefectura sa, Axente Sever îndemna la acţiune calculată, ferită de excese: *„Armele noastre sunt pentru ţinerea păcii şi a liniştei publice şi private, nu pentru turburarea acestora; şi să ştiţi că îndată ce va trăi cineva rău cu arma sa, se va lipsi de aceea. Drumurile sunt ziua-noaptea slobode pentru fie-cine, nimenea să nu fie oprit sau arestat nici ziua nici noaptea, dacă va merge omeneşte şi nu va supăra pe nimenea. Persoana, casa, proprietatea şi averea fie-cui e sfântă şi nevătămată, să nu cuteze a se atinge de dânsa, şi fiecare e dator a o apăra după putinţă. Pentru aceea sunteţi datori a fi cu cea mai mare luare aminte, ca să nu se întâmple nimica, ce ar călca sau cel puţin ar vătăma vreuna dintre aceste"*[46].

Funcţia sa de comandant militar şi prefect de legiune nu însemna numai o dificilă responsabilitate administrativă şi militară, ci şi necesitatea unor acţiuni coordonate şi concordante ale revoluţionarilor români. De aceea, Axente a ţinut o corespondenţă intensă şi regulată atât cu autorităţile imperiale de la Sibiu, cât şi cu ceilalţi prefecţi, mai ales din prefecturile româneşti învecinate. În acest context, la 19 octombrie îi scria lui Avram Iancu despre planul dezarmării insurgenţilor expus două zile mai devreme.

Evenimentele ulterioare însă au luat o altă turnură, dramatică pentru revoluţia din Transilvania. La aceasta au contribuit două momente: evenimentele de la Viena şi adunarea secuilor de la Lutiţa.

---

[44] O înşiruire cuprinzătoare la Adrian T. Pascu, *op. cit.*, p. 98-99.

[45] Apud, *„Episoade din viaţa lui Axente Sever, în Gelu Neamţu, Vasile Tutula, Aspecte militare şi pagini memorialistice despre revoluţia şi războiul civil din Trasnilvania 1848-1849"*, Editura Argonaut, Cluj Napoca, 2008, p. 101.

[46] Axente Sever, *Răspuns la „Cartea Neagră"*, Tipografia Andrei Mureşianu, Braşov, 1896, p. 190-191.

Ruperea legăturilor dintre Viena şi Pesta are repercusiuni rapide şi în Transilvania[47]. La 2 octombrie Puchner primea de la Viena o circulară prin care era informat despre faptul că „partida stăpânitoare din Ungaria a părăsit cu totul calea legalității" şi a proclamat starea de conflict deschis cu Casa de Habsburg. Cerința era restabilirea controlului asupra principatului transilvan pe calea armelor, iar în final îi atrage atenția că subordonarea sa față de Ministerul de Război ungar înceta din acel moment. Puchner urma să treacă imediat la dezarmarea gărzilor naționale maghiare.

După asasinarea lui Lamberg, guvernul revoluționar maghiar a trimis în Transilvania pe Ladislau Berzenczey cu misiunea de a înrola dintre secui un nou regiment de husari. Acesta a convocat pentru ziua de 15 octombrie pe toți secuii de până la 50 de ani. Deşi baronul Puchner anunțase că nu se va permite secuilor să participe la Adunare, aceştia din urmă nu au ținut cont de această interdicție pe motiv că acelaşi lucru li se permisese românilor. Adunați la Lutița, după unele surse, 30.000, după altele chiar 60.000, secuii s-au declarat independenți de orice supunere față de Viena, inclusiv cei care erau la acel moment înrolați în regimentele de graniță şi recunoscând numai Ministerul unguresc, au hotărât să se înarmeze şi să pornească în apărarea comitatelor. Deşi chiar unii dintre fruntaşii secuilor au încercat să convingă masele înarmate să nu pornească deodată fără pregătiri prealabile pentru că prin excesele lor ar pune în pericol nu numai satele ci şi curțile nobiliare, „*dacă atâția oameni pleacă fără nici un soi de merinde*". Comisarul Berzenczey s-a opus, susținând acțiunea imediată. Oastea secuiască împărțită în patru grupuri de câte 4000 de oameni a pornit în marş. Din acest moment au început jafurile şi omorurile. După numai 4 zile un raport sosit la Comitetul Național Român consemna că s-au prădat şi ars 9 sate, iar până la 16 decembrie adică în şapte săptămâni au fost arse şi devastate mai mult de o sută de sate româneşti şi săseşti[48].

După aceste evenimente de la mijlocul lui octombrie generalul Puchner rupea orice legături cu revoluția maghiară şi adresa Comitetului Național Român un manifest îndemnându-l să ia armele pentru apărarea națiunii şi a Împăratului. În noul organism constituit la 24 octombrie, Comitetul de Pacificațiune condus de generalul Pfersmann intrau şi patru români: A.T. Laurian, Gavril Munteanu, Ioan Bran şi George Barițiu. Misiunea principală a acestui Comitet era recrutarea pentru întărirea regimentelor austriece aflate în regiune, înființarea unui

---

[47] Liviu Maior, *1848-1849. Români şi unguri în revoluție*, Bucureşti, 1998; Idem, *Istoria Transilvaniei*, (coord); Ioan Aurel Pop, Thomas Nägler, Magyari András, vol III, Cluj Napoca, 2008, p. 349 şi urm.

[48] V. Popescu-Râmniceanu, *Luptele românilor din Ardeal în anii1848 şi 1849 după Părți alese din istoria Transilvaniei de George Barițiu urmată de Rapoartele Prefecților de Legiune: Avram Iancu, Simion Balint, Axente Sever şi alte documente importante*, Bucureşti, 1919, p. 46 şi urm.

batalion de vânători saşi, ridicarea şi înarmarea gloatelor, aprovizionarea şi dotarea acestor forțe militare.

Era începutul războiului civil în Transilvania, care avea să dureze până în vara anului următor. Pentru români, acesta a fost un război național împotriva uniunii Transilvaniei la Ungaria în numele centralismului de stat maghiar şi al națiunii politice unice şi indestructibile proclamată de revoluția maghiară. Ideea a fost sugestiv exprimată în cuvinte simple de către unul dintre țăranii ardeleni aflat în rândul delegației care urma să prezente generalului Puchner hotărârile adoptate la ultima Adunare de la Blaj. Întrebat de generalul austriac de ce românii nu vor uniune şi guvern maghiar, acesta răspunde în cuvinte simple, dar pline de semnificații despre ceea ce însemna scopul luptei lor: „*ungurii de mai multe sute de ani ne robesc pe noi, acum vreau să ne stingă şi limba şi nația şi să ne unească cu Țara Ungurească, ca aşa din noi toți să facă o nație ungară tare şi mare şi în urmă să se rupă şi de Înălțatul Împărat*”[49].

A fost, pentru cei mai mulți dintre cei adunați în „loagărele” lui Axente, ale lui Avram Iancu, Buteanu şi ale celorlalți prefecți şi comandanți de legiuni, un război de apărare a legii strămoşeşti, amenințată acum în existența sa, a pământurilor lor şi a „legiuitului lor Împărat”[50]. A fost un război la care din partea românilor au participat acei „soldați fără uniformă” recrutați începând cu toamna anului 1848, dintre care mulți au murit pe câmpul de luptă, iar alții au fost ucişi în alte împrejurări, de cele mai multe ori fără apărare[51].

Memorialistica vremii şi istoriografia ulterioară au consemnat aceste evenimente în numeroase lucrări şi diverse interpretări asupra cărora nu este locul a insista aici. Ceea ce se impune, însă, este să reconstituim, pe baza acestor surse, rolul pe care l-a avut şi acțiunile pe care le-a întreprins Axente Sever în acest răstimp. Cea mai directă sursă, pe lângă cele memorialistice amintite deja mai sus, rămâne raportul întocmit de însuşi protagonistul nostru şi înaintat la Viena după încheierea evenimentelor şi reunit apoi în lucrarea publicată la Viena în 1851[52]. Raportul elaborat de Axente în decembrie 1849 a fost publicat în varianta românească şi de V. Popescu-Râmniceanu[53], iar multe dintre evenimen-

---

[49] Apud Gelu Neamțu, *Revoluția democratică din 1848-1849 din Transilvania*, în *Istoria României. Transilvania*, vol. I, Cluj Napoca , 1997, p. 882.

[50] Vezi în acest sens numeroasele rapoarte ale preoților şi protopopilor ortodocşi care consemnează pagubele şi victimele din 1848-1849 şi care conțin aceste formulări. *Revoluția transilvană de la 1848-849. Date, realități şi fapte reflectate în documente bisericeşti ortodoxe 1848-1850*, Dumitru Suciu (coord.), vol. Întocmit de Alexandru Moraru, Marin Iosif Balog, Cosmin Cosmuța, Diana Covaci, Lorand Madly, Editura Asab, Bucureşti, 2010, 604 pp.

[51] Dumitru Suciu, *Soldați fără uniformă: figuri de țărani români din Landsturmul românesc şi starea Protopopiatelor ortodoxe din Transilvania după Războiul Național din 1848-1849*, Editura Argonaut, 2011, 260 pp.

[52] Rapoartele au fost publicate în Die *Romänen der Österreichischen Monarchie*, Druck von Carl Gerold und Sohn, Wien II. Heft, 1850.

[53] Vezi supra, nota nr. 48.

te au fost rememorate de către Axente însuşi în *Răspuns la Cartea Neagră*. Vom reda în continuare, pe scurt, istoria confruntărilor militare la care a participat Axente Sever, pentru că aceasta dă adevărata măsură a dimensiunii sale de revoluţionar-militant.

Pentru conducerea operaţiunilor militare i s-a delegat un ofiţer imperial în persoana locotenentului Mihai Novac din regimentul I de graniţă. După cereri repetate de a primi arme, Axente obţinea într-un final din arsenalul de la Alba Iulia un număr de 200 de puşti, 300 de carabine, 300 de pistoale împreună cu muniţia necesară[54]. Prima operaţiune militară de care am amintit deja a fost cea a dezarmării rebelilor maghiari din satele aparţinând prefecturii sale.

Prima operaţiune de anvergură la care a participat Axente a fost cea de la începutul lunii noiembrie. Misiunea trupelor lui Axente a fost apărarea malului stâng al Mureşului, a Blajului şi de a-i împiedica pe secuii care veneau pe Mureş în jos să facă joncţiune cu rebelii din Aiud. Restul legiunii sale şi-a stabilit tabăra între Ciumbrud şi Sâncrai sub comanda lui Elisei Tudoran şi a vice-tribunului Ioan Barna. Maghiarii, ajutaţi însă de negură, au atacat acest post, pe care l-au risipit, omorându-i atât pe Tudoran, cât şi pe Barna. Pe de altă parte, tribunul Vasile Bianu şi vice-tribuntul Nicolae Pop s-au aşezat la Cetatea de Baltă pentru a face legătura cu trupele staţionate la Mediaş. Oamenii lui Axente, împreună cu un escadron de cavalerie uşoară din regimentul Max şi cu o companie incompletă din regimentul Leiningen au ţinut pe loc pe secuii care voiau să înainteze spre Alba Iulia. Între timp, de la Mediaş sosea mareşalul Gedeon care, după ce-i dezarmase pe maghiarii din Făgăraş, lăsase în seama prefectului Ioan Brad dezarmarea secuilor din Săcele şi oprirea înaintării celor dinspre Trei Scaune. Cu cei 6000 de soldaţi, 2 baterii de artilerie, câţiva saşi şi aproximativ 6000 de români Gedeon pleca dinspre Mediaş pe Târnave, pentru ca după câteva zile să intre victorios în Târgu Mureş[55].

Între timp, Axente, reunindu-şi trupele disponibile cu cele ale prefecţilor Iancu şi Solomon, acesta din urmă prefect al legiunilor din comitatul Hunedoarei, au atacat şi cucerit Aiudul. Insurgenţii din Aiud au părăsit oraşul, în timp ce Avram Iancu intra în oraş în fruntea a 30000 de români, „fără a provoca pagube sau neplăceri localnicilor". În continuare, românii au înaintat spre Turda, în timp ce de la Decea spre nord, siguranţa marşului a fost asigurată de legiunea lui Iancu pe malul drept şi de Axente Sever pe malul stâng al Mureşului. Căpitanul Gratze a amânt până pe 20 noiembrie ocuparea oraşului Turda, împiedicând deplasarea lui Iancu şi Axente către Cluj, unde fuseseră chemaţi anterior[56]. Totuşi Clujul a fost cucerit de armatele imperiale conduse de generalii Wardener şi colonelul Urban, comandantul trupelor imperiale din nordul Transilvaniei. În acest

[54] Cf. *Raportul lui Axente Sever*, în V. Popescu-Râmniceanu, *Luptele românilor...*, p. 135.
[55] *Ibidem*, p. 137.
[56] Relatările evenimentelor în detaliu şi la Adrian T. Pascu, *op. cit*, p. 106-107.

moment, conform raportului lui Axente, date fiind condițiile de aparent avantaj militar pentru trupele imperiale, comandanții austrieci au cerut dezarmarea trupelor românești și lăsarea lor la vatră. A fost, după cum repede aveau să o dovedească evenimentele, un ordin pripit și inoportun al generalului Puchner.

Între timp, trupele maghiare regrupate în tabăra de la Ciucea au primit întăriri din partea autorităților centrale care, în scopul recuceririi punctelor strategice din Transilvania, i-au trimis pe generalul Iosif Bem, împreună cu colonelul Czecz János. După numai două săptămâni, la 14 decembrie comandanții militari austrieci se vedeau nevoiți să revoce ordinul anterior și să ceară de urgență remobilizarea trupelor românești.

În fața acestei situații, Axente Sever își aduna din nou cei 6000 de tineri luptători, organizați în 5 batalioane conduse de tribunii Ariton Axente, Ioan Maior, Ioan Pop, Ioan Tacit și locotenentul Șandru.

La 15 decembrie, în conformitate cu ordinele primite de la generalul Wardener, Axente pornea cu cei 6000 de oameni de la Blaj spre Huedin. La cei 6000 se mai adăugau 2000 de lăncieri din prefectura Sibiului. După numai trei zile de marș forțat, trecând prin Turda, trupele lui Axente erau în apropiere de Huedin, anunțându-l pe generalul austriac de sosirea sa. Generalul i-a dat ordin să ocupe poziții lângă Căpuș și să aștepte acolo noi instrucțiuni, însă acestea nu mai soseau, ba chiar la 22 decembrie ordinul era să se retragă. Dezamăgit, Axente consemna: „*Ne-am întors acasă, fără a ști pentru ce scop făcuserăm acea cale lungă de la Blaj la Huedin*"[57].

La reîntoarcere, veștile primite de Axente și trupele sale erau cât se poate de rele: aflaseră că generalul Wardener s-a retras de la Huedin la Aiud, că locotenentul Urban învins de trupele maghiare s-a retras la Bistrița și că generalii Bem și Czecz reocupaseră Clujul și Turda și mai ales că violențele și jafurile maghiarilor la adresa civililor se întinseseră peste tot în Câmpia Transilvaniei. „*Astfel noi ne aflam iarăși la sfârșitul începutului*", nota Axente. „*Retragerea inexplicabilă a generalului Wardener ne-a lipsit deodată de toate foloasele pe cari le câștigaserăm în timp de trei luni cu sacrificii atât de mari și cu multe osteneli, aruncându-ne totodată înapoi pe linia de operație de la care plecasem la 18 octombrie*"[58].

După 1 ianuarie 1849 Axente reia operațiunile miliare, după ce Bărnuțiu îl informase despre intențiile generalului Puchner cu privire la viitoarele operațiuni. În numele Comitetului Național Român de la Sibiu, Axente era solicitat să se întâlnească la Mediaș cu generalul Puchner. Singurul lucru concret pe care îl obținea prefectul român erau deocamdată câteva provizii pe care le obținea pentru trupa sa.

---

[57] Cf. *Raportul lui Axente Sever*, în V. Popescu-Râmniceanu, *Luptele românilor...*, p. 138

[58] *Ibidem.*, p. 139.

La 5 ianuarie 1849 Axente sosea la Ciumbrud unde avea organizată tabăra. În sprijinul lui Axente a fost trimis colonelul Losenau, care ocupase o poziţie la Bucerdea. Din tabăra de la Ciumbrud o parte din lăncieri, sub comanda tribunilor Desianu şi Gherman, s-au deplasat la Aţintiş, unde alături de oamenii trimis şi de prefectul Câmpiei Nicolae Vlăduţiu au organizat un post de observaţie pentru a urmări mişcările trupelor maghiare conduse de Czezcz, pentru a le închide o eventuală incursiune spre Alba Iulia sau Sibiu.[59]

În aceste zile avea loc şi controversatul episod legat de incendierea Aiudului, care a constituit ulterior subiect de grave acuze la adresa lui Axente şi a oamenilor săi. Îl vom reda pe scurt, apelând la aceleaşi izvoare, Raportul lui Axente, şi Răspunsul la Cartea Neagră şi care au fost ulterior confirmate şi de alte documente. Conform rapoartelor amintite mai sus, la 8 ianuarie Axente trimitea la Aiud o patrulă pentru a tăia comunicaţia între aiudeni şi turdeni, conform instrucţiunilor severe date de comandamentul general. Această comunicaţie fiind foarte periculoasă pentru cetatea Alba Iulia precum şi pentru brigada colonelului Losenau, Axente a ordonat unui detaşament de lăncieri să treacă Mureşul sub comanda centurionilor Ion Niculiţă şi Ion Spălnăceanul şi să păzească ambele părţi ale drumului de la Aiud până la Vinţu de Sus. În urma unei patrulări s-au capturat o serie de arme, dar o parte din cei vizaţi reuşiseră să scape spre Aiud, fiind urmăriţi de oamenii lui Ion Niculiţă. Seara era semnalat un incendiu în Aiud, la care Axente ordonă tribunului Simion Salca cu 150 de oameni să se îndrepte într-acolo pentru a vedea şi aprecia situaţia de la faţa locului. Ajuns la Aiud, Salca se trezi atacat de nişte trupe maghiare sosite de la Turda şi în acest context românii ar fi aprins o şiră de paie şi trei case. Axente l-a trimis înapoi pe Salca să ajute la stingerea incendiului, ba chiar l-a anunţat şi pe colonelul Losenau care se afla în apropiere la Bucerdea cerându-i ajutor, inclusiv pentru stingerea incendiului. La acest din urmă aspect, Axente spunea ulterior în Cartea Neagră că Losenau ar fi refuzat pur şi simplu să intervină, privind cu satisfacţie cum ardea oraşul -„cuib de ultramagyari"[60]. Losenau răspunse că nu se poate lipsi de nici un soldat, iar Axente să rămână în Ciumbrud şi în caz de atac să se retragă la Bucerdea.

A doua zi, la 9 ianuarie Axente s-a confruntat cu o companie de insurgenţi sosită de la Turda, şi pentru scurtă vremea aceştia ocupaseră Uioara. Axente şi oamenii săi au reuşit recucerirea localităţii după ce au primit ajutor de la Ion Procopiu, comandantul vânătorilor români, care i-a venit în ajutor cu 1200 de oameni. Însă cu toate insistenţele ajutorul cerut generalului Losenau nu venea, acesta din urmă mulţumindu-se să-l felicite pe prefectul român pentru succesul de la Uioara[61].

---

[59] *Ibidem*, p. 140-141.
[60] Axente Sever, *Cartea Neagră....*, p. 306
[61] *Raportul lui Axente Sever*, în V. Popescu-Râmniceanu, *Luptele românilor...*, p. 141.

Nici evenimentele din săptămânile următoare nu au stat sub semne de bun augur. Trupele lui Bem obţineau noi succese împotriva colonelului Urban, iar avangarda trupelor conduse de Czecz începuseră înaintarea dinspre Turda şi Aiud către Blaj. Între 17-19 ianuarie au avut loc lupte grele la Aiud; Uioara, Vinţul de Sus şi Noşlac. Axente cu trupele sale a încercat să reziste, însă nici de data aceasta nu a beneficiat de aportul trupelor imperiale, în special de artileria lui Losenau. În aceste condiţii, oamenii lui Axente, în cea mai mare parte a lor fără arme de foc şi fără tunuri, cu toată poziţia lor favorabilă *„n-au vrut să primească o luptă neegală cu un vrăjmaş înzestrat cu arme de foc şi tunuri"*, nota revoluţionarul român în raportul său[62]. El însuşi a scăpat cu mare greutate din această încercuire, iar câteva sute din trupele sale au luat parte la bătălia de la Sibiu din 21 ianuarie, unde Bem a fost învins şi graţie confruntărilor din zilele anterioare dintre trupele lui Axente şi cele ale lui Czezcz, care au fost astfel împiedicate să acorde întăririle necesare la Sibiu lui Bem. Între timp, maghiarii după ce au ocupat Blajul au prădat reşedinţa episcopală, au devastat bibliotecile, tipografia seminarului, *„apoi acolo unde mai înainte prizonierii lor au fost trataţi cu atâta omenie şi unde conaţionalii lor, mai ales nobilii proprietari de moşii, mutându-se pentru mai mare siguranţă, căutaseră şi aflaseră consolarea şi alinarea suferinţelor lor, acolo ei au ridicat furci ca să spânzure oameni, precum au spânzurat la Cluj şi la Murăş-Oşorhei"*[63].

Planul lui Axente viza recucerirea Blajului, unde staţionau 2 companii de honvezi maghiari, 500 de lăncieri şi 500 de husari kossutieni. Cu toate eforturile umane şi tactice încercarea românilor s-a dovedit fără succes.

Săptămânile următoare au fost marcate de aceeaşi situaţie incertă şi de aceeaşi inconsecvenţă în acţiunile trupelor imperiale care îl exaspera pa Axente. După bătălia de la Simeria Bem aflase că Puchner nu se gândise să împiedice joncţiunea sa, cu fosta garnizoană maghiară de la Blaj, cu cea din Mediaş şi mai ales cu secuii de care se despărţise după bătălia de la Ocna Sibiului. La 26 februarie Axente primea ordin ca în fruntea celor 1200 de oameni să pornească de la Răşinari şi să ridice la arme toată regiunea până la Blaj, apoi unit cu căpitanul Wever să atace la 2 martie Blajul. Între timp însă generalul austriac şi-a schimbat planurile, anunţând că nu mai intenţionează să atace Blajul aşa cum se plănuise, deoarece pe 3 martie trebuia să se întoarcă la Copşa Mare pentru a participa alături de mareşalul Puchner la atacul contra maghiarilor, plănuit a se da la Mediaş. La 9 martie, Axente primea de la comandamentul cetăţii Alba Iulia ordin să pornească de urgenţă într-acolo. El îi răspunde că prezenţa sa acolo nu ar fi de nici un folos, de vreme ce maghiarii îşi concentraseră forţele la Sighişoara, şi ar fi mai indicat să primească muniţie şi întăriri pentru a sprijini acolo acţiunile trupelor imperiale. O zi mai târziu se aflase că Bem plecase de la

[62] *Ibidem*, p. 143.
[63] *Ibidem*, p. 144.

Sighişoara spre Mediaş şi amenința Sibiul. „Evenimentele fatale" însă îşi urmau cursul: la 11 martie Axente afla că Bem ocupase Sibiul şi că trupele imperiale se aflau în retragere, parte spre Turnu Roşu, parte spre Braşov[64].

În fața acestei situații disperate, Axente a înțeles că ceea ce mai rămânea de făcut era păstrarea cu orice preț a cetății Alba Iulia. Plecând cu toate forțele într-acolo, hotărât să contribuie militar şi cu orice alte mijloace pentru apărarea acestui punct de rezistență al trupelor imperiale, Axente, şi-a dat curând seama că din cauza aceleiaşi inconsecvențe a comandanților militari austrieci, nu va beneficia de vreun sprijin concret. Într-adevăr acest fapt avea să se confirme curând, când la amenințarea trupelor maghiare ce se arătau dinspre Aiud Axente şi oamenii săi nu au beneficiat nici de un sprijin concret, nici de instrucțiuni, în afara unei „încurajări" laconice: „*Dumnezeu să vă lumineze şi să conducă întreprinderile voastre*"[65].

În fața acestei realități grave, Axente nota în raportul său: „*După ce încă de la începutul războiului am fost puțin ajutați şi cu tot devotamentul şi sacrificarea noastră pentru susținerea Monarhiei, am fost disprețuiți, priviți cu neîncredere şi calomniați neîncetat, acum ne văzurăm părăsiți şi din partea cetății, de unde puteam să aşteptăm ajutor*"[66].

În zona prefecturii sale Axente a purtat cele mai dificile confruntări militare. Din numeroasele episoade succint prezentate în rândurile de mai sus reiese în mod clar că acesta a fost un bun strateg şi organizator militar, însă i-a lipsit sprijinul consecvent din partea comandanților austrieci care-i tratau cu orgoliu şi neîncredere pe comandanții şi luptătorii români, înțelegând să le ceară sprijinul doar în situații limită. În aceste împrejurări sacrificiile legiunilor româneşti au fost exagerat de mari şi ineficiente în plan strategic. Față de aceste stări de lucruri, Axente a rămas profund dezamăgit şi nu i-a mai rămas decât să se retragă în munți unde Iancu, Buteanu şi ceilalți organizau rezistența.

La mijlocul lunii martie, cu excepția cetății Alba Iulia şi a Munților Apuseni, întreaga Transilvanie se afla sub controlul trupelor maghiare. Pentru Axente Sever, care nu avusese nici o clipă de gând să abandoneze lupta, începea un nou episod al luptelor sale. Ele s-au desfăşurat în sprijinul apărării cetății Alba Iulia şi în scopul împiedicării ca armatele maghiare să pătrundă în munți. După ce respingea mai multe atacuri la Coşlar, Axente se vedea nevoit să bată în retragere spe Alba Iulia, nu înainte de câteva acțiuni menite „să impună respect adversarului". La finele lunii martie, insurgenții maghiri au trimis două batalioane şi un detaşament de cavalerie în vederea asedierii cetății Alba Iulie. Axente a reuşit un atac în spatele adversarului, dar care l-a obligat pe prefectul român să se retragă în pădurile din apropiere.

---

[64] *Ibidem*, p. 147.
[65] *Ibidem*, p. 149.
[66] *Ibidem*.

La mijlocul lui aprilie circula zvonul că trupele generalului Puchner se vor întoarce în Transilvania prin Valea Haţegului. Axente a coborât prin Zlatna spre valea Mureşului cu scopul de a sprijini flancul stâng al trupelor imperiale. Sosiţi aproape de Mureş oamenii lui Axente şi-au dat seama că despre sosirea armatei lui Puchner îşi făcuseră doar iluzii. După ce la Geoagiu au reuşit să rechiziţioneze o oarecare cantitate de porumb şi grâu, s-au reîntors la Zlatna unde au aflat de intenţia maghiarilor de a pătrunde în oraş. Două companii maghiare au atacat în direcţia Balşa, însă au fost respinse de tribunul George Damian care reuşise să oprească înaintarea trupelor maghiare pe această direcţie. Cealaltă coloană care înainta către Zlatna pe Valea Ampoiului, mai numeroasă decât oamenii lui Axente, mulţi plecaţi pe la casele lor de Paşti, nu a putut fi respinsă. Axente s-a retras la Valea Dosului, la cinci kilometri nord-vest de Zlatna, de aici a trimis o proclamaţie către satele dimprejur pe care le cheme la arme spre a-i alunga pe maghiari din Zlatna şi a le zădărnici planurile de a străbate în munţi. I-a scris totodată şi lui Iancu, făcându-i cunoscută situaţia şi cerându-i ajutor[67]. Luptele pentru eliberarea Zlatnei au fost violente. În ajutorul lui Axente sosise şi o trupă trimisă de Iancu formată din 200 de vânători şi 400 de lăncieri. Cu tot efortul depus şi din lipsa muniţiilor oamenii lui Axente nu au reuşit să-i alunge pe maghiari din Zlatna. La 19 aprilie sosea şi Iancu cu încă 600 de lăncieri. Timpul ploios care a ţinut mai multe zile i-a împiedicat să-i atace decisiv pe insurgenţii maghiari din Zlatna, iar Iancu s-a văzut nevoit să plece în apărarea Abrudului, şi acesta ameninţat din mai multe direcţii. Şi Axente şi-a retras trupa la Abrud, lăsând în Valea Dosului un mic detaşament care să observe toate mişcările maghiarilor din Zlatna.

Aici, la Abrud, Axente Sever era înştiinţat de însuşi Avram Iancu despre oferta de pace propusă de Kossuth prin intermediul deputatului Ioan Dragoş. După ce i s-au prezentat propunerile, Axente a respins, fără ezitare propunerile de pace, justificând această decizie în raportul său întocmit ulterior: „*...m-am declarat contra acestei învoieli [...] principiile maghiarismului kosuthian fiindu-ne cunoscute şi neputând pune temei pe garanţiile ce ungurii ar putea să ne ofere*"[68]. Din acest punct de vedere se poate spune că Axente a fost chiar mai intransigent decât Iancu, care despre posibilele negocieri spunea că „*dacă nu ne vor putea folosi, desigur că nici nu ne vor putea strica*"[69]. Mai mult, îngrijorat că unii prefecţi ar putea cădea la o învoială cu maghiarii, Axente scria că „*prefecţii, nereprezentând naţiunea, ei nu sunt în drept de a trata cu maghiarii şi dacă vor să încheie pace să se adreseze comitetului de pacificaţiune şi guvernului împărătesc*"[70]. Convins de ideile exprimate, Axente s-a arătat extrem de intransi-

---

[67] *Ibidem*, p. 151. vezi şi reconstituirea şi interpretarea la Adrian T. Pascu, *op. cit.*, p. 120-121.
[68] *Die Romanen...*, p. 122.
[69] *Raportul lui Axente Sever*, în V. Popescu-Râmniceanu, *Luptele românilor...*, p. 153.
[70] *Ibidem*, p. 154.

gent în privința negocierilor cu maghiarii, arătându-se ferm hotărât să continue lupta până la capăt, armele anunța însă că nu le va depune niciodată.

Una dintre problemele acute cu care se confruntau Axente și oamenii săi era lipsa proviziilor și mai ales a muniției. În privința posibilităților de aprovizionare cu muniție, singurul loc de unde aceasta se putea procura era cetatea Alba Iulia care însă de afla de săptămâni bune sub asediul insurgenților maghiari. Comandantul cetății, colonelul Augustin îi anunța pe români că nu îi poate aproviziona cu muniția necesară și că singura soluție ar fi o incursiune a trupelor lui Axente care să spargă încercuirea, să intre în cetate, de unde apoi cu cele necesare, să se reîntoarcă în munți. La 17 mai Axente era hotărât să întreprindă această îndrăzneață operațiune. Aceasta se dovedi un succes, cu toate că cei din garnizoană, deși aveau și artilerien nu au schițau nici un gest pentru a-i ajuta pe oamenii lui Axente. La intrarea victorioasă în cetate au fost primiți însă de căpitanul regimentului bănățean de graniță, Cernoevici, care bucurându-se de întâlnirea cu Axente, i-a înzestrat pe oamenii săi cu 200 de muschete și flinte (unele stricate) și câte 20 de cartușe de fiecare pușcă. După o săptămână, soldații lui Axenten dintre care unii fuseseră înrolați într-un batablion regulat de 800 de oameni, mai primeau câte 50 de cartușe de fiecare pușcă. Următorul pas era ieșirea din cetate pe trei coloane, care s-a realizat la 26 mai prilejuind lupte dramatice cu trupele încercuitoare[71].

Ajunse în munți, trupele lui Axente au luat la cunoștință de planurile lui Simion Balint, Iancu, Vlăduțiu și ceilalți prefecți pentru eiberarea cetății Alba Iulia. Portivit acestor planuri atacul urma să se declanșeze la 1 iunie pe trei coloane diferite: în aripa dreaptă urmau să atace trupele lui Nicolae Vlăduțiu, în stânga oamenii lui Simion Balint, iar în centru înspre Bărăbanț, trupele lui Axente. Deși trupele românești au acționat conform planurilor, reușind să-i scoată pe insurgenți de mai multe ori de pe pozițiile lor, nu au reușit să se impună. Trupele garnizoanei din cetate nu au acordat ajutorul necesar și așteptat de români, ajutor care ar fi asigurat depresurarea cetății, Axente fiind încredințat că dacă acest lucru s-ar fi întâmplat, *„lucrurile ar fi luat cu totul altă față*"[72].

Disperat din cauza nepăsării garnizoanei, lipsindu-i muniția, lui Axente nu i-a rămas decât să se retragă spre satul Tăuți de unde a acoperit retragerea oamenilor săi spre munți, împreună cu locuitorii satului și cu averile lor. *„Apoi s-au retras și rebelii, după ce au dat foc satului, care nu avusese nici o vină.*"

Între timp, se punea problema din partea maghiarilor pentru o ofensivă decisivă contra ultimului punct de rezistență al românilor, Munții Apuseni. Planul viza un atac concertat dinspre Zarand, Turda, Teiuș, Ciumbrud și Cluj. În fruntea armatelor au fost numiți Kemény, Vasváry, Juhász, Pápai, Eglöfstein și Kovács. Luptele au fost deosebit de dificile și după cum însuși Axente mărturisea, oamenii săi *„mai aveau a se lupta cu un dușman și mai primejdios,*

[71] *Ibidem*, p. 160-161.
[72] *Ibidem*, p. 165.

foamea și lipsa totală de muniții"[73]. În timp ce Iancu se confrunta cu trupele lui Kemény, lui Axente i-a revenit misiunea apărării drumului către Abrud în zona Dealul Mare. Era necesar ca trupele sale că controleze căile de comunicație ce legau Zarandul cu izvoarele Arieşului prin valea Geoagiului, valea Bradului pe cursul superior la Crişului Alb şi lângă Almaşul Mare. Tot la începutul lunii iulie, Axente a participat la luptele pentru Zlatna. La 4 iulie trupele maghiare au încercat să reocupe oraşul: au fost însă respinse de oamenii lui Axente până la Şard, iar prefectul român şi-a stabilit tabăra la Gura Ampoiței. De aici prefectul român a plecat în munți la Iancu, pentru a se consulta cu acesta în privința organizării viitoarelor operațiuni, principalul obiectiv fiind atacul asupra insurgenților care de mai multe săptămâni asediau cetatea Alba Iulia.

În fine, la 24 iulie Axente începea acțiunea dorită de multă vreme: operațiunile pentru depresurarea cetății Alba Iulia. În acest scop, Axente îl însărcina pe tribunul I. Procopiu să mobilizeze pe toți tinerii din tribunatul său. Din prefectura lui Iancu primise 400 de oameni la care se adăugau cantități ceva mai bune de muniție decât în operațiunile anterioare, dar totuşi nu îndeajuns. Marşul spre cetatea de la Alba Iulia începea la 24 iulie 1849 cu 2000 de combatanți, bine instruiți, dar unii nu tocmai bine înarmați, neavând mai mult de 5-6 cartuşe. În prima zi trupele lui Axente au înaintat până la Gura Ampoiței, unde se aflau în avanposturi 4 companii de insurgenți. La 25 iulie se declanşa atacul asupra celor 4 companii, prilej cu care se încinsese o bătălie crâncenă care avea să dureze mai bine de 6 ore. Nici de data aceasta, garnizoana din cetate care ştia de operațiuni, nu a intervenit în sprijinul lui Axente şi al oamenilor săi. Bătălia a urmat cu sorți schimbători, deoarece trupele lui Axente au rămas fără muniție, iar insurgenții maghiari sprijiniți de cavalerie nu au putut fi respinşi. În vreme ce pedestrimea ungurească căuta să taie retragerea trupelor lui Axente, îşi făcea apariția salvatoare tribunul I. Procopiu care venea cu 300 de oameni dinspre Zlatna. Această împrejurare a hotărât soarta bătăliei. Insurgenții credeau că cei veniți nu sunt decât avangarda lui Iancu. „*Apucați de panică, vrăjmașii s-au întors în cea mai mare dezordine. Noi i-am luat la goană cu atâta iuțeală.... încât au părăsit depozitele lor de la Teiuș, Barabanț și Secaș. Au părăsit și asediul cetății, au trecut Mureșul, dând foc apoi podului ca Iancu, care nu era acolo, să nu-i poată urmări*"[74].

Era una dintre cele mai strălucite victorii ale trupelor conduse de Axente, iar cetatea Alba Iulia era depresurată după 18 săptămâni de asediu. Evenimentele evoluau spre un deznodământ al războiului național din Transilvania. La finele lui iulie şi începutul lui august devenea clar faptul că trupele maghiare nu mai aveau nici o şansă împotriva armatelor ruso-austriece, mai ales după ce Bem fusese învins de Lüders, care la începutul lunii august ocupa Sibiul.

---

[73] *Ibidem*, p. 167.
[74] *Ibidem*, p. 172.

Deşi a mai zăbovit în munţi cu trupele sale o vreme, nemulţumit de atitudinea duplicitară a austriecilor, la 10 august prefectul român îi convoca pentru ultima dată pe oamenii săi aflaţi sub arme pentru a le comunica încetarea operaţiunilor. Într-o cuvântare plină de emoţie, rostită în faţa camarazilor săi de arme la Teiuş în 11 august, acesta încheia cu următoarele cuvinte: *„Să trăiţi dragii mei feciori şi să aveţi nădejdea că v-aţi bătut ca să fiţi români, ca să aveţi drepturi şi lege; nu v-aţi bătut nici pentru aur pieritor, nici pentru hârtia nimănui*"[75].

Se încheia astfel un capitol dramatic, dar glorios din existenţa ilustrului revoluţionar. Pentru el deznodământul revoluţiei a însemnat într-un fel o dezamăgire, deşi era conştient că pentru ceea ce luptase nu fusese în zadar. Ceea ce îl dezamăgea era atitudinea noilor autorităţi faţă de români şi refuzul de a se acorda românilor drepturile promise. Se adăugau presiunile la adresa liderilor revoluţionari români, care începuseră a fi anchetaţi pentru diverse presupuse abuzuri în timpul războiului şi mai ales, pentru atitudinea revoluţionară pe care o continuau să o afişeze în noul context şi care nu era nicidecum potrivită în viziunea autorităţilor, care doreau cât mai repede ştergerea urmelor sângerosului război şi pacificarea provinciei. De aceste măsuri luate nu avea să scape nici Axente Sever.

Înlocuirea regimului revoluţionar maghiar cu noua guvernare centralistă de la Viena marca o altă abordare a autorităţilor austriece în raport cu Transilvania. Obiectivul lor era în primul rând pacificarea provinciei şi instituirea unui regim care să controleze orice încercare de reactivare a eventualelor mişcări cu caracter revoluţionar. Pe de altă parte, autorităţile de la Viena au încercat cel puţin până la un punct, să-i atragă pe români de partea noului regim. Pe acest fond se petrecea numirea lui Wolgemuth în calitate de guvernator civil şi militar, şi care, dincolo de duritatea cu care a trecut la pacificarea Transilvaniei, s-a dovedit foarte meticulos în a cerceta şi înţelege adevărata stare de lucruri din provincie. Hotărârea şi sinceritatea cu care acest înalt funcţionar venea într-o Transilvanie marcată puternic de violenţele revoluţionare, reiese pe deplin încă dintr-una din primele sale proclamaţii către popor pe care o dădea la 13 august 1849: *„... în locul desfrâului tiränesc va trebui să domnească legea cu putere străbătătoare; plagele războiului patriotic cer vindecare. În acest pământ pe care fanatismul, cum şi cea mai furioasă orbire îl adapă cu atâta sânge, au să răsară din nou binecuvântările păcei, ale bunei învoieli şi ale credinţei patriotice. Egalitatea de drepturi a tuturor naţiunilor sub scutul constituţiei date de prea înduratul nostru Împărat şi domnitor, are să fie acea legăminte, prin care împărecheatele popoară să ajungă strânse unite între sine. Iată aceasta este însărcinarea mea, a împăca pe popoarele acestei ţări pe temeiuri tari*"[76].

---

[75] Silviu Dragomir, *Studii şi documente...*, vol. II, p. 53-54.

[76] *Prochiemăciune către locuitorii Transilvaniei*, Bistriţa, 13 august 1849, în: *Mişcarea naţională a românilor din Transilvania între 1849-1919. Documente* (coord.) Simion Retegan, Cluj-Napoca, Fundaţia Culturală Română, 1996, p. 57.

6. Închisoarea şi refuzul decorării

În noua ambianţă, Axente Sever s-a retras în satul Cenade lângă Blaj, unde devenea arendatorul moşiei comitelui Bánffy, hotărât să ducă o viaţă simplă şi liniştită. Nu a avut însă, în contextul dat, parte de o asemenea viaţă. În condiţiile în care autorităţile imperiale instituiseră un regim drastic de supraveghere a activităţii foştilor lideri revoluţionari, orice contacte dintre aceştia erau privite cu suspiciune din partea autorităţilor, care nu ezitau să treacă la represalii atunci când credeau de cuviinţă că astfel de contacte puteau avea caracter subversiv. Axente intra astfel în vizorul autorităţilor după ce la finele lunii octombrie 1849 rapoartele secrete consemnau că acesta se întâlnise pe ascuns cu A.T. Laurian şi D. Boer recent întorşi de la Viena, probabil pentru a se informa despre rezultatele discuţiilor pe care delegaţiile româneşti la avuseseră în capitala imperiului cu privire la revendicările transilvănenilor. Urmare a acţiunilor autorităţilor civile şi militare din Transilvania care vizau descurajarea oricărei încercări a liderilor români de a se întruni în vederea unor acţiuni cu caracter politic, Axente Sever a fost reţinut la 1 noiembrie 1849 de către ofiţerii Comandamentului militar de la Sibiu în persoana căpitanului Appel şi a locotenentului Müller, care au venit la Cenade însoţiţi de o companie de infanterişti şi 25 de călăreţi[77]. Cu această ocazie au fost confiscate câteva arme şi scrierile găsite la Axente în două pachete, între care atrăgea atenţia o „Marseleză Română" atât în varianta română, cât şi germană[78]. Simultan cu Axente erau arestaţi profesorul Vasile Piuanu şi Ioan Tesloveanu, precum şi Alexandru Arpadi, Ioan Faur, Ioan Oltean, precum şi preotul Vasile Erdely, care a fost trimis la Orlat pentru a fi interogat[79].

Din închisoare Axente îi scria guvernatorului Transilvaniei cerând să fie interogat cât mai curând, însă el afirma că nu se ştie vinovat cu nimic şi de aceea, să fie lăsat să plece dacă nu se consideră că el *„ar fi cel mai mare păcătos în statele Austrii"*[80]. De partea lui Axente au intervenit imediat, pledând pentru nevinovăţia şi netemeinicia acuzaţiilor care i se aduceau, Avram Iancu, Simion Balint şi episcopul Andrei Şaguna. Pentru cauza sa au intervenit şi fraţii revoluţionari din Ţara Românească, aflaţi în exil la Paris.

După toate investigaţiile făcute de către autorităţi, Comandamentul militar districtual Alba a întocmit un raport în care comunica comandamentului similar de la Sibiu împrejurările în care fostul prefect de Blaj luptase pentru depresurarea cetăţii Alba Iulia, evidenţiindu-i meritele în acest sens[81]. Axente nu a putut fi

---

[77] Arhivele Naţionale, Serviciul Judeţean Sibiu, fond *Comandamentul Militar districtual nr. 507/1849.*

[78] *Idem, nr. 340/1849.*

[79] *Idem nr. 507/1849.*

[80] *Mişcarea naţională a românilor din Transilvania între 1849-1919. Documente* (coord.) Simion Retegan, Cluj-Napoca, Fundaţia Culturală Română, 1996, doc. nr. 68, p. 151.

[81] Arhivele Naţionale... Sibiu, *fond Comandamentul Militar districtual nr. 938/1849.*

acuzat de vreun delict anume şi a fost eliberat din arest după câteva săptămâni de detenție.

Una dintre chestiunile acute care se punea în noul context era întocmirea de către români a rapoartelor privind participarea prefecților români la operațiunile militare din perioada octombrie 1848-august 1849. Ludwig von Wohlgemuth, guvernatorul militar al Transilvaniei, la însărcinarea împăratului avea misiunea să culeagă informații despre faptele de arme ale liderilor români şi să facă propuneri pentru decorarea acestora. Sesizând importanța acestui demers şi impactul pe care l-ar fi avut relevarea meritelor românilor în revoluție pentru cauza tronului în perspectiva elaborării statutului pentru Transilvania, majoritatea liderilor revoluționari români au înțeles că era nevoie de o temeinică pregătire a acestor rapoarte. Misiunea lui Ioan Maiorescu din toamna anului 1849 din Apuseni s-a concentrat pe necesitatea elaborării rapoartelor prefecților cu privire la faptele de arme ale românilor din Apuseni. Maiorescu ştia mai bine decât oricine că la Viena se ştiau foarte puține lucruri despre evenimentele militare din Apuseni, multe din ele distorsionate de către ofițerii austrieci, şi că era nevoie de a se demonta imaginile eronate şi acuzele aduse românilor în cercurile conducătoare de campaniile de dezinformare ale saşilor şi maghiarilor. În primul rând, Maiorescu, ca şi ceilalți lideri trebuiau să-l convingă pe guvernatorul Wohlgemuth de rolul şi meritele românilor, de îndreptățirea lor de a-şi formula revendicările proprii, în spiritul prevederilor constituției din 4 martie.

Atât Ioan Maiorescu, cât şi Treboniu Laurian şi Aaron Florian considerau că în redactarea rapoartelor să se țină seama de evitarea unor chestiuni care ar putea leza autoritățile de la Viena. În ceea ce priveşte relatările referitoare la acțiunile lui Axente, ele au fost incluse în raportul general de către Aaron Florian, în timp ca Maiorescu se ocupase de redactarea şi traducerea rapoartelor lui Iancu şi Simion Balint. Aron Florian se plângea de faptul că *„în hârtiile lui Axente, înşiruirea faptelor, toate sunt încurcate*[82]" şi că este foarte dificilă întocmirea unei variante clare şi coerente în cel mai scurt timp aşa cum cereau împrejurările. În fine, după încheierea redactării rapoartelor şi traducerii acestora spre a fi înaintate la Viena, varianta finală realizată de Ioan Maiorescu, Florian şi Cipariu nu a fost semnată de către Axente, care a refuzat dealtfel să se alăture delegației româneşti care urma să se deplaseze la Viena pentru înaintarea şi susținerea raportului. Principiul lui Axente Sever, ca dealtfel şi al altor lideri români era că dacă românii nu obțin integral revendicările este preferabil să nu se accepte nimic.

În ceea ce priveşte varianta de raport întocmită de către Axente însuşi la începutul lui decembrie 1849[83], aceasta diferă întrucâtva de varianta oficială înaintată la Viena şi publicată în *Die Romänen der Österreichischen Monarchie*,

---

[82] Apud Adrian T. Pascu, *op. cit.*, p. 142.

[83] Ioan Rusu Abrudeanu, *op. cit.*, p. 308. Abrudeanu redă în lucrarea sa fragmente din raportul lui Axente; vezi p. 295-309 din ediția citată.

vol. II. Prefectul român a preferat să redea faptele într-o atitudine critică, din care nu lipseau considerațiile de ordin tactic militar la adresa ofițerilor austrieci care în multe situații îi tratau pe români în mod arogant, ba mai mult autorul nu se ferește să spună că adesea românii fuseseră nevoiți să acționeze alături de un aliat fățarnic, care „adesea i-a lăsat pe români să lupte singuri". Axente a expus pe larg toate evenimentele la care a participat în perioada noiembrie 1848-august 1849, redând amănunte și explicații semnificative, aprecieri la adresa comportamentului oamenilor pe care-i avea în subordine, aspecte faptice care aveau menirea să clarifice și momente tulburi, precum incendierea Aiudului, care însă aveau pe mai târziu să constituie subiecte de calomnie din partea adversarilor politici maghiari. Raportul[84] rămâne o lucrare memorialistică valoroasă, bazată pe o reconstituire onestă și acurată din partea unui protagonist aflat în mijlocul evenimentelor. Aspectele faptice pe care le-am citat pe larg în rândurile de mai sus, care dealtfel sunt coroborabile și concordante și cu alte surse documentare,[85] probează convingător această afirmație.

Unul dintre efectele pe care le-a produs la Viena aceste rapoarte a fost decizia Împăratului de a decora un număr de 61 de români care luptaseră pentru cauza Tronului. Era mai mult un gest formal, de vreme ce aproape nici una dintre revendicările politice ale românilor nu fusese acceptată. Mai mult, nu se dăduse nimic din promisele compensații materiale pentru pierderile umane și pagubele materiale din timpul revoluției, nici ajutorul promis miilor de văduve și orfani aflați fără nici un fel de sursă de existență.

În fața acestei realități, atitudinea foștilor lideri revoluționari față de intenția de decorare din partea tânărului Împărat a fost de refuz categoric. Astfel procedase Papiu Ilarian care afirmase că refuză „medalii care se dau căprarilor"[86]. La fel refuzase și Iancu. În ce-l privește pe Axente, era clar după episodul refuzului de a semna raportul și de a merge la Viena pentru susținerea sa, că va refuza categoric orice medalie venită de la un fost aliat care nu-și ținuse cuvântul. Axente însuși exprimă această atitudine într-o scrisoare trimisă comitelui sașilor Salmen: În scrisoarea sa Axente Sever amintea de promisiunile făcute de către Puchner în 1848-1949 către români că vor căpăta drepturi naționale oficioase și că cei care se vor ridica pentru apărarea înaltului tron și care vreme de cinci zile se vor depărta de la casele lor vor căpăta câte patru creițari pe zi

---

[84] Publicat la V. Popescu-Râmniceanu, *Luptele românilor din Ardeal în anii1848 și 1849 după Părți alese din istoria Transilvaniei de George Barițiu urmată de Rapoartele Prefecților de Legiune: Avram Iancu, Simion Balint, Axente Sever și alte documente importante*, București, 1919, p. 135-177.

[85] Vezi în acest sens documentele publicate de Silviu Dragomir în *Studii și documente privitoare la revoluția românilor din Transilvania în anii 1848-1949, (Documente din colecțiile Academiei Române, Asociațiunii Transilvane și ale Muzeului Ardelean)*, Cluj-Sibiu, 1944, vol. II, p. 48-49, 108, 193, 264-265 etc.

[86] Apud Adrian T. Pascu *op. cit.*, p. 145.

pentru mâncare. Axente Sever se definea drept garant în fața poporului său al acestor promisiuni și reamintea că nu va scăpa de această sarcină grea decât atunci când aceste promisiuni vor fi în ființă nu numai pe hârtie. În continuare el arată că prin fidelitatea pe care poporul revoluționar a dovedit-o pentru Înaltul Tron și pentru respectarea jurământului dat Preaînaltului Împărat, poporul...." *pierdu prin aceasta mult, căci mai multe sate fură arse de tot sau numai în parte. El pierdu prin aceasta mai multe mii de suflete, numai și numai pentru că asculta de poruncile mele care erau fundate pe mai sus lăudatele prochiemăciuni*"[87]. Astfel, Axente explica și de ce nu poate primi decorațiile: „*vor crede că eu le condusei la măcelărie părinții frații și fiii lor, ca să mă văd decorat și strălucit, iar ei [...] se vor crede înșelați și luânu-mă pe mine de înșelător, în desperațiunea lor mă vor măcelări, întocmai cum măcelăriră inimicii fiii lor, conduși de mine. Prin urmare, ca să previn eu un astfel de pericol, ca să mă mântui, parte pe mine, parte autoritatea înaltelor promisiuni și prochemăciuni care cred că cu timpul se vor plini*"[88]. Axente îi mulțumea Împăratului pentru decorație, dar considera că „*doar atunci o va putea pune pe piept când se va putea înfățișa înaintea poporului român ca un bărbat a căruia cuvinte s-au împlinit*"[89].

7. Sub regimul post-revoluționar

Numirea în Transilvania a noului Guvernator Karl zu Schwanzerberg și noile reforme administrative și birocratice pe care aceasta le-a întreprins în Transilvania au deschis calea pentru mulți români de a accede în funcții publice. În acest context, în 1851 Axente era numit secretar la tribunalul corecțional din Alba Iulia. Nu a rămas însă mult timp în această funcție. Fiind un om dinamic, de acțiune, Axente nu se putea mulțumi cu un astfel de post, pe care îl părăsește curând. Între timp, la finele lunii decembrie 1851 se emitea o dispoziție imperială privind despăgubirea lui Avram Iancu, Axente Sever și Simion Balint pentru faptele lor de arme din timpul revoluției. Astfel, la 12 aprilie 1852, Schwarzenberg îi chema la Sibiu pentru a le înmâna foștilor lideri revoluționari români câte 9500 de fl. din respectivele recompense. Aceștia au decis ca suma de 2500 de fl. să fie destinată pentru fondarea unei societăți literare române, al cărei scop să fie cultivarea și dezvoltarea limbii române și „publicarea de cărți folositoare"[90].

Un moment semnificativ l-a constituit și participarea lui Axente la festivitățile prilejuite de vizita împăratului Franz Joseph în Transilvania în vara anului 1852. Conform planului dinainte pregătit, tânărul Împărat urma a fi

---

[87] Mișcarea *națională a românilor din Transilvania între 1849-1919. Documente* (coord.) Simion Retegan, Cluj-Napoca, Fundația Culturală Română, 1996, vol. 1, doc. nr. 264, p. 463-464.

[88] *Ibidem.*

[89] *Ibidem.*

[90] Ștefan Pascu, Iosif Pervain (coord.), *Bariț și contemporanii săi*, vol. 1 București, 1973, p. 82.

întâmpinat de foştii lideri revoluţionari români pe Muntele Găina. Aici a avut loc ceremonia înmânării steagului simbolic, prezentat de mama lui Avram Iancu care nu s-a arătat la ceremonie. La prânzul organizat au participat dintre liderii români numai Simion Balint şi Axente. Avram Iancu nu s-a arătat nici atunci, nici în ziua următoare. Axente şi Balint l-au însoţit pe monarh pe tot traseul vizitei până la Sibiu.

Nici anii următori nu au fost prea liniştiţi pentru Axente. Pe de o parte se confrunta cu dificultăţi materiale, în ciuda faptului că îndeplinea modeste slujbe de funţionar. Pe de altă parte, trebuia să se confrunte cu noi anchete din partea autorităţilor imperiale, care căutau să elucideze împrejurările în care acesta făcuse rechiziţiile şi aprovizionarea trupelor în timpul operaţiunilor militare din 1848-1849. Ancheta a durat în toată a doua jumătate a anului 1855, însă nu a putut fi trimis în judecată, deoarece nu se găsiseră probe pentru a fi acuzat. Deşi în 1858 printr-un ordin imperial Axente a primit o gratificaţie anuală de 600 de fl. ca recunoaştere a meritelor sale din timpul revoluţiei, situaţia sa materială continua să fie precară. Totuşi a rămas optimist în perspectiva îmbunătăţirii situaţiei naţiunii sale. A rămas prin excelenţă un om al acţiunii.

Anii liberalismului constituţional reprezintă o altă etapă în biografia ilustrului revoluţionar ardelean asupra căreia nu vom insista în acest context decât foarte sumar. Ea va face obiectul unui viitor studiu. În noile condiţii create şi în atmosfera de destindere care a pătruns şi în Transilvania în urma diplomari din octombrie 1860, Axente revenea în prim-planul acţiunii politice alături de o nouă generaţie pe cale de afirmare care intenţiona să preia conducerea mişcării politice din mâinile clericilor.

Ca membru al delegaţiei naţionale de la Viena, în cadrul conferinţelor naţionale, membru fondator al ASTREI, deputat în Dieta de la Sibiu, Axente Sever avea să se afirme drept un om politic deosebit de complex[91].

Activitatea sa din perioada dualismului reprezintă un alt capitol[92]. De la bun început, s-a situat în tabăra pasiviştilor care refuzau recunoaşterea dualismului şi negocierile cu autorităţile de la Budapesta. Stabilit la Cricău, Axente a reuşit întrucâtva să-şi consolideze o gospodărie, dar îl regăsim în mai multe rânduri manifestându-se dechis în viaţa politică: cu prilejul Pronunciamentului de la Blaj, sau al conferinţelor PNR.

---

[91] Vezi, între altele, *Simion Retegan, Reconstrucţia politică a Transilvaniei* în anii 1861-1863, Presa Universitară Clujeană, Cluj Napoca, 2004, Idem, *„Pregătirea Dietei de la Sibiu din 1863-1864"*, în *Anuarul Institutului de Istorie Cluj*, XII, 1969, p. 52-82.

[92] Adrian T. Pascu, *op cit*, p. 168-235.

Până la 1906 când avea să se stingă din viață la o vârstă venerabilă, Axente a rămas un om de acțiune, un militant consecvent care nu a abdicat niciodată de la principiile sale. A încercat întotdeauna să demonstreze justețea acțiunilor sale, cu toate că acest fapt i-a adus uneori neplăceri, însă până la urmă aceasta i-a adus respect chiar și din partea celor mai înverşunați adversari.

ILIE FARAGO, PROTOPOP DE TÂRGU MUREŞ ÎN TIMPUL REVOLUŢIEI DE LA 1848

Ana Hancu,
Muzeul Judeţean Mureş de Arheologie şi Istorie, Târgu Mureş

Protopopul Ilie Farago se înscrie în categoria personalităţilor mureşene care au adus o contribuţie esenţială la propăşirea spirituală, culturală şi naţională a românilor din protopopiatul greco-catolic al Târgu Mureşului. Deşi a fost o personalitate complexă, fiind mai puţin preocupat de viaţa proprie, Ilie Farago ne-a lăsat puţine date biografice, informaţiile existente cu privire la viaţa şi activitatea sa fiind evidenţiate, doar conjunctural, cu prilejul evenimentelor la care participă. Singurul studiu monografic dedicat protopopului Ilie Farago poartă semnătura cercetătorului Grigore Ploeşteanu. Utilizarea cu precădere a documentelor arhivistice, care cuprind perioada 1833-1854, n-au permis o abordare mai substanţială a personalităţii protopopului Ilie Farago, implicat în sprijinirea bisericii, în dezvoltarea învăţământului şi a participării sale la revoluţia de la 1848-1849.

Ilie Farago s-a născut în anul 1806[1] în localitatea Sângiorgiu de Mureş, limitrofă oraşului Târgu Mureş, unde exista o puternică comunitate, majoritar românească. După absolvirea şcolii din satul natal s-a îndreptat spre Blaj pentru studierea teologiei, în anul 1828 fiind hirotonit preot celib şi numit profesor la seminar. Până la numirea sa în anul 1833 ca preot-protopop în Târgu Mureş, va preda la clasa de gramatică (1828-1830) şi ulterior la clasa de *„humanioare"* (1830-1833). La Blaj a fost coleg cu Simion Bărnuţiu, care între anii 1829-1831 era profesor de sintaxă la gimnaziu, arhivar la consistoriu şi prefect de studii la seminar, iar între anii 1831-1834 profesor de istorie şi filozofie.[2]

Format sub influenţa iluminismului de tendinţă burgheză-preromantică, maturizându-se ideologic în perioada romantică, Ilie Farago poate fi încadrat în galeria creatorilor de cultură şi a celor care au pregătit sub aspect ideologic

---

[1] Grigore Ploeşteanu, *Protopopul Elie Farago*, Ilarie Opriş, Sebastian Pui, Mariana Opriş, Emilia Opriş, *Sângiorgiu de Mureş-Monografie*, Târgu Mureş, 2010, p. 91. Şematismele Arhidiecezei greco – catolice a Albei-Iulia şi Făgăraşului pe anii 1865, (p. 114), 1876, (p. 162) menţionează ca dată a naşterii anul 1804 şi a hirotonirii anul 1826.

[2] Radu Pantazi, *Simion Bărnuţiu. Opera şi gândirea*, Bucureşti, 1967, p.14.

revoluția de la 1848-1849.[3] Ca elev, profesor şi preot-protopop a fost contemporan cu intelectualii formați la școlile Blajului, care și-au pus amprenta asupra istoriei românilor din zona de Câmpie a Transilvaniei şi a Văii Mureşului: Alexandru Bătrâneanu, Grigore Bătrâneanu, Petru Bonta, Mihail Crişan, Iosif şi Zaheu Hodoş, Iosif Lazăr, Florian Lăscudean, Ioan Mărgineanu, Ilie Moldovan, Ştefan Moldovan, Isaia Moldovan, Vasile Moldovan, Alexiu Molnar, Ioan Munteanu, Ioan Nobili, Vasile Nemeş, Iosif Nyulaşi, Alexandru Papiu Ilarian, Avram Precup, Constantin Roman, Vasile Simonis, Alexandru Țicudi, Nicolae Vlăduț.

În anul 1833 a fost numit preot şi protopop al tractului Mureşului, în locul lui Efrem Petruța, unde a slujit timp de două decenii în biserica construită de Ioan Bob.

Între anii 1834-1838 va purta corespondențe oficiale cu notarul consistorial Simion Bărnuțiu, care va cunoaşte, astfel, şi situația dramatică a românilor din această zonă a Transilvaniei. Se pare că legătura stabilită între cei doi intelectuali la Blaj avea pe lângă caracterul oficial şi un caracter personal. Din corespondența privitoare la soluționarea cazului preotului Dimitrie Țițoi din Roteni, reține atenția adresa din 12 octombrie 1834, prin care Bărnuțiu, renunțând la formula consacrată oficial, se adresa protopopului Farago cu apelativul de *„Frate Ilie"*, semnând la final *„Frate şi prieten, B. Simeon"*.[4] În cazul conflictului dintre episcopul Ioan Lemeni şi Simion Bărnuțiu din 1842, cei doi intelectuali se vor situa pe poziții diferite, Farago aflându-se de partea grupării lemeniene. Revoluția declanşată în primăvara anului 1848 îi va găsi în tabăra militanților pentru drepturi naționale şi sociale.

La preluarea funcției de protopop, Ilie Farago constată o tristă realitate, pe care va încerca să o îndrepte prin organizarea administrativă a bisericii, numind preoți cu pregătire superioară şi de înaltă ținută morală, luând măsuri aspre împotriva celor care se abăteau de la linia decenței, prin construirea de şcoli, atât de necesare propăşirii prin cultură a tineretului şi neamului românesc. Nu de puține ori intervine pe lângă preoți, solicitând sprijin pentru ridicarea de şcoli săteşti. Astfel, de exemplu, la intervenția lui Simion Bărnuțiu, protopopul Ilie Farago recomandă preotului din Mădăraşul de Câmpie, Varhegy Ioan, să cedeze un lot al bisericii în favoarea şcolii, subliniind că trebuie să se acorde prioritate binelui public şi nu celui privat.[5]

Pentru consolidarea bisericii şi confesiunii unite, Ilie Farago a intervenit pentru rezolvarea favorabilă a cererii credincioşilor din Şilea Nirajului care, prin memoriul adresat la 5 mai 1835, solicitau trecerea la biserica greco-catolică din

---

[3] Iacob Mârza, *Şcoală şi națiune (Şcolile din Blaj în epoca renaşterii naționale)*. Cluj-Napoca, 1987, p. 194.

[4] Serviciul Județean al Arhivelor Naționale (SJAN) Mureş, Fond Protopopiatul greco-catolic, Târgu Mureş, dos. 107, f. 28.

[5] Serviciul Județean al Arhivelor Naționale (SJAN) Mureş, Fond Protopopiatul greco-catolic, Târgu Mureş, dos. 100, f. 9.

Sărățeni, apropiată lor, amenințând că în caz contrar, *„suntem gata a trece la biserica romano-catolică"*.[6]

Conservatorismul tot mai puternic al Curții de la Viena după revoluția franceză din anul 1830, accentuat de tendințele liberale, s-a resimțit la nivelul Transilvaniei și în politica promovată de episcopul Ioan Lemeni. La 19 noiembrie 1833 se recomanda protopopilor: *„să nu vă mestecați în lucrurile care nu țin de slujba preoției"*, să se ferească a da sfaturi poporului care ar putea provoca nesupunere față de domni și dregători.[7] Credincioșii care doreau să plece în Moldova și Țara Românească, în speranța că vor *„putea trăi fără răutate"*, trebuiau convinși să renunțe la aceste planuri, *„căci cei care s-au întors de bună voie au mărturisit că acestea sunt numai amăgiri"*.[8]

Deși a fost confruntat cu problemele comunității române, ale bisericii și școlii, protopopul Ilie Farago a susținut necesitatea apariței de gazete românești, manifestându-și dorința procurării acestora. Printre cei care au *„prenumerat"* la primele gazete românești, *Gazeta de Transilvania, Foaie pentru minte și literatură* redactate de George Barițiu, *Organul luminării* care apărea la 1847 la Blaj sub redacția lui Timotei Cipariu, *Icoana pământului* publicată de profesorul Ioan Rus în 1842 la Blaj,[9] *„găsim menționați, încă din semestrul al doilea al anului 1838, pe Ilie Farago, protopop greco-catolic, Dimitrie Fogarași, comerciant din Târgu Mureș, pe Zaharia Boiu din Sighișoara, Mihai Crișan, cooperator preot din Reghin..."* În anul 1844 canceliștii târgumureșeni primeau, prin bunăvoința unui binefăcător anonim, jurnalele naționale.[10] Cei doi protopopi ai Târgu Mureșului, unit și neunit, Ilie Farago și Partenie Trombitaș au devenit colaboratori ai gazetelor românești, informând opinia publică despre evenimentele revoluționare care s-au desfășurat în ținuturile mureșene în anul 1848.

Protopopul Ilie Farago a menținut legătura cu tinerii canceliști români, care își desăvârșeau studiile juridice la Tabla Regească din Târgu Mureș: Partenie Trombitaș, confratele ortodox, avocatul Boer Ștefan și comerciantul Dimitrie Fogarași. La începutul anului 1846, presa informa despre strădania de a se constitui o "*Societate de lectură a canceliștilor români*". Aceștia *„au șters adică prea trista deosebire de unit și neunit dintre sine, și s-au învoit cu toții ca într-o*

---

[6] Serviciul Județean al Arhivelor Naționale (SJAN) Mureș, Fond Protopopiatul greco-catolic, Târgu Mureș, dos. 104, f. 1, 2; dos. 115, f. 1, 2.

[7] Serviciul Județean al Arhivelor Naționale (SJAN) Mureș, Fond Protopopiatul greco-catolic, Târgu Mureș, dos. 94, f. 14.

[8] Serviciul Județean al Arhivelor Naționale (SJAN) Mureș, Fond Protopopiatul greco-catolic, Târgu Mureș, dos. 100, f. 1.

[9] Grigore Ploeșteanu, *op. cit.* p. 91.

[10] Idem, *Lectori români la Târgu Mureș înainte de 1848*, în revista "Vatra", I, 1971, nr. 3, p. 17; Idem, *Canceliști români târgumureșeni în revoluția de la 1848*, în: "Studii și cercetări de științe sociale", București, 1977, p. 28; Idem, *Contribuții la cunoașterea vieții culturale și politice a românilor din ținuturile mureșene*, Târgu Mureș, 2010, p. 41-70.

duminică să asculte Sf. Liturghie în biserica cea unită, într-alta în cea neunită."[11]

Declanşarea revoluţiei de la 1848–1849 l-a situat pe protopopul Ilie Farago într-o postură dificilă. Ca preot şi protopopop greco-catolic avea datoria de a îndeplini ordinele ierarhului superior, episcopul Ioan Lemeni, care recomanda supunere faţă de legile Guberniului, autorităţilor şi proprietarilor de pământ, până la soluţionarea legală a problemei iobăgeşti, acceptarea libertăţii oferite prin constituţia maghiară şi recunoaşterea „*uniunii*" Transilvaniei la Ungaria. Conştiinţa şi formaţia ideologică-naţională bazată pe principiile dreptului natural al popoarelor, conform căruia indivizii şi naţiunile erau egali în drepturi, l-au determinat, în cele din urmă, să se încadreze în partida naţională care milita pentru recunoaşterea naţiunii române ca naţiune politică, egală în drepturi cu celelalte „*naţiuni*" ale Principatului.

Declanşată în Italia, la Palermo, la 12 ianuarie 1848, revoluţia s-a extins cu repeziciune în Franţa, Germania şi Imperiul Habsburgic. Ştirile despre izbucnirea revoluţiilor în Europa au cuprins şi Transilvania, unde au loc o serie de mişcări, adunări şi manifestaţii la Arad, Timişoara, Lugoj, Baia -Mare, Cluj, Târgu Mureş, Blaj, Sibiu, Braşov, Odorhei.

Pentru a împiedica organizarea proiectatei adunări a românilor din Duminica Tomii (18/30 aprilie), guvernatorul Transilvaniei, Teleki József, a convocat la 17 aprilie 1848 şedinţa *Guberniului Marelui Principat al Transilvaniei,* care a hotărât interzicerea adunării şi transmiterea de circulare comitatelor, oraşelor şi episcopilor români, Ioan Lemeni şi Andrei Şaguna, prin care se aducea la cunoştinţă această hotărâre, recomandându-se în acelaşi timp să se întreprindă măsurile necesare pentru liniştirea populaţiei. Guvernatorul nu refuza naţiunii române dreptul de a-şi face cunoscute aspiraţiile, fiind de acord cu trimiterea de cereri către Guberniu şi Dietă, dar considera că nu era necesară convocarea unei adunări: "*Acestea cu atât mai mult, cu cât întrunirea maselor neinstruite este întotdeauna periculoasă şi nici măcar conducătorii lor nu pot spune până când le vor putea stăpâni*".[12] Guvernatorul Teleki József accepta, totuşi, convocarea unei adunări pentru data de 3/15 mai la Blaj.

Ordinul de interzicere al adunării a fost transmis şi scaunului Mureş. La 19 aprilie 1848 cei doi protopopi, Partenie Trombitaş (ortodox) şi Ilie Farago (greco-catolic), se adresau judelui regesc, Toldolagy Ferenc, solicitând eliberarea unei copii după respectiva circulara.[13]

---

[11] Idem, *Protopopul Elie Farago*, în: Ilarie Opriş, Sebastian Pui, Mariana Opriş, Emilia Opriş, "Sângiorgiu de Mureş – Monografie", Târgu Mureş, 2010, p. 92; Idem, *Partenie Trombitaş*, în: "Profiluri mureşene", vol. I, Târgu Mureş, 1971, p. 94.

[12] Gelu Neamţu, *Revoluţia românilor din Transilvania 1848-1849*, Cluj-Napoca, 1996, p. 25.

[13] Muzeul Judeţean Mureş, nr. inv. 8296; *Documente....*, vol. II, Bucureşti, 1979, p. 155; Pál-Antal Sándor, *Marossszék és Marosvásárhely az 1848-1849-es forradalom és szabadságharc*

Demersul celor doi protopopi s-a dovedit a fi inutil, deoarece în zilele imediat următoare aceste adrese au fost expediate prin intermediul episcopiei tuturor protopopiatelor. Astfel, tipărit la 6/18 aprilie la Blaj, documentul (cu nr.712) era transmis de consistoriul episcopesc, sub semnătura "*Vlădica Ioan*", prin intermediul poştei de la Aiud (cu ştampila: N. Enyed, 21 aprilie), protopopului greco-catolic al Târgu Mureşului, Ilie Farago.[14] Circulara subliniază că preconizata adunare din Duminica Tomii, unde erau chemaţi toţi protopopii, doi preoţi şi doi oameni din popor [?], vestită de unii în mijlocul naţiei române, a fost interzisă prin decretul din 5/17 aprilie, sub nr. 5215. Fireşte, se recunoştea faptul că naţia română nu poate fi împiedecată în revendicarea drepturilor prin redactarea unui memoriu adresat Dietei Principatului, permiţând în acelaşi timp ca "*protopopii cu cei mai deprinşi în lucrările acestea, adecă cei mai cu inteligenţie, pe timpul amintit să-i adunăm, care termin pofteşte a i se face cunoscut.*"[15] Se respingea cu hotărâre ideea unei adunări de mii de oameni, neputându-se garanta că în astfel de împrejurări mulţimea va rămâne în limitele "*bunei cuviinţe*". Episcopul Lemeni reamintea tuturor preoţilor circulara din 20/3 aprilie (nr. 641), prin care erau sfătuiţi să vegheze şi să oprească credincioşii de la asemenea mişcări, interzicând participarea la adunarea din Duminica Tomii de la Blaj. Totodată, anunţa că adunarea la care erau chemaţi prin intermediul proclamaţiei lui Aron Pumnul, unde românii vor lua în discuţie revendicările sociale şi naţionale, se va înfăptui fără aprobarea episcopatului greco-catolic sau al Guberniului. Pe verso, documentul avea înserat rezumatul circularei: "*M.Vásárhely, Adunarea de la Blaj pe dumin(ica) Thomi vestită, se opreşte.*"

La 9/21 aprilie episcopul Blajului, Ioan Lemeni, revenea cu o nouă adresă prin care îl înştiinţează pe Ilie Farago că, analizând "*stările împregiur*", în urma discuţiei cu fraţii canonici greco-catolici şi consistoriul episcopal ortodox din Sibiu, s-a hotărât ţinerea unei adunări la data de 3/15 mai la Blaj. La această adunare, aşa cum prevedea şi decretul gubernial, aveau dreptul de a participa protopopii, împreună cu unii bărbaţi "*care au zel spre naţia sa şi cunoştinţa ţării şi drepturilor omeneşti şi politiceşti din protopopiatul în care s-ar afla.*" Se recomanda, din nou, să nu se trimită soli aşa cum erau îndemnaţi, acest lucru prejudiciind şi lucrările pământului. Cei care se vor aduna pentru drepturile şi reînvierea naţiei, uniţi şi neuniţi, se vor sfătui şi vor redacta, ca reprezentanţi ai întregului popor român din Ardeal, un memoriu cu revendicările sociale şi naţionale, care urma să fie remis Dietei convocată cât mai curând, "*căci cei mai cu inteligenţie de bună samă mai întogmitu şi mai cu temei vor hotarî.*" În încheiere, se exprima temerea că protopopii de ambele rituri, ortodox şi greco-

idején (Scaunul Mureş şi Târgu Mureş în timpul revoluţiei şi luptei de eliberare de la 1848-1849), Odorheiul Secuiesc, 2001, p. 55-56.

[14] Muzeul Judeţean Mureş, nr. inv. 8886.

[15] Ibidem.

catolic, împreună cu naționalii lor vor veni în număr foarte mare. Documentul poartă, de asemenea, semnătura "*Vlădica Ioan*".[16]

Adunarea din Duminica Tomii a precedat Marea Adunare Națională de la Blaj din 3/15 mai 1848. Strategia Guberniului, ca românii să organizeze două adunări pe confesiuni, a fost respinsă de intelectualii români, considerându-se că: "*Congresul trebuie să se țină la un loc, oriunde; el trebuie să fie numai unul, căci congresul are scop civil și politic, iar nu religios.*"[17]

În zilele de 3/15 mai 1848, protopopul Ilie Farago s-a aflat, împreună cu românii mureșeni, pe "*Câmpul Libertății*" de la Blaj, unde a urmărit dezbaterile și hotărârile Marii Adunări Naționale care proclama, cu solemnitate, dreptul la viață politică al națiunii române și respingea categoric "uniunea" Transilvanaiei la Ungaria. Din partea reprezentanților românilor târgumureșeni au fost desemnați, ca membri ai delegației de deputați pentru Viena, fruntașii Dimitrie Fogarași și avocatul Ioan Bardoși, iar ca membri ai delegației la Dieta de la Cluj, protopopii Ilie Farago și Partenie Trombitaș.[18] Ilie Farago s-a numărat printre semnatarii petiției celor aproape 50 de delegați aleși la Adunarea de la Blaj, în frunte cu episcopul Lemeni, înaintată Dietei de la Cluj, pentru crearea unei comisii mixte, care să cerceteze răpirea drepturilor românilor de pe Pământul Crăiesc de către comunitățile săsești.[19]

Schimbările intervenite în cursul verii în Imperiul Habsburgic, prin înfrângerea insurecției cehilor și victoria împotriva italienilor, au găsit Ungaria în fața unui dușman puternic. La 11 iulie parlamentul Ungariei vota legile recrutării și împrumutului în valoare de 42 de milioane forinți, propuse de ministrul de finanțe, Ludovic Kossuth. Conform legii de recrutare se urmărea crearea unei armate de 200.000 de soldați, dintre care de urgență trebuiau convocați un număr de 60.000[20], iar batalioanele XI - Cluj și XII - Târgu Mureș trebuiau recrutate din Transilvania. Deși împăratul Ferdinand nu a sancționat această lege, în Transilvania s-a trecut la punerea ei în practică.

La 3 august 1848, locțiitorul guvernatorului Transilvaniei, Mikó Imre, transmitea judelui suprem al scaunului Mureș, Toldolagy Ferenc, circulara guvernului maghiar din 15 iulie 1848, nr. 1944, cu privire la crearea armatei naționale

---

[16] Idem, nr. inv. 8887.

[17] Mircea Păcurariu, *Revoluția românească din Transilvania și Banat în anii 1848-1849. Contribuția bisericii*, Sibiu, 1995, p.55; Nicolae Popea, *Memorialul arhiepiscopului și mitropolitului Andrei Șaguna sau luptele politice ale românilor*, tom. I, Sibiu, 1889, p. 52-53; T.V. Păcățian, *Cartea de aur sau luptele politice – naționale ale românilor de sub coroana ungară*, Sibiu, 1904, vol. I, p. 268-269.

[18] George Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei pe 200 de ani din urmă*, vol. II, Brașov, 1994, p. 198.

[19] S. Dragomir, *Studii și documente*, vol. II, Sibiu, 1944, p. 483-486; *Documente privind revoluția de la 1848 în Țările Române, C. Transilvania*, vol.V. București, 1992, p. 85-89.

[20] George Barițiu, *op. cit.* p. 270.

pe seama honvezilor voluntari, artileriei şi înzestrarea cu cai. Se ordona să se transmită situaţia cu localităţile unde s-au efectuat recrutările, listele nominale de înscrişi şi situaţia armelor. Cu această ocazie se cerea să se noteze localităţile în care a început recrutarea, unde găseau simpatie, greutăţi sau poate împotriviri. Aceste informaţii trebuiau să se trimită la maiorul Graeser la Cluj.[21]

Pentru reuşita scopului propus, comisia de recrutare militară din Târgu Mureş se adresa, la 16 august, protopopului Farago, solicitându-i ca din amvonul bisericii să însufleţească poporul prin cuvântări şi să-l îndemne să se înroleze în armata de honvezi pentru slujirea ţelului, păstrarea libertăţilor câştigate şi apărarea patriei. Ordinul prevedea retribuirea soldaţilor cu 20, respectiv 8 pengö forinţi, soldă zilnică, serviciul militar având durata de 3 ani.[22]

La 29 august, Bartolomeu Szemere, ministrul de interne al guvernului maghiar, transmitea decretul 8370/B, care reglementa procedeul de recrutare al soldaţilor, stabilind vârsta recrutării între 19-22 de ani, durata de 4 ani şi pedepsele pentru cei care se sustrăgeau de la serviciul militar. Comisar responsabil cu recrutarea în scaunul Mureş era numit judele suprem, Toldolagy Ferenc, în absenţa acestuia funcţia revenind adjunctului, vicejudelui, Szentivány János. Se constituiau comisii formate din 2-3 membri pentru înscrierea recruţilor, verificarea stării de sănătate, inventarierea fabricilor de postav, a cantităţilor de postav şi armelor aflate în posesia cetăţenilor.[23] Cei care se sustrăgeau ordinului erau pedepsiţi cu moarte prin spânzurare, procedeu acceptat de ministrul de interne. În acţiunea de recrutare *"trebuie să se folosească oameni populari, să se ceară popilor să explice poporului că sunt obligaţi numai pe 4 ani"*.[24]

În şedinţa Guberniului ardelean din 3 septembrie s-a discutat problema recrutărilor, cerându-se urgentarea acestei acţiuni, în vederea constituirii armatei de 200.000 de soldaţi hotărâtă de parlamentul maghiar din Pesta. Autorităţilor, inclusiv judelui suprem al scaunului Mureş, Toldolagy Ferenc, li s-a transmis cererea de urgentare a recrutărilor pe baza ordinului nr. 8370/B din 29 august 1848 şi transmiterea situaţiilor rezultate din conscriere.[25]

După reglementarea procedeului de recrutare şi transmiterea către autorităţile comitatense şi scăunale a ordinelor, pe întregul teritoriu al Transilvaniei s-a demarat operaţiunea de recrutare a tinerilor. Opoziţia românilor faţă de recrutările militare a fost puternică şi s-a generalizat în întreaga Transilvanie, constituindu-se ca o reacţie împotriva *"uniunii"* ţării la Ungaria. Atitudinea românilor se datora percepţiei în mentalul colectiv că armata reprezenta interesle *"domnilor"*,

---

[21] SJAN Mureş, Fond Scaunul Mureş, Jude Suprem, dos. 713, f. 1.
[22] Muzeul Judeţean Mureş, nr. inv. 8933.
[23] Pál-Antal Sándor, *op. cit.* p. 219, 220.
[24] SJAN Mureş, Fond Scaunul Mureş, Jude Suprem, dos. 761; Pál-Antal Sándor, *op. cit.* p. 221-222.
[25] SJAN Mureş, Fond Scaunul Mureş, Jude Suprem, dos. 773, f. 1.

recrutarea nefiind sancţionată de împărat, ungurii dorind desprinderea de Austria, valabilitatea legii fiind contestată prin nerecunoaşterea "*uniunii*" Transilvaniei la Ungaria.

Comisiile de recrutare constituite recrutau tinerii pe baza registrelor matricole ale bisericilor, verificau starea de sănătate prin efectuarea controlului medical şi luau în evidenţă armele deţinute de cetăţeni.

Pentru aplanarea conflictului dintre locuitorii din Bărdeşti şi comisia de recrutare, judelele suprem Toldolagy Ferenc, comisar ministerial responsabil cu recrutarea, cerea protopopului greco-catolic al Târgu Mureşului, Ilie Farago, să se deplaseze, personal, la faţa locului. În Bărdeşti matricola a fost luată cu forţa de la preotul satului, conscrierea fiind împiedecată prin împotrivirea a 33 de români. Acest comportament a fost observat de comisia de recrutare la toate comunităţile şi preoţii din scaunul Mureş, ceea ce dovedea că împotrivirea a fost hotărâtă dinainte. Protopopul era somat să trimită circulare tuturor preoţilor şi credincioşilor, prin care să-i cheme la respectarea ordinelor, a legii, fiind făcuţi răspunzători în mod direct de desfăşurarea recrutărilor.[26]

În ziua de 18 septembrie în oraşul Târgu Mureş au avut loc manifestaţii de stradă, care s-au soldat cu atacarea, prădarea şi distrugerea bunurilor fruntaşilor comunităţii româneşti, respectiv ale comerciantului Dimitrie Fogaraşi, ale ginerului său, Ioan Bardoşi, fiind devastate şi reşedinţele celor doi protopopi români, Ilie Farago şi Partenie Trombitaş. Documentele arhivistice, prezentate în anexa studiului nostru în succesiunea lor firească, dezvăluie modul în care s-a ajuns la această situaţie.

Adunarea românilor înarmaţi la Blaj în luna septembrie 1848 a produs nelinişte şi teamă în rândul populaţiei şi autorităţilor maghiare.

Înspăimântat de ştirea că un număr de 2.000 români înarmaţi se adunaseră la Blaj, la 15 septembrie, comitele suprem al comitatului Târnava, Bánffi János anunţa comitatele din vecinătate despre pericolul care plana asupra maghiarilor.[27] În aceeaşi zi, Bánffi János aducea la cunoştinţa judelui suprem al Scaunul Mureş, Toldolagy Ferenc, şi judelui oraşului Târgu Mureş, Lázár János, faptul că la Blaj încă din ziua de 14 septembrie s-au adunat un număr de 2.000 de români, înarmaţi cu furci, coase, lănci şi arme de foc. Fiindcă împrejurările erau neprielnice, comitele considera că nu trebuie făcută multă zarvă, pentru a nu nelinişti comunitatea, dar era necesar să se prevină un eventual pericol ce decurgea din această situaţie.[28] Judele oraşului Lázár János îl informa în cursul

---

[26] SJAN Mureş, Fond Primăria oraşului Târgu Mureş, Colecţia de documente privind revoluţia de la 1848-1849, dos. 226, f. 1, 2.

[27] SJAN Mureş, Fond Scaunul Mureş, Jude Suprem, dos. 833, f. 2.

[28] SJAN Mureş, Fond Scaunul Mureş, Jude Suprem, dos. 822, f. 1; SJAN Mureş, Primăria oraşului Târgu Mureş, Acta Politica, dos. 1445, f. 10; Petre Moldovan, *Pace şi război. 1848-1849 în Transilvania centrală. Mişcările revoluţionare şi războiul civil*, Cluj, 2008, p. 203.

zilei de 15 septembrie pe comandantul gărzii naționale, Lázár József, despre anunțul lui Bánffi János, cerându-i să dispună măsurile necesare, ca la cele patru intrări în oraş să se posteze câte o strajă, formată din 10 oameni înarmați cu pistoale şi muniție, atât ziua cât şi noaptea. Aceştia aveau datoria de a urmări pe cei care intrau sau pleacau din oraş, cu precădere pe români, ca să nu ducă cu ei scrisori, arme, muniție, iar cei care vor fi găsiți vinovați să fie duşi la punctele de strajă şi apoi predați poliției.[29] Se iau măsuri pentru pregătirea în eventualitatea intervenției armate: pregătirea numărului de cartuşe necesare, împărțirea a 20-30 de încărcături membrilor gărzii naționale maghiare, preluarea prafului de puşcă şi a cartuşelor aflate la românii care nu simpatizau cu cauza maghiară, interzicerea făuririi de lănci în satul Săbad (Voiniceni) prin amenințarea şi întemnițarea meşterilor fierari, interzicerea adunărilor secrete de la biserica românească.[30]

Corespondența cu judele scaunului Mureş, Toldolagy Ferenc, din 17 septembrie releva îngrijorarea comitelui comitatului Târnava despre situația în care se afla, ca urmare a vecinătății cu Blajul. Bánffi informase oficial că românii din părțile Ardealului, din toate satele, urmând chemarea lansată la adunarea de la Orlat, înarmați cu puşti, lănci, furci, unii dintre ei cu coase, se îndreptau spre Blaj pentru a participa la adunare. Aici erau aşteptați Bărnuțiu, Iancu cu moții şi ofițerii. Scopul adunării ar fi fost – cum vorbeau fără reținere – ca pe fiecare om care era maghiar să-l omoare, să-l aleagă pe Bărnuțiu ca rege românesc şi să se îndrepte spre Câmpie. Pentru a preîntâmpina eventualele primejdii la adresa patriei şi națiunii maghiare, Bánffi cerea ca oamenii înarmați şi gărzile naționale maghiare să pornească spre Blaj, pentru a nimici în faşă mişcarea românilor, deoarece în comitatul său nu erau cantonați soldați, iar puținii nobili nu se vor putea opune unei forțe puternice consituită din 40.000 de oameni. Dacă nu i se trimitea ajutor în trei zile, va fi neputincios să apere comitatul de adunarea înfuriată a românilor şi împreună cu ceilalți nobili va abandona comitatul, şi astfel toate comitatele Ardealului, *„toate pământurile ajung în stăpânirea românilor"*, tocmai când țara era în pericol şi războiul se desfăşura în două locuri.[31] În consecință, judele scaunului Mureş, Toldolagy Ferenc, ordona vicejudelui Szentivány János, în condițiile în care românii se adună din nou la Blaj, să se deplaseze personal în teritoriu pentru a preveni cetățenii maghiari despre posibila primejdie.[32]

La 18 septembrie Lázár János se adresa contelui Mikó Imre, informându-l despre creşterea mişcării româneşti şi despre modul cum s-ar putea evita

---

[29] SJAN Mureş, Fond Primăria oraşului Târgu Mureş, Acta Politica, dos.1552; Pál-Antal Sándor, *op. cit.* p. 239-234.
[30] SJAN Mureş, Fond Primăria oraşului Târgu Mureş, Acta Politica, dos. 1552, f. 74.
[31] SJAN Mureş, Fond Scaunul Mureş, Jude Suprem, dos. 830, f. 1; SJAN Mureş, Primăria oraşului Târgu Mureş, Acta Politica, dos. 1445, f. 2; Pál-Antal Sándor, *op. cit.* p. 241.
[32] SJAN Mureş, dos. 503; Pál-Antal Sándor, *op. cit.* p. 242.

vărsarea de sânge. Anunțat că românii ar fi plecat spre Târgu Mureș, Toldolagy Ferenc dispunea ca din cele 11 sate din vecinătatea comitatului Târnava să se prezinte cel puțin 10 oameni pe sat pentru a li se împărți 400 de arme. Cu acel prilej oamenii incitați au vrut să-l scoată cu forța din temnița scaunului pe Florian Micaș, acesta fiind salvat numai prin forța și luciditatea ofițerilor. Judele propunea ca Micaș să fie transferat în închisoarea din cetate, iar în oraș să nu mai fie aduși românii prinși.[33]

În ședința consiliului orășenesc din 18 septembrie s-a citit adresa comitelui Bánffi János, prin care se aducea la cunoștință adunarea românilor la Blaj. S-a hotărât și înființarea unei comisii, formată din notarul Ditsö János și judele Farzadi József, care împreună cu câțiva cetățeni, fără întârziere și în cea mai mare liniște, împărțindu-se în două grupe, să se deplaseze pentru verificarea corespondenței la reședințele celor doi protopopi români, Partenie Tromitaș și Ilie Farago, considerați vinovați prin participarea la periculoasa mișcare românească. Se ordona ca scrisorile suspecte să fie trimise consiliului, restul urmând a fi înmânate proprietarilor.[34]

Alarmate de știrile care soseau din satele mureșene, despre Adunarea de la Blaj și pericolul de a fi atacați de români, autoritățile scaunului Mureș și primarul Lázár János au convocat pe cetățenii orașului în ziua de 18 septembrie la o întrunire în piața orașului, cerându-le să se înarmeze pentru a fi pregătiți în cazul unui posibil atac. Urcându-se pe fântâna lui Bodor Péter, primarul a ațâțat populația adunată împotriva românilor din oraș, în mod deosebit împotriva comerciantului Dimitrie Fogarași, care deținea praf de pușcă și refuza să îl predea armatei maghiare. Dar cea mai gravă vină adusă lui Fogarași era alegerea sa de către Marea Adunarea Națională de la Blaj din 3/15 mai, ca membru al delegației române de la Viena, care protesta împotriva „*uniunii*” Ardealului la Ungaria și solicita recunoașterea de către împărat a națiunii române ca națiune de sine stătătoare.[35]

Mulțimea înfuriată a năvălit în prăvălia și casa comerciantului căutând praful de pușcă pe care acesta îl ascundea, l-au brutalizat și l-au dus în închisoarea orașului.

După devastarea prăvăliei comerciantului Fogarași, mulțimea s-a îndreptat spre casele celor doi protopopi români, Partenie Trombitaș și Ilie Farago, în căutarea corespondenței compromițătoare. Aici au devastat și au prădat bunurile,

---

[33] Pál-Antal Sándor, *op. cit.* p. 245.

[34] SJAN Mureș, Fond Primăria orașului Târgu Mureș, Protocoalele Magistratului, nr. 123, ședința din 18 septembrie; SJAN Mureș, Acta Politica, dos. 1552, f. 72.

[35] Traian Popa, *Monografia orașului Târgu Mureș*, reeditare, 2005, p. 156-157; SJAN Mureș, Fond Primăria orașului Târgu Mureș, Acta Politica, dos. 1549/1848, f. 3, 4; dos. 1552/1848, f. 69, 70; Pál-Antal Sándor, *op. cit.* p. 250.

„i-au prădat pe amândoi mai tare decât turcii, aşa cât mai ales la Farago n-au rămas portecă de doi creiţari."[36]

Despre abuzurile petrecute la protopopul Farago ne relatează el însuşi: *„Şi începând a bate fereştile cu pietre, numaidecât le-au zdrobit cu şalucuri cu tot, şi s-a umplut casa cu pietre. Apoi intrând înăuntru, ce am avut tot până într-o lingură, aşa le-au dumicat cât n-a rămas marfă de doi potori întreagă. Din ladă bani, ce am avut, etc. etc. şi luându-mi toate veşmintele de pănură, bruner, şi mătase, toate le-au tăvălit şi călcat în tină şi spirt de oţet. Traseră arhivul jos şi toate actele, parte le-au călcat în tină, partele le-au grămădit pe foc, partele le-au dus şi aruncat pe uliţă, toate contractele mi le-au dus. Icoanele lui Hristos şi a Preacuratei nu numai le-au spart şi zdrobit, ci le poartă în sabie strigând: Acesta e Dumnezeul popei românesc! – Cuminicătura bolnavilor a călcat în picioare, etc... În urmă nu a putut fi în toată lumea pradă de păgâni, nici foc care să ardă mai cumplit de cum mi-a pârlit casa mea pe 6/18 septembrie seara de la 7 până la 10 ore."*[37]

Reuşind să scape de cei doi gardişti care l-au înşfăcat de gât, trântindu-i la pământ, cu capul descoperit şi fără palton, Farago s-a ascuns în bălăriile grădinii, dar ploaia care l-a pătruns până la piele l-a obligat să se refugieze în şură, de unde a urmărit prădarea vandalică a casei şi bunurilor sale. După retragerea mulţimii, protopopul s-a furişat în casă şi, luând pălăria şi un palton aruncat, a plecat şi s-a ascuns două zile şi două nopţi în pădurea Gera, când răzbit de foame şi frig s-a îndreptat spre Sângiorgiu de Mureş, căutând adăpost la fratele său, de unde s-a reîntors acasă după o săptămână.[38]

În şedinţele consiliului orăşenesc din zilele de 19-20 septembrie s-a luat în discuţie solicitarea protopopului unit, Ilie Farago, cu privire la evaluarea pagubelor produse, hotărându-se instituirea unei straje, formată din cetăţenii din garda naţională a oraşului, care nu aveau atribuţii de pază pe timpul nopţii, pentru apărarea caselor şi siguraţa personală a celor doi protopopi, precum şi numirea unei comisii de cercetare formată din Szvőverdfy István şi Karacsai Márton.[39]

A doua zi, notarul Dicső János înştiinţa oficial consiliul despre evenimentele care au avut loc la reşedinţa lui Farago în ziua de 18 septembrie.[40] Dicső János şi Farzadi Jozséf erau admonestaţi pentru faptul că nu au luat în

---

[36] *Cronica evenimentelor din anii 1848/1849 scrisă de protopopul gr.ort. Ştefan Branea din comuna Măierău*, în Al. Ceuşianu, "Vremuri de osândă - Revoluţia din 1848-1849 din perspectiva unui orăşel ardelenesc", Braşov, 1935, p. 65.

[37] Grigore Ploeşteanu, *Protopopul Elie Farago*, în: Ilarie Opriş, "Sângiorgiu de Mureş. 150 de ani de la revoluţia din 1848-1849", Târgu Mureş, 1995, p. 44-45.

[38] Traian Popa, *op. cit.* p. 158.

[39] SJAN Mureş, Fond Primăria oraşului Târgu Mureş, Protocoalele Magistratului, nr. 123, şedinţele din 19-20 septembrie 1848.

[40] SJAN Mureş, Fond Primăria oraşului Târgu Mureş, Protocoalele Magistratului, nr. 123, şedinţa din 21 septembrie 1848.

evidență scrisorile celor doi preoți români, în conformitate cu ordinul din 19 septembrie, solicitându-se respectarea ordinului, iar despre scrisorile suspecte consiliul trebuia înștiințat în termen de trei zile, în caz contrar fiind aspru pedepsiți.[41]

La aceste abuzuri îndreptate împotriva românilor, alături de cetățenii maghiari au participat membri ai gărzii naționale, honvezi voluntari și unii husari kossutiști. Pentru cercetarea faptelor ilegale, consiliul a ordonat cercetarea prin intermediul unei comisii mixte de cercetare.[42]

La 22 septembrie, primarul Lázár János se adresa comandantului brigăzii Kossuth a husarilor călăreți, părtași la violențele din ziua de 18 septembrie, solicitând să dispună cercetarea acestora, astfel încât pe viitor să se abțină de la asemenea excese, să nu incite și să nu îndemne populația la agitație.[43]

Ca urmare a rapoartelor comisiei de anchetă care au cercetat violențele din 18 septembrie comise asupra comerciantului Dimitrie Fogarași și a celor doi protopopi români, Partenie Trombitaș și Ilie Farago, Mikó Imre, președintele Guberniului, ordona la 25 septembrie eliberarea lui Dimitrie Fogarași din închisoare (acesta a fost eliberat la 30 septembrie) și protejarea bunurilor și a familiei comerciantului. I se solicita lui Dobai Sándor, comandantul regimentului 2 secuiesc, să se implice în cercetarea și pedepsirea voluntarilor honvezi care s-au făcut vinovați de devastările caselor celor doi protopopi români. De asemenea, comandantul trupelor de husari, Mikes Kelemen, trebuia să-i pedepseacă pe cei care au participat alături de cetățeni la agresarea lui Florian Micaș.[44]

La 9 decembrie 1848, comisia formată din Erzsényes Elek și Boér János, constituită pentru cercetarea devastărilor petrecute în 18 septembrie la Dimitrie Fogarași și cei doi proptopopi, Partenie Trombitaș și Ilie Farago, prezenta raporul oficial al cercetării. Din raportul comisiei de cercetare menționăm paragrafele referitoare la prădarea casei protopopului Farago. Astfel, raportul comisiei relata că: cizmarul Borbély Mihály, la sălașul preotului unit, restectabilul domn Farago Ilie, mergând înainte în camera din mijloc, după el 6, 7 și mai mulți őkenteși recruți au năvălit înăuntru, stricând o jumătate de șalucuri. Velcher András a agitat poporul și i-a îndemnat să meargă la casele preoților. De la preotul grec disunit, Partenie Trombitaș, zidarul Veiselbraun a condus mulțimea la preotul român Ilie Farago, unde fiul lui Cosma Peter și Farkas Jozséf, primul őnkenteș, al doilea husar koșutist, au tăiat giulgiul de înmormântare în care preotul ar fi avut și bani. După furt, mai târziu, 9 husari

---

[41] SJAN Mureș, Fond Primăria orașului Târgu Mureș, Protocoalele Magistratului, nr. 123, ședința din 22 septembrie1848.

[42] SJAN Mureș, Fond Primăria orașului Târgu Mureș, Acta Politica, dos. 1552, f. 69; Pál-Antal Sándor, *op. cit.* p. 250-251.

[43] Pál-Antal Sándor, *op. cit.* p. 252.

[44] SJAN Mureș, Fond Primăria orașului Târgu Mureș, Acta Politica, dos. 1549, f. 3; Pál-Antal Sándor, *op. cit.* p. 256.

kossutişti mergând în casa stimatului domn Farago, un husar a scos dintr-o cameră o bucată de flanelă, iar al doilea a dus-o. Între aceştia ar fi fost un cizmar local, Nagy Dáni, călăreț kossutist. Şi după această ultimă noapte, Schuster Bihári împreună cu un tânăr s-a dus la casa domnului preot Farago Ilie şi acolo, căutându-l pe preot, a strigat "că dacă pe popă l-ar găsi, de îndată l-ar omorî; mai departe văzând cărțile preotului pe jos ar fi spus că în acea rezidență, mai mult, nu va mai locui; încă s-a pregătit de ospăț dar nu a avut noroc de el; acest porumb ar fi mai bine dacă l-ar mânca porcii lui, nu ai hoțului de preot". Önkenteşul Bori sau altfel numit Fekete János, care este născut aici, la casa preotului Farago Ilie a făcut mare pustiire şi prădare.

Comisia anunța că, datorită vremurilor tulburi şi din răspunsurile martorilor, dintre care unii nu au fost audiați, unora fiindu-le teamă, iar confruntarea finală neavând loc, adevărul nu se putea stabili cu certitudine. În această situație consiliul nu putea emite hotărâri sigure, din acest motiv cazul se transmitea la comenduirea cetății, la comandamentul militar al oraşului, cu solicitarea ca această cercetare să fie soluționată de tribunalul de judecată, imediat format din reprezentanți ai celor patru naționalități, cei vinovați urmând a suporta pedeapsa legii.[45]

Evenimentele din toamna anului 1848, înarmarea românilor şi crearea legiunilor româneşti, spânzurarea tribunului Vasile Pop din Nazna la 12 octombrie, adunarea secuilor de la Lutița, urmată de prădarea, incendierea satelor, bisericilor româneşti şi omorurile săvârşite de trupele de secui au tensionat relațiile, inducând o stare de teamă şi nelinişte între locuitori.

Din Târgu Mureş, protopopul greco-catolic, Ilie Farago, anunța, la 7/19 octombrie 1848, consistoriul episcopal din Blaj că în anul respectiv nu va putea trimite la timp conscripțiile ecleziastice, scolastice şi matricola. Acest demers era motivat prin faptul că "*împrejurările timpului peste tot locul sunt foarte critice dar poate nu întru aşa mare măsură ca pe la noi*". Pentru realizarea unei situații clare preotul trebuie "*în persoană a umbla*" prin sat, iar apoi preoții satelor trebuie să se adune împreună într-un loc cu matricola din satele lor. Aceste lucruri nu se puteau realiza în conjunctura respectivă, deoarece ungurii i-ar considera pe preoți "*ațâțători*", iar adunarea preoților ar stârni suspiciunea ungurilor că ar fi îndreptată împotriva lor, "*iar cu aceasta, după rândul mai înainte ar trebui să se adune preoțimea cu matricola fieştecărui sat în persoana sa la un loc- atunci fr(ații) unguri prea lesne ar putea suspica cum că doar spre ceva sfătuire vicleană s-ar fi adunat - de unde fără de nici o pricină s-ar putea stârni primejdie.*" În încheiere, pentru a nu contribui la agravarea situației şi la tulburarea spiritelor, protopopul Farago anunța că matricola din districtul Mureşului nu va putea fi trimisă, "*până nu se vor mai linişti vremile acestea turburate şi primejdioase.*"[46]

---

[45] SJAN Mureş, Fond Primăria oraşului Târgu Mureş, Protocoalele Magistratului, nr.124, şedința din 9 decembrie 1848; Pál-Antal Sándor, *op. cit.* p. 314-315.
[46] Muzeul Județean Mureş, nr. inv. 8349.

Cucerirea Transilvaniei de către armata maghiară condusă de generalul Bem a marcat o nouă etapă în istoria revoluției din Ardeal. Împotriva românilor care au pactizat cu "*duşmanul*" şi au complotat împotriva guvernului, a constituției maghiare, a libertății, au susținut tabăra română uneltind împotriva taberei maghiare, autoritățile locale au luat măsuri drastice, mergând de la punerea sub sechestru şi licitarea bunurilor până la întemnițare. Unii dintre cetățenii români vor lua drumul pribegiei spre Țara Românească, iar cei rămaşi în oraş vor fi arestați, cercetați, averea fiindu-le sechestrată şi vândută prin licitație publică sub nivelul valorii bunurilor unor cetățeni maghiari.

Invocându-se ordinele comisarilor guvernamentali Beöthyi Ődön, Csány László şi ale comisiei de guvernare militară din Târgu Mureş, emise sub semnătura lui Forró Élek în 2 şi 7 februarie 1849, s-a început cercetarea cetățenilor români învinuiți de delictele mai sus amintite: Sebeni Dumitru, Boer Dani, Blaga Daniel, Guşat Ioan, Cosma Petru, Molnar din Glodeni, Augustin Gheorghe, Fogaraşi Gheorghe, Iacob Ioan.[47] Consilierul Zőld Ádám, demis din funcție, este cercetat pentru vina de a fi adăpostit bunurile plutonierului pensionar Raica Ioan, care se retrăsese din oraş odată cu plecarea armatei austriece la Sibiu, deci fiind învinuit de întovărăşire cu duşmanul.[48]

Ilie Farago s-a refugiat din oraş odată cu plecarea armatei cesaro-crăieşti şi a descins împreună cu alți preoți la Mediaş, la Ştefan Moldovan, protopop şi viceprefect al legiunii a III-a Marusiensis, condusă de Vasile Moldovan. Împreună cu acesta se va deplasa la Micăsasa, pentru conscrierea bunurilor baronului Ştefan Radak, unde s-au întreprins măsurile necesare pentru păstrarea siguranței averii, persoanei şi ordinii publice, instaurând dregătoria sătească. La fel s-a procedat şi în localitățile Lunca, Ladroman Glogoveş şi Hususău. Apoi Farago s-a reîntors la Mediaş şi ulterior s-a refugiat la Roşcani, aproape de Sibiu.[49]

În 8 februarie 1849, consiliul oraşului Târgu Mureş a dat ordin poliției ca prin comisarii de poliție Marusi Farkas şi Győri Ferenc să se cerceteze plecarea din oraş a cetățenilor români, a celor doi protopopi români, Partenie Trombitaş, Ilie Farago, dar şi mişcările existente în cadrul comunității române.

Cercetarea a început la 12 februarie. Din depozițiile martorilor şi servitoarelor protopopului Ilie Farago, Miculi Maria din Zagăr şi Suciu Anica din Crăciuneşti, reişea că acesta a plecat din localitate odată cu retragerea trupelor împărăteşti, îndreptându-se spre Mediaş, Roşcani şi Țara Românească. Prin anchetă se urmărea, de fapt, să se afle dacă respectivii cetățeni desfăşurau acțiuni împotriva armatei şi guvernului maghiar.

---

[47] SJAN Mureş, Fond Primăria oraşului Târgu Mureş, Acta Politica, dos. 1761, f. 1; dos. 1838, f. 1, 2.; Petre Moldovan, *op. cit.* p. 267.

[48] SJAN Mureş, Fond Primăria oraşului Târgu Mureş, Acta Politica, dos. 1932, f. 4.

[49] Grigore Ploeşteanu, *Protopopul Elie Farago,* în: Ilarie Opriş, Sebastian Pui, Mariana Opriş, Emilia Opriş, "Sângiorgiu de Mureş - Monografie", Târgu Mureş, 2010, p. 93.

În luna noiembrie acelaşi an, Maria Miculi se adresa consiliului orăşenesc, cerând ca scrisoarea de chezăşie, pe care o înaintase soţia lui Fazakas Costan în sprijinul eliberării sale, să fie anulată, fiind, astfel, absolvită de răspunderea chezăşiei. Motivul arestării sale de către autorităţi era divulgarea informaţiilor despre stăpânul său, protopopul unit Ilie Farago.

„În iarna trecută – scria Maria Miculi - *fără nici un motiv prinzându-mă în curtea stăpânului meu, protopopul Farago Ilie, aproape 6 săptămâni m-au ţinut închisă numai pentru aceea cauză să îl trădez pe stăpânul meu - dar, însă nici stăpânul meu, nici alţii nu obişnuiau să facă cunoscut servitorilor problemele lor. - Că stăpânul meu, domnul Farago Ilie, ştiu că a pornit spre cotrolorul fiscal de mină, Farago Vasile, fratele mai mic, ca să rezolve nişte socoteli. - Dar în acele împrejurări ale lumii agitate, unde a fost nu am ştiut şi nici nu aş şti, şi totuşi de la mine mare neadevăr au cerut să aduc în faţă, ca şi când drept ar fi fost ca datoria servitorului este să poruncească stăpânului şi să poarte de grijă, nu ca servitorul să depindă de stăpân şi să fie ascultător. – Şi nu m-ar fi iertat niciodată până când văduva lui Fazakas Costan nu a depus chezăşie... – Acum stăpânul meu a venit acasă şi chezaşa mea, soţia lui Fazakas Costan, doreşte ca să-i dau scrisoarea de chezăşie şi prin aceea să o dezleg. - Şi este drept, recunosc că închiderea mea s-a întâmplat din acea cauză, ca fără prezenţa mea stăpânului meu, toate bunurile, cu atât mai liber să le jefuiască. - De aceea, cu stimă, cer nobilului şi onoratului consiliu să se îndure să ceară ca din arhivă să arate, din timpul domnului arhivar Nánási György, scrisoarea de chezăşie, ca chezaşa mea, soţia lui Fazakas Costan, să fie dezlegată de chezăşie şi eu de acum înainte să mă eliberez de povara chezăşiei."*

În urma acestui memoriu, la 23 noiembrie a intrat în posesia scrisorii de chezăşie.[50]

Amnistia acordată de generalul Bem, prin care se oferea iertarea celor care depuneau armele şi se reîntorceau în termen de 8 zile la casele lor, nu a avut efectul scontat. Deoarece românii nu s-au conformat acestei dispoziţii, la 2 februarie 1849, comandantul comisiei de guvernare militară, Forró Élek, lua măsuri ferme, emiţând ordinul prin care bunurile celor refugiaţi odată cu armata austriacă sau ale celor care au colaborat cu inamicul erau puse sub sechestru şi vândute prin licitaţie publică. Astfel, locotenent colonelul Forró Élek recomanda consiliului oraşului să ducă la îndeplinire următorul ordin:

"Întrucât doritul rezultat nu a apărut după ce generalul Bem a promis iertarea, iar românii sunt agitaţi în continuare – deşi au trecut 20 de zile de când tabăra maghiară a reocupat scaunul Mureş, oraşul liber regesc şi cercul de sus al comitatului Turda s-a străduit să reinstaureze liniştea individului şi siguranţa averii. - Ca şi până acum, românii umblă în tabăra românească sau stau tot

---

[50] SJAN Mureş, Fond Primăria oraşului Târgu Mureş, Acta Politica, dos. 1795, f. 4; Petre Moldovan, *op. cit.* p. 268.

timpul acolo şi ameninţă viaţa liniştită a cetăţenilor, devastând, pustiind, prădând averea – Numita autoritate a guvernului, aşa-zisa comisie de guvernare militară ordonă următoarele: tuturor acelor români agitaţi şi celor aparţinând de alte naţii, care cu duşmanul se întovărăşesc, care până acum nu s-au întors la locul de baştină sau românilor care sunt în tabără, orice fel de avere mobilă şi imobilă să le fie de îndată pusă sub sechestru, averea mobilă să fie vândută prin licitaţie, iar cei care au suferit pagube să fie despăgubiţi; cele care mai rămân se vor întoarce pe seama statului ca împrumut de război; averea imobilă să fie pusă sub sechestru judecătoresc până când statul va hotărî asupra lor."[51]

Erau vizaţi în primul rând românii de seamă din Târgu Mureş: cei doi protopopi români, Partenie Trombitaş şi Ilie Farago, comercianţii Dumitru Fogaraşi şi ginerele Ioan Bardoşi, plutonierul pensioar Raica Ioan, tăbăcarul Mihai Sebeni şi Dumitru Sebeni.

Ca urmare a ordinului comisiei de guvernare militară s-a cerut poliţiei verificarea locuitorilor care s-au refugiat din oraş odată cu plecarea trupelor austriece. Cu îndeplinirea acestui ordin au fost însărcinaţi, la 6 februarie, responsabilii de stradă, care puteau oferi cu cea mai mare exactitate informaţiile necesare. Astfel, straja din strada Sângiorgiu anunţa că protopopul unit Ilie Farago nu era acasă, nu se ştia sigur unde se afla. Protopopul neunit Partenie Trombitaş a fugit împreună cu armata duşmană, de atunci nu a fost văzut. Cei doi - concluziona straja - trebuie să fie în vreo tabără română de hoţi. Straja din strada Poclos arăta că în casa lui Farago locuia Sivoczki Samuel.[52]

La 26 februarie 1849 Forró Élek dispunea sechestarea şi licitarea bunurilor celor doi protopopi români, Partenie Trombitaş şi Ilie Farago, precum şi a bunurilor lui Raica Ioan şi Sebeni Mihai, care nu numai că s-au aliat, dar s-au şi refugiat din oraş împreună cu armata austriacă şi până la data respectivă nu s-au reîntors acasă.

A doua zi consiliul oraşului înştiinţa comisia de comenduire militară că oficiul poliţiei a luat toate măsurile necesare, pentru ca bunurile abandonate ale celor doi preoţi, unit şi neunit, ale tăbăcarului Sebeni Mihai, puse sub sechestru şi luate în evidenţă de comisia de licitaţie, să fie duse în cetate şi puse sub pază.

Comisarii raportori oficiali, Bodor István, Münker György, au pus sub sechestru şi registrele matricole aflate în cabinetele preoţilor unit şi neunit din Târgu Mureş. La Farago Ilie au fost luate în evidenţă 3 registre: 1 - începând de la 1807 până la 1823; 2 - de la 1824 până la 1848; 3 - de la 1824 până la 1848. La Partenie Trombitaş s-au luat în evidenţă 2 registre: 1 – de la 1812; 2 - de la 1822-1848. Astfel, referitor la registrele naşterilor şi ale morţilor din cabinetele

---

[51] SJAN Mureş, Fond Primăria oraşului Târgu Mureş, Colecţia de documente privind revoluţia de la 1848-1849, dos. 438; T. Popa, *op.cit.* p. 183.
[52] SJAN Mureş, Colecţia de documente a Muzeului Judeţean Mureş, dos. 205, f. 1, 2.

preoţilor unit şi neunit din Târgu Mureş, puse sub sechestru, s-a întocmit la 3 martie un proces verbal.[53]

La 1 mai consiliul orăşenesc era informat de administratorul oraşului că pământul protopopului unit, Ilie Farago, era arat şi semănat de Gavrilă Fogaraşi, nou numitul protopop unit, iar pământurile protopopului ortodox Partenie Trombitaş de cantorul Pepelovici.[54]

Pentru evaluarea şi vânzarea prin licitaţie a bunurilor sechestrate aparţinând protopopului unit Ilie Farago, şeful poliţiei Hints Miklós însărcinează cu ducerea la bun sfârşit a ordinului pe comisarii Bodor István şi Münker György.

Din analiza listelor de licitaţie remarcăm minuţiozitatea cu care au fost înscrise bunurile în procesul verbal, preţul stabilit de comisie fiind subevaluat, astfel încât cetăţenii licitatori, în marea lor majoritate maghiari, au licitat sub nivelul pieţei, ceea ce le-a permis unora dintre ei să le comercializeze ulterior la preţuri mai mari. Banii rezultaţi în urma licitaţiei, în valoare de 1013, 48 florini, au fost predaţi cu chitanţă trezorierului statului, Issekutz Imreh. Licitaţia s-a încheiat la 26 martie 1849. De reţinut faptul că la poziţia 199 a procesului verbal de licitaţie sunt menţionate 101 cărţi legate şi alte 45 de cărţi nelegate, ceea ce sublinia interesul protopopului Ilie Farago pentru carte şi existenţa unei biblioteci în Târgu Mureş.[55]

De asemenea, la 14 martie, din bunurile protopopului Farago, cu permisiunea comisarului licitaţiei Münker, maiorul Brânduşă a dus 2 butoaie de vin în cetate, iar administratorul oraşului Dicső Lajos a luat, tot pe seama armatei, 40 porţii de ovăz, 518 porţii de fân, 3 ½ veka grâu.[56]

Răspunzând cererii protopopului Ilie Farago, din 17 august 1849, cu privire la recuperarea sau despăgubirea sa, şeful poliţiei orăşeneşti, Hints Miklós îl informa la 1 septembrie că bunurile sale au fost licitate de comisia formată din Bodor István şi Münker György, banii fiind predaţi casierului statului Issekutz.[57]

Protopopul Ilie Farago se adresa din nou autorităţilor la 28 august 1849, pentru recuperarea bunurilor din Sângiorgiu de Mureş, unde i-a rămas şi o iapă de 3 ani în valoare de 300 florini. Pentru a intra în posesia bunurilor din Sângiorgiu de Mureş, a intrat în conflict cu cumnata sa, rămasă văduvă după uciderea soţului său, Farago Petru, fratele lui Ilie Farago. Vicejudele Antal Imre, reprezentantul autorităţii locale, a solicitat susţinerea pretenţiilor prin mărturia a 7 cetăţeni. Ca urmare, la 12 septembrie 1849, cetăţenii din Sângiorgiu de Mureş: Kocsis János, Barabás János, Kako Peter, Verzar Ioan, Bucşa Nicolae, Bone Mihai, Dőrgős János au depus mărturie în favoarea susţinerii pretenţiilor protopopului.[58]

---

[53] SJAN Mureş, Fond Primăria oraşului Târgu Mureş, Acta Politica, dos. 1837, f. 1.

[54] SJAN Mureş, Fond Primăria oraşului Târgu Mureş, Acta Politica, dos. 1836, f. 228.

[55] Grigore Ploeşteanu, *Vechi biblioteci româneşti în judeţul Mureş (Secolul al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea,* în: Revista bibliotecilor, 25, 8, 1872, p. 485.

[56] SJAN Mureş, Fond Primăria oraşului Târgu Mureş, Acta Politica, dos. 1841, f. 16.

[57] SJAN Mureş, Fond Primăria oraşului Târgu Mureş, Acta Politica, dos. 1841, f. 19.

[58] SJAN Alba, Fond Protopopiatul greco-catolic Arieş, dos. 1/1849, f. 4, 6; dos. 3 /1850, f. 11; dos. 3/1851, f. 7, 9; dos. 6/1854, f. 32, 33.

După intrarea armatei austriece în Târgu Mureş, oraşului i s-a fixat o contribuţie de război în valoare de 40.000 florini, taxă care a fost plătită până la 25 august 1849.[59]

Cuantumul contribuţiei de război ce revenea fiecărei familii era fixat prin evaluarea dării pe familie, valoarea clădirilor şi venitul realizat prin diverse activităţi economice. Bisericii şi protopopiatului greco-catolic i-au revenit suma de 10,41 florini, calculată la valoarea de 1120 florini a celor 6 imobile pe care le avea în proprietate.[60]

Darea de război a început să fie colectată şi plătită de cetăţeni din luna decembrie 1849.[61] Acest a fapt i-a nemulţumit pe cetăţenii români din oraş care, pe baza înaltei porunci a districtului militar cesaro-regesc Odorhei cu nr. 1103/849, erau scutiţi de plata taxei de război, pe motiv că în timpul revoluţiei au rămas credincioşi tronului şi dinastiei austriece.

La 25 octombrie 1849, protopopii români Farago Ilie, Trombitaş Partenie şi canceliştii Daniel Făgărăşanu şi Simion Maruşan au cerut ca plata taxei de război pe care au plătit-o să fie socotită în cuantumul contribuţiei fiscale pentru anul următor.[62] Guvernatorul Wohlgemuth, recomanda conducerii districtului militar Odorhei, la care era arondat Târgu Mureşul, ca românii care au fost credincioşi împăratului să fie scutiţi de plata de taxei de război Ca urmare, comunitatea română din Târgu Mureş a cerut înapoierea taxei de război percepută de autorităţile locale şi deschiderea unei investigaţii pentru stabilirea comportamentului în timpul revoluţiei de la 1848-1849.

Astfel, luând ca bază şi ordinul comandamentului teritorial distictual Odorhei, din 4 octombrie 1850 sub nr. 12.374, consiliul orăşenesc a hotărât întocmirea listei cu românii scutiţi de plata taxei de război.

La 16 octombrie 1850 consiliul oraşului transmitea protopopului Ilie Farago ordinul cu privire la scutirea de plata taxei de război şi începerea anchetei cu privire la atitudinea românilor în timpul revoluţiei. La 20 octombrie Farago anunţa în biserică dispoziţiile respective.[63]

Comisia de cercetare concluziona, la 5 decembrie 1850, că cetăţenii români din Târgu Mureş au îndeplinit numai serviciul de pază ca membri ai gărzii naţionale, fără alte obligaţii.

Problema restituirii taxei de război plătită de români se pare că nu se rezolvase, deoarece la data de 12 iulie 1851 cei doi protopopi Farago Ilie şi Trombitaş Partenie erau anunţaţi de comandamentul militar districtual că

---

[59] SJAN Mureş, Fond Primăria oraşului Târgu Mureş, Acta Politica, dos. 1972, f. 949.

[60] SJAN Mureş, Fond Primăria oraşului Târgu Mureş, Acta Politica, dos. 1972, f. 782-788.

[61] SJAN Mureş, Fond Primăria oraşului Târgu Mureş, Acta Politica, dos. 1972, f. 684.

[62] Petre Moldovan, *op. cit.*, p. 337.

[63] SJAN Mureş, Fond Protopopiatul ortodox Târgu Mureş, dos. 5, f. 43-44; SJAN Mureş, Fond Protopopiatul greco-catolic, dos. 217, f. 8.

memoriul cetățenilor români a fost înaintat guvernatorului civil şi militar, Wohlgemuth.[64]

Prin amplitudinea evenimentelor, revoluția de la 1848-1849 a provocat mari pierderi materiale, financiare şi umane românilor transilvăneni. Pentru aflarea cuantumului acestor prejudicii Guberniul Transilvaniei a cerut, prin intermediul autorităților administrative şi al bisericii române, trimiterea de rapoarte, în care să fie precizate aceste pierderi, pentru a se realiza o situație centralizată, în vederea acordării de ajutoare financiare celor care au avut de suferit în timpul evenimentelor din anii respectivi.

Pentru a sprijinii soarta familiilor ale căror membri au fost omorâți, schiloditi sau au rămas fără mijloace materiale de subzistență în timpul războiului civil, Curtea de la Viena, prin reprezentantul ei, guvernatorul civil şi militar, baronul Wohlgemuth, aducea la cunoştința românilor intenția de a se acorda un ajutor din visteria statului.

La 15 octombrie 1849, prin adresa cu nr. 851, se transmitea din Sibiu ordinul gubernial, care ulterior a fost adus la cunoştința tuturor protopopiatelor şi preoților. Prin acest ordin se solicita să se întocmească de către preoții satelor situații, în care să fie cuprinse următoarele: numele, locuința, starea averii şi a subzistenței, cum, unde şi când s-a întâmplat nenorocirea.[65]

Circulara privind consemnarea morților, văduvelor, orfanilor şi invalizilor a fost adusă la cunoştința tuturor protopopiatelor, inclusiv a protopopiatului greco-catolic din Târgu Mureş. Intenția de a ajuta familiile româneşti care au avut de suferit în timpul revoluției este transmisă protopopului greco-catolic al Târgu Mureşului, Ilie Farago, prin intermediul notarului episcopesc, Ştefan Man, la 17 octombrie 1849. În circulară, notarul motivează astfel această acțiune a guvernatorului: "*a părinteşti[l] purtări de grija sa înaltul guberniu al țării către națiunea română şi deosebit către acei indivizi a aceleaşi națiuni care pentru virtutea şi credința sa către prea înalta dinastie şi cauza cea dreaptă de la insurgeți s-au omorât, chilăvit şi aşa invalizi s-au făcut spre ajutoriul românilor în rezbelul trecut prin insurgenți la extremă mişelătate devenți țintă întru toate făcându-se restul tot abuzul să se îndepărteze.*"[66]

Acestă adresă a fost adusă la cunoştința preoților din cele 36 de parohii, în intervalul 4-5 noiembrie 1849. Protopopul Ilie Farago, recomanda tuturor preoților completarea corectă a tabelelor şi trimiterea lor "*fără zăbavă*", pentru a fi aduse la cunoştința guvernatorului pentru îndeplinirea cererii privind ajutorul, care va fi acordat celor care au avut de suferit în timpul revoluției.[67]

Conformându-se ordinelor primite, în luna noiembrie a anului 1849, preoții protopopiatului greco-catolic Mureş vor trimite memoriile şi listele cu

---

[64] SJAN Mureş, Fond Primăria oraşului Târgu Mureş, Acta Politica, dos. 1972, f. 387.
[65] SJAN Mureş, Fond Protopopiatul greco-catolic Târgu Mureş, dos. 206, f. 1, 2.
[66] SJAN Mureş, Fond Protopopiatul greco-catolic Târgu Mureş, dos. 206, f. 3.
[67] SJAN Mureş, Fond Protopopiatul greco-catolic Târgu Mureş, dos. 206, f. 5, 6.

românii care au avut de suferit în timpul revoluției. Asemenea rapoarte au fost întocmite de către preoții din parohiile: Mădărașul de Câmpie, Ceuașul de Câmpie, Șamșud, Lechincioara, Săbed, Șăușa, Bolintineni, Ungheni.[68] Din păcate, nu toți preoții s-au conformat ordinelor primite, acest fapt fiind unul dintre factorii care au contribuit la nerealizarea unei situații centralizate exacte a pierderilor suferite de români în timpul revoluției.

Corespondența episcopiei Blajului cu protopopul Târgu Mureșului, Ilie Farago, dovedea că nici preoții subordonați acestuia nu s-au conformat în totalitate dispozițiilor primite, cerându-se cu consecvență situațiile menționate. La 12 decembrie 1849, se transmitea protopopului Farago adresa prin care era rugat să transmită situația privind numărul bisericilor și al școlilor din tractul său, veniturile acestora, felul în care se administrează și numărul credincioșilor.[69]

Simion Crainic, vicarul general al episcopiei, îi reamintește, din nou, la 24 ianuarie 1850, că mulți dintre preoți au răspuns târziu la circularele referitoare la numele și numărul celor uciși în timpul revoluției, ca și la familiile acestora; alți preoți până la data respectivă nu au trimis rapoartele, unii au scris în locul altora, sau nu au scris din toate parohiile, iar alții nici nu aveau de gând să trimită aceste rapoarte. Protopopul era atenționat să trimită de urgență rapoartele cu informațiile cerute.

Pentru cunoașterea pierderilor suferite de biserica și clerul unit din episcopia Făgărașului, prin adresa consistoriului din 4 iulie 1850, reprezentat de Ștefan Man, se cerea tuturor protopopilor, inclusiv protopopului Farago, o situație exactă privind următoarele probleme: câți și cine dintre preoții eparhiei au căzut jertfă furiei insurgenților; câte și care dintre biserici și altare au fost distruse; dacă au fost necinstite, pângărite locurile sfinte și unde.[70] De asemenea, se aducea la cunoștință ordinul guvernatorului, prin care se poruncea trimiterea listelor cu preoții care în timpul revoluției au fost de partea maghiarilor, s-au făcut vinovați de răpirea unor averi străine, de acte nelegiuite și crâncene. În astfel, de cazuri se impunea anunțarea consistoriului pentru a se proceda la cercetare și, eventual, la interdicția funcționării lor ca preoți.[71]

Prin intermediul episcopiei Blajului, respectiv al protopopilor și preoților, guvernatorul Transilvaniei, Wohlgemuth, cerea sprijinirea comisiei înființate pentru cercetarea abuzurilor săvârșite în perioada anilor revoluției.[72] Pentru cercetarea pagubelor provocate de revoluție, în fiecare protopopiat a fost trimisă o comisie guvernamentală, din care erau obligați să facă parte și protopopii din diecezele respective. Se cerea completarea cu rigurozitate, la fața locului a

[68] SJAN Mureș, Fond Protopopiatul greco-catolic Târgu Mureș, dos. 205, f. 2.
[69] SJAN Mureș, Fond Protopopiatul greco-catolic Târgu Mureș, dos. 206, f. 8.
[70] SJAN Mureș, Fond Protopopiatul greco-catolic Târgu Mureș, dos. 217, f. 5.
[71] SJAN Mureș, Fond Protopopiatul greco-catolic Târgu Mureș, dos. 217, f. 3.
[72] SJAN Mureș, Fond Protopopiatul greco-catolic Târgu Mureș, dos. 205, f. 8.

tabelelor privind situaţia bisericii şi a bunurilor distruse. Aceste tabele conţineau: numele protopopiatului şi protopopului, comunităţii sau bisericii, jurisdicţiunea districtului militar, cercul-subcercul comisariatului, paguba suferită de biserică, valoarea pagubei şi valoarea ajutorului. În ultima rubrică a tabelului, *"reflexiuni"*, era necesar să se noteze situaţia economică a comunităţii şi posibilităţile de reedificare a bisericii prin forţe proprii.

În tabelul, întocmit de protopopul Farago la data de 24 mai 1852, figurau 35 de parohii din protopopiatul Târgu Mureş, pagubele constatate ridicând-se la suma de 6.745,12 florini, iar ajutorul promis la suma de 2.410 florini. Cele mai mari pagube au fost consemnate la parohiile: Porumbeni: 118 fl., Roteni: 353 fl., Târgu Mureş: 140 fl., Ernei: 400 fl, Ungheni: 3.255 fl., Glodeni: 800 fl., Săbed: 110 fl, Lechincioara: 100 fl., Tofalău: 300 fl., unde au fost distruse vasele bisericeşti, veşmintele, icoanele, cărţile, clopotele, bisericile fiind incendiate.[73] Ca urmare a distrugerilor şi incendierilor bunurilor materiale şi animalelor, comunităţile nu aveau posibilitatea de a redresa parohiile prin forţe proprii, având nevoie de sprijinul autorităţilor.

De asemenea, în circulara privind restaurarea şi reclădirea bisericilor româneşti distruse în timpul revoluţiei, trimisă comandamentului militar teritorial din Târgu Mureş, transmisă apoi şi protopopului Ilie Farago la 2 iulie 1852, se menţionează acordarea ajutorului promis de împărat următoarelor biserici: Poieniţa, Andreeni, Bolintineni, Sânvăsii, Păsăreni, Bozed, Ceuaşu de Câmpie, Sântioana de Mureş, Porumbeni, Budiu Mic, Sângiorgiu de Mureş, Roteni, Valea, Sân Mărtin, Crăciuneşti, Ivăneşti, Bozeni, Culpiu, Târgu Mureş, Band, Mădăraş, Pănet, Şincai, Ernei, Ungheni, Şardul Nirajului, Dumitreşti, Şăuşa, Săbed, Lechincioara, Sântana de Mureş, Curteni, Troiţa, Lăureni, Tofalău, Odrihei, Coroisânmărtin.[74]

Pentru realizarea acestui obiectiv, comisia a luat deja măsurile necesare, anunţându-se prezenţa la 10 iulie, la Târgu Mureş, a comisarului Conrád Balás pentru împărţirea ajutorului promis de împărat.[75] Cu acest prilej preoţii au fost informaţi asupra faptului că clopotele luate de insurgenţii maghiari puteau fi ridicate din cetatea Braşovului, unde erau depuse.[76] Comunitatea greco-catolică din Târgu Mureş *„donase"* şi ea la 21 martie 1849 cel mai mare clopot din cele trei ale bisericii.[77]

Ilie Farago se va implica în sprijinirea fundaţiei, iniţiată la 10 februarie de comandantul militar al Ungariei, baronul Haynau, în scopul ajutorării victime-

---

[73] SJAN Mureş, Fond Protopopiatul greco-catolic Târgu Mureş, dos. 238, f. 1-3.

[74] Muzeul Judeţean Mureş, nr. inv. 8270.

[75] SJAN Mureş, Fond Protopopiatul greco-catolic Târgu Mureş, dos. 203, f. 1, 2; dos. 238, f. 5.

[76] SJAN Mureş, Fond Protopopiatul greco-catolic Târgu Mureş, dos. 223, f. 7.

[77] SJAN Mureş, Primăria oraşului Târgu Mureş, Colecţia de documente privind revoluţia de la 1848-1849, dos. 437.

lor şi urmaşilor acestora, dar şi a celor au luptat împotriva Austriei.[78] Decizia înfiinţării unei asemenea fundaţii a fost transmisă protopopiatului Târgu Mureş prin intermediul notarului episcopesc, Ştefan Man, la 30 decembrie 1849.[79]

După înfrângerea revoluţiei, guvernatorul civil şi militar al Transilvaniei, Ludwig Wohlgemuth, anunţa din Bistriţa introducerea stării de asediu, a legii marţiale, înfiinţarea tribunalelor militare şi statariale, dezarmarea românilor şi pedepsirea celor care periclitau ordinea şi siguranţa persoanei şi a averii.

Pentru a tempera mişcările românilor şi a afla noi informaţii despre ele, consiliul oraşului l-a desemnat pe notarul Szatmári Mihály cu cercetarea celor doi protopopi români Ilie Farago şi Partenie Trombitaş. Astfel, la 29 august 1849, ca urmare a investigaţiei, notarul Szatmári Mihály prezenta consiliului oraşului raportul oficial, care constata că reprezentanţii celor două biserici române nu au luat parte la mişcarea revoluţionară şi nici nu au avut cunoştinţă despre participarea altor cetăţeni.[80]

"*Comisiile de purificare*", înfiinţate prin decretul din 6/18 septembrie 1849 emis de guvernatorul Wohlgemuth, au trecut la cercetarea comportamentului şi atitidinii politice pe care au adoptat-o funcţionarii şi preoţii în timpul revoluţiei.

La 9 ianuarie 1850, comandantul comisiei militare a cercului Târgu Mureş, Eperjesi, căpitan de cavalerie, îl anunţa pe protopopul Farago că profesorii şi preoţii, care au participat activ la revoluţie, nu puteau rămâne în funcţiile oficiale până când nu se prezentau în faţa comisiei de purificare. Pentru buna desfăşurare a lucrărilor comisiei, se recomanda planificarea prezenţei acestora, listele respective fiind înmânate personal lui Eperjesi.[81] Comisia de purificare din Târgu Mureş recomanda protopopului să depună toate diligenţele necesare pentru ca preoţii şi fiecare credincios solicitat să se prezinte înaintea comisiei, cu începere din 31 ianuarie 1850, fără pauză, până la terminarea cercetărilor şi să anunţe pe ceilalţi protopopi. În faţa comisiei de purificare preoţii erau datori să informeze ce comportare au avut în timpul revoluţiei şi să aducă acte doveditoare din locurile unde au fost plecaţi.[82] Ilie Farago era însărcinat cu supravegherea modului în care preoţii din tractul său sprijineau comisia de purificare.[83]

Pentru nimicirea spiritului şi ideilor revoluţionare, regimul neoabsolutist instaurat după înfrângerea revoluţiei dispunea distrugerea tuturor actelor revoluţionare (proclamaţii, adrese, circulare, etc.), preoţii care nu se vor conforma fiind

---

[78] SJAN Alba, Fond Mitropolia română unită, Consistoriu, dos. 11/1849, f. 3.
[79] SJAN Mureş, Fond Protopopiatul greco-catolic Târgu Mureş, dos. 209, f. 1.
[80] SJAN Mureş, Fond Primăria oraşului Târgu Mureş, Protocoalele Magistratului, nr. 124, şedinţa din 29 august 1848.
[81] Muzeul Judeţean Mureş, nr. inv. 8934.
[82] SJAN Mureş, Fond Protopopiatul greco-catolic Târgu Mureş, dos. 225, f. 1.
[83] SJAN Mureş, Fond Protopopiatul greco-catolic Târgu Mureş, dos. 223, f. 10.

deferiți tribunalelor și comisiilor de purificare.[84] Wohlgemuth, guvernatorul Transilvaniei, își exprima nemulțumirea cu privire la activitatea desfășurată de preoții care continuau să se amestece în problemele politice și civile, compuneau memorii și reclamații împotriva persoanelor particulare și a administrației publice, întreținând, astfel, o atmosferă de continuă agitație în rândul populației. Mai mult, reproșa preoților că au refuzat să se prezinte ca martori la citarea comisiei guvernamentale, a "*județiului criminale*", provocând iritarea și nemulțumirea sa. Guvernatorul considera că și preoții, la fel ca toți locuitorii, erau obligați să se înfățișeze în fața comisiilor și să mărturisească adevărul despre evenimentele petrecute în timpul revoluției.[85]

Ca urmare, la 14 august 1851, Guberniul emite un nou decret (nr. 18. 998), prin care se interzicea amestecul preoților în treburile politice ale Principatului. Acest decret era adus la cunoștința preoților și protopopilor uniți prin intermediul vicarului consistorial Ștefan Man.[86] Circulara exprima nemulțumirea și mâhnirea consistoriului față de preoții, care nesocotind sfatul și îndemnurile de a nu se amesteca în problemele politice au continuat această activitate.

Acuzați de a fi conducători, de organizarea unor întruniri secrete, de conspirații politice, unii dintre preoți au fost arestați și anchetați. În această conjunctură, protopopul Ilie Farago intervine în apărarea unor preoți din subordinea sa.

Preotul Ilie Răchită din Șamșud, denunțat de către unii concetățeni că în postul mare ținea seara "*cu poporul în beserică adunări suspicioase*", s-a adresat, la 25 aprilie 1851, protopopului Farago, solicitându-i să intervină în apărarea sa pe lângă generalul Schöbeln, comandantul militar districtual.[87]

Consistoriul episcopesc solicita protopopului Ilie Farago, la 18/30 aprilie 1851, luarea de măsuri disciplinare împotriva preotului din Sântana de Mureș, Mihail Cormoș, și a cantorului Ioan Crișan care au intervenit în probleme administrative și juridice.[88]

Preotul Vasilie Turc din Catina, fiul martirului Vasile Turc, denunțat de unii dintre credincioși care refuzau să-i recunoască autoritatea, va fi cercetat la ordinul episcopului Șuluțiu de o comisie mixtă, din care a făcut parte și Ilie Farago în calitate de comisar bisericesc. [89]

La 15 iulie 1852 protopopul Ilie Farago a cercetat cazul preotului Boiu Ioan din Jacodu Românesc, care neglijându-și serviciul religios, s-a înrolat ca husar în armata maghiară. A decis că "*pe viitor dascăl al moravurilor, învățător*

[84] SJAN Arad, Fond Protopopiatul greco-catolic Galșa, dos. 16, f. 9.
[85] Muzeul Județean Mureș, nr. inv. 8935.
[86] SJAN Mureș, Fond Protopopiatul greco-catolic Târgu Mureș, dos. 235, f. 7.
[87] SJAN Mureș, Fond Protopopiatul greco-catolic Târgu Mureș, dos. 233, f. 1.
[88] SJAN Mureș, Fond Protopopiatul greco-catolic Târgu Mureș, dos. 233, f. 2.
[89] SJAN Mureș, Fond Protopopiatul greco-catolic Târgu Mureș, dos. 233, f. 3.

al neamului nu mai poate fi. Chiar șederea lui la Jacodu Românesc va fi cu putință doar în afara serviciului bisericesc, de "porția canonică", deci, nu va mai beneficia."[90]

Dezorganizarea serviciului religios în timpul revoluției prin distrugerea bisericilor, părăsirea parohiilor de către preoți de teama represiunii maghiare, alungarea lor, participarea în taberele române, arestarea sau trecerea de partea insurgenților maghiari, ocuparea ilegală a unor posturi vacante, trecerea credincioșilor la alte confesiuni, au impus cu necesitate clarificarea situației personalului clerical.

În acest sens, circulara din 24 februarie 1850 preciza în mod clar: *"deoarece sub zilele rebeliei maghiare nu numai în cele civile lucruri ci și în cele bisericești multe fărădelegi s-au întâmplat, mai cu seamă prin unii dintre preoții cei mai sumeți nesuferite scandale s-au cauzat, și acestea acum liniștindu-se, neîndreptate mai încolo nu pot rămâne.*"[91]

Corespondența dintre episcopul Alexadru Șterca Șuluțiu și protopopul greco-catolic al Târgu Mureșului, Ilie Farago, subliniază preocuparea acestuia pentru numirea preoților în parohiile rămase vacante.

În perioada imediat următoare revoluției, Farago va fi confruntat cu problema trecerii individuale, colective sau prin intermediul căsătoriilor mixte a românilor de confesiune greco-catolică, locuitori în secuime, la confesiunile reformată, catolică sau unitariană. Trecerile la alte *"religii"*, sesizate de episcopia unită a Blajului, au constituit obiectul cercetării, preocupărilor și îngrijorărilor din partea forurilor ecleziastice superioare.

Revelatoare în acest sens era adresa trimisă protopopului unit al Mureșului, Ilie Farago, de către vicariatul general din Blaj, la 22 iulie 1852.[92] Prin această adresă se cerea să se specifice, printre cauzele renunțării de către români la confesiunea lor, persecuțiile, ura națională și religioasă:

a) *"cum că românii cei ce locuiesc între secui din religionară și națională într-atâta sunt persecutați de collocuitori secui, câtu sunt strâmtorați cu schimbarea și renegarea religiunei a se scăpa de sub amenințătoriu pericol; b) cum că acei români, care sub tulburările revoluționare trecură la alte confesiuni, prescriptului cuprins în norma spre acest scop ieșită din 24 februarie 1850, nr. 2306 și 2337 nu au făcut destul.*"[93]

După înfrângerea revoluției, în atmosfera creată de „*Constituția*" din martie 1849 și de principiile libertății cuvântului și tiparului, în memoriul înaintat de către conducătorii românilor ardeleni, bănățeni și bucovineni, împăratului Francisc Iosif la 25 februarie 1849 era inclus un articol referitor la înființarea unui organ de presă în limba română și germană la Viena, care să reprezinte interesele

[90] Muzeul Județean Mureș, nr. inv. 8352.
[91] SJAN Mureș, Fond Protopopiatul greco-catolic Târgu Mureș, dos. 223, f. 3.
[92] Muzeul Județean Mureș, nr. inv. 8351.
[93] Ibidem.

națiunii române.[94] Ideea era sprijinită şi de Andrei Şaguna, care a reuşit să editeze pentru credincioşii români ortodocşi *„Telegraful Român"* (Sibiu, 1853).

În cadrul comunităților greco-catolice se simțea, de asemenea, necesitatea editării unui organ de presă cu caracter religios. Astfel, *„Societatea catolică pentru ediția externă şi lățirea cărților religioase din Pesta"* a hotărât editarea unui *„Organ bisericesc"* în limba românească pentru popor, cu condiția găsirii de prenumeranți şi a unui redactor.[95] Pentru realizarea obiectivului propus notarul consistorial Ştefan Man s-a adresat, la 19 decembrie 1849, protopopului Farago, cerându-i sprijinul: *„Drept pentru care te provocăm pe frăția ta ca având înainte-ți interesul unei <<Foaie Națională Bisericească>> atâta de folositoare, pe preoți şi prin aceştia poporul căruia acea Foaie în biserică aşa se va citi, să-l îndemni netrecut a prenumera, de nu almintrea batăr aşa ca suportându-i jumătate prețul sau din colecta făcută sau din casa bisericii să se împlinească."*[96] Prețul abonamentului pe un an era de 2 florini şi 40 creițari în argint. Acest demers a rămas fără rezultat, prima publicație greco-catolică editându-se la Blaj sub redacția lui Ioan Bobu, *„Foaia adminstrativă arhidiecezană"* (1867), fiind continuată de *„Foaia bisericească"* (1883-1887), *Foaia bisericească şi scolastică"* (1887-1890) şi *„Unirea-Foaia bisericească politică"* (din 3 mai 1891).[97]

Protopopul Ilie Farago a continuat să sprijine dezvoltarea învățământului, prin construirea de şcoli, pregătirea de cadre didactice pentru instruirea copiilor români şi slujind biserica românească până la anul 1854, când a fost numit rector al Seminariului din Blaj. În anul 1860 a fost numit protopop de Arieş şi preot în parohia Vereşmort, unde a continuat să slujească până la anul 1878, când a trecut în veşnicie.[98]

Pe baza unor surse documentare inedite am încercat să reconstituim crâmpeie din viața unei personalități complexe a românilor mureşeni, protopopul Ilie Farago, implicat în dezvoltarea bisericii, învățământului, participant la revoluția de la 1848-1849 pentru îndeplinirea idealurilor de dreptate socială şi națională ale poporului român din Transilvania. Analiza faptelor, realizărilor, strădaniilor şi conturarea personalității protopopului Ilie Farago a fost urmărită în consonanță cu evenimentele la care a fost martor şi participant direct, accentuându-se cu precădere destinul zbuciumat din timpul revoluției, refugiul în Țara Românească şi pierderea bunurilor financiare şi materiale.

[94] I. Lupaş, *Contribuții la istoria ziaristicii ardelene*, Sibiu, 1926, p. 9.
[95] SJAN Mureş, Fond Protopopiatul greco-catolic Târgu Mureş, dos. 214, f. 2.
[96] SJAN Mureş, Fond Protopopiatul greco-catolic Târgu Mureş, dos. 214, f. 2.
[97] Nerva Hodoş, Sadi Ionescu, *Publicațiile periodice româneşti*, tom 1, Bucureşti, 1913, p. 754.
[98] Şematismul ... anul 1900, p. 160.

712

Onorate in Christosu Frate!

Înalțiatul Crăesc Guberniu înțelegând, precum prin țiara între nația noastră prin unii s-ar fi vestit, ca pre Duminica Thomei toți protopopii cu doi preuți și din fieşte care popor câte doi omeni să se adune la Blaşiu, prin înduratul său decret din 5:17 a lunei curgătore cu nr. 5215 dat ne porunceşte, ca o adunare ca aceasta a se face să oprim, scriindu-ne şi acea, cum că nu are cuget de a impedeca, ca Nația cererea sa la Dieta să o aştemă; spre care sfârşit ne împuterniceşte, ca pre protopopi cu cei mai deprinşi în lucrările acestea, adecă cei mai cu inteligenție, pe timpul anumit să-i adunăm, care termin pofteşte a i se face cunoscut; nimenea putând sta bun, cum ca acea mulțime va rămâne între hotarele cuviinții, iar ca atâte mii de oameni nedeprinşi în acestu obiect să se adune neci de cum nu se învoieşte,

Drept aceea precum acea proclamație fără ştirea nostră s-au făcut, ba în 20 mart. Nr. 641 togma părintieşte v-am adus aminte, ca poporul de la asemene mişcări să-l abateți, întru urmarea pre onoratului Decret vă demandăm, ca de la o adunare ca aceasta să vă conteniți; şi poporului să vestiți, precum acele vestiri de a se aduna s-au făcut fără învoirea legiuitei puteri, şi să asteptați terminul care se va pune după cuprinsul înduratului Decretu. Care a se rândui supt grea respundietate poruncindu-mi-se, prin aceasta ca după aceea se vă întogmitiți vă poruncim, remanendu,

Fraţiei tale,
Blaşiu 6 apr. 1848.
de binevoitoriu,

Vladica Ioan

Muzeul Județean Mureş, nr. inv. 8886. Publicat de Ana Hancu, *Două circulare de la 1848 trimise protopopului Eliae Farago de către Consistoriul episcopesc din Blaj*, în: "Sargeția", XXVIII-XIX / 2, Deva, 1999-2000, p. 83.

*

361

Măria voastră, domnule conte, prim jude regesc administrator!

Ca urmare a convocării, numărul extern 274 şi intern 276 E. de azi ne-am prezentat în fața măriei voastre în conformitate cu datoria noastră, milostiva dispoziție a măritului Guberniu din 17 a lunii curente sub nr. 5245 a fost citită de către unul din noi şi anume de Trombitaş Parthenie la propunerea măriei voastre. Noi nu numai c-am înțeles-o în mod clar, dar raportăm cu supusă stimă că dorim a o îndeplini întocmai, cu atât mai mult cu cât pomenita adunare până acum nu ne-a fost adusă la cunoştință. De altfel, obişnuim să ne prezentăm atât în adunările generale naționale,

cât şi în cele bisericeşti, numai pe baza ordinelor măriilor lor episcopii, cărora suntem datori a ne supune. Împrejurările actuale sunt tulburi. E posibil ca vreo persoană din jurisdicţia noastră să ştie ceva. Pentru a-l putea îndruma şi pe acela la poruncita raţională răbdare, ne rugăm cu respect umil măriei voastre să binevoiţi a ne elibera şi nouă în copie acea graţioasă dispoziţie a măritului Guberniu, care ne-a fost comunicată, pentru a o populariza cu domnul conte prim – jude regesc administrator.

Tg. Mureş, în 19 aprilie 1848

Ilie Farago şi Parthenie Tromitaş, ambii protopopi de rit grecesc din nobilul scaun Mureş

Documente privind revoluţia de la 1848, vol. II, Bucureşti, 1979, p. 155.

Pál-Antal Sándor, *Marossszék és Marosvásárhely az 1848-1849-es forradalom és szabadságharc idején* (Scaunul Mureş şi Târgu Mureş în timpul revoluţiei şi luptei de eliberare de la 1848-1849), Odorheiul Secuiesc, 2001, p. 55-56.

*

Onorate in Christosu Frate!

Nevoindu-ne a împlini făgăduinţa care în 6:18 a lunei curgătore supt nrulu.712 a. c. cătră Frăţiele voastre o am făcut, după ce cu pre onoraţii fraţi canonici căutând la stările împregiur, şi după ce despre aceasta şi cu pre Onoratul Consistoriu să ţienem Adunare în Blaşiu, la care după sunetul Decretului Gubernial singur Frăţiele voastre protopopii cu unii bărbaţi precepuţi, adeca: carii au zelul spre naţia sa şi cunoştenţia tierrei şi drepturilor omeneşti şi politiceşti din protopopiatul în carele s-ar afla, veţi avea a vă aduna.

Drept Frăţâiele voastre ve-ţi iîdrepta poporale încredenţiate, ca să nu trimită, soli, precum cugetă unii, carii numai în deşiertu cu împiedecarea economiei ar face osteneala; ca cei ce se vor aduna pentru drepturile Naţiei şi a aceiaşi reînviere, cu un cuget Uniţi şi Neuniţi se vor sfătui şi cererea în numele a toată naţia se va aşterne la dieta cât mai curund următoare; care cei mai cu inteligenţie de bună samă mai întogmit şi mai cu temei vor hotărî. Altmintrea înca protopopii despre amendouă părţile, cu naţionalii carii vor veni, la mare numer vor sui. Dupa carele remanemu,

Frăţiei tale,
de binevoitoriu,
Blaşiu, 9/21 apr. 1848 Vlădica Ioan

Muzeul Judeţean Mureş, nr. inv. 8887. Publicat de Ana Hancu, *Două circulare de la 1848 trimise protopopului Eliae Farago de către Consistoriul episcopesc din Blaj*, în: "Sargeţia", XXVIII-XIX / 2, Deva, 1999-2000, p. 83.

*

4/848

De la comisia militară a Tg. Mureşului
domnului Ilie Farago preotul de credinţă unită al locului

Comitetul executiv al comisiei de recrutare pentru constituire armatei de honvezi, în anul curgător, 4 august, a trimis ordinul în speranţa obţinerii unui rezultat de către comisarii comisiei de recrutare, cu respect îl anunţ pe stimatul domn, ca să se îndure ca din oratoriul scaunului bisericesc prin cuvântările ţinute să îndemne şi să însufleţească poporul pentru păstrarea ţelului, pentru apărarea ţării în timpuri primejdioase, pentru menţinerea libertăţii câştigate; mai întâi fii patriei cu bună intenţie şi râvnă cetăţenească, bucuros să se ridice şi să se înscrie pe calea recrutării în armata de honvezi, să fie pentru slujirea patriei şi sfânta îndatorire, ca focul, şi explicându-le că să aducă ca rezervă un rând haine, în afară de aceasta, fiecare, vor primi în avans 20 pengő forint, soldă zilnică , un hoved obişnuit 8 pengő x. şi o porţie de pâine, cu serviciul este obligat să servească numai trei ani, atunci va fi eliberat. Comisia speră cu certitudine că stimatul domn va susţine această cauza sfântă a ţării, credincioşii vor susţine reuşita ţelului.

Tg. Mureş, august 16, 848

Gyöngyősy Lajos,

membru al comisiei.

Pe verso – Târgu Mureş, pentru înrolare, înarmare individuală, din scaunul oratoriului să se îndemne poporul.

Publi. die 20/8 aug.848

Muzeul Judeţean Mureş, nr. inv. 8933.

*

Blaj, 28 august 1848

Prea onorate în Christos frate!

Ioanne Montani, parochul Mădăraşului pentru nescari ale sale nesocotite cuvinte întru acestea turburate tempuri în audiul mai multora grăite având de a răspunde înaintea consistoriului şi aş-i lua amăsurata greşalei sale înfruntare îţi rânduește consistoriul, prea onorat frăţiei tale ca câtu mai curând a veni încoace strens se-l îndatorezi, - rămânând

Prea onorat frăţiei tale de binevoitori în Christos fraţi,

Blasiu, 28 august 848 — Consistoriul episcopesc

Ştephan Man, notariu

Muzeul Județean Mureș, nr. inv. 8932. Publicat de Ana Hancu, *Noi informații referitoare la preotul Ioan Munteanu din Mădărașul de Câmpie*, în: "Libraria", II, Târgu Mureș, 2003, p.105.

*

Din Târgu Mureș avem înștiințare însuși de la protopopul g(reco) u(nit)Ilie Farago despre excesurile înfiorătoare (în)tâmplate în 6/18 sept(embrie). Iată cum se începură:

Cam pe la 5 ore pentru trebuințele casei fiind io la piaț, judele prim al opidului Lázár János cu Ajtai Mihály, arhivul au cetit despre fântână în mijlocul piațului o ștafetă de (la) D(omnul) Bánfi fișpanul cotului Küküllő trimisă, în care se zicea că românii adunați la Orlat duce Bărnuțiu ca la 40.000 armați cu pușce, furce de fier, lance, coase oblite și altele, au pornit către M(ureș) Vásárhely, ca pre Mikas Ferenc să-l scoată din prinsoare și să prăpădească opidul cu toată ungurimea, și cum că pre Bărnuțiu l-a proclamat de crai, rom(ânii) vrând a întemeia un imperiu daco-rom(ân); pre carele lăudat(ul) fișpanul (nu-l) poate împedeca, ci poftește a i se trimite voluntari de ajutor numaidecât.

Tot de acolo în acest înțeles a venit ștafete și la főtisztul Scaunului Mureș D(omnul) com(ite) Toldalagi Ferenc, publicându-se și aceea, precum și a treia ștafetă îmbucurătoare, că secuii ar fi eșit spre întâmpinare, și așa stând gata, să se trimită din voluntari o companie sau două către Blaj (care și pornind de pe drum s-au întors, înțelegând că măduva înșcințărilor ar fi greșită).

Și după cetire D(omnul) Lázár (János) ținând o cuvântare poteroasă din premisele scirei cu tot focul spre apărarea patriei și a națiunei ungare, s-a dat jos de pre fântână. Atunci *numai decât a pornit o mulțime de oameni către bolta lui Demetriu Fogarasi (român), să caute prav de pușcă sau altă munițiune de bătaie, unde ca la o boltă au și aflat ceva prav, cât nu știu, și bătându-l, mult jefuindu-l, l-au petrecut la Varda și acum e subt detențiune* [s. n.].

De acolo aceeași mulțime pre când întuneca, fu provocată de niște ațâțători, *la protopopii românești, unde mai întâi prin două comisiuni magistratuale, toate scriptele s-au luat spre a se vizita la Magistrat*, și numai decât sosind condusa mulțime a început a bate fereștrile lui Partenie Trombițas, unde nu multă pagubă făcând, i-a chemat la mine zicând: „destul a fost aici, căci are prunci, veniți la celălalt". Și venind prădătorii, întreabă: „aceasta e casa parochului?", cărora le-au răspuns dintr-o parte a mulțimei: „aceia-i, mergem asupra-i". Și începând a bate fereștrile cu petri, numai decât le-au zdrobit cu șalucuri cu tot, și s-a împlut casa cu pietri. Apoi intrând înlăuntru, ce am avut tot până într-o lingură, așa le-au dumicat cât n-a rămas marfă de doi potori întreagă. Din ladă bani, ce am avut etc.etc. și luându-mi toate veșmântele de pănură, bruner și mătase, toate le-au tăvelit și călcat în tină și spirit de oțet. Traseră și archivul jos și toate actele, parte le-au călcat în tină, partele le-au grămădit pre foc, partele le-au dus și aruncat pre uliță, toate contractele mi le-au dus.

Icoanele lui H(risto)s şi a Preacuratei, nu numai (că) le-au spart şi zdrobit, ci le poartă în sabie, strigând: „Acesta e Dumnezeul Popei românesc"- cuminecătura bolnavilor o a călcat în picioare, etc.- *(mai încolo se înşiră şi celelalte prădări specifice făcute prin voluntari şi husarii lui Kossuth).*

În urmă, nu a putut fi în toată lumea, pradă de păgâni, nici foc care să ardă mai cumplit decum mi-a pârlit casa mea 6/18 septembrie (1848) seara de la 7 pân la 10 ore [s. n.].

Iar viaţa, mi-am scăpat prin buruieni cu capul gol, în viifor de ploaie, numai cu un picior desculţ, noaptea preste toate gardurile sărind, doliul ce-mi ţine anima cruntată, nu mă lasă a o descrie, ci numai atâta zice, că de luni noapte (până) miercuri dimineaţa m-am tras hemesit între oameni la sat (în Sângiorgiu de Mureş).

Câte grigi şi ameţeli, cât frig şi fiori m-au stors şi mă storc, numai Dumnezeu le poate spune. Tabelele de conscriere de la minister, măcar că erau ungureşti, toate le-au ars şi cătându-mă preste tot locul spre moarte, străpungându-mi caii şi vitele în grajd, până în ziuă, de trei ori mă căutară să-mi ieie viaţa.

(Ilie Farago, protopop greco-catolic al Târgu Mureşului)

"Organul naţional", Blaj, nr. XX, din 22 septembrie 1848, p. 88-89. Publicat de Grigore Ploeşteanu, *Protopopul Elie Farago,* în vol.: Ilarie Opriş, "Sângiorgiu de Mureş. 150 de ani de la revoluţia din 1848-1849", Târgu Mureş, 1995, p. 44-45; Idem, Contribuţii la cunoaşterea vieţii culturale şi politice a românilor din ţinuturile mureşene, Târgu Mureş, 2010, p. 379-384.

*

688
febr(uarie) 13, 849

Respectabilul nobilul consiliu în anul curgător 1849, februarie 8 a dat ordin ajutorului de poliţie comisarului Marusi Farkas ca împreună cu unul dintre ei, anume, Győri Ferenc să ducă la sfârşit ordinul conform căruia să se cerceteze preoţii români şi alţi indivizi români care au plecat din oraş şi în ce mişcări au luat parte. Între timp celălalt, Bodor István să înscrie bunurile acelor indivizi şi să le pună sub sechestru; Müncher György şi-a dus la îndeplinire munca şi a şi dat procesul verbal înăuntru, dar cealată muncă, cercetarea mai cuprinzătoare a întârziat din aceea pricină: că Marusi Farkas fiind ocupat cu altă muncă, nu s-a putut pregăti, drept pentru care ducere la sfârşit în locul lui Marusi Farkas, lângă Győry Ferenc a fost numit Bodor István, care de altfel, şi-au scris dedesupt numele prin comisarii cercetării.

În Târgu Mureş, anul curgător, febr. ziua 12, a început şi s-a continuat următoarea

I. Este adusă în fața comisiei, slujinica protopopului Ilie Farago, Miculi Maria, din Zagăr, de confesiune greco-catolică, 60 ani și așa este întrebată:

1. întrebare: Stăpânul său, Farago Ilie, când? în ce fel? și de ce a plecat de aici? Ce a auzit, ce știe după aceea despre el?

La Crăciunul trecut, cu o săptămână înainte, cu alte cuvinte la Crăciunul românesc, stăpânul meu, Farago Ilie cu o căruță cu 2 cai s-a dus la un sat pe nume Roșcani, în împrejurimile Sibiului cu aceea convingere că în scurt timp cu tabăra română sau împărătească se va întoarce acasă și mi-a cerut ca până atunci să am grijă de casă; dar că acolo, ce face, și unde stă sau dacă a plecat de acolo, aceea nu știu să răspund.

II. Este adusă în fața comisiei, locuitoarea în casa amintitului preot, Sőts (Suciu) Anica, din Crăciunești, 15 ani, de confesiune greco-catolică. La prima întrebare, la întrebările puse a răspuns în modul următor:

Știu că înainte de aceasta protopopul Farago Ilie a plecat în călătorie cu căruța cu doi cai la Roșcani, primind poruncă de undeva, și a dus cu el și căruțașul, dar că acolo ce face, de ce nu a venit acasă nu știu, dar mă gândesc că se teme de tabăra maghiară.

III. Este adusă în față slujnica protopopului disunit local Partenie Trombitaș, Nemeș Rebeca
din Sântioana, 33 ani, confesiune evanghelică-reformată, care la prima întrebare așa răspunde:

Stăpânul meu Partenie Trombitaș, azi chiar de 7 săptămâni, a plecat spre Sibiu cu preotul român din Mediaș și cu cel din Band la porunca episcopului român din Sibiu, prinzându-l în tabăra română, încredințându-mi atunci 3 fiii necrescuți și toate bunurile cu încrederea că în scurt timp cu tabăra se va reîntoarce și voi lua folos pentru osteneală - dar până acum nu a venit niciodată acasă; ce face acum, unde este, nu știu în mod deosebit. Venind acasă de la Sibiu, preotul român din Mediaș după întrebările mele, mi-a spus că gazda mea a venit de la Sibiu la Mediaș și că de acolo va veni cu tabăra acasă, să-l aștept cu încredere, atât știu despre stăpânul meu,- în acel mod bunurile le-am luat în pază; la întrebare în așa fel am răspuns cu aceea schimbare că atunci cu plecarea preoților români din Mediaș și Band nu am amintit despre stăpânul meu nici de la cine, ce fel de înștiințare am primit despre stăpânul meu după aceea.

a 2-a întrebare: Ce știe martorul despre aceea că în acest oraș: cine, când, cu ce prilej, pentru ce, unde s-au dus, când au venit acasă, acolo ce au făcut, despre comportarea celor care au plecat ce știu, sunt în prezent în oraș indivizi care sunt împotriva constituției, dacă da, cine sunt și prin ce mod își arată faptele? La care întrebări au răspuns în următoarele:

IV. Martorul, cetățeanul și tăbăcarul Pétérfi István, 56 de ani, romano-catolic: Cu prilejul venirii aici și plecării armatei împărătești și române, mai mulți cetățeni români au plecat din oraș: protopopul unit și disunit, comerciantul Fogarași și

ginerele Bardoşi, tăbăcarul Iacob Gheorghe, tăbăcarul Sebeni Mihai, fostul cătană Raica Ioan, tăbăcarul Fogaraşi Dani jun., care şi acum sunt acolo, tânărul Moldovan Gheorghe, şi el a fost plecat, tăbăcarul Fogaraşi Gheorghe, dar nu demult cei din Sântana l-au prins şi acum este ţinut în închisoare în cetate; că aceştia de ce s-au dus, sigur nu ştiu, dar bănuiesc, cu scopul de acţiona împotriva maghiarilor, căci cu urechile mele am auzit că dintre aceştia Fogaraşi Gheorghe spunea că cu ocazia sosirii taberei maghiare în Tg. Mureş, acei husari în numai trei zile vor fi alungaţi la Buda căci tabăra română va sosi nu peste mult timp. Ştiu, mai departe şi aceea că la tăbăcarul român de aici, Boer Dani şi la Guşat Ioan tăbăcarii români s-au obişnuit să se adune în fiecare seară, acolo se sfătuiau împotriva maghiarilor, cu duşmanul se întovărăşesc, schimbă şi citesc ziare româneşti, pe drum, în mijlocul drumului înjură pe maghiari; am primit şi eu ziare româneşti de citit.

V. Martorul, soţia cizmarului Hajdu Mihai, Koppandi Iuliana, 31 de ani, reformată: Ştiu că cu câteva săptămâni înainte au plecat din acest oraş cei doi preoţi români, comerciantul Fogaraşi Demeter şi ginerele său Bardoşi, tăbăcarul Iacob Gheorghe, fostul straja meşter Raica Ioan, Fogaraşi Dani, Sebeni Mihai, tânărul Moldovan Gheorghe şi Fogaraşi Gheorghe a fost plecat, dar acum este prins în cetate, toţi fără îndoială fugind de frica taberei maghiare şi sunt plecaţi acolo. Tăbăcarul Augustin Gheorghe a spus în faţa mea în vinerea trecută că au primit din partea taberei române asemenea ordin că în scurt timp după ce oraşul se va prăbuşi în flăcări, peste tot românii îl vor săpa îi vor alunga pe soldaţi maghiari risipiţi şi pe maghiari îi vor stinge de pe lume. Tăbăcarul Boer Dani a avut o comportare de nedescris împotriva maghiarilor, la el continuă întâlnirile românilor şi acum aproape în fiecare seară. Fogaraşi Demeter şi în secret şi pe faţă şi-a arătat pornirea rea împotriva maghiarilor

VI. Martorul, cizmarul Lőrinc Ferenc, 37 de ani, reformat: Cu câteva săptămâni înainte au fugit din acest oraş şi astăzi sunt plecaţi, după cunoştinţa mea: cei doi preoţi români, comerciantul Fogaraşi Demeter, ginerele Bardoşi János, fostul Straja meşter, Raica Ioan, tăbăcarii Iacob Gheorghe, Sebeni Mihai, Fogaraşi Dani, tânărul Moldovan Gheorghe şi alţi pot fi plecaţi, dar sigur nu ştiu şi aceştia, de ce au plecat, nu îşi dădea seama, doar de aceea ca să se alieze cu tabăra română duşmană

Cu privire la tăbăcarul Augustin Gheorghe ştiu clar că în vinerea trecută cele două cătane încartiruite la el au venit şi i-au spus ce a vorbit acesta: încă mai trăieşte D-zeul românilor, nu mult timp va fi puterea maghiarilor căci în scurt timp românii îşi vor îndrepta soarta. Despre Boer Dani mulţi spun şi ştiu şi eu că ţine adunări româneşti împotriva maghiarilor.

VII. Martorul, cetăţeanul, Nagy Márton, 46 de ani, romano-catolic: Ştiu că în sâmbăta Crăciunului maghiar, preotul român disunit a plecat din Tg. Mureş, dar unde, nu ştiu. - Şi preotul român unit nu mult după aceea a plecat spre Zagăr, aşa cum am auzit de la mulţi – au plecat în acelaţi timp din oraş, cu tabăra crăiască Sebeni Mihai, tăbăcarul Iacob Ioan, tânărul Moldovan Gheorghe, Raica Ioan, Fogaraşi Demeter şi Bardoşi, au plecat cu tabăra împărătească; a plecat în afară de aceştia, Fogaraşi Dani şi alţii al căror nume nu îmi vine în minte - şi toţi aceştia, au

plecat din cauza pornirii duşmănoase împotriva maghiarilor. Ştiau că tăbăcarul Boer Dani a vorbit înaintea mea, în piaţă, nu demult, că se leapădă de D-zeu dacă pe maghiari i-ar îndrăgi cât şi pe un ochi chior.

VIII. Martorul, zidarul Zalányi János, 29 de ani, romano-catolic: Au plecat din acest oraş nu demult, Sebeni Mihai, un bărbat pe nume Moldovan care a fost vameş de lemne la capătul străzii Sânmicloş – au plecat cei doi popi români - fostul straja meşter Raica Ioan, Fogaraşi Gheorghe, Fogaraşi Dani care în prezent este tribun undeva între români, după cunoştinţa mea – Pop Vasile, tăbăcar a fost plecat, care a şi fost prins, dar eliberându-se, iarăşi a plecat din oraş. Acolo sunt şi cei doi fii ai cetăţeanului Cosma Petru, unul Iruc pe nume care a fost cătană „*onkenteş*", al doilea fiul diac, Mihai pe nume, care acum este tribun în tabăra română, acolo este şi cantorul român, pe nume, Pepelovici. Tatăl lui Sebeni Mihai, Dumitru a spus nu demult, că în scurt timp va fi conducător la 300 de oameni şi va pustii o parte a oraşului Tg. Mureş.

Doi oameni de la care Sebeni Dumitru a cumpărat lemne venind la mine, între altele, mi-au spus că omul care le-a cumpărat lemnele a vorbit astfel: s-au sculat iarăşi maghiarii, dar nu peste mult timp va fi sfârşitul la amândoi pentru că nu va fi pardon. Şi Iacob Ioan a spus că dacă mai înving încă o dată românii pe cei care locuiesc în faţa lui îi va prăda şi le va da foc. Tăbăcarul Augustin Gheorghe agitându-se şi bătând din picioare a spus în scurt timp că maghiarilor şi împreună cu ei şi lui Kossuth Lajos le vor umple pielea cu paie, - multe alte ameninţări au făcut împotriva maghiarilor; asemenea vorbire şi pornire a avut şi Boer Dani – şi mai mulţi tăbăcari români.

Aceşti martori în număr de 8 ascultându-i, că toate cele spuse le-am scris, despre acestea cu a noastră credinţă adevărată depunem probele.

Târgu Mureş, în timpul mai sus scris,

Bodor István şi György Ferenc,
membri juraţi, amândoi numiţi comisari ai cercetării.

1849 febr. 14 - Prin îndrumarea respectabilului consiliu această cercetare se continuă pe mai departe, la terminarea confruntării se va retrimite înapoi. Se ascultă a doua întrebare şi cu privire la aceasta, aşa a răspuns următorul.

IX. Martorul, membrul jurat, Mészáros István, 59 de ani, reformat: Pe cei doi popi români şi câţiva români îi ştiu plecaţi din oraş, aceştia cu siguranţă nu din motive bune s-au îndepărtat. Atât ştiu cu siguranţă că tabăra împărătească în 5 noiembrie venind în Tg. Mureş cu turma de saşii şi românii, nu peste mult timp cineva i-a aprins casa. Sebeni Dumitru umblând cu acel prilej pe acolo a făcut următoarea declaraţie: aşa trebuie, căci maghiarii, au distrus Ardealul prin foc, şi că acum la bal este dansul românilor.

SJAN Mureş, Fond Primăria oraşului Târgu Mureş, Colecţia de documente privind revoluţia de la 1848-1849, dos. 459.

*

Procesul verbal privind consemnarea bunurilor lui Farago Ilie

Nr. Crt.	Denumirea bunurilor	Prețul evaluării florini-creițari	Numele cumpărătorului	Prețul de vânzare florini-creițari
1	un pătul acoperit cu șindrilă, evaluată, 10 fl.	10	Szentgyőrgy Lajos	10 3
2	din pătul măsurat 127 mierțe de porumb, evaluat la 20 cr. mierța	42 20	Szente Samu, 23 cr. pe mierță	48 41
3	un coteț de păsări	1 30	Coszta György	2 16
4	27 bucăți obiecte mai mici sau mai mari	8	Boca Ioan	12 53
5	sământă de porumb cu care era umplut hambarul și împreună cu acesta mai jos, 20 cr. pe mierțe măsurate		Szente Samu împreună cu ceilalți au luat cu 23 cr.	
6	o adăpătoare la fântână cu ciotârnă		a bisericii	
7	o găleată cercuită cu fier la fântână		a bisericii	
8	o pricică de căruță cu tapla de fier în stare de folosință	30	Szathmári Sándor	36
9	un șarg potcovit de prins la căruță	7	Gergely Katalin	16
10	o scară mică din lemn de brad pentru pod	12	Vitályos Elek	15
11	o altă mică scară din grajd pentru pod	15	Szente Samu	16
12	într-un car măsurate 23 mierțe de ovăz, mierța evaluat la 42 cr.	9 26	Szente Samu, cu 53 cr. pe mierțe	20 19
13	un scaun mic de spălat din lemn	6	Sándor István	11
14	o capră pentru ferestrău	6	Kerekes József	1
15	o furcă de fier rea, două lopeți	25	Gergely Katalin	27
16	șase stupi de albină folosibili	18	Szathmári Sándor	19
17	un jilău cu bucăți rele de lemn	6	Borbe Samuel	7
18	un scaun cu picioare pentru frământat	6	Kerekes József	11
19	un scaun cu picioare pentru	1	Boca Ioan	13

	săpunit			
20	laviță pentru spălat, una mare alta mai mică	20	Sandor István	28
21	un coteț pentru porc cu vălăul aparținător		a ecclesiei	
22	o vacă de lapte cu vițel sugător	50	Crucea Ilie	116
23	o altă vacă cu vițel din primăvară	50	Szathmári Sándor	76 2
24	un bou vițel fără pereche	10	D-to	30
25	o junincă de 5 ani galbenă-sură		pe aceasta a dus-o încă sub sechestru, domnul maiorul Jenei József fără să o evalueze	
26	patru căruțe de fân din grajd și șură	40	le-au luat prin poruncă pe seama animalelor statului	
27	în grădina lui Kuszka Pal, o căruță de fân	90	și pe acesta din poruncă pe seama animalelor statului l-au dus	
28	un canceu mic și o ladă rea	3	soția lui Asztalos Elek	10
29	un hambar din trei părți	15	Fina János	24 31
30	în acest hambar în prima porțiune s-a găsit sământă de semănat, măsurat împreună 35 mierțe de porumb cu știulete, mierța evaluată la 20 cr.	11 40	Szente Samu, pe mierță 23 creițari, 35 de mierțe	13 25
31	în a doua porțiune s-au măsurat 20 mierțe porumb boabe, mierța 1 fl.	20	Kardos István, o mierță 1 fl și 1 creițar	20 20
32	grâu amestecat, patru mierțe într-un sac, mierța 50 cr.	3 20	Abraham Izsák, mierța 1 fl, 15 creițari	5
33	grâu curat, 9 mierțe, mierța 1 fl și 12 creițari	10 48	Soția lui Coszta György mierța 1 fl și 44 creițari	15 46
34	val de pânză pentru saci, la un capăt negru, la celălalt negru, în total 43 de coți 43, cu 7 creițari	5 1	Gergely Katalin, jumate-jumate Szente Samu 17 creițari	12 11
35	un val de pânză coțcat pentru sac de 23 coți cu 8 creițari	3 4	soția lui Coszta György cu 10 creițari	3 50
36	o jumătate de mierță de semnțe de in cu micul săculeț, 50 creițari	50	Moldovan Gheorghe	51

37	un umbrelă rea	3	Kardos István	6
38	un dulap cu tei sertare	12 30	soția lui Coszta György	17 31
39	două jumătăți de slănină, împreună 133 fonți, fontul 24 de creițari	53 12	soția lui Blánk József, fontul 37 cr.	82 1
40	două căldări cu osânză, 14, ½ font măsurat, fontul evaluat la 24 cr.	5 48	Nagy Ignác, fontul 40 cr.	9 40
41	opt picioare de porc, o bucată de rât şi un cap	4	Filep János	6 48
42	o lopată de vânturat cereale şi una de aruncat gunoiul	12	Nagy Ádám	17
43	coşărci rele, opt mici şi trei mai mari	20	Nagy Ádám	24
44	o pereche de greble, un pieptene	20	Déak György	50
45	o crintă cu bucăţile de fier	1 30	Szentgyőrgy Lajos	3 12
46	o mică zburătoare şi şi trei coşuri de albine	12	Szente Samu	16
47	patru mici ciubăraşe, în unul puţină fasole, în altul puţine seminţe de pin, două goale	50	soţia lui Coszta György	1 22
48	cinci spate rele, două iţe rele, două gheme de păr, opt grămezi de câlţi şi un un ciubăr	25	Gergely Katalin	41
49	opt sape, un cântar şi un cuţit	2	Nagy Ádám	5 40
50	un bumbac tors la roată	15	Soţia lui lui Coszta György	1 47
51	o acoperitoare rea	6	soţia lui Veiser Ferencz	1 31
52	o şa cu frâu	1	Szente Samu	7 1
53	o piele neagră făcută făcut	5	soţia lui Coszta György	9 13
54	o pereche de tălpi	4	Filep Iános	8 31
55	două porţi rele	50	soţia lui Coszta György	6 1
56	o pereche de atârnătoare de hamuri cu hamuri şi unul legat cu o curea rea	10	Szatmári István	36
57	un scaun de căruţă cu ladă şi curea	2	D-to	2 30
58	o presă înşurubată, o bucată leucă de fier	12	soţia lui Coszta György	23
59	două lanţuri de atârnat	2	Szatmári István	2 30
60	o fotă rea	6	soţia lui Coszta Gy.	7
61	o acoperitoare, o urzeală, o	30	soţia lui Déak György	31

	suveică			
62	o pereche de curele purtate	20	Moldovan Gheorghe	23
63	o seceră şi o tablă	6	soţia lui Coszta Gy.	16
64	două lăzi rele cu puţină fasole	2 30	soţia lui Coszta G y.	5
65	trei traiste mici	6	Szomoru Mihály	40
66	trei saci	36	soţia lui Coszta Gy.	41
67	o mierţă şi un cadru de lămpaş	6	soţia lui Coszta Gy.	21
68	două rame de fotografii distruse	20	domnul Barthus Mihály	51
69	o grămadă de lemne de foc tăiate cu ferestrăul	2 30	D-to	15
70	patru roţi Jako	2	Szabó Ádám	4 2
71	două roţi cu osie pentru cotigă	20	Szente Samu	51
72	o căruţă desfăcută şi o scândură de croitor	6	soţia lui Bodroki István	7
73	o rogojină rea, o furcă şi o coadă de greblă	3	văduva lui Báthori István	8
74	o ladă rea, trei coşuri rele	20	Pünkosi Imreh	32
75	trei castoane uzuale din lemn de cireş	1	soţia lui Agyagási István	1 3
76	o meliţă, două scânduri de masă, şi un scaun rău	6	Gergely Katalin	7
77	16 furci, două greble bucăţele, bucăţi mici de lemne	1	Boca Ioan	1 19
78	o laviţă puţine lemne de brad cu forgaci	20	Szente Samu	36
79	o acoperitoare rea cu dungi	6	soţia lui Nagy István	14
80	opt bucăţi de ustensile casnice	20	văduva lui Áts József	1 3
81	o ţoală, şpargă de uscat, iarbă puţină cu mătura	3	soţia lui Konrád János	13
82	o masă deschizătoare, pictată		fiind a lui Farkas Ignác s-a dat înapoi	
83	scaune de trei în roşu, şi două tărcate	1	soţia lui Coszta György	3 3
84	o scândură de pat din brad cu scaunele de brad aparţinătoare	6	fiind ale bisericii prin poruncă au fost date la spital	
85	scaune portabile, două mai mari şi unul mai mic	6	soţia lui Coszta György	21

86	o scîndură de pat, albă, de brad	20	a dus-o la spital, a pus-o deoparte servitoarea	
87	o acoperitoare de pat din lână	1	s-a dat la spital din poruncă	
88	o plapumă din stambă, folosită	2	D-to	
89	o saltea fără faţă	2	a dat-o servitoarea la spital	
90	un strujac rău	15	D-to	
91	un cearceaf de pânză	20	l-a dat servitoarea la spital	
92	două perne ale popii	3	s-au dus la spital	
93	patru perini în folosinţa popii	2 30	s-au dus la spital	
94	o bucată de postav pentru îmbrăcăminte, 8 coţi, 20 cr.	2 40	Gergely Katalin şi soţia lui Áts József	2 40
95	o acoperitoare verde păroasă	1	a dat-o servitoarea la spital	
96	o plapumă de mătase verde, zdrenţuroasă aparţinând popii	1 40	s-a dat la spital	
97	o faţă de duna dungată	3 20	D-to	
98	un strujac de pânză	3	D_to	
99	un pantalon de vară, rău şi o glugă	10	Szász János	25
100	trei perne cu faţă şi toc	3	le-a dat servitoarea la spital	
101	un cearceaf de pânză al popii	20	s-a dat la spital	
102	o mică oglindă cu sertare	20	domnul Barthus Mihály	33
103	o sticlă mare pentru oţet, patru mai mici cu oţet	2 30	Moldovan Gheorghe	2 51
104	un vas rău pentru spălat, o strecurătoare din tablă, un sfert de tablă şi răzător de hrean	20	Kardos István	40
105	20 de bucăţi vase de ceramică, mai mari sau mici	30	Szász János	31
106	un vas pentru cărbune	3	Nagy Ignác	4
107	un polonic din metal, un vătrai, scoabă de fier	15	Kardos István	20
108	5 bucăţi de sticlă, două pahare mici	20	Moldovan Gheorghe	21
109	o pereche de sfeşnice din alamă	20	Barthus Mihály	1 12
110	o solniţă de sare din	6	Sándi Peter	6

	porțelan			
111	un strujac, o pereche de perne de servitor, un cearcef rău	1	Szász János	1 50
112	trei mierțe de făină cu sac cu tot	2 30	Barthus Mihály	3 3
113	o masă de bucătărie pictată, alta rea nepictată	1	Kardos István	1 3
114	două găleți cu cercuri de fier, un ciubăr mare	1	Déak György	1 13
115	un butoi pentru apă, două ciubere pe jumătate rele	30	Szente Samu	31
116	o scândură de întins cu 4 scândure mici, 6 farfurii de lemn	20	Kuszka Pál	21
117	trei coșare rele, un mic polonic	6	soția lui Nagy István	7
118	două acoperitoare mici, rele	12	Kardos Iudith	30
119	două bucăți de oală	7	D-to	8
120	o grătar de sârmă	3	Kuszka Pál	4
121	patru cuțite, șapte furculițe și două linguri de alamă	30	Kardos Iudith	58
122	o ladă de cereale goală	50	a bisericii	
123	o acoperitoare despicată mai mare și mai mică	15	soția lui Konrád János	1 35
124	o țeapă rea și sfeșnic pentru lumânări cu stingător	10	Szente Samu	15
125	două cupe de metal, un tolcer mic	25	Kardos Iudith	44
126	un taler mic pentru cozonac, un cărpător	10	Déak György	33
127	o mică trăistă pe jumătate cu făină, o sită rea	10	Vizi Dáni	15
128	o coșară mică, patru fuse cu toartă	10	domnul Barthus Mihály	19
129	o matola cu ață puțină	6	soția lui Coszta György	9
130	o furcă de tors, bună, alta rea	6	sevitoarea a dat-o	
131	un fus, un amestecător de mămăligă, două table de întins lășcuțe	2	soția lui Lukács Pál	3
132	o mică strecurătoare într-un canceu rău	3	Barabás András	4
133	două perii de cizme într-o coșarcă	3	Kerekes József	30

134	o lingură de amestecat dospeală, un polonic pentru grâu	3	soția lui Coszta György	16
135	doi ciucuri, un cot	2	D-to	14
136	unelte de tăbăcit	2	Szente Samu	7
137	două topoare cu coadă	30	Szász János	2 1
138	o unealtă de semănat, un cleşte rău, o furcă-harpon	6	Kardos István	20
139	o daltă, o jumătate de fier de sabie şi o unealtă de răzuit rea	10	Kardos István	50
140	o unealtă din tablă, un font şi o jumătate de font cu fier	50	soția lui Coszta Ghyőrgy	1 21
141	o cantitate de cuie, un ciocan, o scoabă de fier	20	Szente Samu	1 3
142	trei sape rele şi un fier ruginit	25	D-to	42
143	două perechi rele de papuci	2	Boca Ioan	4
144	un cerc mic de fier, greblă	6	Szente Samu	21
145	puțini câlți într-o straiță mică	1	Boca Ioan	4
146	un sac sur rău, jumătate mierță	20	soția lui Coszta György	36
147	un mojar rău cu lovitor	1 40	Kerekes József	4
148	o pereche de greble noi	10	soția lui Lukács Pál	16
149	un canceu de băut, o oală mare	8	soția lui Cioată Ilie	10
150	trei perechi şi jumătate de carâmbi de cizmă	30	Boca Ioan	50
151	o sticlă cu puțin ulei de sământă de in	6	D-to	20
152	o pereche de cizme purtate cu tureac înalt	20	domnul Barthus Mihály	1 50
153	o pereche de pieptene de lână	12	Nagy Ignác	1 19
154	un mic sfeşnic din aramă	6	Kerekes József	30
155	o potcoavă rea din metal	6	domnul Barthus Mihály	27
156	o bucată de sare	1	domnul Filep János	1 41
157	o sită rea cu puțină fasole	10	Szabó András	30
158	un distribuitor cu toate cele	1	Déak György	4 11
159	o jumătate de mierță, 12 gheme mai mari şi unul mai mic	20	soția lui Coszta Győrgy	33
160	cinci bucăți de ață de cânepă, o bucată tort de câlți, un ghem	2 30	servitoarea le-a dat la poruncă	

161	şase bucăţi torturi de câlţi împreună cu un ghem mare	1	D-to	
162	un pieptăn de bumbac, un pămătuf	6	Gergely Katalin	32
163	un mic clopoţel cu curea mică	7	Szente Samu	20
164	patru bucăţi de fier	6	D-to	40
165	cinci bucăţi de cânepă cu puţină aţă	6	Szabó András	18
166	un cazan de tuci folosit	50	servitoarea a dat	
167	o sucală, torturi de câlţi	20	soţia lui Déak György	21
168	patru pantofi, cosărci de agăţat, o straiţă rea	10	Kerekes József	11
169	o coşară rea cu fuse	1	Szente Samu	3
170	o oală cu puţină unsoare	70	soţia lui Konrád János	2 5
171	o zăbală, un lanţ mic, o uşă rea din fier	6	Abraham Isak	20
172	două lăzi de lumânări, o farfurie rea din lemn	8	soţia lui Cioată Ilie	25
173	două lăzi cu încuietoare	2 12	servitoarea le-a dat	
174	un untertug rău, o legătură cu lenjerie intimă	20	soţia lui Coszta György	1 20
175	năframe, două noi, opt purtate	1 25	servitoarea le-a dat	
176	12 bucăţi de săculeţi	12	D-to	
177	o pernă rea, mărunţişuri de cârpe	3	servitoarea le-a dat	
178	nouă gheme aţă de bumbac într-un sac şi abată	18	D-to	
179	într-o faţă de masă groasă opt bucăţi de schimburi murdare	12	D-to	
180	într-o traistă de păr, 7 bucăţi de cârpe de obiele	10	Kozák Laci	12
181	o mică piele de viţel pregătită	1 30	soţia lui Coszta György	2 40
182	patru piei negre de oaie, patru albe, argăsite	2 20	le-a plătit Nagy Ignác	5 42
183	12 farfurii de porţelan ştirbite	50	Filep János	1 42
184	o oală şi o farfurie de cositor cu puţină sare	40	Abrahám Izsák	41
185	10 bucăţi de oale de ceramică	10	Boca Ioan	33
186	o râşniţă de cafea	1	soţia lui Konrád János	1 20
187	un ceas rău de buzunar	5	Nagy Ignác	20 33
188	un pleu cu zahăr din trestie	25	soţia lui Costa	2 13

			Gheorghe	
189	un os pentru praf de puşcă	30	Szente Samu	33
190	trei lucruri pentru picioare	3	soţia lui Konrád János	5 20
191	nouă bucăţi de material pentru faţă de masă	3 20	D-to	7 30
192	două năframe cu ciucuri	50	soţia lui Coszta Gy.	2 26
193	o năframă zdrenţuită şi o faţă de masă mare	1 40	D-to	2 29
194	o pernă pentru coate	3	domnul Barthus Mihály	15
195	o reverendă rea	50	soţia lui Coszta György	1 36
196	una mai bunicică	1 12	Filep János	1 30
197	una asemănătoare	1 12	Boca Ioan	1 32
198	un laibăr rău cu pantaloni	20	Szabó András	2 50
199	o ladă cu încuietoare	2 30	în această ladă 101 bucăţi cărţi legate, 45 nelegate şi acte oficiale popeşti, închise şi pecetluite au fost date în grija curatorului bisericii	
200	un suport de scrisori, armarium stricat		al bisericii	
201	o mică ladă goală, rea	12	soţia lui Coszta György	30
202	un armariu rău		a ecclesiei	
203	bucăţi de scaune de mase distruse	50	Kardos István	51
204	un canceu de vin	20	Szente Samu	25
205	o cadă de spălat cu un ciubăr	20	Boca Ioan	27
206	un butoi de fier şi unul din lemn cu varză sărată	10	domnul Barthus Mihály - 15 fl. 1 cr. Moldovan Gheorghe-11. fl. 31 cr.	26 32
207	un butoi de brad, un ciubăr şi un ciubăr mic pentru var	12	Boca Ioan	21
208	o sapă, 13 cercuri rele, 2 roţi	1 40	Kardos István	2 40
209	o canapea tapiţată, două scaune tapiţate	8	Moldovan Gheorghe	26 2
210	o ladă de căruţă	1	văduva lui Ats József	1 1
211	portretul Sfintei Maria	2 30	Moldovan Gheorghe	2 31
212	o oală cu untură	4	soţia lui Áts József şi Gergely Kati	4 2
213	o oală cu puţin unt	1	Moldovan Gheorghe	2 21
214	într-o oală puţini silvoizi, magiun	12	Szente Samu	16
215	o jumătate de osânză	50	D-to	2 44

216	un hârleț	30	Punkosdi Imre	53
217	12 sticle, mai mici, două mai mari	10	soția lui Coszta György	28
218	trei sticle pentru vin	10	Pünkősdi Imre	20
219	un castron rău, o cană	20	soția lui Coszta Gy.	28
220	un dulap	20	soția lui Konrád János	1 6
221	un butoi de fier, înăuntru au fost 15 mierțe de grâu, mierța 1 fl, 12 cr.	5 18	Déak György Novák Bogdan, mierța cu 1fl., 44 cr.	9 26
222	un butoi de fier plin cu vin, vadra, 1fl., 40 cr.		au fost duse în cetate pe seama statului la ordin	
223	alt butoi mai mic	5	Gergely Katalin	9 9
224	un butoi de fier, cu vin, puțină lipsă,	2	au fost duse în cetate pe seama statului la ordin	
225	un butoi mai mic cu puțin vin	1 30	soția lui Costa Gheorghe	28 3
226	o stropitoare rea	6	Nagy Ignác	15
227	două butoaie de fier goale	6 36	soția lui Coszta György	15 31
228	două cingători roșietice preoțești	40	au rămas la biserică	
229	o bucată tort de câlți	1 30	le-a dat servitoarea	
230	cârpe legate cu o roșie legătură	3	D-to	
231	cinci fețe de perne roșii coțcate	1 40	soția lui Coszta György	6 27
232	o batistă roșie pentru cafea	15	D-to	1 11
233	un cearșaf de pânză folosit	40	s-a dat la spital	
234	un alt cearceaf	25	l-a dat servitoarea	
235	"	30	D-to	
236	șase năframe	1	D-to	
237	două batiste de masă	20	soția lui Coszta Gy.	1 40
238	trei haine de acoperit	10	le-a dat servitoarea	
239	un cearșaf de in, folosit	50	D-to	
240	un cearșaf de bumbac	40	soția lui Coszta Gy.	2 20
241	două fețe de perne purtate	20	le-a dat servitoarea	
242	două fețe de perne	6	D-to	
243	o șurță rea, cămașă scurtă de pânză	10	D-to	
244	două cămăși, două încălțări	1	soția lui Coszta Gy.	3 26
245	cinci cămăși de femeie purtate	50	le-a dat servitoarea	
246	o față de masă roșie, dungată	15	D-to	
247	o jumătate de cot, o ladă rea	20	soția lui Coszta Gy.	25
248	o năframă de giulgiu	30	a dat-o servitoarea	

249	două tălpi mici	4	soția lui Áts József	5
250	o batistă de masă, tărcată purtată	7	a dat-o servitoarea	
251	o față de pernă folosită	15	a dat-o servitoarea	
252	o haină purtată	15	D-to	
253	un fersing rău**	2	D-to	
254	o haină purtată	4	D-to	
255	o bucată legătură cu cinci gheme de ață	6	D-to	
256	trei mici gheme cu câlți de păr	2	D-to	
257	o traistă rea	3	D-to	
258	o ladă mică rea	10	D-to	
259	o legătură de scrisori sigilate		aceste au fost date la directorul poliției	
260	o grămadă de lucruri pentru foc	12	Rátz János	23
261	trei farfurioare fără ceşti	20	Gergely Katalin	21
262	un castron de porțelan ştirbit cu o farfurie rea	20	D-to	21
263	două laibere de damă de iarnă şi vară	20	le-a dat servitoarea	
264	o față de masă zdrențuită, o năframă rea	15	Boca Ioan	33
265 266 267	o pernă roşie o altă pernă de culori diferite o ladă de cereale goală	1 20 2 50	soția lui Coszta György Barthus Mihály Kuska Pál	1 51 5 13 1 37

Prețul bunurilor vândute ale lui Farago Ilie,

Total întreg – 1013, 48 florini

Din aceşti 1013 fl., 48 cr. reținându-se 75 de fl. 30 cr., onorariul pentru 10 zile de osteneală pentru evaluatori, ajutorul doboşarilor şi păzitorilor de vite stabiliți, rămân 938 fl. 18 cr. Banii au fost predați cu chitanță trezorierului statului, domnului Issekutz Imreh.

SJAN Mureş, Fond Primăria oraşului Târgu Mureş, Acta Politica, dos.1841, f. 1-7.

*

Mulți oameni din națiunea română prea Înaltei Dinastii şi cauzei drepte credincioasă, în încurgerea săvârşitei de curând bătăi a revoluției prin insurgenți, parte s-au omorât, s-au chilăvit şi invalizi s-au făcut. Ca pentru văduvele şi orfanii

întru acest vrednic de laudă modru stinşi români, despre o parte, despre alta ca şi pentru astfeliu de chilavi şi invalizi încât de obşte strâmtoratele lor în rând averi şi a subzistenţei stări împrejur le-ar putea da dreptul de a se ajuta din visteria statului să se poată această treabă, cuvincioasă rânduială face, este de lipsă într-un modru conştiincios, pe care sigur să ne putem rezema a ni se face cunoscut, atâta numele, locuinţa, starea averii şi a subzistenţei acelor fel de individ, cât şi modru unde când şi cum li s-a întâmplat aceste nenorociri.

Pentru aceea se provoacă consistoriul, ca pentru săvârşirea prin parohii sieşi subordonaţi a acestor de neapărată trebuinţă şi conştiincioase arătări, către aceiaşi parohi cele de lipsă să rânduiască – şi rezultatul fără zăbavă prin consignaţie după arătarea punctelor întrebătoare, mai sus pomenite, pentru a căruia adevăr parohii rămân răspunzători, întru acelaşi chip să mi se aştemă, cât numai acel individ care după propusul principiu singur spre altfeliu de reflexie au drept, şi să se propună – şi tot abuzul strâns şi conştincios să se depărteze.

În Sibiu,

14 octombrie 1849

Wohlgemuth

SJAN Mureş, Fond Protopopiatul greco-catolic Târgu Mureş, dos. 206, f. 1. Publicat de Ana Hancu, *Documente mureşene inedite privind revoluţia de la 1848-1849,* în: "Sargeţia", XXVIII-XIX / 2, Deva, 1999-2000, p. 66.

*

Onorate în Christos Frate!

A părinteşti[i] purtări de grijă de către Î(nălţatul) Guberniul ţării către naţiunea română şi deosebit către acela individ a aceiaşi naţiuni care pentru virtutea şi credinţa sa către prea Înalta Dinastie şi cauza cea dreaptă de la insurgenţi s-au omorât, chilăvit şi aşa invalizi s-au făcut, documentul vrednic de pomenit este graţioasa ordinaţiune a Excelenţei sale Domnul Gubernator din 15 octombrie a.c. sub nr. 851 ieşită pe limba română întoarsă şi aici alăturată, prin care acestui consistoriu să demandă, ca prin parohi sieşi subordonaţi întru una consignaţiune, după punctele întrebătoare în citata ordinaţiune însemnate, făcută, pentru a căruia adeverinţă însuşi parohii rămân responsabili – numai acele văduve şi orfani a românilor de insurgenţi omorâţi şi numai acele întru acest chip chilăvite şi invalide, spre a dobândi din visteria ţării ceva ajutor să fie propus, care de toate lipsiţi şi scăpătaţi fiind, nu au nici un modru de a susţinea viaţa.

Drept fr(ăţia) ta parohilor districtuali vei da cuvenita instrucţiune în acest object şi vei avea grijă ca lucrul cât mai curând ducându-se în capăt şi intenţiunei Excelenţei sale spre ajutorul românilor în rezbelul trecut prin insurgenţi la extrema mişălătate deveniţi ţintătoare întru toate făcându-se restul tot abuzul să se depărteze, aducând parohilor aminte, că de se vor afla în arătarea acestor nenorociri, ce nici putem spune, a nu fi umblat cu sinceritate şi conştiincios, pe lângă suferinda

amăsurată fărădelegii sale pedeapsă, ajutorul din vina lor nevrednicilor împărțit în visterie a-l reîntoarce se vor îndatora. A căror cât mai în grabă împlinire și înaintea acestui consistoriu arătate,
Frăției tale încredințând-o, frățește rămânem,

Blașiu,
17 octomb. 849 Fr(ăției) tale

Binevoitori în Christos frați,
Consistoriul episcopesc,
Stephan Man, notariu

SJAN Mureș, Fond Protopopiatul greco-catolic Târgu Mureș, dos. 206, f. 3. Publicat de Ana Hancu, *Documente mureșene inedite privind revoluția de la 1848-1849*, în: "Sargeția", XXVIII-XIX/2, Deva, 1999-2000, p. 66.

*

Onorați în Christos frați preoți uniți!

Prin aici alăturata prea înalta rânduială de către Excelenția a B(aronului) de Wohlgemuth, gubernatorul civil și militar – 15 oct. a.c. părintește rânduindu-se, ca parohul locurilor cu toată cunoștința, într-o consignațiune către scaunul protopopesc îndrepândă, să reprosenteze pe toți acei români, care cu prilejul rebelliei magyare pentru Dinastie și dreapta cauză prin insurgenți s-au omorât s-au chilăvit să se arate:

1 - Numele mortului sau a chilăvitului și locul locuirii lui.
2 - Are muiere și câți copii au rămas săraci.
3 - Ce modru au și subzistență de a trăi.
4 - Unde, cum, când și în ce modru li s-a întâmplat această nenorocire.

Însă fieștecare preot atâta de conștiincios, drept și lămurit să facă aaceastă înștiințare: cât Înaltele locuri pe acesta ca pe un temei drept, sigur să se poată rezema – și numai pe acei invalizi, orfani și văduve să le reprosenteze, care de toate lipsiți fiind, nici un modru de trai nu au – luând bine sama ca tot abuzul sau nedreptatea strâns să se depărteze că toți acei invalizi, orfani și văduve fără modru de a trăi – vor căpăta după reprosentarea preotului său din cassa statului ceva ajutorință de trăit. Dar de se va afla reprosentația preoților a nu fi fost destul de conștiincioasă – plata de la unii ca aceea se va trage, însă din averea interesatului reprosentator preot. – și pe lângă aceea, strâns se va pedepsi cum și alăturatul decret arată. Această consignațiune mai fără zăbavă să o trimiteți în lontru, de pe unde se află astfeliu de nenorociri – ca și eu în urma rânduieli consiorești de 17 octombrie 1849 sub nr. 105 dată să o poci trimite și de acolo porunci prea înalte fără scădere și zăbavă să se poată face destul. Care fr(ățiile) voastre spre împlinire cu toată acrația și sinceritate – încredințându-vi-le, frățește rămân

M(aros) Vasarhely
3 nov. 849

E. Farago, protopop

SJAN Mureş, Fond Protopopiatul greco-catolic Târgu Mureş, dos. 206, f. 5. Publicat de Ana Hancu, *Documente mureşene inedite privind revoluţia de la 1848-1849,* în: "Sargeţia", XXVIII-XIX / 2, Deva, 1999-2000, p. 66.

*

Nr. 220/1850

De la comisia cesaro-crăiască a cercului Tg.Mureşului

Stimatului domn Farago Ilie, protopop de credinţă greco-unit al Târgu Mureşului

Târgu Mureş, ianuarie 9, 1850

În conformitate cu înaltele porunci ordonate şi dispoziţiilor - acei domni profesori şi preoţi care au participat activ la revoluţie, şi care prin asemenea cuvinte şi exemple de conducător date poporului încredinţat spre păstorire - cu atât mai influenţabili au fost - până când nu vor fi purificaţi în funcţii oficiale nu pot rămâne.

De aceea îl anunţ oficial pe stimatul domn protopopop, (ca nu cumva preoţii în cauză, până când nu vor fi anunţaţi, să nu se deplaseze) ca fiecare individ să se prezinte în faţa comisiei de purificare aici lucrătoare şi toate autorităţile oficiale - cărora le aparţin profesorii, preoţii, educatorii şi învăţătorii şcolii şi fiecare individual - să se străduiască să-i aducă să se prezinte, - şi ca în această plasă ordinul dumneavoastră să se ducă la îndeplinire, aici, la locul de faţă, pentru ca grupa celor sosiţi să nu aştepte în acelaşi timp, să se programeze; - pentru purificare nu pot ierta fără a alege - şi pentru aceea vi se cere, stimate domnule protopop, ca listele cu numele amintiţilor profesori, preoţi, educatori, să-mi fie trimise personal, mai devreme, - cui, când ar fi posibilă sosirea cuiva, cu privire la aceasta să mă anunţaţi.

Eperjesy, căpitan de cavalerie

Muzeul Judeţean Mureş, nr. inv. 8934.

*

Nr. 924/850/ C.K.B.

De la comisia cercului cesaro-crăiesc Târgu Mureş

Stimatului domn protopop greco-catolic Ilie Farago!

Comisia de purificare cesaro-regească care funcţionează în acest oraş, în acest an sub nunărul 209 a depus adresă în urma căreia solicită oficial ajutorul stimatului protopopop: astfel, după justificarea dumneavoastră, din porunca locurilor mai înalte, fiecare credincios confesional cu conştiinciozitate, înainte de a lua sfârşit (lucrările comisiei n.n.), în biroul mai sus scrisei comisii, de urgenţă să anunţe, să se străduiască cu scopul ca acolo, din când în când, să se prezinte sub supravegherea de către preoţi a numărului şi timpului. - Cu privire la biletele de călătorie luate de la comisie, cu ceilalţi protopopi să se sfătuiască. – Fiindcă în acest cerc, în anul şi luna

curgătoare 31, a început purificarea preoților, să se continuie fără pauză până când se termină.

Și până atunci printr-o circulară sufletele încredințate spre păstorire să se înștințeze: că până când despre comportarea lor, mai cu seamă în timpul revoluției, unde au fost plecați - din fiecare loc, separat, să se străduiască să adeverească și să se înzestreze pe înșiși cu acte autentice.

Fiecare protopop să prezinte la acea comisie o dovadă nominală despre preoții aflați sub ordinea lor.

Se dă înainte și spre înștiințare că mai mulți de cinci indivizi odată nu pot fi anunțați.

Târgu Mureș, ianuarie 30, 850 Eperjesi, căpitan de cavalerie

SJAN Mureș, Fond Protopopiatul greco-catolic Târgu Mureș, dos. 225, f. 1.

*

Onorate în Christos Frate!

Excelenția sa D(omnul) Gubernator prin ordinațiunea din 21 febr(uarie) a.c. nr. 1975, ne demandă, ca cercând după unii preoți care în timpul revoluțiunei prin răpirea averii străine și prin săvârșitele crâncenii, s-au făcut nevrednici de a mai sluji altarului, de la funcțiuni să-i oprim.

Drept îți rânduim ca de cumva în eparhia frăției tale vreunul ca acela s-ar afla, acestui consistoriu a-l arăta, strânsă datorie să-ți ții. - remanendu

Frăției tale De binevoitori în Hristos frați
Blașiu, 3 aprilie /850 Consistoriul episcopesc
Stephan Manfi, notariu

SJAN Mureș, Fond Protopopiatul greco-catolic Târgu Mureș, dos. 217, f. 3.

*

325

Pre onorate în Christos Frate!

Excelenția sa D(omnul) Gubernator prin ordinațiunea sa în 15 aprilie a.c. sub nr. 5970 ne poruncește ca pe parochi locurilor, unde se află commisiunile criminale, să-i îndreptăm ca pe detenți, având înainte coînțelegere cu jurisdicțiunea concernente, batăr o dată în săptămână netrecut să-i cercetezi și potrivit stării lor să-i înveți cu un cuvânt morala lor emendațiune, a o înainta să se nevoiască. - Care a parochilor osteneală preste ce ca de mertit se va reputa încă le rămâne în sus dreptul de această remunerațiune? –Drept prea onoratei frăției tale aceeași spre acurată împlinire încredințându-te, frățește rămânând

Prea Onoratei frăției tale

de binevoitori în Hristos frați
Blasiu, 18 april 850 Consistoriul episcopesc
Stephan Manfi, notariu

SJAN Mureş, Fond Protopopiatul greco-catolic Târgu Mureş, dos. 223, f. 10.

*

Numărul 12.374/1850

Comenduirea militară districtuală
Către Comenduirea cesaro-regească militară districtuală
Către Magistratul oraşului, aici,

În petiția anexată, românii de aici s-au plâns la Înaltul Guvernământ, că, deşi au fost totdeauna fideli Înaltei Coroane, totuşi li s-a repartizat o parte a impozitului de război care a fost impus oraşului Târgu Mureş, pe care deja au fost obligați să-l plătească.

Ei roagă deci şi în baza unei cereri depuse mai devreme să se dispună restituirea părții din impozitul de război plătit.

Drept urmare, Înaltul Guvernământ a dispus prin dispoziția din 28 iulie a.c. cu nr. 15.498/ C.M.G. ca cei care, în urma unor cercetări, se dovedeşte că au rămas fideli Înaltei Dinastii în timpul revoluției, să reprimească sumele respective fără întârziere, în sensul dispoziției Comandamentului cesaro-regesc districtual din 14 aprilie a.c. cu nr. 613/M.C ex 1849 comunicată prin Înaltul Guvernământ la 25 octombrie 1849 cu nr. 1103/C.m.G şi să fie anunțați petiționarii respectivi. În caz contrar să fie înştiințate organele competente.

În urma acestora s-a întrebat la 22 august a.c. cu nr. 2.649 /M.D.C care sume trebuie acoperite şi dacă nu şi alți cetățeni, aparținând altor naționalități pot beneficia de această înlesnire, dacă poziția lor politică în timpul revoluției a fost corespunzătoare sau a devenit corespunzătoare ulterior.

La această întrebare Înaltul Guvernământ a dispus la 19 a lunii cu nr. 19.196/C.M. ca această chestiune să fie reglementată, încât acei români din Tg.Mureş care în urma unor cercetări precise, se dovedeşte că au fost fideli Înaltei Dinastii şi că, printre elementele revoluționare au pus mâna pe arme pentru a apăra cetatea de aici sau că au fost activi în alt mod, să fie scutiți de impozitul de război, iar celor care l-au plătit deja, să li se restituie.

În acest scop să se numească o listă precisă cu românii scutiți de impozit cu indicarea sumei repartizate. Această înlesnire acordată românilor în baza cererii din anul trecut, Înaltul Guvernământ nu o poate extinde şi altor cetățeni din cauză că aceştia nu au solicitat-o la timp, şi acum nu se mai poate reglementa această întârziere.

Magistratul oraşului este însărcinat să anunțe numaidecât populația română de aici şi să înainteze lista solicitată a celor scutiți de impozit de război.

Românilor care într-adevăr au rămas fideli li se restitue sumele respective cât mai repede. Se înțelege că acei români care au participat la revoluție nu beneficiază de această înlesnire, în care scop se vor face investigații precise prealabile.

Târgu Mureș la 4 octombrie 1850

Elena Mihu, *Revoluția română în Scaunul Mureș,* Comunicare științifică, Alba Iulia, 2008.

*

Excellenția Ta Domnule Gubernator!

Batăr că Înaltul Com(andante) Regescul Guberniu prin grațioasa sa din 28 iulie a.c. nr. 15.498/C.M.G. emanata ordinațiune, după a sa părintească purtare de grijă, s-a milostivit a hotărî ca românii, care în timpul trecutelor tulburări au rămas credincioși către Înaltul Tron și Dinastie și cu răutatea revoluției nu s-au amestecat, de povara războiului asupra rebellior preoscrisă, să fie scutiți - care grațioasa ordinațiune dată de Districul Commandantele la 4 octombrie a.c. sub nr. 12.374. Dacă de la magistratu 16 octombrie a.c. 18.964, spre publicare trimițându-se, prin preoți die 20 octombrie și prin biserică s-au publicat, totuși noi românii din M(ureș) Vașarhely, care pururea am rămas credincioși către Dinastie și Tron, din dulcele rod al prea înaltei purtări de grijă încă până acum nu ne-am împărtășit. Întru aceeași grațioasă se zice, că în privința aceasta va să se ordineze una inquizițiune – și adevărat și auzim, ca cu războlnicii tronului și dinastiei și cu vrăjmașii noștri maghiari s-ar fi urzit ceva întrebări și inquizițiune – dar durere! Pentru mai limpede la lămurirea dreptului – noi nici la o confruntare până acum n-am fost provocați – nici ascultați care și firește și legelnicește trebuia să urmeze.

Drept aceea, cu profundă reverenție cădem înaintea Exc(elenței) voastre – ca să vă milostiviți nevinovăția noastră la dreaptă cumpănă a o lua, și efectuirea sus asumatei ordinațiuni și din nou a o porunci – sau de este ceva pâră împedecătoare asupra noastră (care nici la o întâmplare, dreaptă nu poate fi) dată, aceeași și cu noi a o împărtăși, ca dându-ne și noi răspunsul, și prin acela ascultați fiind, să putem lua dreapta hotărâre și efectuirea mult așteptatei ordinațiuni – milostiva hotărâre așteptând, grației recomandați rămânem.

Ai Exc(elenței) voastre

Umiliți servi români
din M(ureș) Vasarhely care totodeuna
au rămas credincioși către Tron și Dinastie

SJAN Mureș, Fond Protopopiatul greco-catolic Târgu Mureș, dos. 217, filele 10-11. Publicat de Ana Hancu, *Documente mureșene inedite privind revoluția de la 1848-1849,* în: "Sargeția", XXVIII-XIX / 2, Deva, 1999-2000, p. 69.

*

Referință,

Din protocolul încheiat în localitatea Jacodul Românesc la data de 15 iulie 1852, referitor la investigarea lipsurilor ivite în serviciul preotului greco-catolic Boi Ioan din Jacodul Românesc.

Pe scurt, referitor la răspunsul dat de d-l Boi Ioan la prima întrebare menționată în protocol și recunoscut chiar de dânsul, cum că el, înjosind serviciul parohial, lepădând propriul neam, printre revoluționari, ca husar al lui Kossuth, i-a indignat pe credincioșii săi în așa măsură încât aceștia au trecut la altă religie, neținând cont de ordonanțele superioare.

Faptele mârșave, de toată lumea cunoscute și evident mărturisite de persoanele audiate de către comisia de avizare, au fost adeverite și convingător dovedite cu ocazia anchetei făcută asupra bisericii, eparhiei, parohiei și persoane proprii.

Neglijarea fără precedent a serviciului bisericesc, fapt ce a adus prejudicii nu numai credincioșilor ci chiar Direcțiunii, când firea lui fără vlagă, știută dinainte, acum răvășit precum am arătat, nu mai dă speranțe de îmbunătățire.- El pe viitor dascăl al moravurilor, învățător al neamului nu mai poate fi. Chiar șederea lui la Jacodul Românesc va fi cu putință doar în afara serviciului bisericesc, de porția canonică deci, nu va mai beneficia.

Măsurile de refacere a bisericii și parohiei – fără de care credincioșii ar avea de suportat în exercitarea credinței lor pierderi de nerecuperat – necesită deci, de la superiori un milostiv ajutor de două sute de forinți și un părinte capabil.

Stăruința în noua religie a greco-catolicilor din Jacodu Românesc, Vețca și Bordoșiu, care în ciuda ordonanței superioare și-au preschimbat religia în timpul revoluției, se poate încredința doar cu respectarea negreșită a ordonanței superioare existente, astfel ei vor fi îndrumați spre religia lor anterioară.

De asemenea, unul dintre cele două clopote ale bisericii unite din Jacodul Românesc, luate de către disuniții de aici și predate prin înțelegere și răsumpărare, împreună cu veniturile și foloasele porției canonice însușite de la uniți timp de doi ani, vor fi restituite uniților, de asemenea restituit va fi și clopotul uniților de la Vețca, aflat acum în turnul bisericii din Agrișteu.

În sfârșit, până la facerea celor de mai sus, filiile din Vețca și Bordoșiu, ni se pare cel mai oportun să fie administrate de către preoții din Agrișteu, pentru veniturile porției canonice din Jacodul Românesc. Preotul Boi Ioan urmând a fi menținut sub supravegherea autorității civile.

Jacodul Românesc, la 15 iulie 1852

Ilie Farago, m.p.

protopop greco-catolic la Târgu Mureș, legat consistorial pentru cauză.

Muzeul Județean Mureș, nr. inv. 8352. Publicat de Ana Hancu, *Documente mureșene privind revoluția de la 1848-1849,* în: "Sargeția", XXVI / 2, Deva, 1995-1996, p. 16.

*

Nr. 787/854

După veșnicul uz și obicei ce au trecut în lege în această dieceză, ca tot la 3 ani să se schimbe rectorii seminariului diecezan, și noi voind a-l păzi și a ne ține strâns de acest bun obicei, și după ce 3 ani, de când prea onoratul frăția sa Nicolae Maniu duce povarnica deregătoriei a Rectoratului, s-au împlinit, am aflat cu cale pe prea onorat frăția ta a te denumi de noul rector al Seminariului diecezan.-

Deci, dară, încunoștiințându-te despre aceasta a noastră dispusațiune îți mandăm ca lucrurile așa să ți le întocmești, cât spre sfârșitul lunii acesteia să te afli cu totul în Blaj, să iei calea ce transpune cu deregătoria Rectoratului, au și să începi funcțiunea de Rector făcând loc următoriului în M(ureș) Vasarhely.

Despre alta frățește rămânând,
Prea onorat frăției tale,
Blaj, 3 octombrie 854 Addictu

Episcopul Alexandru

SJAN Mureș, Fond Protopopiatul greco-catolic Târgu Mureș, dos. 265, f. 6.

ŞTEFAN IACOVICI, PREOTUL ORTODOX DIN MUREŞENI, ŞI PĂTIMIRILE SALE LA 1848

Elena Mihu,
Muzeul Judeţean Mureş de Arheologie şi Istorie, Târgu Mureş

> "Preoţii au dat ei singuri aproape toată învăţătura, au înzestrat neamul cu o limbă literară, cu o literatură sfântă, cu o artă în legătură cu gustul şi nevoile lui, au călăuzit neamul pe drumurile pământului, fără a-şi desface ochii de la cer."[1] (N. Iorga)

În panteonul "oamenilor care au fost" (Nicolae Iorga), îl putem aşeza şi pe preotul ortodox Ştefan Iacovici din Mureşeni, care s-a jertfit pentru biserica şi neamul său, cum ne vor spune scrisorile sale trimise episcopului Andrei Şaguna. Cea mai cutremurătoare este cea din anul 1856[2], în care se jeluieşte ierarhului său, povestindu-i despre cele trei arestări ale sale, care îi vor grăbi sfârşitul:

"Excelenţie! Pentru că am răbdat de tri ori temniţe – foame – sete – frig, bătăi de moarte şi alte câte nenumărate suferite, şi jefuiri ca nime din tot Ardealul, dintre preoţi. Să nu te ruşinezi cu mine, că n-au fost pentru beţii, curvii, tălhării, jefuiri sau alte fapte de ruşine şi scăderi în slujbele mele cele preoţeşti. Ci numai, că *mi-au fost pre milă de Neamul Românesc, şi de poporenii mei, pe care i-am văzut, nemilostiveşte bătuţi, alungaţi, jefuiţi din casele lor, şi din moşiile părinteşti schimbaţi, şi ţăpaţi* [aruncaţi], *din care părinţii lor ca iobaji de multe veacuri au slujit. Muierile lor şi fetiţele, bătute, spurcate şi nenorocoase făcute. Am fost păstorul, şi, văzând lupul că să bagă în turmă cu sila să prăpădească, să răpească, am strigat după dânsul şi s-au măniat. Dragostea Casei Tale m-au mâncat pe mine!*"

Pentru preotul Ştefan Iacovici, şi familia sa, "lupul cel rău" va fi contele Lázár Jozsef, hainul stăpân de pământ, pe a cărui moşie trudeau „de veacuri" românii ca iobagi, obligaţi de multe ori să-şi facă singuri dreptate.

---

[1] Mircea Păcurariu, *Istoria bisericii ortodoxe*, Bucureşti 1990, p. 253.
[2] Arhiva Mitropoliei Ardealului Sibiu (în continuare A.M.A Sibiu). Fond Consistoriu, doc. 349/1856.

1. Crăciun Iacovici-tatăl

Puţine date ne-au rămas despre tatăl preotului Ştefan Iacovici, dar câte au ajuns până la noi au o importanţă deosebită, aducându-ne în atenţie nouă celor de astăzi, pentru a nu uita, - o familie de preoţi români demni, care nu s-au încovoiat în faţa autorităţilor, duşmănoase neamului românesc:

Aflăm astfel că familia Iacovici era din Mureşeni. Străbunicul său se numea Kridon Mihai[3], care ajuns la o frumoasă vârstă de 97 de ani, va fi înmormântat de propriul „nepot" în data de 3 aprile 1809–cum găsim notat, chiar de el, în Protocolul morţilor[4]: "Acesta au fost moşu meu. Crăciun Iacovici m.p". Şi numai la o lună, îşi va înmormânta şi tatăl, pe - *Kridon Iacob* - de 63 de ani[5]: „Crăciun Iacovici m.p. paroh Medeşfa[lău], fiul acestui răposat în Domnul", - om important trebuia să fie, dacă în 7 mai 1808, în fruntea cortegiului care îl însoţea pe ultimul drum, se aflau atâţia preoţi: „Părinţii care au fost la îngropăciune Ştefan Raţ p[reot] Tire[mia] Mare[6], Simion Suciu[7] p[reot] M[ureş] Crestur, Irimie Popovici[8] p[reot] Nazna, Sandul Popo[vici?] p[reot] Sântana; Ioan ...p[reot] Harmaş <(Trei Sate?> Budâi (?)".

Satul Mureşeni era locuit numai de români, cum ne spune şi Conscripţia fiscală din 1777, care consemna 55 familii de iobagi şi 13 de jeleri. iar în lista contribuabililor. la poziţiile 19 şi 54, erau trecuţi: *Michael Kridon* şi *Kridon Iacob* - bunicul şi tatăl preotului Crăciun Iacovici[9].

În anul 1806, îl găsim pe Crăciun Iacovici făcând însemnări pe filele unor cărţi vechi româneşti, datorită scrisului său deosebit de frumos, - încă nu era hirotonit ca preot, când îl însoţea în vizitele sale prin parohii, pe Mihail Radovici[10], protopopul ortodox al scaunului Mureş, pe: *Evanghelia (*Bucureşti, 1742), proprietatea parohiei Cornăţel (Egerseg): "Această sfântă şi dumnzeiască Evanghelie este a sfintii bisericii M[ureş] Egersegului la care adeveresc şi eu mai

---

[3] Ioan Ranca, *Românii din scaunele secuieşti în antroponimele din conscripţii 1699-1821. Scaunul Mureş*, vol 1, Cluj-Napoca 1995, p.123.

[4] Arhivele Naţionale Direcţia judeţeană Mureş (în continuare SJAN Mureş), fond Registre confesionale de stare civilă, nr.1, *Protocolul morţilor* 1798-1811, dos. 536, p. 20.

[5] Ibidem, *Protocolul morţilor*, f. 21.

[6] Viitor protopop ortodox .

[7] Ibidem, f. 1 şi 2. În anul 1798 în 13 ianuarie şi 2 februarie înmormânta în Mureşeni, semnându-se „Simion Suciu capelan în Medeşfalu".

[8] Bunicul dinspre mamă al tânărului tribun martir, Vasile Pop, „cel dintâie martiru al Naţiunii noastre!", cum îl numea protopopul Partenie Trombitaş.

[9] Ioan Ranca, *op.cit.*, p. 124-125.

[10] Pe Mihail Radovici îl găsim menţionat ca preot în Mureşeni începând cu data de 12 martie 1799, şi din 11 februarie 1802, ca protopopul ortodox al scaunului Mureş, până în 12 octombrie 1806, conform SJAN Mureş; şi la Ioan Ranca, *op.cit.*, p. 124 (hirotonit la Arad în 1783); preot Horea Septimiu Bordean, *Parohia ortodoxă română Sîncraiu de Mureş. Scurte mărturii şi aduceri aminte*, Târgu Mureş, 2009, p. 58-59.

jos iscălit cu iscălitura ne[de] stoinicului mieu nume. Crăciun Iacovici din Megeş[falva] . m.p. 27 iulie [1]806[11]"; *Triodul* (Blaj, 1800) de la Mureşeni: „Acest sfânt Triod este a sfintei biserici din Medeşfalău cumpărat cu banii meghiei sau a bisericii, adus din Blaj prin cinstitul părinte protopop Mihail Radovici al Mureş Seculuişi paroh Medeşfal[ău]. Şi cine l-ar înstrăina de aicea să fie afurisit de 318 sfinţi părinţi de la Săbor din Nichia. S-au scris prin Crăciun Iacovici lăcuitori în Medeşfalău. Anul 1806, aprilie 16 zile[12]"; *Minologhionul* (Blaj, 1781): „Acest sfânt şi dumnezeiesc Minei l-au cumpărat Cioban Lăpăduş cu Vintilă Toder în anul 1795, de cinste l-au dat şi de pomeană bisericii, ca să le fie pomeană lor şi soţii lor şi la tot neamul lor. Pentru aceia să fie blăstămat şi afurisit cine-ar îndrăzni a-l înstrăina de la sfânta biserică a Medeşfalului şi până când ar trăi hârtie dintru acestea sfânte carte, să fie datori a pomeni aceste suflete, carie aici sânt însemnate: Oance, Nastasie, Mărina, Onu, Toder, Mariia, Maria, Todora"[13]. O semnătură mai târzie „Crăciun Iacovici"[14].

În 1808, era deja preot în Mureşeni, când împreună cu Aron Popovici „notareş" şi „dascăl" [15], consemna în Protocolul bisericii credincioşii care au „dat plata popei"[16]. Va scrie, tot aici, după doi ani, despre procesiunea de binecuvântare a holdelor, la care participa tot satul: „În anul 1810 în ziua de Rusalii ieşind la hotar, mai n-au [ră]mas oameni spre a veni îndărăpt făcând botezu (?). Crăciun Iacovici m.p."

În 1811, la Sibiu, episcopul Vasile Moga va tipări noile Protocoale bisericeşti: ale botezaţilor, cununaţilor şi morţilor, care vor fi cumpărate şi pentru biserica din Mureşeni. Pe protocolul morţilor, preotul Crăciun Iacovici va lipi o etichetă, pe care va scrie: "Acest Potocol este a sfintii biseaici Megesfalăului cumpărat cu banii bisericii. Anul 1811. Crăciun Iacovici, p[reot] Meges[falău]"[17] şi va începe să-l completeze, cu data de 10 decembrie 1811.

De foarte mare importanţă, va fi scrisoarea episcopului Vasile Moga din data de 17 martie 1827[18], trimisă protopopului ortodox al Târgu Mureşului, Vasile Pantea, din care vom afla primele date despre disputa, care venea „din străfund", care nu se va stinge aproape o sută de ani, dintre cele două familii din Mureşeni: Iacovici, preoţi români săraci, şi, Lázár, aristocraţi bogaţi, cu moşii întinse.

---

[11] Pe forzaţ 1. Cartea se păstrează la Parohia din Sâncraiul de Mureş.

[12] Pe fila 570. Cartea se păstrează la Centrul de concentrare de pe lângă Protopopiatul Ortodox Târgu Mureş.

[13] Pe fila 63. Ibidem.

[14] Pe forzaţ 1. Ibidem.

[15] Dascăl şi notar al satului Mureşeni.

[16] *Protocolul morţilor*, forzaţ 1.

[17] *Protocolul morţilor* 1811-1869, dos. 538.

[18] SJAN Mureş, Fond Protopopiatul Ortodox Târgu Mureş, dos. 2, f. 2.

Nu ştim care sunt învinuirile aduse preotului Crăciun Iacovici de contele Lázár, a cărui reclamaţie va ajunge la Guberniul Transilvaniei, şi care prin ordinul nr. 11858 îi va cere episcopului Vasile Moga să-l pedepsească pe numitul preot cu „judecata Scaonului episcopesc". Protopopului i se poruncea, ca în termen de 3 zile, să-l aducă pe preot la Sibiu "nepuind în samă protestaţiile aceluia", care de mai multe ori a fost „ţităluit" [citat]. În caz de împotrivire, acesta să fie adus cu forţa, apelându-se chiar la sprijinul autorităţilor locale („solgobirău" sau „tistia"). Preotul Ştefan Iacovici ajunge la Sibiu, şi pedeapsa aplicată de Consistoriu a fost: "canonul de 15 zile". Protopopul consemnează pe spatele scrisorii: "Craciun Iacovici s-a canonit".

În perioada celor 24 de ani, cât slujit la altarul bisericii de lemn, ca preot, va avea şi o bucurie, aceea de a-l primi în satul de pe Mureş, în ziua 25 august 1822, pe Ioan Moga, renumitul profesor de teologie din Sibiu[19].

Viaţa lui Crăciun Iacovici, preotul din Mureşeni, se va curma la numai 50 de ani, când, în 17 ianuarie 1832, va fi petrecut la cele veşnice de credincioşii săi, făcându-i prohodul preoţii din satele învecinate, Irimie Popovici din Nazna şi Vasilie Crişan din Cristeşti.

Cauzele dispariţiei acestui preot român vor fi fost mult mai multe; noi am aflat doar despre: „canoanele" pe care ierarhul său a fost obligat să i le aplice; moartea celor două fiice într-un singur an; şi nedreptăţile suferite, venite de la „domnii de pământ" din Mureşeni, contele Lázár Jozsef şi „grofoaia Ester", a cărei moarte, la numai 60 de ani, o va consemna în protocolul bisericii ortodoxe[20].

De aceste suferinţe nu va scăpa nici fiul său, ba se vor înmulţi, şi-l vor „mânca", - pe neînfricatul preot, cu numele de Ştefan.

2. Ştefan Iacovici din Mureşeni

El era o personalitate! Era preotul şi notarul satul românesc de iobagi, învecinat cu Târgul Mureş, care va începe să semneze în protocolul bisericii, cu data de 13 martie 1832. Era singurul din sat care ştia să citească, să scrie - şi nu ori cum - dar şi să cânte, având o voce vestită în zonă.

Viaţa lui va fi extrem de grea! N-a fost an în care vreo nenorocire să nu vină peste el, căci trei băieţi îi vor muri de mici: Ioan, Nicolae şi Vasile, şi două fetiţe, Ioana şi Rafila. Iar, în 8 ianuarie 1847, îşi va pierde şi „iubita soţie de numai 32 de ani", pe care o vor înmormânta preoţii din împrejurimi în număr de „pluribus 6" , împreună cu soţul "Iacovici". Anul 1848 îl va găsi văduv cu 4 fete orfane: Ana de 8 ani, Raveca 6, Maria 4, şi Veselina 2.

---

[19] Protocolul morţilor, f. 8v.

[20] Moartea contesei Esztera, soţia contelui Lázár József, preotul Ştefan Iacovici o va consemna, în *Protocolul morţilor* , la fila 26: 10 august 1848 „grofoaia Lazar Ester de 60 de ani" o înmormânta „Sacerdotes Papisto".

Primăvara speranței anului 1848 a fost mult așteptată și de românii din părțile mureșene, despre care părintele Teodor Bodogae va scrie că era[21]: „Un început de veac nou, un început de istorie nouă plină de conștiința drepturilor și răspunderilor istorice ale unui popor, care pare că abea acum își trăiește cu adevărat, prima zi de viață!"

În 12 mai 1848, la chemarea lui Vasile Moldovan din Chirileu[22], locuitorii satele învecinate, cât și cei de pe Câmpie, în frunte cu preoții lor, s-au întâlnit pe „Drumul lui Traian": „îmbrăcați în veșminte albe, ca și în zi de cea mai sfântă sărbătoare", printre ei și credincioșii din Mureșeni; toți „se slobozea la vale ca povoiul"[23], spre „Câmpia Libertății" de la Blaj.

Întorși de la Adunarea Națională din 3/15 Mai, bucuria românilor va fi de scurtă durată. Numai la o lună de la adunarea de izbăvire din iobăgie de la Blaj, în plină revoluție și efervescență a conștiințelor, vor începe arestările preoților, sub deviza: "Bate-voi păstorul și se vor risipi oile turmei".

Ziua de 2 iunie 1848, care a băgat „frică și cutremur în tot sufletul de român", ajunge și pe malurile Mureșului. Este ecoul tristei întâmplări de la Mihalț și Coșlar. Pentru a preîntâmpina noi mișcări în satele românești, Consistoriul din Sibiu va trimite protopopilor și preoților circulara din 6 iunie 1848[24], în care le cere să privegheze asupra credincioșilor, ca: „Să păzească pacea, să nu dea ascultare ori căror amăgiri și îndemnuri spre tulburarea liniștii țării, să facă slujbe domnești cu credință, să nu tindă mânile la avere străină, și să mai fie puțintel în așteptare, până se va întări și de către înălțatul Împărat și crai, slobozirea lor de la toate slujbele iobăgești și alte poveri, care până acuma le-au purtat ei singuri; care de către Dieta ce curge acum s-au și hotărât spre folosul lor; și să nu să facă nevrednici de bunătatea ce li s-au hotărât de d.d. proprietari, că numai întărirea preaînaltă a acestor îmbunătățiri, se mai așteaptă". Să asculte de ordinele venite de la Sibiu, să nu primească sfaturile „amăgitorilor și întărâtătorilor", ca să nu se abată asupra lor „vreo primejdie" sau „vreun foc".

Episcopul Andrei Șaguna, personal, prin scrisoarea sa pastorală, din 10 iunie 1848[25], îi îndeamnă: „pre o vreme scurtă să mai fiți ascultători, și împlinitori tuturor dorințelor domnești", până când Dieta de la Cluj va hotărî, ca „iobăgimea cu totul să se ștargă". Guberniul Transilvaniei, prin „grațiosul" său

---

[21] Preot Teodor Bodogae, *Câteva documente în legătură cu frământările sociale la români în vara anului 1848*, în vol. "Omagiu S.P.S. Sale Dr. Nicolae Bălan, itropolitul Ardealului, 1905-1955", Sibiu, 1956, p. 282.

[22] Viitorul prefect al Legiunii a III-a „Marusiana".

[23] Vasile Moldovan, *Memorii din 1848-1849*, [Târgu Mureș, 1995], p. 47.

[24] Circulara tipărită nr.279/1848, în Arhiva Bibliotecii Mitropoliei Ardealului din Sibiu (în continuare A.B.M.A), Fond Șaguna, doc. 179; și în: *Documente privind revoluția de la 1848 în țările române. C. Transilvania*, vol. VI, 5-16 iunie 1848, București, 1998, p. 69-70 (doc. 41).

[25] SJAN Mureș, fond Parohia ortodoxă Murgești, dos. 38, f. 10; și în *Documente privind... Transilvania*, vol. VI, p. 338-339 (doc. 167).

decret din 23 mai, îi acuza pe români că „minteni după întoarcerea acasă de la Adunarea Națională din Blaj" au refuzat să mai facă slujbe iobăgești, iar alții „cu puterea au tras la sine unele pământuri, pre care domnii pământești le stăpâneau", iar pretențiile asupra pământurilor comunale se pot obține numai „pre calea legii".

3. Prima arestare a preotului Ștefan Iacovici

Întemnițarea preotului Ștefan Iacovici în noaptea de 15 iunie 1848, sub acuzația „*periculos ațâțător de răzvrătire*", - în urma *denunțului*[26] contelui Lázár Jozsef, trimis Oficialitatății scaunului Mureș, - și aducerea sa la Târgu Mureș era deosebit de riscantă, neținând-se seama că oricând cu ușurință se puteau ridica satele și toată românimea orașului, care nu era nici puțină și nici neînsemnată[27].

Cum a decurs arestarea? Plângerea preotului, intitulată *„Jalnicul meu răspuns"*[28], care ajunge la Budapesta, pe masa ministrul justiției Deák Ferenc, ne descrie cum s-au desfășurat evenimentele:

Era în 15/16 iunie 1848, „noaptea între 12 și un ceas al miezului nopții", când a fost luat din pat, de lângă cele patru fiice mici orfane, cea mai mare de 10 ani, cea mai mică de 5, de către „hothnojul nemeșilor din M[ureș] Vasarhely", însoțit de doi inși din garda națională cetățenească și 5 „haiduci ai scaunului", care l-au urcat într-o căruță trasă de 4 cai „fără loc de șezut", și scos hoțește din sat. La marginea orașului Târgu Mureș, îl așteptau 40 de cătane și orășeni „cu puștile pline", care l-au dus – „plini de bucurie" la temnița prefecturii. După 6 zile a fost eliberat pe chezășie, în urma protestelor scrise de protopopul său autorităților locale, care au fost nevoite să informeze și Guberniul.

La întoarcerea acasă, după eliberarea „din robie", preotul și-a găsit fetițele „speriate de moarte", acestea văzând cum în dimineața zilei de 16 iunie în hotarul Mureșeniului se ridicau spânzurătorile (*acăstăi*), „vestind oamenilor că eu voi fi întâi pus acolo". Credincioșilor, care i-au reproșat că n-au fost treziți ca să-l apere, le răspunde că, știindu-se nevinovat, *„toate cu inimă blândă și tăcând le-am răbdat, nevrând a mijloci nenorociri, primejdii, și vărsări de sânje, mai groaznice ca la Mihalț, care prea lezne le puteam scorni și ațâța*".

Arestarea preotului Ștefan Iacovici n-a fost întâmplătoare, pentru că peste numai două zile urmau să sosească în sat comisarii, trimiși să vestească că

---

[26] SJAN Mureș, Fond Instrumente de evidență, Scaunul Mureș, Jude suprem regesc, inv. 136, dos. 148, doc. 580/1848 Sz[entivanyi] (documentul lipsește de la dosar, fiind retras de denunțător în 20 iunie 1848).

[27] Ioan Ranca, *Arestarea preotului ortodox român din Mureșeni*, în „Cuvântul liber", Târgu Mureș, 19 noiembrie 2003.

[28] A.M.A, Sibiu, Fond Consistoriu, doc. 38/1848. Publicat și la Gelu Neamțu, *Persecuții și abuzuri împotriva unor preoți ortodocși din Transilvania în vara anului 1848*, în „Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu" din Cluj-Napoca", XL, 2001, p. 277-290.

"s-au dezrobit iobăgimea şi jelerimea, şi precum robotele, aşa şi dijma au încetat", să le citească documentele aprobate de Dieta de la Cluj: "*Preînştiinţarea*" din data 7 iunie[29], şi „*Decretul*" nr. 7787 / Ur. 282 în 14 puncte[30]. Li se cerea iobagilor, în schimbul „slobozeniei", să accepte „*Unio*", actul unirii Transilvaniei cu Ungaria. Eliberarea din iobăgie era de secole aşteptată de cei din Mureşeni, „tot români neuniţi, până într-unul, şi de afund (din vremuri străvechi) groaznic slujbaşi", păstoriţi de o jumătate de veac de preoţii din familia Iacovici". Deci, nu puteau accepta aceste condiţii. Acestă opoziţie va fi urmată de multe alte suferinţe.

În dimineaţa zilei de 16 iunie, doi comisari, Sóos József şi Bósi József, vor fi desemnaţi de vicejudele suprem regesc, Szentiványi János, să înceapă ancheta judiciară. Aceştia vor cere a doua zi judelui suprem regesc „substitut", Szeredai Benedek[31], să le pună la dispoziţie: denunţul contelui Lázár József şi pe cei doi martori nominalizaţi, căci în caz contrar, spun ei, „nu putem obţine în cercetarea noastră rezultatele scontate".

Protopopul Partenie Trombitaş va afla despre arestarea preotului Ştefan Iacovici numai în 18 iunie[32], când va fii înştiinţat oficial de Szentiványi János, care justifică neimplicarea sa în anchetă, cu plecarea în cercul Şincai, pentru popularizarea „legilor referitoare la eliberarea urbarialiştilor", revenind de acolo doar noaptea, dar ordinul dat a fost ca interogarea inculpatului să se facă „cu blândeţe".

Nu ştim cu precizie, dar presupunem că protopopul Partenie Trombitaş va compune, în noaptea de 18/19 iunie 1848, acea pledoarie a sa, pe care o numim *cererea-protest*[33], bazată pe legi şi decrete, cu care va încerca să-şi salveze pe unul din cei „mai de frunte" preoţi din protopopiatul său. Acest protest vehement va ajunge la toate autorităţile locale şi centrale ale vremii, reuşind să determine, în numai 6 zile, eliberarea preotului din temniţa prefecturii oraşului Târgu Mureş.

„Stimatului Oficiu Nobil" al scaunului Mureş îi va trimite în anexă toate legile, prin care siguranţa persoanei şi averii sunt garantate în Transilvania:

1. Decretul I, aliniat 9, în care se specifică că nimeni nu poate fi arestat înainte de a fi judecat sau „împrocesuat", decât dacă este prins în flagrant „de ucidere premeditată, de incendiere, furt sau viol"; deci, spune el, arestarea

---

[29] *Documete privind...*, vol. VI 5-16 iunie 1848, Bucureşti, 1998, p. 108-110.

[30] SJAN Mureş, Fond Parohia ortodoxă Murgeşti, dos. 38, f.12-13; A.B.M.A. Sibiu, Fond Şaguna, doc. 179. Publicat în *Transilvania*, anul VIII, nr.16 din 15 august 1875, p.178-181; şi în *Documente privind...*, vol. VII, 17-26 iunie 1848, p. 11-15.

[31] SJAN Mureş, Fond Scaunul Mureş, Jude suprem regesc, doc. 648/1848.

[32] A.M.A Sibiu, Fond Cosistoriu, doc. 38/1848 (original lb. maghiară); publicat şi în: *Documente privind... Transilvania*, vol. VII 17-26 iunie 1848, Bucureşti, 2005, p.134-135 (doc. 56).

[33] Ibidem (original în limba maghiară); şi în *Documente privind...*, vol VI, p. 538-539. Publicat şi la Antal-Pál, *op.cit.* p.179 (doc. 59) (în limba română).

preotului Iacovici în noaptea de 15 iunie s-a făcut fără respectarea acestui paragraf, când: „a fost surprins ca cel mai mare criminal în locuința sa, cu forța armată, prin stricarea liniştii nopții, speriat din somn, arestat şi dus în temnița nobilului scaun. Şi de atunci robeşte acolo, cum reiese din scrisoarea anexată a vicejudelui regesc Szentiványi János" .

2. Decretele din anul 1836, nr. 5263 dat de „Maiestatea Sa" împăratul şi cel cu nr. 6416 al Guberniului, în care se precizează că preoții nu pot fi judecați de oficialii civili, fără aprobarea Consistoriului; deci, denunțul „nedovedit al contelui Lázár Józsefˮ este o mare ofensă adusă preoțimii române!

3. Articolul 24, din anul 1791, care specifică că motivele acuzării trebuie să se comunice incriminatului, înainte de arestare.

Aceste legi şi decrete menționate - precizează protopopul Partenie Trombitaş - vin să dovedescă că arestarea preotului s-a făcut „împotriva legilor patriei şi a ordinelor superioare".

Acuzația gravă de „instigator", adusă preotului de contele Lázár József, precum şi aceea că acesta „ar fi ațâțat iobagii să nu-şi presteze serviciile, să ocupe vreun teren, sau să-i fi îndemnat la vreo faptă rea, fiindcă nici n-a făcut aşa ceva. Ceea ce domnul conte a recunoscut sâmbăta trecută în fața iobagilor săi", nu poate fi dovedită.

Acei martori ai contelui, care au declarat strâmb, puteau fi mituiți – se spune mai departe - pentru că acuze mincinoase se pot face şi contra celui mai nevinovat om: *„s-a întâmplat şi în vremile dedemult, căci şi contra lui Hristos s-au aflat martori falşi"*. Chiar dacă - spune protopopul – Ştefan Iacovici „cu un prieten, printre pahare", ar fi spus ceva ofensator la adresa contelui, acesta nu avea dreptul să-l aresteze, pentru că preotul "se purta cu stima cuvenită față de toată lumea, servind în toată vremea pe măria sa <groful>, cu scrisul, cu notariatul său de 16 ani, şi ajutându-l cu credință chiar în treburile gospodăreşti. Ceea ce nici domnul conte nu poate nega, şi nu cred că l-ar putea condamna în conştiință, la acea robie".

În calitatea sa de protopop, Partenie Trombitaş solicită: eliberarea „din nemeritata robie" a preotului, care în noaptea arestării s-a supus fără nici o împotrivire, fără să ridice satul, lăsându-şi cele 4 fetițe orfane: „Care cine ştie ce s-a făcut cu bietele orfane, şi cum i se destramă gospodăria", solicitând judelui suprem, să-l oblige pe conte şi pe familia sa, la „despăgubirea preotului de pagube, osteneli, suferințe şi cheltuieli".

În 20 iunie, Scaunul de judecată de la Cluj trimite Consistoriului din Sibiu copia hotărârii sale, sub nr. 8216, în care preşedintele Mikó Imre îi va cere episcopului Andrei Şaguna, ca „pe numitul popă de urgență să-l suspende" din funcție, pentru că acest preot a atentat împotriva maghiarilor, deci acesta „şi-a căutat pedeapsa" [34].

---

[34] A.M.A. Sibiu, fond cit., doc. 38 (copie în lb. maghiară), anexa C, trimisă de Consistoriu episcopului Andrei Şaguna la Pesta, pentru a fi înaintată ministrului de justiție Deák Ferenc.

Hotărârea Guberniului, ajunsă la Târgu Mureş, nu va mai fi pusă în aplicare, pentru că Oficialitatea scaunului Mureş convoacă de urgenţă şedinţa consiliului, din 21 iunie, unde Széntiványi János va da citire raportului comisiei de anchetă, din care reiese că denunţul contelui Lázár József este nefondat. În registrul protocolului de procese-verbale[35] se vor consemna următoarele: „Comisiei însărcinate cu efectuarea anchetei i-a fost înaintată în 16 iunie o declaraţie <denunţ> a pârâşului conte Lázár József, din care rezulta că ar fi fost martori, în prezenţa cărora prinsul <preot> ar fi proferat ameninţări. În aceeaşi declaraţie, pârâşul Lázár József a promis că îi va pune la dispoziţie pe acei martori. În declaraţia din 20 iunie <contele Lázár József> îşi retrage denunţul din 15 iunie, cu toate că afirmă în continuare că au existat martori", cerându-i vicejudelui suprem regal, Szentiványi János, să ducă la îndeplinire ordinul de eliberare „din prinsoare" a preotului Ştefan Iacovici.

Pe cererea-protest scrisă de protopopul Partenie Trombitaş în limba maghiară, care presupunem că a fost citită în şedinţa consiliului, se va pune următoarea rezoluţie: „În aceste zile domnul vicejude al acestui cerc, cu privire la această problemă, a dat ordin pentru iertarea lui. 21 iunie 1848. A semnat-o Nagy Gergely, notar. Nr.676".

Hotărârea de eliberare din 21 iunie 1848, înaintată de Toldalagi Ferenc consiliului gubernial al Transilvaniei din Cluj[36], va fi completată, făcându-se mai multe precizări despre împrejurările reţinerii şi audierii preotului din Mureşeni: despre denunţul „pârâşului" conte din 15 iunie, întocmit în urma informării a doi martori, care au declarat că, în acea zi de joi, l-ar fi auzit pe preotul Ştefan Iacovici că s-ar fii plâns în măcelăria lui Nagy Ádám că cetăţenii maghiari din Târgu Mureş se comportă „nedemn" cu familia comerciantului Dimitrie Fogaraşi[37], şi că preotul ar fi adus injurii maghiarilor, declarând că „o să-i reguleze <în sensul că românii îi vor pune la punct>, atât pe tinerii unguri, cât şi pe căpitanul suprem". Arestarea tot s-a produs, chiar dacă preotul a negat toate acuzaţiile aduse.

În data de 24 iunie "diregătoria nobilului scaun" al Mureşului, prin cei doi oficiali, Toldalagi şi Szentiványi, va trimite din nou Guberniului[38] rezultatul anchetei, anexând „pentru a fi luate la cunoştinţă" şi 13 documente, care descriu cum:

„Contele Lázár József, proprietar din localitatea Mureşeni a acestui nobil scaun, s-a plâns în faţa concetăţeanului nostru, domnul Szentiványi János,

---

[35] Orig. lb. magh.: SJAN Mureş, Fond Scaunul Mureş, Instrumente de evidenţă. Oficialitatea 1790-1849, registrul inv.136, dos. 268, poz. 1029.

[36] Original în limba maghiară: SJAN Mureş, fond cit., dos. 659/1848/T. Publicat în limba maghiară la: Antal-Pál, *op.cit.*, p. 177-178, şi în: *Documente privind revoluţia*, vol. VII, p. 342-343.

[37] Plecat la Viena împreună cu delegaţia aleasă pe Câmpia Libertăţii, să ducă "Petiţia în 16 puncte" la împărat.

[38] Publicat în *Documente privind...*, vol VII, p. 523-524.

vicejudele regesc scăunal, împotriva preotului ortodox Ştefan Iacovici din aceeaşi localitate. Acuzându-l că ar fi comis intrigi şi instigări ascunse, a cerut totodată arestarea acestuia şi investigarea plângerii înaintate. Ca urmare, cetăţeanul nostru, menţionatul vicejude regesc, a ordonat arestarea pârâtului, iar după detenţia lui a dispus investigarea cazului. Din anchetă nu a rezultat nimic adevărat din reclamaţie, fapt ce a şi fost raportat dregătoriei de către vicejudele regesc districtual. De aceea, oficialitatea a dispus eliberarea arestatului pe chezăşie; de asemenea, a mai dispus ca acuzatorul să-i prezinte pe acei martori care figurează în reclamaţia înaintată, că l-ar fi auzit *pe inculpat prevestind primejdia.*

La somaţia vicejudelui regesc de a prezenta asemenea martori, contele acuzator a declarat că nu poate înfăţişa asemenea martori. Toate acestea reies din cele *13 acte anexate,* şi am considerat necesar a le raporta măritului Consiliu diriguitor regesc, pentru a fi luate la cunoştinţă."

4. Memoriul protopopului Partenie Trombitaş

La marea sărbătoare organizată la Chirileu, în 6/18 iunie 1848, de „*Ziua slobozeniei*", s-au adunat locuitorii satelor, şi cei din Mureşeni, fără preotul lor, la chemarea tinerilor revoluţionari Vasile Moldovan, Ioan Oros, Iosif Tămaş. „În locul care s-a numit *Câmpul libertăţii* sau pe aşa numitul *Unghiul tăului,* s-au tăiat din bercul sătesc, pe care-l cuprinseră domnii din Vidrasău, pe care noi l-am reîncorporat, punând ciuhe – ca două care de sălcii, plopi şi alte crengi verzi s-au împlinit de două părţi de drum, până la locul destinat adunării. S-a făcut din crengi verzi o poartă de triumf, împodobită cu covoare, aici s-a săvârşit sfinţirea apei, în prezenţa unei mari mulţimi de popor din satele învecinate, ca Sânmărghita, Şăuşa, Malomfalău, Niraşteu, Cerghizel, Medeşfalău, ca la 6-700 oameni. După sfinţirea apei se stropi poporul şi s-a publicat ştergerea iobăgiei. Aveam muzicanţi, apoi două butoaie de bere şi unul de vin, oamenii s-au provăzut cu de ale mâncării, şi aşa ne-am petrecut toată ziua în cântări şi voie bună".[39]

În vara anului 1848, episcopul Andrei Şaguna era la Budapesta „la Dieta ţării aflătoriu", de unde îngrijorat de veştile triste care-i veneau din Ardeal despre arestări de preoţi şi represalii militare asupra satelor, va trimite Consistoriului din Sibiu o circulară[40] în 14 iulie, în care cere să fie informat urgent, despre: „fieştecare mişcare din ţinuturile sale, în cea mai mare pripă cunoscută"; dacă „vreun preot sau protopop de ai noştri oarecare răscoală în popor, ca să fie tras la dare de seamă", dacă în eparhia sa s-au întâmplat arestări de preoţi şi dacă asupra satelor româneşti s-au trimis „brahiul militar".

---

[39] Isaia Moldovan, *Din întâmplările vieţii,* publicat în vol. lui Nicolae Bocşan, Valeriu Leu, "Memorialistica revoluţiei de la 1848 în Transilvania", Cluj-Napoca, 1988, p. 244.

[40] Publicat la Teodor Bodogae, *După întoarcerea de pe "Câmpia Libertăţii". Documente inedite din vara anului 1848*, în "Studia et acta Musei Nicolae Bălcescu", 1970-1971, Bălceşti, 1971, p. 445; vezi şi Elena Mihu, *Protopopul Nicolae Ghiaja din Paloş în evenimentele revoluţionare din 1848-1849*, în "Angustia", 10, 2006, Istorie, p. 37.

Moise Fulea, în calitate de „interimar preşedinte", le va cere tuturor protopopilor prin circulara nr. 301 din 8/20 iulie[41] „cum s-ar putea mai în grabă" să răspundă la întrebările episcopului, care dorea să ştie: „făcut-au vreun protoop sau preot de ai noştri vreo răscoală întră popor, la care să fi fost tras la dare de samă? Cum şi câte comunităţi neunite au devenit prin purtarea dala aceia, cum să fi fost trimisă miliţie asupra lor?".

În urma acestor solicitări, multe memorii ale protopopilor, însoţite de „jalbele" preoţilor, vor fi trimise la Consistoriu la Sibiu, şi de acolo la episcop la Budapesta, care vor fi înaintate ministrului justiţiei Deák Ferenc.

În 10 august 1848, vicarul Moise Fulea va expedia „relaţiile" (relatările) a şapte protopopi, cu plângerile preoţilor subordonaţi[42], rugându-l pe ierarhul său să mijlocească: „la înaltul Ministerium ca parohii să nu se mai închidă numai pentru prepuse învinuiri ori greşeli aşa mici, căci cu mijloace ca acestea mai tare se înstrăinează naţia română de către unguri, - fiindcă, deşi au fost naţia sub birocraţia nemţească nesocotită în nimic până acum şi defăimată, totuşi, batjocuri aşa crase şi dese nu s-au făcut cu preoţii noştri ca acum, când este proclamată libertatea, etc, etc. Iar dacă unul sau altul din preoţii noştri ar greşi ceva, să se mijlocească îndreptarea lor prin tistia bisericească şi să nu se blănească numaidecât publiţe cu temniţa, că scris este: *Bate-voi păstorul şi se vor risipi oile turmei*, şi poate va veni o vreme când va avea statul lipsă de preoţi cu autoritate înaintea poporului şi atuncea de unde-i va lua, dacă acum se blăsnesc aceia aşa fără de socoteală şi numai după presupusuri, şi e lucru ştiut că, deşi grăiesc ceva preoţii noştri ce nu e potrivit cu vremile de acum, aceea nu o fac din răutatea inimii şi din antipatie către unguri <...>. Excesuri se întâmplă şi la alte popoare de alte religii, dar n-am auzit ca preoţii de alte religii să fi foste arestaţi pentru excesul poporenilor săi, precum fac solgă-biraiele cu preoţii de religia noastră. Mai că am putea zice că toate neorânduielile ce s-au întâmplat până acum, nu au purces atât din îndărătnicia poporului cât din tractarea cea nepotrivită, pe care au avut-o a suferi de la domnii solgă-biraie, care cum se vede, nici acum nu cred că poporul se poate stăpâni fără toiaguri, fără temniţe şi fără furci".

Anexa *sub C* conţine Memoriul protopopul Partenie Trombitaş, împreună cu: plângerea preotului din Mureşeni, în care acesta va descrie cum a decurs arestarea sa; copia decretului gubernial din 20 iunie 1848 cu nr. 8216 trimisă episcopului, prin care era informat, că "Ştefan Iacovici este pus sub acţie şi oprit de la funcţie, pentru că ar fi grăit hule asupra ugurilor"; hotărârea vicejudelui

[41] SJAN Mureş, Fond Protopopiatul Ortodox Târnăveni, dos. 2, f. 62; menţionată şi în ibidem, Fond Parohia ortodoxă Corunca, nr. inv. 793, cota 10 , f. 7, şi fond Parohia ortodoxă Icland, inv. 922, dos. 1, f. 7; vezi şi Elena Mihu, *art.cit.*, p. 38.
[42] A.M.A Sibiu, Fond Consistoriu, Anul 1848, doc. 38; vezi şi Gelu Neamţu, *art. cit.*, p. 280-281; şi Elena Mihu , *art. cit.*, p. 38.

suprem regesc, Szentiványi János, „care i-au mijlocit prinderea", şi scrisoarea preotului Zenovie Hodoş din Iclandu Mare, despre pedepsele grele pe care credincioşii săi le-au suportat toată vara „numai pentru că, neînţelegând bine forma unirii cu Ţara Ungurească, au stat împotrivă şi nu au vrut a cunoaşte alt crai Ţării Ungureşti, decât pe împăratul Ferdinand, căruia în Adunarea Blajului i-au jurat credinţă".

În 11 august 1848, memoriile protopopilor amintiţi vor fi expediate ministrului justiţiei Deák Ferenc[43], cu rugămintea episcopului: „Stimate Domnule ministru! În urma provocării mai multor comune şi locuitorii de limbă română, îndrăznesc a Vă transpune în 13 anexe, plângerile spre necesară pertractare".

Cu trei zile mai devreme, în 8 august 1848, episcopul trimetea *„Jalba iclănzenilor şi lechinţenilor, pătrunzătoare la inimă"*[44], informându-l pe ministrul maghiar al justiţiei că ţăranii din satele de pe Câmpie, peste care s-a trimis forţa armată, sub motivul că „refuză robota", necunoscând legile, care sunt scrise numai în limba maghiară, nu ştiu cui să se adrereseze, pentru că: „sărăcimea nu a mers să reclame autoritatea de acolo, *pentru că e speriată!"*.

Obştea satului Vidrasău va îndrăzni mai mult, trimiţând episcopului la Budapesta plângerea lor din 16 august[45], prin care îşi cer pământurile răpite de groful Háller Lászlo. Acesta, sub deviza *sic volo, sic jubeo* <aşa vreau, aşa judec>, călcând dreptatea „în picioare nelegiuite", ei românii iobagi de aici nu pot decât să privească, „cu durere uitându-ne cum foştii domni pământeşti, din locurile noastre şi din osteneala noastră, sug toată dulceaţa, abia lăsându-ne nouă drosdiile".

Îndrăznesc să-i scrie episcopului, în virtutea celor hotărâte în Adunarea de la Blaj şi „văzând cum că mai mulţi fraţi de ai noştri, apăsaţi ca şi noi, au alergat înaintea M[ăriei] Tale, sperând mângăiere". Toate nedreptăţile suferite, şi rugămintea către „Dieta Ţării", le găsim în următoarele versuri:

„Caută spre noi,
Prea îndurate sufletesc Părinte,
Cu ochi blânzi şi plini de mângăiere,
Nu ne lăsa mai mult să ne asuprim,
Toate drepturile nebăgându-se în seamă,
Şi fireşti şi politice,
Aşterne înaintea mărinimoşilor miniştrii,
Ai Ţării Ungureşti,
Umilita noastră cerere,

---

[43] Ibidem - document în limba maghiară.

[44] A.M.A Sibiu, Fond Consistoriu. Anul 1848, doc. 35. Publicat la T. Bodogae, *După întoarcerea...*, p. 455-456.

[45] A.M.A. Sibiu, Fond Consistoriu, Anul 1848, doc. 48; publicat şi la T.Bodogae, *Câteva documente...*, p. 283.

Care o întindem pentru următoare locuri,
Pe nedrept de la noi cuprinse".

Toate loturile de pământ, răpite de grof, sunt înşirate la poziţiile 1-14: „Atâta bun luat, prin un individ, de la o întreagă comunitate. Aceasta este un lucru nu omenesc, ci diavolesc, ca o întreagă comunitate să pătimească, gustând tot numai amărăciune, -numai pentru aceia, că un individum oarecarele, fără nici o greutate, cu cei mai mare slobozenie să să desfăteză întru toate". Îi cere episcopului să-şi ridice „puternic tonu[l] în D[i]eta Ţării Ungureşti", pentru sfânta cauză a românilor, „căci noi nu voim a face nedreptate nimărui pe drept, dar poftim, ca nici nouă nimenea să nu ne facă strâmbătate". Plângerea era semnată în numele întregului sat, de 10 „credincioşi supuşi", care îi vor dori ierarhului lor „Zile îndelungate şi fericite!"

Tot ca urmare a „poruncii" din 14 iulie, memoriile protopopilor nu vor înceta a veni la Sibiu şi în lunile următoare. Moise Fulea îi va scrie episcopului, aflat tot la Budapesta, în 31 august s.v[46] <12 septembrie s.n.>, că în satele eparhiei „preoţimea şi poporul au fost şi este în pace, aşa cât nici n-au fost înarestaţi, nici n-au fost dusă asupra lui nici o execuţie armată"; numai doi protopopi s-au mai plâns de arestări şi „execuţii militare": Ioan Greble al Solnocului şi Partenie Trombitaş al Târgu Mureşului.

Dacă vom observa mai atent, data sosirii memoriilor la Consistoriu: 9 august / 10 septembrie <lipsind documentele de la dosar>, îndrăznim să spunem că, în memoriul protopopului Partenie Trombitaş se găseau plângerile preoţilor, care se opuneau recrutării „de 60.000" a tinerilor români, pentru armata maghiară. În satele din protopopiat, comisiile cu recrutarea, au acţionat exact în acele zile de 6, 7, 8, 9 septembrie 1848: la Band, Corunca, Moreşti, Ungheni, Sângiorgiu de Pădure etc., acolo unde preoţii şi bătrânii satului ascundeau „Marticola" botezaţilor, declarând cu toţii: *„nu ne dăm feciorii cătane la Kossuth"*.

5. Ştefan Iacovici la Adunarea de la Sibiu

În cea de a III-a Adunarea naţională de la Blaj, din 15-27 septembrie 1848, se va hotărî ca şi românii să se înarmeze, să se organizeze în legiuni, ceea ce va declanşa furia autorităţilor maghiare şi va duce la războiul civil.

Toamna anului 1848 va aduce şi mai multă suferinţă:

Va începe, în 12 octombrie 1848, cu spânzurarea tânărul tribun Vasile Pop[47], fiul preotului ortodox din Nazna.

---

[46] A.M.A. Sibiu, Fond Consistoriu, doc. 351/1848.

[47] Liviu Moldovan. Grigore Ploeşteanu, *Un martir mureşan, Vasile Pop*, în „Marisia", X, 1980, p. 229-243; Traian Popa, *Monografia oraşului Târgu Mureş*, Târgu Mureş, 1932, p. 163-164. Publicat la Peter Moldovan, *Pace şi război. 1848-1849 în Transilvania Centrală. Mişcările revoluţionare şi războiul civil*, Presa Universitară Clujeană, 2008, p. 214-219.

Despre locul unde a fost spânzurat Vasile Pop, protopopul greco-catolic al Mediaşului, Ştefan Moldovan, cel care va fi trimis, în luna decembrie 1848, să investigheze pagubele făcute satelor, în toamna anului 1848, în calitatea sa de viceprefect al Cetăţii de Baltă, va publica[48] în luna noiembrie, următoarele: „Pentru istorie, va fi vrednic de însemnat, cum că orăşenii din Oşorhei n-au voit a suferi ca în furcile oraşului să spânzure pe cel nevinovat, şi aşa grof Lazar <József din Mureşeni>, marele agitator, au dat loc în dâlma cea de a do[u]a, care este proprietatea lui, ca să se ridice furci no[u]ă, întru carele s-au sfârşit numitul român, întâiul martir al libertăţii celor nevinovaţi".

În noaptea de 21/22 octombrie 1848, au ajuns secuii pe Valea Nirajului, venind de la Adunarea de la Lutiţa, şi au aprins satele, printre care şi Ungheniul, cum ne spune *Cronica*[49] preotului Teodor Tolan din Murgeşti: „În 20/8 octomvrie [1]848, vineri şi sâmbătă au început a veni Săcuimea, cătanele din Ciuc, Giurgeu şi Haromdechi, şi duminecă seara au aprins satul Miraşteu şi au ars tot."

În acea noapte, locuitorii satelor din împrejurimi şi-au părăsit locuinţele, fugind din faţa focului care pârjolea Ungheniul:

Preotul Iovu Hodoş[50] din Moreşti, în *Specificaţia*[51] sa, întocmită în urma circularei episcopului Andrei Şaguna, va descrie pătimirile sale şi ale credincioşilor, din acea noapte şi zilele următoare: „Într-o ladă în care multe haine am avut. Şi mai bună securitat[e] căutând pentru frica ungurilor, văzând că sara *au aprins vecinatul sat Miraşteu*, am dus-o în biserică şi-am fugit cu toţii cum am putut, şi acei[a] ladă au stricat-o. În acei[a] ladă au fost o reverendă nouă de *blüner*, care numai în *Adunarea la Blaj* am fost luat-o. Aceia cu cingulul, cu o părăche de mănuş[i] au dus-o. Care au costat peste tot 60, 30 fl. Valoarea din casă 743,19 fl".

Nici cei din Mureşeni, timp de două săptămâni, n-au mai putut să se reîntoarcă la casele lor, cum va scrie şi preotul Ştefan Iacovici, în *Consignaţia*, pe care chiar el o va duce la Sibiu, făcând parte din delegaţia preoţilor mureşeni prezenţi la Adunarea românilor din 28 decembrie 1848: „păgubiţilor locuitori din satul Medesfaleu, slăvit Scaonul Mureşului sub vreme de două săptămâni cu prilejul răsculării a. c 1848, luna oct[om]brie, când ticăloşii <săracii> lăcuitorii, de frica protivnicilor secui, pe care încercaţi, cu muieri şi copii, lăsându-şi toate pustii au fost siliţi a prebeji prin codri Vojji[52] şi locuri necunoscute".

---

[48] *Foaie pentru minte, inimă şi literatură*, nr. 46, din 15 noimbrie 1848, p. 366-367.

[49] *Cronica preotului Teodor Tolan din Murgeşti, privind desfăşurarea revoluţiei din 1848-1849*, în „Jurnalul de Mureş", nr. 38, 6-12 noiembrie 1995, p. 7 (pe filele *Liturghiei*, Sibiu, 1798).

[50] Unchiul lui Al. Papiu Ilarian şi Iosif Hodoş, fratele mamei, şi al tatălui (Vasile Hodoş, preotul în Band).

[51] A.M.A Sibiu, Fond Consistoriu, doc. 12 P.R. 1848-1849. Publicat în Elena Mihu, *Vizita lui Andrei Şaguna în biserica de lemn din Târgu Mureş*, în „Anuarul arhivelor mureşene", I, 2002, p. 120-136; *Ibidem*, în „Credinţa Ortodoxă", anul VII, nr. 1, 2002, Alba Iulia, p. 221.

[52] Presupunem că face referire la satul Oaia <astăzi Văleni>.

În acea tristă zi, de 22 octombrie 1848, contele Albert „de Záárhegyi", fiul şi împuternicitul legal al grofului Lázár József, proprietarul domeniului din Mureşeni, va înainta o plângere Oficialităţii scaunului Mureş[53], în care se plânge că: „coloniştii mei supuşi ereditari de la Siculica din Mureşeni", adică românii, au fugit în tabăra românească de la Sânpaul[54]. Îi cere judelui suprem Toldalagi Ferenc, drept pedeapsă, confiscarea averii celor care au părăsit satul: „a ordona ca toate bunurile răsculaţilor rămase acolo, să fie puse sub sechestru judecătoresc, şi să le destinaţi acoperirii nevoilor comune ale taberei secuieşti". Acesta îi răspunde, că hotărâtea nu intră în competenţele sale, rezolvarea aparţine comisarul gubernial al scaunului Mureş, Bethlen János junior, care pe dată ordonă o anchetă de urgenţă, în urma căruia contele Albert[55] va fi informat că s-a cerut "pedepsirea românilor din Mureşeni, fiindcă cercetarea făcută împrejurărilor permite dreaptă pedeapsă".

În data de 1 noiembrie 1849, Bethlen Janos junior îl informa pe comisarul Szentkirályi Zsigmond[56], responsabil cu aprovizionarea armatei secuieşti, despre plângerea contelui Lázár din Mureşeni, care nu putea livra cele 500 de mierţe de grâu „contribuţie de război", deoarece „toţi românii din Medesfaleu sunt plecaţi" din sat. Ordonă ca să trimită aici trei comisari, care să cerceteze situaţia, şi la nevoie să ducă ajutoare din oraş, care să ajute la treierat.

În aceeaşi zi, comisarul guvernamental trimite un ordin şi vicejudelui suprem Szentiványi János[57], căruia îi cere să ia toate măsurile ca locuitorii români din Mureşeni să fie obligaţi să se ocupe de îngroparea morţilor căzuţi în lupte, cei de la Vidrasău trebuiau înmormântaţi neîntârziat, „spre a nu apărea şi răspândi vreo molimă contagioasă, astfel ca animalele sălbatice să nu ajungă a dezgropa părţi de cadavre spre a răspândi pe această cale molima, pentru a preveni răspândirea unor boli". Vicejudele va raporta oficial, în ziua de 2 noiembrie, că: „am dispus din nou cu privire la îngroparea cadavrelor din Vidrasău[58]".

În luna decembrie 1848, comandantul trupelor militare din Transilvania Anton Puchner,[59] îngrijorat fiind, văzând că distrugerile, jafurile şi cruzimile locuitorilor din sate şi oraşe, nu mai contenesc, trimite ordonanţa Q 4866 din 9

---

53 SJAN Mureş, Fond Comisar guvernamental Betlen János junior, nr. 501, dos. 7, f. 1.

54 A prefectului Legiunii a III-a Vasile Moldovan din Chirileu, viceprefectului Ioan Oros din Vidrasău.

55 *Ibidem*, f. 2.

56 *Ibidem*, dos. 332, f. 1 (concept limba maghiară).

57 *Ibidem*, dos. 334/1848, f. 1 (concept limba maghiară).

58 *Ibidem*, dos. 69 (original limba maghiară). Presupunem că se face referire la cei 169 de români omorâţi în "victoriile" de la Ogra, Şăulia de Mureş <şi Vidrasău n.n.>, câştigate de trupele maghiare sub comanda lui Lázár Dénes, staţionate la Iernut, cum se raporta în 24 octombrie 1848.

59 Nicolae Popea, *Memorialul arhiepiscopului şi mitropolitului Andrei Şaguna*, Sibiu, 1889, p. 227-228 <traducerea făcută de episcopul Andrei Şaguna – *Ibidem*, p. 219-220>.

decembrie 1848, prin care îi cere episcopului Andrei Şaguna, să convoace o adunare a românilor, la care să participe: „toţi protopopii, şi încât se va putea mai mult şi parohii cei cu influenţă, şi alte persoane inteligente şi cu influenţă cunoscute Preasfinţiei Tale, cu cea mai mare grabă pe o zi hotărâtă aici la Sibiu, la sine-ţi, şi în prezenţa unei comisiuni militare, ce se va ordina din partea mea, anumit spre scopul acesta". Episcopul le va trimite protopopilor circulara nr. 496 din 1/13 decembrie[60], prin care îi convoacă ca pe data de 28 decembrie, la ora 8 dimineaţa, să fie prezenţi la sediul episcopiei, "luând lângă sine <pe> preoţii cei mai de frunte cu purtare şi pricepere sănătoasă, - şi, sau, bărbaţi naţionalişti inteligenţi, cari au încrederea poporului nostru şi sunt în fruntea lui. Pe 16/28 dechemvrie a.c. dimineaţa la 8 ore, negreşit şi sub cea mai grea răspundere să te afli în Casa Clerului nostru la Sibiu, aducând cu sine, şi acurata *Consignaţie, a tuturor pagubelor avute de poporul nostru român, din partea vrăjmaşului, în Protopopiatul Prea C[instiei] Tale.*"

Din Târgu Mureş plecau cu căruţa lui Iluţ Todor din Mureşeni, la adunarea de la Sibiu: „Onoraţii preoţi neuniţi <din Protopopiatul Ortodox al Târgu Mureşului>, Partenie Trombitaş, Ştefan Iacovici <din> Mureşeni, Vasile Hodoş <din> Bandul de Câmpie, şi Zenovie Hodoş, primul <protopop> de aici din Târgu Mureş, ultimul însă din Icland", având asupra lor „Paşaportul de liberă trecere"[61], eliberat în data de 24 decembrie 1848 de Primăria oraşului Târgu Mureş, întărit de comandantul cetăţii August von Auenfels. Duceau preoţii cu ei, pe lângă alte plângeri, şi *Consignaţiile* întocmite de preoţi, pentru fiecare localitate în parte:

La *litera H,* găsim *Însemnarea* preotului Ştefan Iacovici, din data de 16 decembrie 1848, în care sunt consemnaţi cu numele cei 64 de capi de familie din Mureşeni, ale căror bunuri au fost cele sechestrate drept pedeapsă, pentru părăsirea satului în noaptea de 22 octombrie 1848. Suma păgubită s-a ridicat la 9947de florini şi 11 creiţari:

„Care desc[h]ilinit a fieştecăruia şi apriiat arată suma pagubelor, în bani aramă socotite, ce s-au întâmplat la casele lor, în bucate, dobitoace, galiţe, legumi, haine, vase, unelte. Cu o vorbă, în bunurile păgubiţilor locuitori din satul Medesfaleu, slăvit Scaonul Mureşului sub vreme de două săptămâni cu prilejul răsculării a. c 1848, luna oct[om]brie, când ticăloşii <săracii> lăcuitorii, de frica protivnicilor secui, pe care încercaţi, cu muieri şi copii, lăsându-şi toate pustii au fost siliţi a prebeji prin codri Vojji <Oaia> şi locuri necunoscute".

Nu s-a găsit până acum paguba preotului şi a bisericii, care considerăm că a fost făcută separat, pentru că, în luna decembrie 1848, acesta le scria noilor autorităţi instalate la conducerea scaunului Mureş, cerând să-i fie restituite

---

[60] SJAN Mureş, Fond Protopopiatul Ortodox Târnăveni, dos. 2, f. 69.

[61] SJAN Mureş, Fond Protopopiatul Ortodox Târgu Mureş, dos. 5, f. 2 (original limba maghiară).

animalele confiscate: în 4 decembrie își cerea bivolii „care i-au fost luați de pe câmp"[62]; în 11 decembrie cei 7 porci, care „se îngrășau la casa domnului, scumpului tată al juniorului Jenei József", pentru care era obligată să dea declarație contesa Lázár Eszter[63]; iar în 5 februarie 1849, consiliul orașului solicita[64] ca animalele aflate în grajdurile orașului, „aduse pe baza ordinului comandantului <Forró n.n.>, să fie vândute la licitație, fiind lipsă de furaje. Erau menționate, două vaci și unsprezece cai: 4 aparțineau „husarilor Matyas", 1 era al „unui tribun din Cerghid", și altul aparținea „*preotului român arestat*, din Mureșeni".

6. A doua arestare și șase luni în temniță

De la Adunarea de la Sibiu, trei dintre preoții menționați mai sus nu s-au mai putut reîntoarce la casele lor, armata lui Bem blocându-le drumul de reîntoarcere, obligații fiind după ocuparea Sibiului, în 11 martie 1849, să ia drumul „bejeniei" în Țara Românească. Doar preotul Ștefan Iacovici, pe căi doar de el știute, s-a întors la cele patru fiice orfane ale sale. Dar după numai câteva săptămâni, va fi arestat pentru a doua oară, și dus în temnița Clujului timp de 6 luni și 7 zile.

În 11 septembrie 1849, protopopul Partenie Trombitaș, imediat după reîntoarcerea sa din Țara Românească, va trimite episcopului său la Sibiu, un memoriu, în care va descrie întâmplările triste, suferite de credincioși și biserici, după plecarea preoților lor „în bejenie", despre: dărâmarea bisericii de lemn din Sângiorgiu de Pădure[65], de către maghiarii din sat, în iarna anului 1849, și obligarea credincioșilor ortodocși să treacă la religia reformată; și despre arestarea preotului din Mureșeni:

„Pe preotul din Medeșfalău, Ștefanu Iacoviciu, prinzându-l, legându-l și rănindu-l, legat l-au trimis la Clusiu, unde de mai multe luni ținându-l și silindu-l la săpat de șanțiu, - pe creștinii noștri din susnumitul sat, i-au chatolisat, - însă aceasta încă, numai până la reîntoarcerea preotului său, au rămas chatolici".

Despre cea de a doua arestare a preotului din Mureșeni, suntem siguri că s-a scris mult, dar noi nu avem decât, completarea făcută de preotul Ștefan Iacovici după întoarcerea din temnița de la „Cetățuie" a Clujului, unde a stat 16

---

[62] Ibidem, Fond Scaunul Mureș. Instrumente de evidență, Jude supreme regesc, inv. 136, dos. 148, doc. 628/1848 Sz<entivány> (orig. limba maghiară).
[63] Ibidem, doc. 647.
[64] Ibidem, Fond Primăria orașului Târegu Mureș, Acta Politica, doc. 1763, f. 1.
[65] Cioplită cu propriile mâini, de „învețatul" popa Pătru din Hodac în 1704; vezi la Ilarion Pușcariu, *Documente pentru limbă și istorie*, Sibiu, 1889, p. 35-44; și Elena Mihu, *Popa Pătru din Hodac restituit de protopopul Târgu Mureșului Partenie Trombitaș*, în "Îndrumător pastoral", XIX-XX, 1996-2000, Arhiepiscopia Ortodoxă Alba Iulia, p. 218-227; *Ibidem*, în „Glasul Mureșului", Târgu Mureș, 1997, II, nr. 4, p. 6.

ianuarie - 24 iunie 1849, cum va completa chiar el, în *Protocolul morţilor*[66], unde, în dreptul celor 7 credincioşi înmormântaţi în lipsa sa, face o acoladă, şi scrie: *„Îngropaţi sub vremea când am fost arestans la Cluzsu, în Fellegvár, 6 luni şi 7 zile"*.

7. A treia arestare a preotului Ştefan Iacovici

Dar martirajul preotului din Mureşeni, Ştefan Iacovici va continua şi în anii următori, având parte de noi anchete, care vor culmina cu *cea de a treia arestare*!

Protopopul Partenie Trombitaş, în 4 octombrie 1852, îi va scrie episcopului despre altă nenorocire care s-a abătut asupra preotului[67]: „Dacă poate să fie un preot vrednic de milă, acela e arestatul preot de Megyesfalva, Ştefan Iacovits, şi dacă să poate zice o familie nenorocită, nu-i alta decât a numitului preot, care stă din 4 copile fără mamă. Preotul acesta, acuma a treia oră e arestat, de do[u]ă ori în timpul revoluţii prin rebeli, iară a treia oră acuma, - şi acestea toate, *numai spre îndestularea capriciului familii grof[ului] Lázár Josef*. Arestarea de acuma a numitului preot, mai adevărat să trage din o pădure sătiască, care grofu cu puteria voia a o lua de la sat. În privinţa aceasta, năzuind comunitatea cu rugări pe la D.D. subcomisariul Praschil, şi <la> comisariul Lisavski, ori şi de câte ori le-au poftit, tot nu li-o răspuns, nice bine, nice rău.

Şi, grofu să apucasă să taie pădurea în 2/14 apr[ilie], de unde prin toată comunitatea rugaţi oamenii grofului să înceteze de la tăiatul pădurii, au să arăte cărţi, ca pe lângă ce drept, au judecată, vor a tăia pădurea?

Aşa văzând grofu, că comunitatea nu-şi va lăsa dreptul său de pădure, au căutat mislocire, prin care să să cuprindă minţile lor, să-şi uite de dreptul pădurii, - şi aşa în 4/16 apr[ilie], s-au pus oamenii lui ca să închidă cu gard o uliţă, care singur duce la Mureş, prin aceasta trăbuia să meargă vitele lor la apă vara, şi comunitatea în tot timpul să-şi aducă apa de beut. Aşa văzând comunitatea că acuma li să închide şi calea de la apă, şi că ei în zădar <se> jeluiesc la Tisztii, că nu-i ascultă, - au socotit a să opune după moda înainte de 1848.

Şi preotul, ca să să strângă comunitatea, au tras clopotul într-o parte. /:aceasta, practicându-o şi grofu, când tirănia pe careva, poruncea a să trage clopotul într-o parte, ca să să adune satu să vadă:/. Şi adunându-să <românii>, au stricat gardu.

Dară contesa Lazar Ester, fiind socotit vicleşugul lor, au alergat la măritul District şi [s]-au jeluit, *că românii s-au sculat ca să o omoare*, şi *eoden die* < în aceeaşi zi> au arestat pe preotul.

Grofu ş-au reînoit gardu, şi toată vara nu i-au lăsat la apă, - măcar măritul District au hotărât a să strica gardu, şi uliţa să rămână *in statu quo* <cum

---

[66] SJAN Mureş, Colecţia registre de stare civilă. Protocolul morţilor, dos. 538.

[67] SJAN Mureş, Fond Protopopiatul Ortodox Târgu Mureş, dos. 5, f. 97-98.

a fost>, dară subcomisariu d[omnul] Praschil, nice că au vrut a le publica această milostivă hotărâre comunitatei, până astăzi. Fireşte că acel subcomisariat puţin face din poruncile măritului District, - lucru dovedit.

Atuncea, după arestarea numitului preot, îndată s-au şi făcut investigaţie, în urma cărea, în 11/23 de zile sept[embrie] s-au spus hotărârea, întărită de Serenitatia Sa principe şi gubernator Schwartzenberg, adecă: ca să fie arestat 6 luni, şi ca dintre oamenii comunitatei, unii să să pedepsească cu bote, alţii cu arest.

Eu, Excelenţia Ta, cunoscând mai de aproape starea preotului acestuia, văduv cu 4 copile, toată vara arestat, fie acuma încă 6 luni arestat: *E cam mare pedeapsa asupra-i.* Dară mai mare, asupra orfanelor copile, care încă nu ştiu a-şi câştiga pânia".

La vârsta de numai 50 de ani, în 17 aprilie 1857, calvarul acestui preot va lua sfârşit!

După moartea sa, episcopul Andrei Şaguna va numi alt preot să slujească în biserica din Mureşeni, pe tânărul Ioan Stoicovici - fiul unui alt preot martirizat, Nicolae Stoicovici din Jacu Românesc[68] - care o va lua de soţie pe cea mai mare dintre fete, pe Ana, ca celelalte orfane să nu „rămână în uşile oamenilor".

(*Despre cea de a treia arestare va urma.*)

[68] *Preotul Nicolae Stoicovici din Jacu şi fraţii săi – „răsplata" primită pentru devotamentul lor în Revoluţia din 1848-1849*, în „Angustia", 13, Sfântu Gheorghe, 2009, p. 67-76.

1.

SJAN Mureş, Fond Protopopiatul Ortodox Târgu Mureş, dos. 2, f. 2.

Sibiu, 17 martie 1827 - Episcopul Vasile Moga îi scrie protopopului Vasile Pantea, să-l trimită la Sibiu, pe preotul Crăciun Iacovici din Mureşeni, chiar şi împotriva „protestaţiilor aceluia". Acesta trebuia să fie judecat de scaunul episcopesc, pentru disputa iscată între el şi groful Lázár János.

Nr. Cons. 123/1827

Cinstite părinte Protopop!

Fiindcă În[altul] Ce[saro] Gubernium, prin M[ăritul] decret dto 2 ianuarie a.c. nr.11858 ieşit, s-au milostivit a întări judecata Scaonului Episcopesc, ce s-au făcut în pricina mării[i] sale Grofului Lazar şi a preotului de la Meghiaşfalău, Crăciun Iacovici. Şi fiindcă întru urmarea acesta, mai de multe ori s-au ţităluit <citat>, acela să vină încoace, - şi răspunsul până astăzi încă n-au venit.

Aşa, silit să vede acest Scaon episcopesc a porunci Frăţii[i] Tale, ca numai decât, nepuind în samă *protestăţiile aceluia*, ori cum or fi, cu domnu solgobirău locului, au cu orice cuvincioasă Tistie, cu tăria să-l trimiţi încoace, până în trei zile. Şi în locul lui să rânduieşti alt paroh din vecinătate să slujească, ca să n-aibă oamenii scădere sufletească.

Al Frăţii Tale

Sibii 17 martie [1]827

de binevoitoriu

e[piscop] Vasilie Moga

Verso:

Al Episcopo non unitorum.

Reverendo Domino Basilio Pante <Vasile Pantea> Archidiacono non unito Maros Sekien. M.Vasaheliul.

<Protopopul Vasile Pantea scrie>: Am primit la 12 martie [1]827 <s.v.> ca să trimit numai decât pe parohul Crăciun Iacovici al Medesfalăului la împlinirea canonului de 15 zile la S[caunul] Episcopesc la Sibiu.

Crăciun Iacovici s-au canonit.

2.

Arhiva Mitropoliei Ardealului <în continuare A.M.A.> din Sibiu, Fond Consistoriu „Anul 1848", doc. 12P.R;. Publicat în: T. Bodogae, *După întoarcerea de pe*

„Câmpia Libertăţii". Documente inedite din vara anului 1848, în „Studia et Acta M Nicolae Bălcescu, 1970-1971", Bălceşti, 1971, p. 445.

Pesta, 14 iulie 1848. Episcopul Andrei Şaguna, aflat la Budapesta, cere să i se raporteze dacă în satele eparhiei sale au fost „răscoale populare", care să determine autorităţile maghiare, să trimită unităţi militare.

Cinstite Consistorium!

Poftind împrejurările şi trebuinţa neaparată ca pe cât mai curând să am eu cunoştinţă deplină despre aceea că făcut-au în timpul acesta vreun preot sau protopop de ai noştri oare care răscoală între popor, ca să fie tras la dare de seamă şi că anume câte şi care comunităţi neunite au devenit la starea aceea cât să fi eşit brahiul militar asupra lor – poftesc Cinstitului Consistor ca fără leac de întârziere, pe cea dintâi poştă, să-mi facă deplină înştiinţare despre mai sus însemnatele lucruri.

Mai departe, fac Cinstitului Consistoriu de cea mai strânsă datorie, ca ori şi când s-ar întâmpla din partea oamenilor noştri oare care mişcare, aceea numai decât să mi se facă mie cunoscută. Deci, ca să poată şti Cinstitul Consistoriu ori şi care posibilă mişcare în ţară, va da la toţi subordonaţii protopopi astfel de rânduială, în urma căreia vor avea cea mai strânsă datorinţă a face fieştecare mişcare din ţinuturile sale în cea mai mare pripă cunoscută.

De binevoitor
A.Şaguna

3.

SJAN Mureş, Fondul Protopopiatul Ortodox Târnăveni, dos. 2, fila 62; SJAN Mureş, Fond parohia ortodoxă Corunca, nr. 793, cota 10, fila 7; SJAN Mureş, Fond Parohia Ortodoxă Icland, inv. 922, dos. 1, p. 7.

Sibiu, 8/20 iulie 1848. Consistoriul din Sibiu, prin circulara nr. 301 din 8/20 iulie 1848 semnată de Moise Fulea, le cerea protopopilor şi preoţilor, să răspundă la întrebarea episcopului trimisă din Budapesta la 14 iulie, dacă credincioşii ortodocşi au fost amestecaţi în „vreo răscoală ", şi dacă au fost trimise trupe asupra satelor româneşti.

Nr. Cons. 301/1848

Onorate d[omnule] Protopoape!

Măria Sa D[omnul] nostru episcop deieţesan, acum de faţă încă în Pesta la dieta Ţării aflătoriu, având de mare şi neapărată trebuinţă a şti, cum s-ar putea mai în grabă, că în timpurile acestea făcuta-au *vreun protopop sau preot de ai noştri vreo răscoală întră popor,* la care să fi fost tras la dare de samă? Cum şi câte comunităţi neunite au devenit prin purtarea sa la aceia, cum să fie fost trimisă miliţie asupra lui?

Te îndatorăm în urma poruncii Măriei Sale lăudatului d[omn] epis[cop] diețesan, dto 2/14 iulie a.c. din Budapesta, cătră noi făcută, ca despre acestea, în câtu-i pentru tractul d[omniei] tale, cu poşta cea mai dintâiu să ne înştiinţezi, care apoi să se poată face cunoscută şi Măriei Sale d[omnului] episcop.

Mai încolo, tot în urma acestei porunci episcopale, vă facem de cea mai strânsă datorie, ca ori şi când s-ar face din partea oamenilor noştri vreo răscoală - de care să le ferească Dumnezeu - aceasta numai decât să faci cunoscut şi încoace.

Din şedinţa consistorială din 8/20 iulie 1848, în Sibiu ţinută.

Consistoriul Episcopesc,
Moisi Fulea,
Inter[imar] pres[edinte]

4.

A.M.A. Sibiu, Fond Consistoriu, doc. 38/1848. Publicat la Gelu Neamţu, *Persecuţii şi abuzuri împotriva unor preoţi otodocşi din Transilvania în vara anului 1848*, în „Anuarul Institutului de Istorie „George Bariţiu" din Cluj-Napoca", XL, 2001, p. 277-290"

Sibiu, 10 august 1848. Vicarul Moise Fulea raportează episcopului Şaguna despre represiunile militare din satele româneşti, unde ţăranii iobagi sunt acuzaţi că refuză să presteze robote şi să plătească dijmă. Îl informează despre preoţi şi credincioşi arestaţi, iar alţii obligaţi la amenzi. Îi cere să intervină la împărat.

Măria Ta, Prea luminate şi Prea sfinţite Domnule Episcope!

În urma rândurilor Măriei Tale cu data de 2/14 iulie a.c. cu acel înţeles către noi trimise, ca să arătăm Măriei Tale că „făcut-au în timpul acesta vreun protopop sau preot de-ai noştri oarecare răscoală în popor, ca să fi fost tras la darea de seamă? Şi câte şi care comunităţi neunite au devenit prin purtarea sa la acea stare cât să fi fost trimisă miliţia asupra lor?"

Grăbim a aşterne măriei tale relaţia protopopului Ioan Popovici sub A./., din care se vede că la satul Beşinău s-au scos brahium militare pentru neascultare şi preotul Gheorghe Popovici este dus în temniţă la Aiud, din pricină aici necunoscută şi precum că şi la Bogatul Român au fost brachium pentru neascultare. Apoi relaţia <relatarea> protopopului de la Haţeg, Mihai Maximilian sub B./., din care se vede că şi parohul de la Vâlcele Bune, Manase Popovici, dimpreună cu alţii pentru asemenea pricină au fost robit şi aşa ceva s-au întâmplat şi la Bărăşti.

Aşişderea te vei milostivi a cunoaşte măria ta din aici sub C./., alăturata copie a decretului gubernial din 20 iulie a.c. nr. 8216 că şi preotul de la Mureşeni (Megyesfalva) scaunul Maroş-Secului, Ştefan Iacovici este pus sub acţie şi oprit de la funcţie pentru că ar fi grăit hule asupra ungurilor.

Mai pe urmă alăturăm măriei tale relațiile protopopilor Terentie Bogat sub D./., Ștefan Dembian sub E./., Nicolae Ghiaja sub F./., și Petru Chețanovici sub G./., tot la asemenea năpăstuiri, în urma poruncii măriei tale încoace făcută.

Pe lângă care smerit rugăm pe măria ta ca să te milostivești la înaltul ministerium ca parochii să nu se mai închidă numai pentru prepuse învinuiri ori greșeli așa mici, căci cu mijloace ca acestea mai tare se înstrăinează nația română de către unguri, fiindcă de și au fost nația sub birocrația nemțească nesocotită în nimic până acum și defăimată - totuși, batjocuri așa crase și dese nu s-au făcut cu preoții noștri ca acum, când este proclamată libertatea, etc, etc. Iar dacă unul sau altul din preoții noștri ar greși ceva, să se mijlocească îndreptarea lor prin tistia bisericească și să nu se blănească numaidecât publițe cu temnița, că scris este: *„Bate-voi păstorul și se vor risipi oile turmei"* și poate va veni o vreme când va avea statul lipsă de preoți cu autoritate înaintea poporului și atuncea de unde-i va lua, dacă acum se blăsnesc aceia așa fără de socoteală și numai după presupusuri și e lucru știut că deși grăiesc ceva preoții noștri ce nu e potrivit cu vremile de acum, aceea nu o fac din răutatea inimii și din antipatie către unguri, ci mai mult întărâtați de către alți turburători, care se slujesc de ei ca de niște unelte și este de mirat că întărâtătorii umblă slobozi și întărâtații suferă necazul.

Excesuri se întâmplă și la alte popoare de alte religii, dar n-am auzit ca preoții de alte religii să fi foste arestați pentru excesul poporenilor săi, precum fac solgă-biraiele cu preoții de religia noastră. Mai că am putea zice că toate neorânduielile ce s-au întâmplat până acum, nu au purces atât din îndărătnicia poporului cât din tractarea cea nepotrivită, pe care au avut-o a suferi de la domnii solgă-biraie, care cum se vede, nici acum nu cred că poporul se poate stăpâni fără toiaguri, fără temnițe și fără furci. Totuși, avem nădejde ca înaltul minister, al cărui simbol este umanoitatea, va vindeca, pe cât mai în grabă durerile acestea, care ne-au cășunat asupra-ne fără de vreme și fără de pricină de ajuns și va efectua ca umanitatea și fraternitatea să nu fie numai pe hârtie.

Fiind cu adâncă și smerită reverință,

Ai Măriei Tale, prea umiliți servi,

Sibiu, 10 august 1848.

Consistoriul episcopesc
Moise Fulea
Interimal praeses.

5.

A. M.A. Sibiu, Fond Consistoriu, doc. 38/1848. Publicat în: Gelu Neamțu, *art.cit*, p. 285.

Târgu Mureș, 5 august 1848. Protopopul Partenie Trombitaș relatează despre silniciile îndurate de preotul Ștefan Iacovici din Mureșeni, precum și de preotul Zenovie Hodoș din Iclandul Mare, împreună cu credincioșii lui.

Prea Cinstit Consistorium!

Pentru ca pe cât mai în grabă să se poată face cunoscut Prea Luminatului şi Prea Sfinţitului domn episcop că „în timpurile acestea făcut-au vreun preot de-ai noştri vreo răscoală în popor, pentru care să se fi tras la dare de seamă?

La această întrebare întru împlinirea milostivei porunci consistoriale de sub nr. 301 a.c., foarte umilit am înştiinţat prea cinstitul Consistoriu că dintre preoţii acestui tract [Mureş] din 15 iunie *pe preotul nostru de la Megyesfalva, Ştefan Iacovici* l-au prins şi l-au dus la temniţa scaunului, de unde numai a şasea zi l-au slobozit, cum arată chiar a sa scrisoare *sub a./.*, cine i-au mijlocit prinderea *sub b./.*, nevinovăţia se vede din îndorsata rezoluţie *sub c./.*

Mai încolo, „câte şi care comunităţi neunite au devenit prin purtarea sa la aceea, cât să fi fost trimisă miliţia asupra lor?" Acestei grele pedepsiri e supusă *comunitatea Nagy Ikland din comitatul Turzii,* numai pentru că neînţelegând bine forma unirii cu Ţara Ungurească, au stat împotrivă şi nu au vrut a cunoaşte alt crai Ţării Ungureşti, decât pe împăratul Ferdinand, căruia în Adunarea Blajului i-au jurat credinţă, după cum pe larg se vede din deregătoriceasca scrisoare a preotului locului [Zenovie Hodoş] *sub d./.*, care spre urmare mai încolo pentru uşurarea năcăjiţilor, foarte umilit le fac cunoscute, rămânând al prea cinstitului Consistoriu foarte plecat serv,

M[ureş] Vasarhely, 5 august 1848

Partenie Trombitaş
Protopop

6.

Mureşeni, 2 august 1848. Memoriul preotului Ştefan Iacovici din Mureşeni în care descrie arestarea sa în toiul nopţii din 15/16 iunie 1848, în urma denunţului nedrept făcut de groful Lázar János, înaintea venirii autorităţilor să citească actul de desrobire din iobăgie, care a avut loc în 17 iunie 1848.

Anexa A

Prea Cinstite Domnule Protopoape!

Întru înţelesul milostivei orânduieli consistoriale de la data de 20 iulie a.c. nr.301 ieşite, prin Domnia Ta tuturor încredinţaţilor preoţi împărtăşit, fiindcă cuprinde în sine ca să ne arătăm jalbele, apăsările, şi stările împrejur, atât ale noastre ca preoţi, cât şi a dezrobiţi poporenilor noştri, eu din parte-mi urzesc, *jalnicul meu răspuns* întru acestea următoare:

Ştiu şi am înţeles că s-au dezrobit iobăgimea şi jelerimea şi precum robotele aşa şi dijma au încetat, însă când acestea prin tisturi oficiale s-au publicat în 17 zile ale lui iunie *în satul nostru Medeşfalău, unde sunt tot români neuniţi*, până-într-unul,

şi de afund groaznic slujbaşi [ai grofului], cu n-am fost acasă, că în *15 zile a lui iunie*, noaptea între 12 şi un ceas al miezului nopţii, m-au silit, dezbrăcat fiind şi în aşternutul meu, din somn a mă scula şi a mă îmbrăca, şi lăsându-mi patru prunce sărace fără mamă, între care cea mai mare de 10 ani şi cea mai mică de 5 ani, între vaiete şi pânsuri groaznice, a mă duce la temniţa scaunului domnul Albert Márton, hothnojul nemeşilor din M[ureş] Vásárhely, având lângă sine încă doi din garda naţională şi cinci haiduci ai scaunului, toţi cu puştile încărcate. La poartă-mi era carul cu 4 cai ai oraşului fără loc de şezut, în care puindu-mă cu cea mai mare fugă, m-au scos din sat afară. La hotar mă aşteptau până-n 40 de cătane, orăşeni toţi din garda naţională şi cu puştile pline. Şi aşa petrecându-mă m-au dus cu mare bucurie la temniţa scaunului de unde, pe chizăşie, prin măria sa domnul fő-tiszt, m-au slobozit afară a şasea zi după amiazi, şi am venit acasă la mai deznădăjduite şi de frică mai moarte pruncuţele mele, fiindcă în 16 zile ale lui iunie ducerea mea, o au mai adaos *cu rădicarea căstăilor în hotar [spânzurători], vestind că eu voi fi întâi pus acolo*. Oamenii din sat s-au întristat şi s-au mâniat pe mine de ce nu le-am făcut de ştire nelejuita ducerea mea în vreme de noapte. Însă eu ştiind bine că în nimica [nu] sânt vinovat, toate cu inimă blândă şi tăcând le-am răbdat, nevrând a mijloci nenorociri, primejdii şi *vărşari de sânje* [sânge] *mai groaznice ca la Mihalţ*, care prea lezne le puteam scorni şi aţâţa.

Cine au pricinuit robirea şi ba[t]jocura mea întru atâta măsură mai nainte de a fi judecat eu, întru-adevăr nu ştiu, nice pentru ce au putut fi, fără cum că pe cum s-au scris, aşa s-au întâmplat e sfânt.

Care, Preaonorat Domniei Tale, spre mai înaintea arătare înscrisul chip descoperindu-le, întru aşteptarea mângăioaselor şi lejuitelor dobândiri de la prea măritele locurile cele înalte, rămân şi sânt,

Al Preaonorat Domniei Tale,

Medeşfalău 1848, 2 august/21 iulie

mai mic supus,
Stephan Iacovits
paroh la Medesfalău

7.

A.M.A Sibiu, Fond Consistoriu, doc. 35/1848. Publicat şi în T. Bodogae, *După întoarcerea de pe „Câmpia Libertăţii". Documente inedite din vara anului 1848*, în: "Studia et Acta Musei Nicolae Bălcescu", Bălceşti, 1971, p. 455-456.

Budapesta, 8 august 1848. Episcopul Andrei Şaguna trimite ministrului ungar de justiţie Deák Ferenc, în Budapesta, memoriile preoţilor în care îşi descriu suferinţele la care sunt supuşi de autorităţile maghiare. Comunele Iclandu Mare, Iclănzel şi Lechinţa şi toată Câmpia au suferit toată vara represalii de la militarii încartiruiţi aici. Arată că acuzaţiile făcute de solgăbirăi, aduse ţăranilor din satele amintite, sunt nedrepte. Pentru

o informare mai exactă, îl va trimite pe protopopul ortodox al Târgu Mureşului, Partenie Trombitaş, să ceară declaraţii despre cele întâmplate în satele respective, şi de la familia grofului Bethlen. Episcopul cere ca în viitor „înaltele porunci" să fie traduse şi în limba română de Ioan Bob, ca să le poată pricepe şi românii.

Déak Ferencz, igazság ügy miniszternak
Budapesten augustus 8-án [1]848

Mennyire szivre ható az ide mellékelt Thorda megyei Nagy és Kis Ikländi és Lekenzei falusi kőzségeknek e mai nap hozzám felküldőtt kérésük, azt Méltoságod jobban feltalálandja haza elött bebizonyitott elveiben, mind az előadásaimban, mellyket netalán e tárgyra nézve elősorolhatnék. Egyet mindazonáltal bátorkodom megjegyezni, tudni illik azt, miszerint a panaszló Iklandiaknak abban is igazságak van, hogy tudni illik a szolgabirójok őket bepanaszolta grof Toldalagi Miklos Thorda megye érdemes fő ispányának, állitván felőlők, hogy az úri szolgálatot megtagatták, és ennél fogva ellenek katonai eröt kiküldetni lesz, mely vádja azomban a szolgabirónak alaptalan volt mert fellszolitva lévén, én a most tisztelt főispántól mikent tanácsommal a kőzséget birjam engedelmességre, takaréktalanul kiküldém a Marosvásárhelyi esperestemet, ki is az oltani két Bethlen grof család tisztei részéről két bizonyitványt terjeszett fel hozzám mellyből kiviláglott a szólgabirónak, lelkiesméretlen jelentése. Ez mind idei május hónap kezdetén vala. Miként rendelkezett a főispán úr tudositásom következtébe a szolgabiróról? Nem tudatik.

Végre. Sok instántiákat kapván Erdelyből, és azokból tapasztálvan, hogy a szegénység az ottani ellőjaroságádak nem ment panaszolni, mert meg vagyon ijedve. Czélszerűnek alázatosan vélem, ha ő excelentiája maga mellé venié meg a királyi biztos Bobb János kormány széki translátort is ki ugyan román eredétü, de hasznos tagja a hazának, és ha a szegénységhez egy kőzlevelet bocsátana ki, miszerint azza elnyomott polgárok hozzá egyenessen folyamodni bátorkodjanak.

Traducere:
Ministrului de justiţie Deák Ferenc!
la Budapesta 8 august 1848

Cât de pătrunzătoare la inimă este cererea aici anexată, înaintată mie azi de comunităţile săteşti din Iclandu Mare şi Mic şi din Lechinţa, măria ta poate mai bine descoperi în principiile dovedite în faţa ţării, decât în rapoartele mele, pe care din întâmplare în privinţa acestei probleme le-aş fi înşirat. Cu toate acestea îndrăznesc să semnalez o cerere. Se cuvine a se şti că reclamanţii din Icland au dreptate şi în aceea, că se cuvine a şti că solgăbirăul lor, pe ei i-a reclamat la vrednicul prefect al comitatului Turda, grof Toldalagi Miklos, arătând despre ei că au denegat [refuzat] slujbele domneşti, şi prin urmare *va fi trimisă împotriva lor forţa armată.* Însă

acuzația solgăbirăului a fost fără bază, pentru că eu fiind provocat de la stimatul prefect de acum, în ce fel cu sfatul meu să aduc la ascultare comunitatea, aş trimite fără grijă pe protopopul meu din Târgu Mureş [Partenie Trombitaş] să înainteze la mine două dovezi respectabile din partea celor două respectabile familii grof Betlen de acolo, din care să se lămurească lipsa de conştiinţă a informării solgăbirăului. Asta era până la începutul *lunii mai* curente .

În ce fel a rezolvat domnul prefect în continuare, după informarea mea despre solgăbirău, nu se ştie. În sfârşit, primindu-se multe porunci în Ardeal, şi din acelea se poate afla că sărăcimea nu a mers să reclame autoritatea de acolo, *pentru că e speriată.* După umila mea părere, corespunzător scopului, dacă excelenţa voastră ar lua pe lângă sine pe translatorul judelui regal, Ioan Bob, şi ca traducător al guberniului, care este de origine română, dar membru folositor al ţării noastre, şi dacă s-ar trimite la sărăcime o circulară, cetăţenii supuşi ar îndrăzni să recurgă acolo direct la el.

Cu stimă,

Andrei Şaguna

8.

[Pesta, 11 august 1848.] Ministrul Justiției, prin adresa nr. 5898, îl informează pe episcopul Andrei Şaguna, că a trimis plîngerea sa la comisarul regal baronul Vay Miklos, spre cercetare.

Nr. 5898/ Ig.
Az igazságügyi minister,
Saguna András úrnak erdeályi görög nem egysüld püspönek

Folyó hó 9-n kelt becses levele következtében nem kések válaszol mi hogy a Torda megyei Nagy és Kis Iklandi és Lekenczei községek ügyet, Báró Vay Miklos kir. biztos úrnak különös figyelmébe ajánlottam s egy szersmind önnek Babb János kormányszéki forditó és a néphez intezendő körlesél iránt tete javaslatát is, emlitett kir.biztos úrral czélszerü használat végett közlöttem

Kelt Budapesten augustus 11-n 1848

Igazságügyi minister
Deák Ferencz m.p.

Traducere:
Răspunsul ministrului justiției Ferencz Deák, că a dat în studiu cazul [9 august]

Ministrul Justiției,
Domnului Andrei Şaguna episcop neunit al Adealului

În urma prețioasei scrisori a Domniei Tale din 9-a lunei curente mă grăbesc a răspunde că afacerea comunelor din jud[ețul]Turda: Iclandul Mare şi Mic şi Lechința, i-am recomandat-o în atenție specială domnului comisar regal baron Vay Miklos şi i-

am comunicat şi propunerea D-tale despre translatorul gubernial Ion Bob, şi despre circulara de adresat poporului [român] spre utilizare, potrivită scopului.

Dată la Budapesta, la 11 august 1848.

Ministrul Justiţiei,
Deák Ferencz

Verso: 5898-ig
Az igazságügyi ministertől,
Saguna András úrnak erdélyi görög nem egyesült püspöknek
hivatalosan Pestre

Traducere:
De la Ministerul Justiţiei,
Domnului Andrei Şaguna episcopul greco-neunit al Ardealului
Din oficiul de la Pesta

9.

SJAN Mureş, Fond Scaunul Mureş. Jude suprem regesc, nr. 648/1848 Sz.

Târgu Mureş, 17 iunie 1848. Comisarii Soos József şi Bosi József de Jedd, trimişi să ancheteze arestarea preotului ortodox Ştefan Iacovici din Mureşeni în noaptea de 15/16 iunie 1848, îi scriu judelui suprem înlocuitor, că: pentru reuşita audierilor în cauză solicită şi „plângerea" grofului Lázár Jozsef, nobilul proprietar, şi audierea martorilor, fără de care din cele investigate până acum nu speră să obţină învinuirea aşteptată.

Traducere:
Onoratului domn Jude regesc substitut!

Ancheta judiciară aflată în curs împotriva preotului neunit din Mureşeni pornită la solicitarea d-lui Lázár Jozsef <conform documentului nr. 580> potrivit ordinului dat acestei comisii, dorim să Vă comunicăm că nu poate avea rezultatele scontate indicate de locţiitorul judelui suprem regesc, mai ales în privinţa rezultatului percheziţiei efectuate la domiciliul învinuitului.

De aceea vă rugăm a ne comunica sau a ne pune la dispoziţie actele anexe X şi Y (plângerea şi primele audieri cu martorii indicaţi), în caz contrar nu putem obţine în cercetarea noastră rezultatele scontate.

Onoratului domn înlocuitor al judelui suprem,

Respectuoşii supuşi,
Soos Josef şi Bosi Josef de Jedu
Comisari trimişi la anchetă

Verso : Sosită la 17 iunie 1848

Nr. D 648. Intitulaţia ca pe faţa 1.

D-lui Szeredai Benedek
Cu aşteptarea retrimiterii celor două anexe.

Rezoluţie:
Neştiindu-se nimic despre întemniţarea preotului mai jos menţionat, scrieţi-ne înapoi , ca în acest mod încheiatele rapoarte ordonate, să fie înaintate (înăuntru) la stimatul vicejude suprem.

10.

A.M.A. Sibiu, Fond Consistoriu, doc. 38/1848. Publicat în *Documente privind Revoluţia de la 1848 în Ţările Române. C. Transilvania*, vol VII 17/26 iunie 1848, Bucureşti, 2005, p. 134-135 (documentul 56).

Târgu Mureş, 18 iunie 1848. Judele regesc şi casierul scaunului Mureş, Szentivány János, către protopopul din Târgu Mureşului, Partenie Trombitaş. Îl anunţă despre arestarea şi detenţia preotului Ştefan Iacovici din Mureşeni, în urma denunţului grofului Lázár József.

Stimate domnule protopop!

Onorabilul preot din Mureşeni, Ştefan Iacovici, a fost arestat ca urmare a denunţului domnului conte Lázár József. El se află acum în clădirea pretorială a nobilului scaun. Am indicat încă în dimineaţa de vineri să fie cercetat şi interogat cu blândeţe.

Nu ştiu nimic concret despre procedura urmată, fiindcă de dimineţă am plecat în cercul Şincai, în chestiunea popularizării ordonanţelor şi a legilor referitoare la eliberarea urbarialiştilor. De acolo am revenit doar noaptea. Acum însă, prima mea datorie va fi de a acţiona şi remedia în direcţia dată.

După cele de mai sus, rămân serv umil al respectabilului domn protopop.

Târgu Mureş, 18 iunie 1848.

Sz[en]t Iváni János

11.

Original în limba maghiară A.M.A. Sibiu, Fond Consistoriu, doc. 38/1848. Publicat şi în *Documente privind revoluţia de la 1848 în ţările române. C. Transilvania 5-16 iunie 1848*, vol. VI, Bucureşti, 1998, p. 538-539; Pál-Antal, *op.cit.*, p. 174.

Târgu Mureş, după 18 iunie 1848. Protopopul Partenie Trombitaş cere eliberarea preotului Ştefan Iacovici din Mureşeni, luat cu forţa din casa sa în noaptea

de 15/16 iunie 1848, în urma unui denunț făcut de contele József Lázár. Acesta îl acuza pe preot că ar fi îndemnat iobagii români să nu mai presteze servicii pe moșia sa. Și, după cum reiese din raportul judelui suprem regesc Szentivány János, preotul a fost arestat și dus în temnița din Târgu Mureș „ca cel mai mare criminal", lăsând în casă 4 copile orfane. Pentru acest abuz, protopopul aduce în atenție decretele guberniale din anii precedenți, prin care „fețele bisericești" nu pot fi arestate până nu este informat și Consistoriul de care aparțin. Acest preot, spune protopopul, s-a comportat civilizat cu groful Lázár, de multe ori l-a ajutat în întocmirea actelor în limba română, fiind și notarul satului timp de 16 ani. Protopopul cere satisfacție: groful să plătească despăgubire pentru pagubele, suferințele și cheltuielile preotului.

Traducere:

Stimat Oficiu Nobil!

Siguranța persoanei și averii prin nici o lege nu e atât de garantată, ca prin textul decretului I alineat 9, în care se prevede că nimeni înainte de împrocesuare și judecare nu poate fi deținut, decât dacă e prins în flagrant delict de ucidere premeditată, de incendiere, furt sau viol.

Preotul nostru Ștefan Iacovici n-a comis nici una din crimele acestea, totuși în noaptea de 15 iunie 1848 a fost surprins ca cel mai mare criminal în locuința sa, cu forța armată, prin stricarea liniștii nopții, speriat din somn, arestat și dus în temnița nobilului scaun. Și de atunci robește acolo, cum reiese din scrisoarea anexată a vicejudelui regesc Szentiványi Janos .

A fost arestat la denunțul nedovedit al contelui Lázár Josef, ceea ce pentru el este o ofensă cu atât mai mare, cu cât Maiestatea Sa, în 1836 no[vembrie] 11, cu nr. aulic 5263, și Guberniul la 19 decembrie cu nr. 6416, poruncesc aspru, ca persoanele bisericești, să nu fie judecate pentru nici o vină de către oficialii civili, nici să-și execute sentințele până nu sunt aprobată de Consistor. Deci arestarea preotului s-a făcut împotriva legilor patriei și a ordinelor superioare; și după art.24 din 1791 punctele de acuză trebuie comunicate acuzatului, încă înainte de arestare.

Acest preot suferă, deci, fără nici o cauză dreaptă. Domnul conte nu-l poate acuza nici de instigare, neputând dovedi, cred, niciodată că ar fi ațâțat iobagii să nu-și presteze serviciile, să ocupe vreun teren sau să-l fi îndemnat la vreo faptă rea, fiindcă nici n-a făcut așa ceva; ceea ce domnul conte a recunoscut sâmbăta trecută în fața iobagilor săi. Nu pentru altceva a fost arestat el, ci numai pentru ranchiuna tăinuită contra sa, de contele Albert. Dar a-și lua satisfacție ilegal pentru o simplă ranchiună, e o mare greșală, pentru că dacă am cântări faptele amândorura, s-ar vedea ale căruia ar apăsa pe ale celuilalt. De altfel, nimănui nu i se cade a se răzbuna, chiar dacă prin absurd ar fi greșit ceva contra lui, însă acest preot n-a greșit cu ceea ce l-a acuzat, după cum nici contra vreunui membru al familiei sale n-a greșit, - ci se purta cu stima cuvenită față de toată lumea, servind în toată vremea pe măria sa cu scrisul, cu notariatul său de 16 ani, și ajutându-l cu credință chiar în treburile gospodărești. Ceea ce nici domnul conte nu poate nega și nici nu cred că l-ar putea condamna în conștiință, la acea robie.

Pe cât ştiu, ancheta contra lui s-a făcut deja, dar nu cred să fi mărturisit contra lui vreo ilegalitate comisă sau vreo instigare; şi nici nu putea mărturisi, decât dacă s-a produs vreun martor mituit, - căci ce e mai uşor acum, decât să afli un martor, contra celui mai nevinovat om? Doar, aşa ceva s-a întâmplat şi în vremile de demult, *căci şi contra lui Hristos, s-au aflat martori falşi.* Dar chiar dacă vreodată, *cu un prieten, printre pahare*, ar fi spus ceva ofensator la adresa domnului conte, nici pentru aşa ceva, ce nu s-a întâmplat, preotul nu poate fi arestat. Există lege care dă satisfacţie oricui.

Pentru ofensa adusă, în virtutea oficiului protopopesc, cu supusă stimă rog Nobilul Oficiu, să binevoiască, în baza motivelor legale induse, a elibera din nemeritata robie pe numitul Ştefan Iacovici, considerând încă şi aceea că el ca nevinovat, de bună voie, fără vreo tulburare a ordinei şi liniştei, a urmat poruncii. Deşi, dacă ar fi fost instigator, fiind arestat noaptea, ar fi putut scula tot satul, dar n-a făcut-o! S-a supus ordinului oficial şi a părăsit gospodăria, lăsând 4 fetiţe mici orfane, şi a venit în arest. Cine ştie ce s-a făcut cu bietele orfane, şi cum i se destramă gospodăria?

Binevoiţi a-l elibera, şi a-l transpune la Consistoriu, - menţinându-mi dreptul de a-l pârî, conform chemării mele oficiale, pe măria sa domnul conte, pentru despăgubirea preotului de pagube, osteneli, suferinţe şi cheltuieli.

Cu stimă,

PartenieTrâmbiţaş,
protopop de rit grec din marele scaun al Mureşului.

Verso:

<Anexa> A

Conducerii Stimatului Nobil Scaun al Mureşului. Umila şi oficiala cerere a protopopului Partenie Trombitaş, cu privire la întemniţatul (rob) preot Ştefan Iacovici din Mureşeni, să fie eliberat şi iertat.

Răspuns. În aceste zile domnul vicejude al acestui cerc, cu privire la această problemă, a dat ordin pentru iertarea lui. 21 iunie 1848.

A semnat-o Nagy Gergely , notar.

Nr. 676.

12.

A.M.A. Sibiu, Fond Consistoriu, doc. 670/1852.

Sibiu, 17 ianuarie 1837. Protopop Partenie Trombitaş, anexează judelui suprem Toldalagi Ferenc, circulara nr.18 din 17 ianuarie 1837 a episcopul Vasile Moga trimisă protopopilor prin care erau informaţi despre *decretul împărătesc Nr.5263 din 18 noiembrie 1836,* şi gubernial Nr.6416 din 19 decembrie 1836, prin care preoţii erau judecaţi mai întâi de „tistia bisericească”:

Nr. cons. 18/[1]837

Cinstite Protopoape!

În urma m[āritului] d[ecret] g[ubernial] din 19 decemv[rie] [1]836 Nr. 6416, şi împărătesc din 16 noem[vrie] Nr. 5263 ieşit, să face frăţii tale cunoscut, cum că: În[ălţatul] Împărat prin rezoluţie din 25 octomvrie [1]836 ieşit, a hotărât ca feţele bisericeşti, mai înainte de a să trage la judecata Tistii mirăneşti pentru vina sa, ce nu să ţine de slujba preoţască, şi şi, mai înainte de a să duce în execuţie hotărârea Tistii mireneşti, trăbuie să să arăte la cuvincioasa Tistie Bisericească, pentru oprirea şi lipsirea de slujbă, după stările împre[jur].

Precum la alţii protopopi, aşa şi frăţii tale, dacă aveţi lipsă de Protocoale de botezaţi, morţi, cununaţi, să faceţi ştire încoace, că puţinele nu să pot tipări, de nu s-o tipări de nou pentru eparhia întreagă.

Sibiu 17 ianuarie 1837

Al Frăţii Tale

Bun voitoriu

E[piscop] Vasilie Moga

<Nr.> 624/[1]836. Să face frăţii tale de ştire şi despre acea că mitropolitul nostru Stefan Stratimirovici de la Karlovici s-au mutat la locul cel de răpaus, - şi a Sa Prea Osfinţită Mărire împărătească au rânduit Mitropolii aceia, pe episcopul Stefan Stancovici.

13.

A.M.A. Sibiu, Fond Consistoriu, doc. 38/1848.

Cluj, 20 iunie 1848. De la Guberniul Transilvaniei se trimite episcopului Andrei Şaguna hotărârea Scaunului de judecată din Cluj, privind suspendarea din parohie a preotului Ştefan Iacovici, care a „atentat împotriva maghiarilor“ .

Fötisztelendö Püspök Ur!

Megyesfalvi görög nem egyesull vallasa pap Jakovits Istvan a magyarak ellen merénylett s kinyamazás által világasagra jött szdalmaert fenyeyetesiert büntetö közkereset alá vettetven meg bagyatik fötisztelendösegednek, hogy a nevezett papot hivatalatol fügyeszefel.

Fötisztelendö Püspök urnak

Az Erdely Kiraly Kormanyszeknek Kolosvart

1848, Sz.Jakobb, 20 tartott ülesböl

Kesz kötelessi

Grof Miko Imre

Nemethy Janos

Görög nemegyesült püspöknak

Stimate Domnule Episcop!

Preotul neunit din Mureşeni, Iacovici Istvan a atentat împotriva maghiarilor şi prin cercetarea cu limpezime a reieşit mustrarea pentru ameninţările, şi-a căutat pedeapsa, mai jos aşternuta, rămâne măritului stimat ca pe numitul popă de urgenţă să-l suspende <din parohie>. Cu acestea scrise, rămânând,
Al măritului şi stimatului Domn Episcop,
Guvernul ardelean (Scaunul de judecată)
În şedinţa de la Cluj, din 20 iunie 1848

Îndatoraţi,
Grof Miko Imre m.p.
Nemethy János m.p.

D-lui episcop neunit

14.

SJAN Mureş, Fond Scaunul Mureş, Instrumente de evidenţă, Oficialiatatea 1790-1849, inv. 136, dos. 268, doc. 1029 (lipsesc documentele de la dosar).

[Târgu Mureş, 21 iunie 1848.] În şedinţa consiliului Oficialităţii Scaunului Mureş s-au pus în discuţie concluziile comisiei care a anchetat arestarea preotului din Mureşeni, în urma reclamaţiei contelui Lázár Jozsef. Acuzaţiile fiind nefondate, judele suprem Toldalagi hotărăşte eliberarea preotului.

Traducere:
1029/1848

Raportul oficial al <vice>judelui suprem Szentiványi János, în legătură cu înaintarea rezultatelor anchetei efectuate cu privire la ameninţările preotului din Mureşeni, Ştefan Iacovici.

Comisiei însărcinate cu efectuarea anchetei i-a fost înaintată în 16 iunie <1848> o declaraţie a acuzatorului (pârâşului) conte Lázár Jozsef, din care rezulta că ar fi existat martori, în prezenţa cărora prinsul <preot> ar fi proferat ameninţări. În aceeaşi declaraţie, acuzatorul Lázár Jozsef a promis că îi va pune la dispoziţie pe acei martori.

În declaraţia din 20 iunie, <contele Lázár Jozsef> *îşi retrage declaraţia de la 16 iunie,* cu toate că afirmă în continuare că au existat martori.

Se recomandă, ca pârâşul să îşi prezinte martorii pentru a putea fi audiaţi.

Rezoluţia.

Se recomandă vicejudelui regesc suprem eliberarea din prinsoare a preotului, pe baza cererii acestuia.

15.

Original limba maghiară: SJAN Mureş, fond Scaunul Mureş, Jude suprem regesc, N. D. 659/1848/ T. Publicat în Pál-Antal, *op.cit.*, p. 177-178 (documentul 629), şi în *Documente...*, vol VII, p. 342-343 (documentul 156).

Corunca, 21 iunie 1848. Judele suprem regesc al scaunului Mureş, Toldalagi Ferenc, raportează preşedintelui Consiliului Gubernial al Transilvaniei, împrejurările reţinerii şi audierii ca „aţâţător la răzvrătire" a preotului ortodox din Mureşeni. La ancheta făcută, fiind întrebaţi cei doi martori, aceştia au declarat că, mergând preotul în 15 iunie la Târgu Mureş, s-ar fi plâns unui măcelar despre modul nedemn în care a fost tratat comerciantul Dimitrie Fogoroşi şi familia acestuia, şi că s-ar fi exprimat „că o să-i pună la punct pe tinerii unguri şi pe căpitanul lor"; acestea au fost negate de preotul Ştefan Iacovici. Până la urmă s-a găsit vinovat martorul şi preotul a fost pus în libertate

Preamărite domnule guvernator regesc suprem! Stimate domnule!

Potrivit obligaţiilor mele oficiale cu tot respectul cu care vă sunt îndatorat mă grăbesc a vă înştiinţa despre starea [de spirit] din zona încredinţată mie, ca urmare a raportului meu anterior din 11 iunie a.c nr. 409 /1848. În urmare a acestei înştiinţări, nimic deosebit nu este de semnalat în acest domeniu, decât faptul că, în timpul prezenţei mele la Cluj, *preotul românesc neunit din Mureşeni, Ştefan Iacovici fiind reclamat de către proprietarul de acolo groful Lázár Jozsef. drept un periculos aţâţător de răzvrătire* (mind lázasztolog fenyegetőző) *în noaptea* [următoare faptei] *16 iunie 1848 a fost arestat.*

Dar ancheta, întreprinsă împotriva sa până acum, n-a relevat de la cei doi martori decât că în 15 iunie, fiind în Târgu Mureş, a discutat cu măcelarul Nagy Ádám; s-a plâns acestuia că unii cetăţeni de aici [din Târgu Mureş] îl tratează în mod nedemn pe comerciantul Fogarasi Demeter, şi printre altele s-ar fi exprimat că *o să-i „reguleze"* [în sensul că-i va pune la punct] *pe tinerii unguri şi pe căpitanul suprem.* Dar acestea sunt negate în mod cu totul hotărât de către preot. Unul dintre martori este vinovat şi de aceea, în ziua de azi, luându-i-se scrisoare de chezăşie în şedinţa oficialităţii, l-au pus [pe preot] în libertate.

Totodată vă vom înainta cele rezultate din audierea acestui caz.

Cu respectul datorat,

Corunca, 21 iunie 1848

Grof Toldalagi Ferenc
Jude suprem regesc

Nr. 1683 E

16.

Preluat din *Documente privind ...*, vol. VII, p. 523-524 (documentul 262).

Târgu Mureş, 24 iunie 1848. Judele regesc suprem al scaunului Mureş, Toldalagi Ferencz, către Guberniul Transilvaniei. Îl informează că arestarea preotului Ştefan Iacovici din Mureşeni de către vicejudele Szentiványi János, în urma denunţului contelui, s-a dovedit neîntemeiată. S-a decis eliberarea arestatului pe cauţiune, până ce acuzaţia de „instigator“ va putea fi probată.

Mărite prim consiliu diriguitor regesc!

Contele Lázár József, proprietar din localitatea Mureşeni a acestui nobil scaun, s-a plâns în faţa concetăţeanului nostru, domnul Szentiváni János vicejudele regesc scăunal, împotriva preotului ortodox Ştefan Iacovici din aceeaşi localitate. Acuzându-l că ar fi comis intrigi şi instigări ascunse, a cerut totodată arestarea acestuia şi investigarea plângerii înaintate. Ca urmare, cetăţeanul nostru, menţionatul vicejude regesc, a ordonat arestarea pârâtului, iar după detenţia lui a dispus investigarea cazului. Din anchetă nu a rezultat nimic adevărat din reclamaţie, fapt ce a şi fost raportat dregătoriei de către vicejudele regesc districtual. De aceea, oficialitatea a dispus eliberarea arestatului pe Chezăşie; de asemenea a mai dispus ca acuzatorul să-l prezinte pe acei martori care figurează în reclamaţia înaimntată, că l-ar fi auzit *pe inculpat prevestind primejdia.*

La somaţia vicejudelui regesc de a prezenta asemenea martori, contele acuzator a declarat că nu poate înfăţişa asemenea martori. Toate acestea reies din cele 13 acte anexate şi am considerat necesar a le raporta măritului Consiliu diriguitor regesc, pentru a fi luate la cunoştinţă.

Rămânem cu stimă supusă servi umili ai măritului Consiliu diriguitor regesc,

Târgu Mureş, 24 iunie 1848

din dregătoria nobilului scaun
Contele Toldalagi Ferenc
prim jude regesc
Szentiváni József
vicenotar

17.

Apărut în: *Foaie pentru minte, inimă şi literatură*, Braşov, nr. 46 din 15 noiembrie 1848, p. 366-367.

[Mediaş, după 18 noiembrie 1848.] Protopopul Ştefan Moldovan trimite spre publicare datele adunate de el, în calitate de viceprefect al Cetăţii de Baltă: despre nobilii maghiari arestaţi din Târgu Mureş, care au fost „respectaţi" pe tot

parcursul drumului până la Sibiu; despre ocuparea oraşului Târgu Mureş de armatele imperiale în 5 noiembrie 1848, care şi-au aşezat tunurile chiar pe „dâlma de la Acăstăi", locul unde a fost spânzurat Vasile Pop din Nazna, „întâiul martir al libertăţii celor nevinovaţi".

De la Mediaş ni se scrie: De aici vi s-au trimis la Sibiu <pe>: grof Lazar Iosif, Teleki Pavel, bătrânul Bersenţei şi muerea lui, Kemeni Dionisie, şi fata lui Barciai, muerea lui Lazar Moriţ. *Aveţi grijă să-i omeniţi, că aici şi pe cale mult au fost respectaţi*, dintre cari unul în Frâua <azi Axente Sever>, unde au fost aşezaţi în casele cele mai de cinste şi cu mâncările cele mai alese tractaţi. Către diregătorii <saşi ai> satului aşa au cuvântat:"Iubiţii mei saşilor! De multe sute de ani bine am trăit noi laolaltă, daţi să ne împăcăm ca să nu mai fim pradă românilor, şi apoi uniţi să-i stingem de pe faţa pământului, ca să rămâie numai de sămânţă." Acestea le-a auzit şerbul de român, carele în loc de a ieşi afară, s-au tras după cuptoriu. E bine să-i ascultăm şi pe ei. Deci să zicem şi noi, cum zic saşii aici: „că cu ungurii tot bine s-au avut, numai acum s-au stricat ungurii, că au aprins Reghinul şi au tirănit şi pe saşi, ca şi pe români".

Despre bătaia de la Oşorhei <azi Târgu Mureş> observăm:

a) Cum că ungurii au avut o poziţie tare, că dâlma pe care au stat ei, este mai înaltă, ca aceea care o au cuprins ai noştri de la avangarda lor.

b) Cum că numărul morţilor lor batăr au fost mare, nu să poate şti, pentru că morţii săi cei mai mulţi s-au dus în spate , şi o parte din ei s-au aruncat în Murăş.

c) Cum că ungurii au fost cu ruşine alungaţi prin puterea tunurilor, care sta *în locul acela, unde ei au spânzurat pe Vasilie Pop clericul neunit.*

Pentru istorie va fi vrednic de însemnat, cum că orăşenii din Oşorhei n-au voit a suferi, ca în furcile oraşului să spânzure pe cel nevinovat, - şi aşa - *grof Lazar <Jozsef din Mureşeni> marele agitator, au dat loc în dâlma cea de a do[u]a, care este proprietatea lui, ca să se ridice furci no[u]ă, - întru carele, s-au sfârşit numitul român, întâiul martir al libertăţii celor nevinovaţi!*

Aşişderea să fie pentru istorie: cum că căpitanul *soţietăţii negre* au fost Lőrintz procuratorul, carele cu măiestrie, după bătaie la un sat (nu-mi vine numele lui) de români, fiind prins şi sdravăn bătut, numai ce au perit !

Iară cel ce au prins pe V[asile] Pop este Jenei Joşka <Jozsef> din Oşorheiu, ofiţir Koşutian, acesta încă mai trăieşte, ci va muri şi el ca Cain.

Iară cum au proces <purces> cu terorismul, ungurii asupra românilor? – Aşa au fost:

În de seară, la gazdele celea mai bune de pe sate, să vâra membrii din *soţietatea neagră,* cari deodată era şi husarii Koşutiani, poftea aurul şi argintul acelora, apoi căpetenia din banii adunaţi, da 2 vicecimari <deceri-husoşi> unui şerbitor, să împuşte pe gazda.

După aceasta, venea secuii cu muieri amestecaţi, şi lua carăle, vitele, bucatele şi ce mai afla mai bun, şi le căra.

Acestora, urma nişte zdrănţoşi cari aprindea încăperile – ca să nu mai rămâie nimic românilor, unde să-şi mai plece capul.

Vezi, aşa lucră înţelepţii lumii acesteia sistematiceşte, însă Dumnezeu va socoti nebună înţelepciunea lor – şi cu mână tare şi cu braţ înalt, ne va scăpa din puterea lui Velial.

<Ştefan> M[oldovan]

18.

A.M.A. Sibiu, Fond Consistoriu, doc. 12 P. R. 1848-1849.

Mureşeni, 16 decembrie 1848. Preotul Ştefan Iacovici din Mureşeni întocmeşte *Consignaţia* pagubelor avute de cei 64 de credincioşi ai săi, în valoare de 9947,11 florini, aceştia fiind obligaţi să-şi părăsească locuinţa, adăpostindu-se în codrul pădurii Oaia.

Litera H:

Însemnare!

Care desc[h]ilinit a fieştecăruia şi apriiat arată suma pagubelor, în bani aramă socotite, ce s-au întâmplat la casele lor, în bucate, dobitoace, galiţe, legumi, haine, vase, unelte. Cu o vorbă, în bunurile păgubiţilor locuitori din satul Medesfaleu, slăvit Scaonul Mureşului sub vreme de două săptămâni cu prilejul răsculării a. c 1848, luna oct[om]bric, când ticăloşii <săracii> lăcuitorii, de frica protivnicilor secui, pe care încercaţi, cu muieri şi copii, lăsându-şi toate pustii au fost siliţi a prebeji prin codri Vojji <Oaia> şi locuri necunoscute.

Nr.	*Numele gazdelor*	*rf.*	*cr.*
1.	Muntean Iuon	150	
2.	Oltean Toader	235	
3.	Pascu Mihaile	60	
4.	Cotsis Toader	210	
5.	Prunas Nitrofan	330	
6.	Radu Manoile	450	
7.	Triff Wasilie	85	
8.	Csulea Tanaszie	183	30
9.	Lazar Iuon	140	
10.	Triff Iuon	45	
11.	Csulea Iuon	10	
12.	Korozsi Gyurka	110	
13.	Lazar Szivul	150	

14.	Dreggits Vaszilie	170	
15.	Prunas Filon	120	
16.	Pascu Aaron	40	
17.	Şuteu Dumitru	180	
18.	Rusz Toader	35	20
19.	Solomon Iuon	80	
20.	Butna Toader	80	
21.	Zahariaş Gavrile	130	
22.	Zahariaş Szivuj	650	
23.	Prunas Iuon	190	
24.	Lazar Zaharie	300	
25.	Csulea Petre	5	
26.	Baranyai Kretsun	85	30
27.	Kridon Toader	200	
28.	Zaharias Lazar	120	
29.	Bats Szivul	37	
30.	Kridon Iuonutz	350	
[31].	Bukur Dumitru	640	
[32].	Solomon Vaszilie	190	
[33].	Rosza Dumitru	80	
[34].	Szfpali Szinion	294	
[35].	Oltean Iovul	85	
[36].	Oltean Iuon senior	65	
[37].	Pascu Dumitru	30	
[38].	Oltean Iuon junior	160	
[39].	Kridon Gyorgitza	65	
[40].	Oltean Nutzu	15	
[41].	Suto Iuon	90	
[42].	Lazar Stefan	83	
[43].	Pap Gyorgye	50	
[44].	Pascu Todor	81	10
[45].	Pascu Lazar	35	
[46].	Berdeşan Iuon	170	
[47].	Korosi Iantsi	80	
[48].	Bontz Iuon	95	
[49].	Blazs Toader	220	
[50].	Kiss Andrejj	245	
[51].	Blazs Gyorgye	410	
[52].	Moldovean Gyorgye	260	
[53].	Lazar Waszilie	206	41
[54].	Pascu Iroftei	10	
[55].	Kotsis Iuon	185	
[56].	Kerekes Stefan	75	

[57].	Turc Vaszilie	140	
[58].	Bats Iuonutz	500	
[59].	Magdas Vonutz	70	
[60].	Buzan Sandorne	23	
[61].	Bats Vaszilie	35	
[62].	Szakats Iuon	280	
[63].	Dregits Dumitru	30	
[64].	Solomon Toader	10	
	Toată suma	9947	11

Care însemnare cum că după datumul în sus a fieştecăruia din sus cu numele scris păgubit. În mare direptate o am lucrat şi scris, în credinţă creştinească mărturisesc.

Medesfaleu, anul 1848,16 de[cem]brie,

Stephan Iacovits
paroch răsărit[ean]

19.

A.M.A Sibiu, Fond Consistoriu, doc. 349/1856.

Mureşeni, 8 martie 1856. Memoriul preotului Ştefan Iacovici, trimis episcopului Andrei Şaguna, în care se jeluieşte, povestindu-şi necazurile îndurate în tumultoasa sa viaţă, acum îndurând acuze nedrepte venite şi de la nişte credincioşi de ai săi "anonimi".

Excelenţia Ta, Prea Osfinţite şi Luminate! Doamne!
O, episcope, tuturor mult milostiv şi drept sufletesc Părinte!

Fariseul, din prea mare pizmă, cu Iuda vânzătoriul şi cu bogatul cel nemilostiv coînsoţindu-se, ş-au câştigat mărturii mincinoase, prin danii, linguşituri şi beuturi. Pre mincinosul, clevetitoriul, înşelătoriul şi pre nemulţămitoriul, mai adăugând lângă dânşii dintre muerile cele rele şi făţarnice, şi pe vicleana şi curva Dalida cu surorile ei. Şi au urzit o foarte primejdioasă pâră asupra mea, şi tuturor casnicilor mei, pe care o au şi aşternut înaintea Sfântului Consistorium, spre dobândirea poftitei lor satisfacţii.

Însă, Excelenţa Ta, ca un înainte bine băgătoriu de samă, de cele ce pot să urmeze, şi, şi, pre bine ştiind ce i s-au fost întâmplat lui Iosivu la Faraon, cu muierea lui Penterfi ispravnicului, Susanei muierii lui Simeon prin vicleana pâră a doi senatori, de muiera prorocului Daniil, - şi altor multora asemenea.

Te-ai milostivit părinteşte, în dreapta resoluţie de sub nr.134/1856 de dto 9 fe[vruarie], a-mi fi milostivu Daniil - şi Om, adecă Doctoru bolnavului de la lacul Siloamului, - că nu te-ai grăbit cu judecata, la o aşa pâră goală, mincinoasă, fără de

loc, an, zi, şi numele pâritorilor subscrise, - ci te-ai făcut asemenea lui Iosivu din Arimathea, care au zis în judecata lui Isus, din naintea Caiafi şi a lui Pilat: „turne sane et flagitiosum erit, si nemo, in forta civitate virum innocentem defendat". Şi iarăşi lui Nicodim, care au zis tot acolo: "An nostra Lex aliquem in audita et incognita causa condemnat ?"; şi groaznicu Iuda Iscarioteanu, - pâră a mi-o retrimite spre răspundere. Care mi s-au şi împărtăşit din porunca Preaonorat Domnului protopop Partheniu Trombitaş, în 25 februarie a.c, - prin onorat paroh al Szencraiului, Ilie Szechelean. La care pâră, umilitul şi dreptul meu răspuns, va fi acestu, următor:

Excelentie! Cum că toată pâra e nedreaptă, apriiat se vede de acolo, că la o cursă aşa vicleană, mincinoasă, numai din gând chibzuită, dar nu ştiută, nici dovedită, pâritorilor le-au fost ruşine a o subscrie cu numele, ca să nu-i mai ştie lumea, - fără să facă o probă ascunsă, dacă s-ar putea lovi.

Excelenţie! Când s-au urzit pâra aceasta, ceia ce au fost la conînţelegere, toţi au fost în gândul Iudi, şi a Fariseului. Dar nici unul, întru trajerea de samă a Vameşului, - toţi numai faptele altora le-au cercat, şi judecat, iară ale lor le-au trecut cu vederea, socotind, că nici a toate Ştiutoriul Dumnezeu, nu le vede, nici le ştie, - Nepoţii lui Cain, Iudi, Bogatului nemilostiv şi fiii lui Hamu.

Excelenţie! Mă rog din genunchi, cu lacrămi fierbinţi, dimpreună cu toată casa mea, pe numele atotputernicului Dumnezeu, milostiveşte-te a mai îndelunga vremea, până ce voi putea şti pârişii mei cu numele, ca să-mi pot face desăvârşitul răspuns, şi să poci arăta adevărul. Că şi Artacsers împărat s-o fost înşelat de mândrul şi încrezutul Aman, când i-au fost împlinit pofta, ca să peie Mardochen cu tot neamul său, - şi eu, prin judecată iute făcută, să nu mă primejduesc la bătrâneţe, cu toată casa mea, la cererea unor mincinoşi clevetitori.

Excelenţie! *Pentru că am răbdat de tri ori Temniţi, foame – sete – frig – bătăi de moarte, şi alte câte nenumărate suferiri şi jefuiri, - ca nime din tot Ardealul, dintre preoţi! Să nu te ruşinezi cu mine, că n-au fost pentru beţii, curvii, tâlhării, jefuiri, bătăi, aprinderi, îndemnături rele, gilcosii, sau alte fapte de ruşine şi scăderi în slujbele mele cele preoţeşti, - ci numai că mi-au fost prea milă de Neamul Românesc şi de poporenii mei, pe care i-am văzut, nemilostiveşte bătuţi, alungaţi, jefuiţi din casele şi moşiile părinteşti schimbaţi, şi ţâpaţi, din care părinţii lor, ca, iobaji de multe veacuri au slujit. Muerile lor şi fetiţele, bătute spurcate şi nenorocoase făcute. - Am fost păstoru, şi văzând Lupul că să bagă în turmă cu sila să prădeze şi răpească, am strigat după dânsul şi s-au măniet. Aceasta au fost pricina răbdărilor mele! Dragostea Casei tale, m-au măncat pe mine!*

Excelenţie! De 24 de ani sunt preot, am fost notariu la sat 16 ani. Am botezat suflete 505, îngropat creştini poporeni 368, cununat părechi 113, şi până acuma pentru nedestoinicii în slujbele mele, n-am fost pârât, cu ştirea mea, nici la Sfântul Consistorium, nici la Tistiile cele politiceşti.

Această pâră nu ştiu, nici mă pricep prin cine s-au iscusit acuma asupra mea, pentru aceia nice vreau, nice pociu, nice ştiu „*de verbo ad verbum, de puncto ad punctum*", răspunde până când voi putea vede de cine sânt aşa pârât.

Excelenţie! Până am avut bani, bucate şi am putut ajuta pe oricine, de ce s-au rugat şi s-au împlinit de la mine, tuturor le eram prietin, - om văzut, lăudat, plăcut

cu părtinitori, măcar la ce întâmplare. Iară acuma neputând fi în stare, ca aceia, şi cei ce se numera atuncea prietini şi fraţi adevăraţi, acuma îşi arată dinţii şi unghiile fără cruţare şi temere de dreapta judecata lui Dumnezeu, ca cei mai mari pizmaşi şi dujmani, însă, întru ascuns purtând năravul Iudii, ca şi acuma pârâşii mei.

Lume! Lume! Lume înşelătoare! Dreptate ascunsă eşti, goală, flămândă şi setoasă!

Însă, tot n-am căzut încă în deznădăjduire, batar stau foarte aproape de primejdioasa ei groapă, văzând atâtea făţării, nedreptăţi şi pizmuiri, - că ştiu bine, şi sunt convins, că până astăzi s-au întins sămânţa lui Avel şi Sioftu, precum şi a lui Simu şi Iafet, care părtinesc dreptatea, fără de vicleanu câştig şi alejere de faţă şi deregătorie. Batar, foarte s-au înmulţit strănepoţii lui Cainu, Hamu şi ai Iudi Iscarioteanul.

Excelenţie! Multe aş mai putea scrie, dar tot lucrul şi pâra, nu-e vrednic de atâta osteneale, atât din partea scriitoriului cât şi din partea cetitoriului.

Fără pentru întârzierea cu răspunsul, sărutând blagoslovite picioarele a Excelenţii Tale, din ienunchi, ca vameşul umilit lăcrămând şi smerit, mă rog de iertare. Pricina mi-au fost, beteşugul, şi supărarea ceia de toate zilele, văzând că pizmaşii atunci samănă vrajba, când cură zilele păcii şi a pocăinţii, - atunci mijlocesc perdere de vreme şi gândire, când strădania ceia dreaptă s-ar apuca de lucrurile, şi ostenelele sale. Batar că şi astăzi trăiesc cu leacuri, totuşi pâritorii şi pizmaşii, pot să-mi zică, ce vor vrea, dară Dumnezeu, doctorii, şi, şi, din oameni, mai toţi ştiu ce-mi e boala, de multele supărări, griji, bătăi groaznice, mai în toate zilele, şi ţiitoare pănă la moarte, fără de a se putea vreodată vindeca. *Sapienti sufficet.*

Excelenţie! Pe lângă acestea toate, înaintea părinteştii mili a Ecselenţii Tale aşternute arătări şi rugări, nu poftesc altceva nimic, fără ca să pot şti pe pârâşii mei cu numele, şi care sunt, ca să poci răspunde fieştecăruia la cerere şi jalba lui, nu să teamă dacă au dreptu, de nimica, nici le fie ruşine, - nu vorbească de atacuri, că acelea se fac între viteji în bătaie, nu în sate, între preoţi şi poporeni, -ferească Dumnezeu! De s-o fi întâmplat, să fi avut cu cineva ceva în viaţă, sunt gata înaintea judecăţii, a-mi da sama.

Au doară vreau, întru ascuns să fie pâritorii? Şi întru arătare, iarăşi, loru-şi mărturii? Întru o cursă aşa vicleană şi Sfântul lui Dumnezeu să poate primejdui! Ferească Dumnezeu, că mai sunt încă Daniili drepţi, şi oameni temători de Dumnezeu.

Să nu latre cânele cel mulcomis, ca să te poţi apăra, şi totuşi să te muşte groaznic, - aceasta nu ar fi lucru de oameni creştini, ci o păgânie.

De am greşit cuiva, ceva, rugându-mă de iertare vreau să mă împac. De am năpăstuit pe cineva, cu ceva, vreau a-i întoarce, s-au de l-am păgubit, să-i dau împătrit.

Iară pentru greşalele mele care le-am făcut, dacă le-am făcut, ca un om păcătos, şi pătimaş, după ce se vor dovedi prin mărturii nemincinoase şi vrednice de crezământ, să-mi iau dreapta răsplătire, după învăţătura Mântuitoriului Nostru Iisus Hristos, şi a dreapta Următorilor Săi <apostoli>.

După care umilit răspuns, şi jalnică cerere, rămâi şi sunt,

Al Prea Osfinţit Excelenţii Tale,

Între preoţii Diecezului, cel mai nenorocit, văduv cu patru fetiţe, mult pătimit, nesănătos, de toată mila vrednic.

La Medesfalău 27/8 martie 1856

Jalnic supus preot,
Stephan Iacovits

Rezumat

P[reotul] Stefanu Iacovici, parohul nostru din Medeşfalău dto 27 martie a. c. la nr. con[sistorial] 134 a.c., mulţămeşte că scaunul episcopesc nu l-au osândit, în urmarea unei pâri anonime, şi se roagă ca să-şi poată da desvinovăţirea deplină, să i se arăte pârâşii cu numele, arătând că, fiind foarte bătrân, bolnăvicios şi trecut prin suferinţe nenumărate, nu din răutate, ci din slăbiciune va fi putut greşi cuiva, ceva.

KARL KLEIN, ISTORICUL CA PARTICIPANT: MĂRTURIA UNUI SAS BISTRIȚEAN ASUPRA REVOLUȚIEI DE LA 1848-1849 DIN TRANSILVANIA*

Ioan Bolovan,
Facultatea de Istorie a Universității "Babeș-Bolyai" din Cluj-Napoca
Adrian Onofreiu,
SJAN Bistrița-Năsăud din Bistrița

Revoluția de la 1848-1849 a fost, fără îndoială, unul dintre cele mai importante momente ale istoriei moderne nu doar în istoria românilor ci și a altor popoare din spațiul central sud-est european. Cercetătorii zonei introduc periodic în circuitul științific noi și noi documente, atât interne cât și externe, dar în permanență se mai găsesc materiale, informații, ilustrații, documente etc. care îmbogățesc patrimoniul istoric local, național și universal. Într-un asemenea cadru se înscrie și lucrarea de față care valorifică informații referitoare la revoluția de la 1848-1849 aflate într-un manuscris depozitat în arhivele bistrițene, respectiv lucrarea lui Karl Klein despre istoria regimentului de graniță de la Năsăud, de la înființarea sa în anul 1763, până în anul 1866[1].

Nu este intenția noastră în cadrul restrâns al materialului de față să trecem în revistă istoriografia graniței militare din Transilvania care are un trecut de circa două secole, ci să redăm câteva pasaje din lucrarea lui Karl Klein legate de desfășurarea revoluției pașoptiste în spațiul transilvănean. Să vedem înainte de toate însă cine este autorul manuscrisului, pentru a putea înțelege corespunzător cum a ajuns Karl Klein să redacteze istoria regimentului grăniceresc năsăudean, precum și pentru a explica de ce evenimentelor din timpul revoluției de la 1848-

* O versiune mult diferită a acestui material a fost tipărită cu titlul *Revoluția de la 1848-1849 din Transilvania în viziunea unui sas bistrițean*, avându-i ca autori pe Ioan Bolovan și Adrian Onofreiu, în revista „Columna 2000", 2008, 9, nr. 33-34, p. 4-11. Datorită circulației restrânse a acestei publicații timișorene, am considerat că, după revizuirea și extinderea studiului, el se poate republica într-un volum tematic, unde ar fi mai larg circulat între specialiștii interesați de fenomenul pașoptist.

[1] Varianta în limba română a mansucrisului a fost publicată integral de către Adrian Onofreiu, Ioan Bolovan, *Contribuții documentare privind istoria regimentului grăniceresc năsăudean*, București, Editura Enciclopedică, 2006, 380 pagini.

1849, sau războiului italo-austriac din 1866 li se acordă o atenție sporită în economia lucrării. Să recurgem pentru documentare în legătură cu personajul nostru mai întâi la caracterizarea din anul 1867 pe care o regăsim în fondul "Liste de conduită ale ofițerilor" de la arhivele militare vieneze[2], deoarece în acest an și-a încheiat lucrarea și Karl Klein. Astfel, conform informațiilor existente în aprecierea din anul în care s-a încheiat și dualismul austro-ungar, 1867, Karl Klein era căpitan clasa 1 în Regimentul de infanterie de linie nr. 50 Mare duce de Baden, continuatorul direct al fostului Regiment II românesc de graniță de la Năsăud. Cunoștea bine, în afară de limba germană, limbile română și maghiară, ceea ce i-a fost de mare ajutor pentru a percepe direct realitățile politice, economice și sociale din Transilvania vremii. Caracterizarea făcută de superiorii lui Klein în anul 1867 evidențiază câteva din calitățile de soldat ale acestuia: harnic și perseverent, comandă foarte bine compania sa, bun țintaș, călăreț și înotător, a avut rezultate bune în cadrul profesiei sale. De asemenea, sunt surprinse și câteva din elementele personalității căpitanului Karl Klein care conturează un personaj cu totul fascinant prin realizările sale militare, dar nu numai: "vesel, temperamental și irascibil, știe însă să se stăpânească, un caracter deosebit de cinstit, energic și consecvent, suficient de capabil". Schița de comportament a căpitanului Karl Klein din caracterizarea realizată în anul 1867 ne dezvăluie astfel profilul unui ofițer din armata cezaro-regească, instituție reprezentativă în monarhia austriacă și care a făcut obiectul multor analize istoriografice în ultimul secol[3]. Iată însă cum sună această apreciere comportamentală asupra lui Klein: "*în serviciu*: față de superiori, respectuos, amabil față de camarazi, față de subordonați foarte sever dar și cu multă grijă, un comandant de companie foarte zelos și capabil; *în societate*: se comportă foarte cuviincios și modest; *în fața dușmanului*: își îndeplinește datoria, viteaz, hotărât, întreprinzător, priceput în conducerea trupelor și folosirea zilei, capacitate de a da dispoziții iar influența sa asupra trupei este una excelentă"[4].

Care a fost evoluția biografică a lui Karl Klein, ce experiențe profesionale și umane a acumulat acesta în măsură să-l determine să lase posterității o remarcabilă sinteză asupra istoriei militare a regimentului grăniceresc năsăudean? De religie evanghelică, Karl Klein s-a născut la 25 noiembrie 1829 la Capul Codrului în provincia Bucovina, în cadrul unei familii de burghezi cu oarecare stare materială, urmând cu bune rezultate 7 clase gimnaziale la Gimna-

---

[2] Österreichisces Staatsarchiv Wien, Kriegsarchiv (în continuare ÖSWK), *Fond Conduitelisten der Offiziere*, Karton 406, k.k. Grossherzog von Baden 50. Linien Infanterie Regiment. Conduite Listen für das Jahr 1867 über innbenannte Officiere für das hohe Reichs Ministerium. 50. Infanterie Regiment 1867 – Karl Klein.

[3] O excelentă imagine asupra problemei la Liviu Maior, *Românii în armata habsburgică. Soldați și ofițeri uitați*, București, 2004, p. 7sqq.

[4] ÖSWK, *Fond Conduitelisten...*

ziul evanghelic din Bistrița[5]. Astfel, tânărul Karl Klein era la o răscruce de drum privind viitorul său în primăvara anului 1848, când a izbucnit revoluția pașoptistă. Evenimentele din vara anului 1848, după anexarea Transilvaniei la Ungaria și declanșarea de către autoritățile maghiare a recrutărilor pentru armata revoluționară maghiară au produs ample mișcări social-politice și regrupări de oameni în provincie. În contextul în care în toată Transilvania mișcările sociale și politice de mai mare sau mai mică amploare contestau regimul existent[6], nici zona Năsăudului nu putea rămâne impasibilă la frământările din acele luni. Aceasta cu atât mai mult cu cât din satele năsăudene, câțiva preoți și laici participaseră, alături de vicarul Macedon Pop, la Marea Adunare Națională de la Blaj din 3/15 – 5/17 mai 1848, unde s-a lansat programul revoluției românești din Transilvania. Uniunea Transilvaniei cu Ungaria decisă prin votul dietei nobiliare de la Cluj din 29 mai 1848, împotriva voinței românilor, precum și manifestul împăratului Ferdinand al V-lea din 10 iunie 1848, prin care îi anunța pe grăniceri că în continuare urmează a se subordona guvernului maghiar, au generat tensiuni și au mărit confuzia în rândul populației din zona regimentului grăniceresc năsăudean. Decizia Dietei Transilvaniei de modificare a unor aspecte administrative și de introducere a limbii maghiare ca limbă de comandă în regimentele de graniță a accentuat nemulțumirea grănicerilor români de la Năsăud și Orlat, care-și vedeau lezate sentimentele naționale[7]. În atari circumstanțe, grănicerii români au simțit nevoia unei clarificări față de situația creată, și se impunea o adunare a reprezentanților celor 44 de sate militarizate, pentru expunerea revendicărilor lor sociale, economice, culturale și militare.

Apelurilor repetate ale vicarului Macedon Pop către autoritățile militare de la Năsăud și Sibiu li s-a dat în cele din urmă câștig de cauză, aprobându-se organizarea în 10 iulie 1848, a unei adunări la care să participe câte doi delegați din partea fiecărui sat. Petiția redactată cu acest prilej, sensibil marcată de conținutul Petiției Naționale adoptate la Blaj, sintetiza principalele doleanțe ale populației din granița militară năsăudeană[8]: conservarea limbii, religiei și a naționalității române; dispunerea liberă de pământurile, pășunile și pădurile din zonă; reprezentare în dietă prin deputați proprii aleși; ameliorarea statutului preoților și învățătorilor; înființarea de noi școli, inclusiv a unei "catedre de limbă maghiară"; ștergerea din listele de conscriere a numelui de iobagi și menționarea condiției de oameni liberi a locuitorilor din satele militarizate; ofițeri și funcționari care să cunoască limba română etc. Petiția a cunoscut forma finală prin colaborarea vicarului Macedon Pop cu căpitanul Leontin Luchi, aghiotantul

---

[5] Ibidem.

[6] Liviu Maior, *1848-1849. Români și unguri în revoluție*, București, 1998, p. 49sqq.

[7] *Ibidem*, p. 225

[8] Ioan Pop, *Istoria regimentului II românesc de graniță de la Năsăud (1762-1851)*, Târgu Mureș, 1999, p. 153.

regimentului, ea urmând a fi prezentată împăratului de o delegație compusă din vicar, sergentul Ioan Botârlă și caporalul Ioan Bota. Cei trei au și plecat la mijlocul lunii august 1848 la Sibiu, în vederea obținerii permisiunii și a pașapoartelor pentru a călători la Viena, însă mașinațiunile și duplicitatea baronului Puchner, comandantul armatelor imperiale din Transilvania au zădărnicit strădaniile năsăudenilor care s-au văzut nevoiți să se întoarcă acasă[9].

Acutizarea tensiunilor sociale și naționale din Transilvania în vara anului 1848, evoluția tot mai vizibil diferită a revoluției maghiare și a revoluției românești, precum și raporturile românilor și ale maghiarilor cu curtea de la Viena (inclusiv cu comandamentul militar suprem de la Sibiu) au determinat crearea unei situații explozive. În aceste condiții, sediile celor două regimente de graniță românești de la Orlat și Năsăud au devenit centre ale rezistenței naționale a românilor transilvăneni, refuzând să accepte autoritatea guvernului revoluționar maghiar[10]. Informațiile alarmante sosite la Năsăud despre soarta batalionului I, ce fusese dislocat la 23 iulie 1848 în Ungaria și care refuzase, la solicitarea guvernului revoluționar maghiar, să intre în luptă împotriva grănicerilor sârbo-croați, amplificau starea de nemulțumire a populației din zonă. Populația românească dar chiar și germani și unii maghiari din comitatele vecine regimentului năsăudean au căutat fie protecție în cadrul regimentului fie au solicitat ofițerilor de aici arme ori să-i recruteze pentru a lupta împotriva anexării Transilvaniei la Ungaria și a abuzurilor autorităților impuse de guvernul revoluționar maghiar[11].

În atare perspectivă a evoluției evenimentelor trebuie încadrată și decizia tânărului Karl Klein din 9 august 1848, de a se înscrie voluntar ca soldat în Regimentul 2 românesc de graniță nr. 17. Calitățile și aptitudinile remarcate rapid de către superiorii săi au făcut ca tânărul Klein să fie promovat fruntaș la 10 octombrie 1848, precum și caporal la 1 aprilie 1849, participând cu trupele colonelului Carl Urban la toate operațiunile desfășurate în Transilvania și în afara provinciei în timpul revoluției și a războiului civil[12]. Prima probă de foc mai serioasă a trecut-o Karl Klein cu ocazia luptei de la Voivodeni, din apropierea Reghinului, din 31 octombrie 1848. Apoi, el se remarcă în luptele de la Gherla din 13 noiembrie, Someșeni 16 noiembrie, Dej 24 noiembrie, Ciucea 19 decembrie 1848, Mureșenii Bârgăului 6 februarie 1849, Crainimăt 18 februarie, Prundu Bârgăului 23 februarie etc. (aceste bătălii sunt descrise cu lux de amănunte de către "istoricul-participant" Klein în manuscrisul său, așa cum se va putea observa mai departe în cuprinsul lucrării). După sfârșitul revoluției și

---

[9] Ioan Bolovan, Adrian Onofreiu, *Revoluția de la 1848 în zona regimentului grăniceresc năsăudean. Contribuții istorice și demografice*, Cluj-Napoca, 2003, p. 17.

[10] Liviu Maior, *1848-1849...*, p. 237; Gelu Neamțu, *Revoluția românilor din Transilvania, 1848-1849*, Cluj-Napoca, 1996, p. 79.

[11] Ioan Bolovan, Adrian Onofreiu, *Revoluția de la 1848...*, p. 17.

[12] ÖSWK, *Fond Qualificationslisten der Offiziere*, Karton 1394 (Klein Kamillo-Louis) – Qualificationsliste des Karl Klein.

reîntoarcerea definitivă a trupelor în Transilvania, Karl Klein, ca şi plutonier, urmează cu rezultate bune între 1850-1851, Şcoala regimentală de cadeţi de la Năsăud, fiind promovat la 1 august 1851 la rangul de locotenent clasa a 2-a în cadrul Regimentului de infanterie de linie cezaro-regesc nr. 50 (în fapt, continuatorul Regimentului II românesc de graniţă nr. 17 de la Năsăud). După numai doi ani, Klein este avansat la 16 iunie 1853 la gradul de locotenent clasa 1-a[13].

Izbucnirea Războiului Crimeii şi desfăşurarea evenimentelor politico-militare au condus, printre altele, la ocupaţia Principatelor Române de către trupele otomane şi austriece, care le înlocuiau pe cele ruseşti. Armata austriacă a intrat în Principate în septembrie 1854, numărul trupelor imperiale fiind estimat la circa 40.000 de soldaţi şi ofiţeri[14]. În aceste împrejurări, şi Regimentul de infanterie de linie nr. 50 a fost implicat în ocupaţia Principatelor din toamna anului 1854, mai întâi în zona Olteniei. Ulterior, regimentul a primit un nou ordin de deplasare în august 1855, pentru a înainta spre capitala Ţării Româneşti, ajungând la Bucureşti la 13 septembrie 1855. Locotenentul Karl Klein a fost numit comandant al Comisiei de încartiruire din Bucureşti, poziţie în care a căutat să se achite cu responsabilitate şi competenţă de toate obligaţiile, nu puţine, care i-au revenit. Fireşte că situaţia social-economică şi politică din Ţara Românească nu era una facilă, dificultăţile de tot felul ale stării de război fiind de natură să creeze tensiuni între ocupanţii turci şi austrieci pe de o parte, şi populaţia locală pe de altă parte, însă nu se pot trece cu vederea şi aspectele pozitive ale ocupaţiei austriece în ceea ce priveşte modernizarea societăţii româneşti[15]. Perioada cuprinsă între 13 septembrie 1855 şi 20 mai 1856, în care Klein a exercitat atribuţiile de comandant al Comisiei de încartiruire a trupelor imperiale din Bucureşti, a fost una în care tânărul locotenent a făcut dovada multiplelor sale calităţi de soldat şi organizator, ceea ce i-a atras la sfârşitul celor nouă luni de şedere în capitala Ţării Româneşti aprecierea localnicilor. Astfel, pentru rezultatele obţinute, el a fost lăudat de către Comenduirea militară a oraşului Bucureşti prin decretul nr. 1.932 din 18 mai 1856[16].

---

[13] Ibidem.

[14] *Istoria Românilor*, vol. VII, tom 1, coord. Dan Berindei, Bucureşti, 2003, p. 424; pentru ocupaţia austriacă a se vedea şi lucrările lui Mihail Popescu, *Documente inedite din timpul ocupaţiunii române de către austrieci între 1854-1856*, Bucureşti, 1935; Ion I. Nistor, *Ocupaţia austriacă în Principate (1854-1857) după rapoartele lui Coronini*, Bucureşti, 1938; Leonid Boicu, *Austria şi Principatele Române în vremea războiului Crimeii (1853-1856)*, Bucureşti, 1972.

[15] *Istoria Românilor*..., p. 424; Nicolae Ciachir, „Unele aspecte privind oraşul Bucureşti în timpul războiului Crimeii (1853-1856)", în *Materiale de istorie şi muzeografie*, 3, 1965, p. 195sqq.

[16] ÖSWK, *Fond Qualificationslisten der offiziere*, karton 1394 (Klein Kamillo-Louis) – Qualificationsliste des Karl Klein.

Cariera militară a personajului nostru cunoaşte un nou moment important în anul 1859, când începând cu data de 1 ianuarie este avansat locotenent major; apoi, în cursul anului respectiv Klein participă la campania militară din nordul Italiei unde, fără a lua parte efectiv la vreo luptă, s-a remarcat prin contribuţia la protejarea litoralului împotriva unor debarcări inamice. O nouă promovare are loc în anul 1864, fiind avansat căpitan clasa a 2-a cu începere de la data de 5 mai, pentru ca la 1 iunie 1866 să fie promovat căpitan clasa 1. În acelaşi an, participă cu Regimentul de infanterie de linie cezaro-regesc nr. 50 Friedrich Wilhelm Ludwig, mare duce de Baden la luptele din Italia, remarcându-se cu prilejul sângeroasei bătălii din 24 iunie 1866 de la Custozza, şi fiind evidenţiat pentru meritele în luptă prin hotărârea împărătească din 18 iulie acelaşi an[17]. În anul 1870, Karl Klein absolvă cursul pentru ofiţeri superiori de stat major, însă din cauza rezultatelor mediocre la examene nu este promovat, deşi rapoartele superiorilor săi din anii următori scot în evidenţă calităţile profesionale şi umane ale acestuia, aşa cum rezultă şi din caracterizarea făcută în anul 1873 de către colonelul Josef Reinhold, comandant de brigadă: "în general apt pentru promovare, cu caracter integru şi cu multă ambiţie şi cu un devotament absolut în serviciu, promite să devină un adevărat ofiţer superior de stat major"[18]. Fără a mai avansa în grad, Klein îndeplineşte în anii următori mai multe funcţii de comandă: comandant de companie şi pentru patru luni comandant interimar de batalion.

Cum a ajuns totuşi Karl Klein să se ocupe de istoria regimentului în care şi-a început cariera militară şi în cadrul căruia a cunoscut numeroase momente de împlinire profesională? Credem că la explicarea acestei pagini din biografia personajului nostru stau mai mulţi factori. Înainte de toate, prin originea sa bucovineană el s-a aflat în contact nemijlocit cu românii, populaţia majoritară în zona în care acesta s-a născut. Apoi, studiile gimnaziale de la Bistriţa au contribuit la păstrarea contactului cu populaţia românească, faţă de care a ajuns să nutrească sentimente oneste. Izbucnirea revoluţiei şi recrutarea sa ca voluntar în cadrul regimentului grăniceresc năsăudean au făcut ca primele experienţe militare să le aibă în mijlocul grănicerilor români, de care a fost legat prin profunde sentimente de camaraderie, împărţind cu românii toate neajunsurile dar şi bucuriile din campaniile militare ale anilor 1848-1849. A putut să se convingă direct de vitejia şi de loialitatea românilor faţă de împărat şi Casa de Austria, a văzut cu ochii lui de ce sunt în stare românii pe câmpul de luptă în numele jurământului de credinţă depus faţă de împărat[19]. A cunoscut cu siguranţă din poveştile camarazilor săi năsăudeni faptele eroice de la Arcole ale grănicerilor români împotriva celui care a "dominat" istoria şi memoria colectivă din secolul

---

[17] Ibidem.

[18] Ibidem.

[19] Despre valorizarea acestui loialism dinastic a se vedea Liviu Maior, *Românii în armata habsburgică...*, p. 6sq.

al XIX-lea european, Napoleon Bonaparte. Nu putea să nu fie impresionat de consecvenţa, dârjenia dar şi de sinceritatea sentimentelor proimperiale pe care românii din regiment, fie ei ofiţeri, subofiţeri sau simpli soldaţi le-au manifestat în cursul anilor 1848-1849, când s-a format şi călit, şi la propriu şi la figurat, personalitatea lui Karl Klein. Trecutul atât de zbuciumat al românilor din Transilvania, excluderea de secole a acestora de la privilegiile politice şi culturale, deşi erau majoritari ca şi contribuabili dar şi din punct de vedere demografic în provincie, nu putea să nu-l marcheze pe tânărul despre care nu o dată superiorii săi au spus că este nu doar bun profesionist ci şi "camarad îndrăgit, sociabil, cuviincios şi modest, care îşi petrece timpul în cercul camarazilor"[20], ori cei mai mulţi camarazi ai lui Klein erau români! Probabil că în cele câteva "reprize" de mai multe luni în care de-a lungul carierei lui militare până în 1867, când a finalizat manuscrisul, a avut concedii medicale fiind bolnav sau suferind luxaţii de pe urma unor căzături de pe cal, el a valorificat "inactivitatea militară" prin cercetări în arhiva de la Năsăud a regimentului. Apoi, în perioadele în care s-a aflat mai multe luni la Viena pentru a urma diferite cursuri a avut timpul şi curiozitatea să se documenteze şi în arhivele militare vieneze, deoarece lucrarea lui Klein dovedeşte o bună cunoaştere a evenimentelor în care a fost implicat regimentul din care şi el făcea parte. Precizia unor informaţii nu era posibilă fără consultarea jurnalelor de operaţiuni, a altor documente care nu se găseau decât în arhivele militare vieneze sau locale, unde accesul "civililor" era fie restricţionat fie interzis, aşa cum au recunoscut contemporanii în epocă[21]. Deocamdată despre activitatea de documentare a lui Karl Klein şi de pregătire a manuscrisului nu avem informaţii certe, însă viitoarele cercetări pot aduce precizări interesante în acest sens.

Cert este faptul că imediat după revoluţia de la 1848-1849, în timpul căreia o bună parte a arhivei regimentului a ars în timpul ocupării Năsăudului de către armata revoluţionară maghiară, autorităţile militare au declanşat o

---

[20] ÖSWK, *Fond Qualificationslisten der offiziere*, karton 1394 (Klein Kamillo-Louis) – Qualificationsliste des Karl Klein.

[21] Prezentând în *Observatoriul*, VIII, nr. 41 din 29 mai/10 iunie 1885 o scurtă recenzie a cărţii lui Gustav Ritter Amon von Treuenfest, *Geschichte des K. K. Infanterie-Regimentes...*, redacţia gazetei observa că „documente manuscrise nepublicate relative la istoria regimentelor grăniţiare se află destule în archivele regimentelor şi în ale comandelor de corpuri, acelea însă nu se dau afară la nimeni, din causă că se ştie din esperienţă cât de uşor pier acelea, precum s-a întâmplat chiar şi aici în Sibiu până în an. 1850. Documente de acelea se pot lua numai în copie la faţa locului şi numai cu permisiunea limpede a autorităţilor superioare". În spatele sintagmei „Red. Obs." care apare la sfârşitul materialului din *Observatoriul*, credem că se află un vrednic corespondent al foii lui George Bariţ, neobositul cercetător al trecutului zonei năsăudene, Nestor Şimon. Astfel, în recenzia din ziar se regăsesc pasaje întregi din manuscrisul proiectat de Nestor Şimon despre regiment, cf. Servicul Judeţean Bistriţa Năsăud al Arhivelor Naţionale (în continuare SJBNAN), *Colecţia Iulian Marţian*, d. 58, f. 86.

campanie de salvare a tuturor documentelor păstrate în zonă şi care puteau constitui suportul unei viitoare monografii. Nestor Şimon, care intenţiona să realizeze şi el o istorie a regimentului grăniceresc năsăudean, notează în manuscrisul său că „comanda regimentului de câmp în an. 1850 a însărcinat pe căpitanul auditor Schottel[22] ca să compună istoria regimentului începând de la militarizare pe baza materialului ce mai stă de îndemână. În urma acesteia, vicecolonelul Reznar, cu ordinaţiunea sa datată Năsăud în 23 noiembrie 1850 nr. 6130/705, dată către toate companiile regimentului spune şi acea, cum că istoria completă de mai înainte a regimentului dimpreună cu archiva s-a nimicitu şi astfel ar fi de mare folos dacă s-ar mai afla acte istorice la preoţime ori în mânele ofiţerilor pensionaţi, care acte să se poată folosi la compunerea istoriei regimentului..."[23]. Foarte posibil ca actele şi documentele rezultate în urma acestei acţiuni de salvare a memoriei istorice a regimentului, păstrate în arhiva regimentului după 1851, să fi stat la baza lucrării lui Karl Klein. Oricum, intenţia realizării unei monografii a regimentului grăniceresc năsăudean în perioada în care Klein şi-a finalizat manuscrisul era deja prezentă şi în cercurile intelectuale româneşti din zona Năsăudului. Este simptomatică în acest sens circulara din 12 martie 1863 a vicarului greco-catolic al Rodnei, Grigore Moisil, adresată în primul rând preoţilor din vicariat, prin care lansa un apel patetic la colectarea de date şi informaţii necesare viitoarei lucrări de sinteză despre istoria regimentului[24]. Este posibil ca şi acest imbold pentru valorificarea istoriei locale să-l fi inspirat pe căpitanul Karl Klein, atât de ataşat de zonă şi de locuitorii ei români.

Lucrarea lui Karl Klein intenţionează să fie, aşa cum o rezumă "titlul" dat de autorul însuşi (*Istoria de arme a Regimentului cezaro-crăiesc grăniceresc de infanterie nr. 17 naţional român transilvănean*), o sinteză militară a regimentului grăniceresc năsăudean, realizată cu pregătirea şi mijloacele pe care le avea la îndemână autorul. În preambulul manuscrisului, Klein prezintă cadrul geografic al districtului grăniceresc, numărul şi starea mijloacelor de comunicaţii din regiment, date despre populaţia zonei etc. Şi aici, ca de altfel pe parcursul întregii lucrări, autorul vorbeşte cu căldură, simpatie şi respect faţă de locuitorii

---

[22] A se vedea şi „Memoriile căpitanului-auditor Şotel", în *Arhiva Someşană*, nr. 21, 1937, p. 479-497.

[23] SJBNAN, *Colecţia Iulian Marţian*, d. 58, f. 95.

[24] „Mult Onoraţi în Christos Fraţi! Sunt 10 ani de când se tot vorbeşte că se va compune Istoria Regimentului nostrum şi nimeni nu se apucă de dânsa să o compuie. Acum s-au împlinit 100 de ani de când s-a militarizat Regimentul Năsăudului, iar în 12 mai 1863 se împlineşte un secol de când părinţii noştri au pus cel dintâi jurământ sub flamura Împărătească ca grăniceri. Se cade astă zi de a o serba de către fiii acelora grăniceri şi datele de lipsă le vom compune în Istoria, pentru aceea se află cu cale ca datele să se culeagă încă până se mai află veterani – serviţi şi umblaţi prin taberi. Pentru aceea am compus formularul alăturat care Frăţiile Voastre cu acea adăugire vi se trimite, ca rubricile să le umpleţi cu cea mai mare scumpătate. Fraţilor! Întrebaţi de cei mai bătrâni şi datele până în 12 aprilie cal. Nou să le trimiteţi...", cf. SJBNAN, *Fond Emil Precup*, reg. inv. nr. 54, f. 126.

din regiment, românii, care în opinia sa erau "descendenți ai vechilor romani, care după cucerirea Daciei puternic depopulată prin războaiele cu Roma, au fost aduşi ca şi colonişti liberi în Transilvania de către împăratul Traian şi au populat această țară". Tot aici, Klein ține să-l caracterizeze atât fizic cât şi moral pe grănicerul român, eroul anonim (uneori şi personalizat) din timpul campaniilor militare descrise în lucrare: "El este călit şi capabil să suporte toate eforturile războiului; el se bucură, ca şi locuitor al munților, de o sănătate trainică; părul său este cel mai adesea negru sau maro închis; trăsăturile feței sunt plăcute; iese în evidență prin capacitățile sale naturale şi printr-un bun caracter moral. Grănicerul român s-a evidențiat în toate războaiele prin curaj, îndrăzneală, rezistență, sânge rece şi vitejie, calități frumoase care au fost recunoscute de către marii conducători de oşti ai secolului al XIX-lea: împăratul Napoleon I şi arhiducele Carol".

Nu intenționăm să rezumăm conținutul lucrării lui Karl Klein care redă, în manieră cronologică, istoria regimentului grăniceresc năsăudean de la înființare şi până în anul 1866, cu explicarea transformării regimentului românesc II de graniță nr. 17, în regimentul 50 de linie odată cu desființarea în 1851 de către curtea de la Viena a graniței militare ardelene. Nu putem totuşi să nu evidențiem câteva aspecte din manuscrisul lui Klein care sunt sugestive pentru concepția autorului şi surprind o realitate istorică prea adesea valorizată aşa cum se cuvine. În primul rând, Karl Klein foloseşte orice ocazie pentru a accentua nu numai calitățile ostăşeşti ale grănicerilor români năsăudeni (diligența la deprinderea şi apoi priceperea în mânuirea armelor, dârzenia, rezistența la privațiuni în timpul campaniilor militare, eroismul şi spiritul de sacrificiu etc.), dar şi sentimentele lor profunde de loialitate față de tron, față de Austria. Probarea cu o consecvență remarcabilă a acestui loialism de către soldații români (nu numai năsăudeni) din armata cezaro-regească timp de aproape un secol şi jumătate, până la destrămarea monarhiei austro-ungare la sfârşitul primei conflagrații mondiale, demonstrează cu prisosință că istoria românilor nu a fost doar un şir nesfârşit de trădări şi fapte abominabile, cum sugerează în ultima vreme tot mai mulți istorici „reformatori" ai trecutului nostru, fie că sunt autohtoni fie că sunt străini. Românii, şi ne referim aici în primul rând la cei mulți, oameni simpli dar şi la elitele militare fiindcă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea tot mai mulți deveniseră subofițeri şi chiar ofițeri cu grade înalte (e drept nu atât de mulți pe măsura ponderii demografice a românilor în ansamblul populației monarhiei), odată depunând jurământul de credință față de împărat au rămas fideli acestui jurământ. Episodul jertfei celor doi români (Nicolae Blebea şi Ioan Moca), relatat de Klein la sfârşitul lucrării sale în legătură cu sângeroasa bătălie de la Custozza din 24 iunie 1866, este cât se poate de pilduitor. Despre primul, Nicolae Blebea, autorul spune că „a fost auzit spunând că se bucură să întâmpine o moarte de erou pentru împăratul şi pentru patria sa", iar despre Ion Moca faptul că „a primit trei gloanțe în piept, şi-a smuls mantaua, a arătat rănile

camarazilor săi şi a strigat: "Trăiască împăratul nostru, sunt mândru să fi primit aceste răni pentru el, deoarece suntem victorioşi şi eu am contribuit la aceasta". Acest comportament este reflexul transformărilor nu numai materiale dar şi mentale pe care granița militară din Transilvania, armata imperială în întregul ei le-a provocat la nivelul societății româneşti din provincie. Pentru țăranii din comunitățile româneşti din Transilvania şi Banat, militarizați de către austrieci la mijlocul secolului al XVIII-lea, schimbarea statului juridic şi economic de la stadiul de iobag la cel de om liber a fost echivalentă cu o veritabilă „revoluție". Pentru ei, împăratul era cel căruia îi datorau noul statut, lui trebuiau să îi fie fideli până la moarte. Un fin observator al problematicii remarca de puțină vreme că românii „au dovedit, fapt remarcabil, loialitate, încredere şi respect față de legile militare şi jurământul depus o dată cu intrarea pe poarta cazărmii"[25].

Redăm în continuare, datorită spațiului limitat pe care-l avem la dispoziție, doar o mică parte din lucrarea lui Klein, anume câteva fragmente referitoare la revoluția paşoptistă din Transilvania, pasaje care demonstrează capacitatea de analiză a tânărului ofițer, corectitudinea, onestitatea de care a dat dovadă atunci când a descris comportamentul românilor ardeleni.

*

KARL KLEIN,

Istoria de arme a Regimentului cezaro-crăiesc grănicerESC de infanterie nr. 17 național român transilvănean.

"... Anul 1848 a găsit Regimentul grăniceresc de infanterie al II-lea național român transilvănean într-o pregătire excelentă de război.

Subofițerii aveau o asemenea pregătire militară încât o mare parte dintre aceştia posedau calificarea ofițerilor superiori în orice situație, iar vechii veterani deprinşi cu arta războiului aveau o asemenea experiență câştigată în campaniile franceze, în Germania, Italia şi în Franța, încât chiar şi în timpuri de tulburări politice erau în stare să aprecieze ce intenționează aşa-zişii corifei revoluționari cu ale lor cuvântări exaltante, ademenitoare, astfel că nu au putut fi induşi în eroare de către aceştia[26].

Grănicerul român poseda virtuțile destoiniciei, ale ordinei exemplare, ale disciplinei, ale conştiinței de sine, şi era pe deplin familiarizat cu istoria războaielor înaintaşilor săi, precum şi cu diferitele condiții deosebite şi cu administrația autorităților provinciale ale Transilvaniei. În sfârşit, grănicerul era la curent cu neîncetata preocupare a nobilimii transilvănene de a induce în eroare poporul şi

[25] Liviu Maior, *Românii în armata habsburgică...*, p. 6.

[26] Aşa cum se va observa ulterior din manuscris, autorul înțelege prin "corifei revoluționari" liderii revoluției maghiare.

de a-l folosi, în timpul revoluției, pentru propriile scopuri revoluționare, pentru a distruge intențiile părintești ale Majestății Sale împăratul referitoare la ușurarea situației supușilor domnești; dar, nobilimea și conducătorii săi, în ciuda unor cuvântări și promisiuni frumoase, nu a putut să-i îndemne pe grănicerii români să-și încalce jurământul.

Acum a sosit momentul important în care grănicerul român al Regimentului grăniceresc de infanterie român transilvănean trebuia să dovedească că grănicerul român este o asemenea trupă pe care Majestatea Sa apostolică cezaro-craiască, preaînalta dinastie Habsburgo-Lotharingă și întreaga monarhie austriacă se poate baza și conta în toate situațiile, fiind pregătit să sacrifice pentru aceasta averea și sângele.

Anul 1848 a fost pentru toate regimentele grănicerești naționale, în special pentru națiunile croată, sârbă, română și ilirică, un an al crizelor și dezamăgirilor.

Cercurile competente din Viena socoteau ca fiind imposibilă izbucnirea unei revoluții în Imperiul Austriac, cu toate că persoane cunoscătoare mai îndeaproape și inițiate în privința condițiilor din Ungaria au atras atenția deja în anii 1844 și 1845, cum că în Ungaria este iminentă o schimbare radicală a tuturor realităților existente.

În loc să se convingă de adevărata situație a lucrurilor, semnele au fost pur și simplu ignorate, până când persoanele competente au fost luate prin surprindere de revoluție, fără să se poată orienta de la bun început asupra măsurilor ce trebuiau luate.

În fața întâmplărilor de la Budapesta și din Ungaria, care au avut urmări și în Transilvania, Guberniul transilvănean și toate autoritățile comitatelor, al căror personal era oricum neloial dinastiei, și-au pierdut toată considerația și, prin aceasta, și orice influență în ochii românilor, din cauza duplicității lor.

Ca urmare a excelentelor școli medii și institute superioare de învățământ în științe, arte și industrie, popoarele Austriei au făcut importante progrese, ceea ce a făcut ca ideile de libertate din străinătate să pătrundă și în acest stat.

Națiunile statului imperial austriac nu și-au uitat conștiința națională, ce fusese sprijinită părintește de către împăratul Iosif al II-lea, fiind capabile să aprecieze și să evalueze în ce măsură corifeii revoluției au de gând să promoveze și să sprijine bunăstarea poporului, astfel că nu au putut fi induse în eroare de către aceștia[27].

---

[27] În perioada premergătoare revoluției pașoptiste, receptarea ideii naționale în comunitățile românești libere, precum erau și cele din zona grănicerească, s-a făcut cu mai mare intensitate și pe o suprafață de contact sporită, conform Nicolae Bocșan, "Opțiuni sociale și democratice în procesul constituirii solidarității naționale moderne, 1821-1848", în vol. *Națiunea română. Geneză, afirmare, orizont contemporan*, coord. Ștefan Ștefănescu, București, 1984, p. 349; a se vedea și Ladislau Gyémánt, *Mișcarea națională a românilor din Transilvania, 1790-1848*, București, 1986, subcapitolul "Grănicerii" (p. 418-424)

În instituțiile de învățământ ale regimentelor grănicerești a fost predată istoria patriei, încât inteligența grănicerilor naționali era bine îndrumată și în relații politice; astfel, corifeilor maghiari ai revoluției nu le-a reușit să-i inducă în eroare pe grăniceri prin discursurile lor, cuvântări exaltante, frumoase, ademenitoare și să-i abată de la adevărata cale a loialității față de împărat. Pe lângă aceasta, libertatea a fost făcută publică în Transilvania prin ridicarea de spânzurători la intrarea și la ieșirea din fiecare așezare a comitatelor, iar extirparea națiunilor nemaghiare, atunci ca și acum[28], a fost exprimată în Dietă și s-a trecut la punerea în practică a acestora.

Primele fapte ale nou înființatelor honved-uri (gărzile naționale maghiare) constau în: profanarea bisericilor românești, prădarea și incendierea satelor românești, batjocorirea femeilor și fetelor, prinderea și împușcarea susținătorilor inteligenței române transilvănene; și totuși, guvernul ungar a cerut ca românii să se înroleze în aceste corpuri.

Ura neînduplecată a guvernului ungar împotriva românilor din Transilvania a fost transpusă chiar și în legi, în special cea împotriva grănicerilor români.

În timp ce celelalte districte ale regimentelor erau reprezentate în Dietă prin deputați ai lor, celor două Districte grănicerești române transilvănene le-a fost interzisă alegerea și trimiterea de deputați în Dietă; toți pașii făcuți atât la autorități cât și la Dietă în legătură cu această discriminare au rămas fără rezultat, pentru că era vorba de grăniceri români.

Terorismul guvernului ungar și al autorităților civile și militare de a-i opri pe români de la fiecare manifestație națională a atins punctul culminant, dar tocmai această presiune ce excludea fără să țină seama de legile umanității, a făcut ca națiunea română să ia hotărârea de a ține o adunare generală la 15 mai 1848, la Blaj, în orice condiții, pe care Guberniul a aprobat-o la presiunea evenimentelor.

În această adunare generală formată din 40.000 de români, ținută în târgul Blaj, națiunea română a jurat credință împăratului Austriei Ferdinand I, s-a declarat ca națiune autonomă regnicolară a Transilvaniei, a proclamat drepturile omului și nu a recunoscut uniunea cu Ungaria proclamată fără știrea și voința națiunii române[29].

---

[28] Scris în 1867, manuscrisul lui Karl Klein reflectă nu numai atitudinea profund antimaghiară a multor austrieci nemulțumiți de "șantajul" dualist când Austria a trebuit să împartă imperiul cu Ungaria, dar și dezamăgirea autorului că se repetă istoria de la 1848 când Ungaria a neglijat dreptul la existență națională pentru ne-maghiari. În acest sens este edificatoare și însemnarea lui Baziliu Bașotă, care sublinia că "în arhiva comandei regimentului Baden se află o corespondență secretă a fostului colonel Mesko, care lucra întracolo, ca regimentul Baden, succesorul grănicerilor să fie strămutat în Ungaria, ca pe această cale să se reverse gloria Românilor, iarăși asupra adversarilor noștrii" (SJBNAN, Fond *Virgil Șotropa*, d. 156, f.3).

[29] Vezi articolul, cunoscut în epocă și de către Karl Klein, intitulat "Puncturile națiunii române transilvane votate în adunarea națională de la Blaj în 15-17 mai c.n. 1848", în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, nr. 20, 17 mai 1848, p. 153-155.

Împărțirea oastei în două armate separate a fost o greşeală de căpătâi a autorităților competente vieneze[30]. Spiritul treaz şi sănătos al națiunii a păstrat unitatea armatei prin folosirea de forțe ieşite din comun.

Memorandumul votat de către Adunarea generală a națiunii române pe Câmpul Libertății de la Blaj la 15 mai 1848, semnat în numele aceleiaşi națiuni de către deputați şi împuterniciți, a fost înmânat Dietei de către delegația condusă de episcopul Ioan de Lemeny din Blaj. În cel de al XI-lea articol de Lege transilvănean din anul 1791, paragraful *nn*, punctul 3, care stabilea normele postulatelor Dietei, era introdusă precizarea privind analizarea gravaminelor[31] fiecărei naționalități în parte. Ca urmare, Dieta transilvăneană a fost obligată să dezbată Memorandumul națiunii române, să redacteze în legătură cu acesta un articol dietal şi să îl înainteze principelui domnitor pentru sancționare, deoarece astfel o cereau însăşi instrucțiunile regale.

În această problemă, dinastia s-a arătat total liberală, în schimb Dieta total despotică.

Adunarea generală a națiunii române ținută la Blaj a avut loc cu aprobarea Guberniului Transilvaniei, care a fost reprezentat la această întrunire prin doi comisari guberniali, astfel că ea a fost total legală atât din punct de vedere al formei cât şi din punct de vedere al dreptului.

Dieta a predat Memorandumul deputatului Szász Károly, fost profesor de drept, pentru a redacta un referat pe marginea conținutului. După o zi, referentul a convocat deputații din Dietă la o conferință în locuința contelui Teleki Domokos.

Când referentul Szász Károly a prezentat propunerea ca națiunea română să fie recunoscută oficial cu numele de națiunea română drept cea de a patra națiune cu drepturi egale cu ale celorlalte trei națiuni, aşa cum cere Memorandumul de la Blaj, toți magnații au sărit de pe scaunele lor, de parcă ar fi căzut o bombă între ei, mulți au mers în camera alăturată, au făcut gălăgie şi au gesticulat.

Deodată, Zeik József s-a întors în sala de negocieri şi a strigat pe un ton iritat: "În loc să acceptăm această cerere, mai bine vrem ca şi ultimul nostru copil să simtă tăişul sabiei".

La aceste negocieri au luat parte din partea românilor deputații dietali Constantin Papfalvi şi Alexandru Bohățel.

Această întâmplare a oferit dovada incontestabilă că Dieta transilvăneană ignora total Memorandumul națiunii române, deoarece nici nu vroia să îl analizeze.

---

[30] Este firească nemulțumirea autorului față de slăbiciunea curții de la Viena de a accepta în aprilie 1848 subordonarea unităților militare imperiale din Transilvania. Croația, Slovenia şi Ungaria nou-înființatului Minister de Război Ungar.

[31] cererilor, revendicărilor.

La 7 septembrie 1848, populația grănicerească română a Regimentului grăniceresc de infanterie al II-lea român transilvănean a declarat, prin reprezentanții ei în adunarea ținută în localitatea de stat major Năsăud, că garantează cu averea şi sângele pentru tronul Majestății Sale împăratul şi pentru bunăstarea întregii monarhii[32].

Imediat ce românii din alte părți ale nordului Transilvaniei au luat la cunoştință de această declarație de loialitate, s-au subordonat ordinelor Comandei Regimentului grăniceresc de infanterie al II-lea român cezaro-crăiesc, au depus jurământul de credință față de Majestatea Sa împăratul Ferdinand I în localitatea de stat major Năsăud, dar şi în stația de companie Monor.

Între timp, vicecolonelul şi comandantul celui de al II-lea Regiment grăniceresc de infanterie român național, Carl Urban, a fost numit şef şi comandant de război al Armatei de nord cezaro-crăieşti transilvănene, dar şi al unităților româneşti formate din voluntarii sosiți din teritoriile învecinate graniței; Urban a avut grijă ca şi aceste formațiuni militare româneşti să fie înarmate cel puțin cu lăncii, luând sfârşit astfel şi administrarea comitatelor învecinate de către autoritățile civile maghiare neloiale. Acum, românii s-au opus recrutărilor făcute de autoritățile maghiare care voiau să le înroleze fiii în nou înființatele regimente de honvezi.

Deoarece o înțelegere între Guvernul ungar şi naționalitățile nemaghiare nu mai era posibilă, atunci națiunile amenințate cu distrugerea au trecut la rezistență şi apoi la propriul ajutor. Românii, sârbii, croații, slovenii din nordul Ungariei au pus mâna pe arme, iar guvernul ungar a trimis contra lor regimentele de honvezi înființate, apoi câteva detaşamente de trupe cezaro-crăieşti trecute la insurgenții maghiari.

Atunci, aristocrația ungară s-a declarat deschisă revoluției şi a intrat în armata insurgenților pentru a lupta împotriva împăratului şi regelui lor de drept, precum şi împotriva trupelor cezaro-crăieşti, prin care au declanşat războiul civil ce nu se mai putea evita în Transilvania, Ungaria şi Croația, război care va fi descris în istoria faptelor de arme ale Regimentului grăniceresc de mai sus...În războiul civil din anii 1848-1849, pierderile tuturor celor trei batalioane de infanterie, apoi ale detaşamentului defensiv ale Regimentului II grăniceresc român, au însumat 436 de oameni..."

[32] În realitate, a doua adunare a grănicerilor români năsăudeni s-a desfăşurat în 13-14 septembrie 1848, conform Ioan Bolovan, Adrian Onofreiu, *Revoluția de la 1848...*, p. 60-66.

GLORIE ŞI RESEMNARE.
FRANCMASONUL VUKOVICS SEBŐ
ÎN REVOLUŢIA DE LA 1848-1849 DIN BANAT

Varga Attila,
Institutul de Istorie "George Bariţiu" al Academiei Române

Motto: *"Patriarhul de Carloviţ şi comandanţii sârbi au căzut sub influenţa nefastă a Vienei care s-a folosit de ei şi de aspiraţiile lor naţionale drept instrumente îndreptate împotriva maghiarilor."*
Vukovics Sebő

1. Viaţa şi cariera

S-a născut la Fiume, în anul 1811, într-o distinsă familie sârbească şi s-a stins din viaţă la Londra, pe data de 19 noiembrie 1872. În veacul al XVIII-lea, după apariţia urbariului, împăratul Iosif al II-lea dispusese vânzarea, prin licitaţie publică, a domeniilor din Banat. Astfel, în anii 1781-1782, s-au vândut, prin licitaţie publică, 56 de domenii din Banat cu preţul a 4.825.400 florini. Foarte mulţi dintre fruntaşii sârbi au profitat de această dispoziţie, ajungând, în acest fel, în rândurile nobilimii maghiare.

Unor familii precum Baici din Vărădia, Csernovics din Macea, li s-a alăturat şi familia lui Vukovics Sebő[1]. În urma căsătoriei sale cu Dadányi Erzsébet, a avut doi copii – Mária şi Gábor. Acesta, în urma terminării studiilor, a activat ca şi funcţionar în comitatul Timiş.

Vukovics Sebő a făcut studii de drept, iar jurământul avocăţesc, care i-a permis începerea activităţii juridice, l-a depus pe data de 17 septembrie 1834. Peste numai doi ani, în calitate de jurat, a participat la şedinţele Dietei, remarcându-se, în mod deosebit, în calitate de membru al Societăţii de Conversaţie a Tinerilor din Pozsony [Bratislava].

În urma acelei vii efervescenţe, pe care aceştia au produs-o în mediul politic din jurul Dietei, multora dintre tineri li s-a intentat proces, între ei numărându-se şi Vukovics Sebő. Graţie intervenţiei hotărâte a prefectului comitatului

[1] I.D. Suciu, *Revoluţia de la 1848-1849 în Banat*, Bucureşti, 1968, p. 26.

Caraş, tânărul Vukovics a reuşit să scape de povara unui proces care i-ar fi afectat, în modul cel mai serios, cariera profesională şi politică[2].

După revenirea de la Pozsony, s-a implicat mai mult în viaţa publică din comitatul Timiş, mai ales din anul 1840, ocupând funcţia de vice-notar, subprocuror, pretor, iar apoi prim-pretor. În anul 1848, a fost ales subprefect al comitatului Timiş.

În ziua de 21 iunie a aceluiaşi an, i s-a conferit demnitatea de a fi fost ales deputat de Becicherecul Mic, dar nu va apuca să activeze prea mult în această funcţie, deoarece, din însărcinarea autorităţilor maghiare, Vukovics Sebő a fost numit comisar guvernial pentru ţinuturile din sud. Pe data de 23 mai 1848, competenţele sale au fost extinse asupra comitatelor Timiş, Torontal, Caraş, Arad, Bács, respectiv asupra oraşelor Szabadka, Ujvidék, Zombor, Arad şi Timişoara pentru ca, două luni mai târziu, întreaga sa activitate să se concentreze asupra comitatelor Arad, Caraş şi Timiş[3].

În ziua de 6 ianuarie 1849, Vukovics Sebő l-a schimbat pe generalul de brigadă Kiss Ernő[4] din fruntea corpului de armată bănăţean, oferind conducerea acesteia generalului Damjanich János[5]. Pe data de 30 ianuarie 1849, Vukovics a fost numit comisar guvernial pentru armata comitatului Bács, pentru ca, ulterior, competenţele sale politice şi militare să se extindă asupra comitatelor Csongrád, Cenad, respectiv asupra oraşelor Szeged şi Arad. O lună mai târziu, pe data de 17 februarie 1849, Comisia de Apărare a Ţării[6] a pus sub autoritatea sa şi comitatul Békés.

Două luni mai târziu -18 aprilie 1849-, Kossuth Lajos i-a oferit lui Vukovics conducerea Ministerului Justiţiei, funcţie pe care o va accepta în ziua de 23 aprilie. Patru zile mai târziu, s-a deplasat la Debrecen, unde a şi ajuns trei zile mai târziu. Din data de 2 mai 1849, a activat în calitate de ministru al justiţiei în guvernul Szemere Bertalan. În perioada 2-8 mai 1849, cât timp Szemere Bertalan a lipsit de la Debrecen, Vukovics Sebő s-a aflat în fruntea Ministerului de Interne.

În ziua de 28 mai, Consiliul de miniştrii l-a trimis pe Vukovics să ofere ajutor militar pentru generalii Bem[7], respectiv Perczel Mór. Trei luni mai târziu,

---

[2] *Az 1848-1849 évi első népképviseleti országgyűlés történeti almanachja*, Budapest, Magyar Országgyűlés, 2002, p. 951.

[3] *Ibidem.*

[4] *Ibidem.*

[5] *Ibidem.*

[6] *Ibidem.*

[7] S-a născut pe data de 14 martie 1795 la Tarnów şi s-a stins din viaţă în ziua de 10 decembrie 1850 la Aleppo (astăzi Halab, Siria). La 14 octombrie 1848, a preluat, la Viena, conducerea revoluţiei antihabsburgice. Pe 25 octombrie, în ziua capitulării rebelilor, a fugit în Ungaria. Guvernul revoluţionar al lui Kossuth Lajos i-a încredinţat imediat comanda trupelor revoluţionare maghiare din Transilvania. Acolo a organizat o armată de 10.000

pe data de 11 august, împreună cu Aulich Lajos şi Csány László[8], i-au recomandat lui Kossuth să abdice, pentru ca, mai apoi, împreună cu acesta şi cu episcopul de Cenad Horváth Mihály, să-i confere puteri depline generalului Arthur Görgey.

După înfrângerea revoluţiei, Vukovics Sebő a fost ascuns, un timp, de către familia Lónyay la Beregsău apoi la Bánfalva, la familia Vladár. În perioada 8 septembrie 1849-12 februarie 1850, şi-a scris preţioasele sale memorii referitoare la evenimentele revoluţionare derulate în spaţiul Banatului şi al Ungariei. În primăvara anului 1850, Vukovics a fugit în străinătate. Până în anul 1852, a stat la Paris, apoi s-a mutat în Elveţia, iar, în final, s-a stabilit la Londra. Pe data de 21 septembrie 1851, Curtea Marţială de la Pesta l-a condamnat la moarte, iar, în ziua următoare, l-a spânzurat simbolic in effigie.

Între anii 1854-1856, Vukovics şi-a scris amintirile referitoare la Dieta desfăşurată între anii 1847-1848, respectiv la luptele derulate în ţinuturile din partea de sud. În anul 1869, a revenit acasă, fiind ales deputat în comitatul Bács. În aceste condiţii, a luat parte la şedinţele Dietei din partea partidului de centru stânga.

2. Memoriile unui revoluţionar mason de prestigiu

Pentru a-şi putea scrie memoriile care, până la urmă, reprezintă o veritabilă carte de istorie referitoare la evenimentele revoluţionare de la 1848-1849 din Ungaria, Ungaria de Sud şi Banat, Vukovics Sebő s-a inspirat şi dintr-o cunoscută lucrare a unui alt celebru franc-mason pe nume Horváth Mihály, fost

de secui, cu care a reuşit să înfrângă în bătălia de la Dej, pe 19 decembrie 1848, trupele feldmareşalului austriac Anton von Puchner. În ciuda înfrângerii sale, pe data de 4 februarie 1849 la Vizocna (azi Ocna Sibiului), generalul Bem a reuşit să cucerească Sibiul şi Braşovul, silind trupele austriece să se retragă în Valahia. După ce Casa de Habsburg a chemat în ajutor trupele ţariste, generalul Bem a fost înfrânt, pe data de 31 iulie 1849, în bătălia de la Albeşti, lângă Sighişoara. Chemat de Kossuth Lajos să se retragă în Ungaria, a luat parte, în ziua de 9 august 1849, la bătălia de la sud de Timişoara, unde trupele revoluţionare maghiare au fost înfrânte de către aliaţii austrieci şi ruşi. Pe data de 13 august 1849, armata revoluţionară maghiară a capitulat la Şiria. Comandanţii trupelor revoluţionare, cu excepţia lui Bem, au fost judecaţi şi executaţi pentru înaltă trădare. Generalul Bem s-a refugiat în Imperiul Otoman, unde s-a şi convertit la islam, devenind, mai apoi, înalt funcţionar sub numele de Amurat Paşa.

[8] A aparţinut unei familii aristocratice de prestigiu. Nu se cunoaşte în ce lună şi în ce zi s-a născut, deoarece registrele parohiei Csanyi au ars în anul 1806. Este cert faptul că a văzut lumina zilei în anul 1790. La vârsta de zece ani, a început studiile în cadrul unui liceu din Szombathely, unde s-a dovedit a fi un elev eminent. A studiat la Academia de Drept din Győr până în luna mai a anului 1809 când, din cauza războaielor napoleoniene, Academia a închis porţile. A participat la luptele împotriva lui Napoleon, fiind foarte grav rănit în anul 1815. Ulterior s-a implicat în viaţa politică în comitatul Zala, devenind, în anul 1840, un susţinător entuziast al lui Kossuth Lajos până la finele revoluţiei. S-a stins din viaţă la Pesta, pe data de 10 octombrie 1849.

episcop de Cenad şi Primat al Ungariei. Această celebră carte, care a făcut carieră în epocă, este intitulată: „Istoria războiului de Independenţă în Ungaria". Memoriile lui Vukovics au fost publicate de către Bessenyei Ferencz[9] în a sa cunoscută lucrare *Vukovics Sebő emlékiratai Magyarországon való bujdosága és számüzetésének idejéből*, Budapesta, 1894. Doi ani mai devreme, autorul lucrării a călătorit, în calitatea lui de om politic, la Bánfalva unde s-a bucurat de ospitalitatea marelui proprietar funciar pe nume Vladár Ervin. Discutând diferite aspecte de ordin politic şi istoric, acesta i-a oferit lui Bessenyei mai multe documente între care se aflau şi memoriile celebrului comisar guvernial care se ascunsese, cândva, la această familie[10].

În memoriile sale, Vukovics a pus accent, întâi de toate, asupra importanţei istorice a Dietei de la Pozsony [Bratislava], reunită în anul 1847-1848. Era ocazia, respectiv contextul, în care s-a insistat foarte mult asupra independenţei ţării. Odată cu moartea Palatinului Iosif, pe care Kossuth însuşi l-a numit „patriarhul maghiarilor", autonomia şi independenţa ţării – constata Vukovics – a devenit linia conducătoare care divizat partidele de pe scena politică a ţării. Semnele păreau sa fie favorabile pentru cei fideli cauzei naţionale maghiare.

Deschiderea şedinţei Dietei s-a făcut cu discursul regelui în limba maghiară, fapt care, simbolic, consfinţea victoria celor ce militaseră pentru impunerea limbii naţionale la nivel oficial, după mai bine de un secol de luptă. Alături de aceasta, un succes complementar îl constituia alegerea ducelui Ştefan ca şi Palatin al Ungariei. Această numire i-a mulţumit pe deplin pe cei ce luptau pentru cauza naţională maghiară[11].

În Ungaria, mult timp, a predominat convingerea potrivit căreia Viena dorea să împiedice alegerea ca şi palatin a arhiducelui Ştefan, tocmai pentru a nu pierde controlul asupra acestei funcţii şi, implicit, asupra Ungariei în sine care putea deveni, astfel, independentă. Legat de acest aspect, zvonurile lăsau a se înţelege faptul că suveranul Ferdinand al V-lea a trebuit, în ciuda voinţei sale, săşi ţină promisiunea făcută răposatului Palatin, fapt pentru care, în ciuda dezaprobării guvernului austriac, a fost nevoit să-l numească pe arhiducele Ştefan ca şi Palatin al Ungariei.

Maghiarii au interpretat gestul ca pe o victorie a naţiunii, sperând că noul Palatin, născut în ţară, nu va ezita să devină un veritabil „scut" în faţa ingerinţelor Vienei. În plus, arhiducele Ştefan declarase el însuşi: „Până atunci să trăiesc, cât trăiesc pentru ţară"[12]. În altă ordine de idei – remarcă şi Vukovics Sebö în memorii – evenimentele din Franţa şi din Europa în general i-au bucurat

[9] Bessenyei Ferencz, *Vukovics Sebő emlékiratai* [Memoriile lui *Vukovics Sebő*], Budapest, 1894.
[10] *Ibidem*, pp. 1-13.
[11] *Ibidem*.
[12] *Ibidem*, pp. 20-50.

şi entuziasmat pe maghiari, stârnind în mijlocul lor un val de simpatie, dar şi o vie efervescenţă în rândul opiniei publice, al tineretului în mod deosebit. Cu toate acestea, se constată, efectele „cutremurului" început pe plan continental nu s-a simţit în Ungaria pe plan politic, în structura de putere, de sus în jos[13].

Primele consecinţe ale evenimentelor din februarie s-au resimţit, în chestiunile ţării, în plan financiar, în privinţa bancnotei în mod deosebit. Finanţele imperiului erau demult într-o situaţie fluctuantă, mai ales în condiţiile în care – se răspândise vestea – Austria împrumutase de la ţarul rus 30 de milioane de florini[14]. Aceasta nu a făcut decât să stârnească un val de suspiciuni, precum şi multe semne de întrebare privind stabilitatea monezii austriece. Fapt pentru care, nu întâmplător, atunci când evenimentele din februarie s-au resimţit în politica vieneză, tot în acelaşi interval de timp s-au înregistrat şi îngrijorări serioase în direcţia băncii naţionale austriece.

Aceeaşi îngrijorare s-a transmis şi în Ungaria. Lumea a început să se teamă de faptul că banca nu e capabilă să mai schimbe în monezi bancnotele aflate în circulaţie. La Pesta şi la Timişoara, unde funcţionau filiale ale băncii vieneze, lumea s-a panicat. Din cauza acestui fapt, mulţi au început să ia cu asalt băncile pentru schimb, de teama devalorizării bancnotelor. În scurtă vreme, cererile nu au mai putut fi satisfăcute, fapt care a sporit panica în rândul deponenţilor[15].

Pe acest fond de criză financiară, îngrijorările Pestei au sporit şi din cauza efervescenţei politice a naţionalităţior, a sârbilor şi românilor în mod deosebit. Mişcarea politică a românilor din Banat şi Ungaria a cunoscut însă, în primăvara anului 1848, un curs diferit în comparaţie cu cel pe care l-au urmat românii din Transilvania. Aceasta s-a datorat nu atât frontierei, cât mai ales regimului politic deosebit şi mediului supus altor influenţe decât în Transilvania. Cei aproape un milion de români bănăţeni şi ungureni nu formau o masă unitară decât sub raport etnic. Două treimi aparţineau bisericii ortodoxe, iar o treime celei unite cu Roma. Din anul 1810, exista un episcop ortodox român la Arad, care era sub jurisdicţia mitropoliei de Carloviţ. La Timişoara şi Vârşeţ, păstoreau episcopi sârbi şi asupra credincioşilor români, mult mai numeroşi decât sârbii. Biserica Unită dispunea de un episcopat românesc în Oradea, dar cu un număr infim de credincioşi[16].

În altă ordine de idei, dincolo de frontiera maghiară, românii nu au izbutit să realizeze un centru cultural important în jurul căruia să se poată regrupa cei ce militau pentru cauza naţională română. Aradul, cu şcolile sale, ar

[13] *Ibidem.*
[14] *Ibidem.*
[15] *Ibidem.*
[16] Silviu Dragomir, *Studii şi documente privitoare la revoluţia românilor din Transilvania în anii 1848-1849*, Vol. V, Cluj-Napoca, 1946, p. 327-328.

fi putut crea un asemenea nucleu, dar tocmai în acest context de mari prefaceri sociale şi politice derulate pe scena continentală, el părea lipsit de elita educaţională care să dea îndrumare unei acţiuni politice consistente. În tot cursul revoluţiei, nu apare decât numele unui singur profesor de marcă, Vincenţiu Babeş, dar care era mult prea tânăr pentru a reuşi să solidarizeze forţele naţionale într-o acţiune comună[17].

Cu toate acestea, iniţiativa pentru formarea unui program politic unitar va porni din Arad unde avocatul Ioan Arcoşi reprezenta cu demnitate tradiţia de luptă a lui Moise Nicoară şi a urmaşilor săi. În centrul atenţiei românilor bănăţeni a stat mereu aprobarea principiului de separaţie faţă de sârbi şi înfiinţarea unei mitropolii româneşti[18].

În ceea ce priveşte raportul faţă de sârbi, aceştia, în comparaţie cu românii, făcuseră progrese mult mai mari în realizarea aspiraţiilor pe care ei le manifestau în vederea obţinerii libertăţii naţionale. Acţiunea lor politică desfăşurată la adăpostul unor privilegii aparte, pe care liderii lor nu au încetat nicicând să le invoce, erau restrânsă la asigurarea şi consolidarea autonomiei bisericeşti. Dar tendinţele spre libertate şi autonomie naţională erau, de asemenea, adânc înrădăcinate în tradiţia politică a sârbilor din Ungaria[19].

Vukovics Sebő, participant direct la evenimentele revoluţionare, este de părere că, odată cu acordarea privilegiilor ilire, sârbii au trăit în pace cu celelalte naţionalităţi, iar situaţia s-a deteriorat la 1848, atunci când ei s-au întors împotriva maghiarilor. Şi aceasta pentru că – este convingerea sa fermă – sârbii au căzut pradă vicleniei şi uneltirilor Vienei care le-ar fi promis acestora că vor fi naţiune liberă şi independentă, dacă vor lupta împotriva Ungariei[20]. „Aceasta a fost înşelăciunea cea mai mare cu care Viena i-a ţinut pe sârbi vehemenţi împotriva Ungariei de-a lungul revoluţiei. Un rol important l-au avut şi acei agitatori favorabili Vienei care au ştiut să speculeze interesele naţionale ale sârbilor, pornindu-i împotriva autorităţilor maghiare care, chipurile, ar fi decis ştergerea limbii şi a naţionalităţii sârbe prin maghiarizare"[21].

Mişcarea de redeşteptare în spiritul noilor vremuri a găsit la sârbi un teren prielnic pentru o acţiune politică viguroasă. Marea personalitate a celor doi mitropoliţi, Stratimirovici şi Rajacici, a reuşit să atragă atenţia asupra lor din partea Curţii de la Viena, dar şi a altor popoare slave. Ilirismul, ca mişcare de reînviere a forţelor naţiunii şi de solidarizare a tuturor popoarelor sud-slave, servea drept stimulent puternic pentru o formulare conformă cu spiritul vremii a revendicărilor naţionale.

---

[17] *Ibidem.*

[18] *Ibidem.*

[19] Bessenyei Ferencz, *Vukovics Sebő emlékiratai* [Memoriile lui *Vukovics Sebő*], Budapest, 1894, pp. 20-50.

[20] *Ibidem.*

[21] *Ibidem.*

Apoi, după izbucnirea evenimentelor revoluţionare, fruntaşii sârbi au anunţat pretenţii de autonomie cu delimitarea unui teritoriu propriu. La afirmaţia lui Kossuth, potrivit căreia nu cunoaşte în Ungaria decât o singură naţiune politică, celelalte popoare nemaghiare fiind „naţionalităţi" şi, ca atare, membre ale naţiunii politice maghiare, fruntaşii sârbi vor refuza să accepte o asemenea teorie de drept public.

Guvernul maghiar stabilise ziua de 27 mai 1848 pentru întrunirea congresului bisericesc la Novisad, prevăzut în legea votată la 11 Martie. Locul era în teritoriul de sub coroana ungară şi nu la Carloviţ, care cădea în jurisdicţia croată. Comisar special la congres a fost numit de către guvern fruntaşul sârb Petru Cernoievici, sârb de origine, dar devotat guvernului maghiar. Pentru a câştiga bunăvoinţa cercurilor bisericeşti, guvernul a înfiinţat pe lângă Ministerul Cultelor o secţie aparte, ortodoxă, în fruntea căreia l-a numit pe episcopul sârb din Buda, pe nume Platon Atanaţcovici[22].

Acesta a proclamat însă în Novisad starea de asediu, deoarece mitropolitul Rajacici convocase tot acolo, pe ziua de 12 mai, o conferinţă naţională. Între timp, guvernul s-a străduit, la rândul său, şi pe alte căi să împiedice demersul naţional al sârbilor. Tocmai de aceea, opoziţia masivă a românilor îi era binevenită. Din cauza acestui fapt, presa din Pesta[23] a comentat foarte pe larg raporturile bisericeşti între sârbi şi români, starea mai puţin favorabilă a elementului românesc şi îndreptăţirea sa de a-şi lua locul cuvenit în ierarhia bisericii ortodoxe sârbe. Guvernul ar fi preferat, totuşi, ca românii să ia parte la congresul din Novisad pentru a-i împiedica pe sârbi să-l transforme într-o adunare naţională[24].

Fruntaşii români din Lugoj, Arad şi Pesta, după ce au constatat că proporţia în care puteau să fie reprezentaţi românii nu corespundea cu forţa lor numerică, au decis să nu participe la congres. De aceea, ei au decis să nu se prezinte nici în data de 12 şi nici în ziua de 27 mai 1848 la întrunirile anunţate, cerând ca şi congresul să fie convocat la Arad sau la Timişoara, cu respectarea proporţiei numerice dintre cele două elemente componente ale bisericii. Despre românii din Banat, Vukovics Sebő are, de altfel, o părere foarte bună. I se pare că ei au dat dovadă de un comportament exemplar şi nu s-au lăsat antrenaţi în jocul sârbilor şi al patriarhului de Carloviţ[25].

În ciuda acestui fapt şi a opreliştilor care li s-au impus, sârbii s-au întrunit la Novisad în ziua stabilită de mitropolitul Rajacici. Întrucât comisarul guvernamental a refuzat să desfiinţeze starea de asediu, adunarea s-a mutat la Carloviţ, pe teritoriu croat, pentru formularea revendicărilor naţionale. Aici au decis să reînfiinţeze patriarhia, alegându-l pe Rajacici în calitate de patriarh, iar în calitate de „voevod" al naţiunii a fost numit colonelul Ştefan Suplicaţ. Cu

[22] Silviu Dragomir, *op. cit.*, pp. 338-342.
[23] *Ibidem.*
[24] *Ibidem.*
[25] *Pesti Hirlap*, 1848, nr. 91, respectiv *Nemzeti Újság*, nr. 6 din data de 11 mai 1848.

această ocazie, poporul sârb a fost proclamat politiceşte liber şi neatârnat, dar păstrând legătura de supunere cu dinastia austriacă şi coroana ungară.

Ca şi deziderat au mai cerut apoi să se aprobe constituirea Voivodinei din teritoriile Sirmiului şi ale graniţei sale militare, din Barania, Bacica cu districtul Beceiului şi cu batalionul de „Şaicaşi", precum şi din Banat cu graniţa sa şi cu districtul Chichindei[26]. Congresul de la Carloviţ a condiţionat, aşadar, recunoaşterea independenţei naţionale a românilor de sacrificarea unui vast teritoriu românesc în favoarea Voivodinei. Mai mult, comitetul naţional sârbesc a redactat un manifest către români din care reieşea clar faptul că membrii comitetului suprem evitau să repudieze prevederile programului de la Carloviţ. Aici se proclamase patriarhia şi s-a revendicat Voivodina pe baza dreptului asigurat prin vechile privilegii[27].

Manifestul a ajuns inclusiv la Andrei Şaguna, la începutul lunii iulie, pe când se afla la Pesta. Românii din Ungaria au aflat însă mai repede despre conţinutul lui cât şi despre hotărârile adunării de la Carloviţ. La 21 mai 1848, reprezentantul întrunirii din Pesta, Ioan Dragoş a protestat împotriva alegerii de patriarh efectuată la Carloviţ care privea întreaga biserică ortodoxă din Ungaria. Alegerea era considerată a fi nulă, deoarece, se considera, că s-a făcut cu încălcarea manifestă a drepturilor naţiunii române. Tocmai de aceea s-a încercat înlăturarea jurisdicţiei ierarhiei sârbe, militând pentru o conducere proprie în chestiunile bisericeşti şi şcolare. Ca secretar al întrunirii din Pesta, Dragoş va fi împuternicit să publice un protest în care a denunţat intenţia sârbilor de a „nulifica" naţiunea română[28].

La 15 iunie 1848, consistoriul eparhiei din Arad a luat decizia de a nu recunoaşte titlul de patriarh atribuit mitropolitului Rajacici, întrucât, se considera, proclamarea s-a făcut ilegal, „fără ascultarea românilor". Rajacici a adus la cunoştinţa guvernului maghiar şi a palatinului ţării hotărârile adunării din Carloviţ, cerând aprobarea lor şi, totodată, amânarea congresului convocat pe data de 27 mai, pentru motivul că românii refuzau să ia parte. Dar, încă din data de 15 mai, palatinul Ştefan l-a înştiinţat pe mitropolit faptul că a amânat termenul congresului pentru ziua de 27 iunie, când acesta urma să se întrunească la Timişoara şi nu la Carloviţ. În acest context, a intrat în acţiune fruntaşul bănăţean Eftimie Murgu. Era momentul în care conflictul româno-sârb intra într-o nouă fază a evoluţiei sale.

3. Opinii despre Confederaţia dunăreană

Despre proiectul confederaţiei dunărene, informaţii preţioase se pot găsi atât în memoriile lui Vukovics Sebő, cât şi în cadrul corespondenţei generalului

---

[26] Silviu Dragomir, *op. cit.*, pp. 338-342.
[27] *Ibidem.*
[28] *Ibidem.*

Klapka György cu Principatele Dunărene, respectiv cu domnitorul Alexandru Ioan Cuza. Toate aceste date trebuie interpretate prin prisma a două chei fundamentale: una dintre ele se referă la un aspect de ordin intern, iar celălalt de ordin extern, ambele specifice activității emigrației maghiare de după momentul 1848-1849. Primul aspect, ne dă ocazia să eludăm, finalmente, un mai vechi clişeu din istoriografia de specialitate potrivit căruia emigrația maghiară post-revoluționară ar fi fost, chipurile, una unitară.

Din păcate nu a putut fi vorba despre aşa ceva. În realitate, emigrația maghiară a fost una profund divizată, încă de la începuturi şi până la momentul instaurării dualismului austro-ungar. Au fost, de fapt, două mari grupări, una condusă de către Kossuth Lajos, iar cealaltă coordonată de Klapka György însuşi, grupări care au luptat intens pentru întâietate, dar mai ales pentru impunerea programului propriu[29]. Cum s-a ajuns aici?

Aşa cum apare menționat şi în cadrul surselor, în luna august a anului 1849, după capitularea de la Şiria, revoluția maghiară nu era încă înfrântă definitiv. Fortăreața Komárom, apărată de Klapka György şi bravii săi soldați, era ultimul bastion al revoluției maghiare. Înainte de a fugi în exil, potrivit informațiilor acreditate de Vukovics însuşi, Kossuth Lajos i-a ordonat lui Klapka să reziste până în toamnă când, din străinătate, urma să trimită ajutor militar pentru ca revoluția maghiară să poată continua. Klapka însă, ştiind că lupta era inutilă şi că nu putea face față trupelor ruse şi austriece, a decis, aşadar, capitularea.

Gestul în sine l-a înfuriat pe Kossuth, care, la fel ca şi în cazul lui Artur Görgey de la Şiria, l-a considerat drept o mare trădare. Şi cum Klapka György era bun prieten cu Artur Görgey, încă din perioada şederii la Viena, la şcoala militară, ambii erau suspectați că au făcut jocul Vienei, prin urmare revoluția maghiară, în optica lui, a fost vândută de către cele două „Iude"[30]. În consecință, nu e de mirare că, atunci când Klapka György a ajuns în emigrație, la Londra, Kossuth Lajos nici nu a vrut să stea de vorbă cu el. El a preferat, mai degrabă, să-i declare rivalului său ruptură totală. Astfel, din perioada următoare, cei doi au mers în paralel, divizând şi organizând, în mod diferit, activitatea emigrației maghiare.

---

[29] Varga Attila, *Din arhiva personală a generalului franc-mason Klapka György. Corespondența referitoare la Domnitorul Alexandru Ioan Cuza şi Principatele Române (1859-1865)*, în revista „Trivium", An II, nr. 3, 2010, pp. 457-470.

[30] Kossuth Lajos era ferm convins de aceea că, în cel mai scurt timp posibil, va putea relua ofensiva împotriva austriecilor şi a ruşilor, fapt pentru care, îndată ce a ajuns în exil, la Londra, i-a dat puteri depline unui ofițer britanic pe nume Henningsen. El urma să ajungă la Komárom pentru a prelua de la Klapka György conducerea cetății. Când a ajuns la destinație, capitularea era deja semnată, iar Klapka plecase spre Londra. Nu cu mult timp după sosirea sa aici, el a fost informat despre intenția lui Kossuth, realitate care l-a rănit pe Klapka foarte adânc în orgoliu. Era primul pas spre începutul sfârşitului vis-a-vis de ceea ce a fost între cei doi, nu cu mult timp înainte, camaraderia de arme pentru idealurile revoluției maghiare. Vezi şi Lengyel Tamás, *Klapka György emlékiratai és emigrációs működése*, Budapest, 1936, p. 6.

Din luna decembrie a anului 1849, generalul Klapka a început să acţioneze pe cont propriu. Cu ajutorul unora dintre foştii revoluţionari veniţi în emigraţie, el a format aşa-numitul „Comitet maghiar", ocazie cu care a fost pregătit şi un protest trimis, mai apoi, la emigraţia maghiară din Paris. Tuturor li s-a cerut să se alăture cauzei Comitetului.

În cadrul acestei note de protest, erau şi o serie de accente critice la adresa lui Kossuth. „Parizienii" nu au subscris la documentul expediat, fapt pentru care Andrássy Gyula însuşi, văzând amploarea divergenţelor dintre Kossuth şi Klapka, pe care le considera nesănătoase şi în detrimentul emigraţiei maghiare, a ales să-l abordeze personal pe Kossuth. El i-a spus că ar fi mai constructivă o împăcare cu vechiul său tovarăş de arme. Aceasta deoarece „Klapka, la fel cum ştie să fie un bun prieten, tot la fel poate fi şi un duşman de temut"[31].

În altă ordine de idei, potrivit cercetărilor pe care le-a făcut istoricul maghiar Berényi Zsuzsanna Ágnes [32], Kossuth s-a apropiat, în emigraţie, de masoneria anglo-saxonă, în vreme ce Klapka, s-a mai amintit deja, prin intermediul generalului Türr István, s-a raportat la Marele Orient al Ungariei, al Franţei şi al Italiei. Cu alte cuvinte, doi lideri maghiari, în două obedienţe masonice diferite, şi-au disputat întâietatea cu cea mai mare înverşunare. Cât privesc programele din emigraţie ale celor două grupări, şi acestea erau, de asemenea, contradictorii[33].

Fireşte, ambii lideri atât Klapka, cât şi Kossuth voiau răsturnarea situaţiei politice din Ungaria şi pedepsirea Austriei pentru înfrângerea revoluţiei maghiare, însă viziunea celor doi asupra acestui plan era diferită. Klapka György, Vukovics Sebő, Teleki László sau celebrul Pulszky Ferenc, viitorul Mare Maestru al Marii Loji Simbolice Maghiare[34], pledau cu înfocare pentru o Federaţie a Statelor Dunărene, fapt pentru care, potrivit surselor, ei au intrat deseori în legătură cu Nicolae Bălcescu sau cu Ion Ghica la Constantinopol. În realitate, încă din iarna anului 1849, în noaptea de Anul Nou, cei trei au discutat cu ambasadorul turc de la Londra despre planul refacerii Ungariei în cadrul unei federaţii, în care şi românii să joace un rol important.

Pe de altă parte însă, Kossuth şi gruparea sa au respins categoric ideea unei federaţii. Ei au marşat, în continuare, pe modelul vechi de stat unde naţiona-

---

[31] *Ibidem*, p. 7.

[32] Vezi Berényi Zsuzsanna Ágnes, *Kossuth Lajos és a szabadkőművesek*, Budapest, Argumentum, 2000.

[33] Varga Attila, *Din arhiva personală a generalului franc-mason Klapka György. Corespondenţa referitoare la Domnitorul Alexandru Ioan Cuza şi Principatele Române (1859-1865)*, în revista „Trivium", An II, nr. 3, 2010, pp. 457-470.

[34] A fost şi unul din cei mai străluciţi membri ai Academiei Maghiare de Ştiinţe. În anul 1866, după ce a revenit în Ungaria, a activat în cadrul Partidului Deákist, iar, în paralel, ca şi Director al Muzeului Naţional. Din anul 1886 a deţinut funcţia de Mare Maestru al Marii Loji Simbolice Maghiare.

litățile să beneficieze de drepturi largi, dar fără ca Ungaria să aibă de suferit în marea sa integritate. Şi cum ideea de federație nu le oferea suficiente garanții în acest sens, Kossuth şi apropiații lui au făcut tot ce au putut pentru a-şi sabota rivalii. Fireşte, potrivit corespondenței intime a lui Klapka György, au fost tentative de reconcilere cu Kossuth Lajos, dar fără prea mari rezultate[35]. Cei doi declanşaseră deja o veritabilă „ofensivă diplomatică" la cele mai importante cancelarii europene, o ofensivă care, grație pârghiilor diplomatice şi a uşilor deschise de care s-a dispus, nu a făcut decât să dea câştig de cauză generalului Klapka.

Apropierea sa de domnitorul Alexandru Ioan Cuza, mai mult decât ar fi reuşit vreodată Kossuth în acest sens, nu este nici ea întâmplătoare. Vechiul lider al revoluției maghiare reprezenta interesele altei obediențe, în vreme ce Klapka György, Türr István şi Vukovics Sebő aveau legături strânse cu masoneria franceză. Ei înşişi erau franc-masoni. Prin intermediul Marelui Orient al Franței, cei doi au putut deschide, relativ uşor, „canalul de comunicare" prin care au ajuns repede la domnitorul Cuza. Discuțiile purtate cu acesta au fost intense, dar proiectul în sine nu s-a putut pune în practică. Contextul politic de mai târziu şi înființarea dualismului austro-ungar au zădărnicit multe aşteptări. Venise vremea ca şi liderii emigrației maghiare să îşi reconsidere pozițiile...

4. Vukovics Sebő şi episcopii în luptă...

Evenimentele din luna martie, care s-au derulat în Ungaria, s-au răsfrânt, inevitabil, şi asupra Banatului, respectiv asupra Timişoarei. Înainte de a se fi proclamat deschis libertatea presei, acest fapt deja exista în realitate. Cei pătrunşi de noul spirit al vremii i-au constrâns pe posesorii de tipografii să publice, fără cenzură, nişte foi volante, conținând idei revoluționare. Presiunea fiind imensă, autoritățile nu au putut împiedica răspândirea acestor foi care au şi produs o mare efervescență.

Tot ceea ce s-a petrecut aici a semănat, la început, cu evenimentele derulate la Pesta. Şi la Timişoara, a avut loc o sărbătoare a bucuriei libertății, astfel că, pe data de 18 martie 1848, în fața primăriei oraşului, în piața cea mare, la ora 16, a fost convocată Adunarea Comitatensă la care s-au adunat mai toate notabilitățile oraşului. A venit primarul Preyer János, judecătorul Popovits Márk

[35] În anul 1858, generalul Klapka György a negociat la Aix-les-Bains împreună cu omul de încredere al lui Cavour, secretarul de stat Theodoro Santa Rosa, încheierea unei alianțe italo-maghiare la fel ca şi posibilitatea înființării unei legiuni maghiare, cu care maghiarii să pornească împotriva Austriei. La acest demers, generalul Klapka s-a bucurat şi de susținerea lui Jerôme Napoleon, care i-a promis un ajutor material consistent. În ciuda acestor succese, principalul adversar al lui Klapka s-a dovedit a fi Kossuth însuşi. Din atare motiv, în ziua de 17 ianuarie 1859, au avut loc discuții între generalul Klapka şi Kossuth Lajos, dar fără vreun rezultat concret. Cel din urmă a cerut ca, în mod obligatoriu, conducerea noii legiuni maghiare să-i revină integral. La această pretenție, generalul Klapka s-a opus în mod categoric.

şi mai mulţi sfetnici ai primarului: Vlachovits Victor, Bakits János, Felix Ignácz, Kraul György şi Stockinger Antal[36].

Cu ocazia acestei adunări, s-a decis că: fiecare poate vorbi liber, presa comitatensă să nu mai fie cenzurată, armata să contribuie la asigurarea ordinii şi liniştii publice (pentru aceasta au fost nominalizaţi Vukovics Sebő, Kutterer Ignácz, Gorove István, Winkler Imre, Kiss Miklós), pe clădirile principale ale comitatului să se arboreze drapele, aderarea la cele 12 puncte de la Pesta. În noaptea care a urmat, după această primă adunare, s-au înregistrat nişte scandaluri în Fabric, dar fără incidente de mari proporţii[37].

În ziua de 19 martie, s-a reunit o şedinţă în cadrul clădirii oraşului, la care şi-au manifestat dorinţa de a participa mai multe persoane. Neputând să ţină mulţimea departe, consiliul orăşenesc a decis să nu interzică intrarea celor de afară. În aceste condiţii, şedinţa s-a desfăşurat cu uşile deschise. După îndelungi discuţii, consiliul a hotărât că deciziile ce se vor lua, să fie trimise Dietei, motiv pentru care, în tot oraşul, urma să se strângă o serie de semnături de adeziune.

Pe 20 martie, autorităţile oraşului au convocat o nouă întrunire de mari proporţii, moment în care primarul oraşului s-a adresat mulţimii, reamintind deciziile anterioare. Cu această ocazie, locuitorii au aflat, în mod oficial, faptul că împăratul l-a însărcinat pe Palatin cu puteri depline în Ungaria, în vreme ce contele Batthyányi a devenit premierul celui dintâi guvern revoluţionar ungar.

O zi mai târziu, primarul Preyer a prezidat o nouă adunare, care a avut loc în curtea primăriei, dar, de data aceasta, nu au putut veni decât notabilităţile oraşului, în vreme ce restul mulţimii a fost obligată să rămână în faţa clădirii primăriei. Atunci, s-a şi citit prima circulară a guvernului, prin care contele Batthyányi a invitat pe toţi locuitării ţării să manifeste fidelitate cetăţenească şi, în acelaşi timp, să facă totul pentru menţinerea păcii şi a liniştii.

În spiritul acestei doleanţe, pe data de 22 martie, înainte de masă, în faţa clădirii primăriei, s-a decis oficierea unei slujbe religioase la care au fost invitaţi să participe cât mai mulţi locuitori din oraş. Cert este că fiecare confesiune a ţinut propria ei slujbă. Au fost ridicate patru altare frumos împodobite, la care s-au oficiat slujbe după ritul ortodox, romano-catolic, evanghelic şi evreiesc[38].

Deşi au luat act de cererea participării la ceremonia publică, reprezentanţii oficiali ai episcopiei au ales să rămână, şi pe mai departe, foarte circumspecţi. Realizând că această efervescenţă nu inspiră prea multă siguranţă, elita romano-catolică ce conducea dieceza a fost obligată, totuşi, să adopte o formulă de compromis. Decizia luată avea menirea de a asigura bisericii linişte, lipsind-o,

---

[36] Varga Attila, *Biserică, Stat şi Franc-masonerie în Banat şi Ungaria (1848-1889)*, vol. 1, Cluj-Napoca, Argonaut, 2008, pp. 175-193.

[37] Bellai József, *Az 1848-iki márciusi napok Temesvárott*, Temesvár, 1898, p. 16.

[38] Varga Attila, *Biserică, Stat şi Franc-masonerie în Banat şi Ungaria (1848-1889)*, vol. 1, Cluj-Napoca, Argonaut, 2008, pp. 175-193.

astfel, de o posibilă atitudine ostilă venită din partea autorităților laice, cuprinse de febra revoluționară. Tocmai din acest motiv, hotărârea luată s-a raportat la faptul că, pentru confesiunea romano-catolică, ceremonia religioasă o va oficia parohul de Rékás, pe nume Ádámsz.

Această prezență a marcat prima ieşire, pe scena revoluției, a bisericii romano-catolice din Banat[39]. Ceremoniile în sine s-au rostit în semn de mulțumire pentru libertatea dobândită, ocazie cu care s-a mai decis şi aceea că piața primăriei va purta denumirea de Piața Libertății [40].

După încheierea slujbelor religioase, în mijlocul pieții, autoritățile au plasat o tribună de unde comisarul Vukovics Sebő a ținut un discurs festiv prin care a lăudat cuceririle revoluției de până atunci. A urmat formarea unui comitet de linişte, aceasta mai ales în condițiile în care se înregistraseră mari agitații în jurul populației evreieşti. În Fabric, mulți se ridicaseră împotriva lor, iar, din acest motiv, foarte mulți dintre ei au şi venit la primar, cerând permisiunea de înarmare.

Îngrijorat de toate aceste intense manifestări antisemite, care luau amploare în cadrul diecezei, episcopul de atunci, Lonovics József, a trimis o circulară extrem de hotărâtă tuturor protopopilor ce erau în directa sa subordonare. Prin aceasta, el le-a cerut să îndemne credincioşii la menținerea ordinii şi a liniştii[41].

Situația, departe de a se fi liniştit, continua să stârnească multă agitație în rândul populației. Pe data de 4 aprilie, în Timişoara, s-au făcut diverse propuneri pentru numirea de noi demnitari locali, adoptându-se declarații de simpatie şi de adeziune la hotărârile Dietei din Pozsony. Alte măsuri adoptate au vizat preocuparea de liberalizare a vieții publice, precum şi tendința, din partea unor lideri locali, de a subordona acțiunile populației din Timişoara în favoarea intereselor revoluției maghiare. De aici a rezultat atitudinea ostilă a garnizoanei militare din oraş, care a rămas pro-habsburgică, precum şi rezistența populației româneşti față de gărzile naționale maghiare înființate în oraş[42].

Tot acum, în luna aprilie, din cauza evoluției mai puțin favorabile a contextului, încep să se înregistreze primele semne ale înrăutățirii relațiilor dintre biserica romano-catolică şi autoritățile politico-militare din provincie. Între anii 1846-1848, generalul Haynau activase în Timişoara în calitate de general de divizie, având-l alături pe deja mult prea cunoscutul baron Piret. Inițial, relațiile celor doi cu episcopul Lonovics şi cu ceilalți membrii capitlului erau cât se poate de cordiale[43].

---

[39] *Ibidem.*

[40] Ioan Munteanu; Rodica Munteanu, *Timişoara-Monografie*, Timişoara, Mirton, 2002, p. 77.

[41] Arhiva Episcopiei Romano-Catolice de Timişoara, Arhiva Protopopiatului Romano-Catolic de Sânnicolau Mare, Protocollum currentalium diocesanarum, IV, p. 205-206.

[42] Varga Attila, *Biserică, Stat şi Franc-masonerie în Banat şi Ungaria (1848-1889)*, vol. 1, Cluj-Napoca, Argonaut, 2008, pp. 175-193.

[43] Ambrus József, *Az 1848-1849-ik évi szabadságharczban részt vett római és görög katholikus paphonvédek albuma*, Nagy-Kikinda, 1892, p. 5-6.

După evenimentele din martie 1848 şi după sancţionarea legilor de la finele lui aprilie, episcopul Lonovics a revenit în Timişoara, găsind o opinie publică divizată în două tabere rivale. Pe de-o parte, activa o aripă conservatoare condusă de către baronul Ambrózy Lajos, prefect, iar, pe de-alta, o aripă liberală condusă de către subprefectul Várkonyi, ajutat de către Vukovics Sebő şi Murányi Ignácz. Ambele tabere au căutat să îl atragă de partea lor pe episcopul de Cenad, ca dovadă că, a doua zi după sosirea sa la Timişoara, ei au organizat câte o serată cu muzică, torțe şi cuvinte foarte laudative. Episcopul Lonovics, bănuind ce se ascunde în spatele acestor demersuri, nu a fost foarte încântat de cele se petreceau, motiv pentru care a rămas rezervat. Chiar şi aşa, a ales să răspundă invitaţiilor cu multă politeţe. Ba chiar mai mult decât atât, el însuşi a organizat o masă festivă la care i-a invitat pe reprezentanţii ambelor grupări, precum şi câteva oficialităţi importante din cadrul armatei[44].

Generalul Piret nu a putut participa, deoarece era plecat într-o misiune importantă în afara oraşului, însă generalul Haynau a onorat cu prezenţa, şezând la masă, la dreapta episcopului. Cu această ocazie, inevitabil, s-au adus în discuţie evenimentele din martie, la fel ca şi noile legi care s-au dat. Fireşte, părerile au fost diferite, iar episcopul, pentru a evita posibile certuri, a intervenit în discuţii, afirmând că acele legi au fost consfiinţite de către împărat, prin urmare toţi aveau obligaţia de a le respecta.

Acum a intervenit un moment cheie, întrucât generalul Haynau a intrat şi el în discuţie, subliniind că legile din martie nu erau valabile, întrucât Suveranul ar fi sancţionat legile prin constrângere. Replica lui Lonovics s-a raportat la aceea că, departe de a voi să-l contrazică pe distinsul oaspete, rămânea şi pe mai departe la opinia că ascultarea faţă de legi era obligatorie pentru orice cetăţean, fie el laic, cleric sau militar. Potrivit autorului mai sus citat, care a fost contemporan şi participant direct la evenimente, acesta a fost momentul unei mari rupturi. Generalul Haynau a rămas tăcut, după masă a intrat într-o sală alăturată pentru scurte discuţii, iar, la plecare, nu şi-a mai luat rămas bun de la episcopul Lonovics[45].

A urmat un moment extrem de controversat, ale cărui urmări se vor dovedi, ulterior, extrem de nefaste pentru cei mai multi dintre membrii marcanţi ai ierarhiei bisericii romano-catolice bănăţene. La scurt timp după incidentul de la dineul episcopului Lonovics, Várkonyi şi Vukovics Sebő s-au deplasat în mare taină la Pesta, iar rezultatul drumului lor s-a şi văzut relativ repede. La 5 zile după dineu, generalul Haynau a primit ordin de plecare, fiind trimis ca şi comandant de trupe în Italia.

Plecarea sa a fost una furtunoasă, la fel ca şi revenirea sa, în luna august 1849. Atunci, el a intrat biruitor în cetate, după un asediu prelungit, victoria în

---

[44] Varga Attila, *Biserică, Stat şi Franc-masonerie în Banat şi Ungaria (1848-1889)*, vol. 1, Cluj-Napoca, Ed. Argonaut, 2008, pp. 175-193.
[45] *Ibidem*.

sine apropiindu-i pe imperiali şi mai mult de triumful final. Revenirea în sine i-a adus şi momentul cel atât de mult aşteptat, încă de la momentul plecării: încheierea unor socoteli mai vechi cu unii dintre clericii capitlului, care, credea el, s-au făcut vinovaţi de „mazilirea" sa în Italia. Faptul în sine i-a şi reuşit, până la urmă, la fel cum făcuse anterior şi cu episcopul Lonovics. Pe data de 1 iunie 1848, el a plecat la Budapesta şi nici nu s-a mai întors vreodată în dieceza sa. Fireşte, a contribuit din plin la aceasta şi generalul Haynau. Poliţele erau finalmente plătite...

În condiţiile plecării sale, episcopul Lonovics a decis să lase conducerea episcopiei pe mâna vicarului Róka József. O bună perioadă de timp, el s-a putut ocupa în linişte de treburile diecezei, fiind ajutat de către capitlu. Situaţia s-a înrăutăţit însă pentru ei la începutul lunii octombrie a anului 1848. Pe fondul agravării tensiunilor de pe scena politică şi militară, în ziua de 10 mai, generarul de brigadă, baronul Rukavina, comandantul cetăţii, a decis să introducă starea de asediu, ordonând gărzilor naţionale maghiare să predea armele. Garnizoana baronului Rukavina a refuzat să depună jurământul de credinţă faţă de guvernul revoluţionar maghiar, declarând că oraşul nu va fi predat nimănui[46].

Unităţile din garnizoană au luat poziţie de luptă, tunurile au fost poziţionate în faţa primăriei şi a clădirii comitatului, în poziţie de tragere, iar porţile cetăţii au fost închise. În aceste condiţii, intimidate de noua situaţie creată, gărzile naţionale maghiare au fost obligate să depună armele. S-a constituit un Consiliu de Război şi un comitet politico-administrativ format din 14 membri, care erau germani, sârbi şi români. Preocuparea principală a ofiţerilor superiori a fost aceea de a obţine sprijinul majorităţii populaţiei din Timişoara. Astfel, din luna octombrie a anului 1848, oraşul a devenit centrul principal de coordonare al acţiunilor îndreptate împotriva revoluţionarilor maghiari.

În contextul acestor agitaţii, voind să se asigure în privinţa poziţiei pe care o adoptă una din cele mai solide şi mai influente instituţii din provincie, pe data de 12 octombrie 1848, generalul Rukavina a trimis consistoriului diecezan al episcopiei de Cenad o adresă prin care a cerut prezentarea rapidă a unei poziţii oficiale, în legătură cu trei aspecte fundamentale:

1. Recunoaşte consistoriul ca fiind ilegal guvernul revoluţionar maghiar?
2. Recunoaşte şi acceptă, pe deplin, decretul imperial din data de 3 octombrie 1848?
3. Se supune Consiliului de Război şi stării de asediu care s-a decretat?[47]

În plus, generalul Rukavina a mai informat consistoriul şi în legătură cu faptul că insistă să cunoască precis atitudinea şi orientarea sa politică, respectiv concepţia despre toate evenimentele care se petrecuseră în intervalul de timp precedent. Intenţia generaului era, de fapt, o capcană subtil întinsă. Bănuind că

---

[46] *Ibidem.*
[47] *Ibidem.*

cea mai mare parte a clerului superior, care conducea dieceza, nu manifesta pe deplin simpatie față de cauza imperială, baronul Rukavina se aştepta la o declarație ostilă. În urma acesteia, el intenționa să dizolve consistoriul, iar, în locul său, să pună unul provizoriu, marionetă, pe care să-l poată manevra după bunul plac, mai ales în chestiunile administrative. Cu alte cuvinte, într-o manieră camuflată, elita politică, dar mai ales cea militară, ce rezida în capitala provinciei, a încercat să se profite de vacanța scaunului episcopal pentru a orienta biserica romano-catolică din Banat în favoarea intereselor proprii.

Consistoriul diecezan a realizat gravitatea situației. Pe de-o parte, erau presiunile Consiliului de Război, iar, pe de-alta, faptul că o parte însemnată a diecezei căzuse sub ocupație austriacă. În consecință, doar teritoriul de la Mureş spre Nord a rămas sub jurisdicție maghiară. Pentru a nu se ajunge la ruperea contactului dintre episcopie şi credincioşii din teritoriile de la Nord de la Mureş, consistoriul a început să aibă în vedere mutarea reşedinței episcopale de la Timişoara la Măcău. În plus, din cauza cuceririlor făcute de către imperiali, comunicarea poştală dintre episcopie şi o bună parte a diecezei s-a întrerupt, un argument în plus, deci pentru mutarea preconizată.

În plus, în a doua parte a anului 1849, atunci când revoluția maghiară atinsese faza critică, iar Ungaria era izolată pe plan extern, obligată fiind să-şi înfrunte singură pericolele, masoneria maghiară a avut marele merit de a fi contribuit, în mod decisiv, la păstrarea coeziunii şi a solidarității între elitele maghiarilor, respectiv între aceştia şi marea masă a participanților la revoluție. Horváth însuşi s-a folosit de influența lui de franc-mason dar, mai ales, de cea de la Ministerul Cultelor, ajutând cu sume mari de bani pe clericii din Banat care organizau sau participau la acele sinoade locale, susținând cu înflăcărare, atât pe el, cât şi ideile sale ultraliberale. Astfel, pe data de 2 mai 1849, el a primit o scrisoare din partea unui anume Vincze Imre, paroh de Orțişoara[48]. Prin aceasta el era informat în legătură cu faptul că parohul a slujit 13 ani la Keresztes, aceasta până în momentul în care, din cauza bolii a trebuit să renunțe la muncă. Foarte mult timp a tot aşteptat o pensie, însă, din păcate, nu i s-a oferit decât un ajutor de 50 de frt. În lumina acestui fapt, el cere o pensie mai mare, tocmai pentru că a fost şi va rămâne fidel patriei[49]. Asemenea cereri a tot primit până la finele lunii iulie 1849, în fiecare dintre ele ridicându-se aceiaşi problemă financiară pe care Horváth a rezolvat-o, mai tot timpul cu abilitatea-i binecunoscută[50].

În realitate, franc-mason fiind, Horváth a putut dispune cu uşurință de o filieră extarordinară, prin intermediul căreia sume consistente de bani circulau pe

---

[48] *Ibidem.*

[49] Arhiva Episcopiei Romano-Catolice de Timişoara, *Fond "Horváth Mihály"- Documentul din data de 2 mai 1849.*

[50] Arhiva Episcopiei Romano-Catolice de Timişoara, *Fond "Horváth Mihály"- Documentele din data de: 2 iunie 1849, 5 iunie 1849, 25 iunie 1849, 26 iunie 1849 etc.*

întreg teritoriul diecezei, fără ca acest flux financiar continuu să fie obturat de vreo piedică survenită din contextul politic şi religios extrem de delicat, aşa cum era el în acele vremuri. Banii circulau prin intermediul mai multor paravane care atunci s-au numit: Oficiul Sării, respectiv Oficiul Aurului şi Argintului.

După cum se ştie, atât exploatarea sării cât şi cea a metalelor preţioase erau monopoluri de stat, iar, ca urmare a valorificării lor, la buget se acumulau, de obicei, venituri foarte mari. Horváth, deşi era ministru al Cultelor, graţie poziţiei sale privilegiate, în sânul elitei politice şi masonice maghiare, nu a întâmpinat nici o opreliște în accesul său la sectorul economic, la aceste importante resurse financiare ale statului.

Din acest punct de vedere, merită menţionată o importantă concluzie şi anume aceea că, punând în practică „sistemul său caritativ” de ajutorare financiară a clericilor, şi pe care i-a şi câştigat de partea sa în acest mod, Horváth a extins, în mod subtil, o întreagă reţea de influenţă, pe întreg terioriul provinciei. Altfel spus, el nu a făcut decât să contribuie extrem de generos la fianantarea acelei efervescenţe întreţinută, în cea mai mare parte, de către masoneria bănăţeană şi cea din restul Ungariei. Ea a ocupat poziţii importante inclusiv în ceea ce a devenit, ulterior, reacţiunea „catolică”, disidenţa radicală a autonomiei catolice, vârful de lance al noii biserici romano-catolice maghiare, naţională şi independentă, ale cărei principii deja fuseseră, în mare, enunţate şi în care Horváth credea cu înflăcărare.

Numele franc-masonilor care au făcut parte din această reacţiune, ce s-a manifestat în modul cel mai vehement şi mai radical posibil, au fost depistate în cadrul Arhivei Franc-masoneriei maghiare. Unii dintre cei menţionaţi s-au afirmat în prima parte, alţii în ultima parte a revoluţiei. Ei sunt atât clerici, cât şi laici, mai ales din rândul celebrelor familii nobiliare maghiare.

Dintre clericii maghiari masoni îi menţionăm pe următorii[51]: Horváth Mihály, episcop, baronul Brigido Mihály, episcop, Lajos Haynald viitor cardinal de Kalocsa, Verhovácz Miksa, arhiepiscop, Gallyuf József, arhiepiscop, Hell Ferencz, protopop, Kóppi Károly, Sárváry Ferencz, Stocker Frigyes, Endrődy János, Hoffmann Ferencz, Dudásy Antal, Vuketich Mátyás, Szegedy János, Sziltz Károly, Vizi István, Riemer Lukács, Tomkó Mátyás, Molitor Nándor, Éder József Károly, Henne Ferencz, Sorgenfrey Jakab, Kolozsváry István, Dolovácz Miklós, Delimanich József, Szentmártonyi Aquin, Laky István, Kukecz Antal, Wohlgemuth Fülöp, Sebasztianovics Ferencz[52].

Dintre laicii maghiari, deveniţi celebrii francmasoni, îi amintim pe: Vukovics Sebő, Kossuth Lajos, Klapka György, Puky Miklós, Dessewffy Dénes,

---

[51] Magyar Országos Levéltár, Szabadkőműves Szervezetek Levéltára, *Fond Loja Masonică Losonczy – Broşura intitulată: "Despre masoneria maghiară. Câteva cuvinte adevărate*, p. 8-9.

[52] Magyar Országos Levéltár, Szabadkőműves Szervezetek Levéltára, *Fond Loja Masonică Losonczy – Broşura intitulată: "Despre masoneria maghiară. Câteva cuvinte adevărate – Francmasoni maghiari celebri"*, p. 8.

Rónay Jácint, Teleky László, Bethlen Gergely, Orczy József, Vay József, Ürményi József, apoi conții: Eötvös, Andrássy, Batthyány, Teleki, Kemény, Radvánszky, Kubinyi, Festetich, Bánffy, Bethlen, Brunszvik, Eszterházy, Forgách, Haller, Pálffy, Ráday, Szapáry, Niczky, Draskovich, Barkóczy, Kun, Podmaniczky, Jósika, Hellenbach, Csáky, Berényi, Török, Kornis, Prónay, Mednyánszky, Bornemisza[53].

Dintre familiile nobiliare maghiare, care şi-au conturat o veritabilă tradiție prin aderența la masonerie, se pot enumera următoarele: Horváth, Szemere, Andrássy, Lónyai, Mocsáry, Berzeviczy, Beöthy, Pongrácz, Sárközy, Hertelendy, Almásy, Marich, Tihanyi Ragályi, Darvas, Királyi-Szathmáry, Bernáth, Pogány, Máriásy, Puky, Ocsai, Balogh, Kende, Pászthory, Majthényi, Gyürky, Szilassy[54].

Fireşte, una dintre cele mai răscolitoare mărturisiri rostite cu ocazia aderenței la masonerie, aparține lui Kossuth Lajos, iar ceea ce el a afirmat atunci, nu face decât să sintetizeze expresia unor mari idealuri pe care elita revoluționară maghiară, în cea mai mare parte a ei masonică, şi le-a conturat, sperând în ele pe tot cuprinsul revoluției.

Întâi de toate, el s-a arătat extrem de fericit pentru faptul că, a fost acceptat cu deplinătatea tuturor drepturilor şi obligațiilor, aşa cum prevede însăşi constituția masonică[55]. Apoi, şi-a exprimat satifacția şi pentru aceea că a ajuns la un asemenea grad de luminare, care i-a permis să cunoască şi să atingă cele mai înalte principii: iubire frățească, ajutor, solidaritate, adevăr, libertate, o voință puternică de a sluji patria cu credincioşie.

Finalmente, el a concluzionat foarte sugestiv faptul că masoneria nu poate înflori decât acolo unde nu domneşte tirania, dar predomină, în schimb, libertatea țări şi, odată cu aceasta, libertățile cetățeneşti. În realitate, în acest spirit, a şi fost gândită rețeaua de influență despre care s-a amintit în cele de mai sus. Prin intermediul ei, atât Horváth cât şi ceilalți lideri masoni ai revoluției maghiare au putut exercita un control extrem de strâns asupra teritoriului, cunoscând în detaliu cam tot cea ce se întâmpla pe fiecare palier al derulării evenimentelor.

Pe data de 3 iunie 1849, Horváth a primit tocmai din Orşova, un raport extrem de detaliat, prin intermediul căruia i s-a detaliat cum evolua starea de spirit din acel loc, respectiv cine dintre clericii de altă confesiune putea fi

---

[53] Magyar Országos Levéltár, Szabadkőműves Szervezetek Levéltára, *Fond Loja Masonică Losonczy – Broşura intitulată: "Despre masoneria maghiară. Câteva cuvinte adevărate – Francmasoni maghiari celebri"*, p. 9.

[54] Magyar Országos Levéltár, Szabadkőműves Szervezetek Levéltára, *Fond Loja Masonică Losonczy – Broşura intitulată: "Despre masoneria maghiară. Câteva cuvinte adevărate – Francmasoni maghiari celebri"*, p. 10.

[55] Magyar Országos Levéltár, Szabadkőműves Szervezetek Levéltára, Marele Orient Maghiar şi Marea Lojă "Sf. Ioan", *Fond Constituții şi acte interioare, Documentul cu numărul 166.*

considerat persoană de încredere, favorabilă luptei pentru cauza revoluţiei maghiare[56]. Comisarul Fülepp Lipót i-a întocmit deci ministrului Cultelor un raport extrem de generos în informaţii, într-un limbaj masonic foarte bine camuflat, prin intermediul căruia a amintit că, în urmă cu foarte puţin timp, comitatul Caraş a ieşit de sub influenţa tiraniei imperiale, însă administraţia maghiară s-a reinstalat foarte greu tocmai din cauza populaţiei. Aceasta, deşi trecuse printr-un proces de luminare, trebuia din nou potolită, căci simţământul ei pentru libertate era unul extrem de puternic.

Apoi, el a mai mărturisit şi faptul că, în activitatea de luminare pe care a desfăşurat-o, a fost ajutat foarte mult de către „doi oameni fideli intereselor patriei, bisericii şi libertăţii", adică protopopul de Caransebeş Bódy Antal şi protopopul de Oraviţa, Ignatie Vuia.

Despre primul a afirmat că era o persoană ce nu mai avea nevoie de nici o recomandare, căci fidelitatea sa faţă de patrie era binecunoscută. După ce armata imperială s-a retrăsese din faţa victoriilor lui Bem, lăsând în urmă multă dezordine, protopopul de Caransebeş fusese cel care, „neţinând cont de nici un fel de diferenţă religioasă, a contribuit la restaurarea ordinii şi la menţinerea ei"[57].

Ba chiar mai mult decât atât – se menţionează în cadrul surselor - el a şi organizat un comitet administrativ-cetăţenesc pus sub preşedenţia sa, comitet unde au intrat oameni cu cele mai bune simţăminte. După acest model, în regiunile învecinate, au mai apărut şi alte comitete secundare, care au fost subordonate celui de la Caransebeş. Privitor la Ignatie Vuia, comisarul Fülepp Lipót i-a specificat lui Horváth faptul că acesta era un om cu un caracter şi cu o credinţă curată, fiindu-i extrem de util, mai ales prin aceea că ştia româneşte şi, astfel, s-a putut folosi de serviciile lui pentru a propovădui ideea de libertate, egalitate şi frăţietate. În plus, concluzionează comisarul, cu asemenea oameni, instrucţia şi administraţia bisericii ortodoxe avansează „în favoarea cauzei noastre".

Această cauză nu a mai ajuns însă la deznodământul cel atât de mult aşteptat. Biserica naţională maghiară nu s-a mai născut, tocmai pentru că nici marele sinod, anunţat pentru 20 august 1849, n-a mai avut loc. Trupele lui Paskiewics se apropiau ameninţător, iar ceilalţi episcopi maghiari, de care Horváth avea aşa multă nevoie, fugiseră sau, dimpotrivă, căzuseră captivi, fiind închişi pentru implicare în revoluţie.

Practic, Horváth nu a mai avut cu cine să ţină sinodul şi cu cine să anunţe, de la vârf, ruptura bisericii. În afară de episcopiile catolice de Cenad, Transilvania, respectiv arhiepiscopia de Kalocsa, în restul diecezelor predomina

---

56 Magyar Országos Levéltár, Szabadkőműves Szervezetek Levéltára, *Fondul Ministerului Cultelor-Revoluţia de la 1848-1849, Documente referitoare la Biserica Romano-Catolică din Banat*, Raportul din data de 3 iunie 1849.

57 Varga Attila, *Biserică. Stat şi Franc-masonerie în Banat şi Ungaria (1848-1889)*, vol. 1, Cluj-Napoca, Ed. Argonaut, 2008, pp. 175-193.

un vid de autoritate. De altfel, imediat după capitularea armatei maghiare la Şiria, Horváth, ştiind că viaţa îi era ameninţată, a reuşit cu greu să fugă în exil. Odată cu plecarea lui, ideea bisericii catolice maghiare independente a fost îngropată pentru un timp. Nici situaţia francmasoneriei maghiare nu a fost mai bună.

Cunoscând masiva ei contribuţie şi implicare în mersul evenimentelor revoluţionare, autorităţile austriece au interzis, scoţând în afara legii masoneria maghiară şi activitatea ei. Pentru ea, a urmat o perioadă de stagnare, până prin anul 1860, atunci când nobilii Eszterházy, Teleki, Csáky şi Károly au repus în funcţiune o nouă lojă, pe care au numit-o „Szent István". De aici începând, masoneria maghiară a prins din nou elan, astfel că, pe data de 30 ianuarie 1870, s-a format Marea Lojă Simbolică a Sfântului Ioan, al cărei prim Mare Maestru a fost Pulszky Ferencz.

Un an mai târziu, s-a impus pe scena politică şi culturală Marele Orient al Ungariei, avându-l ca şi Mare Maestru pe Secretarul de Stat, Joannovics György. Alături de el, mai erau alte două nume extrem de cunoscute de către opinia publică maghiară: Klapka György, Vukovics Sebő şi Besze János. Marele Orient Maghiar s-a fundamentat pe recunoaşterea şi constituţia Marelui Orient Francez. Cele două mari obedienţe se vor unifica pe data de 21 martie 1886, formând Marea Lojă Simbolică a Ungariei, care cuprindea 46 de ateliere şi un număr de 3.324 de membri.

Până în anii 1919-1920, masoneria maghiară s-a bucurat de o perioadă de mare înflorire, impunându-se decisiv pe scena politică şi culturală a Ungariei. Prin mijlocirea ei, s-a obţinut, inclusiv readucerea din exil a lui Horváth Mihály şi a lui Vukovics Sebő. În anul 1867, când ei au revenit, erau deja alte vremuri, iar cauza pentru care militaseră intrase deja, demult, într-un con de umbră. Despre biserică naţională maghiară independentă nu s-a mai discutat, în nici o altă ocazie, în mod deschis. Neoficial, în spatele scenei, probabil că da. Detaliile, dacă ele există, nu le vom afla însă niciodată...

Oricum, tendinţa se explică, aşadar, prin faptul că, la mijlocul secolului al XIX-lea, Sf. Scaun s-a străduit să reia controlul asupra bisericilor catolice naţionale. În comunităţile naţionale, religia a constituit bastionul important al identităţii, jucând astfel un rol decisiv în întărirea comuniunii şi a solidarităţii colective. Sub cupola impactului pe care l-a avut revoluţia şi ideile moderne ale vremii, liberalismul cu precădere, bisericile au fost marcate de o tendinţă de individualizare şi, totodată, de autonomizare.

S-a impus practic o naţionalizare accentuată a bisericilor locale. La aceasta a contribuit şi aportul consistent pe care l-au adus diferiţi clerici şi prelaţi (Horváth Mihály, de pildă), seduşi de ideile susţinute de ceea ce biserica înseşi catalogase a fi drept „ereziile vremii." Se poate include aici politizarea catolicismului şi mai ales liberalismul ecleziastic, tentat de o reformă a disciplinei clericale. În condiţiile în care laicitatea a fost un atribut al statului modern, care

se întemeia pe libertatea de conştiinţă ce excludea orice constrângere religioasă, legătura socială era mai mult naţională, deci politică[58].

Aşa se poate explica şi fenomenul de folclorizare, respectiv de naţionalizare a practicilor religioase, fapt care a antrenat o deconfesionalizare şi o decreştinare lentă. Aceasta nu denotă altceva decât o vădită tendinţă de accelerare a secularizării societăţii, fapt resimţit pe deplin şi pe teritoriul episcopiei romano-catolice de Timişoara, atât în timpul revoluţiei, cât şi după încheierea ei.

5. Pe baricadele revoluţiei... Începutul sfârşitului!

În ajunul anului revoluţionar 1848, confesiunile din Banat aveau aspiraţii divergente. În faţa revendicărilor naţionale, românii, dar mai ales elita lor, îi percepeau drept adversari pe maghiari şi pe sârbi. Primii se impuseseră prin intermediul autorităţilor comitatense şi al deţinătorilor de pământ, iar cei din urmă prin episcopii sârbi de la Timişoara şi Vârşeţ, respectiv clerul superior din aceste dieceze. Elita românească în ascensiune, dar şi ţărănimea din Banat erau nemulţumite de propria lor situaţie socială, căutând să câştige poziţii pe plan social, naţional şi bisericesc.

De cealaltă parte a baricadei, curentul liberal maghiar avea în frunte personalităţi precum Petru Csernovics, Vukovics Sebő, Gorove István şi Kulterer Ignátz[59]. Deşi niciunul nu era maghiar, ei aparţineau nobilimii locale, îmbrăţişând programul nobilimii liberale maghiare. Ei au devenit exponenţii ei cei mai de seamă încă înainte de anul 1848, militând pentru unitatea statului ungar.

Potrivit documentelor de arhivă depistate, poziţia clerului romano-catolic inferior din Banat, faţă de revoluţie, s-a plasat pe alte coordonate decât cele deja analizate în cazul clerului superior al diecezei. În cea mai mare parte, clerul inferior a pactizat cu revoluţia, cu ideile liberale mai sus menţionate, însă au fost şi situaţii când unii dintre aceştia s-au întors împotriva ideilor revoluţionare, trecând de partea imperialilor. Tocmai de aceea este interesant de urmărit poziţia sa, de-a lungul desfăşurării evenimentelor, în diverse comitate ale provinciei: Caraş, Timiş, Torontal, Arad, Cenad, respectiv în acele părţi ale episcopiei care, actualmente, se află pe teritoriul Ungariei[60].

În comitatul Caraş, în prima jumătate a lunii iulie, Oraviţa şi împrejurimile ei au fost teatrul de manifestare al unor tulburări serioase, mai ales din cauza confruntărilor cu sârbii. Informaţii preţioase despre cele patrecute aici, se pot găsi în Diarium-ul unui martor direct la evenimentele survenite, pe nume

---

[58] Varga Attila, *Biserică, Stat şi Franc-masonerie în Banat şi Ungaria (1848-1889)*, vol. I, Cluj-Napoca, Ed. Argonaut, 2008, pp. 175-193. Vezi şi Simona Nicoară, *O istorie a secularizării. Avatarurile creştinismului şi triumfalismul mesianismelor noilor ere (sec. XIX-XX)*, vol. II, Cluj-Napoca, Ed. Accent, 2006.

[59] Silviu Dragomir, *Revoluţia de la 1848-1849 în Banat*, Bucureşti, 1968, pp. 46-51.

[60] Vezi Forster Gyula, *A katholikus klérus sérelmei 1848 előtt és után*, Budapest, 1892.

Asbóth Adolf. El mărturiseşte faptul că, pe data de 16 iulie 1848, un număr de 675 de soldaţi maghiari au venit de la Lugoj la Oraviţa, unde, în luna august cu precădere, a avut loc o mare confruntare datorită unei invazii a sârbilor.

În ziua de 22 august 1848, sârbii au atacat, jefuit şi incendiat Moldova Nouă. Incidente de acest gen mai fuseseră înregistrate şi în luna iunie. Într-o scrisoare trimisă ministerului de interne, Vukovics Sebő menţiona faptul că sârbii treceau permanent, în grupuri mici, peste graniţă, dirijându-i şi încurajându-i tot timpul pe cei revoltaţi. Ameninţarea i se părea comisarului Vukovics extrem de mare, întrucât - menţionează el- „dacă acestui fapt nu i se va pune capăt urgent (...) el va cauza nu numai un război civil, ci şi unul extern"[61]. Cu ocazia evenimentelor din luna august, biserica romano-catolică din localitatea menţionată a suferit mari pagube. Preotul paroh s-a opus sârbilor cât de mult a putut, fără a reuşi însă împiedicarea dezastrului. Episcopia de Cenad a luat act despre incendierea bisericii şi a casei parohiale, laolaltă cu toate matricolele, motiv pentru care a solicitat autorităţii comitatense să dea, din cadrul arhivei, exemplarele existente[62].

Evenimente mult mai palpitante şi mai pline de intensitate s-au petrecut la Lugoj şi în localităţile învecinate. Inevitabil, atenţia tuturor a fost reţinută de către a doua adunare de la Lugoj a românilor, adunare care a produs o mare efervescenţă în sânul populaţiei, mai ales din cauza prezenţei lui Eftimie Murgu. Chiar şi în aceste condiţii, clerul romano-catolic a manifestat o poziţie extrem de rezervată, rămânând departe de tot ceea ce se petrecea pe Câmpia Libertăţii. Era, de fapt, un mod de manifestare a neîncrederii, atât faţă de români, cât mai ales faţă de liderii lor, Murgu cu precădere, văzut ca o persoană extrem de alunecoasă, a cărui atitudine stârnea multe semne de întrebare. Aceasta mai ales cu ocazia celei de-a doua adunări de la Lugoj, din data de 27 iunie 1848.

Ministrul Szemere Bertalan, într-o scrisoare confidenţială trimisă comisarului Vukovics, îi menţiona faptul că era necesară o atentă supraveghere a românilor, dar şi a lui Eftimie Murgu care „vrea să meargă în Caraş şi care este un om fantast şi periculos"[63]. Intenţia lui era aceea de a ajunge în Banat pentru a convoca la Lugoj o adunare românească în care să se expună deziderate, dar fără a se lua hotărâri. Era singura modalitate de a putea convoca o adunare românească în Banatul care făcea parte din Ungaria.

În raportul său din data de 1 iunie 1848, comitele Jakabffy Kristóf i-a cerut ministrului Szemere Bertalan să împiedice venirea lui Murgu în Banat. Motivul principal se referea la faptul că, deşi acesta se arătase recunoscător Dietei pentru eliberare, el, în realitate, n-ar fi renunţat la vechile lui opinii de a-i

---

[61] Vezi *Documente privind revoluţia de la 1848 în Ţările Române. Seria C. Transilvania, vol. VIII, 26-30 iunie 1848*, Bucureşti, Ed. Academiei Române, 2007, p. 91-92.

[62] Boros János, *Az 1848 év eseményei Krassó Vármegyében*, Lugoj, s.a., p. 75.

[63] I.D. Suciu, *op. cit.*, p. 99.

uni pe români sub o singură coroană, să smulgă comitatele bănățene și regiunea de graniță de la Ungaria, iar, grație popularității sale extraordinare avută în rândul românilor, să arunce în flăcări întreg ținutul pentru a călca în picioare tot ce nu era românesc[64]. În drum spre Lugoj, Murgu s-a oprit la Timișoara unde a fost întâmpinat de o delegație a lugojenilor, pentru ca mai apoi să-l viziteze pe comisarul Vukovics.

În lucrarea sa consacrată revoluției românești din Transilvania și Banat de la 1848-1849, publicată în anul 1995, profesorul Mircea Păcurariu creionează în jurul lui Eftimie Murgu o adevărată aură patriotică de mare erou, lăsându-ne să înțelegem faptul că tot ceea ce a întreprins pe Câmpia Libertății a decurs din voință proprie, fără să fie influențat de către absolut nimeni. Mai mult decât atât, el, chipurile, n-ar fi lucrat pentru satisfacerea interselor guvernului maghiar[65].

Îi recomandăm Domniei Sale, cu multă căldură, fondul documentar al Ministerului de Interne din 1848, existent la Magyar Országos Levéltár din Budapesta, unde există informații prețioase legate de acest moment. Din cadrul scrisorii lui Vukovics Sebő trimisă Ministerului de Interne, pe data de 27 iunie 1848, reiese faptul că Murgu nu doar că obișnuia să-i elogieze pe eroii maghiari și pe Kossuth cu precădere, ci și mai mult decât atât.

Înainte de a doua adunare de la Lugoj din 27 iunie 1848, el a avut o întrevedere secretă cu franc-masonul Vukovics Sebő, care i-a și trasat, de altfel, liniile directoare pe care trebuia să le urmeze a doua zi pe Câmpia Libertății. Și Eftimie Murgu s-a supus[66]. Comisarul Vukovics i-a cerut lui Murgu să respecte următoarele:

a. Adunarea să nu ia hotărâri, ci, pe cale de petiție, să ceară de la minister și de la dietă ceea ce va crede de cuviință.
b. În discuțiile adunării, Banatul să nu fie considerat ca o provincie aparte, ci ca parte integrantă a regatului maghiar.
c. Sub nicio formă adunarea să nu dureze mai mult de o zi.[67]

Adunarea s-a ținut pe platoul de sub dealurile cu vii de la răsărit de oraș, care se numea pe atunci Balta Albă. Acolo s-a amenajat o tribună și un cort. Cel mai concludent dintre izvoarele maghiare în legătură cu acest moment este raportul lui Vukovics despre adunare. El a venit special la Lugoj pentru a supraveghea dezbaterile adunării. Deși nu a participat personal, el a avut destui oameni care îi aduceau neîntrerupt informații despre cele discutate în adunare. „Axul vorbirii sale – menționează Vukovics – a fost înarmarea pentru salvarea

[64] *Ibidem.*
[65] Mircea Păcurariu, *Revoluția românească din Transilvania și Banat în anii 1848-1849. Contribuția bisericii*, Sibiu, 1995, p. 83.
[66] Magyar Országos Levéltár-Budapesta, *Fond: Az 1848-1849-i Minisztériumi Levéltár. Belügyminisztériumi Levéltár, Elnöki iratok, nr. 529\1848.*
[67] I.D. Suciu, *op. cit.*, p. 104.

patriei de inamicul comun, sârbii. Deci spiritul care inspiră adunarea este prietenos în privința noastră, iar față de inamicii noștri amenințător... Dar în rezultatele finale eu sunt mai puțin mulțumit cu acest spirit. Au hotărât să ceară prin petiție ministerului că, precum în împrejurările periculoase de azi poporul român este gata să apuce armele pentru patrie, la armatele de insurgenți români să fie căpitan român și să se numească trei căpitani români pentru cele trei comitate. Comanda la regimentele românești să fie tot românească. Mai departe cer ca, în comitate, limba oficială să fie cea românească și numai în raporturile cu guvernul să fie obligatorie limba maghiară"[68].

Despre aceste deziderate, Vukovics menționa faptul că „nu vor fi aprobate niciodată"[69]. El mai menționează faptul că, în ceea ce-i privește pe episcopi, aceștia dispuseseră ca preoții lor să nu mai fie obligați să se supună episcopilor de la Vârșeț și Timișoara, numindu-și vicari pentru fiecare episcop în parte. Numai în urma intervenției energice a lui Vukovics, liderul românilor, Eftimie Murgu, a acceptat ca, în protocolul adunării, hotărârea privitoare la episcopi să fie introdusă sub formă de deziderat[70].

Toate cerințele adunării de la Lugoj nu conveneau de loc comisarului Vukovics, iar guvernului maghiar cu atât mai puțin. Tot ceea ce cerea Murgu revendicaseră și revoluționarii sârbi:

1. Înființarea unei armate românești prin înarmarea poporului în termen de 6 zile.
2. Numirea lui Murgu în calitate de căpitan suprem al acestei armate și a câte unui căpitan pentru fiecare din cele trei comitate.
3. Limba de comandă să fie limba română.
4. Recunoașterea limbii române ca limbă oficială în tot Banatul. Limba maghiară va fi folosită doar în corespondență cu guvernul maghiar.
5. Independența bisericii românești din Banat prin destituirea celor 2 episcopi de Timișoara și Vârșeț.

Astfel, cu toate declarațiile de prietenie ale lui Murgu, comisarul Vukovics și-a păstrat rezervele față de el, tocmai pentru că: „nutrește planuri complicate, însă, în timp scurt ne va fi de folos contra sârbilor, iar, după ce terminăm cu ei, va trebui să discutăm mai serios cu el"[71].

În privința numărului celor prezenți, comisarul Vukovics însuși, în cadrul unui raport, menționa faptul că „la început au fost cam 1500, iar către sfârșit au rămas numai câteva sute[72]", iar adunarea în sine era alcătuită nu numai din oamenii mai înstăriți ai poporului de rând, ci și din numeroși preoți și alte

[68] *Ibidem*, p. 110.
[69] *Ibidem.*
[70] *Ibidem.*
[71] *Ibidem.*
[72] I.D. Suciu, *op. cit.*, p. 105.

clase mai respectabile. Altfel spus, „la adunare se afla toată inteligheņtia română"[73].

Aceeaşi atitudine de rezervă el a transmis-o şi clerului romano-catolic, ca dovadă că, în incidentul petrecut la o zi după cele întâmplate pe Câmpia Libertății, clerul catolic a preferat să trateze direct cu Vukovics Sebő pentru soluționarea problemei. În ziua de 28 iunie 1848, parohul romano-catolic Krix Antal din Banatski Karlovac începuse să facă cunoscut, printre credincioşi, ordonanțele ministeriale ce îi parveniseră, însă a fost capturat şi închis la Alibunar, apoi la Panciova.

În favoarea eliberării sale a pledat Csintalan Károly, paroh romano-catolic de Ofsenița. Evitând să intre în contact cu liderii români, el i-a scris vicarului episcopal de Timişoara, spunându-i că parohul Krix este un patriot loial, un martir al libertății şi al națiunii, motiv pentru care merită să intervină pentru eliberarea lui. Vicarul, la rândul lui, a lansat un apel comisarului Vukovics, cerându-i să facă tot posibilul pentru eliberarea clerului care se dovedise a fi un mare patriot[74].

În comparație cu comitatul Caraş, în zonele învecinate, Timiş sau Arad atitudinea clerului inferior pe baricadele revoluției a fost una mult mai vehementă. Un caz aparte s-a petrecut în cadrul parohiei romano-catolice de Voiteg. Localitatea în sine, situată fiind pe linia principală a drumului de țară Timiş-Biserica Albă, nu putea rămâne ignorată în ambianța fierbinte al derulării evenimentelor revoluționare.

În contextul mişcărilor româno-sârbe, al apelurilor lansate de către patriarhul Rajacić, preotul catolic Czárán Miklós împreună cu un colaborator de-al său, capelanul Kityeszky Miklós, au convocat lumea în cadrul unei adunări, anunțând deschis faptul că nu vor ține cu maghiarii, ci cu imperialii şi cu patriarhul Rajacić. Declarația a provocat o stupoare generală, nimeni nereuşind să-şi explice motivul adoptării acestei atitudini atât de radicale.

La scurt timp după această declarație, pretura s-a sesizat motiv pentru care juratul Csonka a şi venit împreună cu mulți honvezi, reuşind să-l prindă pe capelanul Kityeszky Miklós. Potrivit surselor, parohul Czárán Miklós a reuşit să fugă la timp din casa parohială, iar, la scurt timp după evadarea sa spectaculoasă, liniştea s-a restabilit în cadrul parohiei, iar familiile maghiare şi germane au început să susțină, şi mai hotărât, cauza revoluției maghiare[75].

În parohiile romano-catolice de Şag şi Sânnicolau Mare, evenimentele au luat o turnură mult mai gravă. Despre primul caz, găsim informații prețioase

---

[73] *Ibidem*, p. 106.

[74] Biblioteca Centrală Universitară din Timişoara, Fond Vukovics Sebő, Scrisoarea nr. 28 din data de 29 iunie 1848.

[75] Szmida Lajos, *Temes vármegyei Vojtek Nagyközség története*, Csanád Egyházmegyei Könyvnyomda, 1902, p. 15.

chiar în jurnalul de casă al parohiei. Astfel, zilele anului 1848 au adus multă neliniște și multă tulburare în sânul credincioșilor. Din cauza contextului extrem de tensionat, contactele parohiei cu autoritatea capitlului diecezan s-au întrerupt totalmente, astfel că niciunul dintre canonici și, cu atât mai puțin vicarul episcopal, nu au reușit să afle ce anume, mai exact, se petrecea în cadrul parohiei și care erau nevoile sale cele mai mari. În plus, din cauza violențelor petrecute, biserica și casa parohială au fost aproape distruse în întregime, suferind, astfel, pagube materiale imense. Potrivit relatărilor din cadrul Diariumului, nu s-a reușit refacerea lor decât cu foarte multă greutate[76].

La Sânnicolau Mare, violențele desfășurate au luat o tentă antisemită, parohul local a scăpat situația de sub control, astfel că a fost nevoie de o luare de poziție chiar de către episcopul Lonovics. Îngrijorat de cele petrecute aici, încă din luna mai a anului 1848, el a conceput o circulară pe care a adresat-o tuturor preoților romano-catolici din dieceză. Prin intermediul acestui act, el își exprima îngrijorarea față de ura care a răbufnit în multe parohii față de evrei, nefirească și neconformă cu învățătura dată de către Mântuitor. El a cerut clerului să facă tot ce-i stă în putință pentru a combate o asemenea atitudine ostilă, invitând lumea la îngăduință și toleranță față de evrei. Din punctul său de vedere soluția cea mai adecvată pentru aceasta nu putea fi decât o instruire și o atitudine corectă, în spirit creștinesc[77].

Nici în zona Aradului violența evenimentelor derulate nu a scăzut din intensitate. Așa cum o atestă și sursele, în parohia de Simand revoluția a adus multă nenorocire, mai ales că cei de aici s-au temut mai tot timpul de ripostele sârbilor și românilor, ce au atacaseră multe sate maghiare. Pe data de 8 septembrie 1848 spre exemplu, de Sfântă Mărie Mică, sărbătoarea nu s-a putut ține – ni se spune – „din cauza atacurilor declanșate de către cetele de români. De la ora 9 dimineața până după-masa la ora 15, clopotele de avertizare au bătut continuu, astfel că săracii pelerini nu au mai așteptat predica și nici finalul slujbei. Fiecare s-a răspândit pe unde a apucat. În anul următor, în ziua de 9 august, trupele ruse au ajuns și la Simand, recurgând la tot felul de abuzuri."[78]

Despre cele petrecute în celebra localitate Șiria, unde armata maghiară a capitulat, avem informații grație mențiunilor unui anume paroh, pe nume Krumm Antal. El era născut pe data de 20 ianuarie 1817, făcuse studii la Timișoara, după care a fost hirotonit preot de către Lonovics însuși, în ziua de 25 iunie 1840. În focul evenimentelor, a tipărit cuvântări revoluționare, pe care le-a și rostit la

[76] Arhiva Episcopiei Romano-Catolice de Timișoara, *Fond Historia Domus – Historia Domus Sagensis (1821-1971)*, manuscris.

[77] Arhiva Episcopiei Romano-Catolice de Timișoara, *Arhiva Protopopiatului Romano-Catolic Sânnicolau Mare, Protocollum Curentalicum Diocesarum*, p. 207.

[78] Arhiva Episcopiei Romano-Catolice de Timișoara, *Fond Historia Domus – Historia Domus Simand*, manuscris. Vezi capitolele referitoare la evenimentele de la 1848-1849.

Şiria, Szeged şi Rókus. A fost însă capturat şi închis pentru o scurtă perioadă de timp. După ce armata maghiară a depus armele la Şiria, el a fost pus să activeze la parohia Sz. Anna, în calitate de simplu capelan, apoi la Kis Jenő (din 1853), iar, începând cu data de 8 octombrie 1859, a devenit paroh de Şiria[79].

Despre evenimentele petrecute în parohiile romano-catolice din comitatul Torontal informaţii preţioase ne oferă Szentkláray Jenő, în deja celebra sa carte consacrată parohiilor romano-catolice din episcopia de Timişoara. Şi în acest areal, biserica romano-catolică a suferit multe pagube din cauza violenţelor desfăşurate, iar poziţia parohilor faţă de cele petrecute a fost diferită, în funcţie de context.

În parohia de Bocsár, odată cu începerea revoluţiei, preotul paroh Kovács István şi-a lăsat parohia, mergând la Szeged. El a strâns în jurul lui un batalion de refugiaţi pe care i-a transformat în honvezi. A perseverat în cariera militară astfel că, în anul 1849, a devenit căpitan de honvezi, iar apoi maior pe lângă generalul Gyon.

După momentul Şiria, s-a refugiat în Turcia, iar apoi în America la New York, unde a şi rămas până la finele vieţii. După plecarea sa, locul vacant din parohie a fost ocupat de către Orth József, care iniţial fusese capelan de Kikinda Mare. El a slujit aici până pe data de 20 februarie 1949, când Ordinariatul l-a numit ca şi paroh pe Adányi Miklós[80]. La Bogáros, şi în imediata apropiere, confruntările dintre imperiali şi trupele maghiare au fost mult mai violente decât în alte locuri. După ce generalul Haynau a reuşit să ocupe oraşul Szeged, pe acest fundal extrem de favorabil, a mai obţinut alte două strălucite victorii împotriva maghiarilor la Szőregh şi Ó-Bessenye.

În ziua de 7 august, seara, trupele maghiare fiind în retragere au trecut prin parohia de Bogáros. Cu această ocazie, honvezii maghiari au adus ştirea că trupele ruse şi austriece unificate se apropie de localitate. A doua zi la ora 10, lângă această parohie, maghiarii sunt din nou înfrânţi, după care imperialii şi-au făcut intrarea în Bogáros. Parohul Novák József, filo-imperial convins, s-a pus în fruntea populaţiei, ieşind să salute armata austriacă victorioasă[81].

În parohia romano-catolică de Bóka, la începutul evenimentelor de la 1848, sârbii au ales să se retragă din cadrul localităţii. Populaţia croată de confesiune catolică, împreună cu preotul paroh pe nume Kürthi Szilvássy György au susţinut până la capăt interesele maghiarilor. Pe data de 4 august 1848, sârbii au intrat Bóka, începând să jefuiască casele maghiarilor şi ale croaţilor. Drept replică, peste numai o lună, în urma altei confruntări, maghiarii le-au provocat şi ei sârbilor pagube mari. După ce trupele de honvezi s-au retras, sârbii au trecut

[79] Arhiva Episcopiei Romano-Catolice de Timişoara, *Fond Historia Domus – Historia Domus - Vilagosvariensis (1753-1979)*. Vezi capitolele referitoare la evenimentele de la 1848-1849.
[80] Szentkláray Jenő, *A Csanád –Egyházmegyei Plébániák Története*, Temesvár, 1898, p. 371.
[81] *Ibidem*, p. 383.

din nou la riposte, provocând mari pagube, însă nu s-au atins de biserica romano-catolică. Parohul Szilvássy a reuşit, într-un final, să se refugieze, dar cu mare greutate. Către finele revoluţiei, el a revenit printre credincioşii săi, însă casa parohială era goală şi jefuită. Timp de câteva luni, a trăit din mila credincioşilor, locuind în sacristia bisericii. Într-un final, a beneficiat de o cameră, reuşind să-şi reia activitatea în condiţii normale[82].

Dintre studenţii teologi de la Seminarul din Timişoara, care şi-au făcut un adevărat titlu de glorie din participarea la revoluţie, mărturii interesante avem despre un anume Boleszny Antal. Născut la Becicherecul Mare, reşedinţa comitatului Torontal, el îşi face studiile primare în oraşul natal, după care merge să studieze la Szeged şi la Timişoara.

În momentul în care, la începutul lui 1849, armata maghiară a părăsit Banatul, de frica sârbilor, mulţi şi-au părăsit casele, mergând spre Măcău şi Szeged. Boleszny Antal, atunci seminarist, a decis să renunţe la studii pentru a sluji în armata maghiară. Ceea ce a făcut el nu este altceva decât o imagine clasică a destinului pe care l-au avut şi alţi tineri teologi, ce, din prea mult zel, au decis să servească o cauză care devenise mai mult decât nobilă din punct de vedere maghiar.

Pe data de 11 februarie 1849, îl găsim luptând în armata maghiară, participând apărarea oraşului Szeged ce era atacat de către sârbi. A participat inclusiv la asediul Timişorii, făcând parte din corpul IV maghiar de asediu. După eşecul înregistrat aici, Boleszny Antal s-a refugiat, sperând să nu cadă în mâinile ruşilor. În aceste condiţii, a ocolit Aradul, a trecut prin mai multe sate, revenind, într-un final, în comitatul Torontal la Német-Czernya. S-a refugiat la părinţii lui Geml Ignácz, un fost coleg de şcoală, care, de altfel, va şi deveni canonic. Îmbrăcând haine civile, revine la Becicherecul Mare unde va sta ascuns până după încheierea ostilităţilor. La finele revoluţiei maghiare, se reîntoarce la Seminarul din Timişoara şi îşi continuă studiile. În anul 1862, a devenit paroh de Orşova.

În comitatul Cenad, cu precădere în vechea reşedinţă a Sfântului Gerard, gradul de tensiune şi de violenţă a fost unul extrem de ridicat, mai ales că parohul romano-catolic local s-a dovedit a fi un filo-imperial convins. În lunile martie-aprilie, o puternică armată imperială se apropiase de Cenad, venind dinspre Kikinda Mare. În aceste condiţii, trupele maghiare din Apátfalva s-au pus şi ele în mişcare, îndreptându-se spre Cenad. Remarcând faptul că trupele maghiare se apropie, imperialii i-au chemat alături pe sârbi şi pe români, hotărând să meargă spre Mureş pentru a-i respinge pe maghiari. În drum spre locul confruntării, au trecut pe la Cenad, oprindu-se la parohia romano-catolică loc unde preotul Arleth i-a primit cu un ospăţ îmbelşugat[83].

---

[82] *Ibidem*, p. 433.
[83] *Ibidem*, p. 693.

Pe data de 13 aprilie, trupele maghiare au trecut la ofensivă. Venind de la Zomborul Mic, în direcţia lor de atac s-a înscris şi localitatea Cenad. Avamposturile sârbilor i-au primit pe maghiari cu focuri de armă, însă, printr-o mişcare strategică, maghiarii au încercuit comuna, împiedicându-i pe sârbi să bată în retragere. După ocuparea localităţii, primul vizat pentru represiune a fost preotul catolic, deja devenit celebru pentru calitatea lui de opozant vehement al maghiarilor. În momentul cuceririi localităţii, maghiarii i-au ocupat parohia, iar preotul Arleth a fost prins, bătut, înjurat şi dus, într-un final, la maiorul Csemegi Károly.

După ce acesta a audiat martorii a decis să-l condamne la moarte, considerându-l vinovat de înaltă trădare. Pentru o anchetă mai detaliată, clericul romano-catolic a fost trimis la Szeged şi la Arad. A urmat însă capitularea de la Şiria, iar Arleth a fost eliberat de către austrieci. Ba chiar mai mult decât atât, la recomandarea guverantorului Voivodinei Sârbe şi a Banatului Timişan, parohul de Cenad a fost decorat pentru merite deosebite.

Deşi înfrântă revoluţia ungară, el a devenit mai radical în raporturile cu maghiarii. A rămas şi pe mai departe cu concepţia că trupele de honvezi nu sunt altceva decât o adunătură de tâlhari, motiv pentru care a şi scris în jurnalul parohiei: „Hic ordinatione altiori cessavit magyarimus!" Au fost depistate, deasemenea, o serie de informaţii extrem de interesante în legătură cu derularea evenimentelor revoluţionare din cadrul parohiei romano-catolice de Szeged (mai exact, acea parte a episcopiei de Cenad care, actualmente, se află pe teritoriul Ungariei).

Potrivit informaţiilor valorificate de către Juhász Kálmán, în ziua de 17 martie 1848 vestea evenimentelor petrecute la Pesta a ajuns la Szeged şi în împrejurimi. Credincioşii romano-catolici de aici, pe data de 19 martie, au trăit la maxim intensitatea celor petrecute, în zgomotele bubuiturilor de puşcă şi de tun. În faţa acestei mari efervescenţe, clerul romano-catolic a încercat să liniştească mulţimile, îndemnându-le să se folosească, în mod cumpătat, de drepturile dobândite[84].

Biserica romano-catolică din această zonă s-a confruntat cu o serie de problemele survenite în decursul evenimentelor, ele stârnind multe controverse aprinse. Întâi de toate, Seminarul Catolic din Timişoara s-a mutat aici la Szeged, considerându-se faptul că oraşul prezintă condiţii mai bune pentru desfăşurarea cursurilor.

Chiar şi în urma acestei decizii -aşa cum mărturiseşte şi duhovnicul principal într-o scrisoare trimisă la Timişoara pentru vicarul Fábry- situaţia învăţământului teologic superior al diecezei continua să se confrunte cu aceiaşi situaţie dezastruoasă. El a amintit că există doar 10 studenţi teologi care aşteaptă vremuri mai potrivite pentru reluarea cursurilor, însă, din cauza contextului

---

[84] Juhász Kálmán, *A Szeged-Palánki plébánia története (1199-1895)*, Szeged, 2000, p. 143.

extrem de tensionat nu există nici o garanție că ei vor rămâne pe tărâmul fidelității față de patria ungară și față de biserică[85].

În altă ordine de idei, parohul de Rókus, pe nume Nyáry Ferenc, era un adept al ideilor liberale și, tocmai din acest motiv, a intrat în conflict cu prepozitul Kreminger Antal, acuzat de mulți de o gândire prea conservatoare[86]. În zilele lui martie, tinerii au strigat entuziasmați pe sub geamurile sale, militând în favoarea ideii de libertate a conștiinței și a confesiunii. Kreminger nu s-a alăturat lor și nici nu a manifestat entuziasm precum o făcuse Nyáry Ferenc, care, după vizita lui Kossuth la Szeged l-a tot pomenit în rugăciunile sale, rostite după slujbă, văzându-l ca pe un adevărat salvator al Ungariei[87].

Apoi, pentru că a refuzat să anunțe de la amvon războiul creștinesc împotriva rușilor și a imperialilor, pe data de 26 aprilie 1849, prin intermediul unui ordin, comisarul Batthyányi l-a suspendat din funcție. Autoritățile maghiare l-au acuzat de faptul că nu și-a făcut datoria față de popor, pe care nici nu l-a instruit, nici nu l-a luminat în spiritul noilor idei, prin urmare, s-a considerat că merită să fie înlocuit[88].

În locul său, locuitorii din oraș l-au preferat pe Szabados József, care era profesor de teologie. La inistențele vicarului Róka József, care era bun prieten cu prepozitul Kreminger, Ministrul Cultelor Horváth Mihály a decis să nu grăbească totuși pedepsirea prepozitului, în consecință a ordonat o anchetă preliminară. Împotriva lui, s-a deschis un adevărat proces, care a făcut multă vâlvă în acea zonă[89]. Au fost audiați 341 de martori, dintre care un număr de 313 persoane doreau scoaterea sa din funcție[90]. Prepozitul a mai fost acuzat și de faptul că a depus jurământ de fidelitate față de împărat, refuzând să îl înmormânteze pe soțul unei văduve, tocmai pentru că ar fi luptat împotriva Suveranului.

Kreminger a rostit în apărarea lui aceleași lucruri pe care le-a mai amintit cu câteva luni în urmă[91]. Scriindu-i vicarului de Cenad, Róka József, el a amintit faptul că nu poate fi scos din funcție din cauza principiilor în care credea cu tărie, mai ales că, din punctul său de vedere, nu a încetat nicicând să fie un bun catolic.

---

85 Arhiva Episcopiei Romano-Catolice de Timișoara, *Fond Horváth Mihály*, scrisoarea duhovnicului de Seminar, Sáry Mihály către vicarul episcopal de Timișoara din data de 24 aprilie 1849.
86 *Ibidem*, p. 144.
87 *Ibidem*.
88 Arhiva Episcopiei Romano-Catolice de Timișoara, *Fond Horváth Mihály*, scrisoarea comisarului G. Batthyányi din data de 26 aprilie 1849.
89 Arhiva Episcopiei Romano-Catolice de Timișoara, *Fond Horváth Mihály*, scrisorile din data de 9, 10, 11 iunie 1849.
90 Arhiva Episcopiei Romano-Catolice de Timișoara, *Fond Horváth Mihály*, scrisoarea din data de 27 iulie 1849.
91 Arhiva Episcopiei Romano-Catolice de Timișoara, *Fond Horváth Mihály*, scrisoarea din data de 5 mai 1849.

Au venit însă bătăliile de la Ujszeged şi Szöregi, după care generalul Haynau a intrat victorios în oraş. Parohul Nyáry Ferenc s-a refugiat din calea lui Haynau, iar, în timpul pribegiei sale, a murit pe data de 18 august 1849 din cauza holerei. În noile condiţii, Kreminger a putut reveni liniştit la Szeged. El nu s-a dovedit însă a fi răzbunător, intervenind în favoarea clericilor sau a altor credincioşi care fuseseră capturaţi de către trupele imperiale. Ba chiar mai mult decât atât, în ziua de 3 noiembrie 1849, a decis că, pentru memoria celor căzuţi pe câmpul de luptă, să se facă slujbe de *requiem* în fiecare biserică protopopială[92].

Astfel, odată cu vara lui 1849, evenimentele revoluţionare încep să se stingă, ocazie cu care deschide un nou interval de timp, ce a adus beneficii şi recompense pentru unii, persecuţii şi dezavantaje pentru alţii. Situaţiile de tensiune care s-au mai înregistrat, nu au făcut decât să sublinieze, încă o dată, marile rupturi ce s-au impus pe toate palierele diecezei: între vicari şi restul preoţilor, între aceştia şi credincioşii care au început să-i conteste şi să li se opună cu o vehemenţă extremă.

De pildă, este celebru acel caz pe care îl relatează vicarul Róka József ministrului Horváth Mihály: parohii de Becicherecul Mic şi Rékás, Szittya János, respectiv Ádám Kristóf fuseseră închişi un anume interval de timp, pentru convingerile lor revoluţionare. După ce au fost eliberaţi, s-au reîntors în parohiile lor, însă, spre marea lor surprindere, s-au confruntat cu o opoziţie extrem de puternică manifestată de către credincioşi care i-au respins, refuzând să mai asculte de ei. În aceste condiţii, au trebuit să facă schimb de parohii[93].

În cazul parohiei de Szercsa, situaţia a fost la fost la fel de neplăcută. Preotul Karg Magnus fusese nevoit să se refugieze la Török Kanizsa din cauza puternicelor violenţe petrecute în cadrul parohiei sale, intenţionând să revină când apele se mai linişteau. Acest moment a întârziat să apară, căci tensiunile au crescut astfel că, nici la Török Kanizsa, nu a fost în siguranţă. Avertizat de localnici că o avangardă sârbească se apropie de localitate, preotul şi alţi fideli a fost nevoit să fugă la Szeged. A reuşit să revină la Török Kanizsa pe data de 1 iunie 1849, însă biserica şi casa parohială au fost atât de distruse, încât nu se mai putea locui în ea[94].

Imediat după încheierea revoluţiei maghiare, clerul romano-catolic inferior al diecezei de Cenad a trecut printr-o perioadă foarte dificilă, astfel că cei care au participat la evenimentele revoluţionare, fiind prinşi, au trebuit să dea socoteală pentru tot ceea ce au întreprins pe toată durata derulării ostilităţilor. Foarte mulţi

---

[92] *Ibidem*, p. 145.

[93] Arhiva Episcopiei Romano-Catolice de Timişoara, *Fond Horváth Mihály*, scrisoarea din data de 20 iunie 1849 trimisă de către vicarul episcopal Róka József către ministrul cultelor Horváth Mihály.

[94] Arhiva Episcopiei Romano-Catolice de Timişoara, *Fond 1848-1849*, scrisoarea din data de 30 septembrie 1849.

dintre ei au fost închişi, însă, după cum s-a mai amintit, la intervenţia unor prelaţi care nu s-au compromis în timpul revoluţiei, pedepsele le-au fost mult diminuate, încercându-se reintegrarea lor în activitatea pastorală a diecezei[95].

Avem o serie de informaţii despre mai mulţi asemenea clerici a căror viaţă s-a schimbat în bună măsură odată cu revoluţia şi cu tot ceea ce ea a presupus. Astfel: Ádám Kristóf, paroh de Rékás, îşi pierde averea, este închis, iar după eliberare devine paroh, iniţial la Becicherecul Mic, apoi la Liebling. Brassay József, paroh de Csatád este închis şi el pentru jumătate de an, după care este readus în activitatea pastorală a diecezei. Bódy Antal, protopop de Caransebeş, este închis pentru un an de zile, Dániel Márcel şi Duschek Ede au murit, fiind spânzuraţi undeva lângă Vârşeţ. Un caz cu totul şi cu totul aparte a fost Mihalovits József, canonic, şeful biroului episcopal. Fiind un partizan fervent al ideilor liberale şi un participant activ la evenimentele revoluţionare, a fost condamnat la 4 ani de închisoare cu confiscarea totală a averii şi a titlului de canonic totodată[96].

Graţie intervenţiei viitorului episcop Alexander Bonnaz, el nu va face decât 2 ani de închisoare, după care, pe data de 1852, el este eliberat devenind capelan. Doi ani mai târziu, în anul 1854, el devine protopop de Ujbesenő, ocazie cu care ascensiunea sa în ierarhia bisericii romano-catolice începe să fie una extrem de rapidă. În anul 1861, el îşi reia titlul de canonic, devenind arhiepiscop de Zagreb în anul 1870 şi cardinal în anul 1877[97].

Se încheia, aşadar, o perioadă extrem de zbuciumată din istoria bisericii romano-catolice din Banat, o perioadă în urma căreia episcopia de Timişoara a urmat un nou curs care a şi presupus o serie de transformări de profunzime în viaţa sa internă. Au urmat 10 ani de reconstrucţie desfăşuraţi sub cupola regimului absolutist, un regim care, în ciuda exigenţei sale, nu a putut să şteargă din memoria celor mulţi amintirea revoluţiei şi a marilor sale idealuri. Au rămas deci speranţe, amintiri şi idealuri, deocamdată înăbuşite de realitatea impusă de curând, realitate a cărei amărăciune şi tristeţe era încă vie şi dureroasă: *Vae Victis*!

---

[95] Varga Attila, *Biserică, Stat şi Franc-masonerie în Banat şi Ungaria (1848-1889)*, vol. I, Cluj-Napoca, Ed. Argonaut, 2008, pp. 209-224.
[96] *Ibidem*.
[97] Juhász Kálmán, *A csanádi egyházmegye 1848-1849-ben*. Manuscrisul a fost prelucrat şi tipărit de către Lotz Antal în: Tanulmányok Csongrád Megye Történetéből, XXI, Szeged, 1994, p. 73-75.

REVOLUȚIA DE LA 1848 DIN VOIVODINA, ÎN „AUTOBIOGRAFIA" EPISCOPULUI DE PAKRAȚ, NICANOR GRUICI*

Preot Vasa Lupulovici,
Reșița

Între izvoarele istorice care conțin relatări importante despre desfășurarea revoluției de la 1848 în Voivodina se numără și autobiografiile unor personalități laice și bisericești contemporane cu evenimentele zbuciumate care s-au produs în cursul anilor 1848-1849[1].

---

* Nicanor Gruici s-a născut la 1 decembrie 1810 la Lipova, ca fiu al parohului Procopie Gruici și al Agripinei, născută Kosici. Gimnaziul l-a terminat la Mohács, filosofia și dreptul la Pečui iar teologia la Karloviț. În monahism a fost tuns la mănăstirea Kureždin. În calitatea sa de funcționar al Consistoriului Arhidiecesan a fost un apropiat colaborator al patriarhului Iosif Raiacici. Pe când era arhimandrit, Nicanor Gruici a îndeplinit și funcția de mandatar (locțiitor) al episcopiei Karlovițului de Sus. În 1861, Raiacici l-a hirotonit ca arhiereu și l-a numit vicar. În anul 1864 a fost ales episcop de Pakraț. A fost cea mai populară personalitate dintre arhiereii mitropoliei Karlovițului din acel timp. După înlăturarea lui Arsenie Stoicovici din funcția de administrator al mitropoliei Karlovițului, a fost numit el în această demnitate, de la mijlocul anului 1872 și până în anul 1874 când a fost ales patriarh Procopie Ivacikovici. Pe lângă calitățile sale de administrator, Nicanor Gruici a fost și un om al condeiului, scriind, în publicațiile vremii, cântece și poezii patriotice sârbești, sub pseudonimul „SRB MILUTIN". S-a remarcat și ca bun orator, fapt ce l-a determinat pe arhimandritul Ilarion Zeremski să-i publice cuvântările în *Autobiografia Nicanora Gruiča* în revista „Bogoslovski Glasnik" din Sremski Karlovți [după Sava Episkop Sumadijski, *Srpski jerarsi od IX do XX veka*, Beograd-Podgorica-Kalenici-Kraguievac, 1996, p. 355-357.

[1] Dintre acestea amintim: Mihajlo Polit Desančici, *Kako je bilo u nas Srba u Buni godine 1848* [*Cum a fost la noi, sârbii, în Revoluția din 1848*], lucrare pe care Mihajlo Polit Desančici a terminat-o în 1916 la o adâncă bătrânețe. Manuscrisul lucrării s-a păstrat în arhiva „Rukopisno Odeljenje Matice Srpske" (Secțiunea de manuscrise a Matiței Srpska) din Novisad cu cota M 5550. Lucrarea a fost publicată în anul 1996 la Novisad, prin grija academicianului Slavko Gavrilovici care a întocmit introducerea, notele, comentariile și ilustrațiile acestei lucrări; Iovan Subotici, *Život D-ra Iovana Subotiča (Autobiografia)*, în românește *Viața Dr. Iovan Subotici (Autobiografie)*, publicată în 5 volume. Primul volum a fost tipărit la Novisad în anul 1904, prin grija lui Tihomir Ostoici care a întocmit introducerea, notele și comentariile. Tot prin grija lui Ostoici a apărut la Novisad și volumul 2, care conține relatările despre revoluție (Novisad 1902). Volumele 3, 4 și 5 au apărut tot la Novisad de data aceasta prin grija cunoscutului istoric Iovan Radonici, în 1905-vol. 3, 1909-

În pofida faptului că uneori interpretarea evenimentelor poartă pecetea statutului social sau religios al autorilor respectivi, care le conferă un anumit subiectivism generat într-o oarecare măsură şi de modul de percepere al evenimentelor, dacă preluarea informaţiilor este făcută cu spirit critic, acestea pot aduce o reală contribuţie cercetării temei respective.

Între autobiografiile personalităţilor laice şi religioase contemporane cu Revoluţia de la 1848 din Voivodina un loc aparte în ocupă şi „Autobiografia" episcopului Nicanor Gruici care în acea perioadă, prin calitatea sa de funcţionar al Consistoriului, a fost un apropiat colaborator al patriarhului Iosif Raiacici care, după cum este cunoscut, a avut un rol important în desfăşurarea evenimentelor din 1848. Informaţiile oferite de Gruici în *Autobiografia* sa sunt foarte importante mai ales prin faptul că prin conţinut ele sunt informaţii de culise, fiind oferite de un cleric care se bucura de mare încredere atât din partea patriarhului, care în mai multe rânduri i-a încredinţat spre rezolvare unele probleme de mare importanţă[2], cât şi din partea altor ierarhi din mitropolia Karlovițului[3]. Dată fiind tema acestei lucrări ne vom limita mai departe la a reproduce din *Autobiografia lui Gruici* doar acea parte care se referă strict la evenimentele revoluţionare din 1848, reproducând totodată şi notele bibliografice cu numerotarea şi conţinutul cu care acestea apar în *Autobiografie*, lăsând libertatea deplină cititorului de a extrage şi interpreta informaţiile din această relatare.

*

vol. 4, şi 1910-vol. 5; *Autobiografia Nicanora Gruici* a fost publicată prin grija arhimandritului Ilarion Zeremski în revista „Bogoslovski Glasnik" din Sremski Karlovit, începând cu nr. 6, caiet 1 din 1904, continuând sub formă de foileton şi în numerele viitoare. Relatările despre Revoluţia din 1848 sunt cuprinse în revista „Bogoslovski Glasnik" nr. 6, caiet 5, S. Karlovţi, 1904, p. 342-343 şi „Bogoslovski Glasnik" nr. 6, caiet 6, S. Karlovci, 1904, p. 406-415.

[2] Drept exemplu, redăm relatările lui Gruici referitoare la încredinţarea din partea lui Iosif Raiacici ca Gruici să întocmească răspunsul la scrisoarea lui Andrei Şaguna prin care acesta a cerut autonomia bisericească: „După aceea mi-a predat patriarhul scrisoarea lui Şaguna în care acesta cerea de la el autonomia politică şi bisericească pentru români şi toate scrisorile episcopilor chestionaţi în această problemă şi mi-a poruncit ca eu să pregătesc până se întoarce el din Mehadia răspunsul la această scrisoare. Eu m-am întors la Kuveždin şi am îndeplinit acea poruncă şi când s-a întors din Mehadia la Karlovit i-am dus răspunsul la scrisoare, care era destul de vast..." [după *Autobiografia Nikanora Gruiča*, în Bogoslovski Glasnik nr. 6 caiet 6, Sremski Karlouti, 1904, p. 416.

[3] Aici redăm relatarea când patriarhul i-a dat episcopului Timişoarei, Živkovici, să facă recenzia şi critica la lucrarea „Analitika" a episcopului Platon Atanaţkovici, publicată la Viena, în 1850. După relatările lui Gruici, „... Živkovici a adus-o a doua zi patriarhului spunându-i: Predaţi aceasta, Sfinţia Voastră, arhimandritului Gruici care s-o citească şi să dea răspuns la aceasta ..." [după Bogoslovski Glasnik nr. 6, caiet 6, p. 417].

... Când a murit în decembrie egumenul [mănăstirii – N.T.] Kuveždinului, mitropolitul din Požun [Bratislava – N.T.] a rânduit ca eu să primesc conducerea mănăstirii Kuveždin, care mi-a fost predată la 1 ianuarie 1848.

Dar deja pe 15 martie al aceluiaşi an a început mişcarea în Franța şi în Ungaria în care a luat avânt opoziția lui Kossuth[4] şi în câteva zile s-au alcătuit la Bratislava legi cum puterea nici nu a visat. Acele legi regele Ferdinand a fost nevoit, sub presiunea revoluției din Ungaria şi Viena, să le sancționeze (să le aprobe). Ungaria a primit un „Ministerium" independent care imediat s-a întrunit sub preşedinția grofului Ludvig Bačani[5] şi a început Cancelaria regală şi Consiliul regal la Buda să conducă Ungaria. Când s-a încheiat Dieta la Bratislava, Ministerul coboară la Pesta şi promite mitropolitului că Biserica noastră va fi organizată după legea de egalitate a tuturor Bisericilor din țară, că se va convoca cât mai repede congresul sârb şi toate elitele. La propunerea mitropolitului episcopul Budei, Platon, a fost numit şeful secțiunii care a fost repartizată în cadrul „Cultus-ministeriumul-ui"[6] pentru problemele noastre bisericeşti şi s-au promis şi alte concesii poporului sârb. Mitropolitul a coborât din Pesta la Karloviț, iar deputățiile cu steaguri din toate părțile au început să dea năvală către dânsul şi să-l întrebe ce fel de libertăți a adus pentru popor. El le-a răspuns că în curând va fi convocat Congresul național care împreună cu noua putere ungară, toate problemele naționale şi bisericeşti le va organiza pe principiul egalității tuturor cultelor şi naționalităților. Acest lucru i-a îmblânzit puțin, dar puterea nimic nu a trimis iar mişcarea a început să ia amploare. Raiacici s-a îngrijorat de ce va ieşi din aceste tulburări şi se nelinişti în sufletul şi inima sa, în aşa fel că de mai multe ori nu a ştiut de ce m-a chemat la sine. A scris şi guvernului maghiar să-i trimită cât mai curând ceea ce s-a promis sârbilor la plecarea sa din Pesta, dar guvernul nu i-a răspuns deloc, iar el s-a neliniştit şi mai mult şi m-a întrebat o dată: Ce vorbeşte acea lume agitată ? Iar eu i-am răspuns: Vorbeşte că se vor răzbuna pe toți acei ce se vor împotrivi acelei mişcări populare; la care el mi-a răspuns: Noi vom fi cu poporul şi ce va da Dumnezeu.

---

[4] Ludvig Kossuth / Kossuth Lajos s-a născut la anul 1802. A fost conducătorul opoziției radicale. În martie 1848 a devenit ministru al finanțelor, în septembrie – preşedintele Comitetului național de apărare, în aprilie 1849 – guvernator şi dictator; pe 17 august în acelaşi an a fugit din Ungaria spre Turcia unde o vreme a fost şi internat. După aceea a trăit ca emigrant în Anglia şi Italia (la Torino). A murit în anul 1893.

[5] Ludvig Bačani / Batthyányi Lajos, om de stat maghiar. S-a născut în 1809. Din 17 martie până pe 11 septembrie 1848 a fost membru al ministerului ungar. Pe 1 ianuarie 1849 a fost arestat şi executat pe 6 octombrie în acelaşi an, la Pesta.

[6] Ministerul Învățământului şi Cultelor.

La toți cei ce m-au întrebat după aceea ce părere are mitropolitul, eu le-am comunicat acel răspuns al său și acesta l-a scăpat de multe neplăceri. La 14 aprilie a ieșit rescriptul regal semnat de palatinul Ștefan în locul lui Ferdinand – care-l înlocuia pe împărat[7] când acesta nu era în Ungaria. Prin acel Rescript Raiacici a fost însărcinat să convoace Congresul bisericesc pe 15 mai la Karloviț, la care urma să fie prezent și emisarul imperial, mai bine zis emisarul guvernului, nou numitul grof timișan Petar Cernoievici. Mitropolitul a convocat congresul pe 15 mai, dar deputățiile sosite din toate părțile au năvălit peste dânsul și au cerut să convoace o adunare pe 1 mai, la care poporul să se adune și să stabilească ce să facă la Congres. Mitropolitul a acceptat, a convocat adunarea la 1 mai și a comunicat acest lucru ministrului Evteș[8] care i-a răspuns că nu are nimic împotriva întrunirii acelei adunări care dorește să se stabilească ce va face la Congres. Și astfel s-a întrunit la 1 mai, la Karloviț, adunarea populară care a renunțat la întrunirea Congresului pe 15 mai și s-a proclamat pe sine ca reprezentantă a voinței populare, alegându-l: pe mitropolitul Iosif Raiacici ca patriarh al poporului sârb și pe Stevan Șuplikaț ca voievod; aceeași adunare a înființat Voivodina sârbească sub coroana ungară, căreia i-a stabilit granițele și a ales Comitetul care, în locul adunării, va conduce poporul până când toate acestea se vor aproba și transpune în viață. La acea adunare am spus și eu câteva cuvinte după protosinghelul Kacianski, cuvinte ce au fost primite de adunare cu mare însuflețire. După cuvântarea lui Kacianski adunarea l-a proclamat pe Raiacici ca patriarh iar după cuvântarea mea l-a ales pe Stevan Șuplikaț[9] ca voievod și în aceeași zi mai mulți participanți la adunare au năvălit peste patriarh și au cerut de la acesta să mă ridice pe mine și pe Kacianski la rangul de arhimandrit, imediat a doua zi. Patriarhul le-a răspuns că le va îndeplini această dorință, dar pe calea lui bisericească.

A doua zi Adunarea nu a lucrat, pentru că a fost duminică, dar luni, pe 3 mai, aceasta s-a întrunit din nou și în cadrul acesteia am fost ales și eu ca secretar în Comitet; iar când eu nu am primit această alegere și le-am expus motivele de ce nu primisem alegerea, cei din Adunare m-au ales să merg cu deputăția la Praga, la Congresul de slavistică. În acea deputăție au mai fost George Stoiakovici,

---

[7] Stefan Victor, arhiducе austriac, născut în 1817. Între 1847-1848 Palatin al Ungariei. A murit în anul 1867.

[8] Baronul Iosif Eötvös, scriitor și om de stat maghiar, născut în 1813; din martie și până în septembrie 1848, ministrul Învățământului, la 1866 – președinte al Academiei de Științe din Pesta; în 1867-1871 – ministrul Învățământului.

[9] Voievodul Stevan Șuplikaț s-a născut la Petrinia în 1766. Gimnaziul l-a terminat la Karloviț și filosofia la Șopron. În 1805 a intrat în armată și în 1814 ajunge colonel. În această funcție, pe 1 mai 1848, a fost ales voievodul sârbilor. La scurt timp după aceasta, a devenit general-maior iar pe 3/15 decembrie a fost confirmat ca voievod, dar la câteva zile după aceea, pe 15/27 decembrie al aceluiași an, moare la Pancevo. A fost înmormântat în mănăstirea voievodală Kruședol.

Iovan Subotici[10], Pavle Stamatovici[11] şi eu, iar mai târziu ni s-a alăturat şi Slavko Petrovici care a studiat la Praga şi ştia limba cehă. Mie şi lui Stamatovici patriarhul ne-a dat sarcina la plecare să-i facem cunoscută lui Şafarik[12], Palaţki[13] şi Hanki[14] şi altor matadori [!] ai slavisticii, recomandarea sa, ca aceştia să insiste, să se aleagă şi să se proclame cu această ocazie, limba slavonă veche, ca limbă universală a literaturii slave. Noi am transmis acea recomandare a sa dar am văzut cu ochii noştri că nu se putea nici vorbi şi nici înfăptui nimic în acest sens la acest Congres. [Text lipsă – lipsesc relatările despre desfăşurarea congresului.]

[La întoarcerea de la Congres – N.T.] ... citind ziarele în compartiment am găsit într-un ziar de seară că Banul [Jelacici – N.T.] a fost demis din funcţia sa şi că i-au fost luate toate onorurile militare. Acest fapt ne-a neliniştit din nou şi din Roici, unde nu s-a ştiut nimic nici despre catastrofa din Karloviţ şi nici de cea a Banului, apoi prin Krapina, ne-am îndreptat spre Zagreb unde am ajuns la ora 10 seara. De la Nicola Krestici[15] care edita în acea vreme la Kuşlan ziarele jugoslave, ne-am încredinţat încă din acea seară că orăşelul Karloviţ nu a ars şi că doar a fost bombardat cu tunurile armatei care se afla la Varadin – şi aceasta în aceeaşi zi când a început acea sângeroasă luptă la Praga şi Lvov. Cât despre Ban, în Zagreb nu a auzit până în acea seară nimeni nimic.

După acea ştire care am adus-o noi şi după editarea din Karloviţ a manifestului [împăratului – N.T.] Ferdinand în aceeaşi problemă, s-a ţinut la Zagreb şedinţa parlamentului [posibil Congresului Adunării, *sabor* = Congres, parlament, adunare], dar în aceasta nu s-a luat nici o hotărâre.

După două zile, a sosit patriarhul de la Insbrukh [Innsbruck], iar Banul când a aflat pe drum de manifestul prin care a fost înlăturat din demnitatea de

---

[10] Dr. Iovan Subotici, născut la 1817. Gimnaziul l-a terminat la Karloviţ, filosofia la Seghedin şi dreptul la Pesta. Din 1842-1850 şi 1850-1853 a fost redactorul-şef al revistei „Srpski Letopis". Din 1853 s-a mutat la Novisad şi a practicat avocatura. În 1861 a fost ales ca vicejude al Sremului, iar din 1862 a devenit membru al Tribunalului Suprem din Croaţia şi Slavonia (Septemvirat). În 1867 a pierdut această demnitate. A murit în 1886 la Zemun. A fost un scriitor foarte prolific.

[11] Pavle Stamatovici s-a născut în anul 1805. Din 1832 a fost diacon la Pesta, apoi preot la Jegra şi Seghedin. Din 1843-1847, protopop al protopopiatului Karloviţ iar din 1847-1863 al Novisadului. Între 1830-1841 a publicat la Pesta un calendar cu numele „Srpska Pčela". În anii 1831 şi 1832 a redactat nr. 27 şi 28 ale revistei „Srpski Letopis".

[12] Renumitul slavist Pavle Iosif Şaferik, născut în 1793, în 1817 şi-a luat la Jena doctoratul în filosofie. Între 1819-1833 a funcţionat ca profesor (o vreme şi director) la Gimnaziul din Karloviţ. În 1873 s-a mutat la Praga, unde a trăit până la sfârşitul vieţii († 1861). A fost unul din iniţiatorii revistei „Srpski Letopis".

[13] Cunoscutul istoric ceh Franja Palaţki, n. 1798, † 1876.

[14] Slavistul Veceslav Hanka, n. 1791, † 1861.

[15] Nikola Krestici, cunoscut avocat şi multă vreme preşedinte al Congresului (Parlamentului) Croaţiei şi Slavoniei.

Ban, s-a întors din nou la Insbruk să vadă ce s-a întâmplat. Când a aflat la Insbruk că aceasta s-a datorat intrigilor ministerului ungar s-a întors la Zagreb pentru a se pregăti de război.

Patriarhul a „bolit" câteva zile la Zagreb, iar când s-a însănătoşit am plecat la Sisak, la Vasa Kavici, unde eu am contactat din nou acele friguri groaznice pe care le-am suferit şi pe vapor la Mitroviţa şi de acolo la Karloviţ. Până eu suferearn de friguri la Karloviţ, Comitetul i-a luat lui Gioka [George – N.T.] Stratimirovici[16] comanda supremă pe care şi-a însuşit-o el însuşi când a fost bombardat Karloviţul şi i-a ordonat că nu are voie să plece niciunde din Karloviţ. Dar el a fugit în acea noapte din Karloviţ şi în două-trei zile a răsculat mai multe sate şi cete de soldaţi din împrejurimi. Cu acea ocazie, aşa cuprins de friguri a trebuit să-l însoţesc pe patriarh la Titel, unde s-a dus să liniştească batalionul din Tomaşevaţ pe care l-a răsculat Stratimirovici. Patriarhul a liniştit răscoala şi a doua zi s-a întors la Karloviţ, dar Stratimirovici după plecarea patriarhului a slobozit batalionul, iar a doua zi la conducerea acestuia a fost numit în calitate de comandant maiorul Stefanovici[17] care l-a anunţat pe patriarh că nu mai are nici un soldat. Cu acea ocazie patriarhul l-a chemat pe Stratimirovici la Karloviţ unde comitetul i-a încredinţat din nou comanda supremă pe care a deţinut-o până la venirea lui Şuplikaţ.

Când a sosit din Italia, voievodul ales, generalul Şuplikaţ, pe 25 septembrie eu l-am aşteptat la Banstol[18] şi în calitate de protosinghel al patriarhului i-am urat bun venit. A doua zi, pe 26 septembrie, la slujba dumnezeiască, în catedrala din Karloviţ am fost ridicat la treapta de arhimandrit al Kuveždinului, şi după trei zile voievodul a plecat spre cetele ostăşeşti iar eu m-am mutat la mănăstirea Kuveždin. Din acel moment nu am mai participat în nici un fel de acţiune şi am început să scriu în „Srpske Novine"[19] articole despre Adunarea populară ţinută pe 1 şi 3 mai la Karloviţ în care am expus cauzele din pricina

---

[16] George Stratimirovici de Kulpin s-a născut pe 7/19 februarie 1813 la Novi Sad. Terminând Academia inginerească militară în 1841, a devenit sublocotenent de husari. Mai târziu părăseşte armata. În acea vreme, vine anul 1848, în care a jucat un rol foarte important ca preşedinte ale Comitetului Revoluţionar şi „conducător temporar al Armatei" ca locţiitor al voievodului Şuplikaţ şi în această demnitate a repurtat mai multe victorii asupra maghiarilor. În primăvara anului 1849, când sârbii au pierdut aproape toate poziţiile, din nou i-a fost încredinţată comanda şi el a luminat sieşi şi armatei sârbe din nou faţa în mai multe lupte. După terminarea revoluţiei intră din nou în armată în calitate de locotenent-colonel şi în câţiva ani a ajuns general în armata cezaro-crăiască. În anul 1860 a intrat în serviciul diplomatic în care a petrecut puţin timp. După ieşirea la pensie a trăit la Viena.

[17] Nobilul Iovan Ştefanovici Vilovski s-a născut în 1821. În războiul din 1848 a jucat un rol important. A murit ca maior cezaro-crăiesc în pensie, în anul 1902. A lucrat destul şi pe tărâm literar şi a devenit cunoscut prin lucrările sale hidrograficc.

[18] Dealul Banstol se află aşezat aproape de Karloviţ spre sud-est. Peste el trece drumul spre Beşka şi mănăstirea Kruşedol.

[19] La Belgrad.

cărora Adunarea a acționat așa cum a acționat. Acele articole ale mele au fost publicate într-o carte[20] care a luminat lucrul poporului și l-a făcut să „înțeleagă că și ministerul din Viena datorită acelorași cauze a înființat Voivodina Sârbă".

Acele articole au fost publicate în același an și în limba germană la Belgrad în ziarul german intitulat „Der Serbe". Când a murit voievodul [Șuplikaț – N.T.] și când l-au înmormântat la Kruședol am fost și eu atunci la înmormântare și am spus câteva cuvinte la mormântul acestuia. De Anul Nou am fost la patriarh la Zemun unde în acea zi am slujit și cuvântat în biserică, iar după slujbă l-am însoțit pe patriarh și deputăția sa la Belgrad pentru a-l felicita de Anul Nou pe cneazul Karageorgevici[21]. Cneazul ne-a cinstit cu o masă bogată de la care ne-am întors la Zemun pe întuneric. Mergând de la Sava [râul Sava – N.T.] spre Zemun s-a răsturnat trăsura în care am fost eu și patriarhul și în timp ce aceasta se rostogolea de la înălțimea de doi stânjeni în jos, amândoi ne-am pierdut cunoștința și când ne-am revenit ne-au scos feciorii din trăsura răsturnată și așa loviți și scuturați cu o altă căruță am ajuns la Zemun. [...]

... După acea întâmplare nefericită și fericită, care a avut loc pe 1 ianuarie 1849 m-am întors mâine zi de la Zemun la Kuveždin unde am continuat articolele în „Srpske Novine" despre Adunarea din mai și despre lucrarea ei. Și acele articole au fost publicate în anul 1849[22] într-o carte separată ca o continuare a celor ce au fost publicate în anul 1848.

---

[20] *Narodna Srbska Skupștina 1 i 3 maja 1848 u Karlovti državna, predjașnija politika dvorska i sadașnja politika madjiarske vlade.* Od jednoga pravoslavnogo rodoljuba u Beogradu 1848, 60 str. [Este vorba de titlul lucrării *Adunarea națională sârbă din 1 și 3 mai 1848 de la Karlovìț, vechea politică a Curții și actuala politică a guvernului ungar.* De un sârb ortodox patriot. Belgrad, 1848, 60 de pagini.]

[21] Cneazul Alexandru Karageorgevici s-a născut la Topola pe 29 septembrie 1806. Tinerețea și-a petrecut-o în Rusia. În Serbia s-a întors în 1839 iar în 1842 a fost ales cneazul Serbiei și în această demnitate a domnit în Serbia până pe 11 noiembrie 1858 când a părăsit tronul și țara și s-a dus în Austro-Ungaria. A murit pe 22 aprilie 1885 la Timișoara. A lăsat un mare fond pentru tinerii sârbi.

[22] *Nastavok Narodne Skupștine 1 i 3 maja 1848 u Karlovti držane. Șta su srbi u ovom pokretu radili ? i șta treba da rade.* Od jednoga pravoslavnogo rodoljuba u Beogradu 1848, 48 str. [Este vorba de titlul lucrării *Continuarea Adunării populare din 1 și 3 mai 1848 de la Karlovìț. Ce au făcut sârbii în această mișcare ? și ce trebuie să facă.* De un sârb ortodox patriot. Belgrad, 1848, 48 de pagini.]

SÂRBII LA 1848 – 1849, ÎN BANAT ŞI VOJVODINA

Miodrag Milin,
Universitatea "Tibiscus" din Timişoara

1. Premize paşoptiste la sârbii bănăţeni

Problema delimitărilor identitare[1], dintre ceea ce este sârbesc şi ceea ce este sud-slav, se punea cu pregnanţă în faţa oamenilor de condei şi a celor de acţiune, în vremea când lua contur proiectul *Načertanije* (schiţă, proiect), atribuit omului de stat de la Belgrad Ilija Garašanin (1844).[2]

Serbia făcea atunci primii paşi spre un stat modern, cu o societate stratificată şi o *inteligheniţie* în curs de coagulare, sub semnul ideilor vremii.[3]

Redeşteptarea naţională, nutrită de o fabuloasă tradiţie istorică, îndemnau la recrearea unui mare stat sârbesc. Sub acest slogan a stat şi insurecţia naţională declanşată la 1804: *lupta pentru eliberarea şi unirea ţinuturilor sârbeşti*. Însă risipirea şi coexistenţa sârbilor într-un melanj cu ceilalţi slavi a ridicat de la sine nevoia ca această unire a tuturor sârbilor să fie posibilă doar în cadrul unui mare stat al slavilor de sud.

Valul deşteptării naţionale atinsese în aceeaşi măsură şi restul lumii sud-slave. Cea mai sensibilă era delimitarea cu croaţii, cu care sârbii coexistau îndeaproape, etnic şi cultural, din totdeauna.

Atunci când prindeau viaţă paragrafele din *Načertanije* în cancelaria ministerială a omului de stat sârb, croaţii îşi defineau propriul program, căutând

---

[1] Miodrag Milin, *Între unitarism şi federalizare. Dileme sârbeşti din veacul al XIX-lea*, în *Opţiuni politice la popoarele central-est europene în secolul al XIX-lea*, Coordonator Teodor Pavel, Cluj-Napoca, 2006, p. 159 - 166.

[2] David Mackenzie, *Ilija Garasanin: Balkan Bismark*, New York, 1985; ***, *Ilija Garašanin 1812.-1874. Medjunarodni naučni skup 9. i 10. Decembar 1987 (Ilija Garaşanin 1812 – 1874. Sesiunea ştiinţifică internaţională, 9 – 10 decembrie 1987)*, Editor Acad. Vladimir Stojančević, Srpska Akademija Nauka i Umetnosti, Beograd, 1991; vezi şi traducerea în limba română, M. Milin, *Sârbii şi croaţii(*Ilija Garašanin, *Načertanije – Plan. Programul politicii naţionale şi a celei externe a Serbiei la finele anului 1844)*, în *Gândire politică şi imaginar social la popoarele central-est europene. Secolul al XIX-lea. Antologie de texte*, Coordonator Teodor Pavel, Ediţie realizată de Teodor Pavel, Sorin Mitu, Miodrag Milin, Nagy Robert, Radu Mârza, Cluj-Napoca, 2005, p. 345 – 359.

[3] Dimitrije Djordjevic, *Ogledi iz novije Balkanske istorije (Reflecţii despre istoria modernă a Balcanilor)*, Beograd, 1989.

suport cultural, dar şi politic la ceilalţi slavi, cu precădere de la sârbi. Aceasta este şi esenţa mişcării *ilire* din anii patruzeci ai veacului al XIX-lea.

Părinţii renaşterii croate gândeau şi ei în spiritul unui edificiu statal comun, croato-sârb. Unul dintre consilierii de taină ai lui Garaşanin, cehul Frantisek Zach şi-a definitivat ideile despre statul comun al slavilor de sud în urma unor consultări aprofundate cu părintele *ilirismului*, Ljudevit Gaj[4] şi soţii de ideal ai acestuia.[5]

Această împletire de idealuri şi dileme apare cu pregnanţă în elaboratul atribuit lui Garaşanin. Acesta parcă ezita să se pronunţe definitiv asupra noului stat. Cert este că din conceptual de program politic schiţat de Zach el a eliminat termenul *iugoslav, Iugoslavia*, preschimbându-l în *sârbesc, Serbia*.

Totuşi, principial, a rămas partizanul unei largi politici iugoslave, menite în cele din urmă să-i reunească într-un stat comun pe toţi slavii de sud. A fost, se pare, conştient că Serbia, singură, nu se putea ridica la condiţia de stat puternic, independent, fără de a colabora şi cu celelalte popoare din Balcani.

În cercurile prelaţilor şi în cele academice, ale sârbilor din Ungaria, de la Pesta, Novi Sad, Arad, Becicherec, Vârşeţ şi Timişoara, dominantă era, mai degrabă, dimensiunea *pravoslavnică (ortodoxă)* a proiecţiilor culturale şi politice naţionale. Reformarea limbii şi a scrierii sârbe, iniţiată de Vuk Karadžić (promotorul idiomului sârbo-croat), a fost în aceste ţinuturi la nord de Sava şi Dunăre vehement combătută, în paralel cu ideile *ilirismului*, perceput de-acum şi ca mijloc al prozelitismului romano-catolic. Vuk însuşi va trebui să-şi domolească exaltarea naţionalismului lingvistic integrator, ajungând cu timpul la o dreaptă judecată atunci când cugeta că „cel ce este de lege grecească sau răsăriteană, acela oriunde ar trăi, nu se va lepăda de numele sârbesc; pe când dintre cei de lege romană, să se cheme că e croat, oricine pofteşte.”[6]

De reţinut şi că în *Načertanije* nu sunt cuprinse referiri la angajarea în vederea unirii cu Croaţia, preferându-se extinderea propagandei sârbeşti înspre Srem (Sirmiu), Banat şi Bacica, adică Voivodina de mai târziu.

În esenţă, conceptul *Načertanije* a avut accepţiunea de program al politicii naţionale şi statale sârbeşti; primordial al unirii tuturor sârbilor de sub autoritatea otomană; apoi, al fazei de unire cu sârbii din Monarhia habsburgică; iar ca posibilă încununare, integrarea croaţilor şi, eventual, a bulgarilor.

---

[4] Radoš Ljušić, *Knjiga o Načertaniju. Nacionalni i državni program Kneževine Srbije (1844) (Cartea despre Nacertanije. Programul naţional de stat al Principatului Serbiei. 1844)*, Beograd, 1993.

[5] ***, Josip Juraj Strossmayer, Franjo Rački, *Politički spisi (Scrieri politice)*, Ediţie Vladimir Košćak, Zagreb, 1971; vezi şi traducerea în limba română, M. Milin, *Sârbii şi croaţii* (Franjo Rački, *Iugoslavismul)*, în *Gândire politică şi imaginar social...* p. 362 – 373.

[6] Vasa Čubrilović, *Istorija političke misli u Srbiji XIX. Veka (Istoria gândirii politice în Serbia în sec. al XIX-lea)*, Beograd, [1982], p. 147.

2. Efervescență și apoi tensiuni ungaro-sârbe

Insurecția vieneză din 13 martie și căderea lui Metternich, formarea gărzii naționale și proclamarea libertăților constituționale în Austria, au fost un puternic îndemn pentru evenimentele de la Pesta. Junimea pestană revoluționară și-a formulat programul revoluționar maghiar, în 12 puncte, revendicând libertăți cetățenești și egalitate juridică, fiscalitate generalizată și eliminarea constrângerilor de tip feudal. Dieta ungară a adoptat *legile din martie*.[7] Iar Curtea, deja la 17 martie, a recunoscut guvernul ungar de sine stătător avându-i în frunte pe groful Batthyany Lajos ca premier și Kossuth Lajos ministru de finanțe.

Deși născut din revoluție acest guvern se va arăta curând unul al compromisurilor, oficializându-și poziția și făcând primele demersuri de protejare a statutului privilegiat al nobilimii ungare și a *supremației maghiarimii*, descurajând mișcările sociale și cele ale naționalităților nemaghiare din țară. Kossuth însuși gândea că supremația nobilimii și continuitatea administrative-politică a județelor sunt temeiul noii rânduieli statale; iar autonomia națională o califica de „sinucidere" a Ungariei „unitare și indivizibile".[8]

Din primele zile ale revoluției sârbii s-au alăturat cu însuflețire maghiarilor, crezând cu putere că își vor afla locul potrivit în noua rânduială de stat. Unul din exponenții acestui prim val de fraternizare euforică a popoarelor din martie eliberator a fost și la Pesta avocatul Pavle Radovanović; acesta, prins de val, a pornit o foaie cu nume de mesaj, *Sojedinimo se (Să ne unim),* pe care a difuzat-o și în maghiară *(Egyesulunk)* și chiar în germană *(Vereinigen wir uns).*[9]

În acele zile de martie întreaga Pesta a fost cuprinsă de euforie, de care s-au molipsit și elevii și studenții sârbi găzduiți la fundația-alumneu „Tekelianum"[10] sau colaboratorii de la *Matica srpska*, societatea academică ce funcționa din anul 1826 încă la Pesta.

Acțiunea „școlarilor" sârbi a pornit ca o demonstrație împotriva inspectorului-cenzor al școlilor sârbești, un oarecare Giurcovici. Curând lucrurile iau amploare și cei aflați laolaltă s-au constituit, în 17 – 19 martie, în adunare

---

[7] A. J. P. Taylor, *Monarhia habsburgică. 1809 – 1918. O istorie a Imperiului austriac și a Austro-Ungariei,* [București, 2000], p. 53 – 64.

[8] Tamas Katona, *Conflicte naționale în 1848 – 1849,* în *Transilvania văzută în publicistica istorică maghiară,* Intocmită de Bardi Nandor, Miercurea –Ciuc, 1999, p. 183 și urm. *Istorija srpskog naroda (Istoria poporului sârb),* vol. V- 2, Editor Vladimir Stojančević; Autori: Slavko Gavrilović, Vasilije Krestić, Andrija Radenić, Kosta Milutinović, Pavle Ivić, Jovan Kašić, Dragiša Živković, Dejan Medaković, Beograd, 1981, p. 45 și urm.

[9] Vasilije Krestić, *Istorija srpske štampe u Ugarskoj. 1791 – 1914 (Istoria presei sârbești în Ungaria. 1791 – 1914),* Novi Sad, 1980, p.61 și urm.

[10] Fundație finanțată și ridicată, cu un monumental edificiu, pentru instruirea inteligheinției naționale, de marele filantrop sârb și magnat de Arad Sava Tekelija (Thokoly); cunoscut și culturii românești, prin polemica sa pe tema originii românilor cu Eftimie Murgu. Detalii la I. D. Suciu, *Eftimie Murgu. Scrieri,* București, 1967.

națională. Aceasta a adoptat și cel dintâi program revoluționar sârbesc, în 17 puncte, redactat, cu sprijinul unor binevoitori, de scriitorul budapestan Jakob Ignjatović. Sârbii recunosc noua autoritate maghiară dar cer și ei drepturi naționale și libertatea utilizării oficiale a limbii proprii; libertate de conștiință, religie, școli proprii, reprezentare în Dietă, reglementarea Graniței militare „pe principiul libertății și al naționalității"...[11] Deoarece la Pesta era în desfășurare târgul de primăvară și se aflau acolo mulțime de târgoveți și altă lume sârbească, aceste cereri au primit o consacrare națională.

Revendicările sârbești, traduse și în maghiară, nu făceau deocamdată referiri la autonomia Voivodinei; totuși, foarte curând, ele s-au constituit în sursă de nemulțumiri și subiect public: ce urmăresc de fapt acești sârbi? Vor *separatism*?

În acele zile de euforie orașul Novi Sad, important centru sârbesc, devine și centru al frământărilor naționale. *Magistratul* urban se erijează în principal instrument al sârbismului militant.

Senatorii orașului au realizat, curând, că Viena a depus întreaga autoritate statală în mâinile unui singur neam și că „împotrivirea nu trebuie dusă până la limite ci e nevoie de acomodare și chiar, pe cât posibil, trebuință de înțelegere cu noua guvernare."[12] De comun acord au decis să trimită o deputăție a orașului lor la Dieta de la Pojon (Pressburg, Bratislava), cu o petiție despre drepturile naționale sârbești. Erau acolo tânărul locotenent Djordje Stratimirović, un înzestrat și chipeș luptător național, nepotul ilustrului mitropolit,[13]senatorul Aleksandar Kostić, purtătorul de cuvânt al delegației, Jovan Polit, tatăl memorialistului nostru[14] ș. a. Discursul patriotic elocvent al senatorului Kostić a fost salutat cu entuziasm în dietă. Delegații au fost apoi introduși la ministrul președinte Batthyany și ministrul Kossuth.

Aici, după amabilele formule de conversație, a izbucnit diferendul dintre tânărul Stratimirović și ilustrul revoluționar. Acest diferend va marca pe viitor și evoluția conflictuală a raporturilor ungaro – sârbe.

După sursele sârbești, lucrurile au decurs astfel:

Stratimirović: „Sârbii doresc să fie recunoscuți ca popor și națiune."

Kossuth: „Sârbii sunt cetățeni ai Ungariei la fel ca și ceilalți."

---

[11] *Istorija srpskog naroda...*, V-2, p. 46.

[12] Mihailo Polit-Desančić, *Kako je to bilo u nas Srba u Buni godine 1848. (Cum a fost la noi la sârbi în Rebeliunea din anul 1848)*. Ediție de dr. Slavko Gavrilović, Novi Sad, 1996, p. 63 și urm.

[13] Despre dimensiunea culturală a personalității mitropolitului Stefan Stratimirović vezi, mai nou, Victor Neumann, *Principii luministe și diferențialism etnocultural. Opera cărturarului Ștefan Stratimirovici – mitropolit al ortodocșilor din Imperiul Habsburgic*, în *Identitate și cultură. Studii privind istoria Banatului*, Coordonator Victor Neumann, București, 2009, p. 38 - 47.

[14] Mihailo Polit-Desančić, *op. cit*, p. 64 – 65.

Stratimirović: „Sârbii au fost întotdeauna recunoscuţi, în baza privilegiilor imperiale, ca naţiune; şi tot ca naţiune şi-au vărsat şi sângele lor pentru Ungaria."

Kossuth: „În Ungaria poate fi doar o singură naţiune, naţiunea maghiară! Dacă se voieşte altceva, aceasta este în contradicţie cu reglementările statale."

Stratimirović: „Noi sârbii, în recunoaşterea noastră ca naţiune, ca popor, aflăm garanţia de asigurare a naţionalităţii noastre."

Kossuth, furios: „Aceasta nu poate fi! Dacă voi nu îi recunoaşteţi pe maghiari ca poporul indivizibil care întruchipează Ungaria, *dann werden wir unsere Degen kreuzen* (atunci ne vom încrucişa săbiile)."

Stratimirović doar a replicat: „*Der Serbe war nie feig dazu.*" (Sârbul n-a fost laş niciodată.)[15]

La îndemnul bătrânului şi precautului Polit, „ne pot închide pe toţi!", delegaţii l-au abandonat în grabă pe Kossuth şi au revenit acasă.

3. Delimitările românilor bănăţeni

Tinerii români aflaţi la Pesta s-au pronunţat, de la început, pe data de 23 martie, împotriva programului sârbesc. Acum se fixează şi *primul program distinct al românilor din Banat,* în şapte puncte:

1. Separarea administrativă în Banatul Timişoarei (comitatele Caraş, Timiş, Torontal şi Graniţa bănăţeană) .
2. Despărţirea celor trei episcopii (de Arad, Timişoara şi Vârşeţ) de Mitropolia sârbească şi unirea lor cu ardelenii, sub autoritatea unui mitropolit român.
3. Alegerea înalţilor ierarhi români prin deputaţi preoţi şi mireni.
4. Constituirea unui fond pentru susţinerea învăţământului clerical românesc.
5. Limba română în şcoli precum şi catedre de limba maghiară.
6. Sinod bisericesc anual.
7. Episcopi şi din rândul preoţilor de mir.[16]

Deci, o separare administrativă şi religioasă a corpului etnic românesc din Banat.

Între timp la Viena se produce o apropiere între fruntaşul croat Ljudevit Gaj şi mitropolitul sârb Josif Rajačić. Croaţii îi incitau pe sârbi, să se răzvrătească împotriva maghiarilor. Rajačić va răspunde, deocamdată, cu o rezervă binevoitoare la îndemnurile de acţiune comună ale croaţilor. Suficient însă ca junimea sârbă din Viena să agite, fără rezervă, de partea croată, prin glasul "juriştilor" Svetozar Miletić, Đura Daničić şi al altor figure majore, de mai târziu, ale mişcării naţionale. De aici a revenit în Banat un alt student, Đorđe

---

[15] M. Polit-Desančić, *op. cit.*, p. 65. După comentariul editorului, reputatul istoric Slavko Gavrilović, aceasta este cea mai sugestivă şi completă redare a de-acum celebrului dialog Kossuth – Stratimirović.

[16] I. D. Suciu, *Revoluţia de la 1848 – 1849 în Banat.* [Bucureşti], 1968, p. 54 – 55.

Radak din Kikinda. Acolo va aprinde focul revoltei, expunând printre grănicerii districtului autonom steagul croat ca steag național.[17] Se pornesc și primele represalii: împuternicitul guvernului, groful Petar Čarnojević sosește la locul faptelor și declară Kikinda sub lege marțială. Tribunalul revoluționar a arestat peste 200 de oameni, patru din ei fiind executați, prin spânzurare.[18]

Încă din luna aprilie, în toiul represaliilor anti-sârbești din Banatul de nord-vest, s-a făcut auzit glasul de separare al teritoriului respectiv în vederea ridicării Voivodinei sârbești.

Tulburările de la Kikinda vor prilejui și oportunitatea fixării atitudinii românilor bănățeni, orientare prezentă de-acum în tot timpul evenimentelor din 1848 – 1849. Se spera ca românii să se alăture sârbilor în rebeliunea anti-maghiară. Românii bănățeni însă s-au arătat în stare de acum „să-și cunoască adevăratul lor interes și să nu devină unelte intereselor străine…"[19]

4. Serbia lui Garašanin și acțiunile pentru Voivodina și Patriarhie sârbească

Începând cu primele zile ale revoluției pe teritoriul Voivodinei de mai târziu s-a făcut simțită lucrarea guvernului de la Belgrad și a emisarilor acestuia. Sârbii din Ungaria erau îndemnați să se alieze cu croații și să adopte o atitudine mai dură față de maghiari.

Urmărind deliberat obiectivele trasate prin *Načertanije*, Serbia cneazului Aleksandar Karađorđević și a premierului său Garašanin a intenționat să preia controlul asupra rezistenței armate sârbești din Ungaria, stânjenind cât îi stătea în putință consolidarea autorității maghiare în ținuturile de la frontieră; fără însă de a-și tensiona raporturile cu puterile protectoare, Rusia sau Imperiul Otoman.[20]

În vremea când încă nu se pomenea chestiunea autonomiei și a voievodatului și chiar înainte să se declanșeze conflictul armat sârbo – maghiar, emisarul de taină al Belgradului, croatul Matia Ban presupunea că se va ajunge la un asemenea conflict „în caz că maghiarii nu vor fi mai înțelepți". Deja la 20 martie acesta îl sfătuia pe consilierul militar al premierului (colonelul Stevan Knićanin) să fie pregătit, ca Serbia să intervină la timp în sprijinul conaționalilor săi de peste Dunăre și Sava și să le și recomande programul politic de urmat. Matia

---

[17] *Istorija srpskog naroda,...*V-2, p. 49.

[18] Jovan M. Pejin, *Pregled prošlosti Srba u Banatu (Privire istorică despre sârbii din Banat)*, Beograd - Zrenjanin – Kikinda – Pančevo, 2003, p. 126 și urm.

[19] „Gazeta de Transilvania", 1848, nr. 26, 29 martie, p. 109*(Românii și sârbii Ungariei)*; I. D. Suciu, *op. cit.*, p. 55.

[20] Slavko Gavrilović, *Ilija Garašanin i madjari revolucionarne 1848-49. godine(Ilija Garașanin și maghiarii în anul revoluționar 1848-49)*, în „*Ilija Garašanin (1812 – 1874). Medjunarodni naučni skup...*",Beograd, 1991, p. 209 – 224. O constantă în conduita lui Garašanin în aceste grele împrejurări, cărora le-a făcut față cu succes, în opinia autorului Slavko Gavrilović ar putea fi sintetizată în deviza „Hodi mudro, ne pogini ludo!" („Umblă cu înțelepciune, nu muri prostește!").

Ban observa că „acuma e vremea ca sârbii să-şi reia *autonomia... cu voievodul şi patriarhul în frunte*; dar pentru a sta mai fermi pe poziţii, trebuie să încheie un acord cu croaţii ... care dispun de forţa grănicerească." Această stare de lucruri ar trebui să dea sârbilor un imbold, ca ei să deţină rolul cheie în mişcarea slavilor de sud. „Acest rol nu trebuie cedat nimănui!", insista Matia Ban.[21]

În calitate de emisar al guvernului Serbiei Ban a fost trimis la Zemun, Sremski Karlovci (Karlowitz) şi Novi Sad. S-a întâlnit apoi cu mitropolitul Rajačić, pe care l-a câştigat în favoarea unui acord cu croaţii, în cazul că Serbia îşi onora promisiunile. La începutul lui aprilie emisarul nostru era deja la Zagreb, unde îi informa pe banul Jelačić şi pe Gaj că Serbia dorea unirea tuturor ţinuturilor croate şi alianţa acestora cu sârbii din Ungaria, fiind dispusă să susţină acestă iniţiativă inclusiv pe calea armelor. Şi *Garašanin* personal s-a implicat, călătorind la faţa locului, la Zemun, unde s-a exprimat extrem de caustic, criticând defilările, cu steaguri şi cocarde; *i-a îndemnat pe sârbi mai degrabă să-şi pregătească puşti, căci fără de acestea se vor prăpădi şi cocardele şi steagurile, iar la urmă şi naţionalitatea, „în jurul căreia fac atâta gălăgie".*[22]

5. Revoluţia la Timişoara

De îndată ce s-a aflat de evenimentele din martie, de la Pesta, şi în Timişoara au început, la 18 martie, frământările pentru aplicarea programului revoluţionar.

În afară de funcţionărimea maghiară, burghezia oraşului era, cu precădere, formată din germani, evrei, români (inclusiv macedo-români) şi sârbi. Limba care se vorbea în cercurile burgheze din oraş era germana;[23] limba română era mai răspândită în suburbii, iar cea sârbă, în cercurile clericale. Din cauza acestor stări de lucruri, specifice Banatului, fruntaşii revoluţiei maghiare din Banat (comitatul Timiş), nu erau, de fapt, maghiari. Csernovics Peter (Petar Čarnojević) şi Vukovics Sebö (Sava Vuković) erau sârbi; Kulterer Ignacz era şvab, iar Gorove István, armean.

Din iniţiativa conducerii comitatului Timiş se tipăreşte şi se răspâmdeşte *Programul revoluţionar*, în 12 puncte, de la Pesta.[24] Gorove István îndeamnă

---

[21] *Ibidem:* Grgur Jakšic, *Prepiska Ilije Garašanina (Corespondenţa lui Ilija Garaşanin)*, vol. I, 1839 – 1849, Beograd, 1950, p. 186 şi urm.

[22] *Ibidem; Istorija srpskog naroda, ...* V-2, p. 55 şi urm.; D. J. Popović, *Srbi u Vojvodini, (Sârbii în Voivodina)*, III, Novi Sad, 1963, p. 216 – 217; D. Pavlović, *Srbija i srpski pokret u Južnoj Ugarskoj 1848.i 1849.(Serbia şi mişcarea sârbească din Ungaria de sud la 1848 – 1849)*, Beograd, 1904, p. 11 şi urm.

[23] Victor Neumann, *„Temeswarer Zeitung" şi propagarea civismului Kakaniei*, în *Identitate şi cultură. Studii privind istoria Banatului..., p. 77 – 88.*

[24] Johann N. Preyer, *Monografia oraşului liber crăiesc Timişoara*, Traducere de Adam Mager şi Eleonora Pascu, Prefaţă de Eleonora Pascu, Postfaţă şi note de Dr. Ioan Haţegan, Timişoara, 1995, p. 213 şi urm.; Nicolae Ilieşiu, *Timişoara. Monografie istorică*, Editor Petru

poporul să adopte şi să urmeze Programul de la Pesta. Se iau hotărâri privitoare la rezolvarea problemelor curente: libertatea presei şi instituirea unui comitet din 9 membri (Comitetul binelui public), căruia i se subordona garda naţională, pentru menţinerea autorităţii publice. Adunarea solicită Comandamentului militar al cetăţii ca armata să nu se implice în viaţa publică a oraşului.

O stare febrilă, de buimăceală, nervozitate şi neprevăzut a cuprins viaţa oraşului "încât sub primele impresii numai puţini s-au dezmeticit şi au cântărit importanţa [evenimentelor]".[25]

Se adună semnături pentru petiţia către Dietă şi pentru înrolare în garda naţională. Se dă citire, public, circularei primului ministru Batthyány, privitor la votarea noilor legi democratice. A doua zi, în faţa mulţimii adunate spontan la Primărie, a vorbit Sava Vuković, intrerupt cu aclamaţii, de aprobare, pentru programul revoluţiei. S-a hotărât ca piaţa de paradă, din faţa Primăriei, să primească, în cinstea evenimentelor, denumirea de *Piaţa Libertăţii*.[26]

Peste alte câteva zile, la vestea confirmării oficiale a Guvernului revoluţionar, la Primărie, în faţa noii gărzi şi a Comenduirii cetăţii, s-au ridicat patru altare, la care au fost oficiate servicii divine, de mulţumiri şi susţinere a noii guvernări, pentru libertate, în ritul catolic, protestant, ortodox şi evreiesc. Deşi proslăveau libertatea, observă cu tristeţe primarul de atunci, poporenii furibunzi şi intoleranţi s-au asmuţit, ameninţători, împotriva evreilor, care au îndrăznit să apară alături de creştini în piaţa noii (şi neînţelesei de mulţi) libertăţi.[27] Acei cărora li se explicase în zilele ce-au trecut, pe îndelete, sensul înalt şi generos al cuvintelor *libertate, egalitate, fraternitate,* cereau acum, cu insistenţă, izgonirea evreilor, fiind cu greu ţinuţi sub control de Comitetul binelui public.

6. Torentul adunărilor naţionale

Descătuşarea acumulărilor naţionale în Banat (cel puţin din partea românilor) s-a pornit sub forma unei reacţii la iniţiativele mitropolitului Josif Rajačić, de convocare a soborului naţional sârbesc, în baza mecanismului vechilor privilegii dobândite din partea Casei Imperiale.

Evenimentele însă au scăpat controlului şi au luat-o, în vidul de autoritate, cu viteză sporită, spre un deznodământ naţional şi separări identitare. După aceeaşi procedură, urgent şi general asimilată: *a democraţiei şi liberalismului în vorbe şi separărilor etnice, în fapte.*

La 19 aprilie conducătorul delegaţiei sârbeşti, aflată în misiune la Pojon, Aleksandar Kostić, a făcut o amplă informare despre cele discutate în Dietă şi la

Ilieşu, Prefaţă Victor Neumann, Addenda şi Notă asupra ediţiei Florin Medeleţ, Timişoara, 2003, p. 96 – 99.

[25] Johann N. Preyer, *op. cit.*, p. 213.

[26] Borovszky, Samu, *Temes varmegye*, Budapest, 1911, p. 275 şi urm.; Johann N. Preyer, *op. cit.*, p. 213 şi urm.

[27] Johann N. Preyer, *op. cit.*, p. 214.

întrevederea cu Kossuth. In faţa tinerilor naţionalişti din Novi Sad reieşea că guvernul ungar se împotriveşte convocării adunării naţionale sârbeşti; au ieşit repede la lumină temerile despre intenţia guvernului pestan de a-i maghiariza pe sârbi (prin introducerea limbii maghiare inclusiv în administraţia bisericească); mulţimea isterizată a năvălit în incinta bisericii episcopale, punând foc, demonstrativ, matriculelor ţinute în maghiară. De aici, regrupându-se la Primărie, cu steaguri şi cocarde naţionale şi cu muzică în frunte, masa de nestăvilit a luat-o, peste Dunăre, spre Karlowitz: cereau imperativ, de la mitropolit, convocarea adunării naţionale reprezentative (*skupština*).

Mitropolitul a primit cu îngrijorare noile veşti despre manifestările rebele de la Novi Sad. Ca personaj cu responsabilităţi publice majore a încercat să „tempereze" lucrurile, evaluând faptele ca acţiuni ale unor „fii rătăciţi". La insistenţele mulţimii slobozite a sugerat mai întâi să se ţină o conferinţă pregătitoare a adunării, dar a fost întrerupt de scandări vehemente: „vrem adunare naţională, vrem skupština!" In învălmăşeala şi presiunea publică creată, aproape sub ameninţări, Rajačić a consimţit ca pentru 1/ 13 mai să fie convocată Marea adunare naţională la Karlowitz.[28] Totodată a dispus ca protocoalele bisericeşti să fie luate în limba „bisericească" [adică slavona], iar cele în maghiară să fie ferite de distrugere. Totuşi, la Kikinda, Becicherecul Mare, Vârşeţ şi în alte câteva locuri,[29] s-a procedat la sfâşierea şi incendierea protocoalelor maghiare.

7. Paştele însângerat de la Kikinda şi rebeliunea satelor

Acum s-a petrecut şi episodul de la Kikinda,[30] care a grăbit opţiunea şi a românilor, în favoarea revoluţiei ungare.

Iată şi faptele. Cât timp mitropolitul se străduia să tempereze spiritele înfierbântate, junimea sârbă agita din răsputeri împotriva maghiarilor, însufleţindu-se pentru Vojvodina sârbească. Đorđe Radak, unul dintre fruntaşii ei din Pesta, tocmai a venit acasă, de Paşte. In Districtul Kikindei lumea era de ceva vreme în fierbere, agitând pentru împârţirea pământului grăniceresc. Problema pământului a revenit şi în prima zi de Paşti, la 24 aprilie/ 5 mai. Radak împreună

[28] *Istorija srpskog naroda,* ...,V-2, p. 57 – 59.

[29] Laza Rakić, *Veliki Bečkerek(Zrenjanin) revolucionarne 1848 – 1849. godine (Becicherecul Mare in anul revoluţionar 1848 – 1849),* în „Zbornik Matice srpske za društvene nauke", Novi Sad, nr. 39/ 1964, p. 6 şi urm.; Srećko(Felix) Milleker, *Povesnica Vršca (Istoria Vârşeţului),* vol. II, Pančevo, 1886, p. 4 şi urm.; D. Popović, *Vojvodjanski gradovi u buni 1848-49. Novi Sad u 1848-49. god.(Oraşele din Voivodina în revolta din 1848-49. Novi Sad la 1848-49),* în „Zbornik Matice srpaske za društvene nauke", Novi Sad, nr. 6/1954, p. 11 şi urm.; M. Polit-Desančić, *op. cit.,* p. 67 – 73.

[30] Vasa Stajić, *Velikokikindski dištrikt 1776 – 1876.,(Districtul grăniceresc Kikinda Mare 1776 – 1876),* Novi Sad, 1950, p. 164 – 168; Slavko Gavrilović, *Srbi u Habsburškoj monarhiji 1792 – 1849. (Sârbii în Monarhia habsburgică 1792 – 1848),* Novi Sad, 1994, p. 63 – 65.

cu câțiva tineri a reinflamat spiritele, agitând în fața Primăriei steagul național [de fapt, era tricolorul croat n. n.] cu vestea că acțiunea lor primise și binecuvântarea mitropolitului. Curând Primăria a fost luată cu asalt iar steagul maghiar înlocuit cu cel (pretins a fi) național. A intervenit un detașament militar, care a pornit represaliile, căzând unii, tăiați sau călcați în picioare. S-a iscat panică, îmbulzeală, au început să bată clopotele...

În câteva clipe foștii grăniceri s-au adunat, cu lănci, coase, furci și ce-au mai apucat, spulberând trupa guvernamentală. Mulțimea violentă s-a năpustit apoi asupra reședinței comisarului cameral, devastând totul în cale și continuând distrugerile în clădirea Magistratului urban. Cei deținuți au fost eliberați din închisoare, fiind surprinși și uciși, în mod barbar, un fost senator și un membru al Magistratului în funcție.

Revolta s-a extins, cu foc și devastări, asupra satelor grănicerești învecinate, fiind vânați notari, birăi și cârciumari. Au fost incendiate peste 30 de sălașe și împărțite pământurile. La chemarea în ajutor a celor maltratați, mitropolitul l-a delegat pe Samuil Maširević, arhimandritul de la Bezdin, să medieze și împace lucrurile scăpate controlului. Acesta a reușit să liniștească puhoiul uman înainte ca un batalion de infanteriști și un divizion de cavalerie, cu șase tunuri să înconjoare orașul, cerând capitularea. Orășenii au dezarmat, predându-i pe capii revoltei și izgonindu-i pe străinii suspecți („haimanalele") din localitate. Peste tot au reapărut drapelele maghiare.

Tulburările anarhice s-au extins însă în valea Tisei, cuprinzând și satele grănicerești din Bacica. Au fost eliberați din robie peste 130 de răufăcători, care s-au pornit să jefuiască și să tâlhărească împreună cu eliberatorii lor. Au căzut pradă jafurilor funcționarii districtuali, arendașii, târgoveții, evreii. Și marii proprietari s-au organizat, în gărzi de autoapărare, acționând împreună cu armata. Au fost arestați răufăcători cu sutele, zeci dintre ei fiind executați, la locul faptei.[31]

Alarmată cu privire la tulburările ce-au luat amploare în Ungaria de sud, noua ocârmuire de la Pesta l-a numit pe comitele de Timiș groful Petar Čarnojević de Macea[32] în calitatea de comisar crăiesc, împuternicindu-l să

---

[31] *Ibidem*, p. 57 – 59; M. Rajkov, *Dokumenti o Pevoluciji 1848 – 49. u Velikokikindskom dištriktu (Documente despre Revoluția din 1848 – 49 în districtul Kikinda Mare)*, în „Zbornik Matice srpske za istoriju", Novi Sad, nr. XI/ 1975, passim.

[32] Acesta... „avea *o educație maghiară deplină*, vorbind mai bine ungurește decât sârbește". Mihailo Polit-Desančić, aparținând generației lui Svetozar Miletić, Alexandru Mocsonyi, Vincențiu Babeș..., l-a cunoscut bine și pe groful (contele) Petar Čarnojević. Il descrie ca pe un tip extravagant, foarte chipeș și muieratic; un „magnat" tipic, „putered de bogat", care-și trata oaspeții cu vinul său de podgorie, răcit însă în șampanie franțuzească. In retragerea de la Debrețin a guvernului Kossuth și-a luat cu sine și bucătarul, tratându-și cu generozitate colegii de Cabinet aflați la strâmtoare. A scăpat cu zile din încercările revoluției și în prigoana ce i-a urmat. A avut o fiică, o mare frumusețe, Laura, căsătorită cu tânărul și mândrul Andrei Mocsonyi de Foeni. Va sfârși la bătrânețe, cu averea ruinată, la Foeni. Mocioneștii *cei*

înăbuşe, cu utilizarea forţei armate, revoltele din Banat şi să declare legea marţială în ţinuturile afectate precum şi în oraşele Novi Sad, Sombor, Arad şi Timişoara.[33]

Panica a cuprins întreg Banatul. „Trăim vremuri foarte triste; poporul, sub pretextul libertăţii, săvârşeşte jafuri...", se menţiona într-un izvor contemporan, de la Lugoj.[34] În pofida solidarităţii aparente, „diarium"-ul minoriţilor lugojeni consemna că, după tulburările de la Kikinda, maghiarii „au rămas între români în mare primejdie".[35]

8. Adunarea naţională sârbească de la Karlowitz („Majska skupština")

Contele Čarnojević a fost desemnat să supravegheze şi soborul pe care guvernul l-a aprobat pentru 15 mai; dar nu ca o adunare naţională ci doar ca un congres bisericesc,[36] al supuşilor „greco-neuniţi", în genul celor pentru alegerea mitropoliţilor sau al altor evenimente majore din viaţa Bisericii. Emisarul guvernului regal se bucura de o mare autoritate în ochii guvernanţilor, ca descendent al ilustrului patriarh Arsenie al III-lea Čarnojević, cel care şi-a adus conaţionalii din Kosovo în Ungaria la 1690 şi a izbândit privilegiile leopoldine ale *naţiunii ilire*.[37]

Viaţa însă a grăbit şi rânduit altfel lucrurile. După instrucţiunile primite magnatul nostru de Macea s-a îndreptat spre Novi Sad. Acolo s-a întreţinut adesea cu Jovan Hadžic-Svetić, pe atunci cea mai stimată autoritate sârbească din oraş[38] şi cu mitropolitul Josif Rajačić, la care mergea frecvent, cu trăsura, la

---

bătrâni „se ţineau cumva sârbi" şi „vorbeau curent sârbeşte"... Nu acelaşi era cazul tinerilor, *Alexandru Mocsonyi „nu mai ştia sârbeşte* precum unchiul ori tatăl său"... consemnează memorialistul nostru. (M. Polit-Desančić, *op. cit.*, p. 68 – 70; vezi şi Varsanyi, Istvan Peter, *Szerbek es Magyarok kozot a Tisza menten. Csernovits Peter politikai palyaja*, Bekescsaba – Szeged, 1988.

[33] *Istorija srpskog naroda*,...V-2, p. 59 – 61; I. D. Suciu, *op. cit.*, p. 80.

[34] Ioan Boroş, *Evenimentele revoluţiei de libertate din anii 1848/49, desfăşurate în Lugoj*, Lugoj, 1927, p. 5.

[35] I. D. Suciu, *op. cit.*, p. 80 – 81.

[36] M. Polit-Desancic, *op. cit.*, p. 68.

[37] Vezi în literatura românească despre „privilegiile ilire" şi rolul lor pentru Ortodoxia românească, la Silviu Anuichi, *Relaţiile bisericeşti româno – sârbe în secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea*, Bucureşti, 1980, p. 159 şi urm.; Idem, *Rolul Mitropoliei de Karloviţ în apărarea Ortodoxiei din Austro-Ungaria*, în „Ortodoxia", XIII(1961), 3, [Bucureşti], p. 419 – 432; Nicolae Bocşan, *Contribuţii la istoria iluminismului românesc*, Timişoara, 1986, p. 132 – 142.

[38] Jovan Hadžić-Svetić a fost proncipalul exponent al curentului „pravoslavnic", ce lega destinul culturii şi evoluţia limbii sârbe de tradiţia slavonă, împotrivindu-se din răsputeri modernizării lingvistice iniţiate de Vuk Karadžić. A fost şi membru fondator, alături de arădeanul Sava Tekelija şi alţi pionieri sârbi din Ungaria, ai societăţii academice „Matica srpska" de la Pesta şi apoi, până azi, la Novi Sad. Vezi pe larg, Živan Milisavac, *Istorija Matice srpske*, vol. I (1826 – 1864), [Novi Sad], 1985.

Karlowitz. Aceştia i-au dat de înţeles, în repetate rânduri, că proiectul naţional al guvernului ungar nu putea fi viabil cu sârbii, lăsându-l şi foarte dezamăgit.[39]

Că avea în acele zile motive reale de îngrijorare, o arăta şi înfăţişarea delegaţiei ofiţerilor şi grănicerilor sârbi la comandantul fortăreţei Petrovaradin, generalul (feldmareşalul-locotenent) Josef Hrabowski.

S-a iscat o dispută aprinsă, delegaţii constatând cu surprindere că înaltul ofiţer imperial avea convingeri pro-kossuthiene. Hrabowski i-a repezit, cu ironie şi aroganţă: „Voi doriţi să fiţi recunoscuţi ca popor distinct. Arătaţi-mi – iată harta – unde se găseşte, în Monarhia noastră, acel pământ care să fie de temei ca sârbii să poată fi recunoscuţi popor politic?". Cuvintele generalului au stârnit indignare la grăniceri: „Oare toate rănile noastre, sângele sârbesc vărsat prin Italia, sângele vărsat de străbunii noştri pe câmpurile de bătălii ale Europei, toate acestea oare nu sunt suficiente ca, în înţelesul diplomelor imperiale, să ni se recunoască faptul că *suntem cu maghiarii, deopotrivă, popor politic*?"[40] Astfel s-a zămislit conştiinţa Voivodinei sârbeşti.

În preajma adunării, din debutul lunii mai, colinele de la Karlowitz erau înţesate de lume; pe lângă delegaţi, orăşeni, ţărani, prelaţi, grăniceri, studenţi, chemaţi şi nechemaţi, cunoscuţi şi gură-cască, steaguri tricolore, cântări şi muzi-că. Delegaţii ale comunelor soseau mereu, cerându-i mitropolitului încuviinţarea pentru adunare. Rajačić s-a ţinut tare, convingându-i pe delagaţii din Ruma şi alte sate la 29 aprilie, că totul se amână. Dar ca şi în alte dăţi, junii s-au arătat de nestăvilit. Ilija Zaharijević şi deja celebrul Đorđe Radak au stârnit poporul şi mitropolitul a cedat finalmente, cu o condiţie: să fie daţi de-o parte şi evacuaţi unii tineri „care i-au cauzat atâtea griji şi necazuri".

Nereuşindu-se ca intervenţia la comisarul regal să obţină suspendarea stării marţiale la Novi Sad, cei de la Mitropolie au decis ca adunarea(skupština) să aibă loc la Karlowitz.

Cum se şi obişnuieşte la asemenea ocazii, hotărârile importante au fost pregătite dinainte, în cercul apropiaţilor mitropolitului. Acesta, cu greu, în stilul său propriu, a admis în cele din urmă „să intre în joc", urmărindu-şi cu tenacitate şi perseverenţă obiectivele, până la sfârşit. Au fost şi episoade dificile, de mare încrâncenare, Rajačić însuşi observând, cu detaşare sceptică: „Ferice de cel care scapă cu pielea netăbăcită din acestă cumplită gâlceavă!"[41]

După "Te-Deum", în dimineaţa de 1/ 13 mai mitropolitul sârb a inaugurat skupština, cu un discurs din care n-a lipsit concluzia că „sârbii trebuie să primească înapoi (şi să se bucure de) toate drepturile naturale, politice şi legale pe care le-au pierdut sau le-au fost răpite".[42] Skupština a răspuns,

---

[39] M. Polit-Desančić, *op. cit.*, p. 71.
[40] M. Polit-Desancic, *op. cit.*, p. 72 – 73.
[41] *Istorija srpskog naroda*,...V-2, p. 60; M. Polit-Desančić, *op. cit.*, p. 71 – 102 (Redarea cu cele mai sugestive detalii, de martor ocular, a adunării din 1/ 13 – 3/15 mai de la Karlowitz).
[42] *Istorija*...V-2, p. 60 – 61.

aclamându-l pe Josif Rajačić ca *patriarh* iar ca *voievod* pe colonelul Stevan Šupljikac, prins atunci în campania lui Radetzki din Italia.

În 2/ 14 mai, zi de duminică, adunarea nu a lucrat.

În cea de a treia zi, de 3/ 15 mai, au fost adoptate următoarele:

- Poporul sârb se proclamă „liber politic şi de sine stătător sub autoritatea Casei de Austria şi sub Coroana ungară”.

- Se proclamă *Vojvodina sârbească* în care intră Sremul (Sirmiu) cu Granița, Barania, Bacica cu Districtul Bečej şi cu Batalionul cu şaike (ambarcațiuni), Banatul cu Granița şi Districtul Kikinda.

- Vojvodina sârbească păşeşte „în alianță politică, pe temeiul libertății şi deplinei egalități” cu regatul triuniat al Croației , Slavoniei şi Dalmației.

- Se instituie Consiliul național permanent, ca organ executiv al skupštinei şi se numesc membrii acestuia.

- Se recunoaşte „autodeterminarea națională valahă” (românească).

- Se desemnează o deputăție care va înfățişa hotărârile skupštinei în fața Monarhului şi a Soborului croat.

- O delegație urma să ia parte la Congresul panslav de la Praga.[43]

Despre hotărârile skupštinei de la Karlowitz, după euforia primelor zile, au început să circule şi opinii mai reținute, chiar critici. Vom reține două: Jakob Ignjatović, revoluționarul şi scriitorul romantic, care a redactat programul sârbilor de la Pesta, era de părere că trebuia mers mai departe, abandonându-se ideea Vojvodinei şi trecându-se direct la unirea cu Serbia, după modelul țaratului lui Stefan Duşan. O opinie mult mai rezonabilă şi reținută a avansat conservatorul Jovan Hadžić-Svetić. Acesta n-a încuviințat separarea de unguri, depunându-şi în fața adunării mandatul de delegat. A avut obiecții şi în privința legării mişcării sârbeşti de croați, înaintea încheierii unui acord prealabil şi a consultării Soborului croat. Se temea, anume, de rolul subordonat al sârbilor întro asemenea alianță.[44]

La Zagreb opiniile erau împărțite, deşi majoritatea democratică a salutat acordul cu sârbii. Iar banul Jelačić a luat faptele ca atare, lăsându-se confirmat în demnitate şi de noul patriarh de la Karlowitz. Lesne de înțeles, avea nevoie de sprijinul sârbilor, din Graniță şi din cadrul unităților sale combatante.[45]

Treburile au fost destul de complicate şi la Curte, la Innsbruck. Impăratul cel bătrân, Ferdinand, a acceptat să primească deputăția sârbească condusă de patriarhul Rajačić doar într-o audiență privată şi în prezența principelui Eszterhazy, ca reprezentant al guvernului ungar (legitim, deci). I-a primit cu

---

[43] *Ibidem.*; M. Polit-Desancic, *op. cit.*, p. 98.

[44] S. Gavrilovic, *Srbi u Habsburskoj monarhiji 1848...*,p. 84 – 88.

[45] Idem, *Srem pre i u toku Srpskog narodnog pokreta 1848 – 1849.(Sremul înainte şi în cursul Mişcării naționale sârbeşti din 1848 – 1849)*, Beograd, 1996, passim; Vasa Bogdanov, *Društvene i političke borbe u Hrvatskoj 1848-49.(Luptele sociale şi politice în Croația în 1848-49)*, Zagreb, 1949, p. 211 – 255.

răceală, comunicându-le că „nu pot să confirm hotărârile unei convenţii nelegale, pe care au adoptat-o supuşii mei de confesiune greco-orientală împreună cu o mulţime de venetici din Serbia. Eu sunt dispus să îndeplinesc toate dorinţele legale ale supuşilor mei de confesiune greco-orientală şi care îmi sunt înaintate pe cale legală. Acestea sunt Dieta ungară, Guvernul maghiar şi congresul vostru legal, singurele prin intermediul cărora voi vă puteţi exprima propriile dorinţe."

Deci, de la locul cel mai înalt, hotărârile skupštinei din mai au fost întâmpinate cu refuz.

Cu totul diferit a decurs însă primirea din partea *camarilei* imperiale. Arhiducesa Sofia, spiritul camarilei, mama viitorului împărat, Franz Iosif, etala în coafură panglici împletite în culorile sârbeşti; iar arhiducele Franz-Karl le-a transmis sârbilor: „Trebuie să recunoaştem că, atât Noi (Curtea) cât şi voi, suntem nefericiţi şi trebuie să ne ajutăm reciproc. *Mergeţi mai departe pe calea aleasă, căci acesta duce la izbăvirea Noastră şi a voastră.*"[46]

Patriarhul şi emisarii skupstinei au părăsit Innsbruck-ul mai degrabă dezamăgiţi; deşi *voalatele încurajări îşi vor arăta preţul adevărat odată cu scurgerea vremii.*

9. Reacţii româneşti: Adunarea-consfătuire, în deplină concordie, de la Pesta

La început românii bănăţeni s-au străduit să se distanţeze de radicalismul mişcării sârbeşti, delimitându-şi propriile opţiuni, în corelaţie însă cu politica Guvernului ungar. Din iniţiativa lui Emanoil Gojdu românii, 39 de „deputaţi", din comitatele bănăţene şi ungurene (Arad, Bihor, Bichiş, Caraş, Timiş, Torontal) şi din oraşul Pesta s-au întrunit în capitala Ungariei, între 3/ 15 şi 9/21 mai.

Această adunare sau, mai degrabă, consfătuire a fruntaşilor români din Ungaria avea două obiective principale. Definirea mai exactă a postulatelor româneşti, spre o delimitare de tranşantele evoluţii ale sârbilor de la Karlowitz, cu care împărtăşeau încă acelaşi destin religios; şi apoi, atragerea corpului naţional românesc pe făgaşul *legitimist*, al congreselor bisericeşti sub autoritate guvernamentală.

În acest sens ne îndeamnă şi gândurile exprimate de timişoreanul Petru Cermena[47], care-şi liniştea cititorii cam sceptici, cum erau românii îndeobşte, când se punea în discuţie o conlucrare cu ungurii: „Şi dacă nu ne putură înghiţi sârbii, cu care furăm mai strâns legaţi în multe moduri... *să n-ai teamă că ne vor absoarbe ungurii*, cu atât mai puţin cu cât acuma românii veniră la adevărata conştiinţă naţională."

---

[46] S. Kaper, S. Zdravković, *Srpski pokret u južnoj Ugarskoj 1848(Mişcarea sârbească în Ungaria de sud la 1848)*, vol. I, Beograd, 1870, p. 93; Jovan Radonić, *Slike iz istorije i knjizevnosti,(Secvenţe de istorie şi literatură)*, Beograd, 1938, p. 333.

[47] Articolul de presă *Epistola unui timişorean către altul îndepărtat*, apud I. D. Suciu, *op. cit.*, p. 64 – 65.

Preocuparea principală a dezbaterilor adunării sunt însă hotărârile de la Karlowitz, una dintre ele privindu-i direct şi pe români, în sensul încurajării „autodeterminării" corpului naţional din Regatul ungar. Românii însă acum *nu vor să aibă în niciun fel de a face cu Karlowitzul,* respingând „ab initio" orice posibilă corelaţie.

Istoricul I. D. Suciu ne lasă să înţelegem că moderatul Emanoil Gojdu, cel care a convocat întrunirea de la Pesta, înclina mai mult spre o delimitare mai riguroasă a structurilor ierarhice şi funcţionale ale Bisericii comune decât spre o separare deplină. Iniţiativele „independiste" faţă de sârbi s-ar datora, de fapt, delegaţilor lugojeni, opiniază cunoscutul istoric.

Însă cele petrecute la Karlowitz între timp dădeau îndreptăţire unei noi judecăţi. Sentimental naţional la români acum prevalează asupra acelui de apartenenţă la Comunitatea ortodoxă. Intelighenţia reunită la Pesta *protestează* contra proclamării lui Josif Rajačić ca patriarh al Bisericii comune, preluând întru totul argumentele guvernamentale:„fiindcă după legile civile şi după canoane, *alegerea e ilegală...*"

Era firesc ca guvernul de la Pesta (sau chiar maghiarii simpli, de altă credinţă decât cea ortodoxă) să se indigneze de o asemenea cutezanţă...dar *românii, ortodocşi şi ei, să protesteze împotriva unui câştig ierarhic în seama Ortodoxiei, sună paradoxal,* chiar frustrant. *Politicul şi naţionalul au prevalat asupra confesionalului*; caz unic la revoluţie când, într-un demers deliberat şi lipsit de constrângere, credincioşii petiţionari *solicită să fie mai puţin decât ce-au fost* înainte. Deputaţii reuniţi declară în acelaşi timp credinţă Împăratului, dragoste „fraţilor unguri" şi încredere în „Ministeriul" maghiar.

Este însă doar un preambul legitimist la *Petiţia neamului românesc din Ungaria şi Banat*, adresată guvernului, prin care „cer sistarea apartinerii lor la ierarhia sârbească şi, peste tot, scoaterea lor de sub conducerea şi păstorirea Bisericii greco-neunite astfel ca să poată fi propusă conducerea afacerilor bisericeşti şi şcolare unei autorităţi proprii ecleziastice...".[48]

Cei întruniţi la Pesta îşi însuşesc în spiritul literii şi dispoziţia ulterioară a ministrului cultelor Otvos Jozsef, de convocare a unui nou congres bisricesc, sub autoritate guvernamentală, la Timişoara, pe ziua de 13/ 25 (în varianta ministerială 15/ 27) iunie, „ca să ne sfătuim cu toţii, laolaltă, pentru bunul de obşte".[49]

Dezideratele enunţate sunt, observa I. D. Suciu, „de ordin bisericesc, politic şi naţional".[50] Mai simplu spus, Mitropolie românească (vicar metropolitan deocamdată); o comisie mixtă, în vederea separării bisericeşti şi şcolare de

[48] I. D. Suciu, *op. cit.*, p. 65 (text reprodus în T. V. Păcăţian, *Cartea de aur sau luptele politice naţionale ale românilor de sub Coroana ungară,* vol. I, ediţia a II-a, Sibiu, 1904, p. 343 - 347).

[49] *Ibidem; Istorija srpskog naroda,...*, V-2, p. 65.

[50] I. D. Suciu, *op. cit.*, p. 66.

sârbi; libera folosință a limbii româneşti în biserică, şcoală şi „în toate trebile nației"; limba maghiară, ca limbă oficială; ameliorarea condiției românilor în administrație, justiție şi în „reghimentele milităreşti".

10. Timişoara şi iluzia congresului anti-sârbesc

Am părăsit Timişoara, aflată în plină euforie patriotică şi isterie anti-evreiască.

La 5/ 12 aprilie se aleg şi noii demnitari ai comitatului. Comite suprem de Timiş a fost investit magnatul Petar Čarnojević iar vicecomiți Sava Vuković şi Kulterer Ignacz.

La 13/ 25 mai Adunarea comitatului Timiş emite un manifest către populație. Textul înştiința cetățenii cu privire la ultimele reforme şi evenimente. Face referire şi la insurecția banului croat Jelačić, amintind că răzvrătirea i-a cuprins şi pe sârbii de la Karlowitz. Spre a preîntâmpina orice tulburări, adunarea cere cetățenilor din Timiş să asculte numai de guvernul de la Pesta; cei ce cuteză să încalce legea „vor fi aspru pedepsiți!" . Toți cetățenii să presteze „jertfă patriotică" prin donații de obiecte, metale prețioase, postavuri, animale. Iar tinerii, să se înroleze în armata de voluntari (honvezi).[51]

Iar la 23 mai/ 4 iunie ministrul de interne Szemere il înştiința pe recent numitul comisar regal Čarnojević că guvernul a scos hotărârile sârbilor în afara legii iar proclamarea Vojvodinei „contravine nemijlocit Constituției" şi „năruieşte unitatea țării". Ministrul îi cerea comisarului să vegheze cu strictețe şi să împiedice introducerea de arme şi tipărituri din Serbia, să pună sub un strict control tipografiile de acasă şi să avertizeze Guvernul de la Belgrad, să-şi controleze supuşii, împiedicându-i de la participarea la întruniri naționale în Ungaria. Pentru a-i uşura sarcina, a fost numit şi un al doilea comisar, în persoana vice-comitelui Sava Vuković.[52]

Între timp, în acord cu cele convenite de către deputații români la Pesta, sosesc la Episcopie şi instrucțiunile ministrului Otvos, de întrunire a congresului bisericesc, pe data de 15/ 27 iunie. In absența mitropolitului, aflat în stare de răzvrătire, episcopul timişorean Pantelimon Živković s-a găsit într-o postură extrem de delicată. Din partea comitatului s-au exercitat asupra sa presiuni, să-l substituie pe mitropolit în procedura alegerii şi desemnării deputaților la înaltul for bisericesc. Episcopul încearcă să iasă din încurcătură, redactând o adresă,[53] prin care solicită la Minister amânarea întregii proceduri. Deoarece nu a primit nici o îndrumare de la mitropolit, episcopul ezită să ia o hotărâre: „precum partea poporului de limba română n-a voit a alege şi a trimite delegați la

---

[51] *Ibidem*, p. 83 – 85.
[52] *Istorija...*, V-2, p. 65.
[53] I. D.Suciu semnalează respectiva adresă, pe care însă nu am aflat-o la poziția indicată, în Arhiva Mitropoliei Banatului, *Fond 1848*, adresa din 26 iunie.

congresul ce avea să se ţină la Karlowitz...tot aşa, acum partea sârbă nu va participa la adunarea fixată pe ziua de 27 iunie." Punctul de vedere al episcopului se pare că a fost însuşit şi de comisarul Vuković, cel mandatat să supravegheze desfăşurarea evenimentelor, în ciuda insistenţelor părţii româneşti.

Întârzierea de a se da satisfacţie preconizatelor promisiuni făcute românilor la Pesta a generat şi primele semne de neâncredere în autoritatea maghiară, contribuind deopotrivă la radicalizarea dezideratelor în viitoarea adunare românească, cea de la Lugoj.[54]

11. Războiul civil maghiaro – sârb

Îndată după hotărârile de la Karlowitz, Consiliul central sărbesc şi-a luat în serios misiunea de apărare. Detaşamente ale gărzilor naţionale maghiare s-au pornit să patruleze, ameninţător, din satele cu populaţie maghiară ale Banatului şi Bacicăi. Sârbii erau dezarmaţi, arestaţi şi deferiţi justiţiei militare. La Seghedin şi în alte centre din Ungaria de sud prindeau viaţă tabere militare, ameninţătoare pentru sârbii din Vojvodina. Preşedintele Consiliului sârbesc, tânărul ofiţer Đorđe Stratimirović, va depune strădanii să-i atragă pe grăniceri de partea mişcării naţionale. În sprijin îi vine şi hotărârea nepopulară a Curţii imperiale, din 7/ 19 mai, preconizând subordonarea către Guvernul ungar a autorităţilor militare din Graniţă. Grănicerii au dat glas supărării lor la Mitroviţa în Srem şi la Pančevo în Banat. Ameninţau că dacă această hotărâre se aplică ei îşi vor părăsi unităţile şi vor pleca să-şi apere satele împotriva ungurilor.

În primele zile din iunie când atacul maghiarilor asupra Karlowitzului şi a Novi Sad-ului părea iminent, comunităţile grănicereşti s-au ridicat la arme. La 9/ 21 iunie comisarul Čarnojević îşi informa Ministerul că 16000 de „insurgenţi" cu 8 tunuri au ocupat poziţii la Karlowitz şi la „valul roman" de la Novi Sad, nădăjduind şi sprijin de la croaţi şi din Serbia, pentru a porni la atac.

Acum are loc şi incidentul, relatat anterior, de la Petrovaradin, dintre comandantul încă nehotărât, generalul Hrabowski şi ofiţerii sârbi, care revendicau Vojvodina inexistentă pe hărţile Ungariei. Generalul a îmbrăţişat cauza maghiară, repezindu-i pe insurgenţi: „eu nu văd nici un popor sârbesc în Ungaria şi nu am cui să-i asigur protecţie; peste Sava este Serbia şi cine vrea să fie sârb, să se ducă acolo!"[55]

Amărâţi şi furioşi delegaţii grănicerilor s-au reântors la Karlowitz; Consiliul a redactat de îndată o contestaţie la Împărat, împotriva lui Hrabowski, afirmând că nici ei nu recunosc Guvernul ungar care a nesocotit hotărârile Skupštinei şi a înrolat „gărzi mobile", terorizând întregul popor cu justiţia militară. Cer de la Curte schimbarea generalului şi delegarea în Voivodina a

---

[54] I. D. Suciu, *op. cit.*, p. 69 – 72.

[55] S. Kaper, S. Zdravković, *op. cit.*, p. 74 – 75.

mitropolitului, a banului Jelačić şi a voioevodului Šupljikac, pentru a se preântâmpina un devastator războiul civil.

Dar Forul suprem deja se pronunţase împotriva sârbilor: Prin depeşa din 8/ 20 iunie Monarhul îl înştiinţa pe ministrul de război maghiar (L. Meszaros) că i-a transferat sub autoritate întreaga armată grănicerească din Ungaria, Transilvania şi „ţinuturile anexate”. [56]

Guvernul maghiar se arăta acum dornic de acţiune. In dimineaţa zilei de 12/ 24 iunie comandantul de la Petrovaradin a trimis o subunitate să ia în stăpânire Karlowitzul şi să împrăştie Consiliul sârbesc. Deşi iniţial prinşi de panică, Stratimirović i-a mobilizat pe oamenii săi şi, cu un detaşament de voluntari din Serbia sprijiniţi şi de gardiştii lui Vule „muntenegreanul”, au stăvilit atacul şi au trecut la contraatac, alungându-şi duşmanul în cetate.[57] Pe teren au rămas zeci de morţi şi răniţi şi mai multe case incendiate, în periferie. Aşa a început *războiul civil.*

12. Adunarea populară a românilor şi semnele de întrebare de la Lugoj

În zilele de început ale lui iunie Eftimie Murgu porneşte spre Banat. Centrul frământărilor revoluţionare la români s-a deplasat acum din Pesta spre oraşele bănăţene. Inainte de plecare Murgu lansează un viguros manifest revoluţionar (aprobat de ministrul de interne Szemere), făcând elogiul „poporului unguresc” care i-a dezrobit şi pe ţăranii români; obsesia lui de-o viaţă era însă naţiunea română şi ocrotirea acesteia, prin „înarmarea poporului”. Szemere însă îl avertiza, totodată, pe comisarul Vuković: „Murgu ... este un *om fantast şi periculos...*”[58]

Revoluţionarul bănăţean obţine de la ministru încuviinţarea să convoace la Lugoj „o adunare românească în care să se expună numai deziderate, nu să se ia hotărâri”. Totuşi, suspiciunea rămâne, comisarul-vicecomite de Caraş Jakabffy reţinând totala sa desconsiderare faţă de autorităţi: la comitele supreme s-a dus numai chemat iar la ceilalţi, deloc. În drum s-a oprit la Caransebeş, încercând, în baza enormei popularităţi de care se bucura, de *„apostol al libertăţii”* ţăranilor români, să-şi atragă sprijinul şi din partea Regimentului de graniţă. Generalul-comandant Appel l-a izolat însă, cu santinele la uşă, cerându-i să părăsească oraşul. Ceea ce s-a făcut, a doua zi.

Coroborând convingător izvoarele româneşti cu cele străine despre desfăşurarea *Adunării populare* din 15/ 27 iunie, de pe platoul de sub viile Lugojului, devenit *Câmpul Libertăţii*, I. D. Suciu estimează la 10000 numărul celor ce au participat.

---

[56] *Istorija srpskog naroda...*, V-2. p. 69 – 70.

[57] M. Polit-Desančić, *op. cit.*, p. 114 – 116; S. Gavrilović, *Srem pre i u toku Srpskog pokreta...*, p. 150 – 170.

[58] I. D. Suciu, *op. cit.*, p. 99. Scrisoarea este datată la Pesta, pe 31 mai 1848.

Cu privire la *dezideratele adunării* bănăţene, sursa noastră fixează următoarele puncte:

1. Înfiinţarea unei armate populare române prin înarmarea poporului în termen de şase zile.

2. Numirea lui Eftimie Murgu de căpitan suprem al acestei armate şi a câte unui căpitan pentru fiecare din cele trei comitate bănăţene (Timiş, Caraş, Torontal). Limba de comandă în armata populară să fie cea românească.

3. Recunoaşterea limbii române ca limbă oficială în tot Banatul. Limba maghiară va fi folosită doar în corespondenţa cu Guvernul maghiar.

4. Independenţa Bisericii române din Banat prin destituirea celor doi episcopi, de Timişoara şi Vârşeţ.

Cel mai „concludent" dintre izvoarele vremii, raportul de serviciu al comisarului adunării Vuković, concluzionează: „Axul vorbirii sale [Murgu] a fost înarmarea pentru salvarea patriei de inamicul comun, sârbii. Deci spiritul care inspiră adunarea este prietenos în privinţa noastră, iar faţă de inamicii noştri ameninţător...*dar în rezultatele finale eu sunt mai puţin mulţumit* cu acest spirit."

De fapt, remarcă pe bună dreptate I. D. Suciu, „ceea ce cerea Murgu... au cerut şi revoluţionarii sârbi...".[59] În loc să îndrume oamenii să se înroleze în gărzile naţionale maghiare[60], Murgu *cerea înfiinţarea unei armate române* în care el să fie comandant suprem. În loc să recunoască limba maghiară ca limbă oficială în toate instituţiile din Banat, el cerea să fie decretată oficială limba română."

Şi Vuković este, până la urmă, foarte tranşant: „Despre Murgu doresc să spun mai multe pe cale orală. El îi vorbeşte de bine, neîncetat, pe eroii noştri, pe Kossuth..., îi laudă, dar *fierbe planuri îndepărtate.* În viitorul apropiat *poate fi util contra sârbilor,* dar după ce vom isprăvi cu aceştia, *îl vom privi în ochi mai serios."*

Deci, în cele din urmă, o neâncredere apăsătoare se prefigurează pentru viitorul ca personaj revoluţionar al lui Murgu, dar şi pentru aşteptările românilor de la revoluţia maghiară.[61]

---

[59] I. D. Suciu, *op. cit.*, p. 110; aceeaşi abordare, coborând evenimentul de la 1848 de pe înaltul piedestal pe tărâmul răscoalei şi al războiului civil, la Nicolae Bocşan, Valeriu Leu, *Revoluţia de la 1848 din Transilvania în memorialistică,* [Cluj-Napoca], 2000, p. 19 (citat din Kossuth: „...ca în Caraş românii să aibă căpitan, acesta este *un gând care subminează unitatea ţării* , care de altfel este unicul pretext al răscoalei sârbe.").

[60] Comisia maghiară de recrutări şi-a început în luna iunie activitatea şi în Banat. Încă de pe acum se remarca o rezervă la înrolări din partea românilor. Astfel, la comisia din Caraş din totalul de 437 de recrutaţi, 283 erau maghiari şi germani şi doar 153 români, o disproporţie majoră în raport cu structura populaţiei, a cărei majoritate covârşitoare o constituiau românii. (I. Boroş, *Evenimentele revoluţiei de libertate*...p. 33 - 34).

[61] I. D. Suciu, *op. cit.*, p. 98 – 113; Vukovics Sebo, *Emlekiratai Magyarorszagon valo bujdossa es szamuzetesenek idejebol, sajto ala rendezte Bessenyei Ferencz (Memoriile din*

13. Operaţiunile de război din Voivodina şi Banat

După atacul eşuat asupra Karlowitzului, ambele părţi, cea maghiară (cu suport imperial deocamdată) şi cea sârbească, au trecut la febrile pregătiri militare, tabere fortificate şi stocarea muniţiei, cu acuze reciproce în faţa Monarhului. În 16/ 28 iunie din partea Curţii a sosit un îndemn la pace şi supunere, abandonarea fortificaţiilor „rebele" şi restituirea tunurilor şi a muniţiei însuşite abuziv din arsenalele armatei. Comisarul Čarnojević a încercat, pe baza manifestului imperial pacifist, să îndrepte faptele spre un armistiţiu de 10 zile. La Novi Sad, în acest interval, s-au ţinut alegeri maghiare (dietale) soldate cu incidente, vărsări de sânge şi teroare militară împotriva sârbilor din oraş. Populaţia a fost totuşi ferită de un masacru de proporţii prin intervenţia oportună a înaltului comisar. Pe valul întărit la nord de oraş („şanţurile romane" de la Jarak) s-au reluat schimbul de focuri, incidentele reizbucnind şi la Pančevo, între sârbi şi minoritarii catolici. Preşedintele Consiliului districtual din Banatul de sud (K. Pejčić) împreună cu Đorđe Stratimirović, comandantul suprem[62], vor adresa, la 24 iulie/ 5 august o *Proclamaţie* către minoritari, înştiinţându-i despre suspendarea instituţiilor din Graniţă şi înlocuirea lor, peste tot, prin consiliile naţionale, subordonate organului districtual de la Pančevo şi Consiliului central de la Karlowitz. Ofiţerii Regimentului XII germano-bănăţean au refuzat să se supună; au fost arestaţi şi împreună cu membrii nasupuşi ai Magistratului, au fost cu toţii demişi şi internaţi(în jur de 60) la Zemun.

După expirarea armistiţiului ostilităţile, cu ură şi înverşunare mai mare, au escaladat într-un adevărat război sângeros şi de exterminare.

Sârbii şi-au definitivat acum obiectivele: separarea deplină a Voivodinei lor, păstrarea privilegiilor naţionale, ale bisericii, limbii şi a instituţiilor naţionale ce au prins între timp viaţă.

---

timpul pribegiei în Ungaria şi al exilului său, îngrijite de B. F.), Budapest, 1894; Atanasie Şandor, *Studiu asupra evenimentelor de peste munţi din anii 1848 – 1849, cu nararea celor întâmplate în părţile Aradului*, în *Memorialistica Revoluţiei de la 1848 în Transilvania*, Studiu introductiv, ediţie, note şi glosar de Nicolae Bocşan şi Valeriu Leu, Cluj-Napoca, 1988, p. 123 – 137; Partenie Gruescu, *Evenimentele anului 1848 şi 1849 prin ţinutul Făgetului*, în *Memorialistica Revoluţiei de la 1848...*, p. 138 – 151; Dimitrie Petrovici Stoiochescu, *Curgerea întâmplărilor subscrisului în timpul revoluţiei maghiare*, în *Memorialistica Revoluţiei* ...p. 152 – 158 (Sugestive sunt spusele memorialistului, ajuns în postura ingrată, de vicar mitropolitan bănăţean neconfirmat, despre impasul românilor bănăţeni: „...afurisind ora mergerii mele la adunarea Lugojului... Am primit administraţia diecezei ca să nu cadă în mâna vreunui tânăr, care nici biserica, nici clerul [nu]ar fi fost în stare a apăra sau doar în mai mare confuzie le-ar fi cufundat, *eu le-am apărat însă pe mine m-au jertfit*. Am primit ca *să nu vatăm bunăvoinţa adunatei mulţimi în Lugoj*, însă acei români nu sunt în stare acum a mă scăpa. Măcar că acea adunare a fost *în sensul dorirei înaltului împărat, carele pe sârbi de rebeli declarase*, înaintea maghiarilor am fost suspect...).

[62] *Vožd*, adică conducător absolut, în sensul atribuţiilor lui Karagheorghe, în insurecţia naţională din 1804.

Ministrul Szemere era la fel de tranşant, în instrucţiunile trimise, la 7/ 19 august, către comisarii din teren: „Noi considerăm mişcarea grănicerească rasciană [sârbească] *o trădare* şi nu există loc nici de pace şi nici de negociere. Nimicirea acestei mişcări trebuie înfăptuită ori pe calea armelor ori prin predarea rascienilor; ori ar trebui să predăm [noi] partea de sud a patriei, ceea ce maghiarul nu face şi nici nu poate să admită..." Asemenea sentinţe dure erau prefigurate şi de prezentarea făcută în Dieta ţării la 11/ 23 iulie de către Kossuth; cu privire la sârbi acesta spunea următoarele: „Cel ce doreşte în cadrul Ungariei să înfiinţeze un stat deosebit, acela este un insurgent şi un rebel, căruia i se poate răspunde doar prin instanţă, cu frânghia." I-a acuzat că au refuzat oferta oficială, de a-şi ţine propriul congres; iar la adunarea naţională „neconstituţională" au decis înfiinţarea Vojvodinei, au dat drumul în ţară „cetelor pustiitoare" din Serbia şi au refuzat să se supună comisarilor guvernamentali. Conducătorul maghiar i-a ameninţat că-„i va spulbera precum vulturul", refuzând orice noi tratative, nerăbdător să afle cât de curând vestea „despre luptă şi victorie". După acest fulminant şi belicos expozeu, dieta patriotică s-a grăbit să voteze un împrumut de război şi a adoptat hotărârea mobilizării a 200000 de ostaşi.[63]

După cum era de aşteptat sârbii insurgenţi îşi vor pune speranţele mai degrabă în Serbia de peste Sava şi Dunăre decât în mai rezervatul şi problematicul aliat de la Zagreb. In legătură directă cu statul major al lui Stratimirović continua să fie şi consilierul militar de la Belgrad Stevan Knićanin. Kneazul Aleksandru, fiul marelui Karagheorghe, se arăta personal încântat de „începutul bun" al fraţilor de peste apă. Il îndeamnă pe omul său de nădejdie „să-i sfătuiască... cum a făcut-o şi până acuma", fiind singura persoană „cu o privire exactă asupra evenimentelor" din Vojvodina. Iar ministrul-premier Garašanin îşi reânnoia asigurările de ajutor „sub formă de împrumut", în arme, muniţie şi voluntari, pentru sprijinul lor de-acum „şi mai târziu pentru folosul *întregii sârbimi*".[64]

Individual şi în grupuri s-a trecut din Serbia în Banat şi Srem încă de la începutul lui mai; am văzut că în primele atacuri rolul defensiv al voluntarilor a fost hotărâtor pentru ca rezistenţa armată să prindă apoi viaţă. Pe măsură ce lupta primea amploare şi trimiterea de voluntari a continuat să fie tot mai organizată, întreaga acţiune fiind supravegheată personal de Garašanin. Acesta a trimis circulare către prefecţii ocoalelor, cerându-le să se implice în atragerea de voluntari, „oameni care să nu facă de râs numele sârbesc", căci erau destui şi

---

[63] Thim, Joszef, *A magyarorszagi 1848/ 49-iki Szerb folkeles tortenete (Istoria rebeliunii sârbeşti de la 1848/ 49 din Ungaria)*, vol. II, Budapest, 1930, p. 604 – 605; S. Kaper, S. Zdravković, *op. cit.*, p. 94; *Istorija srpskog naroda...*, V-2, p. 72 – 75.

[64] Grgur Jaksic, *Prepiska Ilije Garasanina...*, I, p. 170 – 173; S. Gavrilovic, *Ilija Garasanin i Madjari...*, p. 201 – 211; D. Pavlovic, *Srbija i srpski pokret u Juznoj Ugarskoj 1848. i 1849.(Serbia şi mişcarea sârbă în Ungaria de sud în 1848 şi 1849)*, Beograd, 1904, p. 26 – 29; *Istorija srpskog naroda...*, V-2, p. 75 – 78.

amatorii de jafuri şi tâlhării. In cursul lunii iulie în fruntea voluntarilor a fost maiorul Stanojlo Petrović iar din august consilierul de stat şi voievodul (generalul) Stevan Knićanin, eliberat în acest scop din serviciul de stat.

Când noul comandant a sosit în Vojvodina, taberele militare ale sârbilor voluntati şi ale insurgenţilor autohtoni erau, în linii mari, constituite. Ceea ce a fost un important succes de început al Consiliului sârbesc şi al conducătorului şef, Đorđe Stratimirović.

Cel dintâi şi cel mai important a fost campul fortificat de la Karlowitz, ridicat îndată după *skupština* din mai. Aici şi-au aflat tabără grănicerii veniţi din Regimentul Petrovararadin, ţărani din Srem şi voluntari de peste Sava. Era şi sediul central al forţei militare sârbeşti, destinat să blocheze cetatea Petrovaradin şi să fie în acelaşi timp centru de înrolare şi instrucţie pentru cei mobilizaţi şi ulterior trimişi pe front, în Bacica şi Banat. La Karlowitz era şi arsenalul cu muniţie şi echipamente, atelierele de reparat armamentul, cămara cu rezervele de alimente, brutăria, spitalul de campanie. La vest de cetate au prins viaţă taberele de la Sremska Kamenica, Cerević şi Banoštor, care aveau menirea la fel, de a supraveghea formidabila fortificaţie de pe Dunăre dar şi de a tăia comunicaţiile cu maghiarii de la Vukovar, Ilok ori cu taberele maghiare de la Futok şi Palanka. Au mai fost tabere provizoriu şi la Bukovac, Majdan, Šid şi altele. Până la sfârşit Sremul (regiunea dintre Sava şi Dunăre, la sud de Novi Sad) sprijinindu-se pe Serbia a rămas o bază fermă pentru fronturile din Bacica şi Banat şi un izvor nesecat de oşteni pentru ele.

Pentru maghiarii din Bacica cele mai solide baze erau la Temerin, Vrbas, Ker, Jarak, Feldvar. Iar în Banat, oraşele Becicherecul Mare, Vârşeţ şi Biserica Albă. Sârbii bănăţeni au fost de aceea obligaţi să se fortifice la Deliblata, Perlas, Tomaševac, Alibunar, Straja şi Vračevgaj.

Luptele s-au reluat cu atacul gărzii maghiare asupra poziţiilor sârbeşti de la Vlaicovăţ, în Banat. A doua zi, în 11/ 23 iulie, din tabăra de la Alibunar a pornit asupra Vârşeţului o trupă de vreo 3000 de sârbi. La intrarea în oraş au fost întâmpinaţi de armata imperială a colonelului Blomberg şi de husarii maiorului-grof Eszterházy. Sârbii au fost împrăştiaţi iar cei doi comandanţi ai lor (comisarul consiliului Dimitrije Stanimirović şi maiorul Naum Kojić) au fost capturaţi. Cei doi au fost apoi duşi la Timişoara, unde au fost expuşi insultelor şi agresiunii vulgului „patriotic" şi apoi spânzuraţi, la ordinul comisarului Vuković. Cât mai dura încă confruntarea de la Vârşeţ germanii din oraş s-au pornit să-i prigonească pe sârbi, devastându-i casa şi ucigându-l pe fruntaşul acestora, judecătorul Šandor Kumanović. Apoi gloata isterzată s-a năpustit asupra celorlalţi sârbi; în ultima clipă a fost oprit pogromul, prin intervenţia grofului Eszterhazy şi medierea episcopului Stefan Petrović.

După victoria de la Vârşeţ maghiarii au decis să nimicească poziţiile avansate sârbeşti de la Sentomaš (redenumit *Srbobran*, adică „Bastionul sârbilor"), în Bacica. Şanţul fortificat de aici era apărat de 3000 de ostaşi

(grăniceri, sârbi de dincolo şi miliţii autohtone), conduşi de căpitanul grănicer Todor Bosnić şi comandantul din Serbia Luka Stefanović. Generalul baron Bechtold dispunea de o forţă mult mai mare, cu sprijin puternic de cavalerie şi artilerie. Husarii şi infanteriştii, cu susţinerea tunurilor, au atacat concentric, din trei părţi şi în valuri succesive poziţiile sârbeşti, în 14; fără succes însă, fiind constrânşi să se retragă, cu pierderi însemnate. Alte două încercări, la Turija şi Ćurug, s-a soldat de asemenea cu eşec.

În cursul zilei de 17 s-a dat lupte violente la Feldvar. Sârbi conduşi de maiorul Stefan Surdučki, comandantul batalionului de şaike, trec la contraatac: ocupă localitatea şi se izbesc violent cu trupele maghiare şi garda lor din Beceiul Vechi. Pierderile au fost mari de ambele părţi. Iar gardiştii unguri, în neputinţa lor, şi-au vărsat furia devastând şi ucigând populaţia sârbească din satele apropiate.

Consiliul de război al sârbilor a decis apoi ca trupele masate la Perlas să dezvolte ofensiva spre Becicherecul Mare, sub comanda colonelului naţional Jovan Drakulić (fost ofiţer imperial). Se intenţiona joncţiunea cu grănicerii din Districtul Kikinda Mare (11 localităţi şi oraşul propriu-zis). Armata lui Drakulić, 5000 de grăniceri şi 300 de voluntari, s-a ciocnit, pe 15, într-o violentă încleştare, de 6 ore, de atacuri şi contraatacuri succesive, la Ecika, cu infanteria, escadroanele şi tunurile lui Kiss Erno, comandantul de la Becicherec. Maghiarii au bătut în retragere, închizându-se în oraş.[65]

Satele româneşti din teritoriu, fără mare entuziasm, îşi vor face cumva datoria faţă de autoritatea de la Karlowitz.[66] Incidente vor fi totuşi, între sârbii din Alibunar şi românii din Sân Mihai. Vor fi incendiate de sârbi Sân Mihaiul şi Uzdinul. Un episod sângeros, o recidivă a unui mai vechi conflict pentru localul bisericii, se va produce şi la Biserica Albă.[67]

Un conflict deschis s-a declanşat însă între sârbi şi germani în Graniţa sud-bănăţeană. Concomitent cu noile lupte de la Srbobran din Bacica, care se încăpăţâna să reziste în continuare reunitei ofensive austro - maghiare din august, sârbii din Banat au încercat şi ei să ocupe Biserica Albă. Germanii din localitate s-au bazat şi pe români, organizându-şi propria gardă naţională şi trecând la arestarea sârbilor de frunte. Sârbii şi-au concentrat forţele, pe la

---

[65] S. Kaper, S. Zdravković, *op. cit.*, p. 98 – 99; S. (Felix) Milleker, *Povesnica Vršca,...*II, p. 14 – 17; V. Krestić, *Srpski vojni logor kod Perleza u 1848. godini(Tabăra militară sârbească de la Perlas la 1848)*, în „Zbornik Matice srpske za društvene nauke", vol. 29, Novi Sad, 1961, p. 34 – 36; *Istorija srpskog naroda,...*V-2, p. 76 – 78.

[66] Mircea Măran, *Documente despre românii din Banatul de vest în timpul Revoluţiei de la 1848 – 1849*, în *„Studii bănăţene"*, volum coordonat de Valeriu Leu, Carmen Albert, Dumitru Ţeicu, Timişoara, 2007, p. 293 – 304.

[67] Radu Flora, *Relaţiile sîrbo – române. Noi contribuţii*, Panciova, 1968, p. 97 – 101; Nikola Gavrilović, *Srpsko – rumunsko klirikalno učilište u Vršcu. 1822 – 1867(Şcoala clericală sârbo – română de la Vârşeţ. 1822 – 1867)*, Novi Sad, 1983, p. 177.

mijlocul lunii august, la Vračevgaj, unde s-au reunit vreo 6000 de grăniceri bănăţeni, insurgenţi, apoi şi voluntarii din Serbia, conduşi de Stefan Knićanin. Atacul a pornit în dimineaţa de 19: cu mare elan sârbii au nimicit baricadele şi apărarea din tranşeele ridicate de nemţi, pătrunzând până în centru. Când la casele germane au început să se ivească steagurile albe, din senin atacatorii au fost loviţi de şarjele ulanilor imperiali ai colonelului Blomberg, sosiţi în ajutor, de la Vârşeţ. Sârbii au fost siliţi să bată în retragere. Germanii şi maghiarii au năvălit atunci în partea sârbească a oraşului, făcând un adevărat pogrom asupra populaţiei rămase. Au fost ucişi 72 şi mulţi alţii deferiţi justiţiei sumare. Peste cinci zile grănicerii şi-au reânnoit atacul, eşuat din nou, după lupte crâncene.[68]

Necazurile sârbilor au sporit însă şi mai mult în zilele ce-au urmat. Trupa lui Kiss Ernö s-a repliat de la Srbobran şi a reuşit să distrugă tabăra de la Perlas. Au căzut peste 250 de apărători şi mai multe sute de prizonieri. Comandantul Jovan Drakulić abia a scăpat cu 5-600 de supravieţuitori, pierzând şi tunurile. Panica a cuprins toate taberele lor din Banat; maghiarii însă au revenit la baza de la Becicherec, neexploatând situaţia favorabilă. Iar sârbii, până la urmă, şi-au refăcut apărarea serios încercată.

Aflând de necazurile celor de la Perlas Stratimirović a pornit în ajutorul bănăţenilor cu 2000 de grăniceri din Bacica. Acestora li s-a asociat cu forţele-i rămase şi Knićanin. Ei vor consolida apărarea de la Tomaševac, oprindu-l pe Kiss. Acesta în cele din urmă va abandona şi Perlasul, simţindu-se mai în siguranţă la Ecika şi Becicherec.

Conştient de ameninţarea situaţiei din Banat guvernul de la Belgrad a luat măsuri energice, trimiţâmd de îndată noi formaţiuni de „voluntari". Astfel s-a reluat atacul asupra Becicherecului, zădărnicit din nou de comandantul maghiar: l-a oprit pe Knićanin care înainta dinspre Tomaševac iar apoi şi pe Stratimirović, care a fost constrâns să se întoarcă în Bacica.

După intrarea Croaţiei în război, la 11/ 23 septembrie şi înăsprirea raporturilor cu Austria, poziţia Guvernului ungar a devenit mai precară ; la Pesta s-a decis că era necesar în noile condiţii să fie eliminat (sau măcar neutralizat) focarul sârbesc din Bacica. Din nou s-a arătat decisivă poziţia de la Srbobran. Comanda armatei a preluat-o însuşi ministrul de război Meszaros: la 21 septembrie/ 3 octombrie el a ordonat desfăşurarea a 25000 de honvezi în atacul împotriva sfidătoarei fortificaţii, apărată de 5000 de vajnici grăniceri şi voluntari, cu 14 tunuri, conduşi cu hotărâre şi pricepere de căpitanul Petar Biga. După devastatoarele atacuri ale infanteriei şi şarje ale husarilor, apărătorii au reuşit totuşi să reziste, ajutaţi şi de o trupă de 3000 de grăniceri care i-a atacat pe asediatori. Maghiarii s-au retras după bătălia ce a durat 12 ore.

---

[68] S. Subotić, *Bela Crkva u dogadjajima iz 1848/49, (Biserica Albă în evenimentele din 1848-49),* în „Zbornik Matice srpske za društvene nauke", nr. 27, Novi Sad, 1960, p. 97 – 110; Gr. Jakšić, *op. cit.*, p. 279.

Era de-acum limpede că niciuna dintre tabere nu reuşea să-şi atingă obiectivul: sârbii au reuşit să respingă atacurile maghiare în Bacica; iar maghiarii au avut şi ei succes în apărarea din Banat.

Acest relativ echilibru se menţinea în momentul când Casa de Austria şi-a revizuit poziţia faţă de Guvernul maghiar şi a intrat în război cu Ungaria. *Atitudinea oficială* faţă de sârbii, până în acel moment „insurgenţi", *se schimbă diamentral*: prin aprobarea împăratului voievodul ales încă în mai, Stevan Šupljikac, a fost trimis la datorie, în Vojvodina.[69]

14. Timişoara sub stare de asediu

Declanşarea ostilităţilor deschise între revoluţionarii maghiari şi trupele imperiale determină la Timişoara instituirea stării de asediu, la 10/ 23 octombrie 1848. Somaţiei Guvernului maghiar, ca în termen de şapte zile comandanţii cetăţilor ţării să arboreze tricolorul maghiar şi să-şi exprime loialitatea faţă de Ungaria, garnizoana îi răspunde prin refuz: „Garnizoana din Timişoara se simte obligată la următoarea declaraţie: Manifestul Majestăţii Sale, Împăratul şi Regele constituţional de la Schoenbrunn, din 3 [/15] ale lunii curente ... a pus Ungaria, Croaţia şi Slavonia sub legea marţială; ca urmare, cetatea Timişoara a fost pusă în stare de asediu de către comandantul cetăţii de aici. In acelaşi Prea-înalt manifest, militarii sunt dezlegaţi de a asculta de Ministeriul [Guvernul] ungar, care a fost dizolvat; la fel Dieta ungară şi fostul ministru [...] Kossuth este denumit instigator al poporului...."[70]

La alegerile municipale din vară elementele „conservatoire" [adepţii Guvernului maghiar] au avut câştig de cauză. Viaţa autorităţilor civile a fost însă curmată de *starea de asediu* instituită:

„Cu referire la comunicatul celei mai înalte hotărâri, a Majestăţii Sale, dată la Schoenbrunn în 3 [/15] octombrie a. c., drept care tot regatul Ungariei este supus legii marţiale, cetatea Timişoara, cu toate suburbiile sale din ziua de azi se află sub stare de asediu şi, ca atare, se proclamă legea marţială. In urma punctului 3 al celei mai înalte decizii regale, garda naţională de aici se pune sub comanda directă a comandantului cetăţii. Cel care incită la revoltă, cel care opune rezistenţă trupelor sau se înarmează în mod nepermis, va fi tratat după legea marţială.

Toate adunările de mai mult de 6 persoane sunt interzise. Atât timp cât liniştea şi ordinea se menţin, starea de asediu începută nu va avea repercursiuni

---

[69] R. Popović-Petković, *Dokumenti o srbijanskim dobrovoljcima u Vojvodini 1848-49, (Documente despre voluntarii sârbi din Voivodina la 1848-49)*, în „Istraživanja", nr. 2, Novi Sad, 1973, p. 400 – 410; M. Tomandl, *Srpski vojni logor i bitka kod Perleza 2. septembra 1848. godine (Tabăra militară sârbească de la Perlas şi bătălia din 2 septembrie 1848)*, în „ Zbornik Matice srpske za društvene nauke", vol. 13, Novi Sad, 1956, p. 135 – 140; V. Krestić, *op. cit.*, p. 39; S. Kaper, S. Zdravković, *op. cit.*, vol. II, p. 22 – 29;
[70] Johann N. Preyer, *op. cit.*, p. 215.

asupra întreprinderilor şi transporturilor de persoane. Toate armele care sunt în mâinile gărzii naţionale vor trebui predate în 24 de ore în schimbul unei chitanţe de primire, la arsenalul artileriei de aici.

Timişoara, la 10 [/22] octombrie 1848

Baronul Rukavina

Feldmareşal-locotenent şi comandantul cetăţii"[71]

Se declară că, atât timp cât se menţin tulburările în ţară şi până ce nu se instituie un guvern legal, garnizoana nu predă nimănui cetatea Timişorii şi nu primeşte de la nimeni ordin. Prin această declaraţie garnizoana din Timişoara s-a pus în stare de război cu Guvernul maghiar.

La 12/ 24 octombrie s-a pornit şi dezarmarea gărzilor maghiare din Timişoara. Autorităţile militare, somând Municipalitatea cu tunurile, au pus stăpânire pe caseria oraşului, confiscând în folosul armatei întreaga sumă disponibilă. Porţile cetăţii au fost închise şi toată armata a fost concentrată în cetate iar tunurile au fost amenintător îndreptare asupra Primăriei şi a Comitatului (Prefecturii). Pus în situaţie limită primarul dispune dezarmarea gărzii. Armele confiscate se predau autorităţilor militare. Astfel imperialii au pus mâna pe toate armele din Timişoara, iar la 16/ 28 octombrie au fost eliberaţi toţi deţinuţii politici (anti-maghiari), dintre care majoritatea erau sârbi făcuţi prizonieri, în bătălia de la Vârşeţ.

După terminarea operaţiunilor de dezarmare, trupele imperiale pornesc la ocuparea principalelor centre din Banat. La 27 octombrie/ 8 noiembrie a fost ocupat Lugojul; de aici pornesc asupra Lipovei, pe care o ocupă la 1 / 13 noiembrie; apoi se îndreaptă asupra Reşiţei şi Bocşei, care sunt luate la 24 decembrie/ 5 ianuarie.[72]

Războiul civil a intrat în faza lui sângeroasă care, în primăvara ce vine, va atinge o culminaţie. Determinaţi dar şi precauţi, cei din cetatea Timişorii au luat măsurile impuse pentru o apărare fermă. S-au consolidat lucrările la fortificaţii iar garnizoana s-a întărit considerabil, cu peste 4000 de noi recruţi. Pentru ca viaţa în oraş să funcţioneze normal, Magistratul oraşului a rămas în funcţie, însă sub jurisdicţia Consiliului de război, format sub autoritatea comandantului cetăţii. Populaţia civilă rămasă în oraş, cam 3000 de suflete,[73] a fost îndemnată să se aprovizioneze cu alimentele necesare pe timp de trei luni. Magistratul s-a îngrijit să fie introduse 250 de bovine de sacrificat, cu însemnate rezerve de fân şi porumb pentru hrana acestora.

---

[71] *Ibidem*, p. 214; Rudolf Graf, *Timişoara sub asediu: Jurnalul Feldmareşalului Gerge v. Rukawina(aprilie – august 1849).Contribuţie documentară*,[Cluj-Napoca], 2008.

[72] A. Marchescu, *Grănicerii bănăţeni şi Comunitatea de avere*, Caransebeş, 1941, p. 211-223.

[73] Este estimarea, considerăm noi realistă pentru vreme dificilă, de asediu, a primarului de atunci, Johann N. Prayer. În jurnalul generalului-comandant Rukavina, 6000 de locuitori civili în cetate şi 12-14000 în suburbii. (R. Gräf, *op. cit.*, p. 102).

Mersul operațiunilor de război înregistrează o schimbare neșteptată în primăvara anului 1849. După răsunătoarele victorii și recucerirea Ardealului oștirea maghiară condusă de cel mai capabil general revoluționar Iosif Bem vine să reia sub control și Banatul. În fața covârșitoarei forțe maghiare grănicerii de la Caransebeș se refugiază, peste munți, în Valahia. Banatul s-a deschis, aproape de tot, în fața unei restaurații maghiare. Unica speranță a imperialilor a fost, în aceste disperate condiții, cetatea Timișoarei.

De la finele lui aprilie forțele maghiare încep să se adune în jurul cetății, care primește o însemnătate decisivă acum, pentru destinul puterii maghiare și al Monarhiei. La 25 aprilie/ 6 mai Timișoara își închide porțile. Incepea calvarul celui mai lung asediu din întreaga revoluție: 107 zile (trei luni și jumătate).[74]

15. Mersul sinuos al războiului cu ungurii și problemele cu Voivodina

După investirea voievodului-comandant de către Curte cele mai dramatice evenimente, pe frontal de-acum austro(sárbo) – ungar, s-au consumat în Banat. Armata maghiară viza preluarea sub control a colțului de sud-vest, cu orașul Pančevo; iar sârbii, ținteau spre Becicherecul Mare și Kikinda, pentru a se conecta apoi cu imperialii din Timișoara.[75]

La 13/ 25 octombrie, după lupte grele, sârbii în fine ocupă Becicherecul și ziua următoare Kikinda. Dar, ca după un scenariu prestabilit, în curând au fost siliți să-și abandoneze pozițiile, sub presiunea noilor unități conduse de generalii Feter [Vetter] Antal și Jovan Damjanić.

Ca un soldat de profesie, voievodul Šupljikac era conștient că pentru o ofensivă mai temeinică, împotriva unei armate redutabile și înzestrate corespunzător precum cea maghiară, avea nevoie de o disciplină riguroasă (și nu doar de entuziasm național) și de o consistentă susținere de cavalerie. De aceea, prin apeluri la sprijin imperial, cu ofițeri de specialitate și armament, va impune și soldaților sub comanda sa „să fie credincioși flamurei imperiale" iar consiliilor naționale sârbești „să lucreze pentru Împărat, popor și țară". Astfel, pe zi ce trece, armata națională s-a legat și apoi contopit cu armata imperială. Cu această integrare va fi răspunzător generalul Ferdinand Meyerhofer, fost consul imperial la Belgrad și curând (după moartea accidentală a voievodului, la 27 decembrie/ 8 ianuarie) investit la comanda noului corp de armată austro-sârb.

Luptele violente continuă pentru pozițiile fortificate din sud-vestul Banatului. La 9/ 21 noiembrie maghiarii lichidează centrul de rezistență de la Straja, de lângă Vârșeț. După alte cinci zile generalul Damjanić (care a părăsit,

---

[74] *Feldzug in Ungarn und Siebenburgen im Sommer des Jahre 1849*, Pesth, 1850, p. 372 – 385; J. N. Preyer, *op. cit.*, p. 214 – 216; I. D. Suciu, *op. cit.*, p. 221 – 231; R. Gräf, *Timișoara sub asediu...*, p. 99 – 164.

[75] S. Kaper, S Zdravković, *op. cit.*, vol. II, p. 41 - 43; *Istorija srpskog naroda,...*, V-2, p. 87.

ca ofițer rebel, garnizoana Timișoara)[76] cu importante forțe a atacat tabăra de la Tomaševac, din dispozitivul de apărare al orașului Pančevo. După înverșunate lupte, deși în inferioritate numerică evidentă (de 4 la 1), apărătorii strălucit conduși de Knićanin reușesc să se mențină. Alte lupte s-au dat la Banatski Karlovac și Alibunar, restrângându-se tot mai mult cercul de la Pančevo. La disperare, cu forțe reunite, Šupljikac și Knićanin îi atacă pe maghiarii concentrați la Jarkovac. După un succes inițial maghiarii revin și-i resping pe sârbi, care se văd obligați să părăsească și Tomaševac.

În această situație extrem de critică, la apelurile disperate ale patriarhului și voievodului, Serbia răspunde din nou, trimițând voluntari, armament și muniție pentru apărarea de la Pančevo. Atacul maghiar însă, din cauza periclitării Budapestei de către imperiali, n-a mai avut virulența dinainte. Bătălia de la Pančevo, din 2/ 14 ianuarie, s-a sfârșit prost pentru oastea generalului Kiss: unitățile sârbo-austriace ale lui Mayerhofer sprijinite de voluntarii dezlănțuiți, cu baioneta la armă, ai lui Knićanin, i-au pus pe fugă pe călăreții generalului maghiar.[77]

Între timp, în paralel, printr-un emisar polonez, Bisztrezonowski, maghiarii au demarat o ofertă de pace separată cu sârbii, în baza principiului egalității declarative a slavilor cu maghiarii.[78] Deși eșuate, aceste tratative vor avea însă un efect secundar de mare importanță: ele grăbesc decizia Vienei privind *chestiunea sârbească* din Monarhie.

La Viena tocmai se producea schimbarea Monarhului. Ferdinand a abdicat în favoarea adolescentului (încă) Franz Iosif, fiul arhiducesei Sofia. Factori activi ai noii orientări erau și generalii Windischgraetz și Jelačić. Se preconiza un curs mai dur față de Ungaria lui Kossuth[79] și (aparent) mai multă înțelegere pentru cauza sârbilor.

Tânărul împărat, în cuvinte alese, deja la 15/ 27 noiembrie, confirma prin *Patenta imperială* hotărârile *skupštinei* sârbești de „restaurare a acestor vechi demnități" la încheierea războiului.

În conducerea sârbească însă s-a iscat o stare tensionată, între tânărul Stratimirović și venerabilul Rajačić. Preluând autoritatea asupra Consiliului central de la Karlowitz Rajačić va face în așa fel încât să-l țină cât mai departe de hotărârile importante pe tânărul și necontrolabilul rival. Îl va delega, în misiune la Viena, pentru a discuta despre viitorul provinciei sârbești. Đorđe Stratimirović

---

[76] I. D. Suciu, *op. cit.*, p. 42.

[77] S. Gavrilović, *Ilija Garašanin i Madjari...*, p. 216 – 217; J. Thim, *A magyarországi 1848-49 iki Szerb folkeles tortenete*, vol. II, Budapest, 1930, p. 606 – 609.

[78] J. Savković, *Mirovni pregovori za vreme srpskog pokreta 1848-49. godine prema dokumentaciji Josifa Tima,(Tratativele de pace din vremea mișcării sârbilor de la 1848-49, conform documentației lui Iosif Thim)*, „Zbornik Matice srpske za drustvene nauke", vol. 15, Novi Sad, 1956, p. 128 – 129.

[79] Jean Berenger, *Istoria Imperiului Habsburgilor. 1273 – 1918*, [București], 2000, p. 414 – 415; Jean-Paul Bled, *Franz Joseph*, [București], 2002, p. 97 – 103.

a reuşit, prin solicitările lipsite de tact (recunoaşterea Voivodinei şi a persoanei sale ca titular al ei), să-l irite pe ministrul-preşedinte, principele Schwartzenberg, care observa că „treburile cu sârbii nu au fost soluţionate favorabil doar din cauza lui Stratimirović; acesta ar fi trebuit arestat şi nu trimis într-o misiune diplomatică."

Opinii asemănătoare exprima despre problema în cauză şi omul de stat Ilija Garašanin. Acesta aprecia că, prin declaraţiile „potrivnice Austriei", [Stratimirović] „s-a arătat ca om uşor la minte, care nu pricepe că *e periculos să provoci Austria"*.[80] În acestă dispută pentru întâietate partida „*legitimiştilor*" Rajačić – Jelačić – Mayerhofer se va impune, pe zi ce trece, în disputa cu tânărul Stratimirović şi „consilierii" săi naţionali plămădiţi din bătăliile războiului civil.

Izbăvindu-se în cele din urmă sârbii gândesc din nou la ofensiva în Banat. La Zemun voluntarilor li s-a alăturat şi patriarhul. În cursul acestui nou elan ofensiv, *la Timişoara* are loc, în 9/21 – 10/22 februarie 1849, o consfătuire comună a sârbilor, în care membrii Consiliului central îşi însuşesc poziţiile patriarhului şi acuzele aduse lui Stratimirović, procedându-se şi la *o reorganizare* a organului central al mişcării. De acum membrii consiliului vor fi numiţi (respectiv eliberaţi din funcţie) de către *Josif Rajačić*, confirmat, ca atare, de şef suprem (*upravitelj) al Voivodinei.*[81]

---

[80] *Istorija...*, V-2, p. 90; D. Pavlovic, *op. cit.*, p. 109 – 121; Gr. Jaksic, *op. cit.*, p. 282 – 296.

[81] V. Bogdanov, *op. cit.*, 161 – 163; Ljubivoje Cerović, *Srbi u Rumuniji*, Novi Sad, 1997, p. 200 – 204. Profesorul Cerović dă şi *structura Consiliului central al Voivodinei* instituit de patriarhul Rajacic în 16/ 28 februarie 1849 *la Timişoara*. Spre informarea cititorilor români redăm conţinutul documentului:

Preşedintele Consiliului *(upravitelj)*: Josif Rajačić;

Vicepreşedinţi: Josip Rudić, Vasilije Fogaraši, Srecko Mihajlovic.

Au fost formate *şase departamente:*

1. Departamentul bisericesc: Sergije Kacanski, referent; Pavle Stamatovic, Pavle Nikolic, Georgije Matuzovic, Petar Dimitrijevic, consilieri;

2. Departamentul cultural: Evgenije Djurkovic, referent; Petar Jovanovic, Evstatije Mihajlovic, Jovan Pantelic, Jovan Subotic, consilieri;

3. Departamentul diplomatic: Jakov Zivanovic, referent; Jovan Paskovic, Jovan Popovic, Aleksandar Kostic, Pavle Petrovic, membri;

4. Departamentul politic: Marko Popovic, referent; Todor Nedeljkovic, Maksim Paskur, Trivun Jojkic, Atanasije Zvekic, Milos Radojčić, membri;

5. Departamentul financiar-economic: Jovan Šupljikac (nepotul voievodului n. n.), referent; Jovan Stojanovic, Atanasije Karamata, Teodor Radicevic, Pavle Zivkovic, Nikola Wahtler, membri;

6. Departamentul de justiţie: Teodor Radosavljevic, referent; Pavle Şerognic, Franz Kristof, membri.

Secretar naţional şi director al cancelariei: Jovan Stankovic:

Secretar al voievodului: Aleksandar Stojackovic.

Preşedintele Tribunalului suprem: Dragutin Latinovic; vicepreşedinte: Josif Matic; Petar Stojsic, Aleksandar Kolarski, Teofil Dimic, Dimitrije Orelj, Stevan Ristic, Pavle Vasici,

Armata lui Bem își face, la rândul său, intrarea în Banat prin valea Bistrei. După primele ciocniri minore, în satele grănicerești Voislova și Marga, se consemnează incendieri și rechiziții abuzive. Grosul armatei își continuă neabătut înaintarea spre Caransebeș. Prin manifestul din 2/ 14 aprilie generalul revoluționar îi somează pe grănicerii bănățeni să i se alăture: „De lucrați contra noastră vă așteaptă pedeapsă, moarte și pustiire; iar de lucrați cu noi vă așteaptă iertare, viață și libertate." Grănicerii însă refuză provocarea și se retrag spre Orșova și apoi Valahia. În 17 maghiarii sunt la Caransebeș iar în 18 la Lugoj. Aici se face joncțiunea cu restul armatei, ce venea dinspre Făget. Apoi ating și restul orașelor importante ale Banatului: Vârșețul, Biserica Albă, Oravița, Orșova. Până în 15 mai aproape întreg Banatul, cu excepția semeței cetăți de la Timișoara și a firavei rețele de fortificații sârbești dinspre vest și sud, era în mîini maghiare. La Lugoj, puternicul fief guvernamental cărășan, Bem și ostașii săi au fost primiți cu entuziasm de toată suflarea ungurească. Jurnalul minoriților lugojeni consemnează: „Seara la orele 7 a sosit și generalul Bem, care a fost salutat... de către fruntașii orașului ...iar discursul de bun venit l-a rostit Mauriciu Asboth...Nu se poate descrie bucuria oamenilor adunați. Toți vorbeau ungurește..."[82]

În acele zile, cu ocazia celebrării independenței maghiare,[83] presa oficială vorbea despre euforia Lugojului, strada aclamând „...libertatea și pe Kossuth... cu excepția românilor." Emisarii lui Bem ajung și la Orșova veche, unde sunt excelent primiți de Osman beg. Aici se întrețin despre trupele sub comanda imperială aflate în Valahia; maghiarii solicitau dezarmarea acestora și internarea trupei. Se pare însă că totul s-a redus la promisiuni curtenitoare din partea otomană.

În cele câteva luni de stăpânire a Banatului maghiarii se pornesc să reorganizeze viața politică și administrativă. În Caraș este numit comisar guvernamental Fülepp Lipot. Printre înalții funcționari ai comitatului aflăm și demnitari români: vicecomite (Gheorghe Ioanovici de Duleu), juzi districtuali, protojuzi, comisari de ordine, jurați. Totodată, ziarul official („Közlöny") din 30 mai dă știrea confirmării oficiale a protopopului Ignatie Vuia de Vărădia ca administrator Episcopal de Vârșeț. Iar Vincențiu Babeș e numit director peste

---

Mihailo Hovanicki, Milan Filipovic, G. Atanasijevic, A. Stajner, N. Stajninger, N. Tapavica, membri.

La 1/ 13 aprilie patriarhul Rajacic l-a numit pe Đorđe Stratimirović ca prim-vicepreședinte (de fapt, ca locțiitoral său n. n.) al Consiliului central.(Lj. Cerović, *op. cit.*, p. 202 – 203)

[82] I. Boroș, *Evenimentele...*, p. 45.

[83] La 14/ 26 aprilie 1849 Dieta ungară proclamă independența Ungariei. Kossuth fiind investit guvernator.

şcolile Greco-neunite din districtul Caransebeşului. O măsură care se va arăta a fi nepopulară printre români a fost desfiinţarea Graniţei militare bănăţene.

În acest sens comisarul guvernului vine cu o proclamaţie către locuitorii de la Caransebeş. Începe prin a enumera reformele înfăptuite de guvernul revoluţionar: desfiinţarea iobăgiei şi a servituţiilor feudale, introducerea contribuţiei comune la impozite, abolirea decimei preoţeşti, extinderea dreptului de vot şi legea care asigura retrocedarea bisericilor şi revenirea la Ortodoxie. Parlamentul a hotărât să dea subvenţii preoţilor şi şcolilor ortodoxe. Regretă că grănicerii nu s-au putut împărtăşi de aceste binefaceri. Un singur lucru s-a obţinut pentru grăniceri: să trimită deputaţi în dietă şi să fie sub jurisdicţia guvernului maghiar. Dar ei nu au vrut să trimită deputaţi. In schimb, Împăratul i-a trimis în Italia să-şi verse inutil sângele... În concluzie, regimentul de graniţă era desfiinţat, iar grănicerii se împărtăşeau de aceleaşi drepturi şi obligaţii precum ceilalţi cetăţeni.(Sinteză după I. D. Suciu).

O asemenea bruscă *modernizare* a statutului grănicerilor, transformaţi aproape peste noapte în cetăţeni, lipsindu-i de protecţia şi beneficiile tradiţionale ale statutului lor aparte, a avut un *efect similar celui perceput de sârbi* când aceeaşi revoluţie a încercat să-i deposedeze de privilegii· *a stârnit o opoziţie făţişă şi mult mai înverşunată* a grănicerilor români faţă de unguri, aceştia îmbrăţişând, cu şi mai mult elan, cauza imperială. O măsură care va înrăi de-a dreptul populaţia românească contra maghiarilor au fost recrutările forţate. Relatările vremii sunt pline de scene ale abuzurilor şi maltratărilor din satele româneşti efectuate de către agenţii de recrutare. Şi cei astfel recrutaţi fugeau în masă, ascunzându-se în pădurile Făgetului şi ale Caraşului de perspectiva, extrem de nepopulară printre români, a luptei armate împotriva oştilor Împăratului.

În Timiş, datorită neputinţei în faţa Timişoarei, maghiarii îşi stabilesc centrul la Sânnicolau Mare. Şi aici însă tinerii buni de armată au rupt-o la fugă prin păduri şi păpurişul din lunca Mureşului. Ca vicar de Timişoara este acum investit oficial protopopul Lipovei Dimitrie Petrovici-Stoichescu.

Iată că cei doi vicari români, desemnaţi încă la Adunarea de la Lugoj în locul episcopilor sârbi, nu au fost recunoscuţi decât după aproape un an (la 31 mai/ 12 iunie 1849). Motivul adevărat al recunoaşterii lor de acestă dată a fost aderarea deschisă a episcopilor titulari de Vârşeţ şi Timişoara la cauza sârbească (deci, imperială), *iar nu satisfacerea dezideratelor româneşti formulate de Murgu la Lugoj.* (I. D. Suciu)[84]

17. Compromisuri, dezamăgiri: "Restauratio Austriae"

În lunile ianuarie şi februarie sârbii şi-au dezvoltat acţiunile ofensive pe două direcţii: Knićanin cu voluntarii lui opera în Bacica, spre Tisa. La 12/ 24 februarie a ajuns până la Sombor, apropiindu-se, ameninţător, de Seghedin. N-a

[84] I. D. Suciu, *op. cit.*, p. 222 – 228; Partenie Gruiescu, *Evenimentele anului 1848...*, p. 138 – 151.

reuşit însă să înfrângă rezistenţa de la Subotica. Corpul de grăniceri, pus sub comanda generalului Todorović, s-a unit cu unităţile imperiale alungate de Bem din Ardeal şi cu cele staţionate în Banatul de sud. Corpul austro-sârb, comandat de Mayerhofer s-a pus în mişcare în faţa maghiarilor mai rezervaţi deocamdată şi concentraţi încă la Pertrovaradin. La 16/ 28 ianuarie au ocupat Becicherecul Mare şi peste trei zile, după o viguroasă confruntare, Vârşeţul. A urmat Kikinda şi restabilirea legăturii cu Timişoara, pe un front destul de labil, înşirat la sud de Mureş.

Austria principelui Windischgraetz începe deja presiunile pentru restaurarea sistemului *„Vormaertz"* dinaintea revoluţiei. Sugestive sunt dispoziţiile pentru stoparea înfiinţării de consilii sârbeşti şi restaurarea Graniţei militare. În acest context nou apar dispute între patriarhul Rajačić şi un conaţional de-al său imperial, generalul Đuro Rukavina, comandantul militar al Banatului. Acesta s-a arătat foarte rezervat faţă de noua structură statală, concepută de Patriarh în sediul Episcopiei de Timişoara, la mijlocul lunii februarie.[85]

În pofida tuturor disensiunilor un lucru apare tot mai evident, de la sine: mişcarea naţională de la Karlowitz *se restructurează într-una dinastică,* pro-habsburgică, care nu-şi putea afla sediu mai potrivit decât *Timişoara*, fortăreaţa simbol a Casei de Austria în acestă regiune de sud a Monarhiei.

Că lucrurile încep să ia o turnură defavorabilă sârbilor ne-o arată şi noile dispoziţii ale „barometrului naţional" de la Belgrad. Ilija Garašanin, presat în egală măsură de Windischgraetz (preocupat să înlăture orice intruziune sârbească, cu atât mai mult din partea Serbiei „otomane") şi de puterea suzerană. Îşi retrage oastea din teatrul de operaţiuni, sfătuindu-şi conaţionalii să fie mai precauţi şi cu diligenţă, să urmărească şi o cale de împăcare cu ungurii „căci acest popor nu poate fi nimicit şi consensul cu ei este necesar, trebuie să folosească sârbilor împotriva germanilor malefici." [86]

Parcă anticipând înfrângerile ce aveau să vină, *Constituţia octroată* din 4 martie 1849 a dat o lovitură fatală tuturor aşteptărilor şi aspiraţiilor popoarelor din cuprinsul Monarhiei dunărene. Inaltele promisiuni făcute încă la Innsbruck Patriarhului şi sârbilor săi nu s-au mai regăsit corespunzător şi în textul de lege. Vojvodina era separată de Graniţa militară şi cu un statut incert, fiind deschisă şi posibilitatea alipirii ei la Croaţia, Ungaria sau chiar Transilvania.

La 2/ 14 aprilie, în noua organizare a Ungariei pe cercuri militare, unul dintre ele devine Voivodina; comanda militară a „cercului nr. 7" fiind atribuită generalului Mayerhofer, secundat de Patriarh, în calitate de „comisar imperial pentru provincia civilă".[87]

---

[85] Jovan Radonić, *Patrijarh Josif Rajačić i general Djuro Rukavina (Patriarhul Josif Rajacic şi generalul Djuro Rukavina)*, în „Glas Srpske akademije nauka", nr. 193, Beograd, 1949, p. 143-168.

[86] S. Gavrilović, *Ilija Garašanin i Madjari...*, p. 212; Gr. Jaksić, *op. cit.*, p. 361.

[87] Lj. Cerović, *op. cit.*, p. 203; J. Savković, *Nacrt ustava za Vojvodinu Srbiju 1849. godine (Proiectul de constituţie pentru Voivodina =Ducatul Serbia în anul 1849)*, în „Zbornik

Încă de la sfârşitul lunii aprilie toate forțele maghiare din Banat se concentrează asupra cetății Timişoara. În fața succeselor şi a reputației înalte de care beneficia generalul Iosif Bem chiar din partea adversarilor săi, garnizoana din Timişoara s-a pregătit spre a putea rezista unui asediu oricât de puternic. În frunte erau patru generali: Rukavina, von Glaeser, Leiningen şi Wernhardt. Totalul trupelor însuma 8847 de oameni, dintre care 4494 erau recruți, înrolați de câteva zile de prin satele înconjurătoare. Lucrările fortăreței erau în stare bună. Între fortăreață şi canalul Bega era un spațiu de 100 de picioare (deci, cam 30 m.) în adâncime şi 3-400 picioare (100 – 120 m.) lărgime, împrejmuit de valuri de pământ şi închis de apa Begheiului, care constituia, la nevoie, un fel de lagăr întărit.

Asediul a debutat cu hărțuieli pentru stăpânirea cartierului Iosefin. O încercare de ieşire, pentru alungarea asediatorilor din acest cartier de la vest, de peste Bega, se face la 12 mai.[88] Maghiarii sunt respinşi până la Freidorf. Aseditorii revin şi peste două zile ocupă cartierul Fabric, dinspre est de cetate. Un fapt important se produce acum: a fost tăiată conducta de apă a fortăreței. Singura sursă de apă au rămas fântânile din cetate.

La 18 mai cetatea a fost, pentru prima dată, bombardată, la ora 4 dimineața. S-a tras dintr-o baterie localizată în Iozefin, o a doua în Maiere (Elisabetinul de mai târziu) şi a treia în Fabric, de lângă fabrica de bere. După vreo oră şi jumătate tunurile au amuțit, fără să producă pagube însemnate, decât spaima locuitorilor. In noaptea de 19 spre 20 mai au căzut alte câteva ghiulele asupra oraşului, una chiar în biserica „iliră"(cea episcopală sârbească, din Piața Mare). La 27 şi 28 mai, în două atacuri repetate, imperialii au încercat să reocupe Fabricul, dar fără de succes.

În 31 mai vreo 400 de persoane, care şi-au epuizat rezervele alimentare sau n-au mai vrut să rămână, au fost lăsate să plece din cetate. Dar asediatorii i-au alungat înapoi, până la marginea glacisului. Au petrecut aşa o noapte de groază, în „teritoriul nimănui", revenind până la urmă înăuntrul zidurilor.

În dimineața de 11 iunie s-a dezlănțuit, de ambele părți, o susținută canonadă, care s-a prelungit până în ziua de 17. Au fost distrugeri mari în oraş, aproape nemaifiind clădire fără urmă de explozie. Populația, îngrozită, şi-a căutat refugiu în cazematele neâncăpătoare şi prin pivnițele caselor dărâmate. In noaptea de 13 spre 14 iunie o ghiulea a străpuns bolta Domului romano-catolic, în care-şi căutau refugiul peste 100 de persoane. Explozia a fost cumplită iar

---

Matice srpske za društvene nauke", nr. 13-14, Novi Sad, 1956, p. 159 – 166; Idem, *Ferdinand Mayerhofer u srpskom pokretu 1848 – 1849. godine (Ferdinand Mayerhofer în mişcarea sârbească din 1848 – 1849)*, în „Zbornik...,nr. 17, 1957. p. 76 – 95; S. Kaper, S. Zdravković, *op. cit.*, vol. II, p. 68 – 71.

[88] Întrucât la Timişoara nu sunt ezitări de datare cronologică a faptelor, folosim acum datarea unică, după calendarul cel nou (gregorian); R. Graf, *Timişoara sub asediu...*, passim.

supraviețuitorii au fost fericiți să-și găsească adăpost și în cripta din subsol, printre nișele morților venerabili. Căldura era chinuitoare iar spitalul militar supraaglomerat, cu peste 1000 de bolnavi și răniți. A apărut febra tifoidă și alte boli epidemice. Se făcea deja simțită și lipsa alimentelor.

Între 4 și 9 iulie cetatea e bombardată cu mare intensitate. După executarea unui alt atac intens, la 16 iulie emisarul maghiarilor cere capitularea, dar solicitarea se respinge. Între timp maghiarii și-au terminat amenajările de asediu, pregătindu-se pentru deznodământul final. Sporește și concentrarea trupelor de asediu, la 11000 de oameni și 68 de tunuri. În noaptea de 18 spre 19 iulie se dezlănțuie un atac general, care este respins. Guvernatorul Ungariei rebele (independente), Kossuth în persoană, e acum în tabăra asediatorilor, cerându-le să cucerească, cu orice preț, cetatea.(Informație sosită în cetate în dimineața de 22 iulie, prin caporalul Drašić, dezertor din regimental Petrovaradin[89]).

Situația celor asediați devine din ce în ce mai grea. Dacă în 14 iunie se mai găseau prăjituri la cafeneaua „Cele două chei", către sfârșitul lunii, din lipsă de făină, brutăriile se inchid. In 29 iunie maghiarii propun evacuarea locuitorilor din oraș, propunere însușită și de Consiliul de război din cetate. La 1 iulie 80 de căruțe, unele trase și de oameni, părăsesc cetatea, cărând 800, poate chiar 1000 de oameni. Între ei, primarul Johann Nepomuk Preyer, rabinul șef Oppenheimer și alți cetățeni de vază.

Maghiarii grăbesc pregătirile pentru asaltul final, imperialii răspund cu incursiuni în tabăra asediatoare. Se dau lupte grele, tirul de artilerie se intensifică și durează, neâncetat, vreo două săptămâni. La Mănăstirea minoriților izbucnește un incendiu, care pune în pericol întreaga cetate, mai cu seamă turnul cu pulbere și Spitalul militar. Soarta cetății pare decisă, însă pompierii fac minuni, reușind să localizeze și apoi să neutralizeze focul.[90]

Încercuirea strângându-se ca un cleşte împrejurul cetății, apărătorii din lagărul întărit în afara zidurilor au fost nevoiți să se retragă în orașul fortificat. Maghiarii inchid ecluzele canalului Bega, plănuind să utilizeze albia secată, ca un șanț de acces în plus la cetate.

În 20 iulie castelul Hunyadi este complet distrus. Dintre soldații apărători, a patra parte a căzut în lupte și un alt sfert al lor zac în spitale. Generalul Glaeser a murit la 24 iulie, în urma unei căzături de pe schelele zidului de apărare[91]. Foarte mulți se îmbolnăvesc de scorbut și febră tifoidă. Catedrala cea mare, spitalele, sunt bombardate încontinuu. Spre sfârșitul lui iulie o ghiulea lovește și aruncă în aer turnul și magazia de pulbere. Populația și-a cam terminat proviziile; garnizoana e hrănită cu carne de cal; boii rămași sunt rezervați pentru răniții și bolnavii din spital. Un alt incendiu e declanșat de bombardamentul

---

[89] R. Graf, *op. cit.*, p. 148.

[90] B. Schiff, *Die letzte Belagerung Temesvars*, Timișoara, 1929, passim.

[91] R. Graf, *op. cit.*, p. 150.

devastator din 30 şi 31 iulie. A fost incendiată cazarma statului major şi apoi cazarma Oradiei Mari. „Ultimele 16 ore au fost cele mai groaznice" din tot cursul asediului, consemnează jurnalul de operaţiuni al armatei din cetate.[92] Examenul de îndurare şi de foc a fost trecut de garnizoană „în mod strălucit." Cu mari sacrificii însă, deplângându-se mai cu seamă pierderea directorului de fortificaţii, maiorul Simonović, ucis de o schijă în timpul marelui incendiu.[93]

La 4 august începe, din toate direcţiile, asaltul general. De trei ori atacatorii ajung până sub ziduri, dar în cetate nu e chip să pătrundă. Apoi începe ploaia, torenţială şi... se face linişte. Noaptea, în toiul furtunii, încă un asalt. Nici acum nu izbuteşte.

A doua zi maghiarii vin cu propuneri onorabile de capitulare. Acestea sunt respinse , deşi situaţia devenise îngrozitoare. Acum apare şi holera. Cazurile se înmulţesc pe zi ce trece. Bolnavii nu mai aveau unde să se interneze, aşa că întreg oraşul se trensformă într-un lagăr de suferinzi şi muribunzi. Majoritatea medicilor s-au îmbolnăvit şi mulţi dintre ei sunt de-acum morţi. Căldura excesivă, o caniculă de miez de vară, face în oraş atmosfera de-a dreptul pestilinţială.

Deodată, din depărtare, răsună bubuituri de tun şi apărătorii de pe ziduri văd că se petrece o minune: maghiarii se retrag. Bucurie!, însă de scurtă durată. După două zile albia secată e din nou plină de trupe, care reîncep pregătirile de asalt.

După ce, evaluând situaţia devenită tot mai critică, generalul conte Dembinsky ordonase retragerea, comanda i se redă generalului Bem în persoană. Acesta acceptă lupta cu trupele imperiale venite în grabă să despresoare oraşul, dispunându-şi oamenii pe aliniamentul Sânandrei - Săcălaz.

Sub soarele fierbinte, din ambele părţi se dau lovituri distrugătoare; atmosfera e încărcată, nori de praf, căpiţe arzând, explozii, soldaţii strigă, răniţii gem, cai însângeraţi.. Generalul Bem a fost şi el rănit, bătălia e pierdută; generalul Arthur Görgey ordonă în cele din urmă retragerea definitivă, prolog al capitulării de la Şiria.

Maghiarii, înfrânţi, dau înnapoi. Colonelul Blomberg, cu şase escadroane de cavalerie şi două divizioane de infanterie iese din cetate în urmărirea lor, împingându-i de pe drumul de Giarmata spre Sânandrei. Iar generalul Haynau, învingător, în seara zilei de 9 august intră pe sub Poarta Vienei în Timişoara. Asediul s-a terminat!

Oraşul, distrus în mare parte, plin de bolnavi şi de răniţi, este deprimant, mohorât. Au căzut 540 de soldaţi şi 24 de ofiţeri în lupte; de epidemii au fost răpuşi peste 2000 de oameni; iar alţii 2000 zăceau prin spitale în ziua eliberării, dintre care nu mulţi au supravieţuit. Învingătorului, feldmareşal-locotenent baron George (Đuro) Rukavina i se înmânează înalte ordine austriece şi ruseşti. După o

---

[92] *Ibidem*, p. 154.
[93] *Ibidem*, p. 154 – 155.

lună însă şi învingătorul octogenar moare, epuizat. Somnul de veci şi-l odihneşte sub umbroasele bolţi ale Catedralei romano-catolice din Timişoara.[94]

19. Frontul din Bacica

Nici pe frontul din Bacica lucrurile nu erau mai liniştite. Aici opera generalul Perczel Mor. Intr-un atac furibund, la 3/ 15 aprilie a spulberat apărarea de la Srbobran, trecându-i prin foc şi sabie pe apărători şi alte câteva mii de civili din localităţile învecinate.

S-a prăbuşit într-o debandadă şi apărarea bănăţeană de la Mureş, Becicherec şi Kikinda a generalului Todorović, iremediabil compromis de presa belgrădeană ca „feldmareşalul *von Ruckwaerts*".

Urgent s-a pus pe treabă atunci şi Patriarhul-comisar imperial. Iarăşi soluţia părea să fie Belgradul şi apelul disperat, de revenire a voluntarilor lui Knićanin pe poziţii; şi chiar a duşmanului său de până ieri, înzestratul comandant Stratimirović.

Stratimirović s-a înfăţişat de îndată la postul de comandă de la Titel, unde au sosit şi noii voluntari comandaţi de maiorul Milivoj Petrovic-Blaznavac.[95] Tânărul Stratimirović şi-a reintrat pe loc în atribuţiile atât de îndrăgite, de conducător *(vožd),* insufleţindu-i cu un nou şi energic spirit de luptă pe apărătorii până mai ieri pierduţi. Platoul de la Titel s-a transformat în fortăreaţă de neînvins. Intr-un atac nocturn, în 12/ 13 aprilie, sârbii i-au surprins şi respins la Mošorin pe oştenii lui Perczel. A urmat în zori o bătălie de mare virulenţă şi intensitate cu forţele desfăsurate ale maghiarilor. In cele din urmă sârbii izbutesc să se menţină, maghiarii bătând în retragere. Alte încercări ale generalului ungur de a relua înaintarea au fost definitiv stopate în cursul lunii mai.[96] Apărarea a fost apoi preluată personal de Knićanin, care a rezistat pe poziţiile de la Titel până la sfârşit.

Corpul austro-sârbesc din Banat a suferit însă eşec după eşec, pierzând Becicherecul Mare, Tomaševac, Uzdin, Biserica Albă şi la urmă, în 10/ 22 iunie Pančevo. Era şi sfârşitul acestei unităţi mobile, ale cărei rămăşiţe au fost incluse în armata lui Jelačić, care opera în Srem. Trupele croato-sârbe ale banului Jelačić luau sub stăpânire oraşul Novi Sad, la 12/ 24 iunie, când tocmai se împlinea anul de la începutul războiului armat sârbo-maghiar (prin episodul de la Karlowitz).

---

[94] *Ibidem*, p. 162 – 164; Johann N. Prayer, *op. cit.*, p. 217 – 223.

[95] Acesta va dovedi în timp certe aptitudini militare, ca ministru de război şi regent în Serbia, în timpul minoratului viitorului rege Milan Obrenović. Mergea vestea în anturajul său că era fiul „natural" al venerabilului Miloš Obrenović, ctitorul Serbiei moderne.

[96] S. Gavrilović, *Đorđe Stratimirovic o svojoj ulozi na bojnim poljima 1848 - 1849, (Djordje Stratimirović şi rolul său în bătăliile din 1848 - 1849)*, în „Zbornik Matice srpske za istoriju", vol. 2, Novi Sad, 1970, p. 117 – 122; *Uspomene generala Đorđa Stratimirovića (Memoriile generalului George Stratimirovici)*, Viena-Zagreb-Leipzig , 1913.

De pe zidurile Petrovaradinului fortificat, rămas devotat kossuthiştilor, s-a dezlănțuit o canonadă infernală asupra oraşului neprotejat care, după un incendiu devastator, s-a transformat în scrum. A fost o adevărată *tragedie pentru Novi Sad*[97]. Oraşul va avea nevoie de mai bine de jumătate de veac pentru a se reface; deşi în totalitate niciodată, căci *primatul* în lumea sârbească va reveni de-acum Belgradului; iar *în administrarea Vojvodinei, Timişoarei.*

20. Frustrări româneşti

Românii din hotarele Imperiului aveau de înfruntat o dublă dilemă identitară.

În Transilvania, prin decretarea „uniunii"[98] de către cei cei întruniți la Cluj cu Ungaria, la români s-a reactivat loialismul imperial-dinastic, sub deviza „teritoriu unitar – naționalități independente". Dacă sârbii cereau cam acelaşi lucru la începuturi, fiind împinşi spre soluții mai radicale de exclusivismul proiecției ungare (şi sprijinul eficient al Cnezatului Serbiei), dilemele româneşti erau mult mai frustrante şi în aceeaşi măsură inhibante. În spatele românilor ardeleni nu stătea un model național integrator; dimpotrivă, cele două Principate româneşti trans-carpatice aveau deocamdată propriile „registre cu probleme", deschise prin revoluție şi vigilente vecinătăți imperiale. Asemenea frustrări, produs al lipsei de alternativă, vor genera şi un gen de inhibiție şi remodelare identitară, prin simbioza naționalului şi dinasticismului într-o „afiliere proimperială" şi „o limitare a demersului revoluționar românesc".[99]

În Banat exista o predispoziție la acțiune românească. Însă, am spune, cu terminologia de-acum, „prost gestionată". Emulația națională iscată prin nevoia tot mai apăsător resimțită de-o bună bucată de vreme, a emancipării corpului ortodox de ierarhia sârbească,[100] putea impinge lumea inteligheniței[101] pe tărâmul activismului revoluționar. Dar acest „activism" s-a declanşat cu întârziere, căpătând mai degrabă o conotație pasivă, de „reactivism" la rapidele şi tranşantele poziții şi acțiuni ale lumii grănicerilor sârbi,[102] care n-au ezitat să înfrunte, *primii*, „uraganul" kossuthist, chiar în fieful său de la Pojon.[103]

---

[97] M. Polit-Desančić, *op. cit.*, p. 166 – 173; Vasa Stajić, *Gradja za politicku istoriju Novog Sada (Documente privitoare la istoria politică a oraşului Novi Sad)*, Novi Sad, 1951, p. 276-279.

[98] Uniunea Transilvaniei cu Ungaria a fost legiferată de către Dieta țării de la Pojon, la 18 martie şi legitimată de către Dieta Transilvaniei la Cluj, în 30 mai 1848.

[99] Liviu Maior, *Revoluția de la 1848 – 1849 în Transilvania*, în *Istoria Transilvaniei*, vol. III (de la 1711 până la 1918), Coordonatori Ioan-Aurel Pop, Thomas Naegler, Magyari Andras, Cluj – Napoca, 2008, p. 369 – 370.

[100] I. D. Suciu, *Monografia Mitropoliei Banatului*, p. 139 – 166.

[101] N. Bocşan,*Contribuții la istoria iluminismului românesc*, Timişoara, 1986, p. 310 – 361(subcapitolele *Naționalitatea* şi *Mişcarea națională* la românii bănățeni)

[102] Tamas Katona, *Conflicte naționale în 1848 – 1849*, în *op. cit.*, p. 186.

[103] Vezi subcapitolul de mai sus, *Efervescență şi apoi tensiuni ungaro – sârbe*.

Apoi, trebuie să observăm, excelentele postulate din 23 martie de la Pesta, privind nevoia separării depline a corpului etnic românesc din Banat, au fost tratate cu pasivitate, dacă nu chiar cu indiferență, de românii ardeleni, purtați încă prin apele pierdute ale autonomismului petiționar.[104]

Când, în cele din urmă, românii bănățeni au răbufnit contra sârbilor, la Lugoj, „pe românește", *cerând de la unguri ce nu puteau primi* (armată românească și căpitan român), s-a ajuns într-un impas definitiv. Dezideratele au fost înaintate spre confirmare comisarului de la guvern Sava Vuković, sârb și acesta deși constituțional „maghiar". Este evident că respectivul nu putea îmbrățișa asemenea așteptări, dezagreabile pentru neamul său dar în și mai mare măsură pentru „patria" sa. Murgu și adevăratele sale gânduri, de unire românească (*daco-românismul*), au fost „citite" de la început de către guvernanți,[105] care s-au preocupat să îngrădească orice speranță în acestă direcție. Au sufocat astfel însă și licăririle de entuziasm ce mai rămăseseră din partea bănățenilor pentru revoluția ungară.

Abdicarea lui Ferdinand în favoarea nepotului său, devenit împăratul Franz Iosif, la finele anului 1848 a renăscut și speranțele românești; se gândea acum la constituirea unui „ducat" românesc în hotarele Austriei, cu un voievod și un „cap bisericesc" național. Această petiție, ne lasă să întrevedem profesorul Liviu Maior, este rod al conlucrării transilvănenilor (I. Maiorescu, A. Treboniu Laurian, Episcopul Andrei Șaguna, ...) cu bănățenii (Ioan și Lucian Mocsonyi, Ioan Dobran) și bucovinenii (Eudoxiu de Hurmuzaki și Mihail Botnar). Memoriul a fost înaintat la Olmutz împăratului, în 13/ 25 februarie 1849.[106] Acesta, cu gentilețea-i recunoscută,[107] i-a asigurat pe delegații români că îl va „dezlega" în timpul cel mai scurt și „spre mulțumirea lor." La acea dată însă lucrurile erau deja definitiv „așezate", prin Constituția *octroată* în 4 martie.

21. Vojvodina sârbescă și Banatul timișan - date și fapte

În luna noiembrie 1849 patriarhul Rajačić și episcopii Mitropoliei de Karlowitz se găseau la Viena unde s-au aflat în discuții la Curte, pentru transpunerea în viață a hotărârilor sârbești din mai 1848 (*skupština* de la Karlowitz).

Patenta imperială de constituire a „Voievodatului Serbia și Banatul Timișan" a fost dată publicității la 18 noiembrie 1849. Noua entitate statală era

[104] Tamas Katona, *op. cit.*, p. 187.

[105] O excelentă analiză a complexului problematic româno – maghiaro – sârb de la 1848, la I. D. Suciu, *Revoluția de la 1848 – 1849 în Banat...*, p. 107 – 112.

[106] *Istoria Transilvaniei*, vol. III,..., p. 360 – 361; Textul memoriului *„Pentru unirea tuturor românilor din statele Austriei într-o singură națiune, de sine stătătoare"*, la Cornelia Bodea, *1848 la Români. O istorie în date și mărturii*, vol. II, București, 1982, p. 960 – 965.

[107] Jean Berenger, *Istoria Imperiului Habsburgilor. 1273-1918*,[București, 2000], p. 416. ([Franz Iosif știa să-și măgulească supușii]„asociind bonomia cu gustul pentru ceremonial.")

total separată de Ungaria şi subordonată nemijlocit Ministerului de Interne de la Viena.

Opţiunea pentru acest „voievodat" se întemeia pe conţinutul *Manifestului* imperial adresat sârbilor la 15 decembrie 1848, care afirma răspicat că „devotatul şi credinciosul popor sârbesc s-a distins în aceste vremuri prin ataşamentul său la Curtea imperială". Inaltul manifest venea şi cu promisiunea „constituirii unei autorităţi interne naţionale în baza drepturilor egale pentru toţi".

Articolul 72 al Constituţiei imperiale din 4 martie 1849 preciza următoarele: „Voievodatul Serbia şi Banatul Timişan va fi orânduit astfel încât să-i fie garantată protecţia Bisericii şi a naţionalităţii sale în baza vechilor privilegii şi ordonanţe imperiale". In continuare, se fac precizări la delimitarea Voievodatului:...„din teritoriul ce se află în cuprinsul comitatelor Bodrog, Torontal, Timiş, Caraş şi cercurile Ruma şi Ilok din comitatul Srem; de acum înainte şi până ce pe cale constituţională nu se definitivează situaţia administrativă a acestor pământuri ale Imperiului nostru şi alipirea cu un alt teritoriu de Coroană, pe acest teritoriu separat de guvernare, independent de autoritatea maghiară, vor conduce autorităţile teritoriale ale Ministeriului nostru. Acest teritoriu va putra numele de *Voievodatul Serbia şi Banatul Timişan.*"[108]

Amintitul articol constituţional face referire apoi la preconizata reorganizare internă a noului teritoriu: „Luând în considerare meritele deosebite ale diferitelor popoare care trăiesc în aceste ţinuturi, dispunem ca teritoriul să fie delimitat în trei mari ocoale administrative, conform intereselor celor trei popoare principale care trăiesc aici (sârbii, germanii, românii)."

În continuare, se face referire la modalitatea conducerii Voievodatului: „Cât priveşte conducerea Voievodatului Serbia şi Banatul Timişan, Am decis, ca la titlul Nostru imperial să adăugăm şi pe acela de *Mare voievod al Voievodatului Serbia şi Banatul Timişan* iar conducătorului administrativ, pe care Noi îl vom desemna din timp în timp, îi decernăm titlul de vice-voievod."

Constituirea voievodatului a fost o promisiune făcută sârbilor pentru contribuţia lor activă în vremurile cele mai critice pentru Dinastie şi Imperiu; dar şi un angajament al Austriei în faţa Rusiei, luând în considerare interesul activ al acestei puteri ortodoxe faţă de soarta populaţiei slave din Balcani şi Câmpia Panonică.

Când a luat fiinţă noua entitate statală au încetat definitiv atribuţiile Consiliului central şi ale preşedintelui acestuia, Josif Rajačić.

În fruntea noii administraţii, cu sediul la Timişoara, a fost numit generalul Ferdinand Mayerhofer, în calitate de conducător (*načelnik)* provizoriu. Voievodatul a fost atunci divizat în două ocoale administrative: Bacica-Torontal şi Timiş-Caraş. În fruntea fiecăruia era câte un mare-comite (*jupan*), secundaţi

[108] Aceasta este denumirea reală a noii ţări de Coroană. Vom folosi însă şi denumirea uzual încetăţenită, de *Vojvodina*..

de comisari imperiali şi vice-comiţi (jupani). Au fost eliminaţi funcţionarii maghiari şi limba maghiară din administraţie. Denumirile oficiale au fost adaptate în duhul terminologiei sârbe şi curând apoi al celei germane.

Graniţa militară cu o populaţie majoritar sârbească (şi care a suportat povara şi supliciul rezistenţei anti-maghiare pe durata războiului civil, luptând activ pentru Vojvodina), a fost lăsată în afara hotarelor noii ţări. În schimb în componenţa voievodatului a fost inclus întregul Banat provincial, cu o copleşitoare majoritate a populaţiei româneşti.

Graniţa militară a fost şi ea reorganizată. Regimentul de la Petrovaradin, Batalionul de şaike de la Titel, Regimentele bănăţene (de la Pančevo, Biserica Albă şi Caransebeş), Districtul Kikinda Mare, au fost regrupate în Comenduirea militară teritorială sârbo-bănăţeană, cu sediul la Timişoara. În frunte a fost numit feldmareşalul-locotenent Johann Coronini.

Avem date despre *populaţia ţării*, în baza recensământului din anul 1850.[109] Iată şi cifrele:

Totalul populaţiei: 1525214 de locuitori.

Structura populaţiei, pe naţionalităţi: 414947 români; 396156 germani; 309885 sârbi; 256164 maghiari; 73642 croaţi; 25982 slovaci; 23014 bulgari; 12596 evrei ş. a.

Organizarea administrativă a fost definitivată în anul 1851, când voievodatul s-a divizat în cinci cercuri (prefecturi): Timişoara, Lugoj, Torontal, Sombor, Novi Sad. Acestea se subdivizau în preturi şi la urmă în comune.

Populaţia, pe cercuri:

Timişoara: 316565 locuitori. Români 159292; germani 101339; sârbi 34263; maghiari 12412; bulgari 3664; şocaţi (croaţi) 2307; slovaci 1650 ş. a.

Lugoj: 229363 locuitori. Români 197363; germani 21179; bulgari 8305; maghiari 1505; sârbi 612 ş. a.

Torontal (Becicherec): 388704 locuitori. Germani 126730; sârbi 124111; maghiari 60781; români 58292; bulgari 11045; croaţi 3752; slovaci 2562; evrei 1421 ş. a.

Sombor: 376366 locuitori. Maghiari 160016; germani 103886; croaţi 53908; sârbi 40054; evrei 7830 ş. a.

Novi Sad: 236943 locuitori. Sârbi 100382; germani 45936; maghiari 30450; slovaci 20683; croaţi 13665; evrei 2098 ş. a.

Capitala Voievodatului Serbia şi Banatul Timişan, Timişoara, avea 20590 de locuitori. Germani 11715; români 3807; maghiari 2346; evrei 1867; sârbi 1770 ş. a.

---

[109] *Tafeln zur Statistik der Osterreichischen Monarchie. Neue Folge, I Band,* Wien, 1856; o croare care ne întristează, la un specialist de reputaţia profesorului Liviu Maior: [în Voivodina sârbească]„dintr-un milion de locuitori, 800000 erau români." (În *Istoria Transilvaniei, III*,...p. 361). Cui foloseşte?

Curtea supremă de justiţie era la Timişoara; iar curţi de apel la Timişoara, Lugoj şi la Sombor.

Majoritatea funcţiilor publice erau deţinute de germani sau slavi (cehi) germanizaţi. *Deşi numărul funcţionarilor de stat dintre sârbi a sporit şi de zece ori faţă de situaţia dinainte, rolul lor a rămas unul minor în viaţa publică.*

Totuşi, facilităţile accederii în funcţiile publice pentru sârbi au creat o emulaţie spre instruirea şcolară. Odraslele preoţilor, ofiţerilor, birocraţilor, negustorilor şi meseriaşilor mai înstăriţi de regulă se instruiau, ca elevi ai Şcolii piariste[110] ori studenţi în anii pregătitori ai „Lyceum"-ului preuniversitar din Timişoara[111].. Aceştia vor constitui nucleul intelighenţiei naţionale care s-a erijat apoi în luptele parlamentare pentru drepturi naţionale din a două jumătate a veacului.[112]

În măsură semnificativă această oportunitate a fost folosită şi de români; chiar şi în Transilvania, unde acum, finalmente, „era spart monopolul celor privilegiaţi de secole şi se creau breşe pentru români de a obţine unele poziţii în administraţia locală şi centrală..."[113]

Germanizarea administraţiei nu este dictată atât de vreo „simpatie" cât de eficienţă: unitatea Imperiului presupunea şi ca toţi supuşii „să posede" pe lângă limba maternă şi „rudimente de germană".

Birocraţia este factorul de germnizare; fără însă a-şi repudia cultura de origine, ea îşi făcea chiar titlu de mândrie din stăpânirea limbii oficiale a Imperiului, „practicând totodată cu mult firesc bi(multi)lingvismul". Serviciul de stat era un semn de certitudine, de recunoaştere şi ascensiune socială, născând ataşament pentru modelul Austriei unitare şi centralizate. Şi burghezia industrială, apoi celelalte forţe active ale capitalismului, apreciau acestă întoarcere la ordine „şi mai ales remarcabila prosperitate" venită prin sistemul neoabsolutist al lui Alexander Bach.

Singură Ungaria a rămas cantonată „într-o opoziţie înverşunată", hrănindu-şi un nou şi viguros cult, al „martirilor" liberăţii patriei maghiare.[114]

22. Concluzii

Spuneam „sârbii la 1848 – 49" şi nu sârbii la revoluţie, deoarece evenimentele în care ei au fost actorii (în Banat şi actuala Vojvodina) au un conţinut cu totul aparte şi câteva particularităţi:

- I. Sârbii s-au angajat, de la început, în mişcarea de eliberare naţională, raportându-se antagonic la statul maghiar renăscut, în propriu-i antagonism faţă

[110] Mihai Pârvulescu, *Şcoală şi societate în Banat. Secolul alXIX-lea. Contribuţia şcolii la formarea elitelor româneşti,* Timişoara, 2000.

[111] *Lyceum Temesvariense,* Studiu şi ediţie de Stevan Bugarski, Timişoara, 2008.

[112] Ljubivoje Cerovic, *op. cit.,* p. 200 – 210; *Istorija srpskog naroda,...,*V-2, p. 109 – 124.

[113] *Istoria Transilvaniei,...,* vol. III, p. 374.

[114] Jean Berenger, *Istoria Imperiului Habsburgilor. 1273 – 1918,*[Bucureşti, 2000], p. 426-427.

de Imperiul Habsburgilor. Sub acest aspect mişcarea sârbilor, profund conservatoare, sprijinită pe revendicările conţinute în „privilegiile ilire” ale Coroanei, vine la polul opus, de contestare vehementă a noii statalităţi ungare. În măsura în care Guvernul legitim din martie încearcă, în primele şase luni, să menţină compromisul (formal) cu Imperiul, sârbii au fost, deci, în starea de „rebeliune” şi cu Budapesta şi faţă de Coroană.

- II. După ce secesiunea Ungariei a devenit fapt împlinit, statutul sârbilor, în războiul civil dintre Coroană şi ungurii rebeli, se ameliorează sensibil. Deja în luna decembrie a anului 1848 se întrezăresc cele dintâi semne de încurajare pentru cauza lor (Patriarhia şi Vojvodina, pe linia vechilor privilegii) din partea Camarilei noului împărat de la Innsbruck.

- III. Asemenea aspiraţii, cu care lumea grănicerilor sârbi s-a hrănit din totdeauna, au fost şi „logistic” sprijinite, prin recrutarea sistematică şi înzestrarea militară a „voluntarilor” de către Guvernul de la Belgrad, care urmărea cu insistenţă propriul său obiectiv, rezumat în planul *Načertanije* din 1844, privind eliberarea Balcanilor şi regenerarea unui mare stat sârbesc (iugoslav).

- IV. Noua structură statală a Vojvodinei, născută din voinţa politică a Imperiului şi efortul de război al grănicerilor (decisiv sprijiniţi de „voluntarii” premierului Ilija Garašanin de la Belgrad), nu reflectă şi realitatea societară a pretinşilor „beneficiari”. A fost mai degrabă un capriciu trecător al Vienei, *un provizorat statal*, menit să pedepsească „trădarea” magnaţilor unguri şi care va sfârşi tot aşa, pe neaşteptate, din alte noi raţiuni de stat.

CAMPANIA MILITARĂ DIN TRANSILVANIA ŞI BANAT (1849), REFLECTATĂ ÎN EPISTOLARUL LUI JÓZEF BEM

Ela Cosma,
Institutul de Istorie "George Barițiu" din Cluj-Napoca

1. De ce nu există încă o ediție critică Jozéf Bem?

Într-o carte recentă am cuprins biografia lui Jozéf Bem (1794-1850), relatând pe larg campania sa militară, în calitate de comandant suprem al armatei revoluționare maghiare din Transilvania, în perioada decembrie-iulie 1849.[1] Pentru precizări contextuale, trimit la biografia menționată, cu atât mai mult cu cât literatura română de specialitate nu şi-a focalizat atenția în mod particular asupra acestei figuri dominante a revoluției paşoptiste, în pofida intervenției extraordinare a generalului Bem în destinul tuturor populațiilor ardelene la 1849, indiferent de tabăra din care au făcut parte. Cu valoare de excepție față de tendința general-românească de abordare tangențială şi oarecum reactivă a personalității lui Bem, menționez prezentarea biografică, creionată de George Barițiu în celebra sa lucrare din 1890, care trasează sumar viața generalului polonez înainte de sosirea sa în Transilvania, în decembrie 1849, amintind apoi bătăliile campaniei sale ardelene[2], pe de o parte, iar pe de alta, recent apărut, practic unicul studiu ştiințific, dedicat de Gelu Neamțu "Mitului lui Bem în istoriografia românească", urmat de o anexă documentară[3].

Revoluționarul universal care a fost Jozéf Bem – polonez prin naştere, combatant la Varşovia, Viena, Budapesta şi în Transilvania pentru cauza Revoluției ideale – a stârnit cel mai mare interes în Ungaria, istoriografia maghiară aplecându-se asupra personalității sale.[4] Aşa cum prevedea Kossuth,

---

[1] Ela Cosma, *Saşi, austrieci, slavi în Transilvania şi Banat (Biografii de secol XIX şi din vremea revoluției paşoptiste)*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2009, medalion Jozéf Bem, p. 44-51.

[2] George Barit, *Părți alese din istoria Transilvaniei. Pe două sute de ani din urmă*, vol. II, ediția a II-a, Inspectoratul pentru Cultură al județului Braşov, Braşov, 1994, p. 399-403.

[3] Gelu Neamțu, *Mitul lui Bem în istoriografia românească*, în vol.: "In Honorem Viorel Faur", vol. îngrijit de Corneliu Crăciun şi Antonio Faur, Editura Universității din Oradea, Oradea, 2006, p. 248-272.

[4] Józef Bem a publicat la 1830, în limba franceză, lucrarea *Exposé générale de la méthode mnémonique polonaise;* apoi i s-a tipărit *La Pologne dans ses anciennes limites et l'empire*

într-o scrisoare adresată lui Bem la 28 mai 1849: „Numele dumneavoastră se va lega strâns, nedespărțit de istoria Ungariei, va fi în veci podoabă a cronicilor noastre!“[5]

Indiferent de dezbaterea istoriografică suscitată de prezența și faptele generalului Bem pe meleagurile noastre, trebuie să constatăm de la bun început că editarea monografică a izvoarele documentare referitoare la Bem lasă mult de dorit în ansamblul istoriografiei europene și universale. Dealtfel, la ora actuală nu există nici măcar o singură ediție critică, care să adune corespondența, proclamațiile, actele emise și studiile publicate de Jozéf Bem în perioada 1830-1850! Deși polonezii și ungurii îl consideră erou național, iar turcii îi conferă și ei un loc însemnat în istorie, de vină este, probabil, circuitul extrem de amplu, străbătut de Bem de-a lungul vieții sale – de la nord la sud, din Polonia spre Imperiul otoman și Siria, de la vest spre est – din Portugalia și Franța spre Transilvania și Moldova. Astfel încât acel istoric, care s-ar încumeta să purceadă la întocmirea unei monografii documentare, ar trebui să se înarmeze nu numai cu curaj, ci și să stăpânească multitudinea de limbi în care s-a vorbit și s-a scris despre Jozéf Bem (poloneză, rusă, franceză, portugheză, germană, maghiară, română, turcă/osmană)...

Lucrarea de față nu își propune însă a reconstitui imaginea acestei personalități revoluționare în istoriografie, ci îi dă cuvântul lui Bem însuși și se axează pe corespondența sa, redactată și purtată în perioada sa ardeleană (decembrie 1848 – august 1849).

2. Corespondența ardeleană a lui Jozéf Bem

În primăvara anului 1850, pe ruinele încă fumegânde lăsate-n urmă de revoluție și de război, habsburgii au trecut la întocmirea dosarelor conducătorilor „rebeli“. Președintele comisiei politice de anchetă, baronul Langenau, îi trimitea la 15 și 19 martie 1850 guvernatorului militar și civil al Vienei, baronul von Welden, două rapoarte vizând viața și acțiunile generalului Józef Bem. La acestea, Langenau atașa o consistentă culegere de scrisori, în germană și franceză, reprezentând mai cu seamă corespondența generalului polonez cu Kossuth, dar și epistole ale lui Bem către Omer pașa și guvernul Munteniei. Dosarul, intitulat

---

des Russies, Paris, 1836. După revoluția pașoptistă au apărut: Johann Czetz, *Memoiren über Bems Feldzug*, Hamburg, 1850; Kálmán Deresnyi, Budapesta, 1896, despre *Campania de iarnă a generalului Bem în Transilvania, 1848-1849*, în limba maghiară. Recent Kovács Endre a scris mai multe lucrări dedicate lui Bem.

[5] Scrisoarea lui Kossuth către Bem, f.l., 28 mai 1849, în: Arhiva Institutului de Istorie "George Barițiu" din Cluj-Napoca, Fondul 1848, dosarul Langenau, cutia 9, documentul 139, xerox: 25.370-25.372, 3 file. De asemenea, scrisoarea a fost tipărită în *Österreichische Reichszeitung*, Nr. 136, Zweiter Jahrgang, Viena, 9 iunie 1850, în: Arhiva Institutului de Istorie "George Barițiu" din Cluj-Napoca, Fond 1848, cutia 6, documentul 42, xerox: 20.077-20.078.

„Corespondența găsită a lui Joseph Bem cu Kossuth și cu potentați străini, din prima jumătate a anului 1849" (Abgefundene Correspondenz Joseph Bem's mit Kossuth und auswärtigen Machthabern, aus der ersten Hälfte des Jahres 1849), se află, în copie, în Arhiva Istitutului de Istorie „George Barițiu" al Academiei Române din Cluj-Napoca, Fondul 1848, cutia 9, documentele 130-139, 141-144, originalele provenind de la Haus-, Hof- und Staatsarchiv din Viena, Kabinettsarchiv, Geheimakten, Nachlass Schwarzenberg, Karton 14.

Dosarul amintit conține 14 scrisori din perioada 26 martie – 23 iunie 1849: 1. [Sibiu], 26 martie 1849. Bem către Omer pașa, limba germană [9/131][6]. 2. Sibiu, 26 martie 1849. Bem către guvernul Munteniei, limba germană [9/132]. 3. Sebeș, 12 aprilie 1849. Bem către Kossuth, limba franceză [9/133]. 4. Sebeș, 12 aprilie 1849. Bem către Omer pașa, limba franceză [9/134]. 5. F.l., aprilie 1849. Kossuth către Bem, limba franceză [9/135]. 6. Debrețin, 23 aprilie 1849. Kossuth către Bem, limba germană [9/136]. 7. Debrețin, 25 aprilie 1849. Kossuth către Bem, limba germană [9/137]. 8. Orșova Veche, 16 mai 1849. Bem către Omer pașa, limba germană [9/138]. 9. F.l., 28 mai 1849. Kossuth către Bem, limba germană [9/139; 6/42] 10. Constantinopol, 30 mai 1849. Maiorul Browne către Bem, limba franceză [9/140]. 11. Sibiu, 6 iunie 1849. Bem către Kossuth, limba germană [9/141]. 12. Sibiu, 6 iunie 1849. Bem către Kossuth, limba franceză [9/142]. 13. Pesta, 23 iunie 1849. Kossuth către Bem, limba germană [9/143] 14. Pesta, 23 iunie 1849. Kossuth către Bem, limba franceză [9/144].

La corespondența grupată în dosarul lui Langenau am adăugat încă 4 scrisori păstrate în arhiva de la Institutul de Istorie din Cluj-Napoca: 1. Pesta, 1 decembrie 1848. Kossuth către Bem, limba germană [4/67] 2. Deva, 9 februarie 1849. Bem către Nicolae Solomon, limba germană [4/86]. 3. Sibiu, 13 martie 1849. Bem către comandamentul militar maghiar al Bistriței (comandant colonel August Tóth), tipăritură în limba maghiară [9/123]. 4. Brașov, 24 martie 1849. Bem către Fuad effendi, limba germană [6/160].

În presa săsească, apărută în anul 1849 la Sibiu și Brașov, am mai găsit 4 piese epistolare. Este vorba despre scrisorile publicate în *Siebenbürger Bote* și în *Kronstädter Zeitung*: 1. Sibiu, 13 martie 1849. Bem către comandamentul militar maghiar al Bistriței (comandant colonel August Tóth), limba germană. *Siebenbürger Bote*, Sibiu, nr. 35, 30 martie 1849, p. 134-135; *Kronstädter Zeitung*, Brașov, nr. 3, 2 aprilie 1849, p. 11-12. 2. Brașov, 20 martie 1849. Bem către comandamentul militar din Sibiu, limba germană. *Siebenbürger Bote*, nr. 33, 23 martie 1849, p. 129. 3. Sibiu, 1 aprilie 1849. Bem către Fuad effendi, limba germană. *Siebenbürger Bote*, nr. 36, 3 aprilie 1849, p. 137; *Kronstädter Zeitung*, nr. 5, 9 aprilie 1849, p. 19. 4. Bistrița, 26 iunie 1849. Bem către comandamentul militar din Sibiu, limba germană. *Siebenbürger Bote*, nr. 80, 29 iunie 1849, p. 293.

---

[6] În paranteză dreaptă trimit la Arhiva Institutului de Istorie "George Barițiu" din Cluj, Fondul 1848, astfel [9/131] = cutia 9, documentul 131.

O surpriză plăcută mi-a produs descoperirea unui calup de 9 scrisori şi o proclamaţie, cuprinse sub titlul „Acktenstücke zum ungar. Insurrektions-Krieg“ (Acte referitoare la războiul insurecţional ungar), probabil republicate sau preluate de ziarul sibian *Siebenbürger Bote*. Este vorba despre 4 pagini nenumerotate, intercalate ca anexă la numărul 153 din 7 noiembrie 1849, după pagina 550. Iniţial aceste acte au apărut în ziarul austriac *Österreichischer Correspondent*, nr. 201, din august 1849, aşa cum am putut deduce din referinţa conţinută într-o indicaţie a Ministerului c.c. de Externe către internunţiul austriac de la Constantinopol, baron Stürmer[7].

Aceste „Acktenstücke“ grupează 7 epistole trimise lui Bem de către Kossuth, în scurta perioadă 28 iunie – 16 iulie 1849; proclamaţia lui Bem către locuitorii Moldovei, de la Oituz din 19 iulie 1849; încă o scrisoare a lui Kossuth către Bem, din 14 august 1849 şi, în fine, scrisoarea comandantului militar maghiar al Sibiului, locotent colonelul Wilhelm Papp, către omologul său din Făgăraş, locotenent colonelul Moritz, din 10 iulie 1849.

Cele 8 epistole ale lui Kossuth către Bem sunt: 1. Pesta, 28 iunie 1849. Kossuth către Bem, limba germană. "Acktenstücke zum ungar. Insurrektions-Krieg“, I. 2. Pesta, 28 iunie 1849. Kossuth către Bem, limba germană. "Acktenstücke zum ungar. Insurrektions-Krieg“, II. 3. Budapesta, 29 iunie 1849. Kossuth către Bem, limba germană. "Acktenstücke zum ungar. Insurrektions-Krieg“, III. 4. Pesta, 29 iunie 1849. Kossuth către Bem, limba germană. "Acktenstücke zum ungar. Insurrektions-Krieg“, IV. 5. Pesta, 4 iulie 1849. Kossuth către Bem, limba germană. "Acktenstücke zum ungar. Insurrektions-Krieg“, V. 6. Czegled, 9 iulie 1849. Kossuth către Bem, limba germană. "Acktenstücke zum ungar. Insurrektions-Krieg“, VI. 7. Seghedin, 16 iulie 1849. Kossuth către Bem, limba germană. "Acktenstücke zum ungar. Insurrektions-Krieg“, VII. 8. Teregova, 14 august 1849. Kossuth către Bem, limba germană. "Acktenstücke zum ungar. Insurrektions-Krieg“, după VIII.

Aşadar, din câte se poate constata chiar din înşiruirea epistolelor înfăţişate mai sus, majoritatea dintre ele a rămas inedită până astăzi. Excepţiile sunt constituite de piesele documentare apărute în presa germană a anilor 1849-1850, respectiv în *Siebenbürger Bote* (Sibiu, 1849), *Kronstädter Zeitung* (Braşov, 1849), *Österreichischer Correspondent* (Viena, august 1849) şi *Österreichische Reichszeitung* (Viena, 1850)[8]. O scrisoare a lui Kossuth către Bem a fost redată de Friedrich Teutsch, în cartea sa de *Istorie a saşilor transilvani pentru poporul*

---

[7] Viena, 21 august 1849, indicaţia Ministerului c.c. de Externe către internunţiul austriac de la Constantinopol, contele Stürmer, în: Arhiva Institutului de Istorie "George Bariţiu" din Cluj-Napoca, Fondul 1848, fără cutie, fără număr, xerox: 13.322-13.327, 6 file; original: Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Viena, P.A. Türkei XII, Karton 40.

[8] *Österreichische Reichszeitung*, Viena, an 2, nr. 136 din 9 iunie 1850 (scrisoarea lui Kossuth către Bem din 28 mai 1849, în limba germană, şi scrisoarea lui Bem către Kossuth din 6 iunie 1849, în limba franceză).

săsesc (Sibiu, vol. III, 1910)[9] şi încă o epistolă a lui Bem către Kossuth a fost publicată în volumul de *Scrisori ale rebelilor maghiari, 1848* (München, 1964).[10]

Am adăugat 4 epistole, publicate la 1916 în volumul XVIII al colecţiei Hurmuzaki[11], reflectând corespondenţa lui Bem cu vicepreşedintele Franţei, Boulay de la Meurthe, şi cu consulul general francez de la Bucureşti, Ségur de Peyron: 1. Sibiu, 12 martie 1849. Bem către vicepreşedintele Franţei, Boulay de la Merthe, limba franceză. 2. Bucureşti, 22 martie 1849. Consulul francez Ségur către Bem, limba franceză. 3. Braşov, 23 martie 1849. Bem către consulul francez Ségur, limba franceză. 4. Braşov, [26] martie 1849. Bem către consulul francez Ségur, limba franceză.

În fine, am preluat încă două scrisori, aflate la Arhiva Ministerului de Război din Budapesta şi publicate de istoricii care le-au depistat, respectiv prima, emisă la Seghedin, în 16 iulie 1849, a lui Kossuth către Bem, în limba franceză, a fost editată alături de traducerea sa în română de către Ioan Chindriş[12], iar a doua, a lui Bem către Kossuth, dată la Miercurea Ciuc, pe 17 iulie 1849, a fost redată fragmentar în germană de Desiderius von Sozanski[13].

Corespondenţa prezentată în acest studiu totalizează 38 de piese epistolare.

3. Numele Józef Bem

La prelucrarea şi editarea documentelor au rezultat câteva observaţii.

În ce priveşte numele eroului internaţional, consider corectă folosirea variantei poloneze, Józef (Zachariasz) Bem. El însuşi îşi semna epistolele germane sau franceze simplu: „Bem *manu propria*".

---

[9] Friedrich Teutsch, *Geschichte der Siebenbürger Sachsen für das sächsische Volk*, vol. III 1816-1868, Druck und Verlag von W. Krafft, Sibiu, 1910, p. 274 (fragment din scrisoarea lui Kossuth către Bem din 17 martie 1849).

[10] Friedrich Walter, *Magyarische Rebellenbriefe 1848. Aemtliche und Privat-Correspondenz der magyarischen Rebellenregierung, ihrer Führer und Anhänger*, Verlag R. Oldenbourg, Buchreihe der Südostdeutschen Historischen Kommission, Band 13, München, 1964, p. 152-154 (scrisoarea lui Bem către Kossuth, dată la Sibiu, în 6 iunie 1849, în limba germană).

[11] *Documente privitoare la Istoria Românilor*, vol. XVIII, colecţia *Hurmuzaki*, corespondenţă diplomatică şi rapoarte consulare franceze (1847-1851), publicată după copiile Academiei Române de Nerva Hodoş, cu indice al numerelor pentru tomurile XVI-XVIII de N. Iorga, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, Bucureşti, 1916, p. 127-128; 134; 135; 140-141.

[12] Ioan Chindriş, *Transilvanica. I. Studii şi secvenţe istorice*, Editura Cartimpex, Cluj-Napoca, 2003, studiul „Nicolae Bălcescu şi legiunea română la 1849", anexa II, p. 313-314 (Seghedin, 16 iulie 1849. Kossuth către Bem, limba germană).

[13] Desiderius von Sozanski, *Die Feldzüge des polnischen Generals Jozef Bem in Siebenbürgen in den Jahren 1848-1849*, în: "Ungarn-Jahrbuch. Zeitschrift für die Kunde Ungarns und verwandte Gebiete", ed. Gabriel Adriány, Horst Glassl, Ekkehard Völkl, vol. 13, an 1984-1985, München, 1985, p. 36-37 (Miercurea Ciuc, 17 iulie 1849. Bem către Kossuth, limba germană).

4. Originale sau copii?

Trebuie spus că dosarul lui Langenau nu conține originalele emitenților, ci copii de mână, realizate de terțe persoane. Am identificat două scrisuri diferite pentru textele germane și alte două grafii pentru textele franceze. Se pare însă că scribii nu erau întotdeauna și translatori, în sensul că limba originală a corespondenței a fost, alături de germană, limba franceză. Într-un loc apare chiar indicația în limba franceză „copie a unei scrisori a lui Kossuth către Bem", pentru ca în finalul textului să se precizeze în limba germană „conform cu conceptul original *ad literam* – inclusiv în greșelile de limbă și de scriere", observația purtând semnătura funcționarului c.c. Friedrich von Dilaz.[14]

5. Limba documentelor

Așadar, din cele 14 scrisori aflate în dosarul lui Langenau au fost redactate în limba franceză 6 și în limba germană 8. Scrierea adresată comandamentului militar din Bistrița, trimisă de Bem din Sibiu, în data de 13 martie 1849, este o tipăritură în limba maghiară.[15] Restul epistolelor este în germană, deși unele din ele constuie traduceri din maghiară.

Se cunoaște faptul că Bem, în afară de poloneză, stăpânea foarte bine franceza și vorbea germana „în dialect mai elevat, dar oarecum stricat", așa cum se menționa într-un portret al semnalmentelor sale, publicat în ziarul săsesc din Brașov *Siebenbürger Wochenblatt* (10 februarie 1849).[16] Se mai știe că generalul revoluționar, sosit în Ungaria și Transilvania, purta tot timpul asupra sa, printre alte efecte (cum ar fi sigiliul său, ce reunea în chip simbolic stema ungară cu cea poloneză; hărți ale Ungariei, Transilvaniei, Dalmației), și un

---

[14] F.I., aprilie 1849. Kossuth către Bem, limba franceză. Arhiva Institutului de Istorie "George Barițiu" din Cluj-Napoca, Fondul 1848, cutia 9, documentul 135, xerox: 25.326-25.346.

[15] Îi mulțumesc colegului meu Varga Attila pentru ajutorul acordat, prin traducerea din maghiară în română.

[16] Iată medalionul complet Józef Bem, dintr-un număr dedicat redării semnalmentelor capilor revoluției maghiare: "Descrierea personală a generalului Joseph Bem, numit și eroul de la Ostrolenka. Vârstă: cam 50 de ani. Locul nașterii: necunoscut. Stare civilă: necăsătorit. Religie: catolică. Limbi: poloneză, franceză, germană în dialect mai elevat, deși oarecum stricat. Ocupație și caracter: înainte ofițer cezaro-crăiesc, acum comandant al corpului rebel din Transilvania. Statură: destul de înalt, slab. Față: lunguiață, cu pomeți proeminenți. Ten: gălbui și îmbătrânit. Frunte: îngustă. Păr: sur. Ochi: cenușii. Sprâncene: potrivit conturate. Nas: plat. Gura: lată, cu o așa-numită buză de iepure. Dinți: cei de sus sănătoși, cei de jos foarte stricați. Bărbie: lată. Barbă: lată și scurtă. Semne speciale: pe obrazul stâng are o cicatrice dobândită în urma unei împușcături la Pesta; șchiopătează puțin la piciorul drept ca urmare a unei răni vieneze. Este însoțit de ordonanța sa, Franz N., născut la Ödenburg, 26 de ani, de statură medie, cu față rotundă având o culoare sănătoasă, vorbind bine nemțește și ungurește." *Siebenbürger Wochenblatt*, Brașov, nr. 12 din 10 februarie 1849, p. 47.

dicționar german-maghiar pentru uzul său personal. Efectele, împreună cu carul comandantului polonez, au fost capturate de austrieci, în urma luptei de la Ocna Sibiului din 4 februarie 1849.[17]

Guvernatorul Ungariei, la rândul său, cunoştea, mai multe limbi: germană, maghiară, latină, slovacă, conform „Descrierii personale a lui Ludwig Kossuth", din dosarele poliției vieneze, sub data de 12 ianuarie 1849[18]. Nu trebuie, desigur, să uităm limba franceză, care, la 1848-1849 mai era încă limba diplomației europene, limba în care Kossuth va fi comunicat ulterior în timpul refugiului său în Imperiul otoman şi, apoi, în exilul european.

În ce limbă se vor fi întreținut polonezul Bem cu maghiarul Kossuth? Probabil tocmai şi mai cu seamă în germană. Dar lui Omer paşa în ce limbă îi va fi scris Bem? Logic ar fi: în franceză, cu atât mai mult cu cât generalul comandant al Transilvaniei primea corespondență, din păcate pierdută, de la consulatul francez din Bucureşti [9/131]. Totuşi, în dosarul lui Langenau, din cele trei scrisori ale lui Bem către Omer paşa, două epistole sunt în germană şi numai una în franceză. În schimb, maiorul britanic Browne îi scria generalului armatei maghiare în franceză.

6. Secretarii lui Bem

În chestiunea secretarilor lui Bem, adică a persoanelor care l-au ajutat în redactarea actelor „cancelariei sale de campanie", răspunsul îl primim, în mod neaşteptat, dintr-o scrisoare adresată de baronul Langenau, şeful comisiei politice de anchetă, baronului von Welden, guvernatorul Vienei, la 19 martie 1850. În povestire apare un nou personaj, în persoana lui Ludwig Frank, angajatul lui Józef Bem. Este vorba, probabil, de ordonanța sa Franz N., la care

---

[17] Arhiva Institutului de Istorie "George Barițiu" din Cluj-Napoca, Fondul 1848, cutia 4, documentul 64, xerox: 16.994-16.999, dat la Sibiu, 5 februarie 1849. Vezi Ela Cosma, *Saşi, austrieci, slavi în Transilvania şi Banat (Biografii de secol XIX şi din vremea revoluției paşoptiste)*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2009, p. 46.

[18] "Descrierea personală" (Persons-Beschreibung) a lui Ludwig Kossuth. [Antetul "De la direcția poliției c.c. de circumscripție" (Von der k.k. Polizey Bezirks Direction) este tăiat.] "Vârsta: circa 45 ani. Locul naşterii: Ungaria, Jaszberin. Stare civilă: căsătorit. Religie: acatolic. Limbi: germană, maghiară, latină, slovacă. Constituție fizică (Körperbau): de înălțime medie, subțirel (schmächtig). Față: alungită, rotundă şi destul de plină. Culoarea feței: smeadă. Frunte: înaltă, deschisă. Păr: negru. Ochii: albaştri, ieşiți în afară (vorragend). Sprâncene: puternice şi negre. Nas: plat, turtit. Gura: mică, de formă frumoasă (hübsch geformt). Dinți: compleți. Bărbie: rotundă. Barbă: barbă (Vollbart) neagră. Ocupație sau caracter: avocat şi jurnalist, recent este preşedintele Comitetului de apărare a țării (des Landesvertheidigungsausschusses). Caracteristici speciale (Besondere Kennzeichen): bucle ondulate natural, părul rărit pe lângă cărare, până la chelie; comportament maleabil, nu linguşitor (geschmeidiges nicht schmeichelndes Benehmen). Îmbrăcăminte (Bekleidung): - ." Arhiva Institutului de Istorie "George Barițiu" din Cluj-Napoca, Fondul 1848, cutia 9, documentul 104, xerox: 25.126, [Viena, 12 ianuarie 1849].

face referire portretul-robot al generalului polonez, publicat în presa vremii. Iată ce notează Langenau:

"Tocmai încheiasem preasupusul meu raport din 15 ale lunii curente [martie 1850] despre actele *referitoare la conducătorii bandelor poloneze din Ungaria,* când comisia a primit actele anchetei lui Ludwig Frank, care a fost condamnat la moarte la Pesta pe 31 ianuarie a.c.. Mai multe documente nu puțin importante, adăugate acestora, fac necesară o addendă la raportul amintit mai sus.

Se știe că, alături de Tausenau[19], a fost Frank acela care, după fuga sa de la Viena în primele zile ale lunii noiembrie și la sosirea sa în Pesta, a fost utilizat de Ludwig Kossuth ca *om de legătură între el și Josef Bem.* Așa cum se arată în umilul meu raport din 15 ale lunii curente, polonezii prezenți deja în Ungaria, după căderea Vienei, au aflat duplicitar comportamentul lui Bem și l-au considerat <<un trădător al cauzei poloneze>>. De aceea, Kossuth l-a însărcinat pe Frank, în a doua jumătate a lunii noiembrie 1848, să redacteze o relatare a evenimentelor vieneze din octombrie și, concomitent, *o justificare a lui Bem.*

Acest articol, pe care am onoarea a-l atașa în copie, a apărut într-o foaie ungurească sub titlul *„Ultimele ore ale Casei [de Habsburg]"* și narează toate rușinoasele evenimente ale răscoalei din octombrie, precum și acțiunile nelegiuite ale rebelilor, mai cu seamă însă sacrilegiile fanatice ale polonezilor, care, firește, sunt prezentate în acest articol ca fapte de eroism ale polonezilor și conducătorilor lor. Casa imperială, armata și șefii ei sunt dezonorate și ponegrite aici prin înaltă trădare. Articolul în sine constituie o atât de rușinoasă infracțiune, încât datorită lui autorul său și-a meritat pe deplin sentința. *În urma articolului, Bem a fost angajat* [de Kossuth]!

Lângă actele anchetei lui Frank se aflau încă trei scrisori ale lui Bem către Omer pașa și guvernul muntean. Și acestea sunt redactate în limba germană, de către Frank, care era angajat al lui Bem."

Așadar, tocmai acest Ludwig Frank, dotat cu condei, pare a fi fost secretarul lui Józef Bem, formulând epistolele sale în limba germană.

Încă o persoană și-a mai adus contribuția pe acest plan. Este vorba despre publicistul german Anton Kurz, numit de Bem deja pe 15 decembrie 1848 aghiotant și secretar personal al său, alături de Petőfi Sándor și Berki Mózes, ridicat la rangul de căpitan la 23 ianuarie 1849, deși purta straie civile. Kurz l-a însoțit pe generalul polonez în toate periplurile sale. Kurz nu vorbea maghiara, în pofida strădaniilor sale de a o învăța. Dar în atribuțiile sale intra dezbaterea problemelor politice și naționale, viziunea sa liberală fiind concordantă cu cea a lui Bem, Kurz fiind autorul a numeroase rapoarte de război publicate în gazeta clujeană *Honvéd.* El schițează planul, neîmplinit, al unui ziar militar, care să descrie și înfățișeze "războiul de eliberare ungaro-transilvan". Tocmai

[19] Karl Tausenau, scriitor, participant la revoluția pașoptistă de la Viena, colaborator al lui Kossuth; ulterior s-a exilat în Anglia și a murit la Londra în 1873.

publicistul şi editorul de documente istorice Anton Kurz, se ştie, este cel care a conceput la Deva scrisoarea adresată de Bem prefectului român Nicolae Solomon, pe 9 februarie 1849. Tot Kurz elaborează proclamaţia către locuitorii Sibiului, după cucerirea oraşului de către armata maghiară. Semnată de Bem, proclamaţia este tipărită în mii de exemplare la editura lui Theodor Steinhaußen. Alte rapoarte de război sunt publicate de Kurz în ziarele săseşti *Siebenbürger Bote* şi *Kronstädter Zeitung*. Atât de fidel era comandantului său, încât acesta i-a încredinţat casieria personală, el făcând pentru Bem toate achiziţiile şi cumpărăturile. Kurz moare la Albeşti, pe 31 iulie 1849. Ultima ştire despre el provine de la unul din soldaţi, Dáná Károly, care-l zăreşte lângă carul de luptă al lui Bem. Câteva ore mai târziu, în luptă, carul e ciuruit de gloanţe şi asaltat de cazaci. Nu departe de Petöfi, încercuit de duşmani, Kurz se prăbuşeşte de pe cal. Seara târziu, Bem le comunică ofiţerilor săi moartea celor doi adjutanţi, Petöfi şi Kurz.[20] Conform unei alte variante, Kurz ar fi murit cu prilejul ultimei bătălii de la Sibiu, în 5 august 1849. Aşteptând în caleaşca lui Bem, el ar fi fost lovit mortal de un glonte tras de la fereastra unei case.[21] Avea vârsta de circa 50 de ani.

7. Corespondenţa filofranceză a lui Józef Bem

La cucerirea Sibiului, în 11 martie 1849, prin alungarea forţelor austro-ruse, Bem instaurează dominaţia maghiară în sudul Ardealului. Victoria sa militară are şi un substrat politico-diplomatic, de care generalul polonez este pe deplin conştient. Profitând de prezenţa agentului englez Effingham Grant în capitala Pământului Săsesc, Bem încearcă să stabilească contacte cu marile puteri ostile atât Rusiei, cât şi Austriei, respectiv cu Marea Britanie şi Franţa. Despre Grant şi misiunea sa va fi vorba mai jos, dar trebuie spus că Bem îl însărcinează pe acesta să transmită consulatului general francez de la Bucureşti o scrisoare adresată vicepreşedintelui Republicii franceze, Boulay de la Meurthe.

Scrisoarea este datată la Sibiu, în 12 martie 1849, şi a fost publicată în colecţia de documente Hurmuzaki, în limba franceză.[22] Bem se adresează vicepreşedintelui Franţei, pe care l-a cunoscut personal: "De când am avut fericirea de a vă vedea la Paris, nu am încetat a lupta pentru sfânta cauză a libertăţii." După o scurtă retrospectivă a activităţii sale, desfăşurate pe baricadele

---

[20] Ela Cosma, *Saşi, austrieci, slavi în Transilvania şi Banat (Biografii de secol XIX şi din vremea revoluţiei paşoptiste)*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2009, p. 173.

[21] Desiderius von Sozanski, *Die Feldzüge des polnischen Generals Jozef Bern in Siebenbürgen in den Jahren 1848-1849*, în: "Ungarn-Jahrbuch. Zeitschrift für die Kunde Ungarns und verwandte Gebiete", ed. Gabriel Adriány, Horst Glassl, Ekkehard Völkl, vol. 13, an 1984-1985, München, 1985, p. 45.

[22] *Documente privitoare la Istoria Românilor*, vol. XVIII, colecţia *Hurmuzaki*, corespondenţă diplomatică şi rapoarte consulare franceze (1847-1851), publicată după copiile Academiei Române de Nerva Hodoş, cu indice al numerelor pentru tomurile XVI-XVIII de N. Iorga, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, Bucureşti, 1916, p. 127-128.

revoluției internaționale – amintind escalele de la Viena și Pesta, Bem îi scrie vicepreședintelui francez despre poziția sa actuală de comandant al armatei maghiare din Transilvania și despre operațiunea sa reușită, de "recucerire" a provinciei din mâinile "cotropitoare" ale habsburgilor, despre politica sa de amnistie și despre misiunea ce i-a fost încredințată în Transilvania de către guvernul ungar.

În prezentarea situației, afirmațiile lui Bem sunt foarte tranșante. Fie de dragul argumentării, fie dintr-o convingere izvorând din necunoașterea realității, imaginea descrisă este aceasta: "[...] Am avut fericirea supremă de a reda [Transilvania] aproape în totalitate Ungariei, al cărei guvern constituțional, onest și patern n-a vrut să imite atrocitățile armatei austriece care, în acea nefericită provincie, a condus diversele populații, compuse din valahi și saxoni, împotriva libertății și a maghiarilor, pe care *a vrut să-i extermine și care au fost masacrați în mare parte* în provinciile, în care ei se află în minoritate." Dacă numărul minoritar al ungurilor, în comparație cu cel al românilor, este o realitate transilvană, în schimb „masacrul" și „atrocitățile", chipurile practicate de habsburgi împotriva maghiarilor, par a fi, mai degrabă, o expresie a urii generice a lui Bem față de despotismul austriac.

Cum ne lipsesc epistolele lui Bem, ce provin de la sfârșitul anului 1848 și din primele două luni ale lui 1849, nu putem ști cu exactitate dacă Bem crede în mitul exterminării maghiarilor din Transilvania, de către românii și sașii manipulați de austrieci, sau folosește imaginea pentru a susține justețea cauzei ungare, în raport cu ajutorul sperat de la Franța, în cazul de față.

Imediat el continuă, justificându-se, fără a fi fost atacat de nimeni: „Dumneavoastră mă cunoașteți suficient, domnule, ca să nu trebuiască să fiți convins că, și dacă aș fi primit instrucțiuni sangvinare [sângeroase], eu le-aș fi modificat. Dar ordinele domnului Kossuth, președintele guvernului, unul dintre cei mai distinși oameni, suflet nobil și generos, au fost acelea că *trebuie să fac uz de clemență și să acord o amnistie generală, chiar și acelora care și-au scăldat mâinile în sângele nefericiților maghiari.*" Într-adevăr, Bem proclamă amnistia la Sibiu și va avea, foarte curând, ocazia de a nesocoti „instrucțiunile sângeroase" emise de Kossuth.

Deocamdată, scrisoarea către Boulay de la Meurthe exprimă uimirea furioasă a generalului comandant al trupelor maghiare, generată de prezența armatei țariste: „Așadar m-am prezentat ieri în fața Sibiului, l-am atacat și l-am ocupat. Dar ce-am găsit aici? Trupele ruse, care-l apărau. Morții, răniții și prizonierii pe care i-am făcut constituie dovezi incontestabile ale intervenției lor armate."

Întrucât Ungaria este înconjurată din toate părțile de dușmani, Bem nu poate comunica statelor europene adevărata stare de fapt. Franța vădește prea puțin interes față de soarta statelor din răsăritul continentului. Bem îl roagă pe vicepreședintele francez să trimită în tabăra sa un agent consular al Franței, iar Franța însăși să-și ia în serios poziția, pentru a contracara influența și intervenția rusă!

Inamicul nr. 1 al Franței și al Europei este, desigur, Rusia, dar la fel de multă vină poartă Austria, care i-a chemat pe ruși în Transilvania. Dacă țariștii ar fi siliți să se retragă, Bem știe că ar putea "expulza restul trupe*lor austriece care, chiar în acest moment, propovăduiesc masacrul și susțin războiul civil* dintre locuitorii aceleiași țări", iar apoi s-ar îndrepta spre Ungaria, „pentru a coopera la expulzarea armatei austriece, aflate acum acolo".

Generalul polonez concluzionează: „Vedeți dară, domnule, că această intervenție a armatei ruse este susținută puternic de guvernul austriac." Și adresează, plin de speranță, întrebarea cheie: „Franța va permite această infracțiune împotriva dreptului națiunilor?"

Deoarece Effingham Grant își îndeplinește misiunea, scrisoarea cu pricina ajunge la consulatul francez din capitala Munteniei. În 22 martie 1849, consulul general francez de la București, Ségur de Peyron, îl anunță pe generalul polonez din Transilvania că a trimis deja spre Paris scrisoarea sa către vicepreședintele Franței. Ségur îi atrage însă atenția lui Bem că Turcia neutră așteaptă de la el să îi respecte hotarele! Aceasta, din pricină că, în cercurile diplomatice bucureștene, există temerea că Bem i-ar putea urmări pe Puchner și eventual pe Lüders până în Muntenia.

Ségur îi mai sugerează lui Bem să-și exprime intenția de respectare a frontierelor și formal, printr-o declarație, adresată fie comandantului suprem al trupelor otomane din Muntenia, Omer pașa, fie comisarului turc Fuad effendi. Îi propune ruta sigură de acces de la Brașov la Câmpulung Muscel, prin Rucăr. În același timp, consulul Ségur îi recomandă să impună respectarea "vieții și proprietății locuitorilor Sibiului", adică să nu permită "agravarea situației deja deplorabile create de război".[23]

Probabil mai înainte ca nota epistolară scrisă de Ségur în 22 martie să îl poată ajunge, în 23 martie Bem aduce la cunoștința consulatului general francez de la București faptul că a ocupat Transilvania, cerându-i din nou trimiterea unui agent francez în cartierul său general.[24]

În 24 martie, însă, Bem îi scrie lui Fuad effendi, așa cum voi arăta puțin mai jos. Și scrisoarea către Fuad, la fel ca scurta epistolă către Ségur din 22 martie, sunt anterioare primirii recomandărilor de la consulatul francez din București, lucru dovedit chiar de Ségur însuși, într-un raport adresat ministrului francez de Externe, Drouyn de Lhuys, dat pe 6 aprilie 1849, din capitala de pe Dâmbovița. Aici Ségur scrie că avea dreptate, când aprecia că scrisoarea generalului Bem către comisarul Fuad "nu putea fi răspunsul la cea pe care eu i-o adresasem în 22" (ne pouvait pas être la réponse à celle que je lui avais adressée le 22). Ségur specifică, în post-scriptum: "Nu este nevoie să vă spun, domnule ministru, că voi eluda cu grijă și menajament cererile generalului

[23] *Documente privitoare la Istoria Românilor*, vol. XVIII, colecția *Hurmuzaki*, p. 134.
[24] Ibidem, vol. XVIII, p. 135.

[Bem]." (Je ne pas besoin de vous dire, Monsieur le Ministre, que j'éluderai avec soin et ménagement les demandes du Général.)[25] Aceste cuvinte nu au nevoie de nici un fel de comentariu. Nu mai încape nici un dubiu cu privire la inutilitatea schimbului epistolar! Cu alte cuvinte, speranțele lui Bem de auxiliu din partea Franței sunt vane.

Comandantul armatei maghiare din Transilvania este, însă, încântat să primească nesincerul semn de atenție din partea consulului. Ulterior primirii epistolei lui Ségur și dând curs sugestiei consulului francez, în 26 martie Bem le scrie atât lui Omer pașa, cât și guvernului Munteniei, oferind, practic, declarația solicitată de Ségur.

Acestuia, generalul polonez îi răspunde în aceeași zi, de 26, de la Brașov, comunicându-i că va trimite printr-un curier concomitent toate trei scrisorile. Bem îl asigură pe consul că va respecta frontierele Munteniei, scuzându-se că, din greșeală și din ignoranță, avangarda maghiară ce urmărea dușmanul a depășit granița, ceea ce nu se va mai repeta! Generalul polonez își proclamă "intențiile pașnice", dar nu omite să menționeze: "cu toate că noi ar trebui să ne plângem că s-a permis dușmanilor noștri, austriecilor și rușilor, să se refugieze, înarmați, pe teritoriul muntean și să mențină o atitudine complet ostilă". Bem solicită, în schimb, trimiterea de către guvernul de la București a câte unui consul la Brașov și la Sibiu. În plus, comandantul general al trupelor maghiare din Transilvania îl roagă pe Ségur să intervină pentru dezarmarea trupelor c.c. și livrarea armelor lor, pe de o parte, iar pe de altă parte, "să trimiteți un agent francez la Sibiu, care să vă țină la curent cu tot ce se va întâmpla de acum înainte în Transilvania".[26]

Adică Bem dorește să instituie un schimb consular, "invitând" la Sibiu și Brașov trimiși munteni și francezi.

Rezultatul acestor acțiuni diplomatice ale lui Bem este ca și nul. Nici guvernul britanic, nici cel francez nu trimit agenți diplomatici în tabăra revoluționară. Optimismul lui Bem este nejustificat; nemulțumirea lui Kossuth că generalul polonez își arogă intervenții diplomatice ce depășesc sfera atribuțiilor sale militare este fără obiect, iar temerile partidei austriece, legate de presupusele conexiuni stabilite între Bem și consulatul francez de la București, se vădesc a fi cât se poate de false. Căci iată ce îi scrie, în 18 aprilie, de la București, Ségur de Peyron aceluiași ministru francez Drouyn de Lhuys, despre cererea lui Bem de trimitere a unui agent francez la Sibiu și despre relațiile cu el:

"Consulul general al Angliei [Robert Colquhoun], care și-a trimis zilele trecute un om de-al lui în Transilvania, a făcut să-mi parvină un plic, pe care generalul Bem l-a încredințat acelui om pentru a-mi fi remis.

---

[25] Ibidem, vol. XVIII, p. 140.
[26] Ibidem, vol. XVIII, p. 140-141.

Marea problemă a generalului Bem ar fi să obțină ca un agent francez să fie trimis la Sibiu.

Dacă aş fi vrut, aş fi avut în fiecare zi ocazia să-i răspund generalului ungar şi să-i comunic că nu depinde de mine acreditarea agenților consulari; dar, cum se poate presupune cu certitudine că asemenea ocazii mi-au lipsit, m-am abținut şi mă voi abține să-i răspund, cel puțin dacă nu voi primi ordinul de a o face.

Cu toate acestea, sunt nespus de stânjenit din pricina sumei de 100 de florini m.c., pe care generalul mi-a trimis-o pentru a-l abona la jurnalele franceze. Domnul Colquhoun trebuie să fie în aceeaşi situație, pentru abonamentele la ziarele engleze. Voi depozita biletul băncii vieneze, ce reprezintă acea sumă, în casieria cancelariei [consulatului francez din Bucureşti].

Cum am avut onoarea de a vă informa, prin depeşa mea din 23 martie, i-am scris generalului ungar într-o împrejurare cu totul particulară, dar fireşte că nu am făcut-o fără să ezit. Nu m-am decis să-i trimit scrisoarea, decât atunci când am putut avea certitudinea că acest demers nu va fi cunoscut decât de Fuad effendi şi de Omer paşa, care mi-au cerut să-l întreprind. După atâtea precauții, pentru că aici se ignora că, la nevoie, aş dispune de mijloace de corespondență cu Transilvania, astăzi nu mai pot disimula, căci articolele de ziar, pentru amintitul general, inevitabil vor fi cunoscute, plasând consulatul [general francez] de la Bucureşti într-o poziție foarte delicată. Pentru a evita orice încurcătură, socot să las la poşta munteană jurnalele germane, atunci când voi fi anunțat că trebuie să fie trimise la adresa mea. Dacă poşta mi le aduce, [însă,] le voi primi, aşa cum primesc orice corespondență.

La această depeşă alătur copia celor două scrisori pe care mi le-a scris generalul, în ocazia despre care a fost vorba, precum şi încă o scrisoare către domnul vicepreşedinte al Republicii, dar şi ziarele pe care m-a rugat să i le trimit."

(Le Consul général d'Angleterre, qui avait envoyé ces jours passés, un homme à lui en Transylvanie, vient de me faire remettre un pli, que le Général Bem avait confié à cet homme pour m'être remis.

La grande affaire du Général Bem, ce serait d'obtenir qu'un agent français fût envoyé à Hermanstadt.

J'aurais chaque jour, si je le voulais, des occasions pour répondre au général hongrois, et pour lui faire savoir, qu'il ne dépend pas de moi d'accréditer ainsi des agents consulaires; mais, comme il doit nécessairement supposer que les occasions me manquent, je me suis abstenu, et je m'abstiendrai de lui répondre, à moins que je ne reçoive l'ordre de le faire.

Je suis néanmoins très embarrassé d'une somme de 100 florins M.C., que le général m'a envoyée pour l'abonner à des journaux français. M. Colquhoun doit être dans la même situation, pour des abonnements à des journaux anglais. Je prends le parti de déposer le billet de la banque de Vienne, qui représente cette somme, dans la caisse de la Chancellerie.

Comme j'ai eu l'honneur de vous informer, par ma dépêche du 23 Mars, j'ai écrit au général hongrois, dans une circonstance toute particulière, mais je ne l'ai certainement pas fait sans hésitation. Je ne me suis même décidé à lui envoyer ma lettre, que lorsque j'ai pu avoir la certitude, que cette démarche ne serait connue que de Fuad Effendi et d'Omer-Pacha, qui me demandaient de le faire. Après avoir pris tant de précautions, pour qu'on ignôrat, ici, que j'ai, au besoin, des moyens de correspondance avec la Transylvanie, je ne saurais aujourd'hui me dissimuler que des envois de journaux, envois faits au dit général, ne pouvant manquer d'être connus, placeraient le Consulat de Bucharest dans une position très délicate. Pour éviter tout embarras, je compte même laisser à la poste valaque, les journaux allemands, qu'on m'annonce devoir y être envoyés à mon adresse. Si la post les fait porter chez moi, je les recevrai, comme je reçois toute correspondance.

Je joins à cette dépêche, copie de deux lettres que le Général m'a écrites, par l'occasion don't il s'agit, plus une lettre pour Monsieur le Vice-Président de la République, et des journaux qu'il m'a prié de lui faire parvenir.)[27]

Aşadar, tentativele diplomatice ale lui Bem s-au izbit de amabilitatea vicleană şi falsă a consului francez, interesat mai mult de păstrarea relaţiilor de faţadă cu toate partidele implicate în chestiune, nedorind a vexa nici o tabără, dar refuzând, în acelaşi timp, categoric orice implicare reală.

Se cunoaşte, de asemenea, răspunsul ministrului englez de Externe, John Palmerston, către consulul general Colquhoun de la Bucureşti: "Nu este recomandabil să trimitem un observator sau un corespondent la armata lui Bem... De aici s-ar isca neînţelegeri." Marea Britanie nu dorea defel să pună în pericol legătura cu aliaţii săi din Europa centrală şi Orient, Austria şi Imperiul otoman...[28]

8. Scrisorile lui Bem către guvernul Munteniei, către Omer paşa şi Fuad effendi; depeşa maiorului Browne către Bem

Generalul Józef Bem i-a scris trei scrisori, pe 26 martie 1849 [9/131][29], 12 aprilie [9/134][30] şi 16 mai [9/138][31] lui Omer paşa, comandantul militar

[27] Ibidem, vol. XVIII, p. 145-146.

[28] Desiderius von Sozanski, *Die Feldzüge des polnischen Generals Jozef Bem in Siebenbürgen in den Jahren 1848—1849*, p. 18-19.

[29] [Sibiu], 26 martie 1849. Bem către Omer paşa, limba germană. Arhiva Institutului de Istorie "George Bariţiu" din Cluj-Napoca, Fondul 1848, cutia 9, documentul 131, xerox: 25.316-25.317, 2 file.

[30] Sebeş, 12 aprilie 1849. Bem către Omer paşa, limba franceză. Arhiva Institutului de Istorie "George Bariţiu" din Cluj-Napoca, Fondul 1848, cutia 9, documentul 134, xerox: 25.323-25.325, 3 file.

[31] Orşova Veche, 16 mai 1849. Bem către Omer paşa, limba germană. Arhiva Institutului de Istorie "George Bariţiu" din Cluj-Napoca, Fondul 1848, cutia 9, documentul 138, xerox: 25.368-25.369, 2 file.

otoman care în septembrie 1848 fusese numit guvernator provizoriu al oraşului Bucureşti, iar din decembrie 1848 apărea în documente ca general comandant al trupelor otomane din Muntenia.[32]

Nu numai că nu s-au păstrat scrisorile de răspuns ale lui Omer paşa către Bem, dar probabil astfel de scrisori nici nu au existat.

În scrisoarea adresată pe 26 martie 1849, comandantul general al armatei maghiare anunţa guvernul Munteniei că i-a alungat din Transilvania pe duşmanii "conducerii constituţionale a Ungariei", adică armatele habsburgică şi ţaristă. Bem ruga conducerea principatului muntean să trimită un consul la Sibiu şi Braşov, pentru reglementarea chestiunilor comerciale româno-maghiare; de asemenea, să recunoască şi să admită instituirea unui consul maghiar la Bucureşti. [9/132][33]

Închegarea relaţiilor diplomatice şi consulare are loc, îndeobşte, între două state independente. Instituirea consulatelor presupune recunoaşterea anterioară a caracterului de sine-stătător al statului emitent şi al statului-gazdă. Epistola lui Bem este extrem de interesantă, tocmai prin faptul că generalul polonez privea *avant la lettre* Transilvania ca aparţinând unei Ungarii independente, apte de a trimite agenţi consulari, într-o Muntenie suverană, capabilă şi ea să stabilească relaţii diplomatice şi consulare.

Aşadar, la finele lui martie 1849, generalul polonez încearcă practic să stabilească contacte diplomatice cu generalul otoman şi să trateze cu acesta de pe picior de egalitate, exprimând clar rugămintea ca Omer paşa să devină un intermediar între guvernul ungar nou instituit şi Poartă. [9/131] La jumătatea lui aprilie, Bem revine cu încă o scrisoare către comandantul otoman din sudul Carpaţilor, insistând că „intenţiile guvernului meu faţă de Înalta Poartă sunt cele mai prietenşti şi că acesta are dorinţa puternică de a stabili relaţii oficiale cu Poarta". [9/134]

Trimisul lui Bem la Omer paşa este Teleki Sándor, colonel în armata revoluţionară maghiară, aşa cum rezultă din epistolele eroului polonez către Kossuth [9/133][34] şi către comandantul otoman [9/134], ambele din 12 aprilie 1849. Teleki urmează a se deplasa în tabăra generalului otoman, împreună cu suita sa. Generalul Bem îl roagă pe Omer paşa să accepte câţiva ofiţeri maghiari de legătură, cu sediu permanent în tabăra otomană, anunţându-l că Teleki va pleca la Constantinopol pentru a se înfăţişa înaintea celor mai înalte autorităţi ale

[32] Ela Cosma, *Revoluţia de la 1848-1849. Un catalog de documente şi regeste (Fondul Institutului de Istorie din Cluj*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2005, vol. II, p. 272.

[33] Sibiu, 26 martie 1849. Bem către guvernul Munteniei, limba germană. Arhiva Institutului de Istorie "George Bariţiu" din Cluj-Napoca, Fondul 1848, cutia 9, documentul 132, xerox: 25.318-25.319, 2 file.

[34] Sebeş, 12 aprilie 1849. Bem către Kossuth, limba franceză. Arhiva Institutului de Istorie "George Bariţiu" din Cluj-Napoca, Fondul 1848, cutia 9, documentul 133, xerox: 25.320-25.322, 3 file.

Porții, ca, aidoma unui agent diplomatic, „să îi prezinte marelui sultan expresia celor mai respectuoase omagii".

Cu cea mai mare probabilitate colonelul conte Teleki Sándor n-a apucat să-şi ducă la îndeplinire misiunea constantinopolitană. Totuşi, la înfrângerea revoluției maghiare, el s-a refugiat pe teritoriul aflat sub suzeranitate otomană, respectiv la Bucureşti (1850), ulterior, în acelaşi an, ajungând în exil la Paris.[35]

În acelaşi context se plasează şi depeşa maiorului britanic Browne, desemnat de guvernul maghiar "cu misiunea de însărcinat cu afacerile Ungariei pe lângă Poarta otomană". Scrisoarea îi este trimisă lui Bem din capitala turcă la 30 mai 1849. Browne crede că e important să închege cu generalul comandant al Transilvaniei o relație strânsă, pentru a facilita schimbul de informații. Speră să obțină noutăți de la Bem, comunicându-i, în acelaşi timp, zvonuri sosite de la Bucureşti, referitoare la pregătirile ruşilor pentru o nouă invadare dincolo de Carpați. Cu toate că poziția sa la Constantinopol "nu e încă clar definită", maiorul Browne consideră că lucrurile vor decurge favorabil cauzei maghiare. [9/140][36]

O a treia scrisoare păstrată, adresată de generalul Bem lui Omer paşa, a fost redactată pe 16 mai 1849, la Orşova, după ce generalul polonez cucerise Banatul. Bem solicită, mai insistent decât o făcuse în epistola din 12 aprilie, ca otomanii să refuze acceptarea trupelor austriece refugiate în Muntenia şi Serbia, să purceadă la dezarmarea refugiaților şi la predarea armelor capturate către armata maghiară. [9/138] Cum se vede, această depeşă are un conținut strict militar, Bem limitându-se la chestiunile ținând de sfera atribuțiilor sale, în urma reproşurilor intense primite de la guvernatorul Kossuth.

La fine de martie şi început de aprilie 1849, generalul Bem adresează două scrisori unui alt demnitar turc. Fuad Amedji (Amedschi) effendi, ca înalt reprezentant otoman, participase înainte de 1848 la misiuni diplomatice la Paris şi Madrid. În septembrie 1848, înlocuindu-l pe Suleiman paşa, a devenit comisar extraordinar al Porții (Amedschi der Pforte), fiind însărcinat cu chestiunile valaho-moldovene.[37]

În prima scrisoare către Fuad effendi, dată la Braşov, în 24 martie 1849, comandantul suprem al armatei revoluționare maghiare în Transilvania anunță că i-a alungat pe ruşii şi austriecii inamici din Transilvania, iar aceştia s-au refugiat la sudul Carpaților. Tehnic vorbind, "ardelenii şi maghiarii se pot întoarce", spune Bem, dacă le-au predat otomanilor armele. Fuad effendi este rugat să

[35] Ela Cosma, Ela Cosma, *Revoluția de la 1848-1849. Un catalog de documente şi regeste*, vol. II, p. 297-298.

[36] Constantinopol, 30 mai 1849. Maiorul Browne către Bem, limba franceză. Arhiva Institutului de Istorie "George Bariţiu" din Cluj-Napoca, Fondul 1848, cutia 9, documentul 140, xerox: 25.373-25.375, 3 file.

[37] Ela Cosma, *Revoluția de la 1848-1849. Un catalog de documente şi regeste*, vol. II, p. 243.

trimită toate armele confiscate conducerii ungare, "care are asupra lor cel mai eclatant drept". Cetățenilor străini li se permite libera circulație, sub aceeași rezervă a depunerii armelor. Atitudinea sultanului nu poate fi alta, sugerează generalul polonez, decât una de neutralitate amicală față de partea maghiară, turcii nepermițând o nouă intervenție a rușilor. Argumentul prezentat este acela că „Înalta Poartă nu are un aliat mai natural și mai sincer decât conducerea ungară, cu care simpatizează toate popoarele libere ale Europei. Nu numai că ea nu va distruge relația de bună vecinătate, ci nădăjduiesc că o va chiar întări, prin trimiterea unui funcționar care să raporteze faptele conform cu realitatea." [6/160][38]

O săptămână mai târziu, pe 1 aprilie 1849, Bem revine, de la Sibiu, cu o nouă epistolă către Fuad effendi, de data aceasta mai personalizată și mai concretă.[39] Bem îl roagă pe comisarul turc să sechestreze și să predea guvernului ungar casele de bani, opt la număr, luate de austrieci la retragerea lor în sudul Carpaților! Comandantul armatei ungare exemplifică, arătând că este vorba despre "casa de economii, muntele de pietate și casa de impozite, respectiv case speciale deținute de națiunea săsească", pe care regimul politic maghiar ar avea tot dreptul să le reclame "în parte ca bunuri aerare și în parte ca bunuri private". Cu alte cuvinte, el le pretinde otomanilor să predea ungurilor ceea ce aceștia nu dețineseră vreodată, banii la care nu erau îndreptățiți.

La aceasta se adaugă o solicitare inedită. Bem afirmă că "autoritățile militare austriece au fost atât de inumane, încât au dus în Muntenia nu doar pe acei băieți elevi de la Casa de educație militară din Sibiu (militärisches Erziehungshause in Hermannstadt), care provin din părinți militari, ci și pe aceia ai cetățenilor de aici, care acum își plâng copiii răpiți. O rog pe excelența voastră, să aline durerea mamelor nemângâiate și să le trimită copiii înapoi."

Evident, sunt reînnoite declarațiile de simpatie cu privire la "intima legătură" dorită de guvernul ungar cu Poarta, Bem alăturând și "protestul împotriva oricărei intervenții ruse", depus de cetățenii sibieni, „perfect mulțumiți de protecția maghiară".

Chiar dacă, probabil, Fuad effendi nu i-a răspuns în scris generalului polonez, știm astăzi că între cei doi a existat un soi de colaborare, demonstrată prin faptul că, la jumătatea lunii iulie 1849, atunci când Bem a intrat în Moldova cu corpul său de armată, comandantul otoman a trimis la el pe un colonel al său, Tevfik, spre a-i cere să părăsească teritoriul aflat sub suzeranitate turcească. Ceea ce s-a și întâmplat, cu atât mai mult cu cât, pe de o parte, țariștii, dar și otomanii au

---

[38] Brașov, 24 martie 1849. Bem către Fuad effendi, limba germană. Arhiva Institutului de Istorie "George Barițiu" din Cluj-Napoca, Fondul 1848, cutia 6, documentul 160, anexă, xerox: 19.569-19.570, 2 file.

[39] Sibiu, 1 aprilie 1849. Bem către Fuad effendi, limba germană. Scrisoare publicată în *Siebenbürger Bote*, nr. 36, 3 aprilie 1849, p. 137, și în *Kronstädter Zeitung*, nr. 5, 9 aprilie 1849, p. 19.

trimis pe dată batalioane în direcția Ocna, iar pe de altă parte, situația din Ardeal era suficient de gravă, încât să reclame prezența imediată a lui Bem.

Cât privește însă atitudinea Porții, în general, față de acțiunile militare ale lui Bem și față de proiectele revoluției maghiare, poziția acesteia deși amicală la nivel neoficial este precizată mult mai tranșant în termeni oficiali. Mă refer la răspunsul, mult așteptat de ruși, pe care tocmai Fuad effendi îl transmite, în 31 mai 1849, referitor la atitudinea turcilor față de ungurii revoluționari: "Turcia nu dorește să intre în nici o legătură cu acest popor. În cazul trecerii graniței de către trupele maghiare vom riposta prin forța armelor. Atât excelența sa domnul comandant al armatei [Omer pașa], cât și eu le-am transmis unităților militare de la graniță următoarele indicații: 1. să păzească strict granițele; 2. să respingă prin forță eventuala invazie pe teritoriul aflat sub suzeranitate turcă; 3. să evite orice relații oficiale cu Ungaria."[40]

Istoricul Desiderius von Sozanski crede că "declarația lui Fuad effendi era o iluzie, intenționat acoperită cu o poleială diplomatică". Nici nu putea fi vorba de o colaborare politică dintre Rusia și Turcia! Tendințele hegemonice ale celor două state se încrucișau în Principatele dunărene. Așa încât declarația otomană, afișată spre liniștirea țariștilor, nu era decât praf în ochi.[41]

Personal, consider că o apărătoare atât de inertă a *status quo*-ului, precum era Poarta, în același timp, atât de obișnuită, în ultima jumătate de secol, cu răzmerițe și răscoale de uzură în interiorul hotarelor sale și la marginile imperiale, nu putea lua în serios pretențiile incerte ale unei Ungarii, la fel de virtuale la momentul acela, precum erau, de pildă, "provincia-fantomă" Voivodina[42] sau regatul-deziderat Triune.

9. Scrisorile lui Bem către prefectul român Nicolae Solomon și către comandamentele militare maghiare din Bistrița și Sibiu

O valoare deosebită are scrisoarea adresată de generalul Bem prefectului român Nicolae Solomon, dată la Deva, în 9 februarie 1849. [4/86][43]

---

[40] Eudoxiu Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria Românilor*, vol. XVIII, București, 1916, p. 159, redă declarația lui Fuad effendi.

[41] Desiderius von Sozanski, *Die Feldzüge des polnischen Generals Jozef Bem in Siebenbürgen in den Jahren 1848--1849*, în: "Ungarn-Jahrbuch. Zeitschrift für die Kunde Ungarns und verwandte Gebiete", ed. Gabriel Adriány, Horst Glassl, Ekkehard Völkl, vol. 13, an 1984-1985, München, 1985, p. 23-24.

[42] Stefan Bugarski, *Aspecte din implicarea sârbilor din Timișoara și împrejurimi în evenimentele din 1848-1849*, în vol. "Revoluția de la 1848-1849 în Europa Centrală. Perspectivă istorică și istoriografică", coord. Camil Mureșanu, Nicolae Bocșan, Ioan Bolovan, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2000, p. 373.

[43] Deva, 9 februarie 1849. Bem către Nicolae Solomon, limba germană. Arhiva Institutului de Istorie "George Barițiu" din Cluj-Napoca, Fondul 1848, cutia 4, documentul 86, xerox: 17.069-17.071, 3 file.

Originalul este inedit, dar această scrisoare a fost publicată în traducere românească, de către George Barițiu, într-o anexă a volumului său *Părți alese din istoria Transilvaniei. Pe două sute de ani în urmă,* însoțită de următorul regest: „Scrisoarea generalului Josef Bem adresată lui Nicolae Solomon, prefect de legiune în Deva, cu scop de a-l îndupleca pe acesta ca să treacă cu ai săi la insurgenți. Solomon, fără a răspunde la acea scrisoare, o trimisese la Sibiu."[44]

Epistola către Solomon este, de fapt, o anexă, fiind precedată de scurta scrisoare a lui Bem, redactată într-o limbă germană foarte proastă, cu multe greşeli de ortografie, către un comisar guvernamental maghiar, nenumit. Acesta este informat că i-au fost trimişi, pentru instruire şi instrucțiuni, maistrul poştal Joseph Weliska şi comisarul provincial Marlin[45], membri ai comitetului de siguranță instituit de forța ungară de ocupație la Deva. Bem se laudă cu inițiativa sa: „Din actele alăturate, veți vedea ce reguli am adoptat pentru siguranța cuceririi Devei, reguli de la care aştept mari succese."

Actele se referă tocmai la scrisoarea către Nicolae Solomon, despre care se ştie că a fost elaborată într-o germană îngrijită de adjutantul lui Bem, Anton Kurz.[46] Apreciindu-l pozitiv pe prefectul român ca şi "conducător al unei mulțimi populare nedisciplinate", care a contribuit esențial la menținerea ordinii şi evitarea "oricăror fapte abominabile, câştigându-vă astfel recunoştința celor din împrejurimi, în vreme ce în alte părți au fost comise cele mai mari grozăvii", comandantul militar polonez îi propune, nici mai mult, nici mai puțin, decât să preia el, Solomon, conducerea unui corp propriu de armată, ce urmează a fi constituit pe cheltuiala guvernului maghiar.

Nu sunt vorbe goale, căci Bem tranşează în amănunt chestiunea: Toți recruții lui Solomon, respectiv românii împotriva cărora tocmai luptaseră trupele maghiare, vor beneficia nu numai de amnistie deplină, dar şi de o soldă apreciabilă. Ca sume oferite, "veți primi dumneavoastră, ca şi conducător al acestei trupe, 120 de guldeni m.c. lunar, iar pentru fiecare dintre ofițerii pe care îi veți numi, dar care nu vor depăşi un număr de 30, câte 30 de florini m.c. lunar, pentru subofițeri câte 6 creițari şi pentru soldați câte 4 creițari pe zi." Comitetul maghiar de apărare a țării de la Deva urmează a încasa o mie de guldeni monedă convențională, pentru "acoperirea primelor cheltuieli".

---

[44] George Barit, *Părți alese din istoria Transilvaniei. Pe două sute de ani din urmă,* vol. II, ediția a II-a, Inspectoratul pentru Cultură al județului Braşov, Braşov, 1994, anexa XXIII, p. 763-764.

[45] Joseph Marlin (n. 27 august 1824, la Sebeş) = poet, scriitor şi ziarist sas, autorul manifestului unionismului săsesc, apărut la 27 aprilie 1848 în ziarul braşovean *Siebenbürger Wochenblatt;* în calitate de comisar provincial al guvernului ungar face parte din comitetul de siguranță, instituit la Deva de generalul Bem, în februarie 1849; moare de holeră la Bratislava, pe 30 mai 1849, la vârsta de numai 25 de ani. Ela Cosma, *Saşi, austrieci, slavi în Transilvania şi Banat,* Editura Academiei Române, p. 204-206.

[46] Ela Cosma, *op. cit.*, p. 173.

Bem are încredere că, prin asemenea mijloace irezistibile, va atrage neapărat în tabăra sa pe cei viteji şi buni. Documentul este extrem de preţios, căci prea arareori întâlnim dovezi atât de evidente şi invitaţii atât de directe la colaboraţionism. Nicolae Solomon, însă, nu a trecut, cu arme şi bagaje, în oastea lui Bem!

Pe cine voia Bem să recruteze? Tocmai pe acela care, în noaptea de 5/6 februarie condusese un atac neaşteptat asupra Devei, o surpriză nu numai pentru trupele maghiare, dar şi pentru cele austriece, având în frunte pe căpitanul Canowie, comandantul detaşamentului militar c.c. de la Haţeg. Rezultatul a fost nefavorabil românilor, deşi au fost ucişi 30 de duşmani, fiind arse 5 case, dar au murit şi români.[47] Prefectul din Deva are în subordinea sa 230 puşcaşi şi 2.000 de glotaşi (Landstürmer).[48]

Nicolae Solomon, născut la 1820 în comuna Şpring, scaunul Sibiu, studiase la Alba Iulia, Sibiu şi Blaj. Mergând în Muntenia (1846), s-a ocupat cu farmacia la Bucureşti, de unde în septembrie 1848 s-a întors în Ardeal, participând la a treia adunare de la Blaj, şi şi-a oferit serviciile Comitetului naţional român din Sibiu, care l-a numit prefect al legiunii române din comitatul Hunedoarei. Aici a procedat la dezarmarea gărzilor maghiare, ţinând ordine şi disciplină exemplară. Scriitorii unguri vorbesc cu respect de el. Când n-a mai putut rezista armatei ungureşti, comandate de generalul Bem, la finele lui martie 1849, s-a retras în Ţara Românească. În august 1849 a revenit la Deva, iar după revoluţie, în 1850, la doar 30 de ani, a fost numit conducătorul comisiei cadastrale de la Şimleul Silvaniei, participând intens la acţiunile politice ale românilor ardeleni. A fost unul din membrii fondatori ai Partidului Naţional Român (1869). Dar şicanările la care a fost supus după instituirea dualismului austro-ungar, l-au determinat să plece din nou la Bucureşti, unde a servit ca farmacist la Spitalul Brâncovenesc. A murit în capitala munteană, la 29 aprilie 1875 şi este înmormântat la cimitirul Bellu.[49]

Interesante sunt informaţiile furnizate de Nicolae Solomon însuşi, într-o scrisoare trimisă Comitetului naţional român, referitoare la faptul că, în preajma bătăliei de la podul Simeriei (februarie 1849!), generalul Bem, aflând de atacul îndrăzneţ asupra Devei, i-a trimis 1.000 de "florini". Banii au fost însoţiţi de promisiunea că va fi făcut "general", în cazul în care va trece de partea insurgen-

[47] Haţeg, 7 februarie 1849, căpitanul Canowie către prezidiul Comandamentului militar suprem c.c. de la Sibiu, limba germană. Arhiva Institutului de Istorie "George Bariţiu" din Cluj-Napoca, Fondul 1848, cutia 4, documentul 77, xerox: 17.042-17.043.

[48] Deva, 30 ianuarie 1849, căpitanul Canowie, comandant de detaşament, către Comandamentul militar general de la Sibiu, limba germană. Arhiva Institutului de Istorie "George Bariţiu" din Cluj-Napoca, Fondul 1848, cutia 4, documentul 51, xerox: 16.962-16.964.

[49] Ion Rusu Abrudeanu, *Moţii. Calvarul unui popor eroic, dar nedreptăţit.* Studiu istoric-politic, cu o hartă, 201 ilustraţiuni, în text şi 2 planşe, Cartea Românească, Bucureşti, 1928, cap. XXXIV. "Momente decisive în evenimentele anilor 1848 şi 1849 în Ardeal".

ților, cu un salariu lunar de 120 de florini. "Glotașilor" săi, care-l vor însoți, li se promitea câte o retribuție lunară de 30 de "florini". Solomon asigura comitetul că nu s-a lăsat amăgit de propunerea lui Bem. În răspunsul pe care i l-a dat generalului polonez, i-a declarat că nu există "comoară pe pământ pentru care aş fi în stare să trădez aspirațiile neamului meu și încrederea cu care poporul român m-a onorat; român m-am născut şi ca român vreau să mor". El a alăturat declarației explicația că cei 1.000 de florini, primiți de la Bem, îi trimite Comitetului național român, pentru a fi folosiți în rezolvarea dificultăților financiare![50]

Iată cum scrisoarea lui Bem către Nicolae Solomon confirmă incidentul cu caracter anecdotic, relatat de chiar prefectul legiunii a V-a române din Țara Hațegului.

În afară de numeroase acte cu caracter public: proclamații adresate populației civile, ordine militare (Armeebefehle) şi ordine de zi (Tagesbefehle), generalul Bem a emis şi scrisori către foruri militare superioare sau subordonate. Din prima categorie face parte raportul său către ministrul maghiar de Război, din 12 mai 1849, despre mersul campaniei în Banat.[51] Din a doua categorie, a epistolelor către subordonații săi, fac parte scrisorile adresate de generalul suprem comandamentului militar maghiar (*térparancsnokság, Platz-Commando*) de la Bistrița și celui de la Sibiu.

Pe data de 13 martie 1849, de pildă, Bem scrie comandamentului de la Bistrița, despre care se ştie că era condus de colonelul August Tóth, o persoană care se bucura de încrederea generalului polonez. Bem îi comunică faptul că, la cucerirea Sibiului, armata sa făcuse o captură bogată în tunuri, muniție și rechizite militare, de mare utilitate. "Însă", continuă generalul polonez, „un folos de și mai mare importanță pentru interesul libertății generale l-am obținut, vorbind cu un agent al consulatului englez". Acesta, Mr. Effingham Grant, fusese trimis de guvernul său, special pentru a urmări mişcările de trupe ale țariştilor și pentru a sonda intențiile lor de viitor. Agentul britanic a avut întrevederi cu comandantul armatei maghiare, convingându-se că ruşii se amestecaseră în luptele din sudul Transilvaniei. Bem îşi exprima nădejdea că raportul emisarului englez către guvernul său va fi de bun augur, determinând Marea Britanie să protesteze şi mai stăruitor, decât o făcuse deja anterior, împotriva amestecului Rusiei, pentru a se preveni, astfel, o intervenție străină viitoare.

Această scrisoare a fost publicată imediat după emiterea ei, în limba maghiară, de Comitetul de apărare a țării de la Debrețin. O copie a tipăriturii deține şi Institutul de Istorie "George Barițiu", iar pentru traducerea efectuată din

---

[50] Liviu Botezan, Ela Cosma, Ionuț Isac, Varga Attila, *Dicționar al personalităților Revoluției de la 1848-1849 din Banat și Transilvania. Chipuri dintr-un an de neuitat*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2008, voce "Nicolae Solomon" (Liviu Botezan), p. 394.
[51] F.I., 12 mai 1849, limba germană. Raportul lui Bem către ministrul maghiar de Război, publicat în *Siebenbürger Bote*, nr. 62, 27 mai 1849, p. 231.

maghiară îi mulțumesc colegului Varga Attila. [9/123][52] La un interval de două săptămâni și jumătate, însă, epistola apărea și în ziarele de la Sibiu și Brașov, respectiv în *Siebenbürger Bote* a fost publicată pe 30 martie, iar în *Kronstädter Zeitung* pe 2 aprilie 1849. Textul german a fost tradus după publicarea sa în maghiară de către Comitetul de apărare a țării de la Debrețin, dar în două variante, ce diferă ușor între ele, fapt ce atestă că au fost realizate independent una de alta.[53]

Am văzut mai sus cine este acest emisar britanic, în care Bem își pune mari speranțe. Effingham Grant reprezintă unul din canalele diplomatice, prin care comandantul polonez încearcă să intre în contact cu marile puteri occidentale, cu scopul de a face cunoscute opiniei publice europene țelurile revoluției maghiare. Acest Grant este trimis în misiune la Sibiu, pentru a culege informații despre mersul revoluției ungare și despre intervenția rușilor, și de a transmite informațiile consulului general englez la București, Robert Colquhoun. Lui Grant i se cere expres să nu ia legătura cu partide politice.

Emisarul britanic are, în adevăr, mai multe întrevederi cu generalul comandant al armatei maghiare transilvane, în zilele de 11-13 martie. La plecare, trimisul englez duce cu sine o scrisoare de protecție din partea generalului polonez, precum și încă o scrisoare pe care Grant s-o transmită vicepreședintelui Franței, Boulay de la Meurthe.

Ajuns în capitala munteană, Grant îi scrie, printre altele, la 18 martie 1849 revoluționarului Constantin Rosetti, aflat în momentul acela la Paris: "Dragă prietene, în sfârșit l-am întâlnit pe acest susținător al strădaniilor popoarelor și sunt mândru de el!" Effingham Grant îi promite să îi relateze pe larg lui C.A. Rosetti, la următoarea lor întâlnire, despre discuțiile purtate cu "idolul armatei ardelene".[54] Și, desigur, Grant înmânează scrisoarea lui Bem adresată vicepreședintelui Boulay consulatului general francez din București.

Să revenim la corespondența cu caracter militar, un tărâm care consacră eficiența generalului polonez. Scrisoarea lui Bem către comandamentul militar din Sibiu, scrisă pe 20 martie 1849, la Brașov, a apărut în *Siebenbürger Bote*, în

---

[52] Sibiu, 13 martie 1849. Bem către comandamentul militar maghiar al Bistriței, tipăritură în limba maghiară. Arhiva Institutului de Istorie "George Barițiu" din Cluj-Napoca, Fondul 1848, cutia 9, documentul 123, xerox: 25.198, 1 filă.

[53] Sibiu, 13 martie 1849. Bem către comandamentul comandamentul militar maghiar al Bistriței, [condus de colonelul August Toth,] limba germană. Scrisoare publicată în *Siebenbürger Bote*, Sibiu, nr. 35, 30 martie 1849, p. 134-135; *Kronstädter Zeitung*, Brașov, nr. 3, 2 aprilie 1849, p. 11-12. Arhiva Institutului de Istorie "George Barițiu" din Cluj, Fondul 1848, cutia 8, documentul 33 anexă, xerox: 23.498-23.499.

[54] Alexandru Crețianu, *Din archiva lui Dumitru Brătianu*, vol. I, București, 1933, p. 197-200, redă scrisoarea lui Effingham Grant către C.A. Rosetti.

nr. 33 din 23 martie, desigur în limba germană.[55] Scrisoarea este precedată de un scurt comentariu al ziarului, în care se arată următoarele:

În data de 19 martie, ungurii conduşi de generalul Bem au alungat corpul militar c.c. şi, după o luptă victorioasă, au ocupat Codlea, localitate situată la două ore depărtare de Braşov. Avangarda maghiară a înnoptat în noaptea spre 20 martie la Ghimbav. În ziua următoare era prevăzută joncţiunea trupei lui Bem cu cea a secuilor din Trei Scaune, nădăjduind să intre în Braşov în aceeaşi zi. "Această ştire este întregită de adresa, care tocmai ne-a parvenit de la Comandamentul suprem al armatei ungare din Transilvania către comandamentul militar de la Sibiu".

Adresa cu pricina descrie, într-adevăr, faptul că în 20 martie 1849 Braşovul s-a dat fără luptă în mâinile lui Bem, prin delegaţia oraşului Braşov care s-a deplasat în tabăra de la Ghimbav, s-a înfăţişat în faţa comandantului armatei maghiare şi i-a predat necondiţionat oraşul. La orele 4 după-masa, generalul polonez cu armata sa au intrat în Braşov. Astfel că scrisoarea aminteşte de un raport foarte sumar al zilelor de 19-20 martie. Foarte optimist, la final, comandantul suprem dă glas speranţei: „campania din Transilvania ia sfârşit. Vă rog să aduceţi aceasta la cunoştinţa publicului."

Tot comandamentului din Sibiu îi este trimisă, din Bistriţa, câteva luni mai târziu, pe 26 iunie, o scrisoare şi mai laconică, care afirmă că în ziua respectivă armata lui Bem a cucerit din nou Bistriţa, „fără o singură lovitură de sabie", iar duşmanul s-a retras. Trupele maghiare vor urmări inamicul, ca să-l alunge „dincolo de graniţele Transilvaniei".[56]

10. Corespondenţa dintre Bem şi Kossuth

Schimbul de scrisori dintre Bem şi Kossuth constituie partea cea mai densă a epistolarului păstrat şi adus acum la lumină. Din cele 19 scrisori ale corespondenţei dintre cei doi, 16 îi sunt trimise de Kossuth lui Bem, şi doar 3 de general guvernatorului Ungariei. Cu certitudine lipsesc piese din acest mozaic, întrucât, de pildă, Kossuth însuşi face referire la scrisori primite de la comandantul său din Transilvania, pe care nu le-am găsit.

Dintre cei doi corespondenţi, desigur, Kossuth are un condei uşor, fiind autor al unor scrisori lungi, uneori prolixe, pline de generalităţi, chiar de iluzii depărtate de realitate, câtă vreme generalul Bem este omul de acţiune, scump la vorbă şi ancorat în concret. Cu atât mai mult emoţionează momentele sale de efuziune sentimentală, aşa cum este cazul epistolelor către guvernatorul ungar din 6 iunie 1849.

---

[55] Braşov, 20 martie 1849. Bem către comandamentul militar din Sibiu, limba germană. Scrisoare publicată în *Siebenbürger Bote*, nr. 33, 23 martie 1849, p. 129.

[56] Bistriţa, 26 iunie 1849. Bem către comandamentul militar din Sibiu, limba germană. Scrisoare publicată în *Siebenbürger Bote*, nr. 80, 29 iunie 1849, p. 293.

Prima scrisoare a lui Kossuth către Bem datează din 1 decembrie 1848, imediat după numirea generalului polonez în fruntea armatei maghiare din Transilvania. Este un fel de instrucțiune generală, destinată "spre orientarea" noului comandant.

Pentru început, Kossuth îl pune în temă pe proaspăt numitul conducător cu statul major al armatei revoluționare transilvane. "Acestea să vă slujească drept fir călăuzitor, în ce priveşte persoanele cu care veți intra în contact". Antecesorul lui Bem, generalul Baldacci, "care a pierdut Clujul în mod ruşinos", a fost, deci, înlocuit. Corpurile speciale conduse de maiorul Augustin Tóth în Solnocul Mijlociu, maiorul Nicolaus Katona în jurul Dejului, maiorul Szathmáry în comitatul Satu Mare şi de căpitanul major din Chioar, contele Alexander Teleki, împreună cu şeful de stat major maiorul Czecz [Czetz] János au trecut în subordinea lui Bem. Comisar guvernamental maghiar suprem pe Ardeal este baronul Vay Miklós, căruia îi sunt subordonați patru comisari: Hodossy Mihály în comitatul Bihor , concomitent şeful intendenței; Michael Eötvös în comitatul Satu Mare; Gabriel Miháli în comitatul Maramureş; Ladislaus Décsey în Solnocul Mijlociu. Activitatea acestora, nesatisfăcătoare, în cuvintele lui Kossuth: "proasta conducere a chestiunilor transilvane", a impus trimiterea unei comisii parlamentare de 3 membri, care va declanşa o anchetă la Oradea şi-i va înlătura pe comisarii inapți. Districtul de completare, destinat armatei lui Bem, se află la Debrețin, fiind condus de locotenentul colonel Földváry. "Acum tocmai se află în alcătuire 2 batalioane la Oradea, 2 batalioane la Debrețin, un batalion la Nyiregyháza; de asemenea, peste o săptămână, al doilea batalion Bocskay în oraşele haiducilor (cel mai puternic soi de oameni)[57]. Domnul general primeşte indicația ca, în călătoria dumneavoastră prin oraşele haiducilor, să inspectați trupele ce se formează acolo, iar la Debrețin să-l convocați pe locotenentul colonel Földváry."

Kossuth îl roagă pe generalul polonez să "nu ceară impsobilul", date fiind împrejurările. "În schimb, vă dăm asigurarea că, prețuind pe deplin însemnătatea misiunii dumneavoastră, vom face tot ce ne stă în putință pentru a vă pune la dispoziție toate cele necesare, aşa încât să vă puteți împlini cu succes

---

[57] Haiducii, veniți din spațiul balcanic, sunt după 1604 susținători în lupta sa antihabsburgică ai lui Ştefan Bocskay, care-i eliberează din servitute şi îi stabileşte în zona Hajdu din actuala Ungarie. Între 1703 şi 1711, Francisc Rákoczy II. a condus răscoala haiducilor împotriva administrației austriece din nordul Ungariei (revolta curuților). De la Rákoczy II. haiducii primesc o înnobilare colectivă. Ei formează mica nobilime, plătitoare de impozit, aşezată în comitatele Szabolcs, Bereck şi Sătmar. Între "oraşele haiducilor" se numără Salonta, în actualul județ Bihor. Ioan Drăgan, *Categoriile juridice ale nobilimii româneşti din Transilvania la mijlocul secolului al XVII-lea*, şi Haraszti György, *Începuturile iudaismului în Transilvania la mijlocul secolului al XVII-lea*, comunicări şi dezbateri în cadrul conferinței internaționale "Principatul Transilvaniei între mărire şi decădere (a doua jumătate a secolului al XVII-lea)", Institutul de Istorie "George Barițiu" din Cluj-Napoca, 22 noiembrie 2010.

şi victorios nobila dumneavoastră sarcină. Încrezători în dragostea dumneavoastră de libertate, precum şi în talentele dumneavoastră de comandant de oşti, nutrim cea mai deplină convingere şi avem onoarea de a vă asigura de mulţumirile şi de cea mai adâncă recunoştinţă a naţiunii noastre." [4/67][58]

A doua scrisoare adresată de Kossuth lui Bem ne parvine, indirect, prin intermediul istoriografului principal al saşilor, Friedrich Teutsch[59]. Fiind redată fragmentar, epistola este datată din 17 martie 1849, fără precizarea locului. Evident, se referă la saşi, fiind un rechizitoriu al liderului maghiar, determinat de vina atribuită populaţiei săseşti în contextul primei invazii ruse în sudul Transilvaniei, de la începutul lunii februarie. Bem este admonestat pentru mărinimia cu care a acordat amnistie saşilor şi este atenţionat să nu se încreadă în ei, trecând la măsuri dure. Fragmentul întreg este anecdotic şi vorbeşte de la sine:

"Permiteţi-mi a-mi exprima rugămintea în numele sfintei cauze, pentru care luptaţi atât de glorios, de a nu-i trata prea mărinimos pe saşii cei trădători... Să nu vă încredeţi în saşi... Eu nu sunt terorist, şi nu mă gândesc la represalii, dar vreau securitate împotriva unei noi trădări a saşilor infractori, nerecunoscători. De aceea, vă rog să nu le promiteţi saşilor nimic, ci doar să le spuneţi că soarta lor viitoare depinde de comportamentul lor. Şi fiindcă s-au obrăznicit şi i-au chemat pe ruşi împotriva dreptului popoarelor, făcându-se astfel de mii de ori vinovaţi de cea mai lipsită de Dumnezeu trădare de ţară, eu vă declar că, dacă saşii nu-i vor îndepărta pe ruşi până la ultimul om de aici, nu voi răbda nici un sas pe teritoriul coroanei ungare, ci îi voi alunga din ţară, ori le voi retrage toată protecţia şi toate libertăţile legii, şi le voi sechestra întreaga avere în contul nesfârşitelor tâlhării, jafuri şi al costurilor de război. Transmit domnului general indicaţia pozitivă de a-i aresta pe principalii conducători ai răzvrătirii săseşti şi de a-i preda comisarului guvernamental Csányi, cu ordinul ca aceştia să servească drept ostateci pentru îndepărtarea imediată a ruşilor şi pentru [garantarea] purtării paşnice a concetăţenilor lor. În cazul în care ruşii nu pleacă imediat din ţară sau se vădeşte o cât de mică rezistenţă în rândul saşilor, aceştia vor fi aduşi în faţa unui tribunal militar şi, vinovaţi de cea mai gravă trădare de ţară, vor fi neîntârziat condamnaţi la moarte... etc."

Din cele prezentate mai sus, am înţeles că iniţiativa lui Bem, de a-l trimite pe colonelul Teleki Sándor la Omer paşa şi apoi la sultan, îl irită pe Kossuth, care îi reproşează comandantului militar al armatei ungare din Transilvania că şi-a depăşit atribuţiile, devansând ordinele guvernatorului Ungariei. În

[58] Pesta, 1 decembrie 1848. Kossuth către Bem, limba germană. Arhiva Institutului de Istorie "George Bariţiu" din Cluj-Napoca, Fondul 1848, cutia 4, documentul 67, xerox: 17.009-17.011, 3 file.

[59] Scrisoarea a fost publicată fragmentar de Friedrich Teutsch, în *Geschichte der Siebenbürger Sachsen für das sächsische Volk*, vol. III 1816-1868, Druck und Verlag von W. Krafft, Sibiu, 1910, p. 274.

intervalul de timp 12-23 aprilie, într-o "scrisoarea foarte lungă, în limba franceză, fără dată, transcrisă după conceptul original", aşa cum notează Langenau[60], Kossuth îi scrie generalului: "În ceea ce priveşte nota pe care, aşa cum mi-aţi adus la cunoştinţă, aţi trimis-o în aceeaşi dată [12 aprilie 1849] lui Omer paşa, cred că aţi făcut foarte bine acordând un semn de stimă din partea noastră acelui distins ofiţer, dar cum guvernul a iniţiat deja comunicarea diplomatică cu Înalta Poartă printr-un agent trimis de noi, ar fi fost mai bine să-mi comunicaţi înainte de misiunea contelui Teleki, cu atât mai mult cu cât instrucţiunile necesare nu puteau să-i parvină decât prin intermediul guvernului, în lipsa lor fiind primit cu greu la Constantinopol. În ocazii asemănătoare, pe viitor scopul dumneavoastră nu va putea fi atins decât prin misiuni de aici, pe care le voi trimite în urma comunicărilor dumneavoastră." [9/135][61]

Scrisorile lui Bem către Kossuth sunt, de regulă, scurte. Ele ating, în general, probleme punctuale, cum ar fi: mersul operaţiunilor militare, organizarea unităţilor armatei revoluţionare maghiare din Transilvania, rute de marş sau lipsa banilor pentru solde şi gratificaţii, precum şi pentru constituirea unor batalioane auxiliare secuieşti, aşa cum rezultă din depeşa dată la Sebeş, pe 12 aprilie 1849. [9/133][62]

În schimb Kossuth răspunde cu epistole ample, stufoase, lungi, persuasive, căutând mereu să îi argumenteze comandantului general polonez calitatea sa de şef al Ungariei, poziţie din care lui îi revine decizia finală, în ceea ce priveşte administraţia şi finanţele, insistând ca Bem să se limiteze la aspectele militare.

La jumătatea lui aprilie 1849, Kossuth cunoaşte faptul că armata ungară este lipsită de bani. Atât el, cât şi Ministerul maghiar de resort vor căuta soluţii pentru aceste lipsuri. În primul rând, guvernatorul Ungariei are în vedere o aspră supraveghere a oficiilor militare de intendenţă şi control, pentru a menţine economia cea mai strictă şi a nu risipi bugetul. Nu se pune problema unor gratificaţii, "având în vedere că finanţele abia ne ajung pentru cheltuielile obişnuite şi regulate, şi că cele 40 de milioane, cât ne-a costat până acum războiul, impun prin ele însele cea mai strictă necesitate de a economisi orice cheltuieli, cu excepţia celor absolut indispensabile, astfel încât bancnotele noastre să nu depăşească o anumită sumă, dincolo de care finanţele noastre ar fi lovite şi

---

[60] Viena, 15 martie 1849, preşedintele comisiei politice de anchetă, baronul Langenau, către baronul Welden, guvernatorul militar şi civil al Vienei. Arhiva Institutului de Istorie "George Bariţiu" din Cluj, Fondul 1848, cutia 9, documentul 129.

[61] F.l., aprilie 1849. Kossuth către Bem, limba franceză. Arhiva Institutului de Istorie "George Bariţiu" din Cluj-Napoca, Fondul 1848, cutia 9, documentul 135, xerox: 25.326-25.346, 21 file.

[62] Sebeş, 12 aprilie 1849. Bem către Kossuth, limba franceză. Arhiva Institutului de Istorie "George Bariţiu" din Cluj-Napoca, Fondul 1848, cutia 9, documentul 133, xerox: 25.320-25.322, 3 file.

zdruncinate într-o manieră dezastruoasă, mai cu seamă în raport cu situaţia noastră militară”.

Kossuth se arată convins că soldaţii unguri “primindu-şi soldele în mod regulat, nu vor pretinde nici un fel de gratificaţii extraordinare şi nu îşi vor îndeplini mai puţin datoria cu bună credinţă şi spirit de sacrificiu, atunci când un general, ca dumneavoastră, le va ordona.”

Anunţându-l şi de marea reuşită a proclamării independenţei Ungariei pe 14 aprilie 1849, Kossuth nu-şi ascunde justificatele temeri, legate de o potenţială invazie rusească în Transilvania şi de ameninţările venite dinspre Galiţia. [9/135][63]

În scrisoarea de la Debreţin, din 23 aprilie 1849, Kossuth recunoaşte meritele militare ale lui Bem şi îşi arată recunoştinţa. În această scrisoare, redactată după victoria generalului polonez de la Lugoj, insistă însă, ca şi anterior, asupra condiţiei ca Bem să nu se lanseze în chestiuni politice, administrative şi financiare şi, mai ales, să nu ia măsuri de acest tip în teritoriul cucerit.

Kossuth îi reproşează lui Bem că a adoptat deja măsuri nepotrivite de natură administrativă şi financiară în Transilvania, producând “dificultăţi atât de însemnate, încât acestea cu greu ar putea fi înlăturate în ani lungi de trudă şi cu mii de neplăceri.” Iar în Banat, Bem a emis o dispoziţie financiar-administrativă, prin care a hotărât scăderea preţului sării la 3 guldeni. Kossuth invocă pagubele pentru guvernul ungar, care rezultă din această dispoziţie, datorită încălcării “cordonului financiar” stabilit de administraţia maghiară.

“Prin urmare, prin această dispoziţie a dumneavoastră, care de altfel nici nu ţine de domeniul dumneavoastră de competenţă, întreaga administraţie financiară a ţării s-a prăbuşit într-un haos fără nume. Mi-aţi creat greutăţi, pe care probabil nu le voi putea înlătura şi care mă pot împinge la demisionarea din funcţie, căci fie extind această binefacere la nivelul întregii ţări, fie o limitez numai la o anumită regiune.” În primul caz, Kossuth vorbeşte de pierderea a 12 milioane de florini m.c. din veniturile ţării, proveniţi din vânzarea sării, şi a încă 4-5 milioane de florini m.c. pentru transportul ei, iar în al doilea caz, de reducerea preţului sării numai la regimentele grănicereşti, prin excluderea restului Transilvaniei şi Banatului, al cărei efect ar fi o răscoală populară.

“Vedeţi astfel, domnule locotenent general, unde poate duce o măsură, atunci când se dă ascultare impulsului de moment al unei conduceri nobile, fără a ţine cont de raporturile generale din ţară. [...] Mi se învârte capul de încurcăturile, pe care le-a produs pasul dumneavoastră, şi de răspunderea pe care mi-o impun, aşa că nici nu ştiu ce voi face.” [9/136][64]

---

[63] F.l., aprilie 1849. Kossuth către Bem, limba franceză. Arhiva Institutului de Istorie “George Bariţiu” din Cluj-Napoca, Fondul 1848, cutia 9, documentul 135, xerox: 25.326-25.346, 21 file.

[64] Debreţin, 23 aprilie 1849. Kossuth către Bem, limba germană. Arhiva Institutului de Istorie “George Bariţiu” din Cluj-Napoca, Fondul 1848, cutia 9, documentul 136, xerox: 25.347-25.357, 11 file.

În partea a doua, aceeaşi scrisoare se lansează în consideraţii teoretice despre modalitatea de tratare a duşmanului. "Domnul locotenent general mi-a dat sfaturi despre blândeţea cu care trebuie să îţi tratezi duşmanul", spune Kossuth, continuând: "Eu vreau să împart blândeţea şi îndurarea, dacă acelea pot oferi garanţia liniştii viitoare. Vreau să deschid perspectiva îndurării ca o consecinţă a bunei conduite. Dar eu nu vreau mila venită prea devreme, care se aseamănă cuţitului pe care îl dăm duşmanului ca să ni-l înfigă în inimă."

Crezul guvernatorului maghiar este că "Nu trebuie să fim într-atât de îndurători cu duşmanii, încât astfel să fim nedrepţi cu prietenii." De pildă, amnistia dăruită de Bem saşilor nu este agreată de Kossuth, întrucât a fost acordată necondiţionat. Bem ar fi putut să le ceară saşilor să le jure credinţă ungurilor, să lepede armele, să pună la dispoziţie recruţi, să plătească răscumpărări... Pe când astfel, "saşii îmi vor arunca pe cap o nouă invazie rusă, aceasta e sigur, şi dacă n-o vor face, va fi din cauză că, datorită milei dumneavoastră prea mari, eu trebuie să-i chinuiesc pe bieţii şi merituoşii secui poate încă mulţi ani la rând".

Ce s-a întâmplat? "Nemulţumirea secuilor a ajuns la culme. Fiind exagerat de milostivi cu duşmanii, i-am făcut pe cei mai buni prieteni să-şi întoarcă faţa de la noi." Kossuth îi reproşează lui Bem dispoziţia recrutării generale, deci şi a secuilor, în contradicţie cu promisiunea făcută acestora de şeful Ungariei şi de adunarea naţională maghiară.

De aceea, "sfânta datorie" îl determină pe Kossuth să emită noi ordonanţe, favorabile ameliorării situaţiei specifice din secuime, căci "îmi ajunge trădarea saşilor şi a românilor, nu-mi mai trebuie şi o răscoală a secuilor din pricina oprimării nedrepte". Insistenţa cu care Kossuth se preocupă de secui ne arată cât de mult s-a bazat pe ei la ocuparea Transilvaniei. Nici românii, nici saşii, nici nobilimea ardeleană maghiară nu îi inspiră încredere. Kossuth face pronosticuri nefaste: "Domnul locotenent general [Bem] va vedea curând cum Transilvania, unde şi-aşa activează prea multe elemente aristocratice, va deveni focarul unei reacţiuni". În această situaţie, practic, singurii aliaţi siguri rămân secuii.

Aproape axiomatic, Kossuth emite aforisme, ce trădează condeiul jurnalistului priceput: "Voi urma îndeaproape principiul de a le face dreptate mai înainte de toate prietenilor, şi abia apoi, dacă această dreptate şi menţinerea liniştii ţării o permit, să fiu îndurător şi cu duşmanii."

Şi: "Filantropia teoretică faţă de vinovaţi înseamnă adesea cea mai mare cruzime faţă de nevinovaţi." [9/136]

Două zile mai târziu, pe 25 aprilie 1849, Kossuth îi trimite încă o epistolă lui Bem. După ce îi descrie strălucita victorie la trecerea Granului, din 19 aprilie, împotriva generalului c.c. Wohlgemuth – victorie care îl face să spere într-o posibilă depresurare a Pestei de trupele austriece, guvernatorul ungar îi cere sfatul comandantului Bem în legătură cu două chestiuni: 1. dacă nu e momentul ca armata maghiară să intre prin Bistriţa şi să invadeze Bucovina?; 2. dacă nu e de aşteptat o invazie străină rusă dinspre Muntenia în Transilvania?

Kossuth este conştient că aceste chestiuni au "însemnătate vitală", de ele depinzând succesul sau eşecul campaniei transilvane.

La o cerere anterioară a lui Bem, Kossuth răspunde că nu poate aproba o soldă mai mare legiunii poloneze decât cea a celorlalte trupe din armata maghiară, "care, oricum, este cea mai bine plătită din Europa". De asemenea, nu poate aproba decontarea cu regularitate a cheltuielilor de drum pentru "domnii polonezi care vor să meargă în Transilvania". Dacă s-ar accepta favoritisme în sânul armatei revoluționare, atunci "bravele nostre trupe s-ar putea întreba, pe bună dreptate, de ce sângele lor este mai ieftin decât al altora?"

Deşi acceptă, la propunerea lui Bem, avansarea colonelului Czecz la gradul de general, Kossuth este împotriva unor promovări prea rapide, iar ca principiu, just dealtfel, consideră că rangul de general impune cel puțin o bătălie câştigată în nume propriu, deci virtuți militare şi merite reale. În ceea ce-l priveşte pe cel care s-a bucurat de recunoaşterea marelui conducător de oşti polonez, generalul Czecz la rândul său a nutrit sentimente reale de apreciere față de Bem, după revoluție publicând în Germania memoriile sale legate de campania comandantului său în Transilvania.[65]

Kossuth îl felicită pe Bem pentru comportamentul său blând: "Blândețea inimii dumneavoastră, domnule locotenent general, sporeşte stima mea până la cel mai înalt grad al prieteniei, aş putea spune. Însă eu trebuie să pun ordine în viitorul acestei țări şi, datorită răspunderii ungare ce apasă pe umerii mei, nu mă pot lăsa stăpânit de emoții." De aceea, revine cu insistență asupra ideii ca Bem să se rezume la măsuri militare şi să nu încalce autoritatea lui Kossuth în privința măsurilor politice.

Îi mai sugerează lui Bem politica luării de ostatici, foarte utilă în cazul populației sârbe. "Dacă se fac ostaticii potriviți, în special *clerici, femei şi copii,* iar poporul este amenințat că aceştia vor plăti pentru fiecare călcare a credinței, atunci se poate avea încredere în ei." Altminteri, crede guvernatorul, "putem fi siguri că populația se va ridica împotriva biruitorilor la cea mai mică răsturnare a situației". [9/137][66]

Altă scrisoare a lui Kossuth către Bem datează din 28 mai 1849. Este, deci, redactată la o lună după epistolele de mai sus, şi răspunde unei depeşe a lui Bem din 26 mai, care nu s-a păstrat. Din scrisoarea lui Kossuth înțelegem că generalul Bem, după victoriile obținute în Banat, a preferat să revină în Transilvania, nesocotind voința guvernatorului maghiar şi chiar decizia consiliului ungar de miniştri. "Gloriosul dumneavoastră nume ar atârna singur cu greutate în talgerul războiului, dar aceasta nu se va întâmpla datorită retragerii dumneavoastră! Ce şanse pentru oponent!" exclamă Kossuth.

---

[65] Johann Czetz, *Memoiren über Bems Feldzug*, Hamburg, 1850.

[66] Debrețin, 25 aprilie 1849. Kossuth către Bem, limba germană. Arhiva Institutului de Istorie "George Barițiu" din Cluj-Napoca, Fondul 1848, cutia 9, documentul 137, xerox: 25.358-25.367, 10 file.

Kossuth apelează la latura emoțională, căutând să-l convingă pe Bem să-i împărtăşească visurile expansioniste şi să preia comanda ce i-a fost încredințată: "Numele dumneavoastră se va lega strâns, nedespărțit de istoria Ungariei, va fi în veci podoabă a cronicilor noastre! Însă binele țării, libertatea, ba chiar existența ei în răsărit sunt problema; ca să o rezolvați ați fost ales de soartă! Vă conjur, nu vă lăsați condus de considerente secundare, îmbrățișați acest țel, ce vă aduce cununa de lauri! Faceți-o de dragul patriei, al libertății, ba chiar de dragul meu, al celui care ştie să aprecieze cum se cuvine virtuțile dumneavoastră sublime, vitejia şi talentul dumneavoastră de comandant de oşti. Eu nu pot renunța la planul decis; el trebuie pus în aplicare."

În această scrisoare, Kossuth îşi exprimă clar intenția de a înainta spre capitala Imperiului habsburgic, sperând să ajungă până "sub zidurile Vienei". Încearcă să-l capaciteze pe Bem în acest sens, să-l facă să se răzgândească şi să adopte hotărârea agresivă de a trece pe malul drept al Dunării. Pentru a spori presiunea, Kossuth îl trimite la Bem pe Sabas Vukovich, ministrul maghiar al Justiției. [9/139][67]

Se conturează, în aceste scrisori [9/136, 137, 139], unul din motivele de ceartă dintre Kossuth şi Bem. Anume este vorba despre campania în Banat. Kossuth îl numeşte pe primarul maghiar al Aradului, Török Gabriel, comisar guvernamental al întregului Banat [9/136], cu intenția limpede de a prelua administrativ şi organizatoric provincia. Bem cucereşte Lugojul la 14 aprilie 1849 [9/136], şi Orşova pe 16 mai [9/138][68], la această dată încheindu-se ocuparea Banatului de către armata revoluționară maghiară aflată sub conducerea sa. O lună întreagă şi încă jumătate, de la mijlocul lui aprilie la sfârşitul lunii mai 1849, petrece, astfel, comandantul polonez în Banat. Însă, ulterior, aparent inexplicabil, Bem refuză să treacă Dunărea, în Serbia turcească, aşa cum îi reproşează Kossuth la 28 mai. [9/139] De ce n-a vrut Bem să continue înaintarea ci, în mod surprinzător, în plină victorie bănățeană s-a retras înapoi în Transilvania?

Nu avem nici o scrisoare semnată de Bem, care să justifice opțiunea deciziei sale de retragere. Cred, însă, că explicația atitudinii generalului polonez reiese cu claritate din prezentarea câtorva detalii. Bem se vădeşte, în permanență, foarte interesat de crearea şi menținerea unor bune relații cu Poarta otomană şi reprezentanții ei, fie că este vorba de comandantul turc al Munteniei, Omer paşa,

[67] F.L., 28 mai 1849. Kossuth către Bem, limba germană. Arhiva Institutului de Istorie "George Barițiu" din Cluj-Napoca, Fondul 1848, cutia 9, documentul 139, xerox: 25.370-25.372, 3 file. Scrisoarea a fost tipărită în *Österreichische Reichszeitung*, Nr. 136, Zweiter Jahrgang, Viena, 9 iunie 1850. Arhiva Institutului de Istorie "George Barițiu" din Cluj-Napoca, Fond 1848, cutia 6, documentul 42, xerox: 20.077-20.078.

[68] Orşova Veche, 16 mai 1849. Bem către Omer paşa, limba germană. Arhiva Institutului de Istorie "George Barițiu" din Cluj-Napoca, Fondul 1848, cutia 9, documentul 138, xerox: 25.368-25.369, 2 file.

aşa cum am văzut în epistolele adresate acestuia, fie că are de-a face cu Fuad effendi, comisarul extraordinar în principatele dunărene. Atunci când, în iulie 1849, cel din urmă menţionat trimite un sol la Bem pentru a-i cere să se retragă din Moldova, întrucât violează teritoriul otoman, Bem o va face. [6/142 anexa 2][69] Bunele relaţii cu otomanii îi vor sluji lui Bem imediat după înfrângerea revoluţiei, el refugiindu-se pe teritoriul turcesc. În septembrie 1849, Siah, paşa din Vidin, îl vizitează pe Bem, asigurându-l personal de simpatia sa faţă de cauza insurgenţilor maghiari. [6/175 anexa 1][70] Bem îşi va reface scurta viaţă postrevoluţionară, intrând la 1850 în slujba Porţii, trecând chiar la islam.

Cert este că intervenţiile belice ale comandantului polonez s-au restrâns la aria Transilvaniei şi la Banat, provincii pe care Bem probabil le considera ca aparţinând de drept Ungariei. Dar de fiecare dată când s-a pus problema trecerii pe teritoriul otoman sau aflat sub suzeranitate turcească, respectiv la Orşova şi la Oituz, polonezul şi-a justificat demersurile prin respingerea jugului rusesc, aşa cum atestă proclamaţiile sale. Kossuth nu a reuşit să-l influenţeze pe Bem, nici să-l abată de la principiile sale. Aceasta îmi pare a fi explicaţia părăsirii Banatului, în plină glorie militară.

Dincolo de atitudinea principială, cu timpul Bem acumulează o iritare personală faţă de Kossuth. Generalul polonez ia la cunoştinţă sângeroasele confruntări cu populaţia sârbă antimaghiară chiar din Banat, ca şi mai vechile conflicte cu populaţia românească din Transilvania, cu grănicerii români din zona regimentului de la Orlat, despre care nu mărturisesc nimic nici scrisorile lui Bem, nici rapoartele de război ale lui Anton Kurz. Aceste masacre ale populaţiei civile nu pot fi nicidecum pe placul unui spirit umanitar, al unui militar onest, cum este Bem. Pentru a repara întrucâtva lucrurile, generalul polonez simte nevoia să adopte măsuri favorabile, să acorde un soi de "reparaţii de război". Aşa se explică amnistia, reînnoită cu fiecare prilej, apoi scăderea preţului sării, precum şi colectarea reclamaţiilor din partea populaţiei, pe care generalul le trimite neîntârziat guvernatorului ungar. Bem emite măsurile, deşi ştie prea bine că va intra în conflict nemijlocit cu Kossuth, lovindu-se de reaua-credinţă a acestuia şi de orgoliul încălcării unor sfere ale administrativului şi politicului, în care Bem este indezirabil.

Nici pe plan militar lucrurile nu stau mai bine, şi aici sensibilitatea generalului polonez este atinsă în mod extrem de neplăcut. Scrisoarea lui Kossuth de la Debreţin din 25 aprilie aminteşte "incidentul neplăcut cu generalul Vécsey", pe care guvernatorul îl "regretă", conform afirmaţiei sale. Regretul este

---

[69] [Constantinopol,] 1 august 1849. Tălmaciul internunţiaturii austriece, baronul von Testa, către internunţiul c.c., baron Bartholomäus von Stürmer, limba germană. Arhiva Institutului de Istorie "George Bariţiu" din Cluj-Napoca, Fond 1848, cutia 6, documentul 142 anexa 2.
[70] Vidin, 26 septembrie 1849. Scrisoare anonimă, limba franceză. Arhiva Institutului de Istorie "George Bariţiu" din Cluj-Napoca, Fond 1848, cutia 6, documentul 175 anexa 1.

însă superficial, devreme ce Kossuth se justifică împăciuitor că ar fi fost vorba numai de o "mică încălcare a disciplinei uzuale, atât de necesară în armată". Kossuth îl consolează pe Bem, spunându-i că ar fi putut fi mult mai rău: "Ce ar spune domnul locotenent general dacă, de pildă, domnul general Vécsey, cu intenția de a efectua o operație în direcția Arad, v-ar lua o divizie fără știrea dumneavoastră?"

Despre ce este vorba?

Se pare că mobilul trimiterii lui Bem în Banat a fost, inițial, cucerirea cetății Timișoarei, ocupată de către habsburgi. În acest scop, Bem a fost însărcinat de Kossuth cu preluarea comandei supreme a tuturor armatelor maghiare din Ungaria de sud. Dar micul său corp militar și piesele de artilerie pe care le deține sunt insuficiente unei asemenea întreprinderi dificile. De aceea, Bem ordonă generalului Vécsey Károly, comandantul corpului de armată 5, tocmai ocupat cu asedierea Aradului austriac, să disloce la Timișoara 4-5.000 de oșteni de-ai săi. Bem îl anunță din Lugoj că va ajunge și el, curând, la Timișoara, pentru a declanșa aici asediul în cooperare. Vécsey, căruia probabil nu îi prisosesc oștenii, dar care nici nu vădește un respect ieșit din comun față de Bem, refuză pur și simplu să dea curs ordinului generalului polonez, motivând că până acum nu a primit în acest sens nici o poruncă directă de la guvernul ungar.[71] Răspunsul lui Vécsey îl face pe Bem să explodeze, iar reacția lui Kossuth, care, practic, ține partea generalului insubordonat, sporește furia comandantului suprem, care își vede astfel încălcată autoritatea.

În Banat, Bem colaborează bine, în schimb, cu generalul Perczel Moritz, responsabil cu armata maghiară îndreptată împotriva sârbilor din sudul Ungariei. Între Bem și Perczel există un acord, în ce privește politica umanitară la adresa naționalităților „inamice" și amnistia generală. Ce folos, căci tocmai aici e punctul vulnerabil în raport cu guvernul maghiar, dominat de Kossuth! Tocmai din această opoziție se naște inițiativa guvernatorului de a-l trimite pe Török Gabriel comisar guvernamental, pentru a împiedica acțiunile autonome ale lui Bem.

Aflat la Freidorf (Chișoda), lângă Timișoara, în fața masivei și inexpugnabilei cetăți, cu doar 6.000 de oameni echipați necorespunzător, după incidentul nefericit cu Vécsey, Bem se decide definitiv să părăsească Banatul. Deși îi ceruse în scris generalului de artilerie c.c. Georg von Rukawina să predea Timișoara, iar acesta nici nu a răspuns la solicitarea sa, Bem nu mai reacționează la ordinele și sugestiile lui Kossuth.

Mai întâi se îndreaptă împotriva generalului austriac Malkovski, care, însoțindu-l pe Puchner, pătrunsese în Banat pe la Mehadia și Orșova. Malkovski,

---

[71] Desiderius von Sozanski, *Die Feldzüge des polnischen Generals Jozef Bem in Siebenbürgen in den Jahren 1848—1849*, în: "Ungarn-Jahrbuch. Zeitschrift für die Kunde Ungarns und verwandte Gebiete", ed. Gabriel Adriány, Horst Glassl, Ekkehard Völkl, vol. 13, an 1984-1985, München, 1985, p. 25, 26.

auzind de întoarcerea lui Bem asupra sa, intră în panică şi se refugiază din nou în Muntenia. Apoi, la finele lunii mai 1849, generalul polonez lasă baltă chestiunea bănăţeană, îndreptându-şi toată atenţia, la propriu şi la figurat, spre Transilvania.

Recapitulând, la baza deciziei lui Bem de a părăsi Banatul în plină glorie militară, stau mai multe motive: criticile permanente ale lui Kossuth şi ale guvernului ungar; lipsa banilor pentru solde şi pentru dotarea armatei sale; reproşurile kossuthiene faţă de amnistia şi faţă de măsurile sale sale administrative; încălcarea autorităţii sale datorită incidentului Vécsey. Picătura care umple paharul este numirea, la finele lunii mai, de către Kossuth a generalului Görgey Artúr, duşmanul personal al lui Bem, în funcţia de ministru ungar de Război.[72]

În acest context şi în această stare de spirit, Bem revine în Transilvania. Aici situaţia s-a înrăutăţit în timpul absenţei sale. Cu toate că extremistul comisar guvernamental Csányi Lajos a fost înlocuit, pe 6 mai 1849, cu moderatul şi pragmaticul Szentiványi Károly, efectele politicii guvernamentale maghiare, grosiere la adresa românilor şi saşilor, stârneşte o aprigă reacţie din partea comandantului polonez.

Scrisoarea din 6 iunie 1849, trimisă de la Sibiu de Józef Bem lui Kossuth Lajos, constituie o piesă documentară unică, ce aruncă o lumină puternică asupra relaţiei tensionate dintre cei doi conducători. Cu două luni înainte de înfrângerea revoluţiei maghiare în Transilvania, conflictul dintre Bem şi Kossuth pare deja fără soluţionare. Nemulţumiriior reciproce de până atunci li se adaugă noi dimensiuni.

Kossuth nu agreează imixtiunea generalului polonez în politică – prin dispoziţiile acestuia din urmă ce anticipează sau contravin ordonanţelor guvernului revoluţionar maghiar; în finanţe – prin cererile lui Bem de mărire a soldelor legiunii poloneze, de gratificaţii şi promovări militare, prin scăderea preţului sării; în diplomaţie – prin tentativa de stabilire a unor legături directe cu Poarta prin intermediul colonelului Teleki. Nici din punct de vedere etic, al moralei învingătorului, Kossuth nu pune preţ pe concepţia prea blândă şi umană a lui Bem.

La rândul său, comandantul suprem al armatei maghiare din Transilvania strânge resentimente faţă de guvernatorul ungar. Abia epistola de faţă dă glas resentimentelor sale. Contrar stilului său uzual, scurt şi concis, acum Bem îşi revarsă sentimentele într-o scrisoare de 3 file.

Începutul este abrupt: "La sosirea mea la Sibiu, în 2 iunie, am constatat cu durere că penibila îndârjire împotriva conducerii ungare şi nemulţumirea faţă de aceasta au atins un înalt grad în rândul populaţiei săseşti şi româneşti a Transilvaniei, şi cresc pe zi ce trece." Cauza îndârjirii trebuie căutată "în caracterul arbitrar şi pătimaş al tribunalelor statariale, care amintesc cu înfiorare de tribunalele groazei din Franţa, prin tratamentul inuman aplicat de judecători răzbunători, extremişti şi egoişti, prin confiscările şi evaluările bunurilor

[72] Desiderius von Sozanski, op. cit., p. 27, 28.

refugiaţilor şi prin amploarea nemăsurată a pagubelor provocate, cu ignorarea totală a amnistiei acordate de mine locuitorilor Transilvaniei, care, în timpul prezenţei mele în Ardeal, a adus roade atât de bune."

Aceste aspre acuze atrag după sine propunerile lui Bem vizând schimbarea metodelor de acţiune pentru salvarea situaţiei. "Domnule preşedinte guvernator, nu este suficient că am înfrânt, doar fizic, o populaţie ostilă nouă de câteva milioane [de suflete]. Dacă vrem să culegem curând şi trainic roadele sângeroaselor noastre cuceriri, trebuie să-l înfrângem pe duşman şi moral. Dar aceasta nu o putem face decât arătând că libertatea maghiară este o libertate adevărată, arătând poporului prin pilde grăitoare că guvernarea noastră este mai bună, mai liberă şi mai nobilă decât cea pe care am răsturnat-o, dar să nu exercităm răzbunare şi cruzimi atunci când acţionăm conform datoriei supravieţuirii; lăsând mila înaintea dreptăţii, pentru a smulge celor mai aspri duşmani ai noştri admiraţia şi stima, dezarmându-i moral şi transformându-i în prietenii noştri."

Bem a dispus, de la sine putere şi, cum am văzut, prin încălcarea indicaţiei exprese şi repetate a lui Kossuth de a nu mai interveni prin măsuri politice, la desfiinţarea tribunalelor de sânge, considerate o "procedură atât de nedemnă", şi la înlăturarea exceselor provocate de arestările arbitrare, de confiscările de averi, de evaluările şi înstrăinările publice.

De ce a procedat astfel? Bem explică că asemenea metode nu numai că "ne creează cei mai mulţi şi mai neîmpăcaţi duşmani în sânul poporului, ci şi pentru că nu îi folosesc la nimic conducerii [maghiare]". De fapt, "ce nu se risipeşte prin vânzarea acestor bunuri confiscate, este cărat de mulţi dintre aceşti funcţionari şi slujeşte numai îmbogăţirii lor".

Suficient de impresionat de ororile de la Sibiu, "unde se află unul dintre cele mai umane tribunale excepţionale", Bem se teme că în alte părţi ale ţării, de unde îi lipsesc datele precise, "trebuie să fie şi mai rău". De aceea, îl roagă pe Kossuth să dispună înlăturarea generală a statariilor. "Dacă însă domnul preşedinte guvernator consideră că, în actuala stare de excepţie, tribunalele statariale ar putea fi înlăturate cu totul, atunci eu aş ruga ca acestea să fie definitiv desfiinţate, întrucât îmi răpesc mulţi ofiţeri capabili." [9/141][73]

Dacă aceasta ar fi fost o scrisoare deschisă sau o proclamaţie, l-am fi putut bănui pe Bem de demagogie, ce perorează, din perspectiva concepţiei contemporane, despre apărarea drepturilor individuale şi naţionale. Însă faptul că Bem a scris o corespondenţă secretă, adresată nemijlocit guvernatorului Ungariei autoproclamate, transformă această scrisoare într-un document aparte prin încărcătura sa morală.

Bem reflectă aici prototipul revoluţionarului care luptă pentru o cauză nobilă şi care, cu atât mai mult cu cât vorbeşte de pe poziţia învingătorului

[73] Sibiu, 6 iunie 1849. Bem către Kossuth, limba germană. Arhiva Institutului de Istorie "George Bariţiu" din Cluj-Napoca, Fondul 1848, cutia 9, documentul 141, xerox: 25.376-25.378, 3 file.

militar, susține supremația spiritului asupra armelor și supunerea față de forțele binelui, nu ale răului. Din această scrisoare reiese, încă o dată, cât se poate de limpede diferența de principii între Bem și Kossuth, precum și diferența între mijloacele utilizate de cei doi întru atingerea aceluiași scop. Atitudinea comandantului polonez al armatei maghiare din Transilvania stârnește și astăzi admirația, cum a stârnit-o și în zilele faptelor sale de arme.

Același idealism și același spirit nobil răzbat și din a doua scrisoare datată pe 6 iunie 1849, în care Bem amintește anumite supărări ale sale vizavi de Kossuth, dar, în pofida acestora, el pune mai presus cauza revoluției ungare. Cu spirit de abnegație și sacrificiu, comandantul militar îi promite guvernatorului Ungariei că îl va susține până la capăt, adică până la obținerea independenței visate de națiunea maghiară, cu gândul că Ungaria va lupta apoi cot la cot cu Polonia, pentru a câștiga și independența patriei lui Bem.

"Chiar dacă am a mă plânge de dumneavoastră, domnule guvernator, iubesc prea mult Ungaria și țin prea mult la viitorul ei, pentru ca, în cazul în care ar pieri, să nu doresc să ies din nou în prima linie ca s-o apăr. Și, cum am convingerea fermă că numai dumneavoastră singur puteți conduce în acest moment cârma afacerilor, dau la o parte toate susceptibilitățile personale și vă susțin cu toată forța brațului meu, atât cât aveți nevoie, împotriva oricui ar avea pretenția că poate guverna."

După aceste declarații de credință, comandantul militar îl anunță pe guvernatorul Ungariei că a fost nevoit să adopte măsuri aspre împotriva comisarilor guvernamentali kossuthieni, fără a menționa conținutul acestora. "Am crezut de cuviință să vă fac această comunicare, în acest moment când se complotează câte ceva împotriva dumneavoastră, domnule guvernator, și când mă văd silit să adopt câteva măsuri riguroase împotriva comisarilor guvernului [ungar], care în Transilvania batjocoresc numele de maghiari. Lăsați-mă să acționez și contați pe mine!" [9/142][74]

Această a doua scrisoare, în limba franceză, a lui Bem din ziua de 6 iunie, despre care Langenau însuși nota că a fost redactată în franceză în original, el transmițându-i guvernatorului Welden o copie a ei[75], precum și scrisoarea, în limba germană, a lui Kossuth din 28 mai 1849 au apărut la 1850 în ziarul vienez *Österreichische Reichszeitung*, cu următorul comentariu din partea redacției: „Din epistolele de mai jos răzbat urmele clare ale prăbușirii relațiilor interne,

[74] Sibiu, 6 iunie 1849. Bem către Kossuth, limba franceză. Arhiva Institutului de Istorie "George Barițiu" din Cluj-Napoca, Fondul 1848, cutia 9, documentul 142, xerox: 25.379-25.380, 2 file. Scrisoarea a fost tipărită în *Österreichische Reichszeitung*, Nr. 136, Zweiter Jahrgang, Viena, 9 iunie 1850. Arhiva Institutului de Istorie "George Barițiu" din Cluj-Napoca, Fond 1848, cutia 6, documentul 42, xerox: 20.078.

[75] Viena, 15 martie 1849, președintele comisiei politice de anchetă, baronul Langenau, către baronul Welden, guvernatorul militar și civil al Vienei. Arhiva Institutului de Istorie "George Barițiu" din Cluj, Fondul 1848, cutia 9, documentul 129.

încă înainte ca puternica ciocnire din afară să spargă în bucăţi efemera republică." (Aus den hier folgenden Briefen sehen wir indessen die deutlichen Spuren des Zusammenbrechens aller innern Verhältnisse, noch bevor der mächtige Anstoß von außen die ephemere Republik zertrümmerte.)[76]

Tensiunea negativă acumulată de Bem şi resentimentele sale faţă de Kossuth răbufnesc, odată în plus, dintr-o scrisoare, din care deţinem doar un mic fragment. Generalul polonez îi scrie guvernatorului în 11 iunie 1849, din Bistriţa:

„[...] Măsurile mele de amnistie şi drepturile civile pe care le-am acordat au fost nesocotite. Actele de răzbunare individuală sunt la ordinea zilei. În popor domneşte o stare de spirit sumbră. În sânul armatei se vede peste tot nemulţumirea generală, uniformele sunt ferfeniţă şi trupa nu a mai mâncat carne de multă vreme. Până şi cailor le lipsesc furajele. [...]" ([...] Meine Amnestiebestrebungen und die den Bürgern gewährten Rechte hat man mißbraucht. Individuelle Racheakte sind an der Tagesordnung. Im Volke herrscht eine gedrückte Stimmung. Bei der Truppe ist eine allgemeine Unzufriedenheit sichtbar, die Monturen sind abgerissen und die Mannschaft hat seit langer Zeit kein Fleisch gegessen. Auch bei den Pferden mangelt es an Futter. [...])[77]

Deşi e optimist în privinţa neutralităţii Porţii, tranşată în divanul de la Constantinopol în favoarea cauzei ungare, Kossuth îi cere lui Bem, în scrisoarea dată la Pesta, în 23 iunie 1849, să acţioneze rapid şi, "după grabnica finalizare a actualei dumneavoastră operaţiuni din Transilvania, veţi veni urgent în Banat şi, în acord cu feldmareşal locotenent Vetter, veţi obţine înfrângerea sigură a lui Jellačić". Îl asigură că: "Numai de dumneavoastră mai depinde, domnule feldmareşal locotenent, ca, acţionând în consens cu feldmareşal locotenent Vetter, să înfrângeţi hoarda croato-sârbă şi să provocaţi distrugerea neîndoielnică a celui mai important sprijin al intervenţiei ruseşti." Kossuth îi transmite lui Bem autorizaţia solicitată, precum şi informaţii de la armata Dunării de Sus, a generalului Görgey. [9/143][78]

A doua epistolă a lui Kossuth către Bem, din aceeaşi dată de 23 iunie 1849, constituie, concomitent şi ultima scrisoare conţinută în dosarul lui Langenau. Austriacul notează: "Copia anexată a acestei depeşe s-a realizat după conceptul olograf, modificat şi corectat de nenumărate ori, cu toate greşelile de

---

[76] Cele două scrisori au fost tipărite în *Österreichische Reichszeitung*, No. 136, Zweiter Jahrgang, Viena, 9 iunie 1850, în Arhiva Institutului de Istorie "George Bariţiu" din Cluj-Napoca, Fond 1848, cutia 6, documentul 42, xerox: 20.077-20.078.

[77] Scrisoarea, aflată la Magyar Országos Levéltár din Budapesta, 7853, este redată fragmentar de Desiderius von Sozanski, op. cit., p. 30.

[78] Pesta, 23 iunie 1849. Kossuth către Bem, limba germană. Arhiva Institutului de Istorie "George Bariţiu" din Cluj-Napoca, Fondul 1848, cutia 9, documentul 143, xerox: 25.381-25.383, 3 file.

limbă şi scriere ale lui Kossuth."[79] După ce Bem a înfrânt armatele austro-ruse, alungându-le în Muntenia, Poarta, "cedând insinuărilor internunţiului Austriei" [Bartholomäus von Stürmer], prin intermediul consulului francez la Constantinopol [de fapt ambasadorul Franţei, generalul Aupick], i-a cerut comandantului polonez al armatei maghiare din Transilvania să respecte neutralitatea teritoriilor aflate sub suzeranitate otomană şi să se abţină de la trecerea graniţei. Kossuth îi reproşează, din nou, lui Bem că s-a oprit din marşul victorios la frontiera munteană şi că nu a mai urmărit trupele inamice în refugiul lor.

Din păcate, consideră Kossuth, Poarta însăşi a încălcat neutralitatea faţă de Ungaria. "Din nefericire, Poarta nu a aplicat până în momentul de faţă consecinţele atât de naturale ale neutralităţii, ea însăşi fiind prima care ne-o cere. Priveşte cu ochi impasibili cum trupele austriece, înfrânte şi alungate a doua oară, se reorganizează pe teritoriul ei; acceptă ca trupele ruse să pregătească în Muntenia o nouă invadare a Ungariei." Prin urmare, guvernatorul Ungariei îl autorizează pe generalul polonez să-l urmărească pe inamic în Muntenia şi Serbia şi să-l dezarmeze.

Cu optimismul său nesfârşit, dar şi cu un rar spirit de pătrundere a stării de fapt, Kossuth îl conjură pe Bem: "Generale! Justeţea şi sfinţenia cauzei noastre, spiritul dumneavoastră întreprinzător şi cutezanţa bravei noastre armate sunt garanţii mei siguri că dumneavoastră veţi învinge, veţi zdrobi trupele duşmane ce ar îndrăzni să declanşeze o nouă invazie, că le veţi nimici chiar pe câmpul de luptă, în aşa fel încât pe dată vor deveni inutilizabile." [9/144][80]

Aceste cuvinte fatidice sunt ca un *memento*. Într-adevăr, campania încununată de succes a comandantului polonez ar fi putut aduce victoria cauzei maghiare. Însă cinci săptămâni mai târziu, soarta revoluţiei paşoptiste maghiare avea să fie pecetluită prin înfrângerea generalului Józef Bem la Albeşti, lângă Sighişoara, pe 31 iulie 1849.

Avem şansa de a aduce la lumină ultimele scrisori ale lui Kossuth către Bem, din zilele din urmă ale războiului civil. Este vorba despre 8 bucăţi (I-VII + după VII), publicate sub titlul "Acktenstücke zum ungar. Insurrektions-Krieg" (Acte referitoare la războiul insurecţional ungar), ca adaos la *Siebenbürger Bote*, nr. 153 din 7 noiembrie 1849, după pagina 550. Nu există specificări cu privire la provenienţa documentelor, cu excepţia unei singure notiţe, care anticipează scrisoarea lui Kossuth de la Teregova, din 14 august.

---

[79] Viena, 15 martie 1849, preşedintele comisiei politice de anchetă, baronul Langenau, către baronul Welden, guvernatorul militar şi civil al Vienei. Arhiva Institutului de Istorie "George Bariţiu" din Cluj, Fondul 1848, cutia 9, documentul 129.

[80] Pesta, 23 iunie 1849. Kossuth către Bem, limba franceză. Arhiva Institutului de Istorie "George Bariţiu" din Cluj-Napoca, Fondul 1848, cutia 9, documentul 144, xerox: 25.384-25.387, 4 file.

Primele 7 scrisori din acest calup arată, fără excepție, că au fost traduse în germană de un maghiar. Întâlnim propoziții fără predicat sau fără predicat complet[81], ori expresii specifice limbii maghiare[82].

I. În scrisoarea dată la Pesta, în 28 iunie, Kossuth îi comunică generalului său din Ardeal despre înfrângerea suferită de Görgey, „strivit de o forță supranumerară și silit să se retragă fără luptă, până la Miskolcz"; degringolada armatei maghiare din Ungaria și demoralizarea ei. Situația este atât de disperată, încât singura soluție întrevăzută de guvernatorul maghiar este „rapida concentrare a tuturor forțelor noastre (puse sub comanda dumneavoastră)". În caz contrar, armata rusă poate ajunge la Pesta într-o săptămână.

II. În aceeași zi de 28 iunie, după primirea depeșei lui Bem din 23 iunie, de la Cluj, conținând știri despre invazia rusă în Transilvania, Kossuth îi răspunde imediat. Se arată afectat de moartea colonelului Kiss, care fusese comandantul militar maghiar al Brașovului încă din 20 martie 1849. Înțelege că lui Bem îi este imposibil să părăsească în acest moment Ardealul și să se deplaseze în Banat. Kossuth descrie situația, deloc bună, din Bačka și Banat, unde, în condițiile unui vid de putere și ale unor "permanente frecușuri între comandanți", sub comanda lipsitului de autoritate locotenent general Vetter se află trei corpuri de armată, conduse de Guyon, Toth și Oliver Bánffy. Acesta din urmă chiar refuză să-i acorde lui Vetter supunere, motivând astfel: "colonelul Bánffy face mereu apel la ordinul dumneavoastră, de a nu da ascultare nimănui în afară de dumneavoastră (...) sau generalul Perczel." Kossuth îl roagă pe Bem să-i poruncească atât lui Bánffy, cât și celorlalți comandanți militari maghiari din Banat "să îi considere drept comandanți superiori pe cei desemnați în acest scop de guvern. Așa cum este acum feldmareșalul locotenent Vetter, întrucât domnul feldmareșal locotenent [Bem] nu se află în situația de a se putea deplasa personal într-acolo."

Guvernatorul revine la ideea sa că numai concentrarea forțelor armate ar mai putea salva situația. "Cu inima sângerândă, dar cu adâncă convingere mai trebuie să spun că eu sunt gata, la mare repezeală, să renunț la provincii întregi, ba chiar la 4/6 din toată țara, numai pentru a putea vedea forțele noastre concentrate cât mai repede. Fiindcă astfel putem învinge dușmanul și, odată dușmanul învins, și provinciile pierdute ne revin de la sine, dar dacă forța noastră

---

[81] Scrisoarea I: „Das Görgei'sche Armeekorps von großer Uebermacht gedrängt, ist ohne Kampf zurück bis nach Miskolcz." ; „[...] wir keine Zeit behalten, einen Hauptschlag gegen Oesterreich auszuführen und zwischen zwei Feuer gerathen." ; „Ohnedem haben wir die russische Hauptarmee in einer Woche in Pesth, was noch schlimmer, wir haben sie im Rücken unserer Hauptarmee." Scrisoarea II: „Ich glaube aber lieber heute eine Fußbatterie, als in zwei Wochen eine reitende." Scrisoarea VI: „Mächtige Landsturm Colonnen bei Nagy Ivan, bei Karczag und Püspöki."

[82] Scrisoarea II: "Und empfehle mich Ihren, mir sehr werthen freundschaftlichen Gesinnungen."; „ Leider sehe ich ein, daß der Herr F.M.L. jetzt nicht aus Siebenbürgen in das Banat *hinauf*kommen kann."

principală este zdrobită şi naţiunea se prăpădeşte din punct de vedere politic, atunci nici provinciile nu ne slujesc la nimic."

Insistă în rugămintea de a-l vedea pe Bem în Banat, "să faceţi joncţiunea cu restul corpurilor şi să preluaţi comanda supremă. Aşa o să-i batem *tour à tour* (rând pe rând) pe duşmanii noştri şi o să cucerim libertatea lumii." Altminteri, în două săptămâni "va avea loc o catastrofă", prezice Kossuth, care a mobilizat naţiunea: "Am chemat la arme întregul popor al Ungariei." Îi promite generalului polonez să trimită, cât mai curând, două baterii de infanterie la Oradea. Promisiunea va rămâne una goală de conţinut.

III. O zi mai târziu, pe 29 iunie, din Budapesta, Kossuth îi trimite lui Bem un bilet, anunţându-l, în mare grabă, despre dezastrul suferit cu o zi înainte de trupele ungare, silite să evacueze localitatea Győr. Imperativ îi cere lui Bem să facă joncţiunea: „Este cu atât mai necesar ca dumneavoastră, domnule feldmareşal locotenent, şi bravele dumneavoastră trupe să vă reuniţi aici cu noi. Dacă unificarea are loc destul de repede, patria este salvată."

IV. Încă o epistolă din 29 iunie, din acelaşi loc, aduce amănunte amare legate de înfrângerea generalului Görgey la Győr, care a determinat imposibilitatea înaintării armatei maghiare spre Austria, precum şi decizia concentrării tuturor corpurilor în sudul Ungariei, "astfel încât armata transilvană, cea germano-bănăţeană şi cea superioară [din Ungaria Superioară], împreună cu corpul lui Wysocki[83], să se îndrepte spre Seghedin şi să se unească cu armata din Bačka-Banat." În acelaşi timp, armata rusă a trecut Tisa pe la Tokay, îndreptându-se spre Nyiregyháza. „Se pare că duşmanul are intenţia de a vă cădea în spate, la Debreţin şi Oradea, pentru a vă tăia legătura cu armata superioară [maghiară]. Principala noastră sarcină este de a împiedica acest lucru, în acest sens guvernul hotărând concentrarea descrisă mai sus." Epistola este redactată la miezul nopţii, tocmai în momentul în care "domnul ministru Csányi, feldmareşalul Kiss şi generalul Aulich pornesc la drum, să-i transmită lui Görgey ordinul decisiv de concentrare la Seghedin". Aici se va muta sediul guvernului ungar, îi scrie Kossuth "strict confidenţial", adresându-i lui Bem îndemnul final: "Rezistenţă şi speranţă în victoria cauzei noastre drepte!"

V. Pe 4 iulie 1849, Kossuth se află însă tot la Pesta de unde îi scrie, din nou, comandantului armatei maghiare ardelene. Pe nedrept îl acuză pe generalul Görgey, care, după înfrângerea răsunătoare de la Győr, ar fi complotat împotriva guvernatorului Ungariei, acţionând "pe cont propriu, independent de conducerea

---

[83] Józef Wysocki, considerat de austrieci "al treilea şef polonez" din armata revoluţionară maghiară, după Józef Bem şi Henryk Dembiński, este şeful legiunii poloneze de circa 5.000 de oameni. Viena, 15 martie 1850. Preşedintele comisiei politice de anchetă, baronul Langenau, către baronul Welden, guvernator militar şi civil al Vienei, limba germană. Arhiva Institutului de Istorie "George Bariţiu" din Cluj, Fondul 1848, cutia 9, documentul 129, xerox: 25.267-25.314, 48 file; original: Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Viena, Nachlass Schwarzenberg, Karton 14.

țării". Siguranța guvernului la Pesta fiind pusă în pericol, "în calitate de guvernator al țării, am crezut de cuviință că datoria mea imperativă este să pun în siguranță, din bună vreme, bunurile mobile ale statului în general și în special băncile, muniția, uniformele, fabrica de puști ș.a." Guvernul ungar încă nu a plecat în refugiu, bazându-se pe victoria armatei maghiare la Komorn, în 2 august. Kossuth însă va petrece un timp la Czegled. Guvernatorul scrie, mai optimist de data aceasta, despre concentrarea forțelor în Bačka și Banat, sperând că trupele sale îl vor putea ataca „cu toată forța" pe banul croat Jellačić și vor „depresura" Petrovaradinul. „Aradul este deja al nostru, iar grija noastră comună are a fi numai aceea ca și Timișoara să cadă curând." După ce i-a prezentat lui Bem „schița restrânsă a operațiunilor noastre", Kossuth îi cere rapoarte zilnice, fie chiar și scurte, despre cursul evenimentelor în Ardeal.

VI. Într-adevăr, cinci zile mai târziu, în 9 iulie, Kossuth se află la Czegled, de unde îi scrie lui Bem „despre situația de război de aici". Kossuth vorbește despre corpurile de armată din sudul Ungariei, cu un efectiv de circa 70.000 de oameni, sub comanda supremă a generalului Perczel Moricz la Tisa și a feldmareșalului locotenent Vetter, secondat de Guyon, în Bačka-Banat. Guvernatorul a executat manevra de înlocuire cu generalul Meszáros, la comanda supremă a tuturor armatelor maghiare, a lui Görgey, pe care îl suspecta după înfrângerea de la Györ.

Kosuth îi relatează și despre mișcările trupelor ruse și austriece. Primele au trecut Tisa, cu 15.000 de oameni, până la Debrețin, apoi s-au retras spre Miskolcz, ca să-și întâlnească nucleul armatei, tot de 15.000 de oameni. Imperialii habsburgi înaintează pe malul drept al Dunării, spre Buda. Chiar podul dintre Buda și Pesta a fost dărâmat. Guvernul ungar, de data aceasta, își mută sediul la Seghedin.

Kossuth se arată optimist pe viitor, „cu o condiție: ca în frunte să se afle o autoritate militară vrednică, energică". Această autoritate nu poate fi altcineva decât Józef Bem. Acum Kossuth îl investește pe generalul polonez cu comanda supremă: "Domnule feldmareșal locotenent, prin prezenta vă transfer comanda supremă a tuturor armatelor ungare, rugându-vă să-mi dați un răspuns rapid, dacă binevoiți să acceptați comanda supremă și cu ce condiții? Și dacă, în timpul absenței dumneavoastră, veți putea asigura suficient Transilvania? Vă rog să-mi trimiteți răspunsul la Seghedin."

Următoarea scrisoare semnată de guvernatorul ungar și adresată comandantului Bem provine de la Seghedin, din 14 iulie 1849. Ea a fost elaborată tocmai la momentul încheierii înțelegerii de colaborare cu emigranții români din Muntenia, Nicolae Bălcescu și Cezar Bolliac. Kossuth îl anunță pe generalul său din Ardeal despre inițiativa creării unei legiuni române, însărcinându-l pe Bem cu organizarea acesteia.

Epistola a fost publicată în originalul francez și cu traducere românească de istoricul Ioan Chindriș, care comentează: "Acest text, la care firește că Bălcescu

n-a avut acces, este o stupefiantă dovadă a nesincerității lui Kossuth și în această gravă clipă a tranzacției. În ochii lui legiunea română trebuie să mascheze o viitoare invazie ungurească în principatele de peste Carpați. Iată textul:

<<Această intrare, având în frunte legiunea română, n-ar mai putea fi considerată ca o invazie, și întreaga populație, văzându-și compatrioții luminați sub drapelul nostru, ne va primi ca pe niște frați și eliberatori.>>

Perfidia incalificabilă pe care o descoperă la o lectură atentă acest document reconfirmă, dacă mai era nevoie, justețea intuiției istorice a lui Simion Bărnuțiu și Avram Iancu, a căror neîncredere ireductibilă în politica ungurească sintetizează secole de triste experiențe și reflectă unica ideologie de a sluji pe termen lung interesele națiunii române."[84]

Dealtfel, istoricul amintit a editat în premieră dosarul integral al proiectului lui Nicolae Bălcescu, de formare a unei legiuni române care să lupte în oastea kossuthiană.[85] Proiectul a fost semnat de Bălcescu și Cezar Bolliac, pentru partea română, și de Kossuth Lajos, pentru partea maghiară. Prelucrând originalul, cercetătorul constată că semnătura lui Bolliac a fost notată, în fapt, de mâna lui Bălcescu, "căruia îi recunoaștem fără dubiu scrisul familiar, extrem de nervos, în comparație cu grafia elegantă, artizanală și sigură de sine a lui Kossuth." Chindriș observă: "Faptul că Bolliac este numai un nume de umplutură, ca să dea emigrației dimensiunea plurală, este încă o revelație a ediției critice." Istoricul susține că, dealtfel, Cezar Bolliac nici nu se afla la Seghedin în ziua semnării tratatului, căci, altminteri nu se poate explica de ce Bălcescu semnează în locul său.[86]

O posibilă explicație a apariției numelui lui Bolliac pe actul tratatului pare a fi aceea că revoluționarul român amintit constituie un element cheie în planul lui Kossuth, legat de tratativele, în doi timpi, cu românii. Pe de o parte, misiunea lui Bălcescu la Avram Iancu, în munții Apuseni, pentru a determina încetarea focului din partea craiului moților. Pe de altă parte, misiunea lui Cezar Bolliac la Józef Bem, pentru constituirea efectivă a legiunii române.

Ideea înființării legiunii române, în cadrul armatei revoluționare maghiare, îi aparține nimănui altcuiva decât lui Bălcescu. Arestat și el, ca și Cezar Bolliac, pe 13 decembrie 1848, la ocuparea Bucureștilor de către otomani, împreună cu alți 11 revoluționari munteni sunt transportați în ghimie trei săptămâni pe Dunăre. Dar reușesc să scape în Banat, și de acolo-n Transilvania. Călătorind prin Trieste și Atena, Bălcescu merge la Constantinopol, în primele

---

[84] Ioan Chindriș, *Transilvanica. I. Studii și secvențe istorice*, Editura Cartimpex, Cluj-Napoca, 2003, studiul „Nicolae Bălcescu și legiunea română la 1849", p. 307.

[85] Ioan Chindriș, op. cit., studiul „Nicolae Bălcescu și legiunea română la 1849", anexa II, p. 313-314; originalul dosarului legiunii române de la Magyarországos Levéltár (Arhivele Statului Ungariei) din Budapesta, Hadtörténeti Intézet Levéltár (Arhiva Ministerului de Război), nr. 9312-9314 / 1848.

[86] Ioan Chindriș, op. cit., p. 307.

luni ale anului 1849. Dornic de a se arunca activ în luptă, după înfrângerea revoluției din Muntenia, Bălcescu realizează că ideea unei legiuni române care să lupte în Italia este imposibil de înfăptuit. De la Constantinopol, se îndreaptă spre Serbia, deja cu gândul unei cooperări cu ungurii.

În armata ungară existau o legiune italiană și o legiune poloneză, ultima de 5.000 de oameni, al cărei comandant era Józef Wysocki – cum am amintit, în noiembrie 1848 polonezii îi refuzaseră această calitate lui Bem, acuzat de „trădare" a cauzei polone. Sârbul Đorđe Stratimirović, oponentul patriarhului Iosip Rajačić, le propune, la începutul lui iunie 1849, revoluționarilor unguri, să treacă de partea lor cu cinci batalioane de grăniceri, cu două condiții: ridicarea colonelului Stratimirović la gradul de general honved și acceptarea constituirii voievodatului sârb. Cabinetul ungar, întrunit la 14 iunie, acceptă prima condiție, dar o respinge pe cea de-a doua. Astfel, negocierile cu sârbii eșuează.[87]

În acest context, poate prin comparație, a încolțit în mintea idealistului revoluționar gândul legiunii românești. George Călinescu narează, în stilul său inegalabil, aventura tânărului Bălcescu: "Ca să iasă mai curând înaintea oștilor maghiare avură, el și tovarășii săi, ideea romantică, nerealizată, de a sili pe chirigiu cu armele să-i ducă unde voiau."[88] Tot Călinescu arată că, la Mehadia, Nicolae Bălcescu îl întâlnește pe generalul Bem, căruia îi vorbește de proiectul legiunii române. Dar "omul nu-i place"! I se pare că "are aerul falș. Ochii îi sunt mici și surâde mereu. Spune la orice prilej că nu se ocupă cu politica... E de o politețe rece."[89] Antipatia lui Bălcescu față de Bem îl mână mai departe, aruncându-l, și mai bine, în brațele lui Kossuth. Fără a lepăda gândul "legioanei", Bălcescu merge la Debrețin, unde îl cunoaște pe guvernatorul ungar. "Mi-a părut nu numai un om luminat și foarte deosebit, dar încă un *homme de bien!*"[90] Cât pot fi de înșelătoare, uneori, afinitățile elective! În mediul maghiar, Bălcescu uită prima impresie, și ajunge să-l vadă pe Bem ca rege al românilor. Dorința sa de împăcare a lui Kossuth cu Iancu este atât de mare, încât Bălcescu găsește pârghiile de a o îndeplini. El este fermentul activ, care determină zămislirea *Proiectului de pacificațiune*. Kossuth acceptă pasiv doar beneficiile care îi decurg de aici, fără a se considera angajat cu nimic față de români, așa cum o vor arăta nefericitele întâmplări din Munții Apuseni.

În schimb, Cezar Bolliac îl cunoștea pe generalul polonez, încă din martie 1849. Aflat la Brașov, încă din noiembrie 1848, Bolliac asistă la predarea orașului de sub Tâmpa în mâinile generalului polonez, în 20 martie 1849. Are

[87] Ela Cosma, *Sași, austrieci, slavi în Transilvania și Banat (Biografii de secol XIX și din vremea revoluției pașoptiste)*, Editura Academiei Române, București, 2009, p. 358.

[88] George Călinescu, *Istoria Literaturii Române de la origini până în prezent*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, Editura Minerva, București, 1985, p. 186.

[89] Nicolae Bălcescu citat de George Călinescu, op. cit., p. 186.

[90] Nicolae Bălcescu citat în ibidem, p. 186.

loc o întâlnire între cei doi, urmată, cam la o săptămână, de apariția primului număr din ziarul editat de revoluționarul muntean, sugestiv intitulat *Espatriatul* (25 martie). Se pare că, după întâlnirea cu Bem, Bolliac îi cere lui Ion Eliade Rădulescu să fie împuternicit ca reprezentant permanent al emigrației române pe lângă guvernul maghiar.[91] În condițiile în care gazetele românești ale lui George Barițiu, *Gazeta de Transilvania* și *Foaia pentru minte, inimă și literatură,* și-au încetat apariția odată cu ocuparea Brașovului de către armata maghiară, promaghiarul *Espatriatul* devine, pentru scurt timp, singurul ziar românesc. Primele sale numere sunt chiar tipărite cu sprijinul financiar al lui Bem, care asigură și distribuirea lor gratuită. Această gazetă exclusiv politică și propagandistică, redactată în cea mai mare parte de Cezar Bolliac, se face ecoul convingerilor sale, în primul rând cu privire la necesitatea constituirii unui front comun maghiaro-român, de luptă împotriva despoției habsburgice. "Atât de mult îmi surâdea această idee", mărturisește însuși Bolliac, "încât pot zice că trăiam într-însa de dimineața până seara și de seara până dimineața."[92] Numărul 12 și ultimul din *Espatriatul* apare în 3 iunie 1849. Cu puțin timp înainte are loc la Debrețin întâlnirea dintre Bolliac și Nicolae Bălcescu.

Torentul entuziasmului îl îndeamnă pe Bolliac să scrie:

"Armia maghiară devine astăzi o nouă cruciadă în contra Barbariei și Ungaria locul unde se luptă Monarhia cu Democrația. Aici nu mai e vorba de Ungaria și Austria, aici e vorba de libertate și tiranie. În această cruciadă vine: polonul, românul, italianul, croatul, dalmatul."[93] Orbit de acest avânt revoluționar roșu-alb-verde, Bolliac se rătăcește pe o cale străină de cea a fraților săi, românii ardeleni.

Acum, după momentul 14 iulie 1849, Kossuth se îngrijește, dar cât de tardiv și cât de interesat, de viața, sănătatea, bună-starea și libera trecere a celor doi emisari munteni, poruncind:

"Guvernatorul țării

Către Ministerul [maghiar] de Finanțe

Delegații Nicolae Bălcescu și Cezar Bolliac din Țara Românească, fiind împuterniciți prin mine cu alcătuirea unei legiuni românești, ordon onoratului Minister de Finanțe să elibereze pe seama numiților domni 1.500 de florini pentru drum și pentru alte cheltuieli preliminare.

Guvernatorul țării

Szeged, 15 iulie 1849."[94]

---

[91] Simion Retegan, *Espatriatul – ziar militant pentru înfrățirea popoarelor,* în: "Anuarul Institutului de Istorie din Cluj", Editura Academiei RSR, tom VII, 1964, p. 329-332.

[92] Citat redat de Simion Retegan, op. cit., p. 330.

[93] Citat în ibidem, p. 334.

[94] Ioan Chindriș, op. cit., p. 315.

Kossuth semnează, în aceeaşi zi (15 iulie), câte un "ordin deschis" pentru fiecare din cei doi delegaţi munteni, asigurându-le toate condiţiile de drum din Ungaria spre Ardeal. În cazul lui Nicolae Bălcescu se precizează că "face o călătorie în Transilvania, la generalul locotenent Bem şi în munţi"; în cazul lui Bolliac este vorba că acesta va urma, "din însărcinarea guvernului [maghiar] o călătorie în Transilvania, la generalul locotenent Bem, continuându-şi drumul până la graniţa Ţării Româneşti". Paragraful comun pentru cei doi, din textul ordinului deschis, dispune:

"Drept aceea, se ordonă prin aceasta cu cea mai mare stricteţe autorităţilor competente [maghiare] să nu neglijeze a asigura fără întârziere pe seama numitului împuternicit [Bălcescu & Bolliac], cu plata obişnuită, caii de poştă necesari şi, la cerere, să-i dea o mână de ajutor în tot ceea ce poate facilita îndeplinirea mai grabnică a importantei sale misiuni. Procedând altminteri, vor suporta povara pedepsei aspre."[95]

Apoi, guvernatorul îl însărcinează pe comisarul guvernamental plenipotenţiar maghiar Boczkó Dániel să îi susţină, pe cât posibil, pe Bălcescu şi Bolliac, pentru îndeplinirea cât mai grabnică a proiectului legiunii, "a acestui scop patriotic al lor, aprobat de mine". Kossuth adaugă un amănunt extrem de important: "În afară de aceasta, domnul Bălcescu fiind în plus împuternicit în Transilvania cu pacificarea confraţilor săi răsculaţi împotriva noastră, binevoiţi a-l prevedea şi cu un ordin deschis, necesar în acest drum al său, către comandantul care păzeşte marginile munţilor"[96] [Avram Iancu].

În fine, tot în 15 iulie, de la Seghedin, guvernatorul ordonă comandamentului militar maghiar din Pančevo să-l contacteze pe maiorul Scender bey Ilinski, care activează în raza sa de acţiune. Deoarece Bălcescu şi Bolliac l-au desemnat pe Scender Ilinski pentru preluarea comenzii legiunii române, ce urmează a fi înfiinţate, maiorului i se porunceşte, din partea guvernului ungar, "să plece fără zăbavă în Transilvania, la general locotenent Bem, pentru a-şi primi instrucţiunile pe mai departe de la numitul domn general locotenent".[97]

Şi, evident, plin de bucurie pentru iniţiativa legiunii române, care, într-un moment foarte critic pentru efectivele armatei revoluţionare maghiare, ar fi însemnat un surplus binevenit de carne de tun pe direcţia Principatelor române, Kossuth îi scrie lui Bem neîntârziat, încă din ziua semnării tratatului, o epistolă în care, din înţelegerea româno-ungară, reţine un singur lucru: oportunitatea ivită pe plan militar.

Kossuth nu risipeşte nici un gând cu privire la naţiunea română, la luptătorii moţi din Apuseni, nici un regret întârziat faţă de greşelile sale anterioa-

---

[95] Ordin deschis pentru Nicolae Bălcescu, în Ioan Chindriş, op. cit., p. 315; ordin deschis pentru Cezar Bolliac, în ibidem, p. 316.
[96] Ibidem, p. 317.
[97] Ibidem, p. 318.

re în tratamentul aplicat românilor. Îl preocupă şi-l entuziasmează strict obiectul de interes al tratatului: legiunea română. Şi apoi, dincolo de faptul că aceasta constituie încă o virtualitate, guvernatorul Ungariei croieşte noi planuri de anvergură, anticipând o dorită invazie maghiară în teritoriul moldo-muntean. Abil, şiret, Kossuth îl sfătuieşte pe Bem să aşeze în avangarda armatei maghiare de invazie tocmai legiunea română, pentru a linişti aparenţele unei intervenţii de eliberare frăţească a Munteniei de sub dominaţia despotismelor rus, otoman şi austriac.

Aşadar, în iulie 1849 Bolliac participă la tratativele iniţiate de Bălcescu pentru realizarea utopicei înţelegeri româno-maghiare. Apare ca semnatar al *Proiectului de pacificaţiune* din 14 iulie, la care fie că se află de faţă efectiv, fie că absentează, aşa cum presupune istoricul Chindriş. Zece zile mai târziu, însă, cu certitudine, Bolliac se află deja alături de generalul polonez. Bolliac are o admiraţie atât de mare faţă de Bem, numit de el "eroul libertăţii popoarelor", încât îl însoţeşte în invazia din Moldova. În 11/23 iulie 1849, Bolliac, ca "secretar şi director al imprimeriei de tabără" al generalului polonez, este identificat de către consulul rus din Galaţi, Colla, infiltrat „sub acoperire" la Târgu Ocna.[98] Probabil revoluţionarul muntean încă mai "spera în obţinerea unui ajutor din partea guvernului maghiar pentru reizbucnirea şi victoria revoluţiei" din Muntenia[99].

Sau cu cuvintele lui Bolliac: "Serveam cauza maghiară, pentru că printr-însa priveam cauza română, la care am sacrificat totul, făcând din viaţa mea un şir de închisori, exiluri, expatrieri şi proscrieri."[100]

Prin această idee, Cezar Bolliac se aseamănă, într-un anumit aspect, cu Józef Bem, care, la fel, ar fi putut afirma cu mâna pe inimă: "Serveam cauza maghiară, pentru că printr-însa priveam cauza polonă". Din perspectiva istoriei, cât folos a adus cauzei române şi celei polone servirea cauzei maghiare de către cei doi patrioţi?

Un alt polonez, convertit la islam înaintea lui Bem, este chiar Scender bey Ilinski, amintit în ordinul lui Kossuth din 15 iulie 1849. Cine este persoana nominalizată de Bălcescu şi Bolliac pentru preluarea comenzii legiunii române? Cine este acest Ilinski, căruia Kossuth îi transmite ordinul de a părăsi teritoriul otoman şi a se pune, sub arme, la dispoziţia generalului Bem?

Antoni Aleksander Ilinski, devenit prin botez musulman Iskander paşa, este, deci, un polonez, participant la rebeliunea din 1831, care emigrează ulterior,

---

[98] Galaţi, 18 / 30 iulie 1849, Colla, consulul rus de la Galaţi, către Kotzebue, consulul general al Rusiei în Principatele române, limba franceză, în: *Documente privitoare la Istoria Românilor*, vol. XVIII, colecţia *Hurmuzaki*, corespondenţă diplomatică şi rapoarte consulare franceze (1847-1851), publicată după copiile Academiei Române de Nerva Hodoş, cu indice al numerelor pentru tomurile XVI-XVIII de N. Iorga, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, Bucureşti, 1916, p. 176-177.

[99] Simion Retegan, op. cit., p. 332.

[100] Citat de Simion Retegan, op. cit., p. 332-333.

luptând ca militar în Portugalia, Spania şi în legiunea străină franceză, unde se distinge prin curaj. Adoptă islamul în 1847, fiind încadrat în oastea otomană cu gradul de maior. Câştigă faimă sub numele de Skinder bei. După 1849, în cadrul armatei lui Umar paşa, comandă un regiment de cavalerie, care e trimis în Bosnia pentru a-i forța pe conducătorii locali să accepte anumite reforme. Se pare că Skinder bei a jucat "un rol decisiv în controlarea situației din Bosnia" (Jerzy Zdanowski).[101]

VII. Penultima scrisoare a lui Kossuth către Bem este datată la Seghedin, în 16 iulie 1849. Guvernatorul ungar îi transmite lui Bem veşti despre corpul IV al armatei Ungariei Superioare, care sub comanda generalului Perczel, "a eliberat linia Tisei", respectiv malul drept al râului menționat. Misiunea lui Perczel este, de aici înainte, de a recupera fâşia de pământ dintre Tisa şi Dunăre, ceea ce implică confruntări în primul rând cu țariştii. Austriecii au ocupat Buda în 11 iulie, dar se pare că au părăsit-o ulterior. Kossuth se lansează în presupuneri: "De fapt, după ce am demolat zidurile cetății de la Buda, nici o parte nu mai consideră Pesta sau Buda drept poziții sustenabile, iar partea inamică nu mai pune preț pe deținerea acestora. Noi ne-am fi putut menține în Pesta, ce-i drept, dar ar fi trebuit ca eu să concentrez acolo ori armata de la Tisa ori pe cea din Bačka şi, astfel, ar fi trebuit să golesc zone, de unde, chiar după bătălii pierdute, pot scoate armate din pământ, din iarbă verde, în timp ce Pesta nu-mi oferă nici un fel de resurse."

Prioritatea o constituie factorul militar, iar principiul său, afirmă Kossuth, este "de a nu subordona niciodată operațiunile de război siguranței sediului guvernului, ci să adaptez alegerea sediului guvernului la cerințele operațiunilor de război". Guvernatorul este conştient de situația labilă în care se află guvernul maghiar: "Azi suntem la Seghedin, săptămâna viitoare poate la Arad sau la Oradea (ceea ce aş prefera)."

Cu cuvinte mari, el croieşte planuri himerice: "Cât priveşte persoana mea, sunt gata să merg din sat în sat şi să strâng voluntari, căci vreau să

---

[101] Jerzy Zdanowski, *From religious conversion to cultural assimilation: some remarks on the fates of Polish immigrants in the Ottoman Empire (1831-1849)*, în vol.: "Conversions islamiques: identités religieuses en Islam méditerranéen", coord. Mercedes García Arenal, Maisonneuve § Larose, Paris, 2001, p. 450-451. Pentru conturarea caracterului acestui personaj exotic, Zdanowski citează un fragment ilustrativ, dintr-un raport semnat de însuşi Skinder bei: „În ziua de duminică, conduceam o [acțiune de] recunoaştere, împreună cu avangarda mea... Întorcându-mă la Konica, am văzut o fată, ascunzându-se după uşă, într-una din primele case. I-am spus, în glumă: - Te iubesc, vrei să te măriți cu mine? – Cum vrei, mi-a răspuns ea. Fără să zăbovesc prea mult, am trimis după cadiu şi după imam. La patru ore după o văzusem, eram cât se poate de însurat cu o fată bosniacă de paisprezece ani şi jumătate." Interesant este că slavul apusean, polonezul musulman Iskander bei, s-a căsătorit cu o slavă sudică musulmană, deci cu o bosniacă. Presupunem că limba în care s-au întreținut cei doi a fost însă, şi mai interesant, limba turcă, în care s-a şi efectuat căsătoria de către judecătorul (*cadiu*) şi preotul musulman (*imam*), conform obiceiului otoman.

alcătuiesc o rezervă de 30.000 de oameni şi să comand personal această armată de rezervă. Cred că într-o lună îi voi avea pe cei 30.000." Această idee nerealistă nu se va împlini niciodată.

Piatra de poticnire, în clipa aceea, o reprezintă o mică localitate din Bačka de sud, Titel, unde s-a refugiat banul croat Iosip Jellačić, asupra căruia se execută atacurile combinate ale generalilor din armata maghiară, Vetter şi Guyon, la fel ale colonelului Bánffy. Situaţia armatei ungare inferioare este mai bună, în comparaţie cu cea a trupelor din Ungaria Superioară, cantonate la Komorn (Komárom), având la activ pierderi grele şi lăsând Pesta descoperită.

Interesantă este dezvăluirea următoare: "Eu, neavând garnizoană la Pesta, nu puteam lăsa pradă fabrica de bancnote unui atac inamic şi nici capturării ei. De aceea, a trebuit să opresc fabrica de bancnote (o încărcătură mare de cel puţin 6.000 de chintale de prese şi matriţe) şi să o transport la Seghedin, tocmai atunci când, din pricina apropierii ruşilor, a trebuit să opresc şi fabrica de [banc]note de la Debreţin. Reinstalarea ar dura cel puţin 14 zile şi noi nu am făcut în ultimele 14 zile nici un gulden. Din această cauză nu aţi primit bani, în afara celor 125,000 [135,000?] de florini, pe care vi i-am trimis din Szolnok în data de 9 [iulie]."

Kossuth se plânge: "Eu realizez, atâta cât poate realiza un om. Dar nu sunt Dumnezeu şi nu pot crea din nimic. De un an nu mai sunt venituri, am preluat casele goale. Şi războiul!"

Arătând care sunt trupele, pe care este nevoit să le întreţină, guvernatorul ungar indică efectivele totale ale armatei sale, după cum urmează: 40 mii de oameni în armata din Transilvania, sub comanda lui Bem; 45 mii în armata superioară şi la Komorn, comandaţi de Görgey; 36 mii în armata inferioară sau de sud, sub Vetter; 26 mii în armata de la Tisa; 8 mii la Petrovaradin; 10 mii în Oradea, Arad, Seghedin, Baia Mare şi pe cordonul grăniceresc din Zarand; adică un total de 173 mii de soldaţi. „În afară de acestea, mai sunt de întreţinut escadronul de rezervă, compus din 18 regimente de husari, 7 batalioane aflate în formare, 20.000 de bolnavi, 60.000 armata populară (Landsturm), morile de praf de puşcă, turnătoriile, fabrica de arme şi săbii, forajele (Stückbohrerei), fabrica de baionete, 24.000 de prizonieri, întreaga administraţie civilă etc. etc. Acestea nu sunt mărunţişuri, domnule general, iar fabrica de bancnote nu funcţionează de 14 zile. Vă rog să aveţi răbdare, căci nu sunt Dumnezeu. Sunt gata să mor pentru patrie, dar *creation* nu pot să fac."

Epistola continuă, prin explicarea modului de funcţionare a „fabricii de bani" a lui Kossuth. Din explicaţiile sale, deducem cât de lipsită de acoperire în realitate a fost emisia de bancnote kossuthiste. Totuşi armata revoluţionară maghiară, „una din cele mai bine plătite armate din Europa", cum susţinuse Kossuth într-o scrisoare anterioară, primise solde în bani de hârtie, care nu aveau valoare reală!

Acum, când nici măcar aceste bancnote nu mai pot fi plătite, Kossuth, pentru a se justifica şi a-l impresiona definitiv pe generalul Bem, se confesează, arătând artificiile sale financiare: „Dumneavoastră îmi cereţi 800.000 de florini, şi anume în monede de 30 şi de 15 crăiţari. Vă rog să calculaţi că pentru asta sunt necesare 9.400.000 de imprimări şi, dacă punem la socoteală numai mâna de lucru (nu folosim abur) la 20 de prese în funcţie, fiecărei prese îi revin 170.000 de imprimări şi 10 imprimări pe minut, iar dacă se lucrează zi şi noapte, numai pentru suma aceasta este nevoie de 33 de zile! Aceasta, în condiţiile în care suma reprezintă doar o zecime din cheltuielile noastre lunare."

Edificându-l, astfel, pe Bem asupra dificultăţilor cu care se confruntă, Kossuth îşi exprimă speranţa că va putea să repună în funcţie fabrica de bancnote în trei zile, pentru a-i putea trimite polonezului în Transilvania câte 200 mii de flori pe săptămână. Speranţe deşarte!

Kossuth nu încheie, înainte de a-l însenina pe Bem cu o veste bună, păstrată la urmă. "Să trec acum la ceva extrem de important, domnule feldmareşal locotenent." Vestea este atât de bună, încât Kossuth simte nevoia să o reitereze, deşi i-a împărtăşit-o generalului polonez, de fapt, doar cu două zile în urmă.

Este vorba despre propunerea emigranţilor munteni Bălcescu şi Bolliac, de a forma o legiune română în cadrul armatei kossuthiste. Guvernatorul a acceptat în principiu avansul revoluţionarilor români, trimiţându-i însă la Bem, pentru detalii.

Kossuth se agaţă fie şi de un pai: „Vi-i recomand. Chestiunea este foarte serioasă. În cazul în care veţi înainta în Muntenia (ceea ce mi-aş dori), acest batalion să constituie avangarda. Succesul ar fi incalculabil. Dacă se ajunge la marşul în Muntenia, vă rog, cu câteva zile înainte, să aveţi [discuţii] confidenţiale cu aceşti domni, pentru a-i prelucra, căci este de dorit ca acolo să fim văzuţi ca prieteni."

Calculul politic şi diplomaţia sa îl fac pe Kossuth să îi recomande comandantului său din Ardeal să afirme în proclamaţii, în cazul incursiunii muntene: „Venim ca prieteni ai turcilor şi ai românilor, pentru a-i elibera de apăsarea ruşilor".

Mai puţin încrezător în otomani decât Bem, Kossuth consideră că „turcii urmează o politică duplicitară; *il faut les compromettre* [trebuie să-i compromitem]".

Încă o ultimă nemulţumire: dispoziţia lui Bem de desfiinţare a jurisdicţiilor civile promovate de regimul kossuthist şi de instituire a autocraţiei militare, aşa cum rezultă din proclamaţia generalului polonez, dată la Bistriţa, în 3 iulie. Kossuth se revoltă: "Este un pas cu infinite urmări, ce poate fi făcut fără aprobarea mea, numai dacă eu recunosc în faţa parlamentului că nu sunt guvernator. Jumătate din ţară s-a inflamat din pricina aceasta. De ce mă compromiteţi, scumpul meu domn feldmareşal locotenent? Vă rog să mă credeţi că am destule griji, ca să mi le mai înmulţească prietenii." Kossuth încearcă să-l

determine pe Bem să anuleze măsura decretată: "Vă rog să faceți aceasta, bazându-mă pe întrevederea de la Oradea."

A avut loc o întâlnire între cei doi în orașul de pe Criș? Când anume să se fi petrecut acest lucru? Se știe, dar nu mare lucru, despre o întâlnire cu Kossuth la Oradea, la inițiativa acestuia, la care Bem s-ar fi deplasat după 15 iunie, pornind de la Brașov. Amănunte prea multe nu se cunosc, în afară de tema întâlnirii: propunerea făcută de guvernator comandantului militar polonez, de a prelua conducerea supremă a tuturor armatelor din Ungaria.[102]

După aprecierile mele, bazate pe agenda încărcată a generalului Bem și pe traseul parcurs de acesta în perioada menționată, respectiv: în 11 iunie 1849 se afla la Bistrița, în zilele de 14-18 iunie la Brașov, apoi în 23-24 iunie era sigur la Cluj, rezultă că întâlnirea lui Bem cu Kossuth la Oradea a putut avea loc în jur de 21 iunie 1849. Dealtfel, confirmarea vine din faptul că din 20 iunie datează o mică depeșă, publicată în limba maghiară în orașul de pe Crișul Repede, pe care generalul polonez o adresa comandantului militar maghiar Bánffy.[103]

Altminteri, Kossuth mai speră în victorie, dar mărturisește, în același timp: "Din păcate, sunt foarte bolnăvicios."

Din scrisoarea lui Kossuth, de la Seghedin, din 16 iulie, pe care am rezumat-o mai sus, două chestiuni au stârnit o zarvă internațională, cu ecou retroactiv: cei doi "emigranți munteni", amintiți de guvernatorul ungar, și formula sa, referitoare la turcii duplicitari, pe care *il faut les compromettre.* Epistola lui Kossuth a fost publicată de ziarul austriac *Österreichischer Correspondent,* nr. 201 din august 1849. Cele două aspecte au fost reținute de forurile austriece, care au tras semnalul de alarmă.

Într-o notă a Ministerului c.c. de Externe, dată la Viena, pe 21 august, se transmitea o comunicare despre corespondența lui Kossuth către Bem și se indica internunțiului de la Constantinopol, contele Bartholomäus Stürmer, să atragă expres atenția Porții asupra fragmentelor subliniate. Anume, Poarta trebuia să aibă în vedere „activitatea periculoasă" a celor doi munteni: „Golesko" sau „Baltschesko" și „Bolliak". Pe de altă parte, Poarta trebuia să fie informată despre acuza adusă de Kossuth cu privire la politica sa „duplicitară". Numele „Boleses", redat incorect de *Österreichischer Correspondent,* este corectat în această notă a Ministerului c.c. de Externe, mai bine informat: „probabil vrea să fie Golescu / Bălcescu" (soll wahrscheinlich Golesko / Baltschesko heißen).

Legat de propunerea formării legiunii române, se comentează: „Dictatorul a îmbrățișat cu entuziasm ideea și i-a trasat lui Bem un marș în

---

[102] Desiderius von Sozanski, op. cit., p. 30.

[103] Oradea, 20 iunie 1849, Bem către Bánffy, tipăritură în limba maghiară, „Bem József napi parancsai- és leveiböl. Közli K. Papp Miklós", în Arhivele Statului din Budapesta (Magyar Országos Levéltár Budapest), R szekció, fila 197, document depistat și fotocopiat de Varga Attila.

Muntenia, ca fiind foarte important şi dezirabil" (Der Diktator griff diese Sache mit vielem Eifer auf und bezeichnete dem Bem einen Einmarsch in die Walachei als sehr wichtig und wünschenswerth), învăţându-l cum să formuleze proclamaţia către munteni. Nota Ministerului Afacerilor Externe continuă: „După această dispoziţie, Bem şi-a redactat pe dată proclamaţiile cu prilejul incursiunii în Moldova, iar Poarta va face foarte bine, dacă va publica, la rândul ei, o contradeclaraţie în ziarele de la Constantinopol şi Bucureşti." (Bem hat nach dieser Anordnung sogleich seine Proklamationen bei dem Einfalle in die Moldau erfaßt und die Pforte wird ohne Zweifel gut thun, wenn sie ihrerseits eine angemessene Gegen-Erklärung in den Constant. u. Bukarester Zeitungen erscheinen läßt.) Ministerul c.c. de Externe pare a fi luat în serios ameninţarea invadării Munteniei de către armata maghiară condusă de Bem, în notă amintindu-se scrisoarea, din 24 iulie 1849, a comandantului suprem al armatei otomane către generalul ţarist Lüders, care se referă la apărarea comună ruso-turcă a teritoriului vlaho-muntean. Internunţiul Stürmer, însă, află cu satisfacţie că „Pericolul unei incursiuni a insurgenţilor maghiari în Muntenia a fost îndepărtat deocamdată de acea ţară vecină, datorită operaţiunilor încununate de succes ale trupelor austriece şi ruse şi să sperăm că şi pe viitor va fi împiedicată o astfel de intenţie a rebelilor". (Die Gefahr eines Einfalles der magyar. Insurgenten in die Walachei ist bisher durch die erfolgreichen Operationen der kais. öster. u. russ. Truppen in Siebenbürgen von jenem Nachbarlande abgewendet worden, u. es ist zu hoffen, daß eine derartige Absicht der Rebellen auch weiterhin vereitelt bleiben werde.)

În ceea ce-i priveşte pe cei doi emigranţi munteni, Ministerul c.c. al Afacerilor Străine ştie că numele lor se află pe lista acelor exilaţi, cărora domnul Barbu Ştirbey le-a permis să revină acasă numai cu condiţia ca prezenţa lor să nu mai provoace alte îngrijorări. Pesemne că informaţia deţinută de serviciul extern austriac nu este întru totul precisă, deoarece înfrângerea revoluţiei coincide cu sfârşitul activităţii transilvănene a lui Cezar Bolliac. În octombrie 1849, consulul francez din Principatele române, Eugène de Poujade, îi raportează ministrului de Externe Tocqueville: "Am aflat dintr-o anumită sursă că prinţul Munteniei a primit din capitala imperiului două scrisori, care îl anunţă că Reşid paşa a primit în audienţă pe un tânăr muntean, pe nume Bolliac, trimis de Bem la Constantinopol, şi că, la finele audienţei, domnul Bolliac a fost trimis la Brusa, cu vorbe pline de speranţă pentru refugiaţii munteni, exilaţi acolo după intrarea ruşilor şi turcilor în Muntenia."[104] Bolliac nu revine, deci, în Muntenia, ci, după ce trece prin Constantinopol, se îndreaptă spre Paris, unde ajunge la finele anului

[104] Bucureşti, 19 octombrie 1849. Consulul francez Poujade către Tocqueville, ministrul Afacerilor Externe, limba franceză. *Documente privitoare la Istoria Românilor*, vol. XVIII, colecţia *Hurmuzaki*, corespondenţă diplomatică şi rapoarte consulare franceze (1847-1851), publicată după copiile Academiei Române de Nerva Hodoş, cu indice al numerelor pentru tomurile XVI-XVIII de N. Iorga, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, Bucureşti, 1916, p. 220.

1850, devenind în 1851 unul din cei trei membri ai comitetului Societății studenților români în capitala Franței. Revoluționarul muntean se va stabili aici până în 1857. Abia în acest an va reveni acasă, implicându-se activ în chestiunea unirii Principatelor.[105] În schimb Nicolae Bălcescu, la finele lui 1849 se reîntoarce la Paris. Aici i se eliberează la 27 septembrie 1850 un paşaport, în numele sultanului, cu care, în primăvara lui 1852, călătoreşte la Constantinopol şi, din capitala otomană, soseşte la Galați. Dar autoritățile muntene nu îl lasă să intre în țară, deşi era bolnav şi voia să-şi viziteze mama, şi ea bolnavă. Bălcescu ia direcția Italiei şi va deceda la Palermo, în Sicilia, pe 29 noiembrie 1852.[106]

În fine, propozițiile lui Kossuth: „turcii urmează o politică duplicitară; *trebuie să-i compromitem*" sunt comentate astfel în notă: „Reproşul pe care capul revoluției ungare îl aduce duplicității [otomane] constituie cea mai cuprinzătoare confirmare că şi noi am văzut corect, când am constatat comportamentul câtorva paşale de graniță pe lista respectivă." (In diesem, von dem Haupte der ungarischen Revolution ausgehenden Vorwurfe der Zweideutigkeit liegt wohl die auffassendste Bestätigung dafür, daß wir richtig gesehen haben, als auch uns das Benehmen einiger Grenzpaschen in der nemlichen Liste erschien.)[107]

Pe 5 septembrie 1849, internunțiul austriac de la Constantinopol răspunde la indicația din 21 august referitoare la emigranții munteni Golescu / Bălcescu şi Bolliak şi la contradeclarația Porții vizavi de proclamațiile lui Bem din Moldova. În anexă Stürmer reproduce contradeclarația otomană, publicată în *Journal de Constantinople* în 29 august 1849. Internunțiul se adresează ministrului Afacerilor Externe, Felix von Schwarzenberg, anunțându-l că a avut deja o întrevedere cu ministrul de Externe otoman, Aali paşa. I-a vorbit acestuia despre conținutul amintitei epistole a lui Kossuth, dar Aali paşa fusese informat în prealabil de Fuad effendi, care la rândul său avea cunoştință de la comisarul rus Duhamel. Astfel, Poarta a fost edificată despre „noile maşinațiuni ale acelor emigranți" (diese neuen Umtriebe jener Emigranten). De asemenea, pasajul despre duplicitatea turcilor, din aceeaşi scrisoare kossuthistă, fusese încă de dinainte dezbătut de internunțiu cu ministrul turc de Externe, aşa cum rezultă din raportul lui Stürmer din 22 august. Poarta transmitea Austriei, prin intermediul internunțiului, toate mulțumirile şi recunoştința sa pentru că a fost avizată.[108]

[105] Ovidiu Papadima, *Cezar Bolliac*, Editura Academiei RSR, Bucureşti, 1966.

[106] George Călinescu, *Istoria Literaturii Române de la origini până în prezent*, ediția a II-a, revăzută şi adăugită, Editura Minerva, Bucureşti, 1985, p. 187-188.

[107] Viena, 21 august 1849, indicația Ministerului c.c. de Externe către internunțiul austriac de la Constantinopol, contele Stürmer, limba germană. Arhiva Institutului de Istorie "George Barițiu" din Cluj-Napoca, Fondul 1848, fără cutie, fără număr, xerox: 13.322-13.327, 6 file; original: Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Viena, P.A. Türkei XII, Karton 40.

[108] Constantinopol, 5 septembrie 1849, internunțiul austriac de la Constantinopol, contele Stürmer, către ministrul c.c. de Externe, Felix von Schwarzenberg, limba germană. Arhiva Institutului de Istorie "George Barițiu" din Cluj-Napoca, Fondul 1848, fără cutie, fără număr,

Între scrisorile lui Kossuth, publicate de *Österreichischer Correspondent*, este momentul cronologic să intercalez epistola lui Bem către guvernatorul ungar, dată la Miercurea Ciuc, în 17 iulie 1849. Fragmentară e şi această scrisoare, pe care o preiau din studiul lui Desiderius von Sozanski. Generalul polonez răspunde la propunerea lui Kossuth, ca el să accepte comanda supremă a tuturor armatelor revoluţionare maghiare, următoarele:

"[...] Din cauza proastelor legături poştale, am primit doar astăzi scrisoarea dumneavoastră, aşa că am aflat abia acum că guvernul s-a mutat la Seghedin.

Domnule regent, m-aţi onorat cu întrebarea dacă aş prelua postul de comandant suprem al întregii armate ungare şi în ce condiţii.

În primul rând, vreau să menţionez faptul că toţi comandanţii de trupă trebuie să urmeze mai conştiincios ordinele pe care le primesc. De aceea, comandantul suprem ar trebui să deţină în mâinile sale puterea de a numi el însuşi pe comandanţii, în care el are încredere.

Aşadar, în cazul în care domnul regent doreşte să preiau asupra mea această misiune grea şi neplăcută, ar trebui să pot eu personal decide cum voi determina trupele şi care este locul cuvenit fiecărui comandant.

Dacă în acest sens Camera reprezentanţilor îşi va da acordul, ar trebui să mă numească pe două luni comandant suprem cu puteri nelimitate. [...]

În câteva zile voi mărşălui spre Moldova sau Muntenia şi îi voi îndemna pe locuitori să scuture jugul dominaţiei străine ruseşti, încredinţându-se protectoratului Turciei. Omer paşa, pe care l-am încunoştiinţat în scris asupra plănuitei mele incursiuni, nu s-a manifestat încă. Se vorbeşte că ruşii l-au mituit. De aceea, ar fi recomandabil ca şi noi să facem acelaşi lucru, ca el să fie de partea noastră. Prin urmare, vă rog, domnule regent, să-i trimiteţi lui Omer paşa, pe drumul care trece prin Orşova, un cadou preţios. [...]"

([...] Ihren Brief habe ich wegen der schlechten Postverbindung erst heute erhalten und so konnte ich erst jetzt erfahren, daß die Regierung nach Szegedin übersiedelt ist.

Sie haben mich, Herr Regent, mit der Frage beehrt, ob ich den Posten des Obersten Befehlshabers der gesamten ungarischen Armee übernehmen würde und zu welchen Konditionen.

Ich möchte zunächst erwähnen, daß die Truppenkommandanten die Befehle, die sie erhalten, vor allem gewissenhafter befolgen sollen. Daher müßte der Oberbefehlshaber die Macht in den Händen haben, seine Kommandanten, auf die er vertraue, selbst zu ernennen.

Falls Herr Regent es daher wünschen, daß ich diese schwere und unangenehme Mission übernehmen solle, müßte ich persönlich darüber

---

xerox: 13.317-13.321, 5 file; original: Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Viena, P.A. Türkei XII, Karton 39, Nr. 37 A-E.

entscheiden können, wie ich die Truppen zu bewegen habe, und welches der geeignete Platz eines Kommandanten ist.

Im Falle das Abgeordnetenhaus seine Zustimmung dazu geben sollte, müßte es mich als Obersten Befehlshaber mit unbeschränkter Macht auf zwei Monate emennen. [...]

In ein paar Tagen werde ich in die Moldau oder in die Walachei einmarschieren und die Bewohner auffordern, das Joch der russischen Fremdherrschaft abzuschütteln und sich der Schutzherrschaft der Türkei anzuvertrauen. Omar Pascha, den ich über meinen geplanten Einmarsch brieflich verständigt habe, äußerte sich bisher noch nicht - man munkelt, daß ihn die Russen bestochen hätten. Es wäre daher ratsam, daß wir dasselbe tun sollten, damit er uns beistehe. Ich ersuche daher, Herr Regent, schicken Sie an Omar Pascha auf dem Wege durch Orschowa ein wertvolles Geschenk. [...])[109]

Extrem de sugestivă, şi această piesă epistolară vorbeşte de la sine despre spiritul de sine stătător al lui Bem, despre autonomia de mişcare şi decizie de care are atâta nevoie, pentru a-şi îndeplini misiunea asumată. Evident măgulit de propunerea, repetată de altfel, a lui Kossuth, vizând încredinţarea conducerii militare supreme, generalul polonez cere însă să i se accepte condiţia de a putea exercita controlul absolut asupra armatei. Se subînţelege, Bem doreşte să se asigure că nici Kossuth, nici guvernul nu vor interveni în deciziile şi în modul său ulterior de acţiune.

Interesantă este şi fixaţia generalului polonez de a descinde "în Moldova sau Muntenia". În 17 iulie, el nu pare a fi se fi hotărât exact în care dintre cele două principate dunărene va intra, pentru a-şi transmite solia antirusească... Doar două zile mai târziu, din pasul Oituz, Bem emite prima sa proclamaţie către moldoveni.

Cel mai simpatic amănunt este, însă, mai presus de toate acesta: Asupra intenţiei raidului său îl avertizează mai întâi pe Omer paşa, şi abia pe urmă pe Kossuth! Mai degrabă pare a cere permisiunea otomanului, decât guvernatorului ungar, în pofida titlului reverenţios de "domnule regent", cu care i se adresează lui Kossuth.

Bem, atent la practicile curente, cunoscând slăbiciunile comandantului otoman, nu omite a-l face pe guvernatorul maghiar atent asupra modalităţii de a-şi câştiga simpatia: printr-un "cadou preţios" şi prin mită.

Trei săptămâni mai târziu, la 9 august 1849, Bem, care luase comanda generală a armatei ungureşti, a fost înfrânt de armatele rusă şi austriacă lângă Timişoara, ceea ce l-a silit pe Kossuth să transmită puterea, pe 11 august, în mâinile generalului Görgey, care în ziua de 13 august 1849 a depus şi el armele la Şiria, în mâinile generalului rus Paskievici, luând astfel sfârşit revoluţia maghiarilor din Ardeal şi Ungaria.

---

[109] Originalul se află la Hadtörténeti Intézet Levéltára din Budapesta, 1849, 7-17. Fragmentul este preluat din Desiderius von Sozanski, op. cit., p. 36-37.

După VIII. Ultima scrisoare trimisă de Kossuth lui Bem, despre care avem cunoştinţă, este scrisă la Teregova, în 14 august 1849. Kossuth nu va fi aflat încă despre înfrângerea de la Şiria. Epistola a fost publicată într-un ziar din Viena, pe 25 august 1849, cu menţiunea: "Le putem comunica cititorilor noştri o scrisoare a lui Kossuth către Bem, capturată de brigada Simbschen la intrarea în Caransebeş, ce ne-a fost trimisă în copie legalizată de domnul general de artilerie baron Haynau, care o amintea în raportul său din 18 luna curentă [august]. Scrisoarea este în limba franceză, foarte neortografică şi cu multe greşeli de limbă; post-scriptumul este în germană. Localitatea Teregova, de unde datează, se află pe drumul de la Caransebeş la Orşova." (Wir sind in den Stande gesetzt, unsern Lesern ein Schreiben Kossuth's an Bem mitzutheilen, welches von der Brigade Simbschen beim Vorrücken auf Karansebes aufgefangen und von dem Herrn FZM. Bar. Haynau (der in seinem Berichte vom 18. d.M. dessen erwähnt) in einer beglaubigten Abschrift hierher geschickt worden ist. Das Hauptschreiben ist in französischer Sprache, sehr unortographisch und mit vielen Sprachfehlern; die Nachschrift deutsch. Der Ort Teregova, aus dem es datirt ist, liegt auf dem Wege von Karansebes nach Orsova.)

Tonul lui Kossuth este complet schimbat, de nerecunoscut. Este confesiunea unui om deprimat, care a fugit de toate, inclusiv de răspunderea faptelor anterioare: „De siguranţa mea personală puţin îmi pasă. Sunt sătul de viaţă, căci văd cum frumoasa construcţie a patriei mele şi, odată cu ea, sanctuarul libertăţii europene se prăbuşesc nu sub mâna duşmanilor, ci sub cea a fraţilor noştri. De aceea, nu laşa dragoste de viaţă m-a determinat să mă îndepărtez, ci convingerea că prezenţa mea a devenit dăunătoare patriei mele." Desigur, justificarea este prea puţin convingătoare, modelându-se pe tiparul: şi-a iubit patria atât de mult, încât s-a lepădat de ea.

Pretutindeni, Kossuth se vede înconjurat de semnele decăderii şi disoluţiei: "Generalul Guyon ne scrie că armata unificată la Timişoara este în disoluţie totală; dumneavoastră, domnule locotenent general, sunteţi inapt de luptă; Görgey, în fruntea singurei armate, care mai exista după acest raport, a declarat că el nu mai vrea să se supună, ci să domnească. L-am conjurat, ca patriot, să-i fie credincios patriei sale şi i-am lăsat locul." Adică, guvernatorul Ungariei şi-a depus funcţia. Dându-şi demisia, „în momentul de faţă sunt un simplu cetăţean, şi nimic mai mult".

Ne surprinde acuitatea cu care, acum, Kossuth percepe situaţia. În nici una din epistolele sale anterioare nu am putut remarca vreo urmă de duioşie sau de interes faţă de starea reală a soldaţilor săi. De data aceasta, vorbele umflate au făcut loc unei triste realităţi: „Am aflat o lipsă totală de alimente şi că trebuie să ne limităm la rechiziţii, ceea ce constituie un mijloc jalnic, prin care întregul popor ne devine duşman; banca a fost transportată la Arad, adică în mâinile lui Görgey. Astfel că am dobândit convingerea că, dacă Görgey se predă, armata de la Lugoj nu va mai rezista nici 24 de ore, deoarece îi lipsesc mijloacele de

subzistență. O armată se poate menține cu rechiziții forțate și cu contribuții într-o țară dușmană, dar [nu] în propria țară!"

Abia în acest moment, luând parte el însuși la scenele tabloului de mizerie, Kossuth se disculpă: „Dinspre partea mea, eu nu voi pune niciodată umărul la măsuri violente și ostile împotriva poporului meu. Cu dragă inimă aș vrea să-l salvez, dar să-l asupresc: niciodată!"

Neconvingător, totuși, deoarece imediat mai încolo își dezvăluie adevăratele gânduri. Nu poporul și națiunea îl preocupă în primul rând, ci propria sa poziție. Deși el însuși a demisionat, egoismul și orgoliul răzbat la suprafață: „Nu e posibil să abdic ieri și azi să apuc iar frâiele conducerii. Dacă națiunea și armata decid altfel, lucrurile s-ar schimba, însă armata lui Görgey, cea mai vitează dintre toate, ar trebui să fie de acord cu aceasta. În rest, sunt un simplu cetățean, calitate în care, prin prezența mea, fie și pasivă, niciodată nu voi sprijini măsurile de terorism, pustiire, jafuri, rechiziții și oprimare la adresa poporului." Așadar, dincolo de justificările demagogice, prin care se disociază de „măsurile de terorism", Kossuth și-ar dori ca „națiunea și armata" să-l reinvestească guvernator.

Și mai departe: „Dacă mi-ar cere și armata lui Görgey să preiau din nou conducerea; dacă dumneavoastră ați reuși să executați anumite operațiuni ca să asigurați aprovizionarea armatei dumneavoastră fără măsuri de înfricoșare și împilare; dacă banca ar putea să-și reia funcționarea și să fie la dispoziția mea – deci, numai cu aceste trei condiții aș prelua iarăși conducerea, la chemarea națiunii, și altfel, nu. Căci pentru mine războiul nu este scopul, ci mijlocul de a salva patria și, dacă nu există probabilitatea de a mă apropia de scop, atunci nu vreau să-mi ofer ajutorul pentru a continua războiul numai de dragul războiului."

Deși confruntat cu perspectiva iminentă a unui dezastru de proporții, *ego*-ul hiperbolic al lui Kossuth uluiește și astăzi. Ca să-și aranjeze eventualitatea „realegerii sale", iată, este în stare să-i sugereze lui Bem să convoace un „comitet de reprezentanți populari", deoarece, ca în orice democrație, nu-i așa?, națiunea este sursa ce emană puterea politică: „De aceea, vă sfătuiesc, ca bun cetățean și om de onoare, să alcătuiți un comitet de reprezentanți populari, fiindcă numai puterea suverană poate dispune asupra conducerii." Kossuth uită cu desăvârșire că, doar cu câteva rânduri mai sus, ca și în atâtea alte scrisori anterioare, se revolta împotriva imixtiunii lui Bem în chestiuni administrative și politice, și acum îi solicită tocmai lui amestecul și ajutorul.

Un singur gând de interes față de situația personală a comandantului său din Transilvania: „Asigurați-vă de colaborarea comandantului cetății Arad. Acest lucru este mai cu seamă necesar, iar nu prezența mea." Urmează pe dată, iar, o frază de autoapărare, Kossuth încercând să scape basma curată, să se distanțeze de orice implicare neconvenabilă, căci „dacă acum vă vedeți silit să treceți la măsuri de forță împotriva poporului, pentru a vă întreține armata, în nici un caz nu mi-aș oferi, prin prezența mea, concursul la asemenea măsuri."

Post-scriptumul este, din nou, mai uman, cu atât mai mult cu cât nu-l mai costă nimic pe Kossuth: „Domnii Zamoiski şi Biszoranovski îmi spun că ar fi o datorie de onoare pentru noi, ungurii, de a dispune în aşa fel utilizarea legiunii poloneze şi italiene, încât să aducă ţării servicii importante, dar, în cel mai rău caz, să nu existe posibilitatea de a fi trimise în Siberia. Eu simt [că am] această datorie şi, la rugămintea mea, generalul Guyon a dispus ca acestea [legiunea poloneză şi italiană] să asigure comunicarea cu Turcia prin Orşova." O ultimă împunsătură la adresa lui Bem, care a poruncit dislocarea în Transilvania a garnizoanei de la Orşova, compusă din două companii obosite şi înfometate. „Tot aşa se vor distruge şi aceste două batalioane [polonez şi italian], iar Orşova va cădea în câteva zile în mâinile inamicului."

Egoismul lui Kossuth din această ultimă scrisoare produce o dezamăgire profundă. Regretul meu mai mare, însă, este faptul că nu am izbutit să aflu scrisorile finale ale lui Bem. Odată cu ele s-au pierdut şi gândurile şi trăirile eroului polonez, sub tăvălugul dezastrului revoluţiei paşoptiste maghiare.

11. Concluzii

Concluziv, se poate afirma că cele 38 de piese epistolare înfăţişate mai sus aduc informaţii de prim rang, cu privire atât la campania militară a generalului Bem în Transilvania, în prima jumătate a anului 1849, cât şi la ocuparea Banatului de către armata sa în lunile aprilie-mai ale aceluiaşi an.

Multe scrisori sunt de-a dreptul spectaculoase, cum ar fi, de pildă, încercarea lui Bem de recrutare în servicii maghiare a prefectului român Nicolae Solomon. Se prezintă, de asemenea, mărturii inedite ale lui Kossuth din ultimele zile ale revoluţiei şi războiului maghiar.

Partea cea mai consistentă a scrisorilor o reprezintă corespondenţa dintre Józef Bem şi Kossuth Lajos. Schimbul lor epistolar are o valoare inestimabilă, întrucât cei doi conducători au croit, cu mijloace diferite, destinul Ardealului în acea fatidică jumătate de an.

Epistolele atestă dezvoltarea graduală a unui conflict de principii şi metode de acţiune, între generalul Bem şi guvernatorul Kossuth. Motivele conflictului şi căile de rezolvare sugerate de corespondenţi sunt prezentate, pe baza schimbului lor epistolar, în premieră istoriografică în lucrarea de faţă.

GENERALUL ALEXANDER NICOLAEVICI VON LÜDERS ŞI CAMPANIA RUSĂ DIN TRANSILVANIA (1849) ÎN ARHIVA MILITARĂ ISTORICĂ DIN MOSCOVA

Daniela Deteşan,
Institutul de Istorie "George Bariţiu" din Cluj-Napoca

Articolul introduce în circulaţia istorică un bogat material documentar referitor la intervenţia militară rusă din vara anului 1849 pe teritoriul Transilvaniei sub comanda generalului de infanterie Alexander Nicolaevici von Lüders. Motivaţia demersului a fost determinată în mod concret de descoperirea la Arhiva Militară Istorică din Moscova a două fonduri[1] care completează colecţia de documente despre revoluţia paşoptistă ardeleană.

Deoarece în istoriografia română s-a scris relativ puţin despre campania rusă în Transilvania (iunie – august 1849)[2], considerăm utilă şi necesară semnalarea de faţă.

Urmărim să aducem un plus de informaţii privind mişcarea forţelor ruse către graniţele Imperiului Habsburgic. Sursele istorice moscovite pun în lumină noi aspecte ale intervenţiei armate ruseşti, lărgind cunoaşterea subiectului. Pe baza lor se pot înţelege, analiza şi compara acţiuni, planuri de luptă şi mişcări de trupe, se pot plasa şi descrie bătălii în context istoric, se pot acoperi cronologic, dar mai ales geografic, schemele operaţiunilor militare, se pot construi argumente şi teze istorice în raport cu situaţia creată.

Depistarea materialului arhivistic s-a realizat în cadrul stagiului de cercetare şi documentare ştiinţifică pe care l-am desfăşurat la Moscova în septembrie 2008, în cadrul Acordului de cooperare ştiinţifică dintre Academia

---

[1] Arhiva Militară Istorică, Moscova, Fond nr. 846, 37.253 unităţi de păstrare, 1520–1918, an 1–15; Fond nr. 480, 28 unităţi de păstrare, 1848–1908, opis 1.

[2] George Bariţ, *Părţi alese din istoria Transilvaniei. Pe 200 de ani în urmă*, ediţia a II-a, volumul II, Braşov, 1994, pp. 553–582; Ela Cosma, *Intervenţia rusă în Transilvania la 1849. Imaginea ruşilor în presa săsească*, în „Anuarul Institutului de Istorie Cluj", XXXV, 1996, pp. 160–176; Liviu Maior, *1848–1849. Români şi unguri în revoluţie*, Bucureşti, 1998, pp. 390–403; Peter Moldovan, *Pace şi război. 1848–1849 în Transilvania centrală. Mişcările revoluţionare şi războiul civil*, Cluj-Napoca, 2008, pp. 278–284; Ela Cosma, *Saşi, austrieci, slavi în Transilvania şi Banat (Biografii de secol XIX şi din vremea revoluţiei paşoptiste)*, Bucureşti, 2009, pp. 187–199.

Română şi Academia Rusă de Ştiinţe, cu proiectul „Mişcări naţionale în spaţiul est-european la mijlocul secolului al XIX-lea. Problema Transilvaniei între Imperiul Habsburgic şi Imperiul Rus"[3].

În condiţiile conturării unei tendinţe istoriografice clare de recuperare şi inventariere documentară[4], principalele puncte de reper rămân colecţiile de documente. Ca bază de dezbatere se disting cele nouă volume editate deja[5] sub auspiciile Academiei Române. Metodologic, interesează în mod deosebit grila de lectură şi interpretare a izvoarelor istorice inedite, şi analiza colecţiilor de date.

Focusul central al acestui articolul se va concentra pe inventarierea celor două fonduri sus-amintite: 846 şi respectiv 480.

Fondul 846[6] grupează nu mai puţin de 31 colecţii distincte, ordonate cronologic şi tematic. Avem de-a face cu o cantitate impresionantă de micro-filme şi dosare documentare. De pildă, una dintre cele 31 de colecţii, referitoare la campania din iunie 1849 cuprinde 309 piese, în total 976 file, iar alta, despre campania din august 1849 conţine 827 piese, adică 1.150 file. Fondul ilustrează o diversitate de situaţii, care completează în mod fericit stadiul actual al cunoştinţelor referitoare la evenimente petrecute între aprilie 1848 – septembrie 1849. Amploarea fenomenelor se poate exemplifica prin: descrierile operaţiunilor militare din Ungaria şi Transilvania, schiţele locurilor de dislocare ale armatelor ruse rămase în Ungaria, hărţi şi planuri de luptă, rapoartele generalului feldmareşal Ivan Fiodorovitch Paskevich către ţarul Nicolae I.

Inventarul propriu-zis încorporează următoarele dosare:

1) Informaţii despre acţiunile Corpului V de Armată în Moldova şi Valahia[7] din 30 aprilie 1848 – 12 ianuarie 1849. Cota 5332 (microfilm).

---

[3] Adresez mulţumiri pe această cale d-lui cerc. şt. II dr. Flavius Viaceslav Solomon pentru ajutorul acordat la traducerea materialului arhivistic din limba rusă.

[4] În acest sens, cu referire directă la evenimentele paşoptiste, vezi demersul Elei Cosma, *Revoluţia de la 1848–1849. Un catalog de documente şi regeste (Fondul Institutului de Istorie din Cluj)*, vol. I–II, Cluj-Napoca, 2005.

[5] *Documente privind Revoluţia de la 1848–1849 în Ţările Române. Seria C. Transilvania*, ed. Ştefan Pascu, Victor Cheresteşiu, Benkö Samu, Liviu Botezan, Egyed Ákos, Marghiola Bodor, Camil Mureşanu, Gelu Neamţu, Ela Cosma, Stelian Mândruţ, Ioan Bolovan, Varga Attila, Marin Balog, vol. I–IX, Bucureşti, 1977–2011.

[6] Detalii despre acest fond, despre pregătirea şi intervenţia armatei ruse în Transilvania, reacţia populaţiei locale, atitudinea lui Avram Iancu şi copii ale unor scrisori semnate de Nicolae Bălcescu, vezi la V. N. Vinogradov, T. M. Islamov, L. A. Kirilina, G. A. Makorova, *Evropljskie revoljucii 1848 goda „Prinzip nacional'nosti" v politike, ideologii*, Moskva, 2001, 455 p.

[7] Despre invazia rusă în Transilvania şi Ţara Românească, vezi Barbara Jelavics, *The Russian intervention in Wallachia and Transylvania. September 1848 to March 1849*, în „Romanian Studies. An International Annual of the Humanities and Social Science", volume 4, Leiden, 1979, pp. 16–74.

2) Informații despre ocuparea Moldovei și Valahiei de Corpul V de Armată. Rapoarte ale generalului Lüders despre Revoluția Maghiară. Mișcări ale trupelor austriece și intrarea Corpului V de Armată în Ungaria[8]. Cota 5336 (microfilm).

3) Descrierea operațiunilor militare din 1849 în Transilvania. Cota 5337 (microfilm).

4) Copii după corespondența unor ofițeri în timpul operațiunilor militare din 1849. Cota 5340 (microfilm).

5) Scrisori ale generalului Friedrich Wilhelm Rembert von Berg către contele Varșoviei, feldmareșalul Ivan Fiodorovitch Paskevich. Cota 5341 (microfilm).

6) Date despre componența și numărul armatei ruse. Cota 5342 (microfilm).

7) Descrierea operațiunilor militare (traducerea unui manuscris din limba germană în limba rusă). Cota 5344 (microfilm).

8) Reprezentarea mișcărilor Diviziei 15 în Moldova și Țara Românească (1848–1849). Cota 5345 (microfilm).

9) Informații despre campania maghiară din iunie 1849. Situația armatei, planuri militare, rapoarte ale generalului Lüders, descrierea trecerilor prin munții Carpați. Cota 5349 (dosar). Pentru reconstituirea în amănunt a intervenției ruse, detaliem mai jos principalele piese documentare integrate acestui dosar:

a) Hartă desenată de mână și planul operațiunilor militare pe linia Dunării și în Polonia.

b) Mai – iunie 1849: pregătirile operațiunilor din Galiția. Documente și corespondență în germană.

d) 29 mai 1849: generalul Theodor von Rüdiger către mareșalul Ivan Fiodorovitch Paskevici, despre situația din Polonia și Slovacia.

e) Iunie 1849: primele bătălii ale rușilor cu ungurii. Proclamații și chemări la luptă semnate de Szemere Bertalan, Almásy Pál și Perény Zsigmond.

g) Corespondență între generalul von Rüdiger și Ivan Fiodorovitch Paskevici.

h) Iunie 1849: mișcări de trupe din Polonia.

i) Brașov, 10 iunie 1849: Raportul generalului Lüders către mareșalul Paskevich.

10) Dosarul Secției I a Direcției Statului Major despre supravegherea granițelor Galiției (1849). Raportul generalului Alexander von Lüders și luptele de lângă Debrecen. Informații despre operațiunile militare din Galiția și Ungaria propriu-zisă. Cota 5350 (microfilm).

---

[8] Despre campania rusă în Ungaria, vezi I. W. Roberts, *The Russian intervention in Hungary in 1849. Some thoughts and considerations*, în "Hungarian Studies", 5/1, Budapest, 1989, pp. 49–73.

11) Campania militară rusă din august 1849. Cota 5351, Opis 16 (dosar). O treime din dosar cuprinde jurnale militare ale ofiţerilor în Ungaria şi Transilvania, rapoarte ale generalului Alexander von Lüders despre mişcările de trupe la Făgăraş şi Sighişoara şi despre lupta de la Şiria (13 august 1849). Sunt prezentate operaţiunile militare din Transilvania, deplasările strategice de trupe la Galaţi, Reghin, Cluj, rapoartele generalului Lüders despre predarea necondiţionată a generalului Arthur Görgey, capitularea cetăţii Arad şi a detaşamentului condus de generalul Vécsey Károly. Pentru înţelegerea aprofundată a faptelor şi evenimentelor am urmărit inventarul campaniei din august 1849:

a) Rapoarte ale armatei ruse despre starea detaşamentelor maghiare, despre armatele generalului polonez Józef Bem, din diferite oraşe ale Transilvaniei şi Ungariei (Debrecen, 29 iulie 1849 şi 1 august 1849).

b) Scrisoare către împăratul rus Nicolae I în care se prezintă informaţii despre Oradea şi Salonta.

c) 20 iulie 1849 şi 1 august 1849: Rapoarte către Statul Major al Armatei din Varşovia; rapoarte despre situaţia armatelor ruse dislocate în Ungaria.

d) 10 iulie 1849: Scurte prezentări ale operaţiunilor din Făgăraş, raportul comandantului Corpului V, generalul Alexander Nicolaevici von Lüders, către comandantul Armatei Ruse din Polonia, mareşalul Ivan Fiodorovich Paskevich, în care sunt descrise luptele de lângă Făgăraş, din satul Şercaia şi din Arad.

e) Iulie 1849: Registru privind mişcarea armatelor Corpului IV de Infanterie (de unde au fost trimişi, unde au ajuns, mişcările de trupe).

f) Rapoarte ale Statului Major din Varşovia către Împărat. Rapoarte către prinţul Mihail Dmitrevici Gorceakov, comandant al Cancelariei militare ţariste din Varşovia şi comandant al artileriei ruse în războiul împotriva Ungariei.

g) Operaţiuni din satul Galaţi, din Reghinul Săsesc, descrierea căilor de deplasare (unde trebuie să meargă trupele militare, ce distanţă este între localităţi).

h) Despre dislocarea Corpului III de Cavalerie de Rezervă.

i) Generalul Pagotin către mareşalul Ivan Fiodorovitch Paskevich.

j) Raport către comandantul Armatei de Vest de la comandantul Corpului III Rezervă de Cavalerie, despre informaţiile obţinute de la consulul austriac din Iaşi, August von Eisenbach, referitoare la situaţia din Transilvania şi Ungaria.

k) 21 iulie 1849: Raportul generalului Theodor von Rüdiger către Ivan Paskevich despre venirea lui Lüders la Sighişoara; alte rapoarte ale lui Rüdiger către Paskevich, despre armatele lui Arthur Görgey (4 august 1849).

l) Despre dislocarea armatelor ruse în Oradea şi sosirea unui detaşament din Odesa.

m) Sankt Petersburg, iulie 1849: Depeşă adresată generalului Alexander von Lüders de generalul austriac de cavalerie, contele Eduard Clam-Gallas,

comandantul Corpului I de Armată în Transilvania, în care descrie operațiunile militare din zona Brașovului, în limba franceză.

n) Timișoara, 6/18 august 1849: Generalul austriac, baronul Julius Jacob von Haynau, "eliberatorul Timișoarei", către generalul țarist Lüders, în limba franceză.

o) Informare adresată mareșalul Paskevich despre luptele din Transilvania, din zona Clujului, unde au avut loc mici confruntări. Apar detalii despre dislocarea unor detașamente ruse în 3/15 august 1849 pentru pregătirea atacului asupra Clujului, inclusiv lista comandanților; unele trupele au mers de-a lungul malului drept al Someșului, către drumul spre Oradea; unitatea rusă s-a îndreptat spre Mănăștur; ungurii au cedat Clujul fără lupte și s-au retras spre drumul spre Oradea; trupele ruse au trecut prin oraș, urmărindu-i pe maghiari până la Florești; i-au ajuns și i-au urmărit până la Gilău; ungurii erau ascunși „în cucuruz" și i-au atacat pe ruși; deoarece rușii erau în inferioritate ca număr, s-au retras la Florești; maghiarii au avut 26 morți, 86 prizonieri și mulți răniți, iar rușii au pierdut 2 cai; 2 ofițeri ruși și 1 iuncăr au fost luați prizonieri.

p) 4/16 august 1849: generalul țarist Theodor von Rüdiger către generalul Julius Jacob von Haynau, în limba franceză.

r) Chișineu-Criș, 4/16 august 1849: Depeșa nr. 35, în limba franceză, a contelui de Schlick, comandantul trupelor din Praga, către generalul Rüdiger.

s) Arad, august 1849: Contele Schlick către Ivan Fiodorovitch Paskievich, mai multe copii în limba franceză.

ș) Târgu-Mureș, 29 iulie 1849: Șeful Diviziei 2 din Uman, Polonia, general locotenentul Grotenhielm către mareșalul Ivan Fiodorovitch Paskevich, șeful Armatei de Vest, despre situația din Târgu-Mureș, 12 pag.

t) De lângă cetatea Timișoarei, 31 august 1849: generalul Paniutin către Ivan Fiodorovitch Paskevich, 6 pag.

ț) Șimand, 6–9 august 1849: Generalul Rüdiger către Ivan Paskevich.

u) Arad, august 1849: Generalul Friedrich Wilhelm Rembert von Berg către Theodor von Rüdiger, în limba franceză.

v) Orăștie, 7 august 1849: Raportul lui Alexander Nicolaevici Lüders către Ivan Fiodorovitch Paskevich.

x) Harta dislocării trupelor în Polonia.

y) 8 februarie 1850: Raportul colonelului Dlotovski către generalul Freitag. Jurnal-istoric al fostelor armate de sub conducerea generalului Osten-Sacken, în luptele cu insurgenții din Ungaria. Începe cu data de 30 mai 1849 și oferă o descriere amănunțită, aproape zilnică, până pe 16 august 1849; drumul trupelor a început în Bucovina, Lemberg, a trecut prin Muncaci, descrie luptele din Ungaria (Tokai, Debrecen, Oradea).

12) Conține informații asemănătoare cu cele din dosarul anterior 5351. Cota 5352 (microfilm).

13) Cele mai multe informații se referă la operațiunile militare din Ungaria propriu-zisă. În plus, rapoarte ale generalului Alexander Nicolaevici Lüders despre Transilvania (Sibiu). Cota 5353 (microfilm).

14) Operațiunile militare de la Arad. Despre situația armatelor conduse de Józef Bem. Informații referitoare la manevrele militare din luna august 1849. Cota 5354 (microfilm).

15) Dispoziții ale generalului Alexander Nicolaevici Lüders. Cota 5355 (microfilm).

16) Despre mișcările strategice din Moldova, Valahia și Transilvania. Cota 5356 (microfilm).

17) Dosar asemănător cu cel anterior, 5356. Cota 5358 (microfilm).

18) Despre înăbușirea Revoltei Maghiare. Cota 5360 (microfilm).

19) Depoziție a unui patriot maghiar după înfrângerea lui Arthur Görgey. Cota 5361 (microfilm).

20) Despre operațiunile militare desfășurate între 2 iulie și 19 septembrie 1849. Cota 5364 (microfilm).

21) Hartă a Transilvaniei din 1849. Cota 5370.

22) Despre mișcările de trupe între Șelimbăr și Sibiu. Cota 5372.

23) Despre dislocarea armatelor până la preluarea controlului de către habsburgi. Cota 5373 (microfilm).

24) Plan al operațiunilor militare de lângă Sibiu, 27 februarie 1849. Cota 5374 (microfilm).

25) Plan al operațiunilor militare de la Timișul de Jos, 8 iunie 1849. Cota 5375.

26) Plan al operațiunilor militare de lângă Făgăraș, 10 iunie 1849. Cota 5377.

27) Plan al operațiunilor militare de lângă satul Tălmaciu. Cota 5378.

28) Plan al operațiunilor militare de lângă Sighișoara, 19/31 iulie 1849. Cota 5383. Scara în mile englezești. Nr. VI. A aparținut detașamentului generalului Alexander Nicolaevici Lüders. Include jurnalul istoric despre luptele generalului Alexander Nicolaevici Lüders.

29) Plan al operațiunilor militare de lângă Sibiu, 24 iulie 1849. Cota 5385.

30) Plan al operațiunilor militare de lângă Sibiu, 25 iulie 1849. Cota 5386.

31) Plan al operațiunilor militare de lângă Sebeș, 31 iulie 1849. Cota 5387.

*

În completarea fondului 486 se păstrează fondul 480, microfilmat, care cuprinde documente din perioada 1849–1908. Se pot descoperi informații despre armata maghiară, corespondență privind acțiunile de mobilizare a armatei ruse, documente privind acțiunile militare ale generalilor Alexander Lüders și Tcheodaeff, descrieri ale unor bătălii. Însemnare a comandantului unui detașament maghiar, aflat în subordinea generalului maghiar Arthur Görgey. Lista

generalilor, ofițerilor și funcționarilor ruși, propuși pentru decorații austriece în urma campaniei din 1849. Hărți, planuri și scheme ale operațiunilor militare. Descrieri ale operațiunilor militare aparținând diferitor autori. Mai conține: ordine interne ale armatei ruse; rapoarte săptămânale ale comandanților armatelor ruse aflate în Ungaria; corespondență; hărți de dislocare a armatei; diverse; descrierea lucrărilor inginerești din timpul operațiunilor militare; planul luptei de lângă Sighișoara (19/31 iulie 1849); scrisori.

*

În concluzie, accesul la datele din arhiva moscovită permite completarea și diversificarea tabloului anului 1849. Beneficiul major obținut în urma unui asemenea demers îl reprezintă integrarea și armonizarea în istoriografie a unor categorii largi de izvoare istorice, de certă valoare, bogate și interesante. Așadar, ceea ce trebuie subliniat nu ține doar de caracterul inedit al documentelor, ci mai ales de faptul că documentația oferă o viziune istoriografică reînnoită asupra invaziei ruse din Transilvania. Sperăm că pista de cercetare lansată va deschide noi direcții în studiul revoluției de la 1848–1849 din Transilvania. Așteptăm cu interes viitoarele demersuri științifice, și ne exprimăm convingerea că ele vor îndemna la cunoaștere și analiză.

Epilog postpaşoptist

UN CĂRTURAR UITAT: PROTOPOPUL VINCENŢIU GROZESCU, ÎN LUMINA UNUI MANUSCRIS INEDIT

Preot Gheorghe Naghi,
SUA, San Jose, California

1. Vincenţiu Grozescu – viaţa şi opera

În cultura Banatului secolului al XIX-lea Iulian Grozescu, poetul şi publicistul dispărut prematur, la 33 de ani este unul cunoscut,[1] în schimb prea puţin se cunoaşte despre Vincenţiu Grozescu, preot şi ulterior protopop greco-catolic al Lugojului care a lăsat în urma sa o activitate istorică şi publicistică care abia acum prinde contur. Datele cunoscute sunt sporadice: din ceea ce ştim a fost anul său de naştere stabilit prin deducţie. În acest sens avem două mărturii de arhivă care ne oferă o certitudine: primul este volumul de o impotanţă capitală a lui Cornel Sigmirean[2] pentru cei ce urmăresc date exacte, indubitabile, ale arivelor păstrate. Din prima atestare arhivistică aflăm că s-a născut în Banat Comloş (adică Comloşul Mare), avea vârsta de 21 de ani iar tatăl său era preot. Şi de asemenea că a urmat patru ani studii teologice la Seminarul din Blaj, anii 1859/1860; 1860/1861; 1861/1862; 1862/1863. Dacă avea 21 de ani în 1859, când a început aceste studii înseamnă că s-a născut în anul 1838. Trebuie să mai precizăm că înainte de Seminar, între anii 1850-1859 era la şcoalele din Arad şi în anul 1856 era la gimnasiul minoriţilor din Arad, de anii tinereţelor amintindu-şi, cu nostalgie,

---

[1] *Iulian Grozescu* (1839-1872) din Comloşul Bănăţean a avut o bogată activitate culturală. Colaborează la ziarul *Concordia*, din Pesta (în 1862), *Strigoiul* din Pesta (în 1862), *Umoristul* din Pesta (în 1863), *Speranţa* din Arad (în 1869), *Gura Satului* din Pesta. Editeaza o revistă literară din Pesta, apoi *Speranţa* (la Arad), *Posta Română* la Bucureşti (în 1870), *Priculiciul* la Pesta (în 1872), redactor la *Familia* lui Iosif Vulcan la Pesta (în 1865); redactor responsabil la *Albina* pe când apărea la Pesta. cf. Dr. Aurel Cosma, *Istoria Presei Române din Banat*, Vol. I, ed. a IV-a, Timişoara, 1932, p. 30-31; Maria Berényi, *Cultura românească la Budapesta în secolul al XIX-lea*, Budapest, 2000, p. 129-156.

[2] Cornel Sigmirean, *Intelectualitatea ecleziastică. Preoţii Blajului (1806-1948)*, Editura Universităţii „Petru Maior" Târgu-Mureş, 2007, p. 148.

peste mulți ani.[3] Dintr-o altă sursă documentară aflăm că a fost hirotonit – după propria mărturisire – în 15 Noiembrie 1863 de către episcopul Alexandru Dobra pentru parohia Sânicolaul Mare,[4] deci în anul terminării studiilor. Și acolo a rămas vreme de 26 de ani preluând și funcția de protopop, până la 5 Iunie 1889, pe vremea episcopului Dr. Victor Mihali când face o cerere de strămutare la Lugoj, ceea ce se și aprobă,[5] devenind paroh în Lugoj între 1889-1890 și protopop gr. cat. al Lugojului până la moartea survenită în 12 Martie 1897.[6]

Însemnarea lui C. Sigmirean provine de pe un document autentic și se completează cu un alt document arhivistic din Timișoara din care aflăm același lucru și ne mărturisesc același adevăr; că tatăl său era preot și era născut în Comloșul-Mare fiind hirotonit preot ortodox. Nu am consultat protocoalele parohiei unite din Comloș și prin urmare toate deducțiile vor fi ca atare, aproximative, supuse greșelilor și corectibile. Din păcate nu este pomenit de Corneliu Diaconovich, Ioachim Crăciun și Mircea Păcurariu cu excepția a două lucrări menționate în BIR.

Deocamdată, cunoaștem, teoretic, trei cărți ale lui Vincențiu Grozescu, câteva articole cu subiecte diverse și un manuscris(scurt) pe care-l publicăm acum. Unul din volumele cunoscute se intitulează: "*Istoria românilor de la Mureș,* și a apărut la Oradea.[7] În afară de această lucrare (pe care nu am găsit-o încă) mai este una menționată de regretatul istoric Grigore Ploeșteanu(1943-2006) fără să știm dacă este aceeași sau nu. După titlu diferă și se numește: *"Meditațiuni și călătorie"* apărută în 1868. Cert este că istoricul Ploeșteanu a văzut-o, fiindcă dă și un citat din ea.[8] Mai este un simplu anunț în revista Familia despre o *Carte de rugăciuni.*[9]

---

[3] Vincențiu Grozescu, *Tinerimea română*, în *Dreptatea* (Timișoara), 1894, I, Nr. 225, 14/26 Octomrie, p. 6;

[4] Arhiva Mitropoliei Banatului, *fond Lugoj*, Nr. 53/1873. (Notările sunt cele pe care le-am făcut pe vremea când lucram acolo. Nu mai cunosc îndeaproape schimbările intervenite în reașezarea arhivelor și prin urmare prefer vechea notare. Cert este că fondul Lugoj a ajuns la Episcopia gr. cat. a Lugojului prin hotărârea Înalt Prea Sfințitului Nicolae al Banatului.)

[5] Arhiva Mitropoliei Banatului, *fond Lugoj*, Nr. 10 presidial/4 Iulie 1889.

[6] *Dreptatea* (Timișoara), 1897, IV, Nr. 49, 3/15 Martie, p. 3. Moartea s-a întâmplat în 12 martie 1897 la ora 12 a.m., fiind în etate de 59 de ani și 34 al preoției sale, fiind îngropat în cimitirul din Lugoj, cf. *Diecesa Lugoșului.Șematism istoric,* Lugoj, 1903, p. 216. Informații comunicate de istoricul Dr. Stelian Mândruț, pentru care îi mulțumim

[7] *Istoria românilor de la Mureș,* Oradea, 1887. Lucrarea a fost folosită de Gh. Cotoșman, *Comuna și bisericile din Sânicolaul Mare,* Timișoara, 1934, 246 p. Părerea istoricului Pr. Dr. Gh. Cotoșman despre această lucrare a protopopului Vincențiu Grozescu este una negativă.

[8] Grigore Ploeșteanu, *Eroul martir Avram Iancu. Mărturii inedite în arhivele străine*, partea a IV-a, în *Vatra* (Târgu Mureș), 1982, XII, Nr. 135, 20 Iunie, p. 5.

[9] Carte de rugăciune. O. D. Vincențiu Grozescu, preot în Sân Miclăușul mare se ocupă cu traducerea rugăciunilor lui Albach, care e atât de lățit la alte națiuni. Foaia de abonament se va publica cât de curând, în *Familia* (Pesta), 1865, I, Nr. 20, 15/27 Dec.,. p.. 248.

Cercetările recente de arhivă pun în circuitul ştiinţific noi documente, inedite până la această dată, din care aflăm date interesante despre activitatea sa de la Sânicolaul Mare. Astfel aflăm într-unul din aceste documente, din 20 Mai 1870, că Vincenţiu Grozescu cerea, Ministerului de culte prin Ordinariatul din Lugoj, în calitate de vicearhidiacon să fie luată în considerare petiţia preoţilor gr. cat. din comitatul Torontalului pentru un ajutor de 20 cible de grâu şi 6 stânjeni de lemne anual care să se "aplacideze" la sfârşitul lunii August. Roagă Ordinariatul *„să facă recomandările cele mai bune şi meritate pentru noi"*[10] După nici două luni revine cu o petiţie mai explicită, din 15 Iulie 1870. De această dată preoţii Comitatului Torontal sunt mai clari: când au semnat petiţia cu privire la ameliorarea situaţiei lor matreriale au fost plini de "*speranţă*" dar întârzierea îi pune pe toţi în "*perplexitate şi ne face să desperăm faţă de viitorul la care suntem necesitaţi a ne uita cu întristare*"[11]. Dacă nu primesc acel ajutor „*sum necesitat*" – se plânge Vincenţiu Grozescu – „*a face cunoscut*" că preoţii din zona lui încredinţată, se plâng în disperare că suferă de „*foame cu familiile şi că sunt goi ca cerşetorii*" de le este ruşine faţă de oameni să umble pe stradă iar preotul din Beba [Veche] este hotărât, în caz contrariu dacă nu primeşte acest ajutor să îşi ceară demisia pentru ca să-şi poată creşte pruncii "*căci în Beba, spre durerea părintească, umblă pe stradă şi se becheresc*"[12] Tot preotul din Beba [Veche] comunică organului superior că este şi *morbos.*[13] Preotul de la Szb. Csanad[14] se plânge de aceleaşi probleme că spre ruşinea oamenilor de „*multe ori*" copiii îi plâng de foame iar doi dintre ei nu merg la şcoală din lipsa mijloacelor financiare care nu îi permit să le cumpere haine. Este semnificativă completarea lui Vincenţiu Grozescu care afirmă "*dar să tac, căci numai voi întrista pe M[ult] V[enerat] Ordinariat cu continuarea suferinţelor noastre*" [deci şi el se afla în aceeaşi situaţie] însă continuă cu cea a preotului din B[anat] Comloş[15] care are patru fiice "*fără noroc*" fiindcă nu au acces între ceilalţi tineri ortodocşi care se feresc a veni [în peţit]. Acuma "*ar fi rândul pe mine*" însă "*cu cea mai aproape ocasiune*" îşi va cere demisia deşi "*cu întristare voi fi necesitat a părăsi această carieră unde atâta zel am desfăşu*rat" ca să se ducă "*pe altă carieră*" unde "*barem nu voi lupta cu foamea şi cu datoriile.*"Constată, fără să mai intre în detalii, „*ca să nu fiu prea lung să vi fac toate împrejurările*

---

[10] Arhiva Mitropoliei Banatului, Fond Lugoj, Nr. 130(numărul protopopiatului), cf. Ibidem, 399/1870;
Valoarea cablei de grâu variază, în veacul XIX, între 90-130 kg, cam 5-6 gălete pline, de câte 20 kg. Ca unitate de lungime pentru lemnul de foc, stânjenul reprezintă cam 2 metri liniari şi include 3,4 m cubi. Mulţumiri călduroare istoricului Dr. Stelian Mândruţ pentru informaţii.

[11] Arhiva Mitropoliei Banatului, Fond Lugoj, Nr. 798/1870.

[12] a becheri = a golăni, a şmecheri

[13] morbos - bolnav

[14] Szb Csanad=Cenadul Sârbesc

[15] B. Comloş = Comloşul Bănăţean sau Comloşul Mare.

cunoscute" că *„cercul acesta este mai miserabil în toată diecesa*". De aceea este obligat a crede fostului preot I[oan] Murgu şi prot[opopului] George Orosz care au fost obligaţi a părăsi diecesa şi a trece în alta unde sunt fericiţi şi cu familia asigurată. Mizeria este explicabilă dacă se ia în considerare "*că în comitatul nostru scumpetea este mare şi salariul nostru de 300- sl nu este nece corespunzătoriu, dar cu atâta mai vârtos posibil să susţii familia sau a te susţinea în rang şi onoare.*" Intenţia lui era să convingă Ordinariatul că sunt nişte martiri şi că ar merita o soartă mai bună şi o îngrijire mai bună. Deci "*binevoiască*" Ven. Ordinariat a face paşi "*serioşi*" la Minister "*şi cât de energici*" fiindcă preoţii, din cele expuse, "*nu putem asecura pe viitor cu concursul nostru de păstorire şi administrare*" şi încă "*speră*" că preoţii acestui tract vor avea "*resultat favoritoriu*". Insistenţa este mare şi atenţionarea Ordinariatului clară pentru "*a lua de serioasă această suferinţă.*"

Superiorilor de la Lugoj le stă la "animă" situaţia preoţilor diecesani şi se silesc a face tot ce este cu putinţă pentru ameliorarea acelei situaţii fapt pentru care au şi scris deja Ministerului de Culte, aşa cum îl anunţă pe protopopul Vincenţiu Grozescu .[16] Toţi erau la mâna guvernului de la Budapesta care dispunea de ajutoare aşa cum dorea şi nu odată le folosea ca un şantaj politic.

O altă problemă a protopopului Vincenţiu Grozescu din cercul său de activitate este cea *şcolară* aşa cum reiese din documentele de arhivă cercetate. Activitatea aceasta făcea parte din atribuţiile sale de servici. Şi aici ne-au rămas câteva documente. Unul este din 13 Iulie 1870 prin care preocuparea guvernului, transmisă prin episcopia Lugojului şi protopopului Vincenţiu Grozescu se referea la economia rurală în care trebuiau să se "instruiască" docenţii din patrie ca la rândul lor să-şi instruiască elevii, Vincenţiu Grozescu vine cu o propunere şi anume îl recomandă pe fratele său, docentele Damian Grozescu, fiindcă cunoaşte la perfecţiune limba germană, să meargă să studieze la Ungvár iar în cazul docenţilor care nu au "*testimoniu preparandial*" li se oferă contra unei diurne zilnice de 50 fl monedă convertibilă, pentru a se susţine la atari instituţii şi "*a-şi împlini acest defect*" recomanându-l pe docintele Moise Creţiu din Igriş şi docintele Nicolae Nicolinu din Sânicolaul Mare.[17] Acest Damian Grozescu este fratele protopopului Vincenţiu Grozescu, ne spune documentul din 1870. În legătură cu numele acestui învăţător avem unul menţionat la Şcoala ortodoxă din Comloş între anii 1800-1805 care nu poate fi însă fratele lui Vincenţiu Grozescu şi un alt învăţător la Şcoala gr. cat. între anii 1873-1883[18] din Comloş doar că fratele lui Vincenţiu Grozescu era în Sânicolaul Mare. Altădată îi anunţă pe preoţii din cercul său potrivit comunicatului episcopiei, că a fost numit un nou

---

[16] Arhiva Mitropoliei Banatului, Fond Lugoj, nr. 798 din 16 iulie 1870.
[17] Arhiva Mitropoliei Banatului, fond Lugoj, nr. 791 din 14 iulie 1870.
[18] Sergiu Soica, *Despre Comloş. Documente, articole, traduceri*, Editura Eurobit, Timişoara, 2007, p. 63-65.

subinspector şcolar peste şcolile din Comitatul Torontal şi cercul Kikinda, un anume Mennyei János. I se aduce aminte, de asemenea, că această denumire trebuie să o facă cunoscută "preoţilor districtuali"care împreună cu docenţii trebuie să-i pună la dispoziţie datele statistice şi ori care alte informaţii cu toată „*onoarea*" ca unui reprezentant al guvernului care are drept a supraveghea învăţământul. Din partea episcopului i s-a transmis că în Beba „*se va stabiliza una şcoală comunală-ca ultim remediu.*"Pe docinţi îi roagă „*ca să păstraţi purtarea cea bună şi diligenţa*"..."*ca să nu periclităm existenţa şcoalelor confesionale*". Aici era durerea cea mare a guvernului fiindcă în şcolile confesionale se păstra limba maternă pe când în cea comunală era introdusă limba statului (maghiara). Îi îndeamnă pe preoţi şi învăţători să desfăşoare un învăţământ corect, după legile ministeriale care se află în Foaia învăţătorilor şi „*să nu lăsaţi nici o ocazie binevenită şi să stăruiţi din toate puterile*" ca poporul nostru să-şi trimită copii la şcoală fiindcă altfel vor „*ca să ne forţeze la primirea şcoalelor comunale*" care sunt contra intereselor noastre bisericeşti şi mai ales naţionale.[19] Îi sfătuieşte la coînţelegerea, consfătuirea cu parohul şi cu fruntaşii satului fiindcă "*puteţi face prea multe ca să putem scăpa de rău*" De aceea rezultă aceea procedură ca să ne constituim în *comitet şcolar, cât de urginte care să aibe formalitatea oficioasă şi confesională*". Însă fără "*reprezentanţi şcolari nu Vă lăsaţi*" căci aceştia se vor punea în frunte, la vizitaţiunile inspectorului şcolar şi vor declara şcoala de confesională. Altfel vor să "*ne foţeze la primirea şcoalelor comunale*" repetă Vincenţiu Grozescu ameninţarea care plutea. Parohul local are să cheme poporul la conferinţă şi unde să aleagă 6-12 membrii în comitetul şcolar care neîntrerupt să-şi ţină şedinţele şi să fie bine informaţi de parohul lor care va fi denumit şi preşedintele acestui comitet. Această circulară, din 26 Ianuarie 1870, este semnată de luare la cunoştinţă de preoţii din cercul său: preotul Petru Grozescu din Comloş, cel din Beba, semnează indescifrabil, preotul Telescu din Cenad şi preotul Ioan Kreţu din Igriş[20]

Întâmplarea face să avem noroc de un document important prin care protopopul Vincenţiu Grozescu să trimită istoria parohiilor din vicearhidiaconatul Torontalului. Nu le-am găsit pe toate ci doar adresa protopopului cu care ar fi trebuit să fie a Sânicolaului Mare, Banat Comloşului, Igrişului, Cenadului Sârbesc iar în lipsa preotului pentru Beba nu s-a putut „efeptui" dar doar două au mai rămas: istoria parohiei gr. cat. a Sânicolaului Mare de protopopul Vincenţiu Grozescu şi un „adaus"la istoria parohiei gr. cat. a Banat Comloşului alcătuită de preotul Petru Grozescu la 1872. Din cauza lungimei lor spicuim doar câteva

---

[19] Protopopul Vincenţiu Grozescu atenţionează şi mai târziu, în anul 1884, asupra pericolului şcolilor de stat, aşa cum corect constată, în baza unor documente, şi Luminiţa Wallner Bărbulescu, *Zorile modernităţii. Episcopia greco-catolică de Lugoj în perioada ierarhului Victor Mihályi de Apşa,* Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2007, p. 262.

[20] Arhiva Mitropoliei Banatului, Fond Lugoj, nr. 775/1870; cf. Nr. 64/22 ianuarie 1870.

lucruri demne de remarcat. Ele sunt de dată recentă şi s-au format din comunitățile ortodoxe a localitățillor respective. Cea din Sânicolaul Mare datează din 1846 şi are doar o capelă pe care plătesc chirie 564 fl v. a.anual. Se aminteşte activitatea preotului Ioan Murgu, originar din Banat, crescut la Seminarul din Pesta, hirotonit de Episcopul Erdeli, aflat sub continuă presiune sârbească. A fost aici între anii 1847-1863 şi din cauza salarului de 315 fl. v. a. a fost nevoit să demisioneze şi a plecat la Oradea unde este şi în prezent paroh(la 1873). După plecarea acestuia este hirotonit teologul absolut de Blaj Vincențiu Grozescu de Episcopul Alexandru Dobra în data de 15 Noiembrie 1863.

Dintre cele mai notabile realizări pe care le menționează Vincențiu Grozescu este(curios) din timpul cât a petrecut ca paroh în Sânicolaul-Mare : *"Românii gr. or*[ientali, cum era denumiți de uniți, ortodocşii] *sub acest preot şi dobândiră drepturile bisericeşti, formând cele mai bune legi, pentru guvernarea diecesei cu numele "Statutul Organic."Românii, apoi consolidându-se în autonoma (autonomia n. n.) lor de biserică, prea puțini mai cugetau către Unire şi cu atâta mai vârtos ca prin recâştigarea autonomiei bisericeşti şi aflară mult puțin şi garanția viitorului național"*[21]. Tot de aici aflăm că parohul Vincențiu Grozescu în 1866, pentru merite este ridicat la rangul de protopop şi asesor consistorial.[22] Simpatiile sale pentru ortodoxie nu se mai vădesc şi cu alt prilej, cu o singură excepție afirmându-se că a fost" *tentat adeseori să revină la ortodoxie* "dar nici aceea pe baze documentare deşi studiul în cauză abundă în folosirea cu predilecție a surselor documentare.[23] Mai afirmă, aceeaşi autoare, că protopopul Vincențiu Grozescu este adeptul unei preoții tradiționale care trebuie să exceleze la capitolul păstrarea datinilor româneşti, a credinței neştirbite şi să se bazeze mai puțin pe studiile înalte.[24]

Cealaltă "istorie" este a parohiei gr. cat. din Banat Comloş scrisă de preotul Petru Grozescu la 1872. Aici este menționată apăsarea şi despotismul ierarhiei sârbeşti cât şi jaful la care au fost supuşi românii de către sârbi "*naționalmente*" cât şi bisericeşte. Prin urmare se urmărea despărțirea ierarhică şi împărțirea fondurilor. "*În atari calamități*" avu câştig de cauză „*religiunea unită*" şi mai bine a "*strămutat religiunea decât să-şi piardă naționalitatea*". Deşi erau doar 4-5 familii sârbeşti au reuşit să impună în parohia ortodoxă română"lepădarea" cărților române bisericeşti şi procurarea celor sârbeşti fapt care a iscat şi un proces cât şi cântarea să fie în sârbeşte (ceea ce s-a şi întâmplat până la 1849). Iar parohul Petru Grozescu, trecut la uniți a donat toate cărțile sârbeşti unei parohii sârbeşti vecine. S-au iscat procese cu o durată de 6-7 ani şi când la toate icoanele s-a scris româneşte numele donatorulului. Preotul Petru

[21] Arhiva Mitropoliei Banatului. Fond Lugoj, nr. 53/1873, f. 4.
[22] Ibidem, f. 5.
[23] Luminița Wallner Bărbulescu, *op. cit.*, p. 196.
[24] Luminița Walner Bărbulescu, *op. cit.*, p. 192-193.

Grozescu a fost ortodox hirotonit de episcopul Timişoarei, Maxim Manuilovici la 14 Decembrie 1833 şi a trecut la uniţi în 3 Decembrie 1856 când au mai trecut un număr de 500 de familii, mărturiseşte preotul. S-a încercat convingerea lui să revină la "neuniţi" printr-o sumă de bani semnificativă, de 10 mii de fl. v. a şi o să fie denumit asesor consistorial, ne mărturiseşte tot preotul Petru Grozescu. Dintr-un alt loc aflăm că el a fost paroh unit în Comloş până în 1872.[25] Având în vedere că aceast "adaus" a fost semnat de preotul Petru Grozescu în 3 Noiembrie 1872, tragem concluzia că el a murit între 3 Noiembrie şi 31 Decembrie. După el a fost un Damian Gozescu (1873-1883), fratele lui Vincenţiu şi fiul preotului Petru Grozescu (nu acesta cu 4 fete) care se pare că a fost învăţător aici între 1867-1875, deşi acelaşi autor spune că şcoala s-a deschis în 1875?. Mai există un document, - amintit deja - în care vorbeşte de problemele materiale ale preoţilor şi unde aminteşte de preotul din Comloş cu cele 4 fete ale sale care „n-au noroc", dar nu spune că era taică-său sau că cele 4 fete sunt surorile sale cum am putea presupune după identitatea numelor. Probabil că cercetările viitoare vor lămuri această problemă.

Aceste din urmă lucrări[26] aduc informaţii noi şi interesante, unele bazate pe documente; însă lipsesc trimiterile lămuritoare.

2. Activitatea publicistică

Cu Iosif Vulcan de la *Familia* (Pesta, 1865 - 17 aprilie 1880 - 27 aprilie 1880 - 1906), Vincenţiu Grozescu a început să colaboreze, se pare, din prin anul 1865 până în anul 1890.[27] Se pare că peste 25 de ani cum aflăm dintr'un articol jubiliar. Subiectele la care s'a oprit de-a lungul timpului au fost istorice, literare, memorialistice, de călătorie, despre legăturile interromâneşti relevând obiceiurile şi traditiile comune de pe ambele versante ale Carpaţilor . Să încercăm prezentarea lor, în general, pe temele dezbătute. Surprinde şi astăzi cât de bine informat a fost protopopul Vincenţiu Grozescu, pentru vremea lui, asupra

---

[25] *Sergiu Soica*, Despre Comloş. Documente, articole, traduceri, *Editura Eurobit, Timişoara, 2007;* Stevan Bugarski, Claudiu Călin, Traian Galetaru, Sergiu Soica - *Din trecutul Comloşului*, Editura Eurobit, Timişoara, 2008, p. 62

[26] Contribuţii la istoria Comloşu Mare şi a Banatului, ediţie bibliofilă realizată de Walter Tonţa şi Traian Galetaru, Editura Mirton, Timişoara, 2003; Sergiu Soica, *Despre Comloş. Documente, articole, traduceri*, Editura Eurobit, Timişoara, 2007; Stevan Bugarski, Claudiu Călin, Traian Galetaru, Sergiu Soica - *Din trecutul Comloşului*, Editura Eurobit, Timişoara, 2008.

[27] Lucia Cornea, *Aspecte noi privind jubileul din 1904 al revistei „Familia"*, în *Centenar muzeal orădean*, [Oradea], 1972, p. 383-390; Alexandru Crişan, *Revista Familia (1865-1906). Contribuţii monografice*, Editura Facla, Timişoara, 1973, 227 p; Al. Crişan, *"Familia" – Organ al publicaţiilor Societăţii pentru fond de teatru*, în *Centenarul „Societăţii pentru crearea unui fond de teatru român"* (1870-1970), Oradea, 1972, p. 151-156; Viorel Faur, *Nicolae Iorga şi revista "Familia"*, Oradea, 1971, p. 319-326.

mişcărilor din literatura engleză[28]

Subiectele de natură istorică au fost despre istoria românilor de la Mureşul de jos, istoria districtelor româneşti din Banatul timişan şi istoria Banatului timişan din anii 1552 - 1785 într'un serial de mai multe numere.[29] Subiectele literare au şi ele un loc important în iconomia preocuparilor autorului care publica mai multe eseuri sau nuvele cu caracter istoric[30]

În afara acestor rânduri închinate trecutului românesc din Transilvania şi Banat, întâlnim ample descrieri de călătorie cu reliefarea valorilor tradiţionale aflate în România, pe plaiurile dobrogene. Aceste gânduri cu adânci rezonanţe naţionale demonstrează, încă odată, ataşamentul său faţă de aceste valori dar în acelaşi timp sugerează cititorilor din Austro-Ungaria modul de viaţă amical al românilor cu turcii, tătarii, lipovenii ruşi, ceea ce ar fi posibil şi cu maghiarii, în anumite condiţii.[31] Astfel, recolta obţinută este expusă la târgul din

---

[28] Vincenţiu Grozescu, *Litearatura angleză*, în *Familia* (Pesta), 1867, III, nr. 19, 7/19 mai, p. 226-228.

[29] Vincenţiu Grozescu, *Istoria românilor de la Mureşul de jos* (dedicată dlui Vinc. Babeş), în *Familia*, 1887, XXIII, nr. 31, 2/14 August, p. 363; Ibidem, p. 364; Idem, nr. 32, 21 aug. p. 375; Ibidem, p. 376; Ibidem, p. 378; Idem, nr. 33, 16/28 august, p. 387; Ibidem, p. 388; Idem, nr. 34, 23 august/6 septembrie, p. 399; Ibidem, p. 400; Vincenţiu Grozescu, *Istoria Banatului timişan, 1552 - 1785*, în *Familia* (Oradea), 1888, XXIV, nr. 9, 27 mart/11 apr, p. 99; Ibidem, p. 100; Ibidem, p. 101; Idem, nr. 10, 6/18 mart, p. 111; Ibidem, p. 112; Idem, nr 12, 20 mart/1 april, p. 134; Ibidem, p. 135; Idem, nr. 13, 27 mart/8 apr, p. 147; Ibidem, p. 148; Idem, nr 14, 8 april/15 april, p. 161; Ibidem, p. 162; Idem, nr. 15, 10 /22 apr, p. 173; Ibidem, p. 174; Vincenţiu Grozescu, *Istoria districtelor româneşti în Bănatul timişan*, în *Familia*, 1890, XXVI, nr. 16, 22 aprilie/ 4 mai, p. 183; Ibidem, p. 184; Ibidem, p. 186; Idem, nr. 17, 29 aprilie/ 11 mai, p. 197; Ibidem, p. 198; Idem, nr. 18, 6/18 mai, p. 210; Ibidem, p. 211; Idem, nr. 19, 13/25 mai, p. 221; Ibidem, p. 222; Idem, nr. 20, 20 mai/1 iunie, p. 235; Idem, nr. 21, 27 mai/8 iunie, p. 246; Ibidem, p. 247; Idem, nr. 22, 3/15 iunie, p. 256; Ibidem, p. 257; Ibidem, p. 258; Idem, nr. 24, 17/29 iunie, p. 286; Idem, Nr. 25, 24 iunie/6 iulie, p.299; Idem, nr. 26, 1/13 iulie, p. 311; Idem, nr. 27, 8/20 iulie, p. 320; Ibidem, p. 322; Ibidem, p. 323; Idem, nr. 28, 15/27 iulie, p. 332; Ibidem, p. 334; Idem, nr. 29, 22 iulie/ 3 august, p. 344; Ibidem, p. 346; Idem, Nr. 30, 29 iulie/10 august, p. 356; Ibidem, p. 358; Idem, nr. 31, 5/17 august, p. 367; Ibidem, p. 368.

[30] Vincenţiu Grozescu, *Nu e mort ci ar voi sa moară* (Novelă istorică), în *Familia*, 1868, IV, nr. 33, 19 sep./ 1 oct., p. 384; Ibidem, p. 385; Ibidem, p. 386; Ibidem, p. 388; Idem, nr. 34, 27 sept./ 9 oct., p. 396; Ibidem, p. 397; Ibidem, p. 398; Idem, nr. 36, 25/13 oct. p. 422; Ibidem, p. 424; Ibidem, p. 425; Idem, nr. 37, 21 oct./2 noiembrie, p. 433; Ibidem, p. 434; Ibidem, p. 436; Ibidem, p. 437.

[31] Vincenţiu Grozescu, O *expediţie nefericită*, în *Familia* (Pesta), 1868, IV, în studiu; Vincenţiu Grozescu, *Din Constanţa. (Băile de la Constanţa, poporaţiunea ei, turcii şi tătarii din Dobrogea, recolta, panairul (tergul) din Medegia)*, în *Familia* (Oradea), 1885, XXI, nr. 27, 7/19 iulie, p. 321; Ibidem, p. 322; Vincenţiu Grozescu, *O călătorie la codru*, în *Familia*, 1887, XXIII, nr. 39, 27 Septembrie/8 Octobrie, p. 464; Ibidem, p. 465; Ibidem, p. 466; Vincenţiu Grozescu, 0 *călătorie la cules de vie.- 1888* - în *Familia* (Oradea), 1888, XXIV, nr. 41, 9 /21 oct. p. 476; Ibidem, p. 477;

Medgidia. Scopul acestui articol era, probabil, şi acela de a ilustra celor de acasă, din Ardeal şi Banat, ale căror terenuri mănoase erau renumite, bunele rezultate din celelalte teritorii româneşti. Într'un alt articol descrie o călătorie din Banat până în Grecia, demonstrând, încă odată, că pana nu este un accident în mâna lui, mânuindu-o cu deosebit talent.[32]

3. Colaborator la Dreptatea (Timişoara, 1894 - 1898)

Am depistat două articole cu caracter memorialistic publicate in ziarul timişorean *Dreptatea,* din care putem afla mai multe detalii legate de viața personala a autorului.[33] De aici putem deduce ca Vincențiu. Grozescu a fost elev al minoriților din Arad prin anii 1850-1859. Şi unde împreună cu alți colegi români, demonstreză un patriotism hotărât, insuflat de un paşoptism autentic. Câteva consemnări ale autorului sunt de-a dreptul şocante. El descrie cu mult patos şi avântul firesc tinereții, atmosfera acelor ani de la şcolile străine din Arad unde învățau elevi români care se simțeau *falnici ca sunt români* şi regretau *până la estas* că a *trecut resmerița lui Iancu* fără ei. În timp ce profesorii le vorbeau de Kossuth, *noi ne cugetam la Iancu şi Valea Cerbului. Ei injurau pe moți şi noi parcă strângeam lumea în mâinile noastre. Ei ne spuneau de sclavia maghiară şi noi ne vedeam neamul nostru gemând în ea.* O descriere plină de talent în care izbeşte realitatea incredibil de dură a atmosferei în care tinerii români trebuiau să învețe, să spere şi să se manifeste. Autorul, Vincențiu Grozescu ne copleşeşte prin surpriza cu care ne mărturiseşte preocupările acestor tineri - şi foarte important - şi cine erau ei: *În aceste momente triste pentru națiunea română, noi studenții români făceam poesii.* ,, iar aceşti poeți enumerați de Vincențiu Grozescu sunt caracterizați (încă o dată, cu talent): Iulian Grozescu *facea cele mai frumoase poesii lirice;* Mircea Vasile Stănescu, *compunea hexametrele cele mai pocnitoare*[34]; Iosif Goldiş[35] (viitorul episcop al

---

[32] Vincențiu Grozescu, *Unsprezece luni in Orient(Schiță de călătorie)*, în *Familia*, 1887, XXIII, nr.1, 4/16 ianuarie, p. 4; Ibidem, p. 5; Ibidem, p. 6; Idem, nr. 2, 11/23 ianuarie, p. 14; Ibidem, p. 15; Idem, nr. 3, 18/30 ianuarie, p. 26; Ibidem, p. 27; Ibidem, p. 28;

[33] Vincențiu Grozescu, *Tinerimea Română,* în *Dreptatea* (Timişoara), 1894, I, nr. 225, 14/26 oct., p. 6; Idem, 1894, I, nr. 226, 16/28 oct., p. 6. Aceste date le-am folosit în articolul: *Din începuturile revistei Speranța,* în *Mitropolia Banatului,* 1976, XXVI, nr. 9-12, p. 716-724. Pentru ansamblu vezi: I. D. Suciu, *Ideologia ziarului "Dreptatea"(1893-1898),* în *Studii de Istorie a Banatului,* 1970, II, p. 199-204.

[34] Mircea Vasile Stănescu (1841 - 1888) publicist, director al revistei Gura Satului a fost un fruntaş al mişcării naționale a românilor din Arad. A creat Clubul românilor tineri, a semnat apelul pentru înființarea unui teatru național, a fost adeptul adoptării unui program național, a înființat societatea Progresul. În parlamentul ungar a fost deputat al circumscripției Chişineu Criş. Autorul bustului sau statuii dedicate lui (la 1938) este Ioan Moga.

[35] Pr. Prof. Dr. Mircea Păcurariu, *Dicționarul Teologilor Români,* Studii la gimnaziile din Szarvas (Ungaria) şi Arad, Institutul teologic la Arad, Academia de Drept din Debrețin, Facultatea de Filosofie a Universită'ii din Pesta. Funcționar în administrația de stat (1864 -

Aradului,1899-1902) era *al doilea Homer şi Esop;* Mihail Şerban (viitorul pictor şi canonic) *era sublim în ode.*[36] La ideea lui Iulian Grozescu aceşti tineri scot o revista intitulată, *Vioara* scrisă de mână, realizând această împlinire *fără profesori, fără vreun sprijin moral sau material, singur numai cu puterea iubirei nemărginite a neamului nostru.* Ca după aceea *în secret, am decis sa dăm un Almanach care apoi a şi ieşit tipărit cu numele de Speranţa.* Aceasta mărturisire a lui Vincenţiu Grozescu (ajuns protopop, între timp) este foarte importantă fiindcă aduce unele lămuriri despre implicarea numelui său în apariţia revistei.[37]

Alte articole interesante, semnate tot de el, au apărut în *Dreptatea* într-un serial de şapte intitulat *O istorie din suferinţele bănăţenilor.* Aşa cum am arătat acesta a apărut într-un serial de 7(şapte) articole privind istoria din Banat în epoca turcească, cea habsburgică şi cea austro-ungară.[38]

4. Colaborator la Speranţa (1869-1872)

La privire superficială am găsit o singură însemnare cu pseudoniumul său, Argus intitulată *De lângă dealul Aradului.* Unde vorbeşte de problemele şcolare ale unor sate de pe valea Mureşului.[39]

Foaia *Speranţa* a apărut în 1/13 Februarie 1869 şi a fost sistată în anul 1872 locul ei fiind luat de revista *Lumina.* Redactorilor, colaboratorilor şi susţinătorilor li s-au adăugat şi noile personalităţi cunoscute, Ioan Slavici, Iosif Goldiş, Ioan Damşa, Ilarion Puşcariu, Miron Romanul, Vasile Mangra, Ioan Russu, tinerimea studioasă din Arad. Îi regăsim pe toţi în prezentarea istoricului

---

1869), călugărit în 1869 la Hodoş-Bodrog sub numele Iosif, hirotonit ierodiacon şi ieromonah (1875), apoi protosinghel, devine profesor la Institutul teologic din Arad (1869-1873), profesor de Limba şi literatura română la Liceul de Stat din Arad (1873-1892), administrator protopopesc la Arad (1878-1880), director al Institutului teologic-pedagogic (1885-1886), preşedinte vicar (şi arhimandrit) al Consistoriului ortodox român din Oradea (1892-1899), episcop al Aradului (ales 2/14 mai 1899, instalat 20 iul. 1899) până la moarte. Pr. Dr. Paul Vesa, *Viaţa şi activitatea episcopului Iosif Ioan Goldiş al Aradului (1836-1902)*, în *Altarul Banatului* (Timişoara), 1997, VIII (XLVII), Serie nouă, nr.4-6, p.119- 126.

[36] Eugen Glück, *Contribuţii noi cu privire la pictorul Mihail Şerban (1819-1888),* în *Studia Universitatis Babeş-Bolyai. Theologia Catholica,* 2001, XLVI, nr. 3, p. 51-52.

[37] Aceste date le-am folosit în articolul *Din începuturile revistei Speranţa,* în *Mitropolia Banatului,* 1976, XXVI, nr. 9-12, p. 716-724.

[38] Vincenţiu Grozescu, protopop, *O istorie din suferinţele bănăţenilor,* în *Dreptatea* (Timişoara), 1894, I. nr. 241, 4/16 noiembrie, p.6; *Dreptatea* (Timişoara),1894, I, Nr. 243, 6/18 Noiembrie, p. 6; *Dreptatea.* (Timişoara), 1894, I, Nr. 245, 10/22 Noiembrie, p. 6; Vincenţiu Grozescu, protopop, *O istorie din suferinţele bănăţenilor,* III, în *Dreptatea* (Timişoara), 1894, I, nr. 277, 21 decembrie/ 2 ianuarie, p. 6; Vincenţiu Grozescu, protopop, *O istorie din suferinţele bănăţenilor* (Fine). VII, în *Dreptatea* (Timişoara), 1894, 1, nr. 281, 25 decembrie/ 6 ianuarie, p. 7.

[39] Argus, *De lângă dealul Aradului,* în *Speranţa* (Arad)1871, II, nr. 6, 14 martie, p. 46-47.

Dr. Pavel Vesa cu excepţia lui Vincenţiu Grozescu pentru că acesta semna cu pseudonimul *Argus*. Şi aşa cum constată şi el, toţi vor beneficia de susţinerea Mitropolitului Andrei Şaguna, aprecierea lui Mihai Eminescu şi bunăvoinţa lui George Bariţiu.[40]

5. Colaborator la Muguri (1859) din Arad

"Junimea clericală din Arad" îndrăzneşte a publica un Almanah pe 1859 cu poezii de E.B. Stănescu, N. Cristian, M. Bota[41] Din altă parte aflăm cam acelaşi lucru. E. B. Stănescu editează la Arad almanahul „Muguri" pe anul 1859 la care colaborează E. B. Stănescu, Vincenţiu şi Iulian Grozescu, A. Russu, P. Draga, N. Cristea, I. Goldiş, At. M. Marienescu, Moise Bota.[42] Întrebarea care se pune este dacă acest E. B. Stănescu este aceeaşi persoană cu avocatul şi ziaristul Mircea V. Stănescu (1841-1888) sau este o simplă greşeală de tipar?Nu putem trece cu vederea că şi Ioan Slavici a fost practicant – în 1872 – în birourile avocatului Mircea V. Stănescu avocat care se opunea guvernului[43] În alt loc apare ca editor al almanahului M. V. Stănescu. Deci care este realitatea? Ne salvează Iulian Negrilă: Încercările pentru a scoate o publicaţie românească la Arad sunt reluate în 1849. O acţiune al cărei promotor a fost Mircea V. Stănescu are loc în 1857, când înfiinţează la Arad o societate de lectură a elevilor. Activitatea culturală a acestei societăţi s-a materializat prin tipărirea la 30 mai 1859 a Almanahului "Muguri", prin conlucrarea junimei clericale şi studioase a claselor gimnaziale superioare, redactat de Emeric V. Stănescu.[44]

---

[40] Dr. Gh. Ciuhandu, *Începuturile publicisticei bisericeşti de la Arad (1861-1871)*, Arad, 1937; Pr. Dr. Gh. Litiu, *Cultura clerului din Banat şi Crişana în veacul al XIX-lea*, în *Mitropolia Banatului*, 1974, XXIV, nr. 1-3, p. 100-109; Idem, *Presa bisericească de la Arad (1869-1948)*, în *Altarul Banatului*, 1990, I (XL), Serie noua, nr. 9-10, p. 88-92; Idem, *Speranţa, prima revistă româneasca arădeană*, în *Altarul Banatului*, 1991, II (XLI), Serie noua, nr. 4-6, p. 71-75; Pr. Dr. Pavel Vesa, *Episcopia Aradului. Istorie, cultură, mentalităţi (1706-1918)*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2006, p. 357-358. Instrumentul de lucru doct pentru cercetătorii istorici presei româneşti este lucrarea lui B. Farkas, E. Glück, *Speranţa (1869-1872), Index de revistă*, Arad, 1970.

[41] Titu Maiorescu, *Direcţia nouă în poezia şi proza română*, 1872.

[42] D. Vatamaniuc, *Ioan Slavici şi lumea prin care a trecut*, Bucureşti, 1968, p. 45; I. Pervain, *Societatea diletanţilor " teatrali "din Cluj (1870-1875)*, în *Studia Universitatis Babeş-Bolyai. Series Philologica*. Fasc. I, Cluj, 1962, p. 55-72.

[43] Iulian Negrilă, *Ioan Slavici în apărarea limbii române*, în *România Literară*, 2004, nr. 7, 25 februarie- 2 martie. În 1859 apare almanahul literar *Muguri*, editat de Societatea de lectură a elevilor români sub îndrumarea lui M.V. Stănescu.

[44] Iulian Negrilă, *Scriitori străini în presa arădeană*, în *Studii de ştiinţă şi cultură*, 2008, IV, nr. 3 (14), septembrie, p. 77-85.

6. Colaborator la Luminătoriul (1880-1894) din Timişoara

Îl găsim în acest ziar în cadrul unor acţiuni filantropice de natură culturală. Despre venitele şi spesele de la balul român din Budapesta ţinut în 21/9 Februarie 1881 în favoarea societăţii "Petru Maior". Colecta a fost în toată ţara şi aici îl găsim şi pe Vincenţiu Grozescu din N. Szt. Miklós care a colectat de la V. Grozescu 1 fl., N. Vingan 50 cr., G. Popescu 1 fl., A. Brancovan 20 cr., I. Raica 40 cr., Chira Flusiu 50 cr., Iorga Antonie 50 cr., T. Halic 1 fl.[45] O altă colaborare a protopopului Vincenţiu Grozescu se referă, în acelaşi an, la consemnarea, ca şi în alte ziare, a fenomenului teatrului prezent în sânul poporului român. De data aceasta este prezentată trupa teatrală de sub conducerea lui Petculescu tot din iarna lui 1881. Publicul din Sânicolaul Mare care a asistat la cinci reprezentaţii a fost "satisfăcut", iar actorii au fost şi ei "mulţumiţi" fiindcă publicul i-a sprijinit cu " dragoste naţională" iar actorii au avut prilejul să se convingă că numai prin profesionalism îi vor cuceri pe români.

"Juna noastră trupă deşi nu posede puterile şi calităţile recerute, totuşi trebue să-i constatăm D. Petculescu, că are un merit: că cu sacrificiile proprii au putut da iniţiativa unei trupe teatrale române, care, cu timpul, dacă –şi va face studii serioase în arta teatrală, i-am putea numi de în/4/- temeiătorul unei societăţi teatrale române în Banat. Recomand cu toată seriozitatea publicului rom[ân] pe juna trupă care-şi pune toate silinţele ca să ajungă la perfecţiune; şi dându-le din partea noastră tot concursul şi sprijinul, cu timpul ne vom putea mândri, că arta teatrală română s-a născut salutată cu iubire, şi trăeşte adorată şi glorificată de poporul românesc."[46]

7. Colaborator la Albina (1866-1877)

Albina a fost un periodic românesc apărut din iniţiativa lui Vicenţiu Babeş şi Andrei Mocioni, al cărui prim număr a apărut la 23 martie/8 aprilie (după alte surse la 15 aprilie) 1866 la Viena. Din 1869 până în 1877, Vinceţiu Babeş a continuat tipărirea la Budapesta, cu toate că fusese interzis în Ungaria la 1869. Deviza sub care apărea ziarul era: „Daco-românia morală, culturală, una şi indivizibilă".[47]

Fiind un periodic aşa de important, în special pentru cei din Banat, era subînţeles ca Vincenţiu Grozescu să apară printre colaboratori. Colaborarea sa se dezvoltă în jurul ideii culturale. Astfel scrie înduioşător despre reprezentaţiile

---

[45] *Ratiociniu*, în *Luminătoriul* (Timişoara), 1881, II, nr. 38, 13/25 mai, p. 4; cf. Gelu Neamţu, *Din corespondenţa lui Pavel Rotariu privind ziarul "Luminătorul"(1880-1894)*, în *Banatica*, 1973, II, p. 235-249.

[46] V. Grozescu, protopop, Sân Nicolaul Mare, în 10 decembrie 1881 (*Despre societatea română teatrală*), în *Luminătoriul* (Timişoara), 1881, II, nr. 97, 5/17 decembrie, p. ¾.

[47] George Cipăianu, *Ziarul „Albina"(1866/1876) apariţie, colaboratori, orientare generală*, în *Acta Musei Napocensis*, 1973, X, p. 313-329.

teatrale date de "artistul comic" I. D. Ionescu la Pecica, Nădlac, Sân-Nicolaul Mare, Banat Comloş şi Toracul Mare şi despre care spune: " *a venit a căuta poporul român la ţară, la vatra lui şi a inspira căldură şi încredere în geniul său...Şi să facem ca arta noastră teatrală să fie o viaţă de trai a multora, şi o şcoală cu experienţă prea bună de a educa poporul român.*" Dar guvernul a plătit o trupă, numai ca să de-a reprezentaţii în limba maghiară, pentru ca poporul român să nu beneficieze de binefacerile educaţiei în limba română.[48]

8. Colaborator la Observatoriul (1878-1885) lui George Bariţiu din Sibiu

Prin osârdia istoricului Dr. Gelu Neamţu s-a găsit o corespondenţă mai lungă despre expoziţia de la Dej din toamna anului 1879 în coloanele ziarului *Observatoriul* din Sibiu semnată de Argus, pseudonimul protopopului Vincenţiu Grozescu al nostru. Nu ar fi exclus ca să se mai afle şi alte articole în paginile acestui important ziar a lui Bariţiu.[49] Autorul descrie expoziţia de produse naturale, agricultură şi manufacturi deschisă la Dej în perioada 18-26 Octombrie 1879. Ca un profesionist, el descrie întâi aşezarea istorico-geografică a Dejului, starea populaţiei cât şi etnia, românii fiind doar 1600 faţă de 8400 de maghiari. Parohie gr. cat. este din 1799 iar actualmente (1879) erau 1200 suflete gr. cat. şi 400 gr. orientale. În 9 zile, expoziţia a fost vizitată expoziţia de 13500 persoane iar dintre personalităţi episcopul Szabo, canonici, profesori şi elevi de la Gherla. Iar dintre notabilităţile maghiare au fost contele Eugen Zichy[50], generalul Tür şi

---

[48] Vincenţiu Grozescu, *Sân-Nicolaul Mare, în 23 Decembrie* 1873, în *Albina*, 1873, VIII, nr. 96, 13/25 octombrie; cf. D. Vatamaniuc, *Ioan Slavici şi lumea prin care a trecut*, Bucureşti, 1968, p. 145.

[49] Argus, *Corespondenţa particularie a Observatoriului*, în *Observatoriul* (Sibiu), 1879, II, nr. 88, 3/15 noiembrie, p. 357-358; Horia N. Ursu, *"Observatoriul" (1878-1885) – tribuna de luptă a lui George Bariţiu pentru emanciparea naţională a românilor din Transilvania*, în *Filologie şi istorie. Omagiu Marii Uniri*, Sibiu, 1990, p. 155–163; Ioan Chindriş, *George Bariţ, ctitor de publicaţii periodice*, în *"Academica"*, 1997, VII, nr. 10, p. 6–7.

[50] Familia este originară din sec. al XIV-lea. Prima figură proeminentă a fost *generalul imperial Stefan Zichy* din sec. al XVI-lea. Descendenţii lui s-au divizat în două ramuri: Zichy-Palota şi Zichy-Karlburg. Prima linie s-a divizat în trei: Nagy-Lang, Adony şi Szent-Miklos iar a doua (Zichy-Karlburg, din 1811 devine Zichy-Ferraris), în patru: Vedroa, Vezsony, Duravar şi Csics. Sunt amintiţi câţiva mambri proeminenţi ai familiei, în decursul timpului:

Contele Károly Zichy (1753-1826) a fost ministru austriac de război în 1809 şi ministru de interne în 1813-1814. Fiul său

Contele Ferdinand (1783-1862) a fost Feld-Marschal austriac condamnat la 10 ani fiindcă a predat Veneţia revoluţionarilor în 1848 (a fost graţiat în 1851).

Contele Ödön [Edmund] Zichy (1809-1848), administrator al comitatului of Veszprém, a fost spânzurat la 30 September 1848 din ordinul Curţii Marţiale a Ungariei.

Contele Ferenc Zichy (1811-1900) a fost secretar de stat pentru Comerţ în cabinetul Széchenyi ministru la 1848 dar după pensionare a trecut de partea imperialilor fiind comisar imperial şi între 1874 până la 1880 ambasador austriac la Constantinopol.

comisari ai comitetului de expoziţie din Alba regală spre a împărţi diplome şi medalii. A expus şi Maria Bohăţel. S-au împărţit 94 de medalii de aregint, 129 de bronz şi 254 diplome din care contesa Maximilian Teleki născută Maria Tătariu a primit vreo 20.

9. Colaborator la Transilvania din Sibiu

Deocamdată nu putem menţiona decât o singură corespondenţă semnalată nouă recent.[51] Acest rapor oficial vorbeşte de Adunarea generală din 27, 28 August 1896 de la Lugoj, prima oară când "Astra" iese din hotarele Transilvaniei şi prima oară când este în Banat. Se dă cuvântarea preşedintelui "Asociaţiunei", canonicul Ioan Micu Moldovan care accentuează şi el acest prim pas de pe teritoriul Ungariei de Răsărit, în Banat. "Astra" a avut membrii şi dintre românii din aceste părţi. Dacă rezultatele ei au fost modeste nu trebuie să se uite greutăţile interne şi externe cu care a trebuit să lupte. Răspunde din partea bănăţenilor Alexandru Mocsonyi care accentuează frumoasa cuvântare şi remarcă că pentru prima oară Asociaţiunea transilvană iese din frontierele Transilvaniei de odinioară şi se dezbracă de caracterul provincial şi proclamă

Contele Ödön [Edmund] Zichy (1811-1894) a desfăşurat o activitate remarcabilă în promovarea artei şi industriei în Austro-Ungaria. El a fost fondatorul Muzeului Oriental din Viena. Fiul său,

Contele Jenő [Eugen] Zichy (n. 1837) a avut o activitate economică intensă şi de trei ori a vizitat Caucazul şi Asia Centrală să investigheze proveninţa original a maghiarilor pe care le-a publicat în *Voyages au Caucase* (2 vol., Budapest, 1897) şi *Dritte asiatische Forschungsreise* (6 vols., în limba maghiară şi germană; Budapest şi Leipzig, 1900-1905).

Contele Ferdinánd Zichy (n. 1829) a fost condamnat în 1863 într-un proces de presă, dar în 1867 a fost ales în Parlament şi a fost unul dintre fondatorii Partidului Catolic al Poporului . Al doilea fiu al său,

Contele Aladár Zichy (n. 1864), a fost tot membru al Partidului Catolic al Poporului şi a fost ministru în cabinetul Wekerle din 1906.

Contele János Zichy (n.1868), de asemenea între anii 1896 - 1906 a fost membru al Partidului Catolic al Popoorului şi după 1906 ataşat de Partidul Constituţional a lui Andrássy şi a mai fost confidentul arhiducelui Francis Ferdinand.

Contele Géza Zichy (n. 1849), nepotul Contelui Ferenc menţionat mai sus a studiat muzica cu Liszt devenind un pianist profesionist.

Contele Mihály Zichy (n. 1829), unul din cei mai importanţi pictori, fiind denumit pictorul oficial al Curţii de la St. Petersburg şi a însoţit pe Ţarul Rusiei în drumurile sale. Galeria Naţională din Budapesta posedă pictura intitulată *"Queen Elizabeth before the coffin of Francis Deák"*; fiind mai iute cunoscut pentru ilustrarea lucrărilor marilor scriitori maghiari (Petőfi, Arany, etc.).

Baronul Ivan Rubido *Zichy de Zich et Zagorje* (născut la 17 iunie 1874, mort la Graz, în 16 mai 1964), ministru regal maghiar.

[51] Mulţumim Prof. Drd. Sipos Ibolya pentru această semnalare. Vincenţiu Grozescu, *Adunarea generală de la Lugoj*, în *Transilvania* (Sibiu), 1896, XXVII, nr. 9, octombrie-noiembrie, p. 209-221.

principiul solidarității naționale pe teren cultural. Urmează *Momente istorice despre continuitatea românilor în Banatul timișan,* dizertație istorică citită în Adunarea generală a Asociațiunii, ținută în Lugoj la 27 August 1896, p.215-221, de către Vicențiu Grozescu, protopop gr. cat.în Lugoj.

10. Legăturile cu Tribuna din Sibiu

Cât timp a fost Valeriu Branişte director provizoriu la *Tribuna* din Sibiu (şi proprietar E. Brote) a primit scrisori de la Cornel Scurtu(2), Bartolomeu Baiulescu(2), Sextil Puşcariu, Ioan Curiția, Ghiță Pop, Gustav Augustini, Ion Lupulescu (3), Eugen Brote (2), Alexandru Roman (4), Alexandru Dordea, Vincențiu Grozescu, Vasile Mangra (2), Leandru (2), Septimiu Albini (2), A. C. Popovici (2), George Moroianu, Elie Dăianu, Victor Branişte.[52]

Din foaia "*Krasso Szörényi Lapok*" din Lugoj aflăm că acum(în 1894) toate sunt pregătite pentru deschiderea "*Kisdedovodei*" orăşăneşti din Lugoj. Între membrii comisiunii supraveghetoare sunt şi: Ştefan Antonescu, Dr. Iacob Maior, Vincențiu Grozescu, Dr. George Popovici şi Dna Tit Hațeg.[53]

Vincențiu Grozescu a participat la diverse acțiuni culturale şi nu doar a scris despre ele, cum am amintit mai sus. Cu un an înaintea morții sale a făcut parte din comitetul aranjator al *Astrei de la Lugoj* (din cele 7 secțiuni cu diferite personalități) din Secțiunea a VI-a care se ocupa de aranjarea emulării corurilor era un preşedinte, Dr. Dimitrie Florescu, Secretari Mihail Jivanca, Liviu Tempea şi membri, pe lângă protopopul Vincentiu Grozescu mai erau următorii, Mihail Bejan, Coriolan Brediceanu, Dr. George Dobrin, Ioan Iorga, Vasile Jurca jr., Dr. Isidor Pop, Dr. Ştefan Petrovici, Dr. George Popovici, Timotei Popovici, Virgil Thomici, Ioan Vidu. Tot de la Adunarea generală a Astrei avem încă o informație prețioasă[54] din care se poate vedea uşor că protopopul Vincențiu Grozescu era o personalitate a Banatului, alături de nume consacrate: "*Din incidentul că Adunarea generală a "Asociațiunii române" din anul acesta, la ruga din 27 August st. n. se va ține la Lugoj, aflăm cu cale a înşira aici numele acelor literați români care sunt născuți, crescuți, ori de mai mult timp domiciliați în Banat, şi din veacul trecut până astăzi au scris şi tipărit cărți româneşti din diferite ramuri ale ştiințelor ori au redactat jurnale, cu un cuvânt au lucrat pe terenul spiritual spre a înainta luminarea şi propăşirea poporului român în cultură. Ar fi un lucru demn de bănățeni, dacă unul din cărturarii noştri viețuitori ar face şi ar ține o disertație la adunarea generală din 27 August asupra literaților români*

[52] Gheorghe Iancu, *Valeriu Branişte (1869-1928) la Tribuna din Sibiu (1893)*, în *Anuarul Institutului de Istorie din Cluj-Napoca*, 2005, XLIV, p. 274; cf. Valeriu Branişte, *Corespondență*, p. 101-154.
[53] *Dreptatea* (Timişoara), 1894, I, nr. 44, 24 februarie/8 martie, p. 3; "Kisdedov" în Lugoj.
[54] *Dreptatea* (Timişoara), 1896, III, nr. 180, 16/28 august, p. 2; Bihorean, *Literații Banatului*, în *Dreptatea* (Timişoara), 1896, III, nr. 82, 12/24 aprilie, p. 3.

*din Banat despre activitatea lor şi despre influenţa ce au avut-o prin scrierile lor asupra dezvoltării spirituale a poporului român.*O va ţine dizertaţia Vincenţiu Grozescu, cum am văzut.

Iată lista (din care noi spicuim doar pe câţiva)1. Aaron Teodor, 13. Dreghiciu Meletie, 15. Dr. Dobra Alexandru, 17. Grozescu Vincenţiu. 21. Liviu Andrei.25. Mocioni Andrei. 27. Micu Emilian. 28. Moldovan Ştefan.33. Nagy Mihail. 44. Raţiu Petru. 47. Rădulescu Constantin. 48. Tincu Velia Nicolae. 49. Tempea Iosif. 50. Tomici Iosif. 52. Velcean Mihail. 53. Dr. Vasici Ungurean Pavel. 54. Wlad Aloisiu."

S-ar face mare serviciu publicului, dacă această listă s-ar completa – se afirmă în ziar.

În final, am depistat la Biblioteca Academiei Române din Bucureşti, cu mulţi ani în urmă, manuscrisul unui articol trimis de protopopul Vincenţiu Grozescu, în 30 ianuarie 1879 – din Sânicolaul Mare – lui George Bariţiu pentru a fi publicat.[55] Din motive obiective nu am avut cum să verific dacă manuscrisul a fost publicat sau nu fiindcă colecţia ziarului *Observatoriul* nu mi-a fost la îndemână. Dar istoricul Dr. Gelu Neamţu de la Institutul de Istorie din Cluj a avut amabilitatea să verifice colecţia ziarului pe 1879 pentru noi (fapt pentru care îi mulţumim şi pe această cale) şi aşa am aflat că manuscrisul a rămas inedit fiindcă Bariţiu nu l-a publicat. Iar ceea ce s'a aflat cu acest prilej, considerăm că este meritoriu fiindcă am reuşit să găsim cheia prin care putem dezlega secretul apariţiilor anterioare şi posterioare anului 1879 şi a le atribui celui îndreptăţit. Acuma ştim că semna cu pseudonimul *Argus,* - ceea ce nu exclude şi posibilitatea existenţei altor persoane – situaţie care-l va putea scoate din anonimat prin depistarea articolelor publicate în ziarele timpului, după o cercetare sistematică.

Anexa I

Starea naţională în Banat la 1879

f. 48. Ne desmordam[56] a crede prin jurnale, prin foi volante pe la 1860, că naţiunea română având o inteligință, crescută cu forţa esclusiv pentru interesele noastre, cu timpul acesta va lua *luptele politice* pre sine, şi luptând se va putea câştiga după un *deceniu* oare care vază, oare care posiţie mai respectabilă poporului român; de cât aceia ce fusese sub *oamenii clerului,* cari nu aveau alta conduită politică de cât *a imita martiruţul marelui Episcop bătut şi tiranisat în temniţele Vinţului în*

[55] B. A. R., *mss. rom.*, nr. 970, f. 48-50.

[56] desmordam = închipuim. Toate sublinierile (cu caracter italic) aparţin originalului, lui Vincenţiu Grozescu.

Transilvania;[57] decât *a umplea temnițele Monastirilor sârbeşti în Banatul - temeşan.*. Acest martirat preuțesc se vede a fii ilusoriu, caci inteligintia laică a luat pe sine destinele națiunei: pentru ca aşiea se dorea, aşiea s'a pretins, ca şi noi românii să posedăm o *politică națională, nu clericală,* ci modernă cu *oameni înfracati,*[58] pentru ca aci e tăria şi inteligentia. S'a crescut o multime de bărbați cu stipendii făcute şi adunate cu mult alai şi azi pe aceştia-i vedem făcand starea şi diplomația națiunei române. Dar *mi se pare ca această generariune plină de sperare ne-a abandonat atunci când li s'a solvit ultima rată din stipendiul național.* De la *Petru Maior, Clain şi* sub era marelui *Şuluțiu şi* a călugărului *Şaguna*[59] se ştia, ba să cunoaştea mult putin ca *pretindem oare ce românesc,* ca esistam sub o conducere natională, care dadea oarecare echilibru în aspirațiunile naționale, şi pe poporul românesc de la o margine pan' la alta o facusă să strige şi să trăiască nu numai *pentru mămăligă, ci şi pentru pământul ce produce mămăliga.*. 48/v *Şi* guvernul mi se pare avea oarecare răspect de crucea prelaților pentru ca cunoştea prea bine *ca* la spatele lor sta imitațiunea şi respectul clerului, cari dispuneau de o masa cari dădea refrenului: Un glas mai aşteaptă şi dorm ca lupii în stână.De la 1861 încoace clerul a fost delăturat, dacă oare unde a fost vorba de a se alege deputat dietale, laicii noştri ne pledau cu date, cu istoria comtimporană, şi ziceau: *preuții să caute de altariu,* preuții n'au cu politica, preuții sa-şi vadă de sărăcie, ale noastre sunt luptele parlamentare. S'a zis bine. Să dee D[umne]zeu bine dar nu credem. Si ce s'a făcut? S'a făcut atâta, ca națiunea le-a împletit cununi pe frunțile unora, dar acolo prea curând au putrăzit şi s'au prefăcut în nulitate golindu-le şi reclamându-le spre a le pone [pe] mormintele faptelor, luptătorilor săi, ca drep[t] dovadă că au eluptat *o politică de amuțire pentru națiunea românească.* Nu ştiu ce se face în Transilvania cu politica *activitații şi pasivitații,* se poate că acolo stau lucrurile bine, căci Miron Romanul[60] a început a imita pe Şaguna şi Metropolitul Blaşului[61] Incă-şi va aduce aminte: că *şede pe tronul lui Clain şi Şuluțiu.* Şi poate ca în Ardeal să fie mai binişor. Ca noi în Banat? ce să zicem noi? la noi nece activişti, nece pasivişti. Noi facem un dormitagiu de dolce famiente. Mag[h]iarii să pregătesc din răsputeri a face un jubileu seculariu in Temeşioara de la incorporarea Banatului cu Ungaria,[62] Şi va flu splendidu, provocatoriu, şi va spune lumei: ca 1 milion de români nea[o]şi toți frătuți[63] de viță, sunt şi azi neşte robotaşi moderni ai coloniştilor veniți din lume. Ce joc trist a[-l]

---

[57] Nu am reuşit identificarea respectivului episcop. Este probabil martirul mitropolit Simion Ştefan (+1656) la Vințul de Jos.

[58] înfracați = îmbrăcați în frac, distinşi

[59] Este vorba de protopopul Petru Maior (1753-1821), călugărul Samuil Micu Clain (1745-1806), Mitropolitul Alexandru Sterca Şuluțiu (1794-1867) şi Mitropolitul Andrei Şaguna (1808-1873).

[60] Mitropolitul Miron Romanul(1828-1898) cunoscut în epocă ca fiind reprezentantul curentului moderat

[61] Mitropolitul unit dr. Ioan Vancea de Butcasa (1820-1892)

[62] Banatul a fost încorporat Ungariei prin rezoluția din 27 Decembrie 1860

[63] frătuți = români adevărați

laşităţii şi perfidiei noastre! O fracţiune de colonişti veniţi cu pintlul[64] pe spinare se facură sistematice stăpâni, dictatori frivoli, peste o provinţie românească, unde poporului, limba, portul, datinile şi cântările spun lumei ca *românul ar trebui să fie stăpânul acestei provinţii udate prin seclii de sângele românesc.*

f. 49 Principele Napoleon (Roşiu)[65] avu fericirea a vedea acest pământ binecuvântat şi atunci, ca şi acum stăpânirea să obstrusa [66] a face pe român nevăzut. Primirile erau oficioase, banderiile ce-l întâmpinau erau înscenate escisiv din colonişti germani. Dar popa de la Seceani,[67] mi sa repezii cam cu 100 de calareţi români şi răsfirând pe germani, a condus pe Napoleon in surle si in fanfare in capitala Banatului, unde popa meu-i spusă princelui roşiu în latineşte: Principe, la ţară, în munţi, la codrii în provinţie locu[i]esc un milion de români descendenţi ai legiunilor romane, legionarii lui Traian de la Tap[a]e. Principele-i făcu afirmativ cu capul şi vice-comitele Ormos[68] [îi zise preutului: să nu infesteze pe Napoleon cu dealdeastea făcături.[69]

La 1767 Iosif [al] II [-lea] încă a cercetat Banatul şi acest ingognito au avut acel resultat ca pe guvernatorul Perlas,[70] la transportat la Viena şi la noi a făcut dreptate.

---

[64] pintlu = rucsac ţărănesc sau desagă

[65] Din voluminoasa bibliografie menţionăm: F. A. Simpson, *The Rise of Louis Napoleon,* new ed. 1925; B. D Gooch, *The Reign of Napoleon III,* 1969; W. Geer, *Napoleon and His Family,* 3 vol., 1927-1929; B. W. Halberg, *Francis Joseph and Napoleon III, 1852-1864,* New York, 1955.

[66] se obstrusa = se opintea, se străduia

[67] Preot la Seceani (comitatul Torontal) era în anul 1879 Ioan Damşa, acelaşi care a facut cercetări în legatură cu Mihai Roşu Martinovici şi suferinţele preoţilor ortodocşi români care au participat la revoluţia de la 1848-1849. *Biserica şi Şcoala* (Arad), 1879, III, Nr. 33-40, 24 August-12 Octombrie, cf. I. D. Suciu, *Monografia Mitropoliei Banatului,* Tmş. 1977, p. 17.

[68] Sigismund Ormos (1813 - 1894) om de cultură, membru al Academiei Maghiare, donatorul a numeroase tablouri pe seama Muzeului Banatului întemeiat de el. A întreţinut bune relaţii cu românii, în special cu pictorul Nicolae Popescu, pe care l-a cunoscut la Roma, în anul 1865. Notaţiile sumare (dar exacte) ale lui Ormos (Ormos Zsigmond, *Viszaemlekezesek (Amintiri),* Vol. III, Timişoara, 1888, p. 73-75, 156), despre cele 8 tablouri şi 38 de desene ale pictorului Nicolae Popescu (donate Muzeului) cuprind subiectul, descrierea, dimensiunile şi semnătura cu anul pictării. Exista şi o menţiune interesantă a lui Ormos despre compoziţia *"Călugăr capucin"*, semnată N. Popescu, Wien, 1864, achiziţionată în 19 Noiembrie 1871 de la pictor, aflat într'o scurta vizită la Timişoara. Pentru activitatea lui S. Ormos vezi: Ormos Zsigmond, *Emlekkonyv,* Timişoara, 1883, 104 p; Patzner Istvan, *Idosb Ormos Zsigmond emlekezete,* (Amintirea lui Sigismund Ormos senior) în *Tortenelmi* es *Regeszeti Ertesito* (Timişoara), 1895, XI, serie nouă, fasc. 4, p. 81-116; Nicoleta Toma-Demian, *Medalia aniversării lui Ormós Zsigmont la 70 de ani (20 Februarie 1883),* în *Analele Banatului*(Timişoara), Serie Nouă, Arheologie-Istorie, 2004-2005, XII-XIII, p.379- 391.

[69] făcături = măsluiri

[70] Este vorba de întâia călătorie a lui Iosif al II-lea în Banat (1768) când constată abuzurile guvernatorului Banatului, Perlas Rialph în privinta colonizărilor germanilor prin îndepărtarea românilor de pe terenurile agricole productive, acordate coloniştilor, înspre pământurile mocirloase creindu-se o îngrijorătoare stare de nemulţumire a populaţiei autohtone, cf. Aurel Ţintă, *Colonizările habsburgice în* Banat, Timişoara, 1972; Vasile V. Muntean, *Contributii la Istoria Banatului,* Timişoara, 1990, p. 142.

Să face vorba că şi Maestatea Sa regele va cerceta aceasta festivitate jubiliară. Undei elita naţiunei noastre? Unde-i clerul, inteliginţia noastră? Ca să facă alai, să de-a drept argument, că grema gravamene, că avem pretensiune şi dreptul de a stăpânii această provinţie românească?! Unde-i representaţiunea română care să felicitese pe Monarh, şi săi arete cu degetul la luptătorii din Bosnia? Să spuna bătându-se pe pept: că *românul pururea a* fost *stâlpul tronului şi dinastiei domnitoare?!* Am striga: *preuţi cu crucea'n frunte.* Dar unde ni sunt Cichindealii?? unde prelaţii resoluti?[71] Unde Mocioneştii[72] familia dibace în toate luptele? Unde oamenii crescuţi pentru lupte? în Lugoş? vai aceia acolo nu e [sic] în stare să-şi susţină o casina,[73] dar să mai aibe curagiul să vină îna[i]ntea Maestăţii Sale cu oare care pretensiune. Unde-i Babeş, oare sa fi îmbătrânit el atât de neputincios să nu mai aibe putere să vină în patria sa natală,[74] să pregătească oarecare acţiune în onoarea Regelui care va călca pe pământ românesc? Nu ştiu, dar vedem ca *noi bănăţenii suntem în stare deplorabilă, fără conducă[to]riu.*

f. 49v La noi în Banat toate am pierdut, la noi proiectul de lege pentru mag[h]iarizarea şcoalelor noastre naţionale nu va întâmpina nece o greutate, aci să ştiţi, ca nimenea nu va protesta,[75] căci interesul personal, aspirările la oficiu sunt atâtea casene ce au imferecat bărbaţii noştrii şi-i ţine, că, când aceia nece că ar esista.

Aşiea scandaloasă şi frivolă nu a fost posiţia noastra nece c[h]iar atunci, când Vlădicii sârbi ne ameninţa[u] cu Ţarul Rusiei, barem atunci temniţile mănăstirilor erau pline de preuţi care doreau şi visau robind o libertate sub care să-n floreacă scumpa lor naţiune mai prateta[76] ca un Hristos. Azi nece atâta nu avem. 0 tempora o mores.

O provinţie cu 1 mil. de locuitori români, cu trei Ep[isco]pi, cu două mii inteliginţiă scolastică, cu 5. 6 mii [de] popi şi dascăli cu toate calităţile lor, toti bine provăziuţi, şi dintra atâta amar de bărbaţi noi nu avem cine sa pretindă de la Maestate drepturi naţionale şi teren în patria lor natală. Şi toţi atâţia nu avem *un* Jurnal[77] care să ponă negru pe alb ideile unei naţiuni. Ei bine, apoi dacă nu suntem oamenii ideilor naţionale ci a materialismului; unde ni sunt Institutele de păstrare? Asociaţiunile de comert de bancă, unde şcoalele noastre de învăţământ superior?[78]

---

[71] resoluţi - adevăraţi

[72] Familia Mocioni, familie macedo-română din Banat cu inegalabile contribuţii pe plan politic şi social în favoarea poporului român. S-au remarcat în special Andrei şi Alexandru Mocioni, vezi T. Botiş, *Monografia familiei Mocioni*, Buc., 1939

[73] Casina Româna din Lugoj, vezi V. V. Muntean, *op. cit.*, p. 208.

[74] Vincenţiu Babeş, locuia la Budapesta şi venea tot mai rar pe la Hodoni din Banat de unde era originar, cf. G. Cipăianu, *Vincenţiu Babeş (1821-1907)*, Timişoara, 1980.

[75] Vincenţiu Grozescu nu are dreptate fiindcă însuşi Episcopul Victor Mihali al Lugojului - sub a cărui jurisdicţie se afla Vincenţiu Grozescu - va lua atitudine în Casa Magnaţilor de la Budapesta, (13 Mai 1879) - împotriva introducerii limbii maghiare în şcolile confesionale.

[76] pratetă-jertfelnică.

[77] Vor apare în Banat *Luminătoriul* în Martie 1880 şi *Desceptarea* la Lugoj, tot în 1880.

[78] N. Popea, *Memorialul Arhiepiscopului şi Mitropolitului Andrei Baron de Şaguna sau luptele national - politice ale românilor, 1846-1873*, Sibiu, 1889, p. 360-363; T. V. Păcăţian,

Sărmanul Şaguna, dacă ştia că bănăţenii nu-şi fac gimnasiu la 1860, cred că ar fi intrigat să se facă cu caracter naţional. Şaguna a voit să lovească în Şuluţiu şi a nimerit drept în capul naţiunei.

Toate timpurile şi-au avut oamenii săi şi activitatea sa, azi la noi nece oameni, nece activitate; pentru că ne lipseşte caracterul firm, şi inteliginţia noastra s'a făcut îngrijitoare mai mult de mămăligă de cât de pământul ce produce mămăliga.

Argus

Binevoiţi Dle Redactor acestui articlu a dea loc în jurnalul ce redigiaţi. San' Nicolaulmare 30 Jan. 1879

V. Grozescu protopop g.cat. rom.

Anexa II

Marţi în 4 Decembrie 1894, seara, în faţa a 5000 de oameni a avut loc în onoarea nou alesului mitropolit al Blajului, Victor Mihali, o impozantă retragere cu torţe. A cântat corul lui I. Vidu iar acolo au vorbit, Dl. Protopop Vicenţiu Grozescu iar al doilea dl. Avocat Dr. George Dobrin. Ziarul dă cuvântarea lui Dobrin şi după aceea a lui Vincenţiu Grozescu.

Ilustrissime Domnule Arhiepiscop şi Metropolit![79]

Priveşte la această mulţime imensă de popor! El e popor romănesc. Sunt fiii Tăi sufleteşti. Cu inimi palpitânde de iubire şi devotament. Cu sacre mulţumiri în inima lor veniţi aci a depune omagiile pe Altarul de jertfă, ca arzând să se nalţe libaţiunea pân la inima Ta Părinte bune, ca dovadă de fiască adoraţiune.

Douăzeci de ani la noi e destulă vecuire, ca să se renască o generaţie şi în inima ei să se resădească ale neamului virtuţi; şi să aprindă bălbătaia bărbăţiei în corpurile amorţite în spre cultură.

Ai venit la noi. Şi binecuvântată să fie *memoria Părinţilor Tăi* şi oare când ai pus piciorul pe acest pământ sacru al Banatului; că ai redeşteptat în noi vieaţa Ta

---

Cartea de aur sau luptele politico-naţionale ale românilor de sub coroana ungară, vol. I, ed. a II-a, Sibiu, 1904, p. 690; S. Retegan, *Cinci petiţii inedite din 1852 ale lui Avram Iancu*, în *Sargetia*, 1972, IX, p. 248; Idem, *Lupta burgheziei româneşti din Transilvania pentru înfiinţarea unei facultăţi juridice româneşti (1848-1883)*. în *AIIC*, 1967, X, p. 307-317.

[79] Frumoasa predică ţinută de protopopul Vincenţiu Grozescu la Lugoj de rămas bun către episcopul Dr. Victor Mihali de Apşa, nou denumit de mitropolit al Blajului, a apărut în *Festivităţile din Lugoş*, în *Dreptatea* (Timişoara), 1894, I, nr. 257, 25 noiembrie/ 7 decembrie, p. 4. Ibidem, nr. 258, 26 noiembrie/ 8 decembrie, p. 3.

plină de *virtuţi creştineşti*. Ai plantat în noi speranţele unui *viitor mai ferice*, şi ni-ai arătat *umbrele mărețe* ale acelora, cari au făcut, ca pământul acesta să fie al nostru.

O, umbre mărețe ale acelora, cari ați iubit acest pământ sacru: unde sunteti? Ca să spună *Corvinii cei mari*; să spună *chinezii cei viteji* şi să spună *granița falnică* română cât sânge au vărsat pentru împărat şi patrie?

Dar o spunem şi noi sus şi tare că *ne iubim patria şi mpre rege mai pre sus decât viața!*

Dar cum Părinte Bune! Acum când această sacră iubire se făcu desăvârşită între noi şi Tine, Te duci de la noi? Sau doară Te duci să resădeşti aceasta virtute şi preste alte locuri?

Atunci păşeşte, du-Te Părinte Bune şi lasă să crească cu ale Tale şi floarea sufletelor noastre preste ale *fraților grădini*. Şi apoi spune-le acestor fii ai Tăi şi fraților noştri, că *Tu ai fost grădinarul cel mai vrednic al sufletelor noastre*. Spune pretutindenea, că suntem mândri că acest pământ sacru a dat Arhiepiscopul, care va aprinde în far lumina înspre care avem a privi când furtuni grele se vor culmina asupra *bisericei şi neamului românesc*.

Păşeşte Părinte Bune! Însă trebuie să ştii, că lacrimile noastre Te vor concomita. O! că nu se pot opri durerile orfanilor lipsiți de grije şi mângâiere.

Dar nu suntem orfani Părinte Bune. Tu ne-ai decherat de *majoreni în suferințe*, ne-ai *probat în credință* şi ni-ai dat în mână *toiagul speranței*, ca cu el să mergem tot înainte tot înainte.....

În această credință Illustrissime Domnule Arhiepiscop şi Metropolit. Te salutăm şi depunem la picioarele Tale omagiile noastre rugându-ne, ca Dumnezeul nostru să Te trăiască spre fala bisericei şi a neamului românesc."

Oratorul e o figură atletică şi posede darul de a exprima limpede, cu accent potrivit. Ajutat de gesticulație nimerită a încălzit cu cuvintele bine simțite, pe toți ascultătorii, cari au şi erupt în strigăte şi urale entuziaste.

A mai vorbit Dr. G. Dobrin după care a răspuns Metropolitul, cu calm şi a promis că va urma calea pe care a pornit.

ACTIVITATEA POLITICĂ A LUI VASILE LUCACIU DIN PERIOADA 1896-1905

Liviu Botezan*

Institutul de Istorie "George Barițiu" din Cluj-Napoca

*Cercetător științific I dr. Liviu Botezan, născut la 6 ianuarie 1927, în satul Oroșia, comuna Cuci, județul Mureș, a decedat la Cluj-Napoca, la data de 15 aprilie 2009. Absolvent al Facultății de Istorie-Geografie a Universității „Victor Babeș" (1948-1951), a fost preparator, asistent universitar și lector la catedra de istorie modernă a României în cadrul aceleiași facultăți. În 1971 și-a susținut teza de doctorat despre „Relațiile agrare și evoluția agriculturii transilvane între anii 1785-1820". Din 1966 până la pensionare, în 1989, a activat ca cercetător principal la Institutul de Istorie din Cluj. Este autorul ultimei mari monografii de istorie socială, intitulate *Participarea țărănimii din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș la revoluție în primăvara anului 1848 pentru desființarea iobăgiei*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2006, 739 p. (recenzată de Ela Cosma, în: "Anuarul Institutului de Istorie <<George Barițiu>> din Cluj-Napoca", Editura Academiei Române, tom XLVII, Series Historica, 2008, p. 648-649). Pentru referințe bibliografice referitoare la Liviu Botezan, a se vedea: *Bibliografia lucrărilor științifice ale membrilor Institutului de Istorie din Cluj-Napoca 1920-2005*, întocmită de Veronica Turcuș, Felicia Hristodol, Gheorghe Hristodol, Editura Academiei Române, 2008, p. 64-68; *Institutul de Istorie "George Barițiu" din Cluj-Napoca. 90 de ani de existență. 1920-2010*, volum aniversativ întocmit de Nicolae Edroiu, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2010, p. 158.

Îndeplinim o datorie de onoare, publicând postum acest studiu, înaintat de autor spre apariție "Anuarului Institutului de Istorie <<George Barițiu>>". Ne amintim dezamăgirea și amărăciunea colegului nostru, în ultimii doi ani de viață, la amânarea repetată a publicării studiului de față. De-acum manuscrisele autorului, predate de familie Institutului nostru de Istorie și aflate în Arhiva 1848, așteaptă o viitoare valorificare.

Stelian Mândruț a sintetizat cu finețe și acuitate opera lui Liviu Botezan astfel: "Istoricul a zăbovit temeinic asupra câtorva teme de referință în defrișarea trecutului românilor transilvani pe durata secolelor XVIII-XX: problematica agrară între anii 1785-1820 (1961-), aspectele sociale ale revoluției de la 1848 (1965-), viața politică în perioada dualismului austro-ungar și evoluția mișcării naționale autohtone în strânsă relaționare cu cea a sârbilor și slovacilor (1970-), fenomenele sociale desfășurate în timpul primului război mondial (1968-), fără să neglijeze ilustrarea aportului reprezentat în epocă de personalități notabile precum: I. M. Moldovan, T. Cipariu, V. Lucaciu etc. A și fost recompensat cu premiul „G. Barițiu" al Academiei Române (1994) pentru restituția documentată a corespondenței primite de către Timotei Cipariu între anii 1805-1887 (București, 1992). A muncit până în ultimele sale clipe de viață, publicând în 2006 rezultanta unui amplu efort de cercetare, cuprins în solida monografie vizând participarea țărănimii locale la revoluția declanșată în primăvara anului 1848 și relația ei intrinsecă cu abolirea iobăgiei. Iar mai recent figurează între coautorii monumentalului *Dicționar al personalităților revoluției de la 1848 în Transilvania* (București, 2008). Pe masa sa de lucru aștepta să fie terminată monografia

Anii 1896-1905 au însemnat în istoria Partidului Național al românilor din Transilvania, Banat, Crişana şi Maramureş o perioadă de prelungită criză internă, care i-a subminat temporar unitatea, precum şi influența şi uriaşul prestigiu câştigate în timpul mişcării şi a procesului memorandist. La declanşarea crizei în toamna anului 1895 şi la prelungirea ei până în ianuarie 1905 au contribuit o serie de cauze şi de factori.

Una din cauzele importante s-a datorat scoaterii partidului în ilegalitate prin decretele guvernelor Wekerle şi Bánffy în lunile ce-au urmat procesului memorandist. Scoaterea PNR în afara legilor în uz din acea perioadă îi vor paraliza activitatea, deoarece va permite autorităților maghiare să aplice liderilor lui amenzi băneşti ori să-i condamne la 10-15 zile de închisoare, când vor încerca să convoace conferința națională. Aşa cum s-a întâmplat în noiembrie 1895. Sau să trimită pe capul celor mai dârji, jandarmii şi să-i oblige să le achite întreținerea, cum au procedat cu Vasile Lucaciu între 1896-1900.

A doua cauză importantă poate fi considerată o consecință a jocului de interese al partidelor politice ce s-au succedat la putere în România. Ajutorul material şi moral al guvernelor din România s-a dovedit indispensabil pentru sprijinirea acțiunilor politice ale PNR, în condițiile în care starea materială a covârşitoarei majorități a românilor ardeleni, bănățeni, bihoreni, sătmăreni şi maramureşeni, era precară. De aceea, unitatea şi solidaritatea în lupta pentru afirmarea drepturilor naționale au fost posibile numai atâta timp cât conducătorii celor două partide guvernamentale din România au acceptat să ofere sprijin fără condiții. În acest fel a procedat guvernul conservator în anii mişcării memorandiste. Nu acelaşi lucru se poate spune, despre D. A. Sturdza, ajuns la cârma partidului liberal după moartea fraților Ioan şi Dimitrie Brătianu.

Un al treilea factor rezidă în structura organizatorică a partidului şi în lipsa unui statut care să precizeze drepturile şi îndatoririle fiecărui membru, inclusiv ale celor ce făceau parte din comitetul executiv, denumit în limbajul epocii comitet central electoral. Baza organizatorică a PNR o formau circumscripțiile electorale. Ele îşi trimiteau câte doi reprezentanți la conferințele naționale ale partidului care se întruneau, de regulă, în preajma alegerilor de deputați pentru Parlamentul de la Pesta. În calitatea lor de for decizional, confe-

---

despre Vasile Lucaciu, iar în fază de ciorne şi fişe adăsta proiectul unei ediții de corespondență purtată între reprezentanții mişcărilor naționale ai popoarelor împilate din Ungaria dualistă la granița veacurilor XIX şi XX, proiect elaborat împreună cu regretatul Mihail P. Dan, specialist în istoria sud-est europeană. Sigur se vor afla învățăcei care să îi continue şi desăvârşească planurile rămase în sertare!" (Stelian Mândruț, *Liviu Botezan, 1927-2009,* în: "Anuarul Institutului de Istorie <<George Barițiu>> din Cluj-Napoca", Editura Academiei Române, tom XLIX, Series Historica, 2010, p. 464-465.)

rințele discutau și aprobau hotărârile care ar fi trebuit respectate și îndeplinite de toți membri PNR. Tot cu ocazia lor se alegeau membrii comitetului executiv care erau datori să asigure îndeplinirea hotărârilor luate în cadrul conferințelor naționale pe baza programului din 1881. Dar, în lipsa unui statut sau regulament, respectarea programului și îndeplinirea hotărârilor conferințelor depindea de bunăvoința și convingerea fiecărui membru. Neexistând prevederi statutare care să permită sancționarea indisciplinei, apariția unor tendințe anarhice se vor dovedi inevitabile. Ambițiile și interesele personale ori de grup au putut astfel să se manifeste în voie încă din primii ani de după unificarea din 1881. Aceasta cu atât mai mult, cu cât, ca o consecință a unificării, PNR s-a constituit din două grupări sau fracțiuni, reprezentând partidele unificate. Unificarea a fost posibilă pe baza compromisului păstrării tacticii proprii.

Liderii proveniți din Partidul românilor bănățeni și ungureni înființat în 1869 la Timișoara, nu aveau de apărat nici o autonomie, deoarece n-au dispus de ea înainte de 1848 și 1867. În plus, se bucurau de un cens electoral mai permisiv. De aceea au optat pentru activitatea parlamentară care le-a oferit anumite avantaje, datorită relațiilor pe care și le-au format ca deputați. Ei au participat la alegeri și după 1881, până în 1887, când, datorită politicii guvernului Tisza Kálmán, n-a mai fost ales deputat decât generalul Doda. Abia în 1887 vor opta bănățenii și ungurenii pentru pasivism, dar numai forțați de conjunctura defavorabilă. În ceea ce privește raporturile cu partidele guvernamentale din România, prin însăși structura și mentalitatea lor, liderii din Banat și comitatele vestice simpatizau cu conservatorii. Tot mentalitatea rezultată din educația lor i-a făcut să adopte o atitudine moderată față de autorități și de respectare strictă a legilor în uz.

Spre deosebire de bănățeni și ungureni, liderii grupării provenite din partidul ardelenilor, înființat tot în 1869, și-au păstrat pasivismul ca un protest împotriva dualismului și a anulării autonomiei Transilvaniei, îndeosebi contra abrogării legilor din 1863-1864, care pentru prima și ultima dată le oferiseră drepturi politice relativ egale cu ale maghiarilor, secuilor și sașilor.

Problema activismului poate fi considerată cea mai importantă cauză a crizei interne a PNR, ale cărei premize se vor contura după cooptarea la conferința din 1887 a tribuniștilor, numiți astfel după ziarul lor *Tribuna*, apărut în urmă cu trei ani la Sibiu. Fără să se afirme direct ca activiști, liderii tribuniștilor au provenit din redacția *Telegrafului român*. Apărând astfel sub patronajul episcopului ortodox Andrei Șaguna, acest ziar a militat de la apariția lui pentru participarea activă și a românilor ardeleni la alegerile de deputați și la dezbaterile din Parlamentul pestan. Episcopul susținea că chiar dacă ardelenii erau dezavantajați de censul electoral aproape dublu, comparativ cu cel din Ungaria, valabil și pentru bănățeni și pentru cei din comitatele vestice, totuși existau șanse mai mari pentru a-și promova interesele printr-o activitate politică susținută, decât printr-o atitudine pasivă. Este cunoscută stăruința mitropolitului Șaguna de a se opune adoptării tacticii pasiviste cu prilejul înființării Partidului Național al

românilor ardeleni în 18969, prin organizarea unor consfătuiri proactiviste, ca cea de la Alba Iulia, de exemplu.

Telegraful român n-a părăsit orientarea proactivistă nici după moartea lui Şaguna. Desprinzându-se din redacţia acestui ziar, redactorii *Tribunei*, în frunte cu Nicolaie Cristea şi Eugen Brote, n-au renunţat decât formal la orientarea proactivistă. În plus, chiar din momentul acceptării lor în conducerea PNR au desconsiderat decizia adoptată cu prilejul unificării din 1881 care prevedea păstrarea atitudinii de neutralitate faţă de cele două partide guvernamentale din România. Într-adevăr, ei vor deveni în cadrul PNR susţinători ai politicii liberalilor din România. Sub influenţa liberalilor, când aceştia s-au aflat în opoziţie, tribuniştii au iniţiat acţiuni concretizate în mitinguri şi demonstraţii sub pretextul afirmării drepturilor naţionale. În acelaşi sens ei au militat pentru elaborarea unor memorii cu caracter politic, motivând că ele erau necesare pentru a influenţa opinia publică internă şi internaţională. Problema elaborării unui memorand pentru a fi înaintat împăratului de la Viena îi va aduce în conflict cu principalii lideri bănăţeni Alexandru Mocioni şi Vincenţiu Babeş. Aceştia argumentau că nu era consult să se înainteze un astfel de memorand în preajma pregătirilor de la Budapesta pentru sărbătorirea a 25 de ani de la pertractarea dualismului austro-ungar, la care urma să participe şi împăratul.

Liderii grupării provenite din vechiul partid al ardelenilor, în frunte cu Ioan Raţiu şi Teodor Mihali s-au solidarizat cu bănăţenii la conferinţa PNR din 1890, reuşind să-l impună ca preşedinte al partidului pe Vincenţiu Babeş. Soluţia nu s-a dovedit viabilă, deoarece în 1891 tribuniştii, prin organul lor de presă, au continuat să critice opoziţia vechilor lideri ai PNR faţă de problema înaintării unui memoriu politic monarhului de la Viena. Prin critica lor, ei au reuşit să-i câştige treptat pe liderii grupării provenită din partidul ardelenilor de dinainte de unificarea din 1881. Drept urmare, la conferinţa naţională a PNR din 1892 cei doi lideri bănăţeni s-au retras şi au permis astfel să se aleagă un comitet executiv favorabil adoptării şi înaintării Memorandului la Viena. Noul comitet a fost format din reprezentanţi ai tribuniştilor şi din cei ai grupării provenite din vechiul partid al ardelenilor. Într-adevăr, din partea acestora, Ioan Raţiu a devenit preşedinte şi George Pop de Băseşti unul din vicepreşedinţi. Din partea tribuniştilor Eugen Brote a fost ales al doilea vicepreşedinte, iar Septimiu Albini unul din secretari. Celălalt secretar a devenit Vasile Lucaciu, un apropiat al lui G. Pop de Băseşti. Se impune să se precizeze că atât George Pop de Băseşti, cât şi Vasile Lucaciu proveneau din comitatele vestice, unde censul electoral era mai permisiv românilor, în comparaţie cu cel din Transilvania. De aceea Vasile Lucaciu va manifesta simpatie faţă de orientarea tribuniştilor. De altfel, după ce partidul va adopta în 1905 activismul, în 1907 V. Lucaciu va ajunge deputat în parlamentul de la Budapesta. El va juca un rol important în convingerea lui G. Pop de Băseşti să renunţe treptat la pasivism după moartea lui I. Raţiu din 1902.

La rândul său, G. Pop de Băseşti a fost el însuşi deputat în Parlamentul pestan din primii ani ai dualismului.

Comitetul executiv al PNR ales la conferința națională din ianuarie 1892 a rămas în istorie cu denumirea de comitet memorandist, deoarece el a adoptat în formă definitivă Memorandul în martie şi l-a dus la Viena spre sfârşitul lunii mai din acelaşi an. În timpul adoptării şi înaintării Memorandului, membrii noului comitet s-au manifestat solidar, deoarece au primit sprijinul Guvernului conservator de la Bucureşti, iar liberalii i-au aprobat tacit. Dar, în preajma procesului memorandist şi cu ocazia desfăşurării lui la Cluj în mai 1894, D. A. Sturdza, ajuns la cârma partidului liberal după moartea fraților Ioan şi Dimitrie Brătianu, dornic să iasă din opoziție şi să parvină cât mai repede la guvernare, a impus tribuniştilor să adopte tonul critic al ziarelor liberale față de guvernul conservator. A sugerat, de asemenea, memorandiştilor condamnați în procesul de la Cluj, să nu admită întemnițarea, ci să se refugieze la Bucureşti, ceea ce au acceptat numai E. Brote şi S. Albini, cei doi lideri tribunişti din comitet. Ajunşi la Bucureşti, E. Brote şi S. Albini - împreună cu I. Slavici plecat acolo din 1889 - au devenit colaboratorii şi principalii sfătuitori ai lui D. A. Sturdza în problema românilor ardeleni. Datorită influenței lor, T. L. Albini, G. Bogdan-Duică şi I. Rusu-Şirianu, rămaşi ca proprietari ai Institutului tipografic la Sibiu, au imprimat foilor sibiene o orientare proliberală şi anticonservatoare.

I. Rațiu, susținut de majoritatea membrilor proveniți din partidul ardelenilor, n-a fost de acord cu noua orientare a *Tribunei*. El era adeptul menținerii unei poziții de strictă neutralitate față de luptele pentru putere dintre liberalii şi conservatorii din România, invocând argumentul că era binevenit sprijinul financiar atât al unora, cât şi al celorlalți, când se aflau la guvernare. Iată de ce, noul preşedinte al PNR a încercat în două rânduri, în intervalul dintre procesul de la Cluj şi întemnițarea memorandiştilor la Vác şi Seghedin, să ia din proprietatea tribuniştilor *Tribuna* şi Institutul tipografic din Sibiu, unde se tipărea ziarul, pentru a le trece în custodia comitetului executiv[1].

În perioada dintre decembrie 1894 şi septembrie 1895, când memorandiştii au suferit detenția în închisorile de la Vác şi Seghedin, orientarea *Tribunei* a devenit fățiş proliberală. Prin intermediul ei, tribuniştii s-au străduit să justifice politica lui D. A. Sturdza, ajuns între timp prim ministru al României, în chestiunea românilor ardeleni. Invocând aderarea României în 1883 la alianța dintre Germania şi Austro-Ungaria, el a făcut public ajutorul acordat de Guvernul conservator mişcării memorandiste. Totodată a refuzat să mai acorde sprijin financiar pentru PNR şi pentru şcolile româneşti din Transilvania.

---

[1] L. Botezan şi N. Cordoş, *Din frământările Partidului Național transilvănean în anul 1897*, în „Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie din Cluj" (în continuare A.I.I.A. Cluj), XV, 1972, p. 285-291 şi 299-300.

Tot în intervalul menționat, între Vasile Lucaciu pe de o parte și Ioan Rațiu și viitorul său ginere, Iuliu Coroianu, autorul Memorandului, pe de altă parte, s-a produs o distanțare, cei din urmă suspicionându-l pe cel dintâi că înclina spre orientarea proactivistă și proliberală a tribuniștilor. Fiind întemnițați toți trei la Seghedin, Rațiu și Coroianu au observat că tribuniștii i-au făcut vizite lui Lucaciu și, de asemenea, că primea de la ei scrisori informative despre relațiile dintre membrii PNR rămași în libertate.

Suspicionarea se va dovedi întemeiată, deoarece odată eliberat din închisoarea de la Seghedin, Lucaciu s-a dus la Budapesta, unde, la 21 septembrie 1895, împreună cu alți cinci memorandiști, au mulțumit împăratului pentru grațiere prin intermediul guvernului ungar. De acolo nu s-a îndreptat însă spre Sibiu pentru a-l seconda pe președintele Rațiu în rezolvarea diferendului cu tribuniștii, determinat de problema Institutului tipografic și a ziarului *Tribuna*. Lucaciu a decis ca de la Budapesta să se ducă la Roma, pentru a obține din partea Scaunului papal restituirea parohiei Șișești, de care-l deposedase episcopul Szabó de la Gherla, la ordinul guvernului Bánffy, încă înainte de procesul memorandist. Acolo i se va da parțial satisfacție numai spre sfârșitul anului 1895. Dar nici de această dată nu se va grăbi spre casă, ci va prefera să facă mai întâi o escală la București.

La București a ajuns a doua zi de Crăciun, în 26 decembrie 1895, unde i s-a făcut o primire călduroasă ca unui martir național. Întrucât anul nou coincidea cu ziua lui onomastică, Liga culturală s-a pregătit să-l sărbătorească în seara zilei de 31 decembrie. Banchetul în onoarea sa urma să se încheie cu *Doina lui Lucaciu*. Încheierea omagierii memorandistului cu acest cântec devenit popular, putea însă sensibiliza ambasada austro-ungară la București și chiar afecta relațiile României cu guvernele de la Budapesta și Viena. Iată de ce primul ministru D. A. Sturdza a intervenit și a impus ca *Doina lui Lucaciu* să fie înlocuită cu *Rapsodia ungară* a lui Liszt. Lucaciu a fost pus astfel într-o situație jenantă, fiind nevoit să invoce „o răceală" pentru a nu participa la sărbătorirea sa. După cum el însuși îi va mărturisi ulterior președintelui Ligii culturale, Vasile Alexandrescu-Urechea, într-o lungă scrisoare-memoriu din 1900, neparticiparea la banchet a dat prilej la bârfe și calomnii, unii dintre detractorii săi acuzându-l că ar fi fost mituit în acest sens de D. A. Sturdza, prin intermediul lui Eugen Brote.

Procedura lui D. A. Sturdza ar fi trebuit să constituie un avertisment pentru Lucaciu. Totuși el a acceptat o întrevedere cu premierul și, în prezența lui Delavrancea și a lui E. Brote, s-a angajat să meargă la Sibiu, pentru a încerca să refacă unitatea comitetului memorandist, în sensul subordonării acestuia intereselor guvernului liberal. Despre apariția unei sciziuni între membrii comitetului în timpul cât el s-a aflat la Roma, Lucaciu a fost informat nu numai de E. Brote și S. Albini, ci și de A. C. Popovici, refugiat și el în România[2].

---

[2] Arhiva familiei Vasile Lucaciu, epistola-memoriu adresată de V. Lucaciu lui V. Alexandrescu-Urechea în 1900 (61 pagini manuscris).

De fapt, sciziunea în sânul comitetului memorandist s-a produs la 15-16 noiembrie, când Raţiu, sprijinit de G. Pop de Băseşti, Iuliu Coroianu, Rubin Patiţia, Teodor Mihali, l-a somat pe Tit Liviu Albini, fratele lui Septimiu, să predea Institutul tipografic şi ziarul *Tribuna* în administrarea comitetului executiv. Fiindcă T. L. Albini, încurajat de Gh. Bogdan-Duică şi I. Rusu-Şirianu, s-a opus, Raţiu şi susţinătorii săi i-au îndepărat din redacţia *Tribunei* pe primii doi, iar ultimului i-au dat un avertisment. În locul celor îndepărtaţi, i-au adus ca redactori pe E. Dăianu şi C. Diaconovici de la ziarul bănăţenilor antimemorandişti *Dreptatea*. Instalaţi la redacţia *Tribunei*, noii redactori îi vor schimba în scurt timp orientarea proliberală, ceea ce implicit echivala cu o încercare de apropiere şi de împăcare cu liderii bănăţeni menţionaţi. Schimbarea va pune capăt vechii orientări proliberale a *Tribunei* şi va determina treptat o apropiere de conservatorii din România, care au subvenţionat mişcarea memorandistă între 1892-1894.

În atmosfera tensionată creată de sciziunea comitetului memorandist va sosi Vasile Lucaciu la Sibiu în 8 ianuarie 1896. Nu s-a instalat bine la hotel şi l-au vizitat mai întâi tribunistul I. Rusu-Şirianu şi apoi E. Dăianu şi C. Diaconovici. I. Rusu-Şirianu a fost cel care a imprimat *Tribunei* orientarea vădit proliberală, împreună cu fraţii Albini şi Ghe. Bogdan-Duică, în răstimpul când memorandiştii se aflau întemniţaţi la Vác şi Seghedin. În schimb, Dăianu şi Diaconovici se făceau vinovaţi în ochii lui Lucaciu de modificarea vechii atitudini a *Tribunei*, prin înlocuirea ei cu cea a ziarului *Dreptatea* de la Timişoara.

Pus la curent cu situaţia de la Sibiu chiar a doua zi, la 9 ianuarie, V. Lucaciu i-a făcut o vizită lui I. Raţiu, secondându-i pe G. Pop de Băseşti şi pe T. Mihali. Cu această ocazie a sesizat influenţa pe care o exercitau asupra preşedintelui, pe de o parte Iuliu Coroianu şi Onoriu Ţilea, iar pe de altă parte E. Dăianu şi C. Diaconovici. Vizita la I. Raţiu s-a soldat cu hotărârea ca în ziua următoare să aibă loc o şedinţă a membrilor comitetului executiv care se aflau la Sibiu.

La şedinţa din 10 ianuarie au participat 11 membri ai comitetului memorandist. Discuţiile în contradictoriu au determinat prelungirea ei şi a doua zi. În timpul discuţiilor s-au conturat două opinii diferite: una care în esenţă viza revenirea la situaţia de dinainte de 15-16 noiembrie 1895, ceea ce echivala cu restabilirea atitudinii de neutralitate faţă de partidele din România a *Tribunei*, cât şi a conducerii colective, adică a adoptării hotărârilor în comitet cu majoritate de voturi; cealaltă se referea la întărirea autorităţii decizionale a preşedintelui partidului în cadrul comitetului. Ambele opinii au luat forma unor moţiuni, cea dintâi fiind prezentată de Vasile Fodor, iar a doua de Teodor Mihali. Pentru cea dintâi s-au pronunţat, în afara autorului ei, V. Lucaciu, N. Cristea, G. Tripon, D. Comşa şi D. P. Barcianu. Cu excepţia lui Tripon, N. Cristea, D. Comşa şi D. P. Barcianu, toţi proveneau din redacţia *Telegrafului Român* şi erau activişti convinşi. Pentru a doua au optat, pe lângă T. Mihali, I. Raţiu, G. Pop de Băseşti, I. Coroianu şi Rubin Patiţia. Dar, datorită modului cum s-a făcut votarea,

preşedintele Raţiu a proclamat-o adoptată pe aceea a partizanilor săi, prezentată de T. Mihali. De aceea susţinătorii primei moţiuni au protestat în şedinţa din 11 ianuarie, considerând că cea adoptată n-a întrunit votarea majoritară.

Întrucât votul pentru cele două propuneri a fost relativ echilibrat, s-a convenit ca în 1-2 februarie să aibă loc o nouă şedinţă, urmând ca, între timp, să fie invitaţi să participe la ea şi ceilalţi membri ai comitetului memorandist care în 10-11 ianuarie nu se aflaseră la Sibiu. La şedinţa din 1-2 februarie nu s-a prezentat însă decât unul în plus faţă de precedenta, adică 12 din totalul de 19, cât mai rămăseseră din cei aleşi la conferinţa naţională a PNR din 1892. Cu acest prilej V. Lucaciu a încercat o stratagemă. A anunţat că l-a convins pe T. L. Albini să-i cedeze preşedintelui Raţiu, în numele comitetului executiv, dreptul de proprietate asupra Institutului tipografic în faţa tribunalului din Sibiu. În schimb a pretins să fie readuşi la redacţia *Tribunei* T. L. Albini, G. Bogdan-Duică şi I. Rusu-Şirianu. Totodată a propus ca lui E. Dăianu să i se dea un concediu de câteva luni, pentru a i se permite să se adapteze vechii orientări a *Tribunei*, care ar fi urmat să se reîntroneze în cazul revenirii la redacţie a celor trei ziarişti îndepărtaţi de I. Raţiu. De altfel, într-o scrisoare pe care i-o adresa lui Dăianu în 17 martie 1896, V. Lucaciu îi mărturisea că a făcut propunerea la şedinţa din 1-2 februarie, deoarece a considerat venirea sa la *Tribuna* „ca un simptom de rupere cu direcţia noastră politică anterioară". Dar Raţiu şi susţinătorii lui n-au acceptat niciuna din propunerile lui Lucaciu şi astfel şedinţa comitetului executiv din februarie s-a încheiat, ca şi aceea din ianuarie, fără a se realiza refacerea unităţii comitetului memorandist. Dimpotrivă, ambele încercări n-au făcut decât să consfinţească şi să adâncească scindarea comitetului în două fracţiuni cu orientări diferite. În fruntea uneia s-a situat preşedintele Raţiu. Cealaltă va avea ca principal lider pe Lucaciu, secretar general al PNR.

V. Lucaciu a încercat să se justifice prin declaraţii pe care le-a trimis redacţiei *Tribunei* în ianuarie-martie 1896. Însă, fiindcă *Tribuna* nu i le-a publicat, a fost nevoit să recurgă la paginile *Revistei Orăştiei*, care apărea sub patronajul bancherului proactivist Ioan Mihu. În declaraţiile lui îl acuza pe I. Raţiu că s-a substituit conducerii colective exercitate în perioada memorandistă şi a înlocuit-o cu una autoritară, fără să mai consulte şi să mai ţină seama de opiniile majorităţii comitetului executiv[3].

La rândul ei, fracţiunea lui Raţiu, având la dispoziţie *Tribuna* şi *Foaia poporului*, prin intermediul lor a început să publice ştiri cu comentarii tendenţioase la adresa lui Lucaciu şi a partizanilor săi. Secondate de *Telegraful român*, *Dreptatea* şi chiar *Gazeta Transilvaniei*, ziarele sibiene preluau din presa conservatoare şi aurelianistă din România mai ales comentarii, prin care tribuniştii erau etichetaţi trădători ai cauzei naţionale. După ce la redacţia

---

[3] I. Iacoş şi V. Achim, *Dr. Vasile Lucaciu luptător activ pentru unirea românilor. Texte alese*, II, Baia Mare, 2000, p. 91-106.

Tribunei a fost adus, alături de Dăianu şi Diaconovici, ziaristul Roman de la *Adevărul* din Bucureşti, în paginile ei a apărut, la începutul lui august 1896, ştirea denigratoare, furnizată de capelanul renegat Eugeniu Dredean, în legătură cu aşa-zisa implicare a preotului Vasile Lucaciu în organizarea unor serbări la Şişeşti cu ocazia sărbătoririi de către maghiari a „Mileniului". Conform amintitului calomniator, Lucaciu ar fi condus el însuşi corul şcolarilor din Sişeşti, care ar fi prezentat cântece patriotice de credeai „că eşti la Kecskemét". Datorită noului redactor Roman, bârfa a fost preluată de ziarul bucureştean *Adevărul* cu titlurile: *Lucaciu trădătorul*, *Mileniul de la Şişeşti* etc. Protestele pline de indignare ale unor intelectuali sătmăreni şi ale locuitorilor din satele aparţinătoare parohiei Şişeşti, trimise *Tribunei*, redactorii lor au refuzat să le facă publice[4].

Cu toate acestea, Lucaciu a acceptat în aceeaşi lună august o invitaţie a lui Raţiu de a se întâlni la Sibiu, în speranţa că era vorba de o convocare a comitetului executiv al PNR, pentru a se face o nouă încercare de aplanare a divergenţelor dintre membrii lui. La Sibiu, Lucaciu avea să constate că Raţiu l-a convocat, nu pentru a ajunge la o împăcare, ci cu scopul de a-i impune, de faţă cu Rubin Patiţia, un angajament că nu va mai întreţine nici un fel de relaţii cu personalităţi politice din România. De asemenea, că nu va mai întreprinde nici o acţiune fără aprobarea sa.

Lucaciu nu era însă omul care să accepte atari condiţii impuse pe un ton imperativ. El i-a replicat, propunându-i să convoace imediat comitetul executiv pentru a decide soluţiile necesare depăşirii crizei care submina unitatea partidului. Întâlnirea din august părea să fi rupt orice punte de legătură între cei doi interlocutori. Totuşi, la insistenţele lui G. Pop de Băseşti, atât Lucaciu, cât şi Raţiu şi Coroianu, s-au învoit să se prezinte, la 15 octombrie 1896, în faţa unui juriu format din reprezentanţi ai celor două fracţiuni rivale. Protocolul de împăcare formulat cu această ocazie relevă că Lucaciu a acceptat să iscălească o declaraţie fără echivocuri, prin care se angaja că va respecta integral programul PNR din 1881 şi hotărârile conferinţelor naţionale ale partidului. Declaraţia cuprindea totodată şi afirmaţia că nu se găsea în serviciul unui partid din afara Transilvaniei. În finalul ei, Lucaciu îşi cerea scuze pentru aserţiunile „vătămătoare" făcute anterior la adresa lui Raţiu şi Coroianu. El recunoştea, de asemenea, că în raporturile cu cei doi nu existau nici un fel de deosebiri principiale în chestiunea naţională.

Spre deosebire de Lucaciu, Raţiu şi Coroianu au fost mult mai reţinuţi în declaraţia semnată de ei. Amândoi s-au mulţumit să afirme că luau la cunoştinţă scuzele lui Lucaciu. Precizau însă că pentru cele publicate în *Tribuna*, afară de „articli subscrişi de noi, nu putem lua responsabilitatea". Tonul reţinut al declaraţiei lui Raţiu şi Coroianu lasă însă să se înţeleagă că aşa-zisa împăcare fusese pur formală şi că deci nu va avea urmări practice.

---

[4] *Ibidem*, p. 106-107.

La sfârşitul anului 1896 gruparea proliberală a obţinut sprijinul guvernului sturdzist de la Bucureşti pentru un ziar propriu. Într-adevăr, la 1 ianuarie 1897 a apărut la Arad primul număr al acestui ziar cu denumirea *Tribuna poporului*. Desemnarea Aradului ca sediu al noului ziar nu era întâmplătoare. Aflat în zona vestică, unde censul electoral era mai permisiv, Aradul va deveni centrul cu susţinătorii cei mai fervenţi ai activismului. În fruntea noului ziar va fi pus I. Rusu-Şirianu, nepotul lui I. Slavici, plecat de la *Tribuna* din Sibiu. El va fi secondat de doi redactori talentaţi: R. Ciorogariu şi V. Mangra. De la început îşi vor asigura colaborarea memorandiştilor partizani ai activităţii parlamentare V. Lucaciu, N. Cristea şi D. P. Barcianu, precum şi a lui I. Slavici, E. Brote, S. Albini şi G. Bogdan-Duică, plecaţi în România. Din simpla enumerare a redactorilor şi a colaboratorilor rezultă că noul ziar va prelua vechea orientare a *Tribunei* de la Sibiu dintre 1884-1895. De aceea ei se vor numi de aici înainte vechii tribunişti. În opoziţie cu ei, aderenţii ziarului de la Sibiu vor fi porecliţi noii tribunişti, datorită fidelităţii lor faţă de păstrarea pasivismului de către PNR. Dificultăţile financiare îi vor obliga însă să abandoneze neutralitatea faţă de partidele din România. Din 1897 şi mai ales în anii următori, ei vor deveni susţinători ai conservatorilor[5].

În primele luni ale anului 1897 în *Tribuna* au apărut o serie de articole care vor trata teme puse în discuţie de ziarele *Dreptatea* şi *Gazeta Transilvaniei*. Prin aceste articole se încerca să se justifice ideea, potrivit căreia, până se menţinea în vigoare ordinul guvernamental de dizolvare a PNR, nu era posibilă convocarea conferinţei naţionale a partidului, deoarece s-ar fi încălcat ordinea legală constituţională. Or, fără o hotărâre a conferinţei partidului, alcătuită din delegaţi ai alegătorilor din circumscripţiile electorale, nu se putea adopta un plan de luptă politică care să devină obligatoriu pentru toţi românii. Vizându-i direct pe cei de la *Tribuna poporului*, autorul articolelor argumenta că orice acţiune iniţiată numai de o fracţiune a partidului putea fi impusă doar susţinătorilor ei.

În opoziţie cu *Tribuna*, la scurt timp după apariţie, *Tribuna poporului* a încercat să schiţeze un program de acţiune menit să convingă cititorii că va continua să militeze pentru solidarizarea tuturor românilor în vederea afirmării drepturilor naţionale, ca şi în anii mişcării memorandiste. În acest sens, într-unul din articole se sublinia că liderii politici ai românilor transilvăneni aveau datoria „de a strânge rândurile şi a concentra forţele naţionale, pentru ca evenimentele viitoare, bune sau rele, să găsească poporul român la un loc, unit şi tare". Probabil că schiţarea acestui program l-a determinat pe Lucaciu să-i scrie lui Mangra la 24 ianuarie 1897. Chiar de la începutul rândurilor sale se pronunţa pentru o acţiune „energică şi covârşitoare" stabilită la „o consfătuire a mai

---

[5] Arh. fam. V. Lucaciu, scrisoarea-memoriu adresată de V. Lucaciu lui V. A. Urechia în 1900; L. Botezan, *op. cit.*, p. 300-302.

multor fruntaşi ai noştri din partidul naţional care să adreseze un cuvânt public către naţiune”.

Dar, faţă de această iniţiativă, E. Brote, omul de încredere al lui D. A. Sturdza, a adoptat o atitudine critică. Într-o epistolă trimisă lui Mangra spre sfârşitul lui ianuarie 1897, el îi reproşa că i-a luat-o înainte şi n-a aşteptat cele şapte articole programatice, pe care le-a pregătit pentru a apărea în *Tribuna poporului*. Reproşul principal se referea la chemarea unirii forţelor naţionale care să-i cuprindă şi pe Raţiu şi pe Coroianu, precum şi la apropierea de sârbi şi slovaci pentru a face un front comun contra politicii guvernului Bánffy ce lovea în interesele tuturor naţionalităţilor nemaghiare. Brote îi atrăgea atenţia lui Mangra că astfel de apeluri, ce puteau apărea la fel de bine în *Tribuna* de la Sibiu, nu vor asigura pentru *Tribuna poporului* „sprijinul cercurilor politice conducătoare” de la Bucureşti, de fapt al guvernului liberal sturdzist. De aceea îi punea întrebarea privind persoana căreia i se datora iniţiativa refacerii unităţii partidului în vederea organizării unor acţiuni cu caracter naţional.

Se pare că această persoană era Lucaciu. Această supoziţie se poate deduce dintr-un interviu luat lui Mangra, în iunie 1897, de către un redactor al ziarului *Epoca* de la Bucureşti în legătură cu o eventuală împăcare a vechilor şi noilor tribunişti. Potrivit afirmaţiilor lui Mangra, Lucaciu le-ar fi propus lui Raţiu şi Coroianu un proiect de program în cinci puncte pentru refacerea unităţii comitetului memorandist, cu prilejul şedinţei consiliului executiv al naţionalităţilor care a avut loc la Budapesta în 10-11 iunie 1897. Cu acea ocazie, Raţiu şi Coroianu ar fi acceptat în principiu ca organele de presă şi membrii fracţiunilor de la Arad şi Sibiu să acţioneze solidar, la nivelul congregaţiilor sau consiliilor comitatense, precum şi în conferinţe şi în întruniri publice, împotriva proiectelor legilor guvernamentale potrivnice intereselor naţionalităţilor din Ungaria. N-au fost însă de acord cu restabilirea status quo-ului de dinainte de declanşarea crizei în sânul comitetului memorandist.

Printr-o scrisoare apărută în acelaşi oficios conservator *Epoca*, Coroianu a contestat veridicitatea afirmaţiilor lui Mangra. El a susţinut că împreună cu Raţiu n-a discutat şi n-a aprobat la Budapesta nici un program, pentru simplul motiv că n-au schimbat nici un cuvânt cu Mangra şi Lucaciu în afara şedinţelor la care au fost de faţă reprezentanţii sârbilor şi slovacilor din comisia executivă a naţionalităţilor. După Coroianu, prin afirmaţiile sale, Mangra ar fi urmărit să demonstreze românilor că iniţiatorul împăciuirii şi al unor acţiuni comune ar fi fost secretarul general al PNR şi nu preşedintele lui. De asemenea că, dacă cei de la Sibiu continuau să manifeste rezervă, tinerii grupaţi în jurul lui Lucaciu vor persevera în direcţia restabilirii unităţii partidului. Spre finalul epistolei sale, Coroianu se contrazicea totuşi prin acuza adusă lui Mangra că ar fi încercat să trădeze „inamicilor cauzei comune” planul de acţiune. Dacă Raţiu şi Coroianu n-au discutat cu ceilalţi doi reprezentanţi ai comitetului memorandist din comisia executivă a naţionalităţilor, atunci nu-l puteau acuza pe Mangra că a trădat

planul de acțiune, de care ei n-aveau cunoştinţă. În cazul că totuşi l-ar fi divulgat, înseamnă că ei erau la curent cu planul de acțiune comună, chiar dacă n-au aflat de el decât după şedința din 19-11 iunie 1897 de la Budapesta[6].

Cert este că în toamna anului 1897 vechii tribunişti de la Arad s-au străduit să organizeze sub patronajul lor acțiuni în care să fie angrenați noii tribunişti de la Sibiu. Arădenii au fost impulsionați de D. A. Sturdza, care l-a trimis la Arad pe Sihleanu, secretar general în Ministerul învățământului de la Bucureşti. La sugestia lui, aderenții *Tribunei poporului* urmau să organizeze în noiembrie o acțiune națională de amploare, care să antreneze un număr cât mai mare de români. Menirea inițiativei era de a contracara atacurile presei conservatoare şi, mai ales, ale deputaților opoziționişti, cu ocazia deschiderii dezbaterilor în parlamentul de la Bucureşti, în problema decorării procurorului Jeszenszky de către Carol I cu prilejul vizitei întreprinse la Budapesta în septembrie. Jeszenszky era procurorul care a cerut condamnarea memorandiştilor în procesul din mai 1894 de la Cluj. Decretul de decorare contrasemnat de D. A. Sturdza, oferea opoziției conservatoare un nou prilej pentru a-l acuza că a trădat cauza românilor ardeleni.

Pentru ca inițiativa lor să aibă mai multă credibilitate, vechii tribunişti au căutat să-l antreneze în acțiunea preconizată de ei şi pe Rațiu, împreună cu susţinătorii săi. Cu acest scop l-au trimis pe Vasile Lucaciu la înţeleptul şi moderatul G. Pop de Băseşti pentru ca, prin intermediul său, să-i convingă pe aderenții lui Rațiu să participe la un mare miting, stabilit pe data de 29 noiembrie la Arad. Lucaciu i-a prezentat de fapt amfitrionului său convocatorul cu programul desfăşurării mitingului. Întrucât convocatorul şi programul manifestației nu fusese dat publicității, lui G. Pop de Băseşti i s-a propus să apară în aceiaşi zi atât în *Tribuna* de la Sibiu, cât şi în *Tribuna poporului* de la Arad.

G. Pop de Băseşti nu s-a opus ideii convocării unei adunări populare în convorbirea avută cu Lucaciu. A condiționat însă amânarea ei, motivând că, pentru a deveni credibilă şi pentru a nu crea impresia că inițiativa aparținea exclusiv arădenilor, era necesară convocarea întregului comitet memorandist, singurul în măsură să decidă data şi locul de desfăşurare a unui miting de importanță națională. Fără să ajungă la o înțelegere cu interlocutorul său acceptată reciproc, Lucaciu i-a scris lui Mangra la 5 noiembrie că i-a lăsat acestuia convocatorul pentru a-l iscăli, urmând să-l trimită prin poştă. Convins că propunerea „de împăcare şi de procedură solidară" ar fi cucerit „toate

[6] „Tribuna", nr. 32 din 11/23-II-1897; nr. 33 din 12/24-II-1897; nr. 34 din 13/25-II-1897 şi nr. 39 din 19/II/-III-1897; „Tribuna poporului", nr. 38 din 26-II/10-III-1897; nr. 88 din 8/20-V-1987; nr. 89 din 10/22-V-1897 şi nr. 101 din 28-V/9-VI-1897; *Epoca*, nr. 471 din 8/20 iunie 1897 şi nr. 473 din 10/22 iunie 1897; Arhiva Bibliotecii Mitropoliei ortodoxe de la Sibiu, fond Mangra, mss. Nr. 229/1897; L. Botezan, *op. cit.*, p. 304-306; I. Iacoş şi V. Achim, *op. cit.*, p. 109-110.

inimile", Lucaciu îi recomanda lui Mangra să trimită invitații de participare la miting, nu numai lui G. Pop de Băsești, ci și lui Rațiu și lui Mihali. Totodată îi preciza că, în prealabil, ar fi trebuit să se întrunească întreg comitetul executiv al partidului la Cluj, pentru a se consulta și a decide „pășirea solidară".

A doua zi, la 6 noiembrie, Lucaciu i-a trimis o altă epistolă lui Mangra, prin care-l asigura că, dacă va fi invitat la ședința comitetului executiv, se va strădui să-i convingă pe participanți să vină la mitingul de la Arad. De astă dată sublinia însă că acolo va admite o înțelegere cu sibienii numai dacă vor accepta condițiile „restitutio integrum" a „status quo ante". În caz contrar, cei de la Arad aveau datoria de a acționa singuri, cu convingerea că poporul îi va urma.

Liderii noilor tribuniști nu s-au lăsat însă manevrați de Mangra și Lucaciu. De pildă, G. Pop de Băsești nu numai că n-a iscălit convocatorul pe care i l-a lăsat Lucaciu, dar l-a avertizat pe Mangra să nu se grăbească să trimită invitațiile la miting, până ce comitetul executiv nu va decide în cauză. La rândul său, Rațiu i-a scris lui Lucaciu la 11 noiembrie, imputându-i că s-a raliat inițiativei arădenilor de a organiza o manifestație cu caracter național, fără a ajunge în prealabil la o înțelegere în cadrul comitetului executiv al PNR. Iritat, Lucaciu i-a răspuns la 16 noiembrie, reproșându-i că se cramponează de chestiunea priorității comitetului în luarea deciziei referitoare la orice acțiune de anvergură națională. El a căutat să-l convingă pe Rațiu să participe la mitingul de la Arad, urmând ca apoi să participe cu toții la manifestații asemănătoare ce se vor organiza la Sibiu, Brașov și în alte localități. Spre finalul scrisorii nu s-a putut abține să-i impute lui Rațiu că n-a intervenit, pentru ca în *Tribuna* să nu i se aducă nedrepte învinuiri. Dimpotrivă, „a conlucrat la discreditarea sa".

În disputa dintre Rațiu și Lucaciu a intervenit G. Pop de Băsești. La 23 noiembrie el i-a adresat lui Lucaciu câteva rânduri, prin care îl critica atât pentru procedeul la care a recurs în chestiunea mitingului de la Arad, cât și pentru atitudinea neloială și puțin respectuoasă față de Rațiu. Pe un ton dojenitor l-a învinuit și pentru contribuția lui la apariția și adâncirea crizei comitetului memorandist.

Paralel cu încercările de a-i câștiga pe Rațiu și partizanii săi pentru organizarea manifestării cu caracter național la Arad, pe parcursul lunii noiembrie Lucaciu s-a implicat și în pregătirea opiniei publice în vederea susținerii ei. Astfel, în *Tribuna poporului* din 7 noiembrie i-a apărut *Un cuvânt către poporul român*. Era de fapt o chemare la miting pentru a protesta contra intensificării măsurilor șovine luate de autoritățile guvernamentale în detrimentul naționalităților cu prilejul „Mileniului" și în lunile care au urmat serbărilor milenare. El justifica necesitatea întreprinderii unei acțiuni de anvergură cu argumentul că în Austria s-au realizat progrese pe linia subminării supremației germane și a creării unui regim politic mai favorabil naționalităților de acolo. Pentru a se realiza progrese similare și în Ungaria, sublinia că era necesară o manifestație care să contribuie la demolarea „molohului șovin" reprezentat de guvernul

Bánffy, pentru ca românii să poată „vieţui în pace cu fraţii maghiari şi cu celelalte popoare conlocuitoare". Cu acest scop îndemna la strângerea rândurilor „în fapte, în fiinţă, iar nu în cuvinte deşarte". Strângerea rândurilor se putea înfăptui printr-o „conferinţă sau adunare naţională" care nu mai putea fi amânată, fiind reclamată imperios de timp şi împrejurări. Insistând asupra disensiunilor de ordin personal, Lucaciu îşi încheia apelul cu cuvintele: „Cauza naţională mai presus de toate"[7].

Apelul lui Lucaciu a avut un ecou favorabil, atât în rândurile membrilor Ligii culturale de la Bucureşti, cât şi printre unii din aderenţii lui Raţiu. G. Pop de Băseşti, de exemplu, i-a sugerat lui Raţiu să-l publice în *Tribuna*, dar acesta a condiţionat apariţia lui în ziarul sibian de eliminarea câtorva rânduri care se refereau la neînţelegerile din trecut. Însă, ziarele *Dreptatea* şi *Gazeta Transilvaniei* de la Timişoara şi Braşov, secondate în curând de *Tribuna*, au atacat apelul, întrecându-se în a publica istorii ale izbucnirii crizei în sânul comitetului memorandist, pentru care îi învinuiau numai pe vechii tribunişti. Polemica stârnită de iniţiativa arădenilor era o consecinţă a influenţei liderilor conservatori din România asupra redacţiilor ziarelor de la Timişoara, Braşov şi Sibiu.

Lucaciu a răspuns criticilor, publicând alte două articole în *Tribuna poporului* din 13 şi 18 noiembrie 1897. Îndeosebi în al doilea, intitulat *În faţa situaţiunii*, argumenta că presa maghiară a profitat de campania ziarelor româneşti împotriva lui D. A. Sturdza, pentru a intensifica propaganda menită a convinge opinia publică din Ungaria şi din străinătate că PNR şi comitetul său executiv ar fi fost practic desfiinţate, iar Liga de la Bucureşti se afla „în agonie".

Între timp, la Cluj a avut loc consfătuirea din 11-12 noiembrie a liderilor fracţiunii sibiene la insistenţele lui G. Pop de Băseşti. La ea Lucaciu n-a fost invitat. S-au putut astfel adopta două documente, din care unul cuprindea condiţiile impuse arădenilor pentru a accepta colaborarea. Condiţiile unuia din documente erau: a) subordonarea părintelui Lucaciu disciplinei de partid printr-o declaraţie care să se consemneze într-un proces-verbal; b) angajarea arădenilor că vor respecta programul PNR şi hotărârile comitetului său executiv prin ruperea oricăror legături cu liderii liberali din România; c) acceptarea organizării primului miting la Sibiu şi apoi în alte centre urbane; d) prioritatea acordată în cadrul mitingurilor protestului contra legii care prevedea maghiarizarea numelor tuturor localităţilor din Transilvania, Banat, Crişana şi Maramureş. Celălalt document se referea la tema necesităţii adoptării unei hotărâri în problema naţională cu ocazia unor consfătuiri a membrilor comitetului memorandist.

Până la urmă persistenţa deosebirilor de opinii şi refuzul liderilor ambelor fracţiuni ale comitetului memorandist au făcut ca fiecare din ele să

---

[7] Tr. Lungu, *Viaţa politică a României la sfârşitul secolului al XIX-lea*, Bucureşti, 1967, p. 21; Arh. Bibl. Mitrop. Ort. Sibiu, fond Mangra, mss. Nr. 92, 93 şi 94/1897; Colecţia de manuscrise a B.C.U. Cluj, *Corespondenţa lui G. Pop de Băseşti*, partea a II-a, filele 71-74; I. Iacoş şi V. Achim, *op. cit*, p. 112-117.

încerce convocarea unor mitinguri proprii: noii tribunişti la Sibiu, iar rivalii lor la Arad. Ambele vor fi interzise de autorităţile guvernamentale maghiare. Cei de la Sibiu, respectând legislaţia în vigoare, au renunţat la el. Arădenii, mai hotărâţi, au părăsit sala unde ar fi trebuit să se desfăşoare manifestaţia şi s-au mutat în curtea episcopiei ortodoxe. Acolo, Lucaciu a rostit o cuvântare care s-a rezumat la solicitarea episcopului Meţianu, prezent şi el la miting, de a susţine pe lângă monarh cauza naţională a românilor. Manifestaţia care a avut loc la 23 decembrie 1897 s-a încheiat cu o telegramă adresată împăratului Francisc Iosif[8].

Aşadar, anul 1897 s-a încheiat fără a se pune capăt disensiunilor care au divizat comitetul memorandist în cele două fracţiuni ale vechilor şi noilor tribunişti. Sfârşitul anului 1897 a adus încetarea apariţiei ziarului grupării bănăţene *Dreptatea* de la Timişoara, astfel că în 1898 polemica principală se va duce între organele de presă ale fracţiunilor de la Sibiu şi Arad. Totuşi, în primele luni ale anului 1898, polemica s-a atenuat, deoarece Guvernul liberal din România a fost condus de fracţiunea drapelistă a lui P. S. Aurelian. În aceste condiţii au continuat şi încercările de împăcare dintre cele două fracţiuni ale comitetului memorandist. Dar, în aprilie 1898, D. A. Sturdza a devenit din nou premier al Guvernului liberal, ceea ce a determinat o recrudescenţă a polemicii dintre *Tribuna poporului* de la Arad, sprijinită doar de *Revista Orăştiei*, pe de o parte şi *Tribuna* de la Sibiu, secondată de *Gazeta Transilvaniei*, pe de altă parte. Dacă cele dintâi îi luau apărarea lui D. A. Sturdza şi căutau să-i justifice greşelile săvârşite în chestiunea românilor ardeleni, cele din urmă îl atacau fără cruţare, sprijinind astfel presa conservatoare din România. Toate îi reproşau deconspirarea subvenţiilor cuvenite şcolilor româneşti din Braşov, ceea ce îi va permite guvernului Bánffy să le controleze.

Prelungirea polemicii dintre vechii şi noii tribunişti, aceştia din urmă sprijiniţi de „gazetiştii" de la Braşov, va ajunge să plictisească şi dezguste cititorii, ceea ce explică una din cauzele falimentului *Dreptăţii* de la Timişoara la sfârşitul anului 1897, dar şi dificultăţile pe care le va avea de întâmpinat în 1898 *Tribuna* de la Sibiu. Dificultăţile financiare îl vor determina pe Raţiu, în toamnă, să subordoneze total ziarele sibiene conservatorilor pentru a evita falimentarea lor într-un mod asemănător cu al *Dreptăţii*.

Mari dificultăţi financiare îl vor obliga în 1898 pe Lucaciu să-şi reducă simţitor participarea la susţinerea polemicii dintre vechii tribunişti proliberali şi noii tribunişti proconservatori. În cazul lui Lucaciu greutăţile s-au datorat loviturilor pe care le-a primit din partea guvernului baronului Bánffy. Acesta nu-i putea ierta curajul de a-l critica şi de a-i demasca politica de oprimare a

---

[8] Muzeul de Istorie Cluj, fond I. Raţiu, mss. inv. nr. 255, 2567, 2572, 2568/a, 2571, 2572/a şi 2749; Colecţia de manuscrise a B.C.U. Cluj, *Corespondenţa lui G. Pop de Băseşti*, partea a II-a, filele 69-72 şi 89-91; „Tribuna", nr. 252 din 15/25-XI-1897, nr. 253 din 14/26-XI-1897 şi 254 din 15/27-XI-1897; „Tribuna poporului", nr. 206 din 1/13-XI-1897, nr. 212 din 6/18-XI-1897, nr. 213 din 8/20-XI-1897 şi nr. 220 din 19/XI/1-XII-1897.

românilor şi a celorlalte naţionalităţi, prin articolele publicate în presă, precum şi prin discursurile rostite cu diferite prilejuri. De fapt, dificultăţile pe care i le-au creat autorităţile guvernamentale au început în 1896 şi au continuat în anii următori, după cum reiese din protestul lui Lucaciu, apărut în *Tribuna poporului* din 2 septembrie 1897 cu titlul: *Volnicia de la Şişeşti*. În protest el arăta că, la 26 august 1896, de Sântmăria Mare, când urma să se sărbătorească hramul bisericii din Şişeşti, au „năvălit asupra comunei" 150 de jandarmi înarmaţi care au blocat intrarea şi ieşirea din localitate. În plus, pentru ca izolarea comunei să fie deplină, cu jandarmii au colaborat 70 de haiduci şi pădurari care au blocat îndeosebi trecătorile dinspre Maramureş. Jandarmii au împiedicat intrarea credincioşilor în biserică la 27 august, astfel că a fost nevoit să celebreze liturghia fără participarea lor. Agresiunea jandarmilor s-a repetat în zilele de 19-21 septembrie 1896 de Sântmăria Mică şi apoi din nou în 26-28 august 1897. De această dată efectivul jandarmilor a fost mai redus, numărul lor oscilând între 50 şi 80.

Lucaciu mai preciza în protestul său că autorităţile guvernamentale şi-au justificat faptele prin sesizarea ce le-a fost făcută de Ordinariatul diecezan al Gherlei, prin care se înţelegea episcopul Szabó. Sesizarea reprezenta, de fapt, acuza că folosea sărbătorile hramului bisericii din Şişeşti pentru a le transforma în „conventicule naţionale", adică în ocazii pentru a le dezvolta participanţilor conştiinţa etnicităţii proprii prin cuvântările rostite în faţa lor ori prin întreţinerea unor conversaţii directe cu ei. Autorităţile guvernamentale de la Ministerul de Interne până la dregătoria şi jandarmeria comitatensă au folosit pretextul pentru a-l izola de popor.

Politica oprimatoare şi măsurile represive ale guvernului Bánffy îl vor determina pe Lucaciu să-l înfrunte într-un articol apărut în *Tribuna poporului* din 18 noiembrie 1897. Avertizându-l că conaţionalii săi nu vor înceta să lupte pentru drepturi politice, indiferent de greutăţile pe care vor fi nevoiţi să le înfrunte, el îi adresa direct premierului Bánffy cuvintele: „dar stai locului domnule ministru! Trei milioane de români asupriţi şi neîndreptăţiţi îţi strigă în faţă că ei vreau viaţă naţională, politică şi constituţională". Apoi, demascând şovinismul ca izvor de nesfârşite tulburări şi de politică de aservire şi asimilare, Lucaciu scotea astfel în evidenţă justeţea strădaniilor românilor pentru viaţă naţională proprie: „Noi nu voim asuprirea, de aceea şi luptăm contra ei; noi nu voim exclusivism de rasă, de aceea îl combatem unde îl găsim".

Indirect Lucaciu a atacat politica oprimatoare a guvernului Bánffy şi în epistola publică pe care i-a adresat-o rectorului Universităţii din Budapesta, Michael Herczeg, apărută sub forma unei broşuri, dar şi în câteva numere ale *Tribunei poporului* din februarie 1898. Epistola era un răspuns la scrisoarea pe care rectorul a adresat-o studenţilor nemaghiari cu prilejul deschiderii anului universitar 1897-1898. În ea aducea un adevărat elogiu superiorităţii naţiunii maghiare, după care îndemna studenţii nemaghiari să i se asimileze prin renunţarea la propria naţionalitate.

În numele părinților studenților nemaghiari, Lucaciu va supune unei aspre critici aserțiunile rectorului și se va strădui să demonstreze netemeinicia argumentelor lui. O primă acuză pe care i-o aducea rectorului se referea la faptul că, prin îndemnul adresat studenților nemaghiari, urmărea să-i ademenească să renunțe la propria lor naționalitate și să devină astfel renegați. Critica privea, de asemenea, justificarea de către rector a supremației națiunii maghiare în calitatea ei de putere cuceritoare. După Lucaciu, un om cult ca rectorul, ancorat în realitatea vremii, ar fi trebuit să țină seama că Ungaria era multietnică și de aceea la baza stabilității ei ar fi fost necesar să stea „libertatea națională a popoarelor, din care imediat să derive egalitatea și frățietatea lor". De altfel, ideea politică principală, care se desprinde din lunga epistolă a lui Lucaciu, este aceea a transformării Ungariei într-o „confederație de popoare". La această transformare ar fi fost util să se țină seama de trecutul ei istoric, de modul cum s-a constituit ca stat, precum și de experiența anilor 1848-1849. În privința problemei drepturilor revendicate de români, autorul epistolei menționa că ele au fost sintetizate în mai multe documente printre care enumera: programul politic al PNR adoptat la congresul de unificare din 1881; enunțurile conferințelor naționale ale PNR dintre 1881-1894; Memorandul înaintat în anul 1892 Curții imperiale de la Viena etc. Aceste revendicări nu erau luate în seamă de guvernul Ungariei nici în 1898, în condițiile în care românii nu aveau dreptul să-și trimită reprezentanți în parlament pentru a-și susține acolo drepturile. Dar, cu toată nedreptatea ce li se făcea, politica lor națională continua să fie „legală și constituțională".

În pragul primăverii anului 1898 Lucaciu a dovedit preocupări față de sărbătorirea semicentenarului Adunării naționale de la Blaj din 15-17 mai 1848. Preocuparea se desprinde din apelul adresat tinerimii române la 5 martie 1898. Sărbătorirea anului 1848 s-ar impune cu necesitate, deoarece a reprezentat „o manifestațiune epocală a conștiinței naționale a poporului român". Dar, guvernul Bánffy a interzis orice acțiuni și manifestații jubiliare și se pregătea să trimită la Blaj jandarmi și soldați înarmați, gata să tragă în cei ce vor îndrăzni să se îndrepte la 15 mai spre Câmpia libertății. Întrucât sărbătorirea jubileului nu va fi posibilă la Blaj, recomanda tinerilor studioși să-l comemoreze la Viena, Graz, Berlin, München, Paris și bineînțeles în România liberă, sub patronajul Ligii culturale[9].

Guvernul Bánffy nu numai că a interzis jubileul semicentenarului Adunării de la Blaj, dar în august și septembrie 1898 a trimis din nou jandarmi la Șișești pentru a împiedica sărbătoarea hramului bisericii de aici, la fel ca și în 1896 și 1897. Acum însă, pentru că Lucaciu l-a sfidat și i-a criticat politica oprimatoare față de naționalități, l-a obligat să suporte din propriile venituri întreținerea jandarmilor în zilele când s-au deplasat la Șișești.

[9] I. Iacoș și V. Achim, *Op. cit*, p. 91-106; V. Lucaciu, *Epistolă publică către rectorul Universității din Budapesta dr. Michael Herczegk*, Baia Mare, 1898, p. 3-18; Epistola-memoriu adresată de V. Lucaciu lui Alexandrescu-Urechea în 1900.

Descurajarea care l-a cuprins datorită lipsei perspectivei de refacere a unității partidului și din cauza loviturilor pe care le-a primit din partea autorităților guvernamentale maghiare, l-au determinat pe Lucaciu să nu se mai implice în polemica susținută de organele de presă ale celor două fracțiuni ale comiteteului memorandist până la sfârșitul anului 1898. În ultimele săptămâni ale acestui an polemica a cunoscut un nou reviriment, deoarece Ioan Rațiu, forțat de lipsa banilor, a fost nevoit să-i vândă lui Virgil Arion, trimisul conservatorilor din România, scrisoarea prin care D. A. Sturdza a propus membrilor comitetului executiv al PNR după procesul memorandist din 1894, să nu accepte întemnițarea, ci să se refugieze cu toții în România. Scrisoarea a apărut în *Tribuna* din 3 decembrie 1898 și, începând cu această dată, ziarul sibian s-a subordonat total campaniei dusă de presa conservatoare pentru înlăturarea liberalilor sturdziști de la putere. În această campanie vina pentru declanșarea frământărilor din sânul comitetului memorandist a fost aruncată exclusiv pe seama lui D. A. Sturdza, I. Slavici, E. Brote, S. Albini și G. Bogdan-Duică.

Împotriva articolelor polemice apărute în *Tribuna* au luat atitudine Nicolae Cristea și V. Lucaciu, amândoi membri ai comitetului memorandist și susținători ai activismului. Foarte probabil că lui Lucaciu îi aparținea scrisoarea deschisă către I. Rațiu publicată în *Tribuna poporului* din 17 decembrie 1898. Ea era iscălită de „un fost membru" al comitetului executiv al PNR. „Fostul membru" formula reproșuri la adresa lui Rațiu și Coroianu referitoare la atitudinea lor din perioada întemnițării de la Seghedin, când au primit vizitele liderilor conservatori Lupulescu și Arion. El își încheie scrisoarea deschisă cu avertismentul că avea în păstrare o serie de documente secrete, pe care le-ar putea face publice, așa cum a procedat I. Rațiu.

I. Rațiu a replicat scrisorii deschise, publicând în *Tribuna* un material cu titlul: *Puncte de orientare*, sub forma a 13 întrebări puse fostului membru. Prin ele îi cerea „fostului membru" să răspundă dacă era de acord cu: discursul lui D. A. Sturdza prin care îi îndemna pe memorandiști să nu facă închisoare, ci să se refugieze în România; contribuția oamenilor lui D. A. Sturdza la declanșarea crizei comitetului memorandist; folosirea problemei naționale din Transilvania de către liberalii sturdziști pentru a ajunge la putere; sistarea ajutoarelor bănești pentru școlile românești din Brașov; decorarea procurorului Jeszenszky etc.

Sfârșitul anului 1898 și trecerea în 1899 a găsit deci comitetul memorandist în aceiași situație de criză și de controverse politice ca și în ultimele săptămâni din 1897[10].

---

[10] L. Botezan, *Politica Guvernului Bánffy în Transilvania din anii 1897-1898*, în A.I.I.C., 1971, p. 205-214; Idem, *Frământări din Partidul Național Român transilvănean în anul 1898*, în A.I.I.C., 1973, p. 231-257; Idem, *Încercări de revitalizare a activității PNR din anul 1899*, partea I, în A.I.I.C., 1978, p. 209-231 și partea a II-a, în A.I.I.C., 1979, p. 227-243; „Tribuna poporului" din 17 decembrie 1898.

Anii 1899-1900 pot fi considerați cei mai dificili din activiatea lui Vasile Lucaciu. Ele s-au datorat pe de o parte înlocuirii, în primăvara anului 1899, a guvernului liberal al lui D. A. Sturdza cu unul conservator în România, iar pe de altă parte schimbării echipei ministeriale a lui Bánffy cu aceea a lui Széll Kálmán în Ungaria. Ajungerea la putere în România a guvernulu conservator a echivalat cu sistarea oricărui ajutor bănesc din partea liberailor. Iar instalarea la cârma Ungariei a guvernului Széll a însemnat nu numai o continuare, ci și o înăsprire a măsurilor punitive întreprinse contra lui Lucaciu de guvernarea baronului Bánffy din anii anteriori.

Agravarea dificultăților în care a ajuns să se zbată Lucaciu se reflectă în scrisoarea-memoriu adresată de el președintelui Ligii culturale, V. A. Urechea în 1900, și în epistola pe care i-o trimite în același an noului premier al Ungariei, Széll Kálmán. În rândurile adresate lui V. A. Urechea, el relevă că guvernul Széll, ca și acela al lui Bánffy, l-au prigonit continuu „în modul cel mai crud și barbar". Ambii premieri au declarat în parlament că îl vor combate pe toată linia „prin foc și sabie". Amândoi i-au asediat casa și comuna cu jandarmi și spioni, cu prilejul serbărilor hramului bisericii din Șișești. Prin amenzi și alte măsuri punitive l-au ruinat din punct de vedere material, inventând acuzați fictive, deoarece l-au obligat să plătească „spese oștirii asediatoare" din zilele când au staționat în comună. Mai mult, l-au pus să suporte și cheltuieli în numeroasele procese pe care i le-au intentat, prin vinderea la licitație a întregii recolte de pe pământurile soției sale din anul 1900. Situația economică precară în care l-au adus penalizările din 1898, l-au determinat pe Lucaciu să-i adreseze o cerere lui D. A. Sturdza la 23 ianuarie 1899, când încă mai era prim ministru. Amintindu-i de promisiunea pe care i-a făcut-o în decembrie 1895 că va putea apela oricând la sprijinul său, Lucaciu îi dezvăluia că loviturile primite din partea Guvernului maghiar și a episcopului de la Gherla l-au ruinat și i-au epuizat toate mijloacele materiale de subzistență. De aceea, pentru prima dată îi mărturisea că voia să plece de la Șișesti. În acest scop îl ruga să-l trimită ca secretar cultural pe lângă una din ambasadele României de la Roma, Viena sau Budapesta. În schimb se angaja să copieze documente privind istoria românilor de la arhivele, bibliotecile și muzeele din capitalele respective, pe care i le va pune la dispoziție în calitatea lui de istoric. În 1899 guvernul lui D. A. Sturdza va fi înlocuit cu cel conservator și de aceea propunerea lui V. Lucaciu va rămâne uitată.

Scrisoarea deschisă către primul ministru Kálmán Széll a fost publicată în *Tribuna poporului* din 15 septembrie 1900. Ea i s-a trimis însă premierului cu aproximație o lună mai devreme, pentru a-l informa că avea aprobarea papei Leon al XIII-lea și a mitropolitului Mihali de la Blaj pentru a organiza în zilele de 25-28 august o serbare închinată sărbătoririi unui deceniu de la sfințirea bisericii „sfintei uniri a tuturor românilor", precum și jubileul a două secole de la acceptarea unei însemnate părți a ardelenilor de a se uni cu Biserica Romei, devenind astfel greco-catolici. Despre aceste aprobări a informat, încă de la

începutul anului 1900, Ministerul Cultelor de la Budapesta. Dar, după cum relevă Lucaciu în epistola către Széll, la 6 martie același an dieceza episcopală a Gherlei a fost atenționată că până ce va funcționa el ca preot la Șișești „este exclus să se permită ținerea acelor jubilee". Autorul epistolei nu ezită să-i amintească primului ministru propriile lui afirmații, din care rezultă că adevăratul motiv al interdicției consta în a-l împiedica să exercite orice influență asupra poporului, în sensul întăririi conștiinței naționale a românilor nord-vestici cu ocazia sărbătoririlor religioase. Totodată, i-a spus deschis că se opunea unor astfel de manifestări, fiindcă țelul politicii guvernamentale era asimilarea și deznaționalizarea românilor. Sub acest aspect politica Guvernului Széll nu reprezenta altceva decât o continuitate a celui precedent. Pin măsurile întreprinse, atât un guvern, cât și celălalt, au demonstrat și demonstrează că erau conștiente de rolul bisericii și al serbărilor religioase în conservarea ființei naționale a românilor. De aceea, guvernul Széll, ca și cel al lui Bánffy, urmărea să-și subordoneze biserica românilor, să pună în fruntea ei episcopi pe care să-i manevreze ca pe niște marionete, iar prin intermediul lor să-și asigure preoți și învățători servili, dispuși să devină instrumente ale maghiarizării. Demonstrând substratul politicii guvernamentale, Lucaciu îi reproșa premierului că-l prigonea, fiindcă n-a ezitat nici un moment să se afirme ca un membru credincios al Partidului Național și ca un susținător fervent al programului său din 1881. Îl supunea, de asemenea, persecuției, datorită curajului cu care demasca politica oficială de deznaționalizare a românilor și a celorlalte popoare nemaghiare din Ungaria. În final îi cerea încă odată lui Széll să permită sărbătorirea jubileelor de la Șișești, fără a mai trimite jandarmi pentru interzicerea lor. În locul jandarmilor, invita să participe la festivitățile de la Șișești reprezentanți ai autorităților guvernamentale comitatense, ai Bisericii catolice și ai presei, pentru a se convinge de desfășurarea lor în limitele permise de legile în uz[11].

Anii 1901-1902 au reprezentat pentru V. Lucaciu noi experiențe în activitatea lui politică. Ele se vor datora înclinării balanței în favoarea orientării tribuniștilor spre un nou activism, în condițiile în care zilele bătrânului luptător pentru menținerea pasivismului, I. Rațiu, se apropiau de sfârșit. Fiind bolnav, I. Rațiu a fost nevoit, în 1901-1902, să cedeze pe rând prerogativele președinției partidului lui G. Pop de Băsești, lui T. Mihali și bănățeanului Ghe. Popovici.

Cu asentimentul lui I. Rațiu, Ghe. Popovici a convocat o consfătuire intimă, ce a avut loc la Timișoara în iulie 1901. Ea a constituit o primă încercare de a completa comitetul memorandist prin cooptarea unor elemente mai tinere, deoarece dintre vechii membri, aleși la conferința națională a PNR din 1892, nu mai rămăseseră decât 12. Completarea devenise necesară, întrucât s-au anunțat oficial noi alegeri de deputați în toamna anului 1901. Cooptarea nu s-a realizat

---

[11] V. Lucaciu, *Epistola-memoriu adresată în 1900 lui V. Alexandrescu Urechia*; Idem, *Cuvinte din Șișești. Epistola adresată premierului Ungariei Széll Kálmán în 1900*, Baia Mare, 1900; „Tribuna poporului", din 15 septembrie 1900.

totuşi la consfătuirea de la Timişoara. Participanţii au hotărât să desemneze membrii comisiilor care să facă propuneri pentru completarea comitetului executiv, în aşa fel încât Transilvania propriu-zisă să-şi păstreze 13 reprezentanţi, Banatul 6, iar Crişana şi Maramureşul tot 6. Din comisia de propuneri pentru Transilvania au fost desemnaţi: A. Bunea, I. Maniu şi D. Ciuta; în cea pentru Banat: C. Brediceanu, G. Popovici şi V. Branişte; iar pentru „părţile ungurene", adică pentru Crişana şi Maramureş: N. Oncu, M. Velicu şi V. Goldiş. Acestora li s-a mai trasat misiunea de a încerca să medieze o eventuală încetare a polemicii dintre ziarele *Tribuna* şi *Tribuna poporului* şi *Gazeta Transilvaniei.* Deşi majoritatea lor înclinau spre părăsirea pasivismului, nu s-a pus totuşi în discuţie problema participării la alegerile parlamentare, ceea ce însemna că n-au insistat să-şi impune punctul de vedere până mai trăia I. Raţiu.

La consfătuirea de la Timişoara n-au fost invitaţi oficial nici G. Pop de Băseşti, nici V. Lucaciu. Ultimul s-a dus însă acolo, foarte probabil în înţelegere cu G. Pop de Băseşti. Participanţii au manifestat iniţial rezerve faţă de prezenţa lui la consfătuire. Până la urmă Lucaciu a reuşit să-i convingă că la completarea şi reorganizarea comitetului nu putea lipsi vechea gardă. Începând cu luna iulie, el îl va seconda şi stimula pe G. Pop de Băseşti în iniţierea a o serie de acţiuni, menite să atenueze situaţia gravă în care ajunsese partidul şi comitetul său executiv după mai bine de cinci ani de controverse şi polemici sterile. Pe această linie se poate considera că se înscrie iniţiativa lui G. Pop de Băseşti şi V. Lucaciu din 24 iulie 1901. Ea a constat din trimiterea de invitaţii membrilor comitetului executiv pentru a participa la o şedinţă fixată pe data de 1 august la Şimleu Silvaniei. Scopul ei era de a se găsi mijloacele pentru depăşirea diferendelor dintre diferitele fracţiuni şi grupări în vederea stimulării luptei naţionale. Ea avea, de asemenea, menirea de a hotărî ce atitudine să se adopte faţă de anunţatele alegeri parlamentare. Iniţiativa n-a dat rezultatele aşteptate, deoarece o consfătuire a avut loc în 4-5 septembrie, însă nu la Şimleu, ci la Cluj. Cu acest prilej s-au purtat discuţii contradictorii între pasivişti şi activişti. Dovadă ciorna unei adrese către ministrul de interne, cu data de 5 septembrie 1901, pe care V. Lucaciu a schiţat-o în calitatea lui de secretar general al PNR. Conţinutul ciornei demonstrează că la Cluj s-a pus problema solicitării din partea ministrului a permisiunii de a se ţine consfătuiri pe cercuri electorale în diferite localităţi, cu care ocazie să se aleagă reprezentanţii la conferinţa naţională a partidului. Totodată se exprima speranţa că autorităţile guvernamentale nu o vor interzice şi nu vor lua măsuri care să-i împiedice pe alegătorii români să-i exercite dreptul electoral „garantat prin constituţia ţării". Adresa nu s-a mai trimis însă ministrului de interne, deoarece decizia finală luată la Cluj prevedea menţinerea tacticii pasiviste. Adepţii activismului au acceptat-o deocamdată pentru a nu-şi compromite şansele de viitor[12].

---

[12] N. Cordoş, *Consfătuirea confidenţială a Partidului Naţional Român din Transilvania de la Timişoara din 1901*, în „Banatica", 1973, nr. 2, p. 251-261.

În comparație cu 1901, anul 1902 a favorizat întărirea pozițiilor curentului activist. În favoarea lui va desfăşura o propagandă susținută noul ziar *Libertatea*. El a apărut la Orăştie, fiind subvenționat de acelaşi bancher Ioan Mihu, care a sprijinit şi *Revista Orăştiei*.

Al doilea eveniment care-i favoriza pe susținătorii noului activism, va fi decesul preşedintelui I. Rațiu la 4 decembrie 1902. Cu această dată există în arhiva familiei Lucaciu o schiță-program pentru o eventuală conferință națională a PNR. Punctele unu şi trei al acestei schițe-program vizau o analiză a crizei comitetului executiv survenită după grațierea memorandiştilor din septembrie 1895, precum şi a cauzelor care au împiedicat până în 1902 conferințele naționale ale partidului. Punctul al doilea se referea la afirmarea curentului activist în viața politică, susținut şi comentat prin intermediul presei. Cel mai important punct poate fi considerat al patrulea, deoarece preconiza ca viitoarea conferință electorală a PNR să se pronunțe: a) în chestiunea modificării programului din 1881; b) în problema atitudinii alegătorilor susținători ai partidului față de alegerile dietale, fie în sensul respectării rezistenței pasive hotărâtă la conferința națională din 1892, fie în acela a modificării ei şi a trecerii la o participare activă cu ocazia proximului scrutin electoral. Ultimul punct al schiței-program privea comitetul central electoral a PNR şi prevedea ca membrii lui să chibzuiască temeinic asupra atitudinii pe care o va adopta partidul față de alegerile parlamentare, dar şi în legătură cu consolidarea organizării lui pentru a face față cerințelor vremii.

După moartea lui Rațiu, la sfârşitul anului 1902, preşedinte al PNR va deveni G. Pop de Băseşti, de altfel cel mai îndreptățit prin vârsta, atitudinea lui ponderată şi starea sa materială. Odată cu noul preşedinte se va consolida şi poziția de secretar general a lui V. Lucaciu. Într-adevăr, el îşi va relua îndatoririle de dinainte de 1895, lui revenindu-i sarcina de a asigura conservarea arhivei partidului şi întocmirea proceselor-verbale cu ocazia şedințelor comitetului executiv. Un astfel de proces-verbal s-a păstrat de la şedința comitetului din 9 septembrie 1903 care s-a ținut la Sibiu. Procesul-verbal relevă că la această şedință au participat 15 din cei 24 de membri ai comitetului. Totalul membrilor comitetului executiv ilustrează că între timp efectivul lui s-a completat. Preşedinte figurează G. Pop de Băseşti, vicepreşedinte C. Bredicianu, iar secretar general V. Lucaciu. Printre noii membri apar Iuliu Maniu, Al. Vaida-Voievod, Aurel Lazăr, Aurel Vlad, Nicolae Şenchea, Liviu Lemeni etc.

Din procesul-verbal rezultă că şi în timpul şedinței noului comitet au continuat să se manifeste divergențe cu privire la tactica pe care o va urma partidul. Întrucât unii din vorbitori s-au pronunțat pentru apărarea tacticii hotărâte la conferințele naționale de dinainte de 1895, iar alții pentru orientarea activistă care a devenit o realitate în cadrul partidului, s-a decis convocarea în cel mai scurt timp a conferinței naționale. Ea era necesară pentru înlăturarea divergențelor, numai astfel fiind posibilă refacerea omogenității şi solidarității PNR.

În vederea înfăptuirii acestei decizii, participanții la ședință au ales cinci dintre membrii comitetului care trebuiau să pregătească și să dirijeze alegerea delegaților circumscripțiilor electorale la conferința națională. Cei cinci membri nominalizați au fost: președintele G. Pop de Băsești, secretarul general V. Lucaciu, D. Ciuta, L. Lemeni și Al. Vaida-Voievod. Datorită faptului că PNR continua să se afle în ilegalitate, celor desemnați li se recomanda să acționeze cu prudență și discreție. În eventualitatea unei conjuncturi favorabile se preconiza ca viitoarea conferință a partidului să se convoace în luna octombrie, iar pentru pregătirea ei membrii comitetului urmau să se întrunească în prealabil la Arad. În final s-a mai decis ca avocatul L. Lemeni de la Sibiu să colecteze banii necesari pentru acoperirea cheltuielilor lunare ale celor întemnițați pentru delictele de presă. Desigur, la luarea deciziilor din septembrie 1903 a contribuit și reușita avocatului A. Vlad, care în iunie a candidat și a fost ales deputat de către alegătorii români din circumscripția electorală Bobra. Reușita lui A. Vlad, membru al comitetului executiv, a făcut ca, alături de V. Lucaciu, să încline spre abandonarea pasivismului și G. Pop de Băsești[13].

Pe lângă activitatea depusă ca secretar general al PNR, în anul 1903, V. Lucaciu, în colaborare cu G. Pop de Băsești și T. Mihali, a contribuit la extinderea Astrei în fostul Partium nord-estic, adică în nord-vestul Transilvaniei. Cu concursul lor s-au organizat despărțăminte ale Astrei în comitatele Sălaj, Sătmar și Maramureș. Lucaciu a prezidat adunarea de constituire a despărțământului Sătmar-Ugocea care a avut loc la Baia Mare în 10 mai 1903. Serbările anuale ale Astrei ce se organizau în diferite orașe, puteau contribui și ele la educarea conștiinței naționale a românilor sălăjeni, sătmăreni și maramureșeni.

Între timp, în anul 1903 și-a încetat apariția *Tribuna* de la Sibiu din cauza unor dificultăți financiare insurmontabile. Odată cu dispariția *Tribunei* de la Sibiu, *Tribuna poporului* de la Arad i-a preluat denumirea. Redactorii ei au revenit la vechea denumire, deoarece se considerau continuatori ai orientării ziarului, pe care l-au fondat în 1884 la Sibiu.

Problema datoriilor rămase de pe urma încetării apariției *Tribunei* din Sibiu și a lichidării Institutului tipografic va fi dezbătută în ședința comitetului executiv al PNR, care se va ține în 2 iunie 1904 la Arad. De astă dată au participat numai 10 membri ai comitetului și anume G. Pop de Băsești, V. Lucaciu, T. Mihali, L. Lemeni, Șt. Cicio Pop, A. Lazăr, A. Vlad, I. Suciu, I. Maniu și C. Brediceanu. Ei au hotărât ca datoria de 8000 de coroane să fie suportată în mod egal de toți membrii comitetului, fiecăruia revenindu-i câte 340 coroane.

Principala hotărâre care s-a luat cu ocazia ședinței comitetului executiv din 2 iunie 1904 se referea la organizarea unor manifestații protest împotriva

---

[13] T. V. Păcățeanu, *Cartea de aur*, vol. VIII, Sibiu, 1914, p. 56-107; I. Georgescu, *George Pop de Băsești*, Oradea, 1933, p. 112-117; I. Georgescu, *Dr. Ioan Rațiu*, Sibiu, 1928, p. 167-168; V. Lucaciu, *Să fie lumină* (manuscris).

proiectului legii şcolare a ministerului Berzeviczy, care prevedea noi măsuri pentru deznaţionalizarea nemaghiarilor prin mijlocirea şcolii. În vederea redactării unui proiect de protest, care să servească drept model pentru toate mitingurile, au fost delegaţi C. Brediceanu, A. Vlad şi V. Lucaciu. Lui A. Vlad şi lui Şt. Cicio Pop li s-a încredinţat şi misiunea de a lua legătura cu liderii sârbilor şi slovacilor pentru a iniţia şi ei mitinguri de protest împotriva proiectului legii şcolare a lui Berzeviczy.

La şedinţa din 2 iunie 1904 s-a mai convenit să se trimită invitaţii unui număr de 41 de intelectuali din toate comitatele în care locuiau români, pentru a participa la o consfătuire în legătură cu măsurile ce se impuneau pentru organizarea mitingurilor de protest contra proiectului legii Berzeviczy. Invitaţiile iscălite de G. Pop de Băseşti şi V. Lucaciu conţineau precizarea că data consfătuirii se fixa pentru 16 octombrie, iar locul desfăşurării ei urma să fie Clujul. În afara discutării legii şcolare, participanţii la consfătuire aveau posibilitatea să dezbată şi problema convocării conferinţei naţionale a partidului, în eventualitatea dizolvării parlamentului şi a anunţării noilor alegeri pentru desemnarea deputaţilor[14].

Posibilitatea convocării conferinţei delegaţilor cercurilor electorale s-a ivit spre sfârşitul anului 1904, când s-a anunţat că cele două tururi de scrutin pentru alegerea deputaţilor în Parlamentul de la Budapesta vor avea loc la 26 ianuarie şi respectiv 4 februarie 1905. La 29 decembrie 1904, preşedintele PNR G. Pop de Băseşti şi secretarul său V. Lucaciu, au semnat invitaţiile adresate cercurilor electorale să-şi trimită delegaţii aleşi la conferinţa naţională, stabilită pe data de 10 ianuarie 1905 în sala cea mare a hotelului „Împăratul romanilor" din Sibiu. Datorită faptului să în multe părţi alegătorii români au manifestat scepticism faţă de posibilitatea obţinerii aprobării oficiale, într-o serie de circumscripţii electorale nu s-au efectuat alegerea delegaţilor. De aceea, numărul celor prezenţi la Sibiu a fost ceva mai mic de o sută. Spre surprinderea tuturor, de această dată primarul din Sibiu n-a mai interzis conferinţa. El s-a mulţumit doar să-i amendeze cu 140 florini pe G. Pop de Băseşti şi pe V. Lucaciu, motivând că ei erau semnatari ai convocatoarelor. Astfel, consfătuirea alegătorilor români a devenit posibilă, după mai bine de zece ani de interdicţii. La fel ca la conferinţa din 1892, după ce preşedintele PNR a proclamat deschiderea celei din 1905 şi s-a ales biroul de coordonare a lucrărilor ei, s-a dat cuvântul secretarului comitetului executiv pentru a prezenta raportul de activitate al acestuia pentru perioada scursă până la finele anului 1904. În partea introductivă Lucaciu a făcut un scurt istoric al fazelor prin care a trecut partidul din 1892 până în 1904. Apoi a subliniat pierderile suferite de partid prin dispariţia preşedintelui său I. Raţiu în decembrie 1902 şi prin sistarea apariţiei *Tribunei* de la Sibiu, în aprilie 1903. O

[14] T. V. Păcăţeanu, *op. cit.*, p. 100-107; I. Georgescu, *George Pop de Băseşti*, p. 117-120; idem, I. Raţiu, *op. cit.*, p. 168-170.

atenție specială a acordat analizei „fenomenelor mai noi ivite în viața partidului". În analiza lui a insistat asupra curentului care milita pentru modificarea programului PNR din 1881 și pentru înlocuirea tacticii pasiviste cu activismul parlamentar. Față de aceste opinii, raportorul n-a ezitat să ia atitudine, afirmând că el se ralia acelor membri ai comitetului și ai partidului care susțineau că, în împrejurările istorice ale începutului anului 1905, nu ar fi fost nici consult, nici oportun să se procedeze la modificarea programului și a vechii tactici a partidului. Dar, după ce problemele respective s-au dezbătut în comisia de 40 și apoi au fost puse la vot în plenul conferinței, iar din totalul de 97 delegați 67 au votat pentru adoptarea activismului parlamentar și pentru modificarea punctelor unu și nouă ale programului din 1881, V. Lucaciu, ca și G. Pop de Băsești și alți membri din vechea generație, au acceptat trecerea PNR într-o nouă fază a istoriei sale ca un fapt împlinit[15].

În concluzie, perioada 1896-1905 a reprezentat un reflux în activitatea PNR și a liderilor lui, în comparație cu anii precedenți ai mișcării memorandiste. Ea a dezvăluit consecințele negative ale vechii forme de organizare a partidului, care i-a potențat și agravat dezorganizarea. Prelungirea crizei i-a pus la un moment dat în pericol însăși existența. Iar perpetuarea frământărilor interne și a polemicilor sterile dintre organele de presă ale diferitelor grupări și fracțiuni din cadrul PNR au făcut ca lupta pentru drepturi naționale a românilor ardeleni, bănățeni și ungureni să fie aproape total paralizată. Declanșarea crizei s-a repercutat negativ și asupra relațiilor cu sârbii și slovacii. La declanșarea, adâncirea și prelungirea ei au contribuit, pe lângă factorii interni și externi, ambițiile personale și interesele de grup. Sub acest aspect rolul lui V. Lucaciu a fost, în general, ambiguu și chiar negativ, cel puțin până la moartea lui I. Rațiu în decembrie 1902.

Dar, pe lângă consecințele negative, frământările din sânul PNR au avut și unele urmări pozitive. De exemplu, au demonstrat, mai mult decât în alte împrejurări, strânsa legătură dintre lupta națională a românilor din interiorul arcului carpatic cu cercurile politice din România. Legătura s-a dovedit deosebit de adâncă, atât sub aspect material și moral, cât și sub acela al influenței politice exercitate de partidele de guvernământ din România. E adevărat, dependența de aceste partide a constituit una din cauzele declanșării și persistenței frământărilor interne din sânul PNR. Însă ea a îndemnat la reflecții de o parte și de alta a Carpaților. În Banat, Crișana, Maramureș și Transilvania a convins conducătorii luptei naționale a românilor că în acțiunile lor trebuiau să țină cont de jocul politic al celor aflați la putere, influențat de aderarea României la Tripla alianță din 1883. În România, prelungirea crizei PNR va determina pregătirea terenului

---

[15] G. Bogdan-Duică, *Criza Tribunei*, în „Națiunea", 1927, nr. 50, 51 și 58; I. Boilă, *Programul politic al activiștilor*, în „Univ. Lit.", 1927, XLIII, p. 92-94; R. Maior, *Conferința din 1905 a Partidului Național Român*, în „Studia Historia", 1973, fasc. 2, p. 97-107; Idem, *Mișcarea națională românească din Transilvania între 1900-1914*, Cluj-Napoca, 1986, p. 19-198.

pentru realizarea unei înțelegeri între liderii partidelor de guvernământ, care să pună capăt antrenării românilor ardeleni în disputele lor pentru putere.

Criza PNR a pus apoi problema reorganizării lui prin elaborarea şi adoptarea unui statut care să fixeze drepturile şi îndatoririle tuturor membrilor. Numai astfel se putea asigura pe viitor evitarea tendințelor anarhice, individuale sau de grup.

Tot ca un reflex al necesității adaptării PNR la noile realități ale vremii şi a depăşirii impasului care se prelungea în condițiile menținerii în ilegalitate, liderii lui s-au văzut obligați să dea o mai mare atenție activității politice la nivelul congregațiilor sau consiliilor comitatense.

În sfârşit, merită să se sublinieze că, deşi criza partidului s-a prelungit aproape zece ani, totuşi liderii diferitelor grupări şi fracțiuni n-au acționat pentru înființarea unor formațiuni politice proprii, aşa cum s-a întâmplat în această perioadă în rândurile sârbilor şi slovacilor.

Cu toate polemicile şi denigrările reciproce, cu toate deosebirile dintre opiniile lor, toți liderii diferitelor fracțiuni şi grupări au dat dovadă de adaptabilitate şi au demonstrat că au fost conştienți de necesitatea afirmării unei atitudini conforme cu interesele luptei pentru emanciparea națională.

Biografii paşoptiste [1]. Culegere de studii,

volum coordonat de Gelu Neamţu, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2006, 207 p.

Cuprins

Liviu Botezan, Ela Cosma, Ionuț Isac, Attila Varga,
Dicționar al personalităților Revoluției de la 1848-1849 din Banat și Transilvania. Chipuri dintr-un an de neuitat,
Editura Academiei Române, București, 2008, 454 p.

Cuprins

Ela Cosma,

Saşi, austrieci, slavi în Transilvania şi Banat (Biografii de secol XIX şi din vremea revoluţiei paşoptiste),

Editura Academiei Române, Bucureşti, 2009, 467 p.

Cuprins

Lista personalităţilor prezentate în dicţionar

A

B

R

S

Biografii paşoptiste transilvane [2]. Culegere de studii,

volum coordonat de Gelu Neamţu, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2009, 183 p.

Cuprins

Comenzi

Str. Ciucaş, nr. 5, bl. L-1, ap. 15.
Tel. / Fax: 0264/425626,
Tel.: 0746/752191; 0740-139984; 0788-100248
O.P. nr. 1; C.P. 190, Cluj-Napoca,
E-mail: editura_argonaut@yahoo.com
office@edituraargonaut.ro
www.edituraargonaut.ro

Comanda nr. 52/31 august 2011

9 789731 092867